JEAN LAPLANCHE s-a născut în 1924. A studiat la École Normale Supérieure din Paris, devenind în 1950 profesor agregat de filozofie. În 1950, şi-a dat doctoratul în medicină, iar în 1970 în litere şi ştiinţe umane. Începînd din 1947, a fost psihanalizat de Lacan. Din 1962, exercită o dublă activitate, ca psihanalist clinician şi ca profesor de psihanaliză la Universitatea Paris VII, unde din 1970 este profesor titular. Este membru fondator şi titular al *Asociaţiei Psihanalitice din Franţa* (din 1964), al cărei preşedinte a fost între 1969 şi 1971. La Departamentul de Ştiinţe Umane Clinice din cadrul Universităţii Paris VII, întemeiază în 1970 un *Laborator*, apoi *Centru de cercetări de psihanaliză şi psihopatologie*. În 1976, iniţiază un curs de specializare şi doctorat în psihanaliză, care, de atunci, a format numeroşi cercetători şi profesori de mare valoare.

Din 1973, este director al colecţiei „Bibliothèque de Psychanalyse" la Presses Universitaires de France, iar în 1979 pune bazele colecţiei „Voix nouvelles en psychanalyse", ce reuneşte primele lucrări ale unor cercetători (18 volume). Din 1975, înfiinţează şi conduce revista *Psychanalyse à l'Université* (4 volume pe an).

Lucrări

1961 – *Hölderlin et la question du père*, PUF, Paris; reeditată în colecţia „Quadrige", PUF, Paris, 1983 (tradusă în germană, spaniolă, portugheză, italiană); 1967 – *Vocabulaire de la psychanalyse* (în colaborare cu J.-B. Pontalis şi Daniel Lagache), PUF, Paris, care a ajuns în prezent la a 11-a ediţie (tradusă în italiană, portugheză, spaniolă, germană, engleză, japoneză, arabă, greacă, maghiară, română, rusă şi sîrbocroată); 1970 – *Vie et mort en psychanalyse*, Flammarion, Paris, ediţia a 2-a în 1971, urmată de „Dérivation des entités psychanalytiques", republicată în colecţia „Le champ psychanalytique" în 1977 (tradusă în italiană, spaniolă, engleză, germană, portugheză, daneză, greacă); 1980 – *Problématiques I: L'angoisse*, PUF, Paris, ediţia a 2-a în 1981 (tradusă în spaniolă, portugheză, engleză); 1980 – *Problématiques II: Castration–Symbolisations*, PUF, Paris, ediţia a 2-a în 1983 (tradusă în spaniolă, portugheză, engleză); 1980 – *Problématiques III: La sublimation*, PUF, Paris, ediţia a 2-a în 1983 (tradusă în spaniolă, portugheză, engleză); 1981 – *Problématiques IV: L'inconscient et le ça*, PUF, Paris, 1981 (tradusă în spaniolă, portugheză, engleză); 1985 – *Fantasme originaire, fantasmes des origines, origines du fantasme* (în colaborare cu J.-B. Pontalis), prima ediţie în „Les Temps Modernes", 1964, revăzută şi reeditată în colecţia „Textes du XXe siècle", Hachette, Paris (tradusă în spaniolă, italiană, portugheză, germană, engleză); 1987 – *Problématiques V: Le baquet — transcendance du transfert*, PUF, Paris (tradusă în spaniolă, engleză); 1987 – *Nouveaux fondements pour la psychanalyse*, PUF, Paris, ediţia a 2-a cu un *Index général des „Problématiques"*, 1990 (tradusă în portugheză, spaniolă, engleză, italiană, daneză); 1989 – *Traduire Freud* (în colaborare cu A. Bourguignon, P. Cotet, F. Robert), PUF, Paris (tradusă în engleză, portugheză); *La révolution copernicienne inachevée* (Lucrări 1967–1992), Aubier, Paris, 1992.

J.-B. PONTALIS, profesor agregat de filozofie, doctor în psihologie, este membru titular al *Asociaţiei Psihanalitice din Franţa*. Membru în comitetul de lectură la Éditions Gallimard, conduce *Nouvelle Revue de Psychanalyse*, înfiinţată în 1970, precum şi colecţiile „Connaissance de l'inconscient" şi „L'un et l'autre".

Lucrări cu caracter ştiinţific

1967 – *Vocabulaire de la psychanalyse* (în colaborare cu Jean Laplanche şi Daniel Lagache); 1968 – *Après Freud*, colecţia „Les Essais", reluată în „Idées", Gallimard, Paris; 1977 – *Entre le rêve et la douleur*, colecţia „Connaissance de l'inconscient", reluată în „Tel", Gallimard, Paris; 1985 – *Fantasme originaire, fantasmes des origines, origines du fantasme* (în colaborare cu Jean Laplanche); 1988 – *Perdre de vue*, colecţia „Connaissance de l'inconscient", Gallimard, Paris; 1990 – *La force d'attraction*, colecţia „La Librairie de XXe siècle", Seuil, Paris.

Lucrări literare

1980 – *Loin*, Gallimard, Paris; 1986 – *L'amour des commencements*, Gallimard, Paris, pentru care a obţinut Premiul Femina Vacaresco.

JEAN LAPLANCHE şi J.-B. PONTALIS

VOCABULARUL PSIHANALIZEI

Sub direcţia lui
DANIEL LAGACHE

Traducere de
RADU CLIT, ALFRED DUMITRESCU,
VERA ŞANDOR, VASILE DEM. ZAMFIRESCU

Coordonator
VASILE DEM. ZAMFIRESCU

Coordonare lexicografică
ALEXANDRU SKULTÉTY

BIBLIOTECA CENTRALĂ
536.209

Biblioteca Centrală
Universitară
Timişoara
02062509

HUMANITAS
BUCUREŞTI, 1994

1932 *Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse (Continuare la prelegerile introductive în psihanaliză) (Nouvelles conférences sur la psychanalyse)*, Gallimard, Paris, 1936.
1937 *Die endliche und die unendliche Analyse (Analiză terminabilă şi interminabilă) (Analyse terminée et analyse interminable)*, in *RFP*, 1938–1939, 10–11, nr. 1, pp. 3–38.
1938 *Abriß der Psychoanalyse (Compendiu de psihanaliză) (Abrégé de psychanalyse)*, PUF, Paris, 1950.
1939 *Der Mann Moses und die monotheistische Religion (Moise şi monoteismul) (Moïse et le monothéisme)*, Gallimard, Paris, 1948.

II. — ALŢI AUTORI

Karl ABRAHAM. Trimitem la ediţia franceză (F.) din *Œuvres complètes (Opere complete)* în 2 volume, Payot, Paris, 1965–1966.

Joseph BREUER. În *Studien über Hysterie (Studii asupra isteriei) (Études sur l'hystérie*, 1895), publicate împreună cu S. FREUD, J. BREUER este autorul a două capitole: „Fräulein Anna O." (Domnişoara Anna O.) (Mademoiselle Anna O.), „Theoretisches" (Consideraţii teoretice) (Considérations théoriques).

Pentru aceste texte, G. trimite la ediţia originală a *Studien über Hysterie*, Leipzig und Wien, Deuticke, 1895; S.E. trimite la Standard Edition; F. trimite la *Études sur l'hystérie*, PUF, Paris, 1956.

Sándor FERENCZI. Trimitem la cele trei volume publicate în limba engleză, Hogarth Press, Londra: *First Contr.: First Contributions to Psycho-analysis*, 1952; *Further Contr.: Further Contributions to the Theory and Technique of Psycho-analysis*, 1950; *Final Contr.: Final Contributions to the Problems and Methods of Psycho-analysis*, 1955.

Melanie KLEIN, *Contributions: Contributions to Psycho-analysis*, Hogarth Press, Londra, 1950.

KLEIN (M.), HEIMANN (P.), ISAACS (J.), RIVIÈRE (J.), *Developments: Developments in Psycho-analysis*, Hogarth Press, Londra, 1952.

III. — REVISTE ŞI ANTOLOGII

Bul. Psycho.: Bulletin de Psychologie editat de Grupul de studii de psihologie al Universităţii din Paris.

IJP: International Journal of Psycho-analysis.

Psa. Read.: The Psycho-analytic Reader, editat de Robert FLIESS, Hogarth Press, Londra, 1950.

Psycho-analytic Study of the Child, IUP, New York.

RFP: Revue française de Psychanalyse.

A

ABREACŢIE

G.: Abreagieren. — *F.:* abréaction. — *E.:* abreaction. — *S.:* abreacción. — *I.:* abreazione. — *P.:* ab-reação.

● ***Descărcare emoţională prin care un subiect se eliberează de afectul* legat de amintirea unui eveniment traumatic, permiţîndu-i astfel să nu devină sau să rămînă patogen. Abreacţia, ce poate fi provocată în cursul psihoterapiei, mai ales sub hipnoză, producînd astfel un efect de catharsis*, poate avea loc şi în mod spontan, separată printr-un interval mai scurt sau mai lung de traumatismul iniţial.***

■ Noţiunea de abreacţie nu poate fi înţeleasă decît prin referire la teoria lui Freud privind geneza simptomului isteric, aşa cum a prezentat-o în *Mecanismul psihic al fenomenelor isterice (Über den psychischen Mechanismus hysterischer Phänomene*, 1893) (1 *a*) (α). Persistenţa afectului legat de o amintire depinde de mai mulţi factori: cel mai important dintre aceştia ţine de modul în care subiectul a reacţionat la un eveniment dat. Această *reacţie* poate fi constituită din reflexe voluntare sau involuntare şi poate merge de la plîns pînă la răzbunare. Dacă o asemenea reacţie este suficient de intensă, o mare parte a afectului legat de eveniment dispare. Dacă reacţia este reprimată (*unterdrückt*), afectul rămîne legat de amintire.

Abreacţia este aşadar calea normală ce permite subiectului să reacţioneze la un eveniment, evitînd astfel ca acesta să păstreze un cuantum de afect* prea important. Este însă necesar ca această reacţie să fie „adecvată" pentru ca ea să poată avea un efect cathartic.

Abreacţia poate fi spontană, adică poate urma evenimentului la un interval suficient de scurt pentru ca amintirea acestuia să fie împiedicată să se încarce cu un cuantum de afect prea mare ca să devină patogen. Abreacţia poate fi şi secundară, provocată de psihoterapia cathartică, ce permite bolnavului să rememoreze şi să obiectiveze prin cuvînt evenimentul traumatic, eliberîndu-l astfel de cuantumul de afect care-l făcea patogen. Freud remarcă, într-adevăr, încă din 1895: „Omul găseşte în limbaj un înlocuitor al actului, înlocuitor mulţumită căruia afectul poate fi *abreacţionat* aproape în acelaşi mod" (1 *b*).

O abreacţie masivă nu este singurul mod prin care un subiect se poate elibera de amintirea unui eveniment traumatic: amintirea poate fi integrată într-o serie asociativă ce permite corectarea evenimentului, restructurarea sa. Încă din *Studii asupra isteriei* (*Studien über Hysterie*, 1895), Freud descrie uneori ca pe un proces de abreacţie un adevărat travaliu de rememorare şi de elaborare psihică în care un acelaşi afect este reactivat după cum e pus în legătură cu amintirea diferitelor evenimente care l-au suscitat (1 *c*).

Absenţa abreacţiei are ca efect păstrarea în stare inconştientă şi izolată de cursul normal al gîndirii a unor grupuri de reprezentări ce se află la originea simptomelor nevrotice: „Reprezentările devenite patogene îşi păstrează caracterul activ deoarece nu sînt supuse uzurii normale prin abreacţie şi deoarece reproducerea lor în stările asociative libere este imposibilă" (1 *d*).

Breuer şi Freud îşi propun să identifice diferitele tipuri de condiţii ce împiedică subiectul să abreacţioneze. Unele ar fi legate nu de natura evenimentului, ci de starea psihică a subiectului în momentul producerii acestuia: groază, autohipnoză, stare hipnoidă*; altele sînt legate de diverse circumstanţe, îndeobşte de natură socială, care obligă subiectul să-şi înfrîneze reacţiile. În sfîrşit, poate fi vorba de un eveniment pe care „... bolnavul a dorit să-l uite şi pe care l-a refulat, inhibat, reprimat deliberat în afara gîndirii sale conştiente" (1 *e*). Aceste trei categorii de condiţii definesc cele trei tipuri de isterie: isterie hipnoidă*, isterie de retenţie*, isterie de apărare*. Se ştie că Freud, imediat după publicarea lucrării *Studii asupra isteriei*, nu va mai face referire decît la această ultimă formă.

*

Accentul pus exclusiv pe abreacţie în eficacitatea psihoterapeutică este caracteristic mai ales perioadei numite a metodei cathartice. Noţiunea rămîne totuşi prezentă în teoria curei psihanalitice atît din motive de fapt (prezenţa în orice cură, în grade diferite în funcţie de tipurile de bolnavi, a unor manifestări de descărcare emoţională), cît şi din motive de fond, în măsura în care orice teorie a curei psihanalitice ia în considerare nu numai *rememorarea*, ci şi *repetiţia*. Noţiuni precum cele de transfer*, de perlaborare*, de traducere în act* implică, toate, o referire la teoria abreacţiei în aceeaşi măsură în care conduc la concepţii asupra curei mai complexe decît cele ţinînd pur şi simplu de eliminarea afectului traumatizant.

▲ (α) Neologismul *abreagieren* pare să fi fost creat de Breuer şi Freud din verbul *reagieren*, folosit tranzitiv, prin adăugarea prefixului *ab* ce comportă diverse semnificaţii, mai ales distanţă în timp, faptul de a se separa, diminuare, suprimare etc.

(1) BREUER (J.) şi FREUD (S.). *a)* Cf. G.W., I, 81–9; S.E., II, 3–10; F., 1–7. — *b)* G.W., I, 87; S.E., II, 8; F., 5–6. — *c)* G.W., I, 223–4; S.E., II, 158; F., 125. — *d)* G.W., I, 90; S.E., II, 11; F., 8. — *e)* G.W., I, 89; S.E., II, 10; F., 7.

A. D.

ABSTINENŢĂ (REGULĂ DE —)

G.: Abstinenz (Grundsatz der —). — *F.:* abstinence (règle d'—). — *E.:* abstinence (rule of —). — *S.:* abstinencia (regla de —). — *I.:* astinenza (regola di —). — *P.:* abstinência (regra de —).

● ***Regulă a practicii analitice conform căreia cura trebuie condusă astfel încît pacientul să găsească cît mai puţine satisfacţii substitutive pentru simptomele sale. Ea implică pentru analist principiul de a nu accepta satisfacerea cererilor pacientului şi îndeplinirea efectivă a rolurilor pe care acesta tinde să i le impună. În anumite cazuri şi în anumite momente ale curei, regula de abstinenţă poate fi precizată în consemne referitoare la comportamente repetitive ale subiectului care împiedică travaliul de rememorare şi elaborare.***

■ Justificarea acestei reguli este de ordin esenţialmente economic. Analistul trebuie să evite situaţia în care cantităţile de libido eliberate de cură se reinvestesc imediat asupra unor obiecte exterioare; ele trebuie să fie transferate cît mai mult posibil în situaţia analitică. Energia libidinală e legată de aceasta prin transfer, orice altă posibilitate de descărcare în afara exprimării verbale fiindu-i refuzată.

Din punct de vedere dinamic, resortul curei îşi are orginea în existenţa unei suferinţe prin frustrare; or, aceasta tinde să se atenueze pe măsură ce simptomele fac loc unor comportamente substitutive mai satisfăcătoare. Menţinerea sau restabilirea frustrării sînt, aşadar, necesare pentru a evita stagnarea curei.

Noţiunea de abstinenţă este implicit legată de însuşi principiul metodei analitice, căci aceasta instituie interpretarea ca actul său fundamental în loc să satisfacă exigenţele libidinale ale pacientului. Nu este deci de mirare că Freud a abordat în mod explicit, în 1915, problema abstinenţei în legătură cu o cerinţă deosebit de presantă, cea inerentă iubirii de transfer: „Vreau să statuez regula conform căreia la bolnavi trebuie menţinute nevoi şi aspiraţii ca forţe ce stimulează travaliul şi schimbarea, evitînd să le reducem la tăcere prin succedanee" (1).

Problemele tehnice puse de respectarea regulii de abstinenţă au ajuns în prim-planul discuţiilor analitice datorită lui Ferenczi. Acesta preconiza, în anumite cazuri, măsuri tinzînd să elimine satisfacţiile substitutive găsite de pacient în cură şi în afara ei. În cuvîntul său de încheiere la Congresul de la Budapesta (1918), Freud a aprobat principiul acestor măsuri şi le-a dat o justificare teoretică: „Oricît de crud ar putea părea, trebuie să veghem ca suferinţa bolnavului să nu dispară, într-o măsură importantă, înainte de vreme. În cazul în care, simptomele dezagregîndu-se şi pierzîndu-şi valoarea, suferinţa a fost atenuată, sîntem obligaţi să o recreăm într-un alt loc, sub forma unei privări neplăcute" (2).

Pentru a lămuri discuţia mereu actuală în jurul noţiunii de abstinenţă, se pare că ar fi util să distingem net între abstinenţa ca regulă pe care şi-o impune analistul — simplă consecinţă a neutralităţii sale —, pe de o parte, şi măsurile active prin care se cere pacientului să se menţină el însuşi într-o oarecare stare de abstinenţă, pe de altă parte. Asemenea măsuri merg de la interpretări al căror caracter insistent poate echivala cu un ordin pînă la interdicţii absolute. Acestea, deşi nu au ca scop să interzică pacientului orice raport sexual, au în general ca obiect anumite activităţi sexuale (perversiuni) sau anumite comportamente cu caracter repetitiv ce par să paralizeze travaliul analitic. Majoritatea analiştilor se arată foarte rezervaţi faţă de folosirea unor astfel de măsuri active, subliniind mai ales faptul că, în asemenea situaţii, analistul riscă să justifice asimilarea sa de către pacient cu o autoritate represivă.

(1) FREUD (S.). *Bemerkungen über die Übertragungsliebe*, 1915. G.W., X, 313; S.E., XII, 165; F., 122–3.
(2) FREUD (S.). *Wege der psychoanalytischen Therapie*, 1918. G.W., XII, 188; S.E., XVII, 163; F., 136.

A. D.

ACTING OUT

● ***Termen folosit în psihanaliză pentru a desemna acţiuni care prezintă cel mai adesea un caracter impulsiv relativ discontinuu faţă de sistemele de motivaţie obişnuite ale subiectului, relativ distinct în cadrul activităţilor sale şi luînd deseori o formă auto- sau hetero-agresivă. În apariţia* acting out*-ului, psihanalistul identifică semnul emergenţei conţinutului refulat. Cînd se petrece în cursul unei analize (fie în cadrul şedinţei, fie în afara acesteia),* acting out*-ul trebuie înţeles în conexiunea sa cu transferul şi deseori ca o tentativă de a-l contesta în mod radical pe acesta.***

Absenţa abreacţiei are ca efect păstrarea în stare inconştientă şi izolată de cursul normal al gîndirii a unor grupuri de reprezentări ce se află la originea simptomelor nevrotice: „Reprezentările devenite patogene îşi păstrează caracterul activ deoarece nu sînt supuse uzurii normale prin abreacţie şi deoarece reproducerea lor în stările asociative libere este imposibilă" (1 *d*).

Breuer şi Freud îşi propun să identifice diferitele tipuri de condiţii ce împiedică subiectul să abreacţioneze. Unele ar fi legate nu de natura evenimentului, ci de starea psihică a subiectului în momentul producerii acestuia: groază, autohipnoză, stare hipnoidă*; altele sînt legate de diverse circumstanţe, îndeobşte de natură socială, care obligă subiectul să-şi înfrîneze reacţiile. În sfîrşit, poate fi vorba de un eveniment pe care „... bolnavul a dorit să-l uite şi pe care l-a refulat, inhibat, reprimat deliberat în afara gîndirii sale conştiente" (1 *e*). Aceste trei categorii de condiţii definesc cele trei tipuri de isterie: isterie hipnoidă*, isterie de retenţie*, isterie de apărare*. Se ştie că Freud, imediat după publicarea lucrării *Studii asupra isteriei*, nu va mai face referire decît la această ultimă formă.

*

Accentul pus exclusiv pe abreacţie în eficacitatea psihoterapeutică este caracteristic mai ales perioadei numite a metodei cathartice. Noţiunea rămîne totuşi prezentă în teoria curei psihanalitice atît din motive de fapt (prezenţa în orice cură, în grade diferite în funcţie de tipurile de bolnavi, a unor manifestări de descărcare emoţională), cît şi din motive de fond, în măsura în care orice teorie a curei psihanalitice ia în considerare nu numai *rememorarea*, ci şi *repetiţia*. Noţiuni precum cele de transfer*, de perlaborare*, de traducere în act* implică, toate, o referire la teoria abreacţiei în aceeaşi măsură în care conduc la concepţii asupra curei mai complexe decît cele ţinînd pur şi simplu de eliminarea afectului traumatizant.

▲ (α) Neologismul *abreagieren* pare să fi fost creat de Breuer şi Freud din verbul *reagieren*, folosit tranzitiv, prin adăugarea prefixului *ab* ce comportă diverse semnificaţii, mai ales distanţă în timp, faptul de a se separa, diminuare, suprimare etc.

(1) BREUER (J.) şi FREUD (S.). *a)* Cf. G.W., I, 81–9; S.E., II, 3–10; F., 1–7. — *b)* G.W., I, 87; S.E., II, 8; F., 5–6. — *c)* G.W., I, 223–4; S.E., II, 158; F., 125. — *d)* G.W., I, 90; S.E., II, 11; F., 8. — *e)* G.W., I, 89; S.E., II, 10; F., 7.

A. D.

ABSTINENŢĂ (REGULĂ DE —)

G.: Abstinenz (Grundsatz der —). — *F.:* abstinence (règle d'—). — *E.:* abstinence (rule of —). — *S.:* abstinencia (regla de —). — *I.:* astinenza (regola di —). — *P.:* abstinência (regra de —).

● ***Regulă a practicii analitice conform căreia cura trebuie condusă astfel încît pacientul să găsească cît mai puţine satisfacţii substitutive pentru simptomele sale. Ea implică pentru analist principiul de a nu accepta satisfacerea cererilor pacientului şi îndeplinirea efectivă a rolurilor pe care acesta tinde să i le impună. În anumite cazuri şi în anumite momente ale curei, regula de abstinenţă poate fi precizată în consemne referitoare la comportamente repetitive ale subiectului care împiedică travaliul de rememorare şi elaborare.***

■ Justificarea acestei reguli este de ordin esenţialmente economic. Analistul trebuie să evite situaţia în care cantităţile de libido eliberate de cură se reinvestesc imediat asupra unor obiecte exterioare; ele trebuie să fie transferate cît mai mult posibil în situaţia analitică. Energia libidinală e legată de aceasta prin transfer, orice altă posibilitate de descărcare în afara exprimării verbale fiindu-i refuzată.

Din punct de vedere dinamic, resortul curei îşi are orginea în existenţa unei suferinţe prin frustrare; or, aceasta tinde să se atenueze pe măsură ce simptomele fac loc unor comportamente substitutive mai satisfăcătoare. Menţinerea sau restabilirea frustrării sînt, aşadar, necesare pentru a evita stagnarea curei.

Noţiunea de abstinenţă este implicit legată de însuşi principiul metodei analitice, căci aceasta instituie interpretarea ca actul său fundamental în loc să satisfacă exigenţele libidinale ale pacientului. Nu este deci de mirare că Freud a abordat în mod explicit, în 1915, problema abstinenţei în legătură cu o cerinţă deosebit de presantă, cea inerentă iubirii de transfer: „Vreau să statuez regula conform căreia la bolnavi trebuie menţinute nevoi şi aspiraţii ca forţe ce stimulează travaliul şi schimbarea, evitînd să le reducem la tăcere prin succedanee" (1).

Problemele tehnice puse de respectarea regulii de abstinenţă au ajuns în prim-planul discuţiilor analitice datorită lui Ferenczi. Acesta preconiza, în anumite cazuri, măsuri tinzînd să elimine satisfacţiile substitutive găsite de pacient în cură şi în afara ei. În cuvîntul său de încheiere la Congresul de la Budapesta (1918), Freud a aprobat principiul acestor măsuri şi le-a dat o justificare teoretică: „Oricît de crud ar putea părea, trebuie să veghem ca suferinţa bolnavului să nu dispară, într-o măsură importantă, înainte de vreme. În cazul în care, simptomele dezagregîndu-se şi pierzîndu-şi valoarea, suferinţa a fost atenuată, sîntem obligaţi să o recreăm într-un alt loc, sub forma unei privări neplăcute" (2).

Pentru a lămuri discuţia mereu actuală în jurul noţiunii de abstinenţă, se pare că ar fi util să distingem net între abstinenţa ca regulă pe care şi-o impune analistul — simplă consecinţă a neutralităţii sale —, pe de o parte, şi măsurile active prin care se cere pacientului să se menţină el însuşi într-o oarecare stare de abstinenţă, pe de altă parte. Asemenea măsuri merg de la interpretări al căror caracter insistent poate echivala cu un ordin pînă la interdicţii absolute. Acestea, deşi nu au ca scop să interzică pacientului orice raport sexual, au în general ca obiect anumite activităţi sexuale (perversiuni) sau anumite comportamente cu caracter repetitiv ce par să paralizeze travaliul analitic. Majoritatea analiştilor se arată foarte rezervaţi faţă de folosirea unor astfel de măsuri active, subliniind mai ales faptul că, în asemenea situaţii, analistul riscă să justifice asimilarea sa de către pacient cu o autoritate represivă.

(1) FREUD (S.). *Bemerkungen über die Übertragungsliebe*, 1915. G.W., X, 313; S.E., XII, 165; F., 122–3.
(2) FREUD (S.). *Wege der psychoanalytischen Therapie*, 1918. G.W., XII, 188; S.E., XVII, 163; F., 136.

A. D.

ACTING OUT

● ***Termen folosit în psihanaliză pentru a desemna acţiuni care prezintă cel mai adesea un caracter impulsiv relativ discontinuu faţă de sistemele de motivaţie obişnuite ale subiectului, relativ distinct în cadrul activităţilor sale şi luînd deseori o formă auto- sau hetero-agresivă. În apariţia* acting out*-ului, psihanalistul identifică semnul emergenţei conţinutului refulat. Cînd se petrece în cursul unei analize (fie în cadrul şedinţei, fie în afara acesteia),* acting out*-ul trebuie înţeles în conexiunea sa cu transferul şi deseori ca o tentativă de a-l contesta în mod radical pe acesta.***

Absenţa abreacţiei are ca efect păstrarea în stare inconştientă şi izolată de cursul normal al gîndirii a unor grupuri de reprezentări ce se află la originea simptomelor nevrotice: „Reprezentările devenite patogene îşi păstrează caracterul activ deoarece nu sînt supuse uzurii normale prin abreacţie şi deoarece reproducerea lor în stările asociative libere este imposibilă“ (1 *d*).

Breuer şi Freud îşi propun să identifice diferitele tipuri de condiţii ce împiedică subiectul să abreacţioneze. Unele ar fi legate nu de natura evenimentului, ci de starea psihică a subiectului în momentul producerii acestuia: groază, autohipnoză, stare hipnoidă*; altele sînt legate de diverse circumstanţe, îndeobşte de natură socială, care obligă subiectul să-şi înfrîneze reacţiile. În sfîrşit, poate fi vorba de un eveniment pe care „... bolnavul a dorit să-l uite şi pe care l-a refulat, inhibat, reprimat deliberat în afara gîndirii sale conştiente“ (1 *e*). Aceste trei categorii de condiţii definesc cele trei tipuri de isterie: isterie hipnoidă*, isterie de retenţie*, isterie de apărare*. Se ştie că Freud, imediat după publicarea lucrării *Studii asupra isteriei*, nu va mai face referire decît la această ultimă formă.

*

Accentul pus exclusiv pe abreacţie în eficacitatea psihoterapeutică este caracteristic mai ales perioadei numite a metodei cathartice. Noţiunea rămîne totuşi prezentă în teoria curei psihanalitice atît din motive de fapt (prezenţa în orice cură, în grade diferite în funcţie de tipurile de bolnavi, a unor manifestări de descărcare emoţională), cît şi din motive de fond, în măsura în care orice teorie a curei psihanalitice ia în considerare nu numai *rememorarea*, ci şi *repetiţia*. Noţiuni precum cele de transfer*, de perlaborare*, de traducere în act* implică, toate, o referire la teoria abreacţiei în aceeaşi măsură în care conduc la concepţii asupra curei mai complexe decît cele ţinînd pur şi simplu de eliminarea afectului traumatizant.

▲ (α) Neologismul *abreagieren* pare să fi fost creat de Breuer şi Freud din verbul *reagieren*, folosit tranzitiv, prin adăugarea prefixului *ab* ce comportă diverse semnificaţii, mai ales distanţă în timp, faptul de a se separa, diminuare, suprimare etc.

(1) BREUER (J.) şi FREUD (S.). *a)* Cf. G.W., I, 81–9; S.E., II, 3–10; F., 1–7. — *b)* G.W., I, 87; S.E., II, 8; F., 5–6. — *c)* G.W., I, 223–4; S.E., II, 158; F., 125. — *d)* G.W., I, 90; S.E., II, 11; F., 8. — *e)* G.W., I, 89; S.E., II, 10; F., 7.

A. D.

ABSTINENŢĂ (REGULĂ DE —)

G.: Abstinenz (Grundsatz der —). — *F.:* abstinence (règle d'—). — *E.:* abstinence (rule of —). — *S.:* abstinencia (regla de —). — *I.:* astinenza (regola di —). — *P.:* abstinência (regra de —).

● ***Regulă a practicii analitice conform căreia cura trebuie condusă astfel încît pacientul să găsească cît mai puţine satisfacţii substitutive pentru simptomele sale. Ea implică pentru analist principiul de a nu accepta satisfacerea cererilor pacientului şi îndeplinirea efectivă a rolurilor pe care acesta tinde să i le impună. În anumite cazuri şi în anumite momente ale curei, regula de abstinenţă poate fi precizată în consemne referitoare la comportamente repetitive ale subiectului care împiedică travaliul de rememorare şi elaborare.***

■ Justificarea acestei reguli este de ordin esenţialmente economic. Analistul trebuie să evite situaţia în care cantităţile de libido eliberate de cură se reinvestesc imediat asupra

unor obiecte exterioare; ele trebuie să fie transferate cît mai mult posibil în situaţia analitică. Energia libidinală e legată de aceasta prin transfer, orice altă posibilitate de descărcare în afara exprimării verbale fiindu-i refuzată.

Din punct de vedere dinamic, resortul curei îşi are orginea în existenţa unei suferinţe prin frustrare; or, aceasta tinde să se atenueze pe măsură ce simptomele fac loc unor comportamente substitutive mai satisfăcătoare. Menţinerea sau restabilirea frustrării sînt, aşadar, necesare pentru a evita stagnarea curei.

Noţiunea de abstinenţă este implicit legată de însuşi principiul metodei analitice, căci aceasta instituie interpretarea ca actul său fundamental în loc să satisfacă exigenţele libidinale ale pacientului. Nu este deci de mirare că Freud a abordat în mod explicit, în 1915, problema abstinenţei în legătură cu o cerinţă deosebit de presantă, cea inerentă iubirii de transfer: „Vreau să statuez regula conform căreia la bolnavi trebuie menţinute nevoi şi aspiraţii ca forţe ce stimulează travaliul şi schimbarea, evitînd să le reducem la tăcere prin succedanee“ (1).

Problemele tehnice puse de respectarea regulii de abstinenţă au ajuns în prim-planul discuţiilor analitice datorită lui Ferenczi. Acesta preconiza, în anumite cazuri, măsuri tinzînd să elimine satisfacţiile substitutive găsite de pacient în cură şi în afara ei. În cuvîntul său de încheiere la Congresul de la Budapesta (1918), Freud a aprobat principiul acestor măsuri şi le-a dat o justificare teoretică: „Oricît de crud ar putea părea, trebuie să veghem ca suferinţa bolnavului să nu dispară, într-o măsură importantă, înainte de vreme. În cazul în care, simptomele dezagregîndu-se şi pierzîndu-şi valoarea, suferinţa a fost atenuată, sîntem obligaţi să o recreăm într-un alt loc, sub forma unei privări neplăcute“ (2).

Pentru a lămuri discuţia mereu actuală în jurul noţiunii de abstinenţă, se pare că ar fi util să distingem net între abstinenţa ca regulă pe care şi-o impune analistul — simpla consecinţă a neutralităţii sale —, pe de o parte, şi măsurile active prin care se cere pacientului să se menţină el însuşi într-o oarecare stare de abstinenţă, pe de altă parte. Asemenea măsuri merg de la interpretări al căror caracter insistent poate echivala cu un ordin pînă la interdicţii absolute. Acestea, deşi nu au ca scop să interzică pacientului orice raport sexual, au în general ca obiect anumite activităţi sexuale (perversiuni) sau anumite comportamente cu caracter repetitiv ce par să paralizeze travaliul analitic. Majoritatea analiştilor se arată foarte rezervaţi faţă de folosirea unor astfel de măsuri active, subliniind mai ales faptul că, în asemenea situaţii, analistul riscă să justifice asimilarea sa de către pacient cu o autoritate represivă.

(1) FREUD (S.). *Bemerkungen über die Übertragungsliebe*, 1915. G.W., X, 313; S.E., XII, 165; F., 122–3.
(2) FREUD (S.). *Wege der psychoanalytischen Therapie*, 1918. G.W., XII, 188; S.E., XVII, 163; F., 136.

A. D.

ACTING OUT

● ***Termen folosit în psihanaliză pentru a desemna acţiuni care prezintă cel mai adesea un caracter impulsiv relativ discontinuu faţă de sistemele de motivaţie obişnuite ale subiectului, relativ distinct în cadrul activităţilor sale şi luînd deseori o formă auto- sau hetero-agresivă. În apariţia* acting out*-ului, psihanalistul identifică semnul emergenţei conţinutului refulat. Cînd se petrece în cursul unei analize (fie în cadrul şedinţei, fie în afara acesteia),* acting out*-ul trebuie înţeles în conexiunea sa cu transferul şi deseori ca o tentativă de a-l contesta în mod radical pe acesta.***

■ Termenul englezesc *acting out* a fost adoptat de psihanaliştii de limbă franceză, fapt ce ridică mai întîi probleme terminologice:

1° În măsura în care ceea ce Freud numeşte *agieren* se traduce în englezeşte prin *to act out* (formă substantivală: *acting out*), acest termen acoperă întreaga ambiguitate a ceea ce Freud desemnează astfel (*vezi:* Traducere în act). Astfel, articolul *acting out* din *Dicţionarul general al termenilor psihologici şi psihanalitici* al lui English şi English conţine următoarea definiţie: „Manifestarea într-o situaţie nouă a unui comportament intenţional apropiat unei situaţii mai vechi, prima reprezentînd-o simbolic pe cea de a doua. Cf. Transfer, care este o formă de *acting out.*"

2° Definiţia precedentă se găseşte în contradicţie cu accepţia general admisă a *acting out*-ului, care diferenţiază, chiar opune sfera transferului şi recursul la *acting out*, identificînd în acesta din urmă o tentativă de rupere a relaţiei analitice.

3° În legătură cu verbul englezesc *to act out*, vom face mai multe remarci:

a) *To act*, cînd este folosit tranzitiv, are semnificaţii din domeniul teatrului: *to act a play* = a juca o piesă; *to act a part* = a juca un rol etc. Acelaşi lucru este valabil şi pentru verbul tranzitiv *to act out.*

b) Postpoziţia *out* introduce două nuanţe: a exterioriza, a arăta în afară ceea ce se presupune că este înăuntru şi a realiza rapid, pînă la finalizare, o acţiune (nuanţă ce se regăseşte în expresii precum *to carry out* = a duce la bun sfîrşit; *to sell out* = a vinde întreaga cantitate de marfă etc.).

c) Sensul original, pur spaţial, al postpoziţei *out* i-a putut înşela pe unii psihanalişti, făcîndu-i să interpreteze *acting out* ca act realizat în afara şedinţei analitice şi să-l opună unui *acting in* ce ar surveni în cursul şedinţei. Dacă se doreşte explicarea acestei opoziţii, trebuie vorbit de *acting out outside of psychoanalysis* şi de *acting out inside of psychoanalysis* sau *in the analytic situation.*

4° Pare dificil de găsit în franceză o expresie care să redea toate nuanţele precedente (au fost propuse *agissement, actuation*). Termenul „passage à l'acte" care este echivalentul cel mai des folosit, are, printre altele, inconvenientul de a fi deja utilizat în psihiatria clinică, unde există tendinţa de a-l reţine exclusiv pentru acte impulsive violente, agresive, delictuale (omor, suicid, agresiune sexuală etc.), subiectul *trecînd* de la o reprezentare, de la o tendinţă, la actul propriu-zis. Pe de altă parte, termenul nu comportă, în folosirea sa în limbajul clinic, referire la o situaţie transferenţială.

*

Din punct de vedere descriptiv, gama actelor incluse de obicei în categoria *acting out*-ului este foarte largă, cuprinzînd ceea ce psihiatria clinică denumeşte *„passage à l'acte"* (*trecere la act*) (vezi *supra*), dar şi forme mult mai discrete, cu condiţia de a conţine caracterul impulsiv, insuficient motivat chiar şi pentru subiectul însuşi, în opoziţie evidentă cu comportamentul său obişnuit, chiar dacă acţiunea în cauză este ulterior raţionalizată; o astfel de particularitate semnifică pentru psihanalist o întoarcere a refulatului. Pot fi, de asemenea, considerate ca *acting out* unele accidente faţă de ale căror consecinţe subiectul se simte străin. O asemenea extindere pune evident problema delimitării conceptului *acting out*, relativ nesigur şi variabil de la un autor la altul, în raport cu alte concepte definite de Freud, ca actul ratat şi fenomenele numite de repetiţie (α). Actul ratat este, şi el, încadrabil în timp şi izolat, dar, cel puţin pentru formele sale exemplare, natura sa de compromis este evidentă; prin opoziţie, în fenomenele de repetiţie trăită („compulsia de destin", de pildă), conţinuturile refulate revin adesea cu o mare fidelitate, într-un scenariu în care subiectul nu se recunoaşte ca autor.

*

Unul dintre aporturile psihanalizei a fost de a corela manifestarea unui anume act impulsiv, dinamica curei şi transferul. E o direcţie clar indicată de Freud, care a subliniat tendinţa unor pacienţi de a „traduce în act" (*agieren*), în afara analizei, mişcările pulsionale trezite de aceasta. Dar, în măsura în care, după cum se ştie, Freud descrie însuşi transferul asupra persoanei analistului ca pe o modalitate de „traducere în act", el nu a diferenţiat în mod clar fenomenele de repetiţie în transfer de cele de *acting out* şi nu le-a articulat între ele. Distincţia pe care o introduce pare să răspundă unor preocupări de ordin mai ales tehnic, subiectul care traduce în act conflicte în afara curei fiind mai puţin accesibil conştientizării caracterului lor repetitiv şi fiind capabil în afara oricărui control şi oricărei interpretări a analistului să-şi satisfacă pînă la capăt, pînă la finalizarea actului, pulsiunile refulate: „Nu este deloc de dorit ca pacientul, în afara transferului, să *traducă în act* (*agiert*) în loc să-şi amintească; idealul, pentru scopul nostru, ar fi ca el să se comporte cît se poate de normal în afara tratamentului şi să nu-şi manifeste reacţiile anormale decît în transfer" (1).

Una dintre sarcinile psihanalizei ar fi să caute să stabilească distincţia dintre transfer şi *acting out* pe alte criterii decît cele pur tehnice, chiar pur spaţiale (ceea ce se petrece în cabinetul psihanalistului sau în afara acestuia); aceasta ar presupune îndeosebi o regîndire a conceptelor de acţiune, actualizare şi a ceea ce defineşte diferitele moduri de comunicare.

Numai o dată clarificate în plan teoretic raporturile dintre *acting out* şi transferul analitic s-ar putea cerceta dacă structurile astfel relevate pot fi extrapolate în afara oricărei referiri la cură, adică ne-am putea întreba dacă actele impulsive din viaţa de fiecare zi nu pot fi mai bine lămurite prin raportare la relaţii de tip transferenţial.

▲ (α) O asemenea delimitare este necesară dacă dorim să păstrăm noţiunii un caracter specific şi să nu o dizolvăm într-o concepţie de ansamblu ce scoate la iveală relaţia mai mult sau mai puţin strînsă ce există între orice acţiune umană şi fantasmele inconştiente.

(1) FREUD (S.), *Abriß der Psychoanalyse*, 1938, G.W., XVII, 103; S.E., XXIII, 177; F., 46.

A. D.

ACTIVITATE–PASIVITATE

G.: Aktivität–Passivität. — *F.:* activité–passivité. — *E.:* activity–passivity. — *S.:* actividad–pasividad. — *I.:* attività–passività. — *P.:* atividade–passividade.

● ***Una dintre perechile de contrarii fundamentale din viaţa psihică. Ea exprimă tipuri determinate de scopuri* pulsionale. Considerată dintr-un punct de vedere genetic, opoziţia activ–pasiv este primordială în raport cu opoziţiile ulterioare în care ea se integrează: falic–castrat şi masculin–feminin.***

■ Deşi, pentru Freud, activitate şi pasivitate califică în primul rînd modalităţi ale vieţii pulsionale, aceasta nu presupune că s-ar putea opune pulsiunile active pulsiunilor pasive. Dimpotrivă, Freud a subliniat, în special în polemica sa cu Adler (*vezi:* Pulsiune

agresivă), că pulsiunea comportă prin definiţie atributul de a fi activă: „... fiecare pulsiune este o fărîmă de activitate; cînd se vorbeşte incorect de pulsiuni pasive, nu poate fi vorba de altceva decît de pulsiuni cu scop pasiv" (1 *a*).

Psihanaliştii observă această pasivitate a scopului în cazurile speciale în care subiectul vrea să fie chinuit (masochism) sau văzut (exhibiţionism). Ce trebuie să înţelegem aici prin pasivitate? Ar trebui distinse două niveluri, pe de o parte comportamentul manifest, pe de o alta fantasmele subiacente. Este cert că, prin comportamentul său, masochistul, de pildă, răspunde revendicării pulsionale printr-o activitate, astfel încît să se pună în situaţia de satisfacere. Dar momentul final al comportamentului său nu e atins decît dacă subiectul ajunge să se găsească într-o postură care îl pune la discreţia celuilalt. Se poate arăta cum, la nivelul fantasmelor, orice poziţie pasivă este inseparabilă de opusul ei; astfel, în cazul masochismului, „...eul pasiv se pune, în mod fantasmatic, în locul [...] cuvenit acum subiectului străin" (1 *b*). În acest sens, se poate întotdeauna regăsi, la nivelul fantasmei, prezenţa simultană sau alternantă a celor doi termeni: activitate şi pasivitate. Cu toate acestea, atît în natura satisfacerii căutate, cît şi în poziţia fantasmatică, această complementaritate nu trebuie să ascundă elementul ireductibil care există în fixaţia la un rol sexual activ sau pasiv.

În ce priveşte dezvoltarea subiectului, Freud atribuie un rol major opoziţiei activitate–pasivitate ce precede celelalte perechi de contrarii: falic–castrat şi masculinitate–feminitate. După Freud, în stadiul anal, „...opoziţia ce se regăseşte peste tot în viaţa sexuală apare în mod clar [...]; elementul activ este constituit de pulsiunea de dominaţie, legată la rîndul ei de musculatură; organul al cărui scop sexual este pasiv va fi reprezentat de mucoasa intestinală erogenă" (2). Aceasta nu înseamnă că în stadiul oral nu coexistă activitate şi pasivitate, dar ele nu sînt încă instituite ca termeni antagonici.

Descriind *Faza precedipală a dezvoltării libidoului* (*The Precedipal Phase of the Libido Development*, 1940), Ruth Mack Brunswick spune: „Pe întreg parcursul dezvoltării libidoului, există trei mari perechi antitetice, ce se amestecă, se suprapun, se combină fără să coincidă vreodată în întregime, pentru ca, în final, să se înlocuiască una pe cealaltă; viaţa sugarului şi a copilului este caracterizată prin primele două, iar a adolescentului prin cea de a treia" (3 *a*). Autoarea arată cum copilul începe prin a fi în totalitate pasiv în relaţia sa cu o mamă care îi satisface nevoile şi cum, în mod progresiv, „... fiecare fragment de activitate se sprijină, într-o anumită măsură, pe o identificare cu mama activă" (3 *b*).

(1) FREUD (S.). *Triebe und Triebschicksale*, 1915. — *a)* G.W., X, 214–5; S.E., XIV, 122; F., 34. — *b)* G.W., X, 220; S.E., XIV, 128; F., 45.
(2) FREUD (S.). *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905. G.W., V, 99; S.E., VII, 198; F., 96.
(3) MACK BRUNSWICK (R.) in: *Psa. Read.* — *a)* 234. — *b)* 234–5.

A.D.

ACT RATAT

G.: Fehlleistung. — *F.:* acte manqué. — *E.:* parapraxis. — *S.:* acto fallido. — *I.:* atto mancato. — *P.:* ato falho *sau* perturbado.

● ***Act în care rezultatul urmărit explicit nu este atins, ci înlocuit printr-un altul. Se va vorbi de acte ratate nu pentru a desemna ansamblul rateurilor de vorbire, memorie sau acţiune, ci avînd în vedere actele pe care subiectul este în mod obişnuit capabil să le ducă la bun sfîrşit şi al căror eşec este tentat să-l atribuie doar neatenţiei sale sau întîmplării.***

Freud a arătat că actele ratate sînt, ca şi simptomele, formaţiuni de compromis între intenţia conştientă a subiectului şi refulat.

■ În legătură cu teoria actului ratat, îl trimitem pe cititor la *Psihopatologia vieţii cotidiene* (*Zur Psychopathologie des Alltagslebens*, 1901), a lui Freud, din care reiese că actul aşa-zis ratat este, pe un alt plan, un act reuşit: dorinţa inconştientă se realizează prin el într-un mod adesea foarte manifest.

Termenul francez „*acte manqué*" („act ratat") traduce cuvîntul german *Fehlleistung*, care pentru Freud înglobează nu numai acţiuni *stricto sensu*, ci tot felul de erori, de *deformări* ale vorbirii şi ale funcţionării psihice.

Limba germană scoate în evidenţă ceea ce este comun în toate aceste rateuri prin prefixul *ver-* ce se regăseşte în *das Vergessen (uitare), das Versprechen (lapsus linguae), das Verlesen (eroare de lectură), das Verschrieben (lapsus calami), das Vergreifen (apucare greşită), das Verlieren (rătăcirea unui obiect).*

Vom remarca faptul că, înainte de Freud, toate aceste fenomene marginale ale vieţii cotidiene nu fuseseră adunate şi desemnate printr-un acelaşi concept; teoria sa a scos la iveală această noţiune. Editorii *Standard Edition* remarcă faptul că, pentru a o exprima, a fost necesară crearea în limba engleză a unui termen nou, cel de *parapraxis*. În franceză, traducătorul *Psihopatologiei vieţii cotidiene* utilizează termenul *acte manqué* (act ratat), care a intrat în limbajul curent, dar se pare că în utilizarea psihanalitică curentă din Franţa el desemnează mai ales o anumită parte a sferei acoperite de termenul *Fehlleistung*, adică rateurile de acţiune *stricto sensu*.

A.D.

ACŢIUNE SPECIFICĂ

G.: spezifische Aktion. — *F.:* action spécifique. — *E.:* specific action. — *S.:* acción especifica. — *I.:* azione specifica. — *P.:* ação específica.

● ***Termen utilizat de Freud în unele dintre primele sale scrieri pentru a desemna ansamblul procesului necesar rezolvării tensiunii interne create de trebuinţă: intervenţie externă adecvată şi ansamblu de reacţii preformate ale organismului care permit împlinirea actului.***

■ Freud foloseşte conceptul de acţiune specifică mai ales în *Proiect de psihologie* (*Entwurf einer Psychologie*, 1895): principiul inerţiei*, despre care Freud postulează că reglează funcţionarea aparatului neuronic, e perturbat de îndată ce intervin excitaţiile endogene. Neputîndu-le evita, organismul le poate descărca în două moduri:

a) Nemijlocit, prin reacţii nespecifice (manifestări emoţionale, strigăte etc.), ce constituie un răspuns neadecvat, excitaţiile continuînd să apară.

b) În mod specific, singurul ce permite o rezolvare durabilă a tensiunii. Freud a furnizat schema acestui răspuns în *Despre legitimitatea separării de neurastenie a unui complex de simptome sub numele de „nevroză de angoasă"* (*Über die Berechtigung, von der Neurasthenie einen bestimmten Symptomen-komplex als „Angstneurose" abzutrennen*, 1895) (1 *a*), introducînd mai ales noţiunea de prag.

Pentru ca acţiunea specifică, sau adecvată, să fie îndeplinită, este indispensabilă prezenţa unui obiect specific şi a unei serii de condiţii externe (aport de hrană, în cazul foamei). Pentru sugar, datorită neajutorării sale iniţiale (*vezi:* Stare de neajutorare), aju-

torul exterior devine condiţia prealabilă indispensabilă satisfacerii trebuinţei. De aceea, prin termenul *acţiune specifică*, Freud poate să desemneze fie ansamblul actelor reflexe prin care actul este realizat, fie intervenţia externă, fie ambele.

Această acţiune specifică este implicată de trăirea de satisfacere*.

*

Concepţia freudiană despre acţiunea specifică ar putea fi interpretată ca o schiţă preliminară a unei teorii a instinctului* (α). Cum poate fi ea împăcată cu cea a pulsiunii sexuale, aşa cum apare aceasta în opera lui Freud? Poziţia lui Freud asupra acestei probleme a evoluat în perioada 1895–1905:

1) În *Proiect de psihologie*, sexualitatea este încadrată printre „trebuinţele majore" (2); ea impune, ca şi foamea, o acţiune specifică (*vezi:* Pulsiuni de autoconservare).

2) Notăm că, în 1895, Freud nu descoperise încă sexualitatea infantilă. Ceea ce reiese, în acel moment, din termenul *acţiune specifică* este analogia dintre actul sexual al adultului şi satisfacerea foamei.

3) În articolul citat mai sus, contemporan *Proiectului*, acţiunea specifică necesară satisfacerii sexuale este descrisă în legătură cu adultul. Dar, pe lîngă elementele de comportament care constituie un fel de structurare organică, Freud introduce condiţii „psihice" de sorginte istorică în cadrul a ceea ce el numeşte elaborarea libidoului psihic (1 *b*).

4) Perspectiva se modifică o dată cu descoperirea sexualităţii infantile (*vezi:* Sexualitate). Freud critică, de acum înainte, concepţia ce defineşte sexualitatea umană prin actul sexual adult, comportament presupus invariabil în desfăşurarea, obiectul şi scopul său. „Credinţa populară îşi construieşte idei categorice despre natura şi caracteristicile pulsiunii sexuale. Aceasta ar lipsi în copilărie, ar apărea la pubertate, în strînsă legătură cu procesul de maturare, s-ar manifesta sub forma unei irezistibile atracţii exercitate de un sex asupra celuilalt, iar scopul său ar fi unirea sexuală sau cel puţin actele care conduc către aceasta" (3).

În cele *Trei eseuri asupra sexualităţii* (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905), Freud arată că, în funcţionarea sexualităţii copilului, condiţiile organice susceptibile să procure plăcere sexuală sînt în mică măsură specifice. Dacă putem spune că ele evoluează rapid către specificitate, aceasta este în funcţie de factori de ordin istoric. În definitiv, la adult, condiţiile satisfacerii sexuale pot fi foarte bine determinate pentru un individ sau altul, ca şi cînd omul, prin evoluţia lui, ar ajunge la un comportament ce poate fi asemănat cu o structurare instinctuală. Tocmai această aparenţă se află la originea „credinţei populare", aşa cum o descrie Freud în cele cîteva rînduri citate mai sus.

▲ (α) În această perspectivă, s-ar putea stabili o apropiere între teoria freudiană a acţiunii specifice şi analiza procesului instinctual făcută de psihologia animală contemporană (şcoala etologistă).

(1) Cf. FREUD (S.), *a*) G.W., I, 334–5; S.E., III, 108. — (*b*) Cf. G.W., I, 333–9; S.E., III, 106–12.
(2) Cf. FREUD (S.), *Aus den Anfangen der Psychoanalyse*, 1887–1900, G., 381; E., 357; F., 317.
(3) FREUD (S.), *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905, G.W., V, 33; S.E., VII, 135; F., 17.

A.D.

AFECT

G.: Affekt. — *F.:* affect. — *E.:* affect. — *S.:* afecto. — *I.:* affetto. — *P.:* afeto.

● ***Termen preluat în psihanaliză din terminologia psihologică germană şi care conotează orice stare afectivă, neplăcută sau plăcută, difuză sau precizată, care apare fie ca o descărcare masivă sau ca tonalitate generală. După Freud, orice pulsiune se exprimă în cele două registre, al afectului şi al reprezentării. Afectul este expresia calitativă a cantităţii de energie pulsională şi a variaţiilor acesteia.***

■ O dată cu primele lucrări ale lui Breuer şi Freud (*Studii asupra isteriei* [*Studien über Hysterie*, 1895]), noţiunea de afect capătă o mare importanţă pentru psihoterapia isterici şi descoperirea valorii terapeutice a abreacţiei. Originea simptomului isteric este căutată într-un eveniment traumatic căruia nu i-a putut corespunde o descărcare adecvată (afect blocat).

Rememorarea îşi găseşte eficacitatea terapeutică numai dacă evocarea întîmplării antrenează cu sine retrăirea afectului legat, la origine, de ea.

Din analiza isteriei, rezultă deci pentru Freud că afectul nu este în mod necesar legat de reprezentare; separarea lor (afect fără reprezentare, reprezentare fără afect) asigură fiecăruia dintre ele destine diferite. Freud indică diferite posibilităţi de transformare a afectului: „Cunosc trei mecanisme: 1° Cel al conversiei afectelor (isterie de conversie); 2° Cel al deplasării afectului (obsesii); 3° Cel al transformării afectului (nevroză de angoasă, melancolie)" (1).

Încă din această perioadă, noţiunea de afect este utilizată din două perspective: ca poate să nu aibă decît o valoare descriptivă, desemnînd rezonanţa emoţională a unei trăiri în general intense. Cel mai frecvent însă, ea postulează o teorie cantitativă a investirilor, singura capabilă să explice autonomia afectului în raport cu diversele sale manifestări.

Problema este tratată în mod sistematic de Freud în scrierile sale metapsihologice (*Refularea* [*Die Verdrängung*, 1915]; *Inconştientul* [*Das Unbewußte*, 1915]), în care afectul este definit ca traducere subiectivă a cantităţii de energie pulsională. Freud face aici o distincţie netă între aspectul subiectiv al afectului şi procesele energetice care îl condiţionează. Notăm că el foloseşte în paralel cu termenul *afect* pe cel de „cuantum de afect"* (*Affektbetrag*), desemnînd prin acesta aspectul propriu-zis economic: cuantumul de afect „... corespunde pulsiunii în măsura în care aceasta s-a desprins de reprezentare şi îşi găseşte o expresie adecvată cantităţii sale în procese pe care le percepem ca afecte" (2 *a*) (α).

Este greu de văzut cum ar putea termenul *afect* să îşi păstreze sensul în afara oricărei referiri la conştiinţa de sine; Freud îşi pune întrebarea: se poate, în mod legitim, vorbi de afect inconştient? (3 *a*) El refuză stabilirea unei paralele între afectul zis „inconştient" (de exemplu, sentiment inconştient de vinovăţie) şi reprezentările inconştiente. Între reprezentarea inconştientă şi sentimentul inconştient există o diferenţă notabilă: „O dată refulată, reprezentarea inconştientă rămîne în sistemul Ics ca formaţiune reală, în timp ce afectului inconştient nu-i corespunde acolo decît un rudiment ce nu a reuşit să se dezvolte" (3 *b*) (*vezi:* Refulare, Reprimare).

În sfîrşit, să notăm că Freud a formulat o ipoteză genetică destinată să explice aspectul trăit al afectului. Afectele ar fi „reproduceri ale unor evenimente vechi de importanţă vitală şi, eventual, preindividuale" comparabile unor „accese universale de isterie, tipice şi înnăscute" (4).

▲ (α) În alte pasaje, distincţia este trecută cu vederea, deoarece, vorbind despre isteria de conversie, Freud nu vorbeşte despre o conversie a cuantumului de afect ce ar condiţiona dispariţia afectului subiectiv, ci numai de „dispariţia totală a cuantumului de afect" (2 *b*).

(1) FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1887–1902. G., 95; E., 84; F., 76–7.
(2) FREUD (S.). *Die Verdrängung*, 1915. — *a)* G.W., X, 255; S.E., XIV, 152; F., 79–80. — *b)* G.W., X., 258; S.E., XIV, 155; F., 85.
(3) FREUD (S.). *Das Unbewußte*, 1915. — *a)* Cf. G.W., X, 276–7; S.E., XIV, 178; F., 113–4. — *b)* G.W., X, 277; S.E., XIV, 178; F., 114–5.
(4) FREUD (S.). *Hemmung, Symptom und Angst*, 1926. G.W., XIV, 163; S.E., XX, 133; F., 57.

A.D.

AGRESIVITATE

G.: Aggression, Aggressivität. — *F.:* agressivité. — *E.:* aggressivity, aggressiveness. — *S.:* agresividad. — *I.:* aggressività. — *P.:* agressividade.

● ***Tendinţă sau ansamblu de tendinţe care se actualizează în conduite reale sau fantasmatice ce ţintesc să facă rău altuia, să-l distrugă, să-l constrîngă, să-l umilească etc. Agresiunea dispune şi de alte modalităţi decît acţiunea motorie violentă şi distructivă; nu există conduită, fie ea negativă (refuzul ajutorului, de pildă) sau pozitivă, simbolică (de exemplu, ironia) sau efectiv realizată, care să nu poată funcţiona ca agresiune. Psihanaliza a dat o importanţă crescîndă agresivităţii, demonstrînd prezenţa ei foarte timpurie în dezvoltarea subiectului şi subliniind jocul complex al uniunii şi separării sale de sexualitate. Această evoluţie a ideilor culminează cu încercarea de a căuta în noţiunea de pulsiune de moarte un substrat pulsional unic şi fundamental al agresivităţii.***

■ Conform unei opinii răspîndite, Freud nu ar fi recunoscut decît foarte tîrziu importanţa agresivităţii. El însuşi a acreditat această idee: „De ce, întreabă el, ne-a trebuit atît de mult timp pentru a ne hotărî să recunoaştem o pulsiune agresivă? De ce am ezitat să utilizăm, în beneficiul teoriei, fapte care erau evidente şi familiare oricui?" (1 *a*). De fapt, cele două întrebări puse aici de Freud ar trebui separate, căci, deşi este foarte adevărat că ipoteza unei „pulsiuni agresive" autonome, emisă de Adler încă din 1908, a fost multă vreme respinsă de Freud, în schimb este inexact să spunem că, înainte de „cotitura din 1920", teoria psihanalitică refuza să ia în considerare conduitele agresive.

Acest fapt se poate dovedi la mai multe niveluri. În cadrul curei, mai întîi, în care Freud întîlneşte foarte devreme rezistenţa, cu amprenta sa agresivă: „... subiectul, pînă atunci atît de bun, de sincer, devine grosolan, fals sau revoltat, simulant, pînă în momentul în care îi spun aceasta, reuşind astfel să-i domin caracterul" (2). Mai mult chiar, încă de la *Cazul Dora* (*Fragment al unei analize de isterie* [*Bruchstück einer Hysterie-Analyse*, 1905]), Freud vede în intervenţia agresivităţii o trăsătură specifică a tratamentului psihanalitic: „... în cursul altor tratamente, bolnavul nu evocă decît transferuri tandre şi amicale în favoarea însănătoşirii sale [...]. În psihanaliză, în schimb [...], toate mişcările pulsionale, inclusiv cele care sînt ostile, trebuie trezite, utilizate de analiză prin conştientizare" (3). De la bun început, transferul i-a apărut lui Freud ca rezistenţă, şi această rezistenţă se datorează într-o mare măsură fenomenului pe care îl va numi transfer negativ (*vezi:* Transfer).

Experienţa clinică impune ideea că tendinţele ostile sînt deosebit de importante în anumite afecţiuni (nevroză obsesională, paranoia). Noţiunea de *ambivalenţă** conotează coexistenţa pe acelaşi plan a iubirii şi a urii, dacă nu la nivelul metapsihologic cel mai fundamental, cel puţin la cel al experienţei. Să mai amintim analiza pe care Freud a făcut-o cuvîntului de spirit, analiză în care afirmă că acesta, „...dacă nu se constituie ca propriul său scop, adică nevinovat, nu se poate pune decît în slujba a două tendinţe [...]; este fie un *cuvînt de spirit ostil* (slujind agresiunii, satirei, apărării), fie un *cuvînt de spirit obscen...*" (4).

În legătură cu acest aspect, Freud vorbeşte de mai multe ori de „pulsiune ostilă", „tendinţă ostilă". În sfîrşit, complexul Œdip este de la început descoperit ca reunind dorinţe de iubire şi dorinţe ostile (este chiar prezentat pentru prima dată în *Interpretarea visului* [*Die Traumdeutung*, 1900] sub titlul: „Vise despre moartea persoanelor dragi"), elaborarea sa progresivă are drept rezultat o din ce în ce mai bună articulare a acestor două tipuri de dorinţă în cadrul diferitelor constelaţii posibile.

Varietatea, amploarea şi importanţa acestor fenomene impuneau o explicaţie la nivelul primei teorii a pulsiunilor. Se poate spune, în mod schematic, că răspunsul lui Freud acoperă mai multe planuri:

1° Dacă îşi interzice să ipostazieze în spatele acestor tendinţe şi conduite agresive o pulsiune specifică, o face considerînd că o asemenea concepţie ar însemna să atribuie unei singure pulsiuni ceea ce, pentru el, caracterizează esenţialmente *pulsiunea*, adică faptul de a fi o presiune de care nu se poate fugi, care impune un anumit travaliu aparatului psihic şi declanşează motricitatea. În acest sens, pentru a-şi realiza scopurile, fie ele şi „pasive" (de a fi iubit, de a fi văzut etc.), pulsiunea cere o activitate ce poate avea de învins obstacole: „orice pulsiune este un fragment de activitate" (5 *a*).

2° Este ştiut că, în cea dintîi teorie a pulsiunilor, pulsiunilor sexuale le sînt opuse pulsiunile de autoconservare. Acestea din urmă au ca funcţie, în general, menţinerea şi afirmarea existenţei individuale. În acest cadru teoretic, explicaţia unor conduite sau sentimente manifest agresive ca, de exemplu, sadismul sau ura, este căutată în jocul complex al celor două mari tipuri de pulsiuni. Lectura lucrării *Pulsiuni şi destine ale pulsiunilor* (*Triebe und Triebschicksale*, 1915) arată că Freud dispune de o teorie metapsihologică a agresivităţii. Aparenta transformare a iubirii în ură nu este decît o iluzie, ura nu este o iubire negativă; ea îşi are propria geneză, pe care Freud o înfăţişează în toată complexitatea sa, teza centrală fiind aceea că „adevăratele prototipuri ale relaţiei de ură nu provin din viaţa sexuală, ci din lupta eului pentru conservare şi afirmare" (5 *b*).

3° În sfîrşit, Freud specifică, în domeniul pulsiunilor de autoconservare, activitatea de asigurare a dominaţiei asupra obiectului (*Bemächtigungstrieb*) (*vezi:* Pulsiune de dominaţie), fie ca funcţie, fie chiar ca pulsiune independentă. Prin această noţiune, el pare să conoteze un fel de teren intermediar între simpla *activitate* inerentă oricărei funcţiuni şi o tendinţă la distrugere ca scop în sine. Pulsiunea de dominaţie este o pulsiune independentă, legată de un anumit aparat (musculatura) şi de un stadiu precis al evoluţiei (stadiul sadic-anal). Pe de altă parte însă, „... vătămarea sau nimicirea obiectului îi este indiferentă" (5 *c*), luarea în considerare a celuilalt şi a suferinţei sale apărînd numai în întoarcerea masochistă, moment în care pulsiunea de dominaţie se confundă cu excitaţia sexuală pe care o provoacă (*vezi:* sadism-masochism).

*

O dată cu ultima teorie a pulsiunilor, agresivitatea joacă un rol mai important şi ocupă un loc diferit în cadrul teoriei.

Teoria explicită a lui Freud despre agresivitate se poate rezuma astfel: „O parte [a pulsiunii de moarte] este pusă direct în slujba pulsiunii sexuale, domeniu în care rolul ei este important. Acesta e sadismul propriu-zis. O altă parte nu se alătură acestei devieri către exterior, ci rămîne în organism, unde este legată libidinal cu ajutorul excitaţiei sexuale care o însoţeşte [...]; recunoaştem aici masochismul originar, erogen" (6).

Freud rezervă cel mai adesea numele de pulsiune agresivă* (*Aggressionstrieb*) părţii din pulsiunea de moarte orientată către exterior cu ajutorul preponderent al musculaturii. Notăm că această pulsiune agresivă, la fel poate ca şi tendinţa la autodistrugere, nu poate fi niciodată percepută, după Freud, decît în legătură cu sexualitatea (*vezi:* Unire–Separare).

Dualismul pulsiuni de viaţă–pulsiuni de moarte este deseori asimilat de psihanalişti dualismului sexualitate–agresivitate şi, uneori, Freud însuşi sugerează aceasta (1 *b*). O asemenea asimilare impune mai multe precizări:

1° Faptele pe care Freud le invocă în *Dincolo de principiul plăcerii* (*Jenseits des Lustprinzips*, 1920) pentru a justifica introducerea noţiunii de pulsiune de moarte sînt fenomene prin care se manifestă compulsia la repetiţie*, şi aceasta nefiind electiv în raport cu conduite agresive.

2° Dacă în cîmpul agresivităţii anumite fenomene capătă pentru Freud o importanţă crescîndă, acestea sînt tocmai cele care exprimă o autoagresiune: aspectele clinice ale doliului şi melancoliei, „sentiment inconştient de vinovăţie", „reacţie terapeutică negativă" etc., fenomene care îl fac să vorbească de „misterioase tendinţe masochiste ale eului" (7).

3° Din punct de vedere al noţiunilor folosite, pulsiunile de viaţă sau Erosul sînt departe de a fi doar o nouă denumire pentru a cuprinde ceea ce se numea înainte sexualitate. Într-adevăr, sub numele Eros* Freud desemnează ansamblul pulsiunilor care creează sau menţin unităţi astfel încît, în final, vor fi înglobate în acesta nu numai pulsiunile sexuale, ca unele care tind să conserve specia, ci şi pulsiunile de autoconservare, care au în vedere să menţină şi să afirme existenţa individuală.

4° În corelaţie cu cele de mai sus, noţiunea de pulsiune de moarte nu este doar un concept generic care înglobează fără diferenţiere tot ce era anterior considerat ca manifestări agresive şi doar atît. Într-adevăr, o parte din ceea ce se poate numi lupta pentru viaţă aparţine neîndoielnic Erosului; dimpotrivă, pulsiunea de moarte preia în felul ei şi, fără îndoială, într-un mod mai categoric ceea ce Freud identificase în sexualitatea umană ca specific dorinţei inconştiente: ireductibilitatea, insistenţa, caracterul său dereal şi, din punct de vedere economic, tendinţa către reducerea absolută a tensiunilor.

*

S-ar putea pune întrebarea prin ce anume s-a reînnoit noţiunea de agresivitate după 1920. Răspunsul ar putea fi că:

1° Aria în care este recunoscută acţiunea agresivităţii devine mai largă. Pe de o parte, ideea unei pulsiuni distructive susceptibile să se orienteze către exterior, să se întoarcă spre interior, conduce la conceperea avatarurilor sado-masochismului ca o realitate foarte complexă, capabilă să explice numeroase modalităţi ale vieţii psihice. Pe de altă parte, noţiunea de agresivitate se aplică nu numai relaţiilor cu obiectul sau cu sine, ci şi relaţiilor dintre diferitele instanţe (conflict între supraeu şi eu).

2° Localizînd pulsiunea de moarte, la origine, în persoana proprie, făcînd din autoagresiune principiul însuşi al agresivităţii, Freud sparge cadrul clasic al noţiunii de agresivitate, descrisă de multă vreme ca mod de relaţie cu ceilalţi, ca violenţă exercitată asupra celorlalţi. În acest punct, ar fi poate necesar să opunem unor declaraţii ale lui Freud privind răutatea naturală a omului (8) originalitatea propriei sale teorii.

3° În sfîrşit, permite oare ultima teorie a pulsiunilor o mai bună definire a agresivităţii în raport cu noţiunea de activitate? După cum a remarcat Daniel Lagache, „dintru început, activitatea apare ca un concept mult mai larg decît cel de agresivitate; toate procesele biologice sau psihologice sînt forme de activitate. Agresivitatea nu conotează deci, în principiu, decît anumite forme de activitate" (9). Or, în măsura în care Freud tinde să localizeze tot ceea ce ţine de comportamentele vitale în zona Erosului, el invită la o reflecţie asupra aspectelor care definesc comportamentul agresiv; un element al răspunsului poate fi furnizat de conceptul de unire–separare. Într-adevăr, el nu conotează pur şi simplu faptul că există aliaje pulsionale în proporţii variate, ci ideea că separarea reprezintă, în esenţă, triumful pulsiunii de distrugere, în măsura în care aceasta ţinteşte să distrugă structurile globale pe care Eros-ul, dimpotrivă, tinde să le creeze şi să le menţină. Din această perspectivă, agresivitatea ar fi, cu adevărat, o forţă care, în mod radical, dezorganizează şi divizează. De aceea, aceste caracteristici au fost subliniate de autori care, precum Melanie Klein, insistă asupra rolului predominant al pulsiunilor agresive încă din prima copilărie.

*

Se observă că o asemenea concepţie vine în totală contradicţie cu evoluţia în psihologie a termenilor construiţi pe radicalul agresiune. În engleză mai ales, English şi English, în *Dicţionar general al termenilor psihologici şi psihanalitici*, au notat că *aggressiveness* a ajuns să piardă, într-o accepţie diluată, orice conotaţie de ostilitate, pînă la a deveni sinonim cu „spirit de iniţiativă", „energie", „activitate"; termenul *aggressivity* ar fi, în schimb, mai puţin slab, înscriindu-se mai bine în seria „*aggression*", „*to aggress*" (α).

▲ (α) Vom semnala, din punct de vedere terminologic, că în limbajul lui Freud, un unic termen, *Aggression*, desemnează atît agresiunile, cît şi agresivitatea.

(1) FREUD (S.). *Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1933. — *a)* G.W., XV, 110; S.E., XXII, 103; F., 141. — *b)* Cf. G.W., XV, 109 sqq.; S.E., XXII, 103 sqq.; F., 141 sqq.
(2) FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1887–1902. Scrisoarea din 27.10.1897: G., 241; E., 226; F., 200.
(3) FREUD (S.). G.W., V, 281; S.E., VII, 117; F., 88.
(4) FREUD (S.). *Der Witz und seine Beziehung zum Unbewußten*, 1905. G.W., VI, 105; S.E., VIII, 96–7; F., 109.
(5) FREUD (S.). *a)* G.W., X, 214; S.E., XIV, 122; F., 34. — *b)* G.W., X, 230; S.E., XIV, 138; F., 63. — *c)* G.W., X, 231; S.E., XIV, 139; F., 64.
(6) FREUD (S.). *Das ökonomische Problem des Masochismus*, 1924. G.W., XIII, 376; S.E., XIX, 163–4; F., 216.
(7) FREUD (S.). G.W., XIII, 11; S.E., XVIII, 14; F., 13.
(8) Cf. FREUD (S.). *Das Unbehagen in der Kultur*, 1930.
(9) LAGACHE (D.). *Situation de l'agressivité*, in *Bull. Psychol.*, 1960, XIV, nr. 1, pp. 99–112.

A.D.

ALEGERE A NEVROZEI

G.: Neurosenwahl. — *F.:* choix de la névrose. — *E.:* choice of neurosis. — *S.:* elección de la neurosis — *I.:* scelta della nevrosi. — *P.:* escolha da neurose.

● ***Ansamblu de procese prin care subiectul se angajează în formarea unui anumit tip de psihonevroză, mai curînd decît a altuia.***

■ Problema pe care o presupune expresia „alegere a nevrozei" stă la baza însăşi a unei psihopatologii analitice: cum şi de ce procese generale care explică formarea nevrozei (de exemplu, conflictul defensiv) se specifică în organizări nevrotice suficient de diferite ca pe baza lor să poată fi stabilită o nosografie?

O astfel de întrebare l-a preocupat pe Freud de-a lungul întregii sale opere; ea este inseparabilă de elucidarea aprofundată a unei structuri nevrotice. Soluţiile date de Freud acestei probleme nu au fost întotdeauna aceleaşi. Nu putem aici să-i refacem istoria, care implică istoricul noţiunilor de traumatism, fixaţie, predispoziţie, de dezvoltare inegală a libidoului şi eului etc. Problema, prin amploarea sa, depăşeşte limitele prezentei lucrări.

Pentru a ne rezuma la aspectul terminologic al problemei, ne putem întreba de ce Freud a utilizat şi menţinut termenul „alegere" (1). Acest termen nu se referă bineînţeles la o concepţie intelectualistă care ar presupune că se operează o alegere între diferite posibilităţi egale; acelaşi lucru e valabil de altfel şi pentru noţiunea de *alegere de obiect* (*Objektwahl*). Totuşi nu putem neglija faptul că într-o concepţie care se reclamă de la un determinism absolut apare acest termen care sugerează că este necesar un act al subiectului pentru ca diferiţii factori istorici şi constituţionali evidenţiaţi de psihanaliză să-şi capete sensul şi valoarea motivaţională.

(1) Cf. de exemplu FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1887–1902, scrisoarea din 20.5.1896 şi *Die Disposition zur Zwangsneurose*, 1913, G.W., VIII, 442; S.E., XII, 317; F., 437.

V.D.Z.

ALEGERE DE OBIECT (sau ALEGERE OBIECTALĂ)

G.: Objektwahl. — *F.:* choix d'objet *sau* choix objectal. — *E.:* object-choice. — *S.:* elección de objeto *sau* objetal. — *I.:* scelta d'oggetto. — *P.:* escolha de objeto sau objetal.

● ***Act prin care o persoană sau un tip de persoană este aleasă ca obiect al iubirii. Deosebim o alegere de obiect infantilă şi o alegere de obiect pubertală, prima pregătind calea celei de a doua.***

Freud împarte alegerea de obiect în două categorii principale: tipul alegerii de obiect prin anaclisis şi tipul de alegere de obiect narcisică.

■ Expresia *alegere de obiect* a fost introdusă de Freud în *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii* (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905); ea a intrat în limbajul curent al psihanalizei.

Obiectul (*vezi acest termen*) trebuie luat aici în sens de obiect al iubirii.

În ce priveşte termenul *alegere*, el nu trebuie înţeles în sens intelectualist (de alegere între diferite posibilităţi în egală măsură prezente), ca în expresia „alegere a nevrozei". El indică ceea ce poate fi ireversibil şi determinant în alegerea făcută de subiect, într-un moment decisiv al istoriei sale, a tipului de obiect al iubirii. În *Trei eseuri*, Freud vorbeşte, de asemenea, de *Objektfindung* (descoperire sau găsire a obiectului).

Să notăm că expresia „o adevărată alegere de obiect" este folosită pentru a desemna fie alegerea unei persoane determinate (exemplu: „alegerea sa de obiect s-a oprit asupra tatălui său"), fie alegerea unui anumit *tip* de obiect (exemplu: „alegere de obiect homosexuală").

Se ştie că dezvoltarea concepţiilor lui Freud asupra raportului dintre sexualitatea infantilă şi sexualitatea postpubertală l-a condus spre ştergerea tot mai pronunţată a diferenţelor dintre ele, în cele din urmă admiţînd „o adevărată alegere de obiect" în copilărie (α).

În *Pentru a introduce narcisismul* (*Zur Einführung des Narzißmus*, 1914), Freud a grupat diferitele alegeri de obiect în două mari categorii: prin anaclisis şi narcisică (*vezi aceşti termeni*).

▲ (α) Cf. rezumatul făcut de Freud acestei evoluţii la începutul lucrării *Organizarea genitală infantilă* (*Die infantile Genitalorganisation*, 1923) (1), precum şi articolele noastre: Stadiul genital, Organizare, Stadiul falic.

(1) Cf. FREUD (S.). G.W., XIII, 293–4; S.E., XIX, 141–2.

V.D.Z.

ALEGERE DE OBIECT NARCISICĂ

G.: narzißtische Objektwahl. — *F.:* choix d'objet narcissique. — *E.:* narcissistic object-choice. — *S.:* elección objetal narcisista. — *I.:* scelta d'oggetto narcisistica. — *P.:* escolha narcísica de objeto.

● ***Tip de alegere de obiect care se realizează după modelul relaţiei subiectului cu propria persoană şi în care obiectul reprezintă propria persoană sub un aspect sau altul.***

■ Descoperirea că anumiţi subiecţi, mai ales homosexualii, „...îşi aleg obiectul iubirii [...] după modelul propriei lor persoane" a constituit pentru Freud „motivul cel mai puternic care ne-a obligat să admitem existenţa narcisismului" (1 *a*). Alegerea de obiect narcisică se opune alegerii de obiect prin anaclisis* prin aceea că ea nu este reproducerea unei relaţii de obiect preexistente, ci formarea unei relaţii de obiect după modelul relaţiei subiectului cu sine însuşi. În primele definiri ale noţiunii de narcisism, Freud consideră că alegerea narcisică homosexuală este o etapă care conduce subiectul de la narcisism la heterosexualitate: copilul alege mai întîi un obiect ale cărui organe genitale sînt asemănătoare cu ale sale (2).

Însă, în cazul homosexualităţii, noţiunea de alegere narcisică nu este simplă: obiectul este ales după modelul copilului sau adolescentului care a fost cîndva subiectul, iar subiectul se identifică cu mama care odinioară l-a îngrijit (3).

În *Pentru a introduce narcisismul* (*Zur Einführung des Narzißmus*, 1914), Freud extinde noţiunea de alegere narcisică şi o descrie în felul următor:

„Iubim:
[...] conform tipului narcisic:
a) ceea ce sîntem (noi înşine)
b) ceea ce am fost
c) ceea ce am vrea să fim
d) persoana care a fost o parte din propria persoană" (1 *b*).

Aceste categorii cuprind fenomene foarte diferite. În primele trei cazuri, este vorba de alegerea unui obiect asemănător cu persoana subiectului; trebuie însă subliniat, pe de o parte, că ceea ce serveşte drept model pentru alegere este o imagine sau un ideal, iar, pe de altă parte, că asemănarea obiectului ales cu modelul poate fi doar parţială, redusă la cîteva semne privilegiate. În categoria d), Freud se referă la iubirea narcisică pe care

mama o are pentru copilul ei, care odinioară a fost „o parte a propriei sale persoane". Aici cazul este foarte diferit, deoarece obiectul ales nu este asemănător cu unitatea subiectului, ci este ceea ce îi permite să regăsească, să refacă unitatea sa pierdută.

În *Pentru a introduce narcisismul*, Freud opune alegerea de obiect a bărbatului, care se realizează mai ales prin anaclisis, alegerii de obiect a femeii, care este mai ales narcisică. Însă el precizează că această opoziţie nu este decît schematică şi că „cele două căi care conduc la alegerea obiectului sînt accesibile fiecărei fiinţe umane" (1 *c*).

Prin urmare, cele două tipuri de alegere sînt absolut ideale şi susceptibile să alterneze sau să se combine în fiecare caz individual.

E însă discutabil că pot fi opuse, chiar ca tipuri ideale, alegerea narcisică şi alegerea prin anaclisis. Căci Freud găseşte „supraestimarea sexuală frapantă care îşi are originea în narcisismul originar al copilului şi care corespunde deci unui transfer al acestui narcisism asupra obiectului sexual" în „iubirea definitivă obiectală conformă tipului prin anaclisis" (1 *d*). Şi, invers, Freud descrie cazul „femeilor narcisice", care „...nu se iubesc, strict vorbind, decît pe ele însele, aproape tot atît de intens pe cît le iubeşte bărbatul. Nevoia lor nu le face să iubească, ci să fie iubite, lor plăcîndu-le bărbatul care îndeplineşte această condiţie" (1 *e*). Ne putem întreba dacă în acest caz, descris ca narcisic, subiectul nu urmăreşte să reproducă relaţia copilului cu mama care-l hrăneşte, ceea ce defineşte pentru Freud alegerea prin anaclisis.

(1) FREUD (S.). *Zur Einführung des Narzißmus*, 1914. — *a)* G.W., X, 154; S.E., XIV, 88. — *b)* G.W., X, 156; S.E., XIV, 90. — *c)* G.W., X, 154; S.E., XIV, 88. — *d)* G.W., X, 154; S.E., XIV, 88. — *e)* G.W., X, 155; S.E., XIV, 89.

(2) Cf. FREUD (S.). *Psychoanalytische Bemerkungen über einen autobiographisch beschriebenen Fall von Paranoia (Dementia paranoides)*, 1911. G.W., VII, 297; S.E., XII, 60–1; F., 306.

(3) Cf. FREUD (S.). *Eine Kindheitserinnerung des Leonardo da Vinci*, 1910. G.W., VIII, 170; S.E., XI, 99–100; F., 112.

V.D.Z.

ALEGERE DE OBIECT PRIN ANACLISIS

G.: Anlehnungstypus der Objektwahl. — *F.:* choix d'objet par étayage. — *E.:* anaclitic type of object-choice. — *S.:* elección objetal anaclítica *sau* de apoyo. — *I.:* tipo anaclitico (*sau* per appoggio) di scelta d'oggetto. — *P.:* escolha anaclítica de objeto.

● ***Tip de alegere de obiect în care obiectul iubirii este ales după modelul figurilor parentale în măsura în care acestea îi asigură copilului hrana, îngrijirea şi protecţia. Se întemeiază pe faptul că pulsiunile sexuale se sprijină la început pe pulsiunile de autoconservare.***

■ În ce priveşte traducerea sintagmei *Anlehnungstypus der Objektwahl* prin tip de alegere de obiect prin anaclisis, cititorul poate consulta articolul *anaclitic*, în care vor fi găsite consideraţiile terminologice.

În *Pentru a introduce narcisismul* (*Zur Einführung des Narzißmus*, 1914), Freud vorbeşte de un „tip de alegere de obiect prin anaclisis" pentru a-l opune tipului de alegere de obiect narcisică*.

Contribuţia adusă de Freud în acest text constă în primul rînd în ideea că există *două* tipuri fundamentale de alegere de obiect al iubirii şi în descrierea alegerii de obiect narcisică. Descrierea celuilalt tip de alegere de obiect fusese realizată însă în *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii* (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905), în relaţie cu teoria generală a anaclisisului, pe care o presupune. Freud arată aici că la început primele satisfacţii sexuale apar cu ocazia funcţionării organelor care servesc conservării vieţii şi că, datorită acestui anaclisis originar, funcţiile autoconservării indică sexualităţii primul său obiect: sînul matern. Mai tîrziu, „... copilul învaţă *să iubească* celelalte persoane care-l ajută în starea sa de neajutorare şi care-i satisfac nevoile; această iubire se formează în întregime după modelul şi în prelungirea raporturilor cu mama care-l alăptează" (1). Iată ce orientează alegerea de obiect postpubertară care, conform viziunii lui Freud, se produce întotdeauna sprijinindu-se mai mult sau mai puţin ferm pe imaginile personajelor parentale. Cum va spune Freud în *Pentru a introduce narcisismul*, „iubim [...] conform tipului de alegere a obiectului prin anaclisis: a) femeia care hrăneşte; b) bărbatul care protejează şi persoanele care îi înlocuiesc" (2 *a*).

După cum se vede, noţiunea de alegere de obiect prin anaclisis implică în acelaşi timp, la nivelul pulsiunilor, sprijinirea pulsiunilor sexuale* pe pulsiunile de autoconservare* şi, la nivelul obiectelor, o alegere în care „... persoanele asociate alimentării, îngrijirii, protecţiei copilului" (2 *b*) oferă prototipul obiectului satisfăcător din punct de vedere sexual.

(1) FREUD (S.). G.W., V, 124; S.E., VII, 222–3; F., 133.

(2) FREUD (S.). *a)* G.W., X, 157; S.E., XIV, 90. — *b)* G.W., X, 153–4; S.E., XIV, 87.

V.D.Z.

ALO-EROTISM

G.: Alloerotismus. — *F.:* allo-érotisme. — *E.:* allo-erotism. — *S.:* aloerotismo. — *I.:* alloerotismo. — *P.:* alo-erotismo.

● ***Termen utilizat uneori în opoziţie cu cel de autoerotism: activitate sexuală care îşi găseşte satisfacerea mulţumită unui obiect exterior.***

■ Cînd foloseşte pentru prima oară termenul *autoerotism* (*vezi acest termen*) în 1899, Freud îl leagă de cel de alo-erotism, care se subdivide el însuşi în homoerotism (satisfacere realizată printr-un obiect al aceluiaşi sex: homosexualitate) şi heteroerotism (satisfacere realizată mulţumită unui obiect al celuilalt sex: heterosexualitate) (1). Puţin folosit, acest termen a fost reluat mai ales de E. Jones.

(1) FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1887–1902. G., 324; E., 303; F., 270.

A.D.

ALTERARE A EULUI

G.: Ichveränderung. — *F.:* altération du moi. — *E.:* alteration of the ego. — *S.:* alteración del yo. — *I.:* modificazione dell'io. — *P.:* alteração do ego.

● ***Ansamblu de limitări şi de atitudini anacronice dobîndite de eu în cursul etapelor conflictului defensiv şi care au consecinţe defavorabile asupra posibilităţilor sale de adaptare.***

■ Termenul „alterare a eului" apare chiar la începutul şi sfîrşitul operei lui Freud, în două contexte destul de diferite.

În *Noi observaţii asupra psihonevrozelor de apărare* (*Weitere Bemerkungen über die Abwehr-Neuropsychosen*, 1896), Freud, referindu-se la paranoia, distinge de delirul ca întoarcere a refulatului un delir secundar, delirul de interpretare, numit şi delir „combinatoriu" sau delir „de asimilare". Acesta e semnul unei adaptări a eului la ideea delirantă: paranoicul sfîrşeşte prin a deveni un spirit fals în tentativa sa de a atenua contradicţiile dintre ideea delirantă primară şi funcţionarea logică a gîndirii sale.

În *Analiză terminabilă şi interminabilă* (*Die endliche und unendliche Analyse*, 1937), Freud tratează într-un mod relativ sistematic despre „... ceea ce se desemnează atît de vag prin termenul «alterare a eului»" (1 *a*). Continuînd ideile din lucrarea recent apărută a Annei Freud despre mecanismele de apărare (1936), Freud arată cum acestea, constituite iniţial pentru a face faţă unor pericole interne determinate, pot sfîrşi prin a se „fixa în eu" şi pot constitui „... modalităţi reacţionale fireşti ale caracterului", pe care subiectul le repetă de-a lungul întregii sale vieţi, utilizîndu-le ca pe nişte organizări anacronice chiar după dispariţia pericolului primar (1 *b*). Înrădăcinarea unor asemenea obişnuinţe defensive conduce la „distorsiuni" (*Verrenkungen*) şi „limitări" (*Einschränkungen*). Travaliul terapeutic le face să devină deosebit de manifeste, o veritabilă rezistenţă opunîndu-se scoaterii la lumină a înseşi rezistenţelor.

Alterarea eului ar putea fi mai degrabă asemănată unui montaj comportamental ce poate chiar, după cum a demonstrat şcoala etologistă despre comportamentele instinctuale, funcţiona „în gol", creîndu-şi în mod artificial situaţii motivante: eul „... este forţat să caute în realitate situaţiile capabile să înlocuiască într-o oarecare măsură pericolul originar" (1 *c*). Freud are aici în vedere altceva decît răsunetul direct al conflictului defensiv asupra eului (simptomul însuşi poate fi considerat ca o modificare a eului, un corp străin în interiorul acestuia; astfel, formaţiunea reacţională modifică şi eul).

Aceste două texte în care Freud vorbeşte de alterările eului au mai multe puncte comune. În ambele cazuri, alterarea eului este concepută ca secundară, la distanţă de conflict şi de ceea ce poartă însemnele inconştientului. Ea ar constitui de aceea o dificultate deosebită în cură, elucidarea conflictului avînd o influenţă redusă asupra modificărilor înscrise în eu în mod ireversibil, astfel încît au putut fi comparate cu nişte „tulburări lezionale ale organismului" (2). Pe de altă parte, referirea la psihoză, aspect ce ocupă în primul text un loc central, este prezentă şi în cel de-al doilea: eul oricărei fiinţe umane „...se aseamănă cu cel al psihoticului într-o zonă sau alta şi într-o proporţie mai mare sau mai mică " (1 *d*).

(1) FREUD (S.). *a)* G.W., XVI, 80; S.E., XXIII, 235; F., 21; — *b)* G.W., XVI, 83; S.E., XXIII, 237; F., 24. — *c)* G.W., XVI, 83; S.E., XXIII, 238; F., 24. — *d)* G.W., XVI, 80; S.E., XXIII, 235; F., 21.

(2) Cf. NACHT (S.). *Causes et mécanismes des déformations névrotiques du moi*, 1958. In *RFP*, 2, 199–200.

A.D.

AMBIVALENT, PREAMBIVALENT, POSTAMBIVALENT

G.: ambivalent, prä-ambivalent, post-ambivalent. — *F.:* ambivalent, préambivalent, postambivalent. — *E.:* ambivalent, pre-ambivalent, post-ambivalent. — *S.:* ambivalente, preambivalente, postambivalente. — *I.:* ambivalente, preambivalente, postambivalente. — *P.:* ambivalente, pré-ambivalente, pós-ambivalente.

● ***Termeni introduşi de K. Abraham şi care califică, din punct de vedere al relaţiei cu obiectul, evoluţia stadiilor libidinale. Stadiul oral, în prima sa fază (supt), e preambivalent; ambivalenţa apare în cea de a doua fază (muşcătură), pentru a culmina în stadiul anal, a continua în stadiul falic şi a dispărea de-abia după faza de latenţă, o dată cu instaurarea iubirii de obiect genitale.***

■ Trimitem cititorul la articolul lui K. Abraham: *Schiţă a unei istorii a dezvoltării libidoului bazată pe psihanaliza tulburărilor psihice* (*Versuch einer Entwicklungsgeschichte der Libido auf Grund der Psychoanalyse seelischer Störungen*, 1924).

O altă referinţă o constituie tabelul ontogenetic al lui R. Fliess (1).

(*Vezi:* Ambivalenţă; Stadiu; şi articolele consacrate diferitelor stadii ale libidoului.)

(1) Cf. FLIESS (R.). *The Psycho-analytic Reader*, 1950; 254–5.

A.D.

AMBIVALENŢĂ

G.: Ambivalenz. — *F.:* ambivalence. — *E.:* ambivalence. — *S.:* ambivalencia. — *I.:* ambivalenza. — *P.:* ambivalência.

● ***Prezenţă simultană în relaţia cu acelaşi obiect a unor tendinţe, atitudini şi sentimente opuse, în primul rînd dragoste şi ură.***

■ Termenul *ambivalenţă* este preluat de Freud de la Bleuler, care l-a creat (1). Bleuler examinează ambivalenţa în trei domenii. Voliţional (*Ambitendenz*): subiectul vrea în acelaşi timp să mănînce şi să nu mănînce, de exemplu. Intelectual: subiectul enunţă simultan o propoziţie şi contrariul ei. Afectiv: subiectul iubeşte şi urăşte în acelaşi timp aceeaşi persoană.

Bleuler consideră ambivalenţa un simptom major al schizofreniei (2), dar admite existenţa unei ambivalenţe normale.

Originalitatea noţiunii de ambivalenţă în raport cu ceea ce se descrisese pînă atunci ca fiind complexitate a sentimentelor sau fluctuaţii de atitudini rezidă, pe de o parte, în menţinerea unei opoziţii de tip da–nu, în care afirmaţia şi negaţia sînt simultane şi indisociabile; pe de altă parte, în faptul că această opoziţie fundamentală poate fi întîlnită în diferite arii ale vieţii psihice. Bleuler ajunge, în final, să privilegieze ambivalenţa afectivă, acest sens fiind cel care îşi va găsi întrebuinţarea şi la Freud.

La Freud, termenul apare pentru prima oară în *Despre dinamica transferului* (*Zur Dynamik der Übertragung*, 1912), pentru a explica fenomenul de transfer negativ: „... îl găsim alături de transferul tandru, cîteodată în acelaşi timp şi avînd ca obiect una şi aceeaşi persoană. [...] tocmai ambivalenţa ţelurilor afective (*Gefühlsrichtungen*) ne permite să înţelegem mai bine aptitudinea nevroticilor de a-şi pune transferul în slujba rezistenţei" (3). Ideea unei îmbinări a iubirii şi urii se întîlneşte însă şi mai devreme, de pildă în analizele *Micului Hans* (4) şi *Omului cu şobolani*: „În îndrăgostitul nostru are loc o bătălie acerbă între iubirea şi ura îndreptate asupra aceleiaşi persoane" (5).

În *Pulsiuni şi destine ale pulsiunilor* (*Triebe und Triebschicksale*, 1915), Freud vorbeşte de ambivalenţă în legătură cu perechea de contrarii activitate–pasivitate: „... mişcarea pulsională activă coexistă cu mişcarea pulsională pasivă" (6 *a*). Această accepţie foarte largă a termenului *ambivalenţă* este rară. În acelaşi text, elementul care permite cea mai clară delimitare a termenului *ambivalenţă* este opoziţia „materială"

iubire–ură, în situaţia în care ele se adresează aceluiaşi obiect. Ambivalenţa poate fi pusă în evidenţă mai ales în anumite afecţiuni (psihoze, nevroză obsesională) şi stări (gelozie, doliu). Ea caracterizează anumite stadii ale evoluţiei libidinale în care iubirea şi distrugerea obiectului coexistă (stadiile sadic-oral şi sadic-anal).

În acest sens, ambivalenţa devine, la Abraham, o categorie genetică ce permite precizarea relaţiei obiectale proprii fiecărui stadiu. Stadiul oral primar este calificat drept preambivalent: „[Suptul] este într-adevăr o încorporare, dar care nu pune capăt existenţei obiectului" (7). Pentru acest autor, ambivalenţa nu apare decît o dată cu oralitatea sadică, canibalică*, ce implică ostilitate faţă de obiect; individul învaţă apoi să-şi ocrotească obiectul, să-l salveze de la distrugere. În cele din urmă, ambivalenţa poate fi depăşită în stadiul genital (postambivalent). În lucrările Melaniei Klein, în filiaţie directă cu cele ale lui Abraham, noţiunea de ambivalenţă este esenţială. Pentru ea, pulsiunea este ambivalentă încă de la început: „iubirea" pentru obiect nu se separă de distrugerea sa; ambivalenţa devine astfel o calitate a obiectului însuşi, căreia subiectul i se opune clivîndu-l în obiect „bun" şi „rău"*: un obiect ambivalent, care este în acelaşi timp binefăcător la modul ideal şi fundamental distructiv nu poate fi tolerat.

*

Termenul *ambivalenţă* este deseori folosit în psihanaliză într-o accepţie foarte largă. El poate desemna acţiunile şi sentimentele ce rezultă dintr-un conflict defensiv în care sînt implicate motivaţii incompatibile; ceea ce este plăcut pentru un sistem fiind neplăcut pentru un altul, am putea considera drept ambivalentă orice „formaţiune de compromis". În acest fel însă, termenul *ambivalenţă* riscă să conoteze într-un mod imprecis tot felul de atitudini conflictuale. Ca să-şi păstreze valoarea descriptivă, chiar simptomatică, pe care a avut-o iniţial, ar trebui să se recurgă la el în analiza unor conflicte specifice în care componenta pozitivă şi cea negativă a atitudinii afective sînt prezente simultan, în mod indisolubil, şi constituie o opoziţie nedialectică, imposibil de depăşit pentru un subiect care spune în acelaşi timp da şi nu.

Să fie oare necesară, pentru explicarea în ultimă analiză a ambivalenţei, postularea unui duelism fundamental, aşa cum o cere teoria freudiană a pulsiunilor? Astfel, ambivalenţa iubirii şi a urii se explică prin evoluţia lor specifică: ura ce-şi are originea în pulsiunile de autoconservare („prototipul său se află în luptele eului pentru a se menţine şi afirma") (6 *b*); iubirea ce-şi are originea în pulsiunile sexuale. Opoziţia dintre pulsiunile vieţii şi pulsiunile de moarte, din a doua concepţie a lui Freud, situează şi mai net ambivalenţa într-un dualism pulsional (*vezi:* Unire–Separare).

Să amintim că Freud, la sfîrşitul operei sale, tinde să confere ambivalenţei o importanţă crescută în abordarea clinică şi în teoria conflictului. Conflictul œdipian este conceput, în privinţa rădăcinilor sale pulsionale, ca un conflict de ambivalenţă (*Ambivalenz Konflikt*), una dintre dimensiunile sale majore fiind opoziţia dintre „... o iubire bine motivată şi o ură nu mai puţin justificată, îndreptate amîndouă către aceeaşi persoană" (8). Din această perspectivă, formarea simptomelor nevrotice este văzută ca tentativă de a găsi o soluţie unui asemenea conflict: aşa se explică de ce fobia deplasează una dintre componente, ura, spre un obiect substitutiv; nevroza obsesională încearcă să refuleze mişcarea ostilă, întărind mişcarea libidinală sub forma unei formaţiuni reacţionale*. Această diferenţă de accent din concepţia freudiană asupra conflictului este interesantă prin aceea că ancorează conflictul defensiv în dinamica pulsională şi că stimulează căutarea contradicţiilor inerente vieţii pulsionale dincolo de conflictul defensiv, în măsura în care acesta implică dinamica instanţelor aparatului psihic.

(1) Cf. BLEULER (E.). *Vortrag über Ambivalenz*, 1910. In *Zentralblatt für Psychoanalyse*, 1, 266.
(2) Cf. BLEULER (E.). *Dementia praecox oder Gruppe der Schizophrenien*, Leipzig şi Viena, 1911.
(3) FREUD (S.). G.W., VIII, 372–3; S.E., XII, 106–7; F., 58–9.
(4) FREUD (S.). *Analyse der Phobie eines fünfjährigen Knaben*, 1909. G.W., VII, 243–377; S.E., X, 5-149; F., 93–198.
(5) FREUD (S.). *Bemerkungen über einen Fall von Zwangsneurose*, 1909. G.W., VII, 413; S.E., X, 191; F., 223.
(6) FREUD (S.). *Triebe und Triebschicksale*, 1915. — *a)* G.W., X, 223–4; S.E., XIV, 131; F., 51. — *b)* G.W., X, 230; S.E., XIV, 138; F., 63.
(7) ABRAHAM (K.). *Versuch einer Entwicklungsgeschichte der Libido auf Grund der Psychoanalyse seelischer Störungen*, 1924. F., II, 276.
(8) FREUD (S.). *Hemmung, Symptom und Angst*, 1926. G.W., XIV, 130; S.E., XX, 102; F., 20.

A.D.

AMINTIRE-ECRAN

G.: Deckerinnerung. — *F.:* souvenir-écran. — *E.:* screen-memory. — *S.:* recuerdo encubridor. — *I.:* ricordo di copertura. — *P.:* recordação encobridora.

● ***Amintire din copilărie care se caracterizează în acelaşi timp printr-o deosebită pregnanţă şi prin aparenta lipsă de importanţă a conţinutului său. Analiza sa conduce la experienţe infantile marcante şi la fantasme inconştiente. Asemeni simptomului, amintirea-ecran este o formaţiune de compromis între elementele refulate şi apărare.***

■ Atenţia lui Freud a fost reţinută încă de la primele tratamente psihanalitice şi în autoanaliza sa de un paradox al memoriei referitor la evenimente din copilărie: fapte importante nu sînt reţinute (*vezi:* Amnezie infantilă), în timp ce amintiri în aparenţă neînsemnate sînt păstrate. Din punct de vedere fenomenologic, anumite amintiri de acest tip se manifestă cu o claritate şi insistenţă excepţionale, care contrastează cu lipsa de interes şi inocenţa conţinutului lor: subiectul este uimit de supravieţuirea lor.

Aceste amintiri, acoperind experienţe sexuale refulate sau fantasme, sînt numite de Freud amintiri-ecran (α); în 1899, el le consacră un articol ale cărui idei esenţiale vor fi reluate în capitolul IV din *Psihopatologia vieţii cotidiene* (*Zur Psychopathologie des Alltagslebens*, 1904).

Amintirea-ecran este o formaţiune de compromis* asemeni actului ratat* ori lapsusului sau, mai general, simptomului. Motivul rămînerii sale în memorie este de neînţeles atîta timp cît nu cercetăm conţinutul refulat (1 *a*). Mecanismul predominant aici este deplasarea*. Revenind la distincţia dintre amintirile-ecran şi celelalte amintiri din copilărie, Freud ajunge să-şi pună următoarea întrebare cu caracter mai general: există oare amintiri despre care se spune că provin într-adevăr *din* copilăria noastră, sau doar amintiri care se raportează *la* copilăria noastră (1 *b*)?

Freud distinge mai multe tipuri de amintire-ecran: pozitive sau negative, după cum conţinutul lor se află sau nu în raport de opoziţie cu conţinutul refulat; cu semnificaţie retrogresivă sau prospectivă, după cum scena manifestă pe care o figurează trebuie raportată la elemente care-i sînt anterioare sau posterioare; în acest din urmă caz, amintirea-ecran poate avea doar o funcţie de suport pentru fantasme proiectate retroactiv: „Valoarea unei astfel de amintiri derivă din faptul că ea reprezintă în memorie impresii şi idei ulterioare al căror conţinut se află, într-o manieră simbolică sau analogică, într-un raport strîns cu propriul conţinut" (1 *c*).

Deoarece amintirea-ecran condenseazã un mare numãr de elemente infantile reale şi fantasmatice, psihanaliza îi acordă o mare importanţă: „Amintirile-ecran conţin nu doar cîteva elemente esenţiale ale vieţii infantile, ci într-adevăr tot ceea ce este esenţial. Trebuie să ştim doar să-l explicităm cu ajutorul analizei. Ele reprezintă anii uitaţi ai copilăriei tot atît de corect cum conţinutul manifest al viselor îi reprezintă gîndurile" (2).

▲ (α) Traducătorii francezi utilizează uneori termenul *souvenir de couverture* (amintire de acoperire).

(1) Cf. FREUD (S.). *Über Deckerinnerungen*, 1899. — *a)* G.W., I, 536; S.E., III, 307. Articol netradus în franceză. Un extras din această lucrare poate fi găsit în *L'auto-analyse* de ANZIEU (D.), PUF, Paris,1959. Pasajul tradus e cel care conţine exemplul de amintire-ecran pe care Freud îl descrie şi analizează pe larg şi despre care S. Bernfeld a demonstrat că este un fragment autobiografic. — *b)* G.W., I, 553; S.E., III, 321–2. — *c)* G.W., I, 546; S.E., 315–6; F., *loc. cit.*, 283.

(2) FREUD (S.). *Erinnern, Wiederholen und Durcharbeiten*, 1914. G.W., X, 128; S.E., XII, 148; F., 107.

V.D.Z.

AMNEZIE INFANTILĂ

G.: infantile Amnesie. — *F.:* amnésie infantile. — *E.:* infantile amnesia. — *S.:* amnesia infantil. — *I.:* amnesia infantile. — *P.:* amnésia infantil.

● ***Amnezie ce acoperă, în general, evenimentele din primii ani de viaţă. Freud vede în ea altceva decît efectul unei incapacităţi funcţionale a copilului de a-şi înregistra impresiile; ea rezultă din refularea ce are ca obiect sexualitatea infantilă şi cuprinde aproape totalitatea evenimentelor copilăriei. Aria amneziei infantile şi-ar avea limita temporală în momentul declinului complexului Œdip şi intrării în perioada de latenţă.***

■ Amnezia infantilă nu este o descoperire a psihanalizei. Freud nu s-a mulţumit însă, în faţa aparentei evidenţe a fenomenului, s-o explice prin imaturitatea afectivă, ci i-a dat o interpretare specifică. Ca şi amnezia isterică, amnezia infantilă poate fi, în anumite condiţii, înlăturată: ea nu constituie o abolire sau o absenţă a fixării amintirilor, ci efectul unei refulări (1). De altminteri, Freud vede în amnezia infantilă condiţia refulărilor ulterioare şi, în special, a amneziei isterice. (În problema amneziei infantile, a se vedea mai ales referinţa de mai jos.)

(1) Cf. FREUD (S.). *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905. G.W., V, 175–7; S.E., VII, 174–6; F., 66–9.

A.D.

ANACLISIS

G.: Anlehnung. — *F.:* étayage. — *E.:* anaclisis. — *S.:* apoyo *sau* anáclisis. — *I.:* appoggio *sau* anaclisi. — *P.:* anaclísia *sau* apoio

● ***Termen introdus de Freud pentru a desemna relaţia primitivă dintre pulsiunile sexuale şi pulsiunile de autoconservare: pulsiunile sexuale, care nu devin independente decît secundar, se sprijină pe funcţiile vitale care le furnizează o sursă organică, o direcţie şi un obiect. În consecinţă, se va vorbi de anaclisis şi pentru a desemna faptul că subiectul se sprijină pe obiectul pulsiunilor de autoconservare în alegerea unui obiect al iubirii; este ceea ce Freud a numit tipul de alegere anaclitică.***

■ În ce priveşte traducerea termenului german *Anlehnung* prin *étayage* (sprijin, anaclisis), trimitem la articolul *anaclitic*, în care cititorul va găsi consideraţii terminologice.

Ideea de anaclisis este o piesă majoră a concepţiei freudiene asupra sexualităţii. Prezentă de la prima ediţie a celor *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii* (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905), ea se va consolida în anii următori.

În 1905, în cadrul primei elaborări teoretice a noţiunii de pulsiune, Freud descrie relaţia strînsă existentă între pulsiunea sexuală şi cîteva mari funcţii corporale. Această relaţie este evidentă în special în activitatea orală a sugarului: în plăcerea de a suge sînul, „...satisfacerea zonei erogene era la început asociată strîns cu satisfacerea nevoii de hrană" (1 *a*). Funcţia corporală furnizează sexualităţii sursa sau zona erogenă; ea îi indică de la început un obiect, sînul; îi procură, în fine, o plăcere care nu este reductibilă la potolirea pur şi simplu a foamei, un fel de primă de plăcere: „... curînd, nevoia de a repeta satisfacerea sexuală se va separa de nevoia de hrană" (1 *b*). Sexualitatea nu devine, aşadar, autonomă decît secundar şi, o dată abandonat obiectul exterior, funcţioncază în mod autoerotic (*vezi:* Autoerotism).

Anaclisisul se aplică şi în cazul altor pulsiuni parţiale: „Zona anală, la fel ca şi zona labială, este potrivită, prin situaţia sa, să permită sprijinirea sexualităţii pe alte funcţii corporale" (1 *c*).

În sfîrşit, începînd din 1905, în întregul capitol despre „descoperirea obiectului", geneza alegerii de obiect, aşa cum o descrie Freud, este aceeaşi cu cea pe care o va califica ulterior ca „tip de alegere de obiect prin anaclisis" (1 *d*).

În anii 1910–1912, în textele în care Freud analizează marea opoziţie a pulsiunilor sexuale* faţă de pulsiunile de autoconservare*, noţiunea de anaclisis este mereu prezentă: ea desemnează relaţia originală a celor două mari categorii de pulsiuni: „...pulsiunile sexuale îşi găsesc primele obiecte sprijinindu-se pe valorile recunoscute de pulsiunile eului, tot aşa cum primele satisfacţii sexuale se sprijină pe funcţiile corporale necesare conservării vieţii" (2).

Opoziţia introdusă de Freud în 1914 între două tipuri de alegere de obiect nu aduce modificări noţiunii de anaclisis; ea limitează numai extensia alegerii de obiect prin anaclisis căruia i se va opune un alt tip de alegere de obiect, cel narcisic*.

În sfîrşit, în 1915, în a treia ediţie a celor *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii*, Freud pune mai bine în evidenţă, prin cîteva idei suplimentare, termenul *Anlehnung* şi importanţa pe care i-o dă. Astfel, el face din „sprijinul pe una din funcţiile corporale importante pentru viaţă" (1 *e*) una din cele trei caracteristici esenţiale ale sexualităţii infantile.

*

Noţiunea de anaclisis nu ni se pare să fi fost suficient pusă în evidenţă în opera lui Freud; a fost folosită cel mai adesea în concepţia alegerii de obiect care, departe de a o epuiza, o presupune deja în centrul unei teorii a pulsiunilor.

Sensul său major este într-adevăr de a stabili atît o asemănare, cît şi o opoziţie între pulsiunile sexuale şi pulsiunile de autoconservare.

1° Însăşi ideea că la început pulsiunile sexuale împrumută de la pulsiunile de autoconservare sursa şi obiectul implică existenţa unei diferenţe în natura celor două categorii de pulsiuni; funcţionarea primelor e predeterminată de aparatul lor somatic şi obiectul lor este de la început fixat; ultimele, dimpotrivă, se definesc mai întîi printr-un anume mod de satisfacere, care nu este la început decît un beneficiu obţinut în marja *(Lustnebengewinn)*

funcţionării primelor. Această diferenţă esenţială este atestată la Freud prin folosirea repetată, pentru a vorbi de pulsiuni de autoconservare, a termenilor *funcţie* şi *nevoie*. Urmînd această linie de gîndire, ne putem întreba dacă, într-o terminologie mai strictă, n-ar fi mai convenabil să desemnăm ceea ce Freud numeşte „pulsiuni de autoconservare" prin termenul *nevoi*, diferenţiindu-le astfel mai bine de pulsiunile sexuale.

2° Noţiunea de anaclisis, ajutînd la înţelegerea genezei sexualităţii, permite precizarea locului acesteia în teoria lui Freud. I s-a reproşat adesea lui Freud *pansexualismul*, iar Freud s-a apărat de această acuzaţie, invocînd constanţa dualismului pulsional în opera sa; concepţia anaclisisului ar permite un răspuns mai nuanţat. Într-un anumit sens, sexualitatea poate fi regăsită peste tot, născîndu-se din chiar funcţionarea activităţilor corporale şi, aşa cum arată Freud în *Trei eseuri...*, în tot felul de alte activităţi, intelectuale de exemplu; dar, pe de altă parte, ea nu iese în evidenţă decît secundar şi este rar regăsită ca funcţie absolut autonomă.

3° O problemă adesea dezbătută în psihanaliză — trebuie să presupunem existenţa unei „iubiri de obiect primare" sau să admitem la copil mai întîi o stare de autoerotism sau de narcisism*? — găseşte la Freud o soluţie mai complexă, care nu este general acceptată. Pulsiunile sexuale se satisfac autoerotic înainte de a parcurge evoluţia care le duce la alegerea de obiect. În schimb, pulsiunile de autoconservare sînt de la început în relaţie cu obiectul; astfel, atîta timp cît sexualitatea funcţionează sprijinindu-se pe acestea, există şi pentru pulsiunile sexuale o relaţie cu obiectul; numai o dată separate, sexualitatea devine autoerotică. „Cînd, la început, satisfacţia sexuală era încă legată de absorbţia hranei, pulsiunea sexuală avea un obiect sexual în afara corpului propriu: sînul matern. Doar mai tîrziu ea îl pierde [...]. Pulsiunea sexuală devine atunci de regulă autoerotică [...]. A găsi obiectul înseamnă de fapt a-l regăsi" (1 *f*).

(1) FREUD (S.). *a)* G.W., V, 82; S.E., VII, 181–2; F., 74. — *b)* G.W., V, 82; S.E., VII, 182; F., 75. — *c)* G.W., V, 86; S.E., VII, 185; F., 79. — *d)* Cf. G.W., V, 123–30 şi n. 1, p. 123 (adăugată în 1915); S.E., VII, 222–30 şi n. 1, p. 22; F., 132–40 şi n. 77, p. 185. — *e)* G.W., V, 83; S.E., VII, 182; F., 76. — *f)* G.W., V, 123; S.E., VII, 222; F., 132.

(2) FREUD (S.). *Beiträge zur Psychologie des Liebeslebens*, 1910. G.W., VIII, 80; S.E., XI, 180–1; F., 12.

V.Ş.

ANACLITIC (adj.)

G.: Anlehnungs-. — *F.:* anaclitique. — *E.:* anaclitic, attachment. — *S.:* anaclítico. — *I.:* anaclitico *sau* per appoggio. — *P.:* anaclítico.

● (*Vezi:* ***Anaclisis*** şi ***Alegere de obiect prin anaclisis***)

■ 1) Adjectivul *anaclitic* (din grecescul ἀνακλίνω, a se culca pe, a se sprijini pe) a fost introdus în literatura psihanalitică de limbă engleză şi reluat de traducătorii francezi pentru a reda genitivul *Anlehnungs-* în expresii precum *Anlehnungstypus der Objektwahl* (tradusă în general prin „tip anaclitic de alegere de obiect"). Ceea ce scapă însă inevitabil cititorului operelor traduse ale lui Freud este că *Anlehnung* este un concept ce constituie un element de bază al primei teorii freudiene a pulsiunilor; Freud se referă la el în multe ocazii, şi nu numai cînd tratează problema alegerii de obiect „anaclitice": pot fi întîlnite, de mai multe ori, fie forma substantivală *Anlehnung*, fie forme

verbale precum *sich an (etwas) anlehnen*. Aceste forme sînt însă traduse în mod variabil în limbile engleză şi franceză (α), astfel încît conceptul de *Anlehnung* nu a putut fi în mod net precizat de cititorii lui Freud.

Ne aflăm deci azi în faţa unei probleme de terminologie. Termenul „anaclitic" face de acum parte din vocabularul internaţional al psihanalizei şi nu ar putea fi suprimat. Substantivul *anaclise* (anaclisă) prin care s-ar traduce *Anlegnung* nu este însă admis (β). Termenii *anaclisă, anaclitic* au, de altfel, inconvenientul de a fi cuvinte „savante", create artificial, în timp ce *Anlehnung* aparţine limbajului comun. De aceea, propunem ca echivalent termenul *étayage* (sprijinire), care a fost deja utilizat de anumiţi traducători (mai ales de B. Reverchon-Jouve, în traducerea celor *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii* [*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905]) şi care are avantajul de a se regăsi, precum *Anlehnung*, şi în forma verbală: *s'étayer sur* (a se sprijini pe). Chiar şi expresia consacrată „*type de choix d'objet anaclitique*" (tip anaclitic de alegere de obiect) ar trebui înlocuită prin „*type de choix d'objet par étayage*" (tip de alegere de obiect prin sprijinire).

2) Termenul „anaclitic" este uneori utilizat într-un sens mai puţin riguros, ce nu este în legătură directă cu folosirea conceptului în teoria freudiană, ca de pildă în expresia *depresie anaclitică** *(anaclitic depression)*.

▲ (α) De exemplu, în formă verbală: *être attaché à* (a fi legat de), *être basé sur* (a se baza pe), *prendre appui sur* (a se sprijini pe) etc.

(β) În schimb, nu există în limba germană un adjectiv provenit din *Anlehnung* şi care să corespundă termenului „anaclitic".

A. D.

ANACLITICĂ (DEPRESIE —)

G.: Anlehnungsdepression. — *F.:* dépression anaclitique. — *E.:* anaclitic depression. — *S.:* depresión anaclítica. — *I.:* depressione anaclitica. — *P.:* depressão anaclítica.

● ***Termen creat de René Spitz* (1): *tulburări care le evocă din punct de vedere clinic pe cele din depresia ce apare la adult şi care survin progresiv la copilul lipsit de prezenţa mamei, după ce a avut cu aceasta, cel puţin în primele şase luni de viaţă, o relaţie normală.***

■ Rugăm cititorul să aibă bunăvoinţa de a face apel la articolul precedent, în care va găsi observaţii terminologice despre adjectivul *anaclitic*.

În privinţa tabloului clinic al depresiei anaclitice, acesta e descris de R. Spitz astfel (2 *a*):

Prima lună. — Copiii devin plîngăcioşi, revendicativi şi se agaţă de cel care ia contact cu ei.

A doua lună. — Refuz al contactului. Poziţie patognomonică (copiii rămîn cea mai mare parte a timpului culcaţi pe burtă în pat). Insomnie. Continuă pierderea în greutate. Tendinţă la contractarea de boli intercurente. Generalizare a întîrzierii motorii. Rigiditate a expresiei faciale.

După cea de a treia lună. — Rigiditatea expresiei faciale se permanentizează. Plînsul încetează şi este înlocuit prin scînceli rare. Întîrzierea se accentuează şi devine letargie.

„Dacă mama este redată copilului sau se reuşeşte găsirea unui substitut acceptabil pentru copil, înaintea scurgerii unei perioade critice situate între sfîrşitul celei de-a treia luni şi sfîrşitul celei de-a cincea, tulburările dispar cu o surprinzătoare rapiditate."

Spitz consideră „structura dinamică a depresiei anaclitice ca fundamental diferită de cea a depresiei ce apare la adult" (2 *b*).

(1) SPITZ (R.-A.). „Anaclitic Depression", in *The Psycho-analytic Study of the Child*, IUP, New York, II, 1946, 313–42.
(2) SPITZ (R.-A.). *La première anneé de la vie de la l'enfant*, PUF, Paris, 1953. — *a)* 119–21. — *b)* 121.

A.D.

ANAGOGICĂ (INTERPRETARE —)

G.: — anagogische Deutung. — *F.:* interprétation anagogique. — *E.:* anagogic interpretation. — *S.:* interpretación anagógica. — *I.:* interpretazione anagogica. — *P.:* interpretação anagógica.

● ***Termen utilizat de Silberer: mod de interpretare a formaţiunilor simbolice (mituri, vise etc.) care ar explicita semnificaţia lor morală universală. Ea se opune deci, orientînd simbolul către „idealuri înalte", interpretării analitice care reduce simbolurile la conţinutul lor particular şi sexual.***

■ Noţiunea de interpretare anagogică (din grecescul ἀνάγω = a duce în sus) aparţine limbajului teologic, în care desemnează interpretarea „ce se ridică de la sensul literal la un sens spiritual" (Littré). Ea apare ca stadiul cel mai evoluat al gîndirii lui Silberer asupra simbolismului, fiind dezvoltată în *Probleme ale misticii şi simbolismului său* (*Probleme der Mystik und ihrer Symbolik*, 1914). În parabole, rituri, mituri etc., Silberer identifică o dublă determinare: de exemplu, acelaşi simbol ce reprezintă în psihanaliză moartea tatălui este interpretat anagogic ca „moarte a bătrînului Adam" din noi (1 *a*). Această opoziţie se alătură celei dintre „fenomenul material" şi „fenomenul funcţional" (*vezi acest termen*) în sensul larg pe care Silberer a sfîrşit prin a i-l atribui.

Diferenţa dintre „funcţional" şi „anagogic" constă doar în faptul că „...adevăratul fenomen funcţional descrie starea sau procesul psihic actual, în vreme ce imaginea anagogică pare să indice o stare sau un proces ce urmează să fie trăite (*erlebt werden soll*)" (1 *b*). Interpretarea anagogică ar tinde deci spre formarea de noi simboluri funcţionale din ce în ce mai generale, reprezentînd marile probleme etice ale sufletului omenesc. De altminteri, Silberer consideră că poate constata o asemenea evoluţie în visele apărute pe parcursul tratamentului psihanalitic (1 *c*).

Freud şi Jones au criticat această concepţie. Freud nu vede în interpretarea anagogică decît o reîntoarcere la ideile prepsihanalitice, care iau ca sens ultim al simbolurilor ceea ce, de fapt, derivă din acestea prin formaţiune reacţională, raţionalizare etc. (2). Jones apropie interpretarea anagogică de semnificaţia „prospectivă" atribuită de Jung simbolismului: „Se admite că simbolul este expresia unui efort îndreptat către un ideal moral înălţător, efort care, neputînd atinge acest ideal, se opreşte la simbol; idealul final este însă, se presupune, implicit simbolului şi simbolizat prin acesta" (3).

(1) Cf. SILBERER (H.). *Probleme der Mystik und ihrer Symbolik*, Hugo Heller, Viena şi Leipzig, 1914. — *a)* 168. — *b)* 155. — *c)* 153.
(2) Cf. FREUD (S.). *Traum und Telepathie*, 1922. G.W., XIII, 187; S.E., XVIII, 216.
(3) JONES (E.). *The Theory of Symbolism*, 1948. In *Papers on Psycho-analysis*, Baillière, Londra, ed. a 5-a, 1950, 136. (Cf., pentru critica de ansamblu a teoriei lui Silberer, întregul cap. IV).

A.D.

ANALIZĂ DIDACTICĂ

G.: Lehranalyse, didaktische Analyse. — *F.:* analyse didactique. — *E.:* training analysis. — *S.:* análisis didáctico. — *I.:* analisi didattica. — *P.:* análise didática.

● ***Psihanaliză pe care o urmează cel care se dedică exercitării profesiei de psihanalist şi care constituie elementul principal al formării sale.***

■ Descoperirea psihanalizei este strîns împletită cu explorarea personală pe care Freud a întreprins-o asupra lui însuşi (*vezi:* Autoanaliză). Lui Freud i-a fost evident încă de la început că nu se poate ajunge la practicarea psihanalizei decît prin cunoaşterea propriului inconştient. La Congresul de la Nürnberg din 1910, Freud vede într-o *Selbstanalyse* (literal: analiză de sine) condiţia necesară pentru ca „...medicul să poată recunoaşte şi stăpîni contratransferul" (1). Freud are în vedere aici autoanaliza sau o psihanaliză condusă de către altcineva? Termenul *Selbstanalyse* nu ne permite să hotărîm. În context, se poate considera că este vorba mai degrabă de o autoanaliză, dar, din darea de seamă a Congresului (2) pe care a făcut-o Otto Rank, rezultă că Freud avea în vedere şi instituirea analizei didactice. Oricum, se pare că la acea dată, pentru Freud, valoarea de neînlocuit a analizei didactice în raport cu autoanaliza nu era încă stabilită cu fermitate.

Valoarea formativă a unei analize personale este recunoscută mai clar în *Îndrumări pentru medici cu privire la tratamentul psihanalitic* (*Ratschläge für den Arzt bei der psychoanalytischen Behandlung*, 1912) şi este legată de teoria conform căreia analistul „...trebuie să-şi îndrepte propriul inconştient, ca organ receptor, către inconştientul bolnavului, ca emiţător" (3 *a*). Pentru aceasta, analistul trebuie să fie capabil să comunice mai liber cu propriul inconştient (*vezi:* Atenţie flotantă), adică tocmai ceea ce, în principiu, poate facilita analiza didactică; Freud aduce un omagiu Şcolii de la Zürich pentru a fi „...instituit cerinţa ca oricine doreşte să practice analiza asupra altora trebuie mai întîi să se supună el însuşi analizei cuiva experimentat" (3 *b*).

Condiţia analizei didactice pentru orice candidat analist a fost statuată la Congresul Asociaţiei Psihanalitice Internaţionale din 1922, la doi ani după înfiinţarea Institutului de Psihanaliză de la Berlin.

Se pare că cel care a contribuit cel mai mult la punerea în valoare a funcţiei analizei didactice a fost Ferenczi, care a văzut în ea „cea de a doua regulă fundamentală a psihanalizei" (4 *a*). Pentru Ferenczi, analiza didactică nu este nici mai puţin completă, nici mai puţin profundă decît analiza terapeutică: „Pentru a rezista asaltului general al pacientului, trebuie ca analistul să fi fost el însuşi complet şi pe deplin analizat. Susţin aceasta, deoarece se consideră deseori suficient ca un candidat să petreacă de pildă un an pentru a se familiariza cu principalele mecanisme în ceea ce se numeşte analiza sa didactică. Progresul său ulterior este lăsat pe seama a ceea ce va învăţa prin experienţă proprie. Am afirmat deseori în ocazii anterioare că, în principiu, nu pot admite nici o diferenţă între o

analiză terapeutică şi o analiză didactică şi doresc acum să adaug ideea următoare: în vreme ce toate demersurile cu scop terapeutic nu au nevoie să fie duse pînă la gradul de profunzime la care ne referim cînd vorbim de ducerea pînă la capăt a analizei, analistul însuşi, de care depinde soarta atîtor alte persoane, trebuie să cunoască şi să controleze chiar şi slăbiciunile cele mai secrete ale propriului său caracter; şi acest lucru e imposibil fără o analiză dusă pînă la capăt" (5).

Cerinţele formulate de Ferenczi sînt astăzi larg acceptate (α); ele tind să facă din analiza personală a celui ce se dedică analizei un demers în care dobîndirea de cunoştinţe prin experienţă — aspect pe care termenul didactic îl pune în mod neîndreptăţit pe primul plan — trece pe un plan secund.

Problema în aceleaşi timp teoretică şi practică inerentă noţiunii înseşi şi instituţionalizării analizei didactice — şi anume în ce măsură o analiză poate fi de la început dirijată către o finalitate anume, către o „reprezentare-scop", atît de pregnantă ca aceea de a obţine din partea unei instituţii, în care aprecierea analistului didactician joacă un rol important, abilitarea cuiva de a-şi exercita profesia — constituie în continuare obiectul unor discuţii ce au loc în cadrul mişcării psihanalitice (β).

▲ (α) În ceea ce îl priveşte, Freud a rămas destul de rezervat în privinţa posibilităţilor oferite de analiza didactică; în *Analiză terminabilă şi interminabilă* (*Die endliche und die unendliche Analyse*, 1937), el continuă să afirme că analiza didactică „...din raţiuni practice, nu poate fi decît scurtă şi incompletă; scopul ei principal este de a permite analistului-dascăl să judece asupra aptitudinilor candidatului de a-şi continua studiile. Ea şi-a îndeplinit menirea cînd a permis elevului să se convingă de existenţa inconştientului, cînd i-a permis să dobîndească despre el însuşi, prin emergenţa refulatului, noţiuni care, în absenţa analizei, ar rămîne de necrezut şi cînd i-a demonstrat pe un prim model tehnica pe care numai activitatea psihanalitică a fost capabilă să o valideze" (6).

(β) Despre problemele puse de formarea psihanalistului şi istoria acestora în cadrul mişcării, a se vedea mai ales Balint: *Despre sistemul de formare psihanalitică* (*On the Psychoanalytic Training System*) (7).

(1) FREUD (S.). *Die zukünftigen Chancen der psychoanalytischen Therapie*, 1910. G.W., VIII, 108; S.E., XI, 144–5; F., 27.
(2) Citat in: KOVACS (V.). *Training and Control-Analysis*, *IJP*, XVII, 1936, 346–54.
(3) FREUD (S.). *a)* G.W., VIII, 381; S.E., XII, 115; F., 66. — *b)* G.W., VIII, 382; S.E., XII, 116; F., 67.
(4) FERENCZI (S.). *Die Elastizität der psychoanalytischen Technik*, 1927. — In *Final Contr.*, 88–9.
(5) FERENCZI (S.). *Das Problem der Beendigung der Analyse*, 1928. — In *Final Contr.*, 83–4.
(6) FREUD (S.). G.W., XVI, 94–5; S.E., XXIII, 248; F., 34.
(7) Cf. BALINT (M.). In *IJP*, 1948, 29, 163–73.

A.D.

ANALIZĂ DIRECTĂ

G.: direkte Analyse. — *F.:* analyse directe. — *E.:* direct analysis. — *S.:* análisis directo. — *I.:* analisi diretta. — *P.:* análise direta.

● ***Metodă de psihoterapie analitică a psihozelor preconizată de J. N. Rosen. Îşi datorează numele folosirii „interpretărilor directe" furnizate pacienţilor şi care se caracterizează prin aceea că:***

a) Au ca obiect conţinuturile inconştiente pe care subiectul le exprimă verbal sau nonverbal (mimică, postură, gesturi, conduită);

b) Nu impun analiza rezistenţelor;

c) Nu recurg cu necesitate la mijlocirea unor lanţuri asociative.

Această metodă mai comportă o serie de procedee tehnice destinate stabilirii unei relaţii afective strînse, „de la inconştient la inconştient", în care terapeutul „trebuie să devină pentru pacient figura maternă care nu încetează să ofere şi să apere" (1 *a*).

■ Această metodă a fost expusă şi îmbogăţită de J. N. Rosen începînd din 1946. Termenul „direct" caracterizează mai ales un tip de interpretări. Acestea se bazează pe teoria conform căreia în psihoze, şi mai ales în schizofrenie, inconştientul subiectului, copleşind apărările, se exprimă deschis în cuvintele şi comportamentele acestuia. Interpretarea directă nu ar face decît să lămurească mai clar ceea ce subiectul ştie deja. Eficacitatea sa nu este deci legată de un progres în *insight*, ci de stabilirea şi consolidarea unui transfer pozitiv: pacientul se simte *înţeles* de un terapeut căruia îi atribuie înţelegerea omnipotentă a unei mame ideale; el este *liniştit* prin cuvinte care se referă la conţinutul infantil al angoaselor sale, dovedindu-le inconsistenţa. În afară de interpretări, analiza „directă", în sensul larg al acestui termen, comportă un anumit număr de procedee active, mult îndepărtate de neutralitatea ce constituie regula în analiza nevrozaţilor, şi care au, toate, drept scop facilitarea pătrunderii terapeutului în universul închis al psihoticului. În acest mod, terapeutul ajunge să îndeplinească funcţia unei mame iubitoare şi ocrotitoare, reparînd progresiv frustrările grave pe care subiectul le-a îndurat mereu în copilăria sa din cauza unei mame al cărei instinct matern era pervertit (1 *b*).

(*Vezi şi:* Interpretare directă; Maternaj)

(1) ROSEN (J.N.). *Direct Analysis. Selected Papers.* Grune and Stratton, New York, 1953. Trad. fr. *L'analyse directe*, PUF, Paris, 1960. — *a)* E., 139; F., 122. — *b)* Cf. cap. IV: „The perverse mother" (Mama perversă).

A.D.

ANGOASĂ AUTOMATĂ

G.: automatische Angst. — *F.:* angoisse automatique. — *E.:* automatic anxiety. — *S.:* angustia automática. — *I.:* angoscia automatica. — *P.:* angústia automática.

● ***Reacţie a subiectului de fiecare dată cînd se află într-o situaţie traumatică, adică supus unui aflux de excitaţii, de origine externă sau internă, pe care este incapabil să îl stăpînească. Angoasa automată se opune, pentru Freud, angoasei-semnal*.***

■ Expresia este introdusă în revizuirea pe care Freud a făcut-o teoriei sale asupra angoasei în *Inhibiţie, simptom şi angoasă* (*Hemmung, Sympton und Angst*, 1926) şi trebuie înţeleasă prin comparare cu noţiunea de angoasă-semnal.

În ambele cazuri, „...ca fenomen automat şi ca semnal de alarmă, angoasa trebuie considerată ca produs al stării de neajutorare psihică a sugarului, care este, evident, simetrică stării sale de neajutorare biologică" (1). Angoasa automată constituie un răspuns spontan al organismului la această situaţie traumatică sau la reproducerea ei.

Prin „situaţie traumatică" trebuie înţeles un aflux necontrolabil de excitaţii prea numeroase şi prea intense: aceasta este o foarte veche idee a lui Freud; o întîlnim în primele sale scrieri despre angoasă, unde este definită ca rezultînd dintr-o tensiune libidinală acumulată şi nedescărcată.

Termenul *angoasă automată* desemnează un tip de reacţie; el nu se referă la originea internă sau externă a excitaţiilor traumatizante.

(1) FREUD (S.). G.W., XIV, 168; S.E., XX, 138; F., 62.

A.D.

ANGOASĂ ÎN FAŢA UNUI PERICOL REAL

G.: Realangst. — *F.:* angoisse devant un danger réel. — *E.:* realistic anxiety. — *S.:* angustia real. — *I.:* angoscia (di fronte a una situazione) reale. — *P.:* angústia real.

● ***Termen utilizat de Freud în cadrul celei de a doua teorii despre angoasă: angoasă faţă de un pericol extern ce constituie pentru subiect o ameninţare reală.***

■ Termenul german *Realangst* este introdus în *Inhibiţie, simptom şi angoasă* (*Hemmung, Symptom und Angst*, 1926). El poate duce la diverse interpretări greşite, pe care echivalentul francez propus de noi caută să le elimine:

1° În *Realangst, Real* este substantiv: el nu denumeşte angoasa însăşi, ci ceea ce o motivează. Angoasa faţă de un pericol real se opune angoasei produse de pulsiune. Pentru anumiţi autori, mai ales Anna Freud, pulsiunea nu ar fi anxiogenă decît în măsura în care ea riscă să conducă la un pericol real; majoritatea psihanaliştilor susţin însă existenţa unei ameninţări pulsionale generatoare de angoasă.

2° Traducerea prin *angoisse devant le réel* („angoasă faţă de real") are inconvenientul de a lăsa să se presupună că realitatea ca atare este motivul angoasei, deşi este vorba doar de anumite situaţii. Iată de ce propunem *angoisse devant un danger réel* („angoasă în faţa unui pericol real").

Fără a intra în teoria freudiană a angoasei, vom semnala că termenul *Angst*, în germană şi în utilizarea sa freudiană, nu acoperă integral termenul francez *angoisse* (angoasă). Expresii curente ca *ich habe Angst vor...* sînt traduse prin: mi-e frică de... Opoziţia deseori admisă dintre frică, ce are un obiect determinat, şi angoasă, ce se defineşte prin absenţa obiectului, nu redă exact distincţiile freudiene.

A.D.

ANGOASĂ-SEMNAL

G.: Angstsignal. — *F.:* signal d'angoisse. — *E.:* signal of anxiety *sau* anxiety as signal. — *S.:* señal de augustia. — *I.:* segnale d'angoscia. — *P.:* sinal de angústia.

● ***Termen introdus de Freud o dată cu restructurarea teoriei sale asupra angoasei (1926) pentru a desemna un dispozitiv pus în acţiune de eu, într-o situaţie de pericol, cu scopul de a evita să fie copleşit de afluxul de excitaţii. Angoasa-semnal reproduce sub o formă atenuată reacţia de angoasă trăită în mod originar într-o situaţie traumatică, ceea ce permite declanşarea operaţiilor de apărare.***

■ Acest concept, introdus în *Inhibiţie, simptom şi angoasă* (*Hemmung, Sympton und Angst*, 1926), constituie ideea centrală a ceea ce s-a numit în general a doua teorie asupra angoasei. Nu intenţionăm să expunem aici această restructurare şi nici să discutăm semnificaţia sau funcţia sa în evoluţia ideilor freudiene. Termenul *Angstsignal*, creat de Freud, necesită, fie şi datorită conciziei sale, cîteva remarci.

1° El sintetizează contribuţia esenţială a noii teorii. În explicaţia economică pe care Freud a dat-o mai întîi angoasei, aceasta este considerată ca un *rezultat:* ea este manifestarea subiectivă a faptului că o cantitate de energie nu este controlată. Termenul *angoasă-semnal* pune în evidenţă o nouă funcţie a angoasei, care o transformă într-un motiv de apărare pentru eu.

2° Declanşarea angoasei-semnal nu este în mod necesar subordonată unor factori economici; într-adevăr, angoasa-semnal poate funcţiona ca „simbol mnezic" sau „simbol afectiv" (1) al unei situaţii care nu este încă prezentă şi care trebuie evitată.

3° Avansarea ideii de angoasă-semnal nu exclude orice explicaţie economică. Pe de o parte, afectul, reprodus sub formă de semnal, trebuie să fi fost trăit pasiv în trecut sub forma angoasei numită automată, cînd subiectul era copleşit de afluxul de excitaţii. Pe de altă parte, declanşarea semnalului presupune mobilizarea unei anumite cantităţi de energie.

4° Să notăm, în sfîrşit, că angoasa-semnal este pusă în legătură de Freud cu eul. Această funcţie nou descoperită a angoasei poate fi echivalată cu ceea ce Freud a descris constant în cadrul procesului secundar, arătînd că afecte neplăcute repetate sub o formă atenuată pot mobiliza cenzura.

(1) FREUD (S.). G.W., XIV, 120–1; S.E., XX, 93–4; F., 9–10.

V.D.Z.

ANULARE RETROACTIVĂ

G.: Ungeschehenmachen. — *F.:* annulation rétroactive. — *E.:* undoing (what has been done). — *S.:* anulación retroactiva. — *I.:* rendere non accaduto *sau* annullamento retroattivo. — *P.:* anulação retroativa.

● ***Mecanism psihologic prin care subiectul face eforturi să anuleze retroactiv gînduri, cuvinte, gesturi, acte înfăptuite; el foloseşte în acest scop un gînd sau un comportament cu semnificaţie opusă.***

Este vorba aici de o compulsie cu aspect „magic", caracteristică mai ales nevrozei obsesionale.

■ Anularea este descrisă pe scurt de Freud în *Omul cu şobolani*, unde analizează „...acte compulsionale, în doi timpi, în care primul timp este anulat de cel de-al doilea [...]. Adevărata lor semnificaţie rezidă în aceea că ele reprezintă conflictul a două tendinţe opuse şi de intensitate aproape egală, care este întotdeauna, după experienţa mea, opoziţia dintre iubire şi ură" (1 *a*).

În *Inhibiţie, simptom şi angoasă* (*Hemmung, Symptom und Angst*, 1926), acest proces este definit de Freud prin termenul *Ungeschehenmachen* (literal: a face neavenit); el vede în anulare o formă de apărare, împreună cu izolarea, caracteristică nevrozei obsesionale, calificînd-o drept procedeu magic; arată modul în care acţionează mai ales în ritualurile obsesionale (2 *a*).

Anna Freud citează anularea retroactivă în inventarul său de mecanisme de apărare ale eului (3); în literatura psihanalitică, ea este în general definită ca mecanism de apărare al eului (4 *a*).

Să notăm că anularea retroactivă apare sub forme destul de diverse. Uneori, un comportament este anulat prin comportamentul direct opus (astfel, „omul cu şobolani" reaşază pe un drum o piatră pe care, într-un prim timp, o luase pentru ca vehiculul prietenei sale să nu riște să se lovească de ea); alteori, un acelaşi act este repetat, dar cu sem-

nificaţii, conştiente sau inconştiente, opuse; în alte cazuri, actul de anulare este contaminat de actul pe care încearcă să-l şteargă. Să luăm exemplul dat de Fenichel, care ilustrează aceste două modalităţi (4 *b*): un subiect îşi reproşează că a risipit bani cumpărînd un ziar; ar dori să anuleze această cheltuială cerînd banii înapoi; neîndrăznind să o facă, se gîndeşte că l-ar uşura cumpărarea unui alt ziar. Chioşcul este însă închis; subiectul aruncă atunci pe jos o monedă de aceeaşi valoare cu preţul ziarului. Pentru a conota astfel de secvenţe, Freud vorbeşte de simptome „difazice": „Unei acţiuni care finalizează o anumită tendinţă presantă îi succede imediat o alta, care o opreşte sau anulează pe prima, chiar dacă ea nu merge pînă la a pune în aplicare contrariul acesteia" (2 *b*).

Clasarea anulării retroactive printre mecanismele de apărare ale eului impune şi următoarea remarcă: trebuie considerat „cel de al doilea timp" ca un simplu produs al apărării? Varietatea exemplelor clinice cere un răspuns nuanţat. Într-adevăr, cel mai adesea motivaţiile pulsionale acţionează în ambii timpi, mai ales sub forma ambivalenţei* iubire–ură; uneori, biruinţa pulsiunii este mai bine evidenţiată în timpul doi. Într-un exemplu cum e cel dat de Fenichel conduita în ansamblul ei formează un întreg simptomatic.

Este de altfel de notat că Freud, într-o epocă în care accentul nu este încă pus pe mecanismele de apărare ale eului, pare a identifica acţiunea defensivă doar într-o raţionalizare ce maschează ulterior ansamblul aflat în joc (1 *b*).

În final, se desprind aşadar două concepţii care, de altminteri, nu se opun decît ca două niveluri de interpretare sau două niveluri de conflict psihic*, una punînd accentul pe conflictul interpulsional în care se regăseşte în ultimă analiză ambivalenţa iubirii şi a urii, cealaltă situînd conflictul dintre pulsiuni şi eu, acesta fiind capabil să găsească un aliat într-o pulsiune opusă celei de care se apără.

Se poate pune întrebarea dacă n-ar trebui stabilită o legătură între mecanismul anulării retroactive şi un comportament normal foarte răspîndit: retractăm o afirmaţie, reparăm o stricăciune, reabilităm un condamnat, atenuăm efectul unui gînd, unui cuvînt sau unui act printr-o negaţie care poate fi chiar şi anticipată (exemplu: „să nu credeţi că...") etc.

Trebuie remarcat totuşi că în toate aceste cazuri e vorba de atenuarea sau anularea semnificaţiei, valorii sau consecinţelor unui comportament. Anularea retroactivă — în sens patologic — are drept obiect *realitatea* însăşi a actului care ar trebui suprimat în mod radical, procedînd ca şi cum timpul nu ar fi ireversibil.

O asemenea distincţie poate părea, fără îndoială, schematică: oare subiectul nu încearcă să anuleze pînă chiar şi actul însuşi tocmai folosind semnificaţii opuse? Experienţa clinică arată totuşi că obsesionalul nu se mulţumeşte cu un demers de dezinvestire* sau de contrainvestire*. El urmăreşte tocmai imposibila anulare a evenimentului (*Geschehen*) petrecut ca atare.

(1) FREUD (S.). *Bemerkungen über einen Fall von Zwangsneurose*, 1909. — *a)* G.W., VII, 414; S.E., X, 192; F., 224. — *b)* Cf. G.W., VII, 414; S.E., X, 192; F., 224.

(2) FREUD (S.). *a)* Cf. G.W., XIV, 149–50; S.E., XX, 119–20; F., 41–42. — *b)* G.W., XIV, 142; S.E., XX, 113; F., 33.

(3) Cf. FREUD (A.). *Das Ich und die Abwehrmechanismen*, 1936, ed. Imago, Londra, 1946, 36; PUF, Paris, 1949, 38–9.

(4) Cf. de exemplu FENICHEL (O.). *The Psychoanalytic Theory of Neurosis*, Norton, New York, 1945, ed. fr. PUF, 1953. — *a)* E., 153–5; F., 189–92. — *b)* E., 154; F., 190–1.

A.D.

APARAT PSIHIC

G.: psychischer *sau* seelischer Apparat. — *F.:* appareil psychique. — *E.:* psychic *sau* mental apparatus. — *S.:* aparato psíquico. — *I.:* apparato psichico *sau* mentale. — *P.:* aparêlho psíquico *sau* mental.

● ***Termen ce subliniază anumite caracteristici pe care teoria freudiană le atribuie psihismului: capacitatea acestuia de a transmite şi transforma o energie determinată şi diferenţierea sa în sisteme sau instanţe.***

■ În *Interpretarea visului* (*Die Traumdeutung*, 1900), Freud defineşte aparatul psihic prin comparare cu aparatele optice; el încearcă în acest fel, cum spune el însuşi, „...să facă inteligibilă complexitatea funcţionării psihice, divizînd această funcţionare şi atribuind fiecare funcţie specifică unei părţi constitutive a aparatului" (1 *a*).

Un text ca acesta impune cîteva remarci:

1) Vorbind de aparat psihic, Freud sugerează ideea unei anumite organizări, a unei dispuneri interne, dar face mai mult decît să lege anumite funcţii de „locuri psihice" specifice; el le atribuie acestora o *ordine* dată, care conduce la o succesiune temporală determinată. Coexistenţa diferitelor sisteme ce compun aparatul psihic nu trebuie înţeleasă în sensul anatomic pe care i-l conferă o teorie a localizărilor cerebrale. Ea implică doar faptul că excitaţiile trebuie să respecte o ordine pe care o stabileşte locul diverselor sisteme (2).

2) Termenul *aparat* sugerează ideea unei sarcini de îndeplinit, a unui *travaliu*. Schema prevalentă aici a fost împrumutată de Freud de la o anumită concepţie a arcului reflex conform căreia acesta ar transmite în mod integral energia primită: „Aparatul psihic trebuie conceput ca un aparat reflex. Procesul reflex rămîne modelul (*Vorbild*) oricărei funcţionări psihice" (1 *b*).

Funcţia aparatului psihic este, în ultimă analiză, de a menţine la cel mai scăzut nivel posibil energia internă a unui organism (*vezi:* Principiul constanţei). Diferenţierea sa în substructuri ajută la înţelegerea *transformărilor energiei* (de la starea liberă la starea legată) (*vezi:* Elaborare psihică) şi a jocului de investiri, contrainvestiri, suprainvestiri.

Aceste scurte remarci indică faptul că, pentru Freud, aparatul psihic are valoare de *model* sau, după cum afirma el însuşi, de „ficţiune" (1 *c*). După cum reiese din primul text citat mai sus sau din primul capitol al *Compendiului de psihanaliză* (*Abriß der Psychoanalyse*, 1938) modelul poate fi fizic; plecînd de la alte texte, el poate fi biologic („vezicula protoplasmatică" din cap. IV al lucrării *Dincolo de principiul plăcerii* [*Jenseits des Lustprinzips*, 1920]). Comentariul termenului *aparat psihic* trimite la o apreciere de ansamblu a metapsihologiei freudiene şi a metaforelor pe care ea le propune.

(1) FREUD (S.). *a)* G.W., II–III, 541; S.E., IV–V, 536; F., 441. — *b)* G.W., II–III, 543; S.E., IV–V, 538; F., 441. — *c)* G.W., II–III, 604; S.E., IV–V, 598; F., 448.

(2) Cf. de exemplu FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, scrisoare adresată lui W. Fliess din 6.12.1896.

A.D.

APĂRARE

G.: Abwehr. — *F.:* défense. — *E.:* defence. — *S.:* defensa. — *I.:* difesa. — *P.:* defesa.

● ***Ansamblu de operaţii a căror* finalitate *este de a reduce, de a suprima orice modificare susceptibilă să pună în pericol integritatea şi constanţa individului biopsihologic. În măsura în care eul se constituie ca instanţă care întrupează această constanţă şi caută să o menţină, el poate fi descris ca* mizä *şi* agent *al acestor operaţii.***

În general, apărarea* vizează *excitaţia internă (pulsiunea) şi, selectiv, aceea dintre reprezentări (amintiri, fantasme) de care pulsiunea este legată, acea situaţie capabilă să declanşeze această excitaţie în măsura în care ea este incompatibilă cu echilibrul eului şi, din acest motiv, neplăcută pentru acesta. Afectele neplăcute,* motive *sau* semnale *ale apărării, pot fi, de asemenea, obiecte ale acesteia.

Procesul defensiv se specifică în* mecanisme *de apărare mai mult sau mai puţin integrate eului.

Marcată şi infiltrată de ceea ce ea are ca obiect în ultimă instanţă — pulsiunea —, apărarea îmbracă adesea o formă compulsivă şi operează, cel puţin parţial, în mod inconştient.

■ Freud a emis propria sa concepţie asupra vieţii psihice prin opoziţie cu vederile contemporanilor săi, punînd în prim-plan noţiunea de apărare în isterie şi curînd după aceea în alte psihonevroze (*vezi:* Isterie de apărare). *Studii asupra isteriei* (*Studien über Hysterie*, 1895) arată toată complexitatea relaţiilor dintre apărare şi eul la care ea este raportată. Într-adevăr, acesta este acea regiune a personalităţii, acel „spaţiu" care înţelege să fie protejat de orice perturbare (conflicte între dorinţe opuse, de exemplu). El mai este un „grup de reprezentări" în dezacord cu o reprezentare „ireconciliabilă" cu el, semnul acestei incompatibilităţi fiind un afect neplăcut; el este, în sfîrşit, agent al operaţiei defensive (*vezi:* Eu). În lucrările lui Freud, în care este elaborat conceptul de psihonevroză de apărare, accentul este pus întotdeauna asupra ideii de „ireconciliabilitate" a unei reprezentări cu eul; diferitele modalităţi de apărare constau în diferite moduri de a trata această reprezentare vizînd mai ales separarea acesteia de afectul de care era legată la origine. Pe de altă parte, se ştie că Freud opune foarte devreme psihonevrozele de apărare nevrozelor actuale*, grup de nevroze în care o creştere insuportabilă a tensiunii interne, datorată unei excitaţii sexuale nedescărcate, găseşte o rezolvare prin diverse simptome somatice; este semnificativ că Freud refuză în acest ultim caz să vorbească de apărare, deşi există şi aici un mod de a proteja organismul şi de a încerca restaurarea unui anumit echilibru. Descoperirea apărării implică totodată şi distingerea ei de măsurile pe care le ia organismul pentru a reduce orice creştere de tensiune.

Simultan cu încercarea de a găsi specificitatea diferitelor modalităţi ale procesului defensiv în funcţie de afecţiuni, experienţa curei permiţîndu-i să reconstituie mai bine, în *Studii asupra isteriei*, derularea acestui proces (reapariţia afectelor neplăcute care au motivat apărarea, suprapunerea rezistenţelor, stratificarea materialului patogen etc.), Freud caută să creeze un model metapsihologic al apărării. De la început, această teorie se referă, aşa cum va fi constant cazul în continuare, la opoziţia dintre excitaţiile externe care pot fi evitate sau împotriva cărora există un dispozitiv de baraj mecanic ce permite filtrarea (*vezi:* Filtru de excitaţii) şi excitaţiile interne care nu pot fi evitate. Împotriva acestei agresiuni interne care este pulsiunea, se constituie diferite procedee defensive. *Proiect de psihologie* (*Entwurf einer Psychologie*, 1895) abordează problema apărării în două moduri:

1) Freud caută originea a ceea ce el numeşte „apărarea primară" într-o „experienţă de durere", la fel cum a găsit modelul dorinţei şi al inhibării acesteia de către eu într-o „trăire de satisfacere". Totuşi, această concepţie nu este, în *Proiect de psihologie*, tot atît de clară ca aceea a trăirii de satisfacere (α).

2) Freud caută să diferenţieze apărarea normală de apărarea patologică. Prima operează în cazul reactivării unei experienţe penibile; este necesar ca eul să fi putut, în momentul experienţei iniţiale, să înceapă inhibarea neplăcerii prin „investiri laterale": „Atunci cînd investirea urmei mnezice se repetă, neplăcerea se repetă şi ea, dar facilitările de acces create de eu sînt şi ele deja constituite; experienţa arată că, a doua oară, eliberarea (de neplăcere) este mai puţin importantă şi, în final, după mai multe repetiţii, ea se reduce la intensitatea „de semnal", convenabilă eului (1 *a*).

Prin acest tip de apărare, eul evită riscul de a fi copleşit şi infiltrat de procesul primar, aşa cum se întîmplă în cazul apărării patologice. Se ştie că Freud găseşte condiţia producerii acesteia într-o scenă sexuală care la timpul ei nu a declanşat apărarea, dar a cărei amintire reactivată produce, din interior, o creştere a excitaţiei. „Atenţia este îndreptată spre percepţiile care de obicei permit eliberarea de neplăcere. Or, aici nu este o percepţie, ci o urmă mnezică, care, în mod neaşteptat, eliberează de neplăcere, dar eul este informat prea tîrziu" (1 *b*). Aceasta explică faptul că „...într-un *proces al eului* se produc consecinţe pe care nu le observăm de obicei decît în procesele primare (1 *c*).

Condiţia apărării patologice este astfel declanşarea unei excitaţii de origine internă care provoacă neplăcere şi împotriva căreia nici o învăţare defensivă nu a fost realizată. Nu intensitatea afectului în sine motivează aşadar intrarea în joc a apărării patologice, ci condiţii specifice care nu se întîlnesc nici în cazul unei percepţii penibile şi nici chiar în cazul rememorării unei experienţe penibile. Aceste condiţii nu sînt realizate, după Freud, decît în domeniul sexualităţii (*vezi:* Efect retroactiv; Seducţie).

*

Oricare ar fi diferitele modalităţi ale procesului defensiv în isterie, nevroza obsesională, paranoia etc. (*vezi:* Mecanisme de apărare), cei doi poli ai conflictului sînt întotdeauna eul şi pulsiunea. Eul încearcă să se protejeze împotriva unei ameninţări interne. O atare concepţie, chiar dacă este zilnic validată de clinică, pune totuşi o problemă teoretică mereu prezentă pentru Freud: în ce fel descărcarea pulsională, care prin definiţie este menită să procure plăcere, poate fi percepută ca neplăcere sau ca ameninţare cu neplăcerea, aşa încît să declanşeze o apărare? Diferenţierea topică a aparatului psihic permite afirmaţia că ceea ce este plăcere pentru un sistem este neplăcere pentru un altul (eul), dar această repartizare de roluri cere explicaţii în legătură cu ce anume face ca anumite exigenţe pulsionale să fie contrare eului. Freud refuză o soluţie teoretică: aceea după care apărarea ar intra în joc „...ca o consecinţă a creşterii insuportabile a tensiunii pentru că mişcarea pulsională este nesatisfăcută" (2). Astfel, o foame nepotolită nu este refulată; oricare ar fi „mijloacele de apărare" de care dispune organismul pentru a face faţă unei ameninţări de acest tip, nu este vorba aici de apărare, aşa cum o descrie psihanaliza. *Homeostazia organismului* nu este o condiţie suficientă pentru a o lămuri.

Care este resortul ultim al apărării eului? De ce percepe eul o anumită mişcare pulsională ca neplăcută? Această întrebare, fundamentală în psihanaliză, poate primi mai multe răspunsuri care, de altfel, nu se exclud unul pe celălalt în mod necesar. O primă distincţie este adesea admisă privind originea ultimă a pericolului imanent satisfacţiei pulsionale: se poate considera pulsiunea însăşi ca periculoasă pentru eu, ca agresiune internă, se poate raporta în ultimă instanţă orice pericol la relaţia individului cu lumea

exterioară, pulsiunea nefiind periculoasă decît ca urmare a prejudiciilor reale pe care le poate aduce satisfacerea sa. Astfel, teza admisă de Freud în *Inhibiţie, simptom şi angoasă* (*Hemmung, Symptom und Angst*, 1926), şi, mai ales, reinterpretarea fobiei, conduce la privilegierea „angoasei în faţa unui pericol real"*, (*Realangst*) şi, la limită, la considerarea angoasei nevrotice sau angoasei în faţa pulsiunii ca derivat.

Dacă abordăm aceeaşi problemă din punctul de vedere al teoriei eului, este evident că soluţiile vor fi diferite în funcţie de aspectul privilegiat: rolul eului de agent al realităţii şi de reprezentant al pricipiului realităţii; „compulsia sa la sinteză"; descrierea sa în primul rînd ca un fel de replică intrasubiectivă a organismului, reglat, ca şi acesta, de principiul homeostaziei. În sfîrşit, din punct de vedere dinamic, poate exista tentaţia clarificării problemei pe care o pune neplăcerea de origine pulsională prin existenţa unui antagonism care nu e numai cel dintre pulsiuni şi instanţa eului, ci şi cel dintre două feluri de pulsiuni, avînd scopuri opuse. Freud s-a angajat pe o astfel de cale în anii 1910–1915, opunînd pulsiunile de autoconservare sau pulsiunile eului pulsiunilor sexuale. Se ştie că acest cuplu pulsional va fi înlocuit, în ultima teorie a lui Freud, prin antagonismul dintre pulsiunile de viaţă şi pulsiunile de moarte şi că această nouă opoziţie nu mai coincide întru totul cu jocul forţelor prezente în dinamica conflictului*.

*

Termenul însuşi de apărare, mai ales cînd este întrebuinţat în mod absolut, poate de naştere unor neînţelegeri şi cere neapărat introducerea de distincţii noţionale. El desemnează în aceeaşi măsură acţiunea de *a apăra* (a lua apărarea) ca şi aceea de *a se apăra*. În sfîrşit, în franceză se adaugă ideea de interdicţie. Ar putea fi deci utilă distincţia dintre diferiţi parametri ai apărării, chiar dacă aceştia coincid mai mult sau mai puţin unii cu alţii: *miza*: „locul psihic" ameninţat; *agentul*: suportul acţiunii defensive; *finalitatea*: de exemplu, tendinţa de a menţine sau restabili integritatea şi constanţa eului şi de a evita orice perturbare care s-ar traduce subiectiv prin neplăcere; *motivele*: ceea ce anunţă ameninţarea şi declanşează procesul defensiv (afecte reduse la funcţia de semnal, *angoasa-semnal**); *mecanismele*. În sfîrşit, distincţia dintre *apărare*, în sensul cvasistrategic pe care l-a căpătat în psihanaliză, şi *interdicţie*, aşa cum se formulează în complexul Œdip, subliniază eterogenitatea a două niveluri, cel al structurii aparatului psihic şi cel al structurii dorinţei şi fantasmelor fundamentale, şi în acelaşi timp lasă deschisă problema articulării lor în teorie şi în cură.

▲ (α) Teza unei „experienţe a durerii" simetrică cu trăirea de satisfacere este din capul locului paradoxală: de ce ar repeta aparatul neuronal pînă la a halucina o durere care se defineşte printr-o creştere a încărcăturii, dacă funcţia aparatului este de a evita orice creştere de tensiune? Acest paradox s-ar putea clarifica dacă s-ar lua în considerare numeroasele pasaje ale operei lui Freud în care acesta a analizat problema economică a durerii; s-ar observa atunci, după părerea noastră, că durerea fizică ca străpungere a limitei corporale ar trebui luată mai degrabă ca model al acestei agresiuni interne pe care pulsiunea o constituie pentru eu. „Experienţa de durere" nu trebuie înţeleasă atît ca o repetiţie halucinatorie a unei dureri efectiv trăite, ci ca o bruscă evocare, cu ocazia reînvierii unei experienţe care în sine a putut să nu fie dureroasă, a acestei „dureri", care pentru eu este angoasa.

(1) FREUD (S.). *a)* G., 438; E., 416; F., 369. — *b)* G., 438; E., 416; F., 369. — *c)* G., 432; E., 410; F., 364.
(2) FREUD (S.). *Die Verdrängung*, 1915. G.W., X, 249; S.E., XIV, 147; F., 69.

V.Ş.

APHANISIS

G.: Aphanisis. — *F.:* aphanisis. — *E.:* aphanisis. — *S.:* afánisis. — *I.:* afanisi. — *P.:* afânise.

● ***Termen introdus de E. Jones: dispariţie a dorinţei sexuale. După acest autor, aphanisisul ar fi, în cazul ambelor sexe, obiectul unei temeri mai profunde decît teama de castrare.***

■ Jones introduce termenul grecesc ἀφάνισις (actul de a face să dispară, dispariţie) în raport cu problema complexului de castrare (1 *a*). Conform lui, chiar la bărbat, abolirea sexualităţii şi castrarea nu se suprapun (de exemplu, „...mulţi bărbaţi doresc să fie castraţi din motive, printre altele, erotice, astfel încît sexualitatea lor nu dispare, cu siguranţă, o dată cu abandonarea penisului") (1 *b*); dacă ele par să se confunde, aceasta se întîmplă deoarece teama de castrare este modul concret de apariţie (pe lîngă ideile de moarte) a ideii mai generale de *aphanisis*.

La femeie, teama de aphanisis ar putea fi dezvăluită prin teama de separare de obiectul iubit.

Jones introduce noţiunea de aphanisis în cadrul cercetărilor sale asupra sexualităţii feminine. În timp ce Freud axa evoluţia sexuală a fetiţei, ca şi pe cea a băiatului, pe complexul de castrare şi prevalenţa falusului, Jones încearcă să descrie evoluţia fetiţei într-un mod mai specific, ce pune accentul pe o sexualitate avînd încă de la început scopuri şi activităţi proprii.

Numitorul comun al sexualităţii fetiţei şi băiatului ar fi de căutat dincolo de complexul de castrare, în aphanisis.

(1) Cf. JONES (E.). *Early Development of Female Sexuality*, 1927. In *Papers on Psycho-analysis*, Baillière, Londra, ed. a 5-a, 1950. — *a)* 438–51; — *b)* 439–40.

A.D.

ASOCIAŢIE

G.: Assoziation. — *F.:* association. — *E.:* association. — *S.:* asociación. — *I.:* associazione. — *P.:* associação.

● ***Termen preluat din asociaţionism şi desemnînd orice* legătură *între două sau mai multe elemente psihice a căror serie constituie un lanţ asociativ.***
Uneori, termenul este folosit pentru a desemna* elementele *astfel asociate. Referitor la cură, se are în vedere această ultimă accepţie cînd se vorbeşte, de exemplu, de „asociaţiile unui anumit vis" pentru a desemna ceea ce, în discursul subiectului, se află în conexiune asociativă cu acel vis. La limită, termenul „asociaţii" desemnează ansamblul materialului verbalizat în cursul şedinţei analitice.

■ Un comentariu exhaustiv al termenului *asociaţie* ar necesita o cercetare istorico-critică privitoare la răspîndirea doctrinei asociaţioniste în Germania secolului al XIX-lea, influenţa sa asupra gîndirii „tînărului Freud" şi, mai ales, la modul în care a fost ea integrată şi transformată prin descoperirea freudiană a legilor inconştientului.

Ne vom limita la următoarele observaţii asupra acestui ultim punct:

1. Sensul şi importanţa conceptului de asociaţie în psihanaliză nu pot fi înţelese fără a face referire la experienţa clinică din care s-a desprins metoda asocierii libere. *Studiile asupra isteriei* (*Studien über Hysterie*, 1895) relevă modul în care Freud a ajuns să-şi urmeze din ce în ce mai îndeaproape pacientele pe calea asocierii libere pe care acestea i-o indicau. (*A se vedea comentariul nostru la „asociere liberă“.*) Din punctul de vedere al teoriei asociaţiilor, ceea ce rezultă din experienţa lui Freud din acei ani ai descoperirii psihanalizei poate fi schematizată astfel:

a) O „idee care-i vine“ (*Einfall*) subiectului, în aparenţă în mod izolat, este întotdeauna un element care trimite, conştient sau nu, la alte elemente. Sînt descoperite astfel serii asociative pe care Freud le desemnează cu diferiţi termeni figuraţi: linie (*Linie*), fir (*Faden*), înlănţuire (*Verkettung*), şir (*Zug*) etc. Aceste linii se combină în veritabile reţele, cu „puncte nodale“ (*Knotenpunkte*) în care se întîlnesc mai multe dintre ele.

b) Aşa cum se înlănţuiesc în discursul subiectului, asociaţiile corespund, în opinia lui Freud, unei organizări complexe a memoriei. El a comparat memoria cu un sistem de arhive dispuse în funcţie de mai multe moduri de clasare şi care ar putea fi consultate pe diferite căi (ordine cronologică, ordine tematică etc.) (1 *b*). O asemenea organizare presupune că reprezentarea* (*Vorstellung*) sau urma mnezică* (*Erinnerungsspur*) a unui acelaşi eveniment poate fi întîlnită în mai multe ansambluri (ceea ce Freud mai numeşte „sisteme mnezice“).

c) Această organizare în sisteme este confirmată de experienţa clinică: există adevărate „grupuri psihice separate“ (1 *b*), adică complexe de reprezentări clivate din cursul asociativ: „Reprezentările izolate conţinute în aceste complexe ideative pot reveni în mod conştient în gîndire, după cum a notat Breuer. Doar combinaţiei lor bine determinate îi este interzis accesul la conştiinţă“ (1 *c*). Spre deosebire de Breuer, Freud nu vede în starea hipnoidă* explicaţia definitivă a acestui fapt, dar afirmă şi el ideea unui clivaj* (*Spaltung*) în cadrul psihismului. Grupul de asociaţii separate se află la originea noţiunii *topice* de inconştient.

d) Într-un complex asociativ, „forţa“ unui element nu rămîne imuabil legată de acesta. Jocul asociaţiilor depinde de factori *economici*: energia de investire se deplasează de la un element la altul, se condensează în punctele nodale etc. (independenţă a afectului* în raport cu reprezentarea).

e) Desigur, discursul asociativ nu este guvernat pasiv de legi generale precum cele definite de asociaţionism: subiectul nu este un „polipier de imagini“. Gruparea de asociaţii, eventuala lor izolare, „falsele conexiuni“ dintre ele, posibilitatea lor de acces la conştiinţă se înscriu în *dinamica* conflictului de apărare propriu fiecăruia.

2. *Proiect de psihologie* (*Entwurf einer Psychologie*, 1895) lămureşte folosirea freudiană a noţiunii de asociaţie şi arată, dintr-un punct de vedere speculativ, că descoperirea psihanalitică a inconştientului a oferit un nou sens presupoziţiilor asociaţioniste pe care s-a sprijinit Freud:

a) Funcţionarea asociaţiilor este concepută ca o circulaţie de energie în interiorul unui „aparat neuronic“ structurat în mod complex într-o suprapunere de bifurcaţii succesive. La fiecare întretăiere, fiecare excitaţie urmează o anumită cale mai degrabă decît o alta, în funcţie de „facilitările“ create de excitaţiile precedente. Noţiunea de facilitare* este de înţeles în primul rînd nu ca o trecere mai uşoară de la o imagine la alta, ci ca un proces de opoziţie diferenţială: o anumită cale este facilitată doar în funcţie de nefacilitarea căii opuse.

b) În ipotezele iniţiale pe care le stabileşte Freud, nu este vorba de imagini în sensul unei amprente psihice sau neuronice asemănătoare obiectului real. La început, totul nu este decît „neuron“ şi „cantitate“ (2).

Această concepţie, ce poate părea foarte îndepărtată de experienţă prin caracterul ei mecanicist şi limbajul ei neurofiziologic, trebuie pusă în legătură cu opoziţia constantă în teoria psihologică a lui Freud dintre reprezentare şi cuantumul de afect*. Ca şi neuronul, reprezentarea constituie elementul discret, discontinuu al unui lanţ. Ca şi în cazul acestuia, semnificaţia ei depinde de complexul pe care îl formează cu alte elemente. Din această perspectivă, am putea compara funcţionarea „aparatului neuronic“ cu cea a limbajului, aşa cum îl analizează lingvistica structurală: alcătuit din unităţi discontinue ce se ordonează în opoziţii binare.

(1) BREUER (J.) şi FREUD (S.). *a)* Cf. G.W., I, 291 sqq.; S.E., II, 288 sqq.; F., 233 sqq. — *b)* Cf. de ex. G.W., I, 92 şi 289; S.E., II, 12 şi 286; F., 9 şi 231. — *c)* G.W., I, 187 (notă); S.E., II, 214–15; F., 171.

(2) Cf. FREUD (S.). G., 379–86; E., 355–63; F., 315–21.

A.D.

ASOCIERE LIBERĂ (METODĂ SAU REGULĂ DE —)

G.: freie Assoziation (Methode *sau* Regel der freien Assoziation). — *F.:* méthode *sau* règle de libre association. — *E.:* free association. — *S.:* asociación libre. — *I.:* libera associazione. — *P.:* associação livre.

● ***Metodă care constă în a exprima fără discriminare toate gîndurile care vin în minte, fie plecînd de la un element dat (cuvînt, număr, imaginea unui vis, o reprezentare oarecare), fie în mod spontan.***

■ Procedeul asocierii libere face parte din tehnica psihanalitică. Nu se poate fixa o dată precisă a descoperirii sale; ea s-a realizat progresiv între 1892 şi 1898, pe căi diferite.

1° Aşa cum arată *Studii asupra isteriei* (*Studien über Hysterie*, 1895), asocierea liberă se desprinde din metodele preanalitice de investigare a inconştientului care recurgeau la sugestie şi la concentrarea mentală a pacientului asupra unei reprezentări date; căutarea insistentă a elementului patogen se estompează în avantajul exprimării spontane a pacientului. *Studiile asupra isteriei* pun în evidenţă rolul jucat de pacienţi în această evoluţie (α).

2° În paralel, Freud utilizează procedeul asocierii libere în autoanaliza sa şi, în mod special, în analiza propriilor vise. În acest caz, un element al visului serveşte ca punct de plecare pentru descoperirea lanţurilor asociative are conduc la gîndurile visului.

3° Experimentele Şcolii de la Zürich (1) reiau, dintr-o perspectivă psihanalitică, experimentele mai vechi realizate de Şcoala lui Wundt care constau în studierea reacţiilor şi timpilor de reacţie (variabili în funcţie de starea subiectivă) la cuvinte inductoare. Jung pune în evidenţă faptul că asociaţiile astfel produse sînt determinate de „...totalitatea ideilor aflate în relaţie cu un anumit eveniment, care posedă o coloratură emoţională“ (2), totalitate căreia îi dă numele de *complex**.

Freud, în *Contribuţii la istoria mişcării psihanalitice* (*Zur Geschichte der psychoanalytischen Bewegung*, 1914), admite valoarea acestor experimente „pentru a ajunge la o confirmare experimentală rapidă a constatărilor psihanalitice şi pentru a arăta în mod direct studentului o conexiune sau alta, conexiune pe care analistul o poate doar relata“ (3).

4° Este util, poate, să menţionăm o sursă pe care Freud însuşi a indicat-o într-o notă din *Despre preistoria tehnicii analitice* (*Zur Vorgeschichte der analytischen Technik*, 1920): scriitorul Ludwig Börne, pe care Freud l-a citit în tinereţe, recomanda, pentru „a deveni un scriitor original în trei zile“, să scriem tot ce ne vine în minte, denunţînd efectele autocenzurii asupra producţiilor intelectuale (4).

*

Termenul „liberă" în formula „asociere liberă" necesită următoarele observaţii:

1° Chiar în situaţia în care punctul de plecare este dat de un cuvînt inductor (experimentul de la Zürich) sau de un element al visului (metoda lui Freud în *Interpretarea visului* [*Die Traumdeutung*, 1900]), derularea asociaţiilor poate fi considerată „liberă" în măsura în care această derulare nu este orientată şi controlată printr-o intenţie selectivă;

2° Această „libertate" se accentuează în cazul în care nu este oferit nici un punct de plecare. Tocmai în acest sens se vorbeşte de regula asocierii libere ca de un sinonim al regulii fundamentale*;

3° De fapt, libertatea nu trebuie luată în sensul unei nedeterminări: regula asocierii libere urmăreşte în primul rînd să elimine selectarea voluntară a gîndurilor sau, după formularea din prima topică freudiană, să elimine *a doua cenzură* (dintre conştient şi preconştient). Ea evidenţiază astfel apărările inconştiente, adică acţiunea *primei cenzuri* (dintre preconştient şi inconştient).

În cele din urmă, metoda asocierii libere e destinată să pună în evidenţă o ordine anume a inconştientului: „Atunci cînd reprezentările-scop* (*Zielvorstellungen*) conştiente sînt abandonate, cursul reprezentărilor este dominat de reprezentările-scop ascunse" (5).

▲ (α) Cf. mai ales ceea ce Freud ne relatează despre bolnava sa Emmy von N...: la insistenţa lui Freud, care căuta originea unui simptom, ea răspunde că„... nu trebuie să i se ceară mereu să precizeze de unde vine una sau alta, ci trebuie lăsată să povestească ceea ce are de spus" (6 *a*). Despre aceeaşi bolnavă, Freud observă că ea pare „...să-şi fi însuşit procedeul lui": „Cuvintele pe care mi le adresează [...] nu sînt aşa de involuntare precum ne-ar face să presupunem aparenţa lor; mai curînd, ele reproduc destul de fidel amintirile şi impresiile noi care au acţionat asupra ei de la ultima noastră întîlnire şi degajă adesea, într-un mod cu totul neaşteptat, reminiscenţe patogene de care ea se descarcă spontan, prin cuvinte" (6 *b*).

(1) Cf. JUNG (C.G.). *Diagnostische Assoziationsstudien*, 1906.
(2) JUNG (C.G.) şi RICKLIN (F.). *Diagnostische Assoziationsstudien, I Beitrag: Experimentelle Untersuchungen über Assoziationen Gesunder*, 1904. N. p. 57.
(3) FREUD (S.). G.W., X, 67; S.E., XIV, 28; F., 285.
(4) FREUD (S.). G.W., XII, 311; S.E., XVIII, 265.
(5) FREUD (S.). G.W., II–III, 536; S.E., V, 531; F., 437.
(6) FREUD (S.). *Studien über Hysterie*, 1895. — *a)* G.W., I, 116; S.E., II, 63; F., 48. — *b)* G.W., I, 108; S.E., II, 56; F., 42.

R.C.

ATENŢIE (EGAL) FLOTANTĂ

G.: gleichschwebende Aufmerksamkeit. — *F.:* attention (également) flottante. — *E.:* (evenly) suspended *sau* (evenly) poised attention. — *S.:* atención (parejamente) flotante. — *I.:* attenzione (ugualmente) fluttuante. — *P.:* atenção equiflutuante.

● ***Mod în care, după Freud, analistul trebuie să-l asculte pe analizat: el nu trebuie să privilegieze a priori nici un element din discursul acestuia, ceea ce presupune ca el să-şi lase propria activitate inconştientă să funcţioneze în modul cel mai liber posibil şi să suspende motivaţiile ce orientează în mod obişnuit atenţia. Această recomandare tehnică reprezintă corespondentul regulii de asociere liberă propuse analizatului.***

■ Această recomandare esenţială care defineşte atitudinea subiectivă a psihanalistului atunci cînd îşi ascultă pacientul a fost enunţată şi comentată de Freud mai ales în *Îndrumări pentru medici cu privire la tratamentul psihanalitic* (*Ratschläge für den Arzt bei der psychoanalytischen Behandlung*, 1912). Ea constă într-o suspendare cît mai completă a tot ceea ce, în mod obişnuit, focalizează atenţia: înclinaţii personale, prejudecăţi, chiar şi cele mai fundamentate presupoziţii teoretice. „Aşa cum pacientul trebuie să povestească tot ceea ce îi trece prin minte, eliminînd orice obiecţie logică şi afectivă care l-ar îndemna să aleagă, tot astfel şi medicul trebuie să fie în măsură să interpreteze tot ceea ce aude pentru a putea descoperi tot ceea ce inconştientul disimulează, şi aceasta fără a substitui propria sa cenzură alegerii la care pacientul a renunţat (1 *a*).

Tocmai această regulă este, în opinia lui Freud, cea care permite analistului să descopere conexiunile inconştiente în discursul pacientului. Mulţumită ei, analistul poate păstra în memorie o multitudine de elemente în aparenţă nesemnificative, ale căror corelaţii nu vor reieşi decît ulterior.

Atenţia flotantă pune probleme teoretice şi practice pe care termenul însuşi le indică deja prin aparenta sa contradicţie.

1° Fundamentul teoretic al conceptului este evident dacă problema este privită prin raportare la analizat: structurile inconştiente, aşa după cum le-a descris Freud, ies la lumină străbătînd multiple deformări, de exemplu „transmutaţia tuturor valorilor psihice" (2 *a*), care are drept efect faptul că, în spatele elementelor în aparenţă cele mai nesemnificative, se ascund adesea gîndurile inconştiente cele mai importante. Atenţia flotantă este astfel singura atitudine *obiectivă*, căci este adaptată la un obiect esenţialmente deformat. Se va remarca, de altfel, că Freud, fără să folosească încă termenul *atenţie flotantă*, descrisese încă din *Interpretarea visului* (*Die Traumdeutung*, 1900) o atitudine mintală analogă, în care vedea condiţia autoanalizei viselor (2 *b*).

2° În schimb, din perspectiva analistului, teoria atenţiei egal flotante pune probleme dificile.

Se înţelege că analistul, ca şi analizatul, încearcă să suprime influenţa pe care ar putea-o exercita asupra atenţiei sale propriile prejudecăţi conştiente şi, mai ales, apărări inconştiente. De altminteri, Freud preconizează analiza didactică pentru a le elimina într-o cît mai mare măsură pe cele din urmă, căci „...orice refulare nelichidată constituie ceea ce, pe bună dreptate, Stekel a calificat drept *punctum caecum* al facultăţilor sale de percepţie analitică" (1 *b*).

Freud însă cere mai mult: scopul ce trebuie atins ar fi o adevărată comunicare de la inconştient la inconştient (α): „Inconştientul analistului trebuie să se comporte faţă de inconştientul emergent al bolnavului precum receptorul telefonic faţă de microfon" (1 *c*). Este ceea ce, mai tîrziu, Theodor Reik a numit metaforic „a asculta cu cea de a treia ureche" (3).

Însă după cum Freud însuşi a precizat în legătură cu asocierea liberă*, suspendarea „reprezentărilor-scop"* conştiente nu poate avea ca efect decît înlocuirea lor cu „reprezentări-scop" inconştiente (2 *c*). Din aceasta ar rezulta o dificultate deosebită pentru analist cînd se situează în atitudinea de atenţie flotantă: cum se poate ca atenţia să nu-i fie orientată de propriile motivaţii inconştiente? Fără îndoială, răspunsul ar fi că ecuaţia personală a analistului nu numai că este redusă — prin analiza sa didactică —, ci trebuie estimată şi controlată prin autoanaliza contratransferului.

În general, regula atenţiei flotante trebuie înţeleasă ca o regulă ideală care, în practică, se loveşte de exigenţe contrarii: cum se poate concepe, de pildă, trecerea la interpretare şi la construcţie* fără ca, la un moment dat, analistul să înceapă să privilegieze un anumit material, să-l compare, să-l schematizeze etc.?

*

Am putea releva, în mişcarea psihanalitică contemporană, diferite orientări privitoare la atenţia flotantă, despre care vom nota că nu a fost reformulată de Freud în cadrul celui de al doilea sistem topic.

a) Unii autori, în acord cu Th. Reik (*loc. cit.*), tind să devieze ascultarea de la inconştient la inconştient în sensul unei empatii (*Einfühlung*) care s-ar produce esenţialmente la un nivel infraverbal. Contratransferul, departe de a se opune comunicării, ce este în această situaţie descrisă ca o percepţie, ar constitui o mărturie a caracterului profund al acesteia.

b) Pentru alţii, regula tehnică a atenţiei flotante cere o relaxare a funcţiilor inhibitorii şi selective ale eului; ea nu implică valorizarea a ceea ce este resimţit, ci doar o „deschidere" a analistului faţă de imboldurile propriului său aparat psihic, deschidere destinată să evite interferenţa compulsiilor sale defensive. Esenţialul dialogului psihanalitic se petrece însă de la eu la eu.

c) În sfîrşit, dintr-o perspectivă teoretică ce pune accentul pe analogia dintre mecanismele inconştientului şi cele ale limbajului (Lacan), tocmai această similitudine structurală între ansamblul fenomenelor inconştiente ar trebui lăsată să funcţioneze cît mai liber cu putinţă în atitudinea de ascultare psihanalitică.

▲ (α) În această problemă, vom cita două pasaje din Freud: „...fiecare posedă în propriul inconştient un instrument cu care poate interpreta expresiile inconştientului la ceilalţi" (4). „*Ics*-ul unui subiect poate acţiona direct asupra celui al altuia, fără a se trece prin *Cs.* Aceasta cere o investigaţie mai amănunţită, mai ales pentru a decide dacă activitatea preconştientă joacă aici un rol sau nu. Dar, vorbind la modul descriptiv, faptul este incontestabil" (5).

(1) FREUD (S.). *a)* G.W., VIII, 381; S.E., XII, 115; F., 66. — *b)* G.W., VIII, 382; S.E., XII, 116; F., 67. — *c)* G.W., VIII, 381; S.E., XII, 115–6; F., 66.
(2) FREUD (S.). *Die Traumdeutung*, 1900. — *a)* G.W., II–III, 335; S.E., IV, 330; F., 246. — *b)* Cf. G.W., II–III, 108; S.E., IV, 103; F., 79. — *c)* Cf. G.W., II–III, 533; S.E., V, 528–9; F., 435.
(3) Cf. REIK (Th.). *Listening with the Third Ear. The Inner Experience of a Psychoanalyst*, Grove Press, New York, 1948.
(4) FREUD (S.). *Die Disposition zur Zwangsneurose*, 1913. G.W., VIII, 445; S.E., XII, 320; F., in *RFP*, 1929, III, 3, 441.
(5) FREUD (S.). *Das Unbewußte*, 1915. G.W., X, 293; S.E., XIV, 194; F., 142–3.

A.D.

AUTOANALIZĂ

G.: Selbstanalyse. — *F.:* auto-analyse. — *E.:* self-analysis. — *S.:* autoanálisis. — *I.:* autoanalisi. — *P.:* auto-análise.

● ***Investigarea de sine făcută de propria persoană într-un mod mai mult sau mai puţin sistematic şi care recurge la anumite procedee ale metodei psihanalitice — asociere liberă, analiză a viselor, interpretare de conduită etc.***

■ Freud nu a consacrat niciodată un text problemei autoanalizei, dar face aluzie la ea în mai multe rînduri, mai ales prin referire la experienţa proprie. „Autoanaliza mea, a

cărei necesitate mi-a apărut curînd cu deplină claritate, a fost înfăptuită cu ajutorul unei serii dintre propriile mele vise, care m-au condus pe firul tuturor evenimentelor copilăriei mele; şi consider şi azi că acest fel de analiză poate fi suficient pentru oricine este un bun visător şi nu este prea anormal" (1). O asemenea metodă i se pare deschizătoare de drumuri: „Cînd sînt întrebat cum poate cineva deveni psihanalist, răspund: prin studierea propriilor vise" (2).

Dar, în multe alte pasaje, Freud se arată foarte rezervat cu privire la efectul autoanalizei. Chiar în vreme ce se desfăşura propria sa experienţă, el îi scrie lui Fliess: „Autoanaliza mea este în continuare întreruptă. Acum am înţeles de ce. Pentru că nu pot decît să mă analizez pe mine însumi, folosindu-mă de cunoştinţe dobîndite în mod obiectiv (ca un străin). O adevărată autoanaliză este imposibilă, căci altminteri nu ar exista boală" (3). Mai tîrziu, autoanaliza îi apare chiar de-a dreptul lipsită de valoare, faţă de o analiză propriu-zisă: „Mai întîi se învaţă psihanaliza pe propria persoană, prin studierea propriei personalităţi [...] progresele pe această cale se lovesc de limite determinate. Se poate merge mult mai departe fiind analizat de un psihanalist competent" (4).

Rezervele exprimate de Freud se referă la autoanaliză în măsura în care ea ar pretinde să se substituie unei psihanalize. Autoanaliza este considerată în general ca o formă aparte de rezistenţă la psihanaliză, care măguleşte narcisismul şi elimină resortul esenţial al curei, anume transferul (5). Chiar la autori care, precum Karen Horney, recomandă folosirea acesteia, ea apare de fapt ca o completare a tratamentului, pregătindu-l sau urmîndu-i. Cît despre autoanaliza lui Freud, aceasta este cu desăvîrşire singulară, căci ea s-a situat, în parte, la originea descoperirii psihanalizei şi nu a fost aplicarea unei cunoaşteri.

În ceea ce-i priveşte pe analişti, elucidarea susţinută a propriei lor dinamici inconştiente este cît se poate de necesară. Freud nota acest fapt, în legătură cu contratransferul, încă din 1910: „[...] nici un psihanalist nu poate merge mai departe decît îi permit propriile complexe şi rezistenţe interioare. Acesta e motivul pentru care cerem ca el să-şi înceapă activitatea printr-o autoanaliză (α) şi să continue să şi-o aprofundeze pe măsură ce învaţă prin practica cu pacienţii săi. Cel ce nu înfăptuieşte o asemenea autoanaliză ar face mai bine să renunţe, fără ezitare, să trateze psihanalitic bolnavi" (6). Instituirea analizei didactice* nu elimină necesitatea unei autoanalize: cea din urmă prelungeşte „la nesfîrşit" procesul declanşat de cea dintîi (β).

▲ (α) Şi nu, cum scrie Anne Berman în traducerea sa franceză: „*par subir une analyse*" („prin a se supune unei analize").

(β) Pentru o tratare sistematică a acestei probleme, cf. Anzieu (D.), *L'auto-analyse*, Presses Universitaires de France, Paris, 1959.

(1) FREUD (S.). *Zur Geschichte der psychoanalytischen Bewegung*, 1914. G.W., X, 59; S.E., XIV, 20; F., 278.
(2) FREUD (S.). *Über Psychoanalyse*, 1909. G.W., VIII, 32; S.E., XI, 33; F., 147.
(3) FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1887–1902. G., 249; E., 234; F., 207.
(4) FREUD (S.). *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1916–1917. G.W., XI, 12; S.E., XV, 19; F., 30.
(5) Cf. ABRAHAM (K.). *Über eine besondere Form des neurotischen Widerstandes gegen die psychoanalytische Methodik*, 1919. F., II, 83–9.
(6) FREUD (S.). *Die zukünftigen Chancen der psychoanalytischen Therapie*, 1910. G.W., VIII, 108; S.E., XI, 145; F., 27.

A.D.

AUTOEROTISM

G.: Autoerotismus. — *F.:* auto-érotisme. — *E.:* auto-erotism. — *S.:* autoerotismo. — *I.:* autoerotismo. — *P.:* auto-erotismo.

● **A)** ***Într-un sens larg, caracteristică a unui comportament sexual prin care subiectul obţine satisfacerea recurgînd numai la propriul său corp, fără obiect exterior: în acest sens, se vorbeşte de masturbare ca despre un comportament autoerotic.***

B) ***Într-un sens mai specific, caracteristică a unui comportament sexual infantil precoce prin care o pulsiune parţială, legată de funcţionarea unui organ sau de excitarea unei zone erogene, îşi găseşte satisfacerea pe loc, adică:***

1° ***Fără a recurge la un obiect exterior;***

2° ***Fără referire la o imagine unificată a corpului, la o primă schiţă de eu, aşa cum acesta caracterizează narcisismul.***

■ Într-un sens larg, apropiat de sensul A, termenul *autoerotism* (α) a fost introdus de Havelock Ellis: „Înţeleg prin autoerotism fenomenele de emoţie sexuală spontană, produse în absenţa oricărui stimul extern, fie direct, fie indirect" (1 *a*).

Trebuie totuşi remarcat că Havelock Ellis distinge deja în autoerotism „forma externă" a acestuia, narcisismul, „tendinţă ce caracterizează uneori emoţia sexuală [...] de a se cufunda mai mult sau mai puţin complet în admiraţia faţă de sine" (1 *b*).

În cele *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii* (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905), Freud reia termenul, în special pentru a defini sexualitatea infantilă. El consideră accepţia dată de H. Ellis prea largă (2 *a*) şi defineşte autoerotismul prin raportul pulsiunii cu obiectul său: „Pulsiunea nu este îndreptată asupra altor persoane; ea se satisface asupra corpului propriu" (2 *b*). Această definiţie trebuie înţeleasă prin distincţia pe care o stabileşte Freud între diferitele elemente ale pulsiunii: presiune*, sursă*, scop*, obiect*. În autoerotism „...obiectul [pulsiunii] dispare în favoarea organului, care este sursa acesteia şi coincide, de regulă, cu el" (3 *a*).

1° Teoria autoerotismului este legată de această teză fundamentală din *Trei eseuri*: caracterul întîmplător al obiectului pulsiunii sexuale. A arăta că, la începutul vieţii sexuale, satisfacerea poate fi obţinută fără a recurge la un obiect înseamnă a arăta că nu există nici o cale preformată care să îndrume subiectul spre un obiect determinat.

Această teorie nu implică afirmarea unei stări primitive „anobiectale". Actul suptul nealimentar (*suçoter*), din care Freud face modelul autoerotismului, este într-adevăr secundar unei prime etape, în care pulsiunea sexuală se satisface prin anaclisis* cu pulsiunea de autoconservare (foamea) şi prin intermediul unui obiect: sînul matern (2 *c*). Despărţindu-se de foame, pulsiunea sexuală orală îşi pierde obiectul şi devine în acelaşi timp autoerotică.

Dacă se poate spune despre autoerotism că este fără obiect, aceasta nu este pentru că el ar apărea anterior oricărei relaţii cu un obiect, şi nici chiar pentru că o dată cu instalarea sa orice obiect ar înceta să fie prezent în căutarea satisfacerii, ci doar pentru că modul natural de percepere a obiectului este clivat: pulsiunea sexuală se separă de funcţiile nonsexuale (alimentaţia, de exemplu) pe care se sprijinea şi care-i indicau scopul şi obiectul.

„Originea" autoerotismului ar fi deci acest moment, mai degrabă permanent reînnoit decît localizabil într-un timp determinat al evoluţiei, moment în care sexualitatea se desprinde de obiectul natural, e lăsată în seama fantasmei şi prin aceasta se creează ca sexualitate.

2° Pe de altă parte, noţiunea de autoerotism implică, încă de la prima sa întrebuinţare de către Freud, un alt cadru de referinţă decît relaţia cu obiectul: referirea la o stare a organismului în care pulsiunile se satisfac fiecare pe cont propriu, fără să existe o organizare de ansamblu. Încă din cele *Trei eseuri*, autoerotismul este mereu definit ca activitate a diferitelor „componente parţiale"; el trebuie conceput ca o excitaţie sexuală care se naşte şi se consumă pe loc, la nivelul fiecărei zone erogene luate separat (plăcere de organ*). Fără îndoială, activitatea autoerotică necesită cel mai adesea contactul zonei erogene cu o altă parte a corpului (suptul degetului, masturbaţie etc.) dar modelul său ideal este cel al buzelor sărutîndu-se pe ele însele (2 *d*).

Introducerea noţiunii de narcisism* vine să o clarifice retroactiv pe cea de autoerotism: în narcisism, eul, ca imagine unificată a corpului, este obiectul libidoului narcisic, iar autoerotismul se defineşte, prin opoziţie, ca stadiul anarhic care precede această convergenţă a pulsiunilor parţiale asupra unui obiect comun: „Trebuie să admitem că nu există dintru început, la individ, o unitate comparabilă eului; eul trebuie să treacă printr-o dezvoltare. Dar pulsiunile autoerotice există încă de la origine; ceva, o nouă acţiune psihică, trebuie deci să se adauge autoerotismului pentru a da narcisismul" (4).

În numeroase texte, Freud menţine în mod clar această idee: în trecerea de la autoerotism la narcisism, „...pulsiunile sexuale, pînă atunci izolate, s-au grupat într-o unitate şi, în acelaşi timp, au găsit un obiect"; acest obiect este eul (5 *a*). Ulterior, distincţia se va şterge, mai ales în anumite texte în care Freud va admite existenţa încă de la origine, chiar din viaţa intrauterină, a unei stări de „narcisism primar". Autoerotismul nu se mai defineşte atunci decît ca „...activitate sexuală a stadiului narcisic al dezvoltării libidinale" (6–3 *b*).

În concluzie, se observă că noţiunea pe care încearcă să o conoteze termenul *autoerotism* poate fi definită cu o oarecare coerenţă plecînd de la ideea unei stări originare de fragmentare a pulsiunii sexuale. O asemenea fragmentare implică, în ce priveşte raportarea la obiect, absenţa unui obiect total (cu sau persoană străină), dar nicidecum absenţa unui obiect parţial fantasmatic.

Este autoerotismul o noţiune genetică, se poate vorbi despre un stadiu libidinal autoerotic?

Opinia lui Freud în această privinţă s-a modificat în timp: în 1905, el tinde să aşeze ansamblul sexualităţii infantile în categoria autoerotismului, pentru a-l opune activităţii adulte care comportă o alegere de obiect. Ulterior, el va atenua această propoziţie, spunînd: „[...] am ajuns să-mi dau seama de o deficienţă a celor expuse mai sus, în care distincţia conceptuală dintre cele două faze, autoerotismul şi iubirea obiectală, este descrisă, din nevoie de claritate, şi ca separare temporală" (2 *e*).

Este sigur că Freud nu abandonează ideea unei treceri genetice de la autoerotism la iubirea obiectală, şi cînd, ulterior, va introduce narcisismul, îl va intercala în această succesiune temporală (5 *b*). Această idee nu trebuie însă luată într-un mod prea riguros, mai ales că ea este însoţită de o distincţie structurală: autoerotismul nu este apanajul unei activităţi pulsionale determinate (orale, anale etc.), ci se regăseşte în fiecare din aceste activităţi, în acelaşi timp ca fază precoce şi, într-o evoluţie ulterioară, ca parte componentă: plăcerea de organ.

Tendinţa de a face din autoerotism un stadiu net delimitat în timp a fost exagerată de Abraham, care consideră că stadiul autoerotic coincide cu *unul* dintre stadiile organizării libidinale: stadiul oral* precoce al suptului.

▲ (α) Cuvîntul *autoerotism* a fost folosit pentru prima oară de H. Ellis într-un articol publicat în 1898: „Auto-erotism: A Psychological Study", *Alien. Neurol.*, 19, 260. Freud îl foloseşte pentru prima dată în scrisoarea din 9.12.1899 către Fliess.

(1) ELLIS (H.). *Studies in the Psychology of Sex*, 1899. Trad. fr. Mercure de France, Paris, ed. a 5-a, 1916. — *a)* F., 227. — *b)* F., 281.
(2) FREUD (S.). *a)* Cf. G.W., V, 82, n. 1; S.E., VII, 181, n. 2; F., 179, n. 49 incomplet. NB: Ediţiile germane anterioare anului 1920 conţin un comentariu care nu figurează în ediţiile ulterioare şi a cărui traducere o prezentăm aici: „Havelock Ellis a compromis totuşi sensul termenului pe care l-a inventat, incluzînd în el isteria şi toate manifestările masturbatorii." — *b)* G.W., V, 81–2; S.E., VII, 181; F., 74. — *c)* Cf. G.W., 82–3, 98–9, 123; S.E., 181–3, 198, 222; F., 74–6, 95–6, 132. — *d)* Cf. G.W., V, 83; S.E., VII, 182; F., 76. — *e)* G.W., V, 94, nota din 1910; S.E., VII, 194; F., n. 58, 181.
(3) FREUD (S.). *Triebe und Triebschicksale*, 1915. — *a)* G.W., X, 225; S.E., XIV, 132; F., 53. — *b)* G.W., X, 227; S.E., XIV, 134; F., 57.
(4) FREUD (S.). *Zur Einführung des Narzißmus*, 1914. G.W., X, 142; S.E., XIV, 76–7;
(5) FREUD (S.). *Totem und Tabu*, 1912. — *a)* G.W., IX, 109; S.E., XIII, 88; F., 125. — *b)* G.W., IX, 109; S.E., XIII, 88; F., 125.
(6) FREUD (S.). *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1916–1917. G.W., XI, 431; S.E., XVI, 416; F., 445.

A.D.

AUTOPLASTIC–ALOPLASTIC

G.: autoplastisch–alloplastisch. — *F.:* autoplastique–alloplastique. — *E.:* autoplastic–alloplastic. — *S.:* autoplástico–aloplástico. — *I.:* autoplastico–alloplastico. — *P.:* autoplástico–aloplástico.

● ***Termeni calificînd două tipuri de reacţie sau de adaptare, primul constînd într-o modificare doar a organismului, cel de al doilea într-o modificare a mediului înconjurător.***

■ Termenii auto- şi aloplastic sînt uneori folosiţi în psihanaliză, în cadrul unei teorii a cîmpului psihologic definit prin interacţiunea dintre organism şi mediu, pentru a distinge două tipuri de operaţii, una orientată către subiectul însuşi şi conducînd la modificări interne, cealaltă orientată către exterior. Daniel Lagache (1) se referă la aceste noţiuni în elaborarea conceptului său de conduită (α).

S. Ferenczi vorbeşte de adaptare autoplastică într-un sens mai specific genetic. Pentru el, este vorba de o metodă foarte primitivă de adaptare, corespunzînd unui stadiu onto- şi filogenetic de dezvoltare (stadiul unui „protopsihism"), în care organismul nu are control decît asupra lui însuşi şi nu realizează decît schimbări corporale. Ferenczi leagă de acest stadiu conversia* isterică şi, mai exact, de ceea ce el numeşte „fenomenele de materializare" a căror „...esenţă constă în realizarea, ca prin magie, a unei dorinţe, plecînd de la materialul corporal aflat la dispoziţia sa şi, chiar dacă într-o manieră primitivă, printr-o reprezentare plastică" (2). Ar fi vorba aici de o regresie mai profundă decît în vis, deoarece dorinţa inconştientă se încarnează nu într-o imagine vizuală, ci în stări sau acte ale corpului.

Ferenczi vorbeşte uneori, prin opoziţie, de adaptare aloplastică, pentru a desemna ansamblul acţiunilor orientate către exterior ce permit eului să-şi păstreze echilibrul.

▲ (α) Să luăm tabelul următor, cu două coloane:

OPERAŢII

	Autoplastice	Aloplastice
Concrete.....	Fiziologice	Acţiuni materiale
Simbolice.....	Activitate mintală, conştientă şi inconştientă	Comunicare, limbaje

(1) Cf. LAGACHE (D.). *Éléments de Psychologie médicale*, 1955. In *Encyclopédie médico-chirurgicale. Psychiatrie* 37 030 A[10].
(2) FERENCZI (S.). *The Phenomena of Hysterical Materialization. Thoughts on the Conception of Hysterical Conversion and Symbolism*, 1919. In *Further Contributions*, 96.
(3) Cf. de asemenea: FREUD (S.). *Der Realitätsverlust bei Neurose und Psychose*, 1924. G.W., XIII, 366; S.E., XIX, 185. — Şi ALEXANDER (F.). *Der Neurotische Charakter*. In *Internat. Zeit.*, 1928.

A.D.

B

BENEFICIU PRIMAR ŞI SECUNDAR AL BOLII

G.: primärer und sekundärer Krankheitsgewinn. — *F.:* bénéfice primaire et secondaire de la maladie. — *E.:* primary and secondary gain from illness. — *S.:* beneficio primario y secundario de la enfermedad. — *I.:* utile primario e secondario della malattia. — *P.:* lucro primário e secundário da doença.

● ***Prin beneficiul bolii se desemnează în general orice satisfacţie directă sau indirectă pe care un subiect o obţine de pe urma bolii sale.***

Beneficiul primar este cel care participă la însăşi motivarea unei nevroze: satisfacţie aflată în simptom, fugă în boală, modificare avantajoasă a relaţiilor cu cei din jur.

Beneficiul secundar se distinge de precedentul prin:

— apariţia sa ulterioară, ca un cîştig suplimentar sau o folosire de către subiect a unei boli deja constituite;

— caracterul său extrinsec în raport cu determinismul iniţial al bolii şi cu sensul simptomelor;

— faptul că este vorba de satisfacţii narcisice sau legate de autoconservare mai degrabă decît de satisfacţii direct libidinale.

■ Teoria freudiană a nevrozei este inseparabilă, încă de la începuturile sale, de ideea că boala se declanşează şi se menţine datorită satisfacţiei pe care o aduce subiectului. Procesul nevrotic se conformează principiului plăcerii şi el tinde să obţină un beneficiu economic, o scădere de tensiune. Acest beneficiu este pus în evidenţă prin rezistenţa subiectului la cură, ce frînează dorinţa conştientă de vindecare.

Distincţia dintre beneficiu primar şi beneficiu secundar nu apare la Freud decît tîrziu şi într-un mod destul de aproximativ. Astfel, în studiul *Cazului Dora*, Freud părea la început să susţină ideea că motivele bolii sînt întotdeauna secundare în raport cu formarea simptomelor. Acestea nu au la început o funcţie economică şi pot fi doar trecătoare dacă nu se fixează într-un al doilea timp: „Un anumit curent psihic poate găsi mai lesnicios să se servească de simptom, acesta dobîndind astfel o *funcţie secundară* şi devenind ca şi ancorat în psihism" (1 *a*).

Problema este reluată ulterior de Freud în *Prelegeri introductive în psihanaliză* (*Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1916–1917) (2 *a*) şi într-o notă rectificativă adăugată în 1923 la studiul *Cazului Dora* (1 *b*).

„Beneficiul primar" este legat de însuşi determinismul simptomelor. Freud distinge două părţi ale acestuia: „partea internă a beneficiului primar" constă în reducerea de tensiune pe care o procură simptomul; acesta, oricît de dureros ar fi, are drept scop să-l scutească

pe subiect de conflicte uneori mai neplăcute: este mecanismul aşa-zisei „fugi în boală". „Partea externă a beneficiului primar" ar fi legată de modificările pe care simptomul le aduce în relaţiile interpersonale ale subiectului. Astfel, o femeie „oprimată de soţul ei" poate obţine, mulţumită nevrozei, mai multă tandreţe şi atenţie, răzbunîndu-se în acelaşi timp pentru tratamentul aspru îndurat.

Faptul că Freud desemnează acest ultim aspect al beneficiului primar prin termenii „extern sau accidental" se datorează dificultăţii de a delimita hotarul care-l separă de beneficiul *secundar*.

Pentru a-l descrie pe acesta din urmă, Freud se referă la cazul nevrozei traumatice, şi chiar la cel al unei infirmităţi fizice rezultate dintr-un accident. Beneficiul secundar se materializează aici prin pensia acordată infirmului, puternic motiv ce se opune unei readaptări: „Scăpîndu-l de infirmitatea sa, i-aţi răpi în primul rînd mijloacele de subzistenţă, căci atunci s-ar pune întrebarea dacă mai este încă în stare să-şi reia vechea muncă" (2 *b*).

Din acest exemplu clar, se pot desprinde cu uşurinţă cele trei caracteristici ce definesc beneficiul secundar. Ar mai trebui însă precizat că şi într-un asemenea caz ne-am putea pune întrebarea, conform direcţiilor indicate de cercetările contemporane, despre motivaţiile inconştiente ale accidentului. Oare cînd e vorba de nevroză, şi *a fortiori* de nevroză nontraumatică, distincţiile nu sînt şi mai puţin net delimitate? Într-adevăr, un beneficiu survenit în mod secundar în timp, şi în aparenţă extrinsec, a putut fi prevăzut şi avut în vedere în declanşarea simptomului. Cît despre aspectul obiectiv al beneficiului secundar, el îşi disimulează deseori caracterul profund libidinal: pensia acordată infirmului — pentru a relua acest caz — poate, de exemplu, trimite în mod simbolic la o dependenţă de tipul copil–mamă.

Probabil că punctul de vedere topic este cel care permite cel mai bine înţelegerea a ceea ce se are în vedere sub termenul de beneficiu secundar, în măsura în care este luată în considerare instanţa eului cu tendinţa, chiar „compulsia" sa, la sinteză (*vezi:* Eu). Problema este abordată de Freud în capitolul III din *Inhibiţie, simptom şi angoasă* (*Hemmung, Symptom und Angst*, 1926), unde noţiunea de beneficiu secundar se lămureşte prin comparare cu „lupta de apărare secundară" dusă de eu nu direct contra dorinţei, ci contra unui simptom deja constituit. Apărare secundară şi beneficiu secundar apar ca două modalităţi de răspuns ale eului faţă de acest „corp străin" care este, în primul rînd, simptomul: „...eul se comportă ca şi cînd ar fi condus de ideea că simptomul este de acum înainte prezent şi nu va putea fi eliminat: el nu poate face altceva decît să se împace cu această situaţie şi să obţină un cît mai mare avantaj posibil" (3). Freud distinge în acest beneficiu secundar al bolii, ce constituie o adevărată încorporare a simptomului în eu, pe de o parte avantajele obţinute prin simptom în domeniul autoconservării şi, pe de altă parte, satisfacţiile propriu-zis narcisice.

Vom nota, în concluzie, că denumirea de beneficiu secundar nu trebuie să împiedice căutarea de motivaţii legate mai direct de dinamica nevrozei. Aceeaşi remarcă este valabilă în cazul tratamentelor psihanalitice, în care noţiunea de beneficiu secundar este invocată pentru a explica faptul că pacientul pare să fi găsit în menţinerea situaţiei transferenţiale mai multă satisfacţie decît în vindecare.

(1) FREUD (S.). *Bruchstück einer Hysterie-Analyse*, 1905. — *a)* G.W., V, 203; S.E., VII, 43; F., 30. — *b)* Cf. G.W., V, 202–3, n. 1; S.E., VII, 43, n. 1; F., 30, n. 1.

(2) FREUD (S.). *a)* Cf. G.W., XI, 395 sqq.; S.E., XVI, 381 sqq.; F., 409 sqq. — *b)* G.W., XI, 399; S.E., XVI, 384; F., 412.

(3) FREUD (S.). G.W., XIV, 126; S.E., XX, 99; F., 15.

A.D.

BISEXUALITATE

G.: Bisexualität. — *F.:* bisexualité. — *E.:* bisexuality. — *S.:* bisexualidad. — *I.:* bisessualità. — *P.:* bissexualidade.

● ***Noţiune introdusă în psihanaliză de Freud sub influenţa lui Wilhelm Fliess: orice fiinţă umană are, din punct de vedere constituţional, dispoziţii sexuale totodată masculine şi feminine, ce se regăsesc în conflictele pe care subiectul le trăieşte pentru a-şi asuma propriul sex.***

■ Este incontestabil că, în istoria mişcării psihanalitice, noţiunea de bisexualitate trebuie legată de influenţa lui W. Fliess. Această noţiune era prezentă în literatura filozofică şi psihiatrică a anilor 1890 (1 *a*), dar Fliess a fost cel care a devenit avocatul ei pe lîngă Freud, după cum dovedeşte corespondenţa lor (2).

Teoria bisexualităţii se sprijină mai întîi pe date de anatomie şi embriologie (α): „Un anumit grad de hermafroditism anatomic este normal. La orice individ, fie mascul, fie femelă, se găsesc vestigii ale aparatului genital al sexului opus [...]. Ideea care decurge din aceste fapte anatomice, cunoscute deja de multă vreme, este cea a unui organism la origine bisexual şi care, în cursul evoluţiei, se orientează către monosexualitate, păstrînd însă cîteva resturi ale sexului atrofiat" (1 *b*).

W. Fliess conferea faptelor care indicau o bisexualitate biologică o importanţă considerabilă: bisexualitatea este un fenomen uman universal şi care nu se limitează, de exemplu, la cazul patologic al homosexualităţii; ea determină consecinţe psihologice esenţiale. Fliess interpretează teoria freudiană a refulării invocînd conflictul ce există, la orice individ, între tendinţele masculine şi cele feminine; Freud rezumă interpretarea lui Fliess în aceşti termeni: „Sexul [...] dominant al persoanei a refulat în inconştient reprezentarea psihică a sexului învins" (3 *a*).

Freud nu şi-a precizat cu claritate poziţia faţă de problema bisexualităţii; în 1930, el însuşi recunoaşte că „...teoria bisexualităţii comportă încă numeroase neclarităţi; nu putem fi decît serios incomodaţi în psihanaliză că nu i-am putut găsi încă legătura cu teoria pulsiunilor" (4). Freud a susţinut întotdeauna importanţa psihologică a bisexualităţii, dar gîndirea sa conţine cu privire la această problemă rezerve şi ezitări ce pot fi grupate astfel:

1° Conceptul de bisexualitate presupune o înţelegere clară a cuplului masculinitate–feminitate; or, după cum a remarcat Freud, acestea sînt concepte care prezintă o semnificaţie diferită în funcţie de abordarea lor la nivelurile biologic, psihologic sau sociologic; aceste semnificaţii sînt descori amestecate şi nu permit stabilirea de echivalenţe de la termen la termen între fiecare dintre aceste niveluri (1 *c*).

2° Freud impută concepţiei lui Fliess că sexualizează mecanismul psihologic al refulării, înţelegînd prin „a sexualiza" că: „...îi întemeiază originea pe baze biologice" (5 *a*). Într-adevăr, o asemenea concepţie conduce la determinarea *a priori* a modalităţii conflictului de apărare, forţa refulantă aflîndu-se de partea sexului biologic manifest, refulatul fiind sexul opus. La aceasta, Freud obiectează că „...există la indivizi de ambele sexe mişcări pulsionale atît masculine, cît şi feminine ce pot deveni, şi unele, şi celelalte, inconştiente prin refulare" (3 *b*).

Chiar dacă Freud, în *Analiză terminabilă şi interminabilă* (*Die endliche und die unendliche Analyse*, 1937) pare totuşi să se apropie de poziţia lui Fliess, admiţînd că „...refularea e suportată de ceea ce merge împotriva sexului subiectului" (5 *b*) (invidia

de penis la femeie, atitudine feminină la bărbat), această afirmaţie se găseşte într-un text ce insistă asupra importanţei complexului de castrare*, pe care datele biologice nu-l pot explica într-o măsură suficientă.

3° Este de înţeles dificultatea majoră pentru Freud de a pune de acord ideea bisexualităţii *biologice* cu cea, afirmată din ce în ce mai net în opera sa, a prevalenţei falusului* atît pentru un sex, cît şi pentru celălalt.

▲ (α) În ediţia din 1920 a celor *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii* (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*), Freud se bazează şi pe unele experienţe de fiziologie privind determinarea hormonală a caracterelor sexuale.

(1) Cf. FREUD (S.). *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905. — *a)* G.W., V, 42, n.; S.E., VII, 143, n.; F., 166, n. 12. — *b)* G.W., V, 40; S.E., VII, 141; F., 26. — *c)* G.W., V, 121, n.; S.E., VII, 219, n.; F., 184–5, n. 76.
(2) FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1887–1902. *Passim.*
(3) FREUD (S.). *„Ein Kind wird geschlagen"*, 1919. — *a)* G.W., XII, 222; S.E., XVII, 200–1; F., 294. — *b)* G.W., XII, 224; S.E., XVII, 202; F., 296.
(4) FREUD (S.). *Das Unbehagen in der Kultur*, 1930. G.W., XIV, 466, n.; S.E., XXI, 106, n.; F., 43.
(5) FREUD (S.). *Die endliche und die unendliche Analyse*, 1937. — *a)* G.W., XVI, 98; S.E., XXIII, 251; F., 36. — *b)* G.W., XVI, 98; S.E., XXIII, 251; F., 36.

A.D.

C

CANIBALIC

G.: kannibalisch. — *F.:* cannibalique. — *E.:* cannibalistic. — *S.:* canibalístico. — *I.:* cannibalico. — *P.:* canibalesco.

● ***Termen utilizat pentru a desemna relaţiile de obiect şi fantasmele corelative activităţii orale, prin asemănare cu canibalismul practicat de anumite populaţii. Termenul exprimă metaforic diferitele dimensiuni ale încorporării orale: dragoste, distrugere, conservare interioară şi însuşirea calităţilor obiectului. Uneori se vorbeşte de stadiul canibalic ca echivalent al stadiului oral sau, mai exact, ca echivalent al celui de al doilea stadiu oral descris de Abraham (stadiu sadic-oral).***

■ Deşi o aluzie la canibalism există în ediţia din 1905 a lucrării *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii* (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*), noţiunea este pentru prima oară teoretizată abia în *Totem şi tabu* (*Totem und Tabu*, 1912–1913). Referindu-se la această practică a „popoarelor primitive", Freud subliniază credinţa pe care ea o implică: „...ingerarea unor părţi din corpul unei persoane în actul devorării permite şi însuşirea calităţilor care au aparţinut acelei persoane" (1 *a*). Concepţia freudiană asupra „uciderii tatălui" şi „prînzului totemic" conferă acestei idei o semnificaţie deosebită: „Într-o zi, fraţii [...] s-au unit, şi-au ucis şi devorat tatăl, punînd astfel sfîrşit hoardei primitive [...]. În actul devorării, ei au realizat identificarea cu el, fiecare însuşindu-şi o parte din forţa sa" (1 *b*).

Indiferent de valoarea concepţiilor antropologice ale lui Freud, termenul *canibalic* a căpătat o accepţie precisă în psihologia psihanalitică. În ediţia din 1915 a lucrării *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii*, unde Freud introduce ideea organizării orale, canibalismul caracterizează acest stadiu al dezvoltării psihosexuale. Urmîndu-l pe Freud, uneori se vorbeşte de stadiu canibalic pentru a desemna stadiul oral. Subdivizînd stadiul oral în două faze — faza de supt preambivalent şi faza de muşcare ambivalentă —, K. Abraham califică prin canibalic doar cea de a doua fază.

Termenul *canibalic* subliniază anumite caracteristici ale relaţiei de obiect orale: unirea* libidoului şi a agresivităţii, încorporarea şi însuşirea obiectului şi a calităţilor sale. Relaţiile strînse care există între relaţia de obiect orală şi primele modalităţi de identificare (*vezi:* Identificare primară) sînt evidenţiate de însăşi noţiunea de canibalism.

(1) FREUD (S.). *a)* G.W., IX, 101; S.E., XIII, 82; F., 115. — *b)* G.W., IX, 171–2; S.E., XIII, 141–2; F., 195–6.

V.D.Z.

CATHARTICĂ (METODA —)

G.: kathartisches Heilverfahren *sau* kathartische Methode. — *F.:* méthode cathartique. — *E.:* cathartic therapy *sau* cathartic method. — *S.:* terapia catártica *sau* método catártico. — *I.:* metodo catartico. — *P.:* terapêutica *sau* terapia catártica, método catártico.

● ***Metodă de psihoterapie care are drept efect terapeutic o „curăţare" (catharsis), o descărcare adecvată a efectelor patogene. Cura permite subiectului să evoce şi chiar să retrăiască evenimentele traumatice de care sînt legate aceste afecte, ceea ce le asigură abreacţia.***

Din punct de vedere istoric, „metoda cathartică" ţine de perioada (1880—1895) cînd terapia psihanalitică se defineşte progresiv pornind de la tratamentele realizate sub hipnoză.

■ *Catharsis* este un cuvînt grecesc care înseamnă purificare, curăţare. El a fost utilizat de Aristotel pentru a desemna efectul tragediei asupra spectatorului: „Tragedia este [...] imitaţia unei acţiuni [...] care, stîrnind mila şi frica, săvîrşeşte curăţirea acestor patimi" (1).

Breuer şi apoi Freud au reluat acest termen care conotează pentru ei efectul aşteptat al unei abreacţii* adecvate a traumatismului (2 *a*). Se ştie într-adevăr că, conform teoriei dezvoltate în *Studii asupra isteriei* (*Studien über Hysterie*, 1895), afectele care n-au reuşit să găsească drumul spre descărcare rămîn „blocate" (*eingeklemmt*), avînd efecte patogene. Rezumînd mai tîrziu teoria catharsisului, Freud scrie: „Se presupunea că simptomul isteric se formează atunci cînd energia unui proces psihic nu poate fi prelucrată conştient şi este dirijată spre inervarea corporală (conversie) [...]. Vindecarea se obţinea prin eliberarea afectului deviat şi descărcarea sa pe căi normale (abreacţie)" (3).

La început, metoda cathartică e strîns legată de hipnoză. Curînd însă, Freud n-a mai utilizat hipnotismul ca un procedeu menit să provoace direct dispariţia simptomului, sugerîndu-se bolnavului că acesta nu există; ea este utilizată pentru a declanşa rememorarea prin reintroducerea în cîmpul conştiinţei a experienţelor subiacente simptomelor, dar uitate, „refulate" de subiect (α). Aceste amintiri regăsite, chiar retrăite cu o intensitate dramatică îi oferă subiectului ocazia de a exprima, de a descărca afectele care, iniţial legate de experienţa traumatizantă, au fost reprimate.

Freud renunţă rapid la hipnoza propriu-zisă, substituindu-i simpla sugestie (ajutată de un artificiu tehnic: o presiune a mîinii pe fruntea pacientului) destinată să-l convingă pe bolnav că va regăsi amintirea patogenă. În cele din urmă, Freud va renunţa la sugestie, bazîndu-se doar pe asocierile libere* ale pacientului. În aparenţă, scopul curei (vindecarea bolnavului de simptomele sale prin restabilirea căii normale de descărcare a afectelor) rămîne neschimbat pe parcursul acestei evoluţii a procedeelor tehnice. De fapt, cum demonstrează capitolul „Psihoterapia isterici" (*Studii asupra isterici*), această evoluţie tehnică presupune o modificare de perspectivă în teoria curei: luarea în considerare a rezistenţelor*, a transferului*, accentul pus tot mai apăsat asupra eficienţei elaborării psihice şi a perlaborării*. Astfel, efectul cathartic asociat abreacţiei încetează să mai fie resortul esenţial al tratamentului.

Catharsisul rămîne totuşi un aspect al oricărei psihoterapii analitice. Pe de o parte, în mod variabil, în funcţie de structurile psihopatologice, în numeroase cure întîlnim o retrăire intensă a anumitor amintiri, însoţită de o descărcare emoţională mai mult sau mai puţin violentă; pe de altă parte, se poate demonstra cu uşurinţă că efectul cathartic se întîlneşte în diferitele modalităţi de repetiţie din timpul curei şi mai ales în actualizarea transferenţială. De asemenea, perlaborarea, simbolizarea prin limbaj erau deja prefigurate de valoarea cathartică pe care Breuer şi Freud o atribuiau exprimării verbale: „...omul găseşte în limbaj un substitut al actului, substitut care permite abreacţia aproape

identică a afectului. În alte cazuri, cuvîntul însuşi constituie reflexul adecvat sub forma plîngerii sau ca exprimare a unui secret apăsător (confesiune!)" (2 *b*).

Trebuie semnalat că, în afara efectelor cathartice prezente în orice psihanaliză, există anumite tipuri de psihoterapie care urmăresc înainte de toate catharsisul: narcoanaliza, utilizată mai ales în cazurile de nevroză traumatică, provoacă, prin intermediul medicamentelor, efecte asemănătoare cu cele obţinute de Breuer şi Freud prin hipnoză. Conform lui Moreno, psihodrama este definită ca o eliberare de conflicte interioare prin intermediul jocului dramatic.

▲ (α) În legătură cu această evoluţie a utilizării hipnozei de către Freud, vezi de exemplu *Un caz de vindecare prin hipnoză* (*Ein Fall von hypnotischer Heilung*, 1892–1893).

(1) ARISTOTEL, *Poetica* (1449 b), traducere de D. M. Pippidi, în vol. *Arte poetice. Antichitatea*, Univers, Bucureşti, 1970, p. 157.
(2) Cf. FREUD (S.), *Studien über Hysterie*, 1895. — *a)* G.W., I, 87; S.E., II. 8; F., 5. — *b)* G.W., I, 87; S.E., II, 8; F., 5–6.
(3) FREUD (S.), *Psycho-Analysis*, 1926. G.W., XIV, 300; S.E., XX, 263–4.

V.D.Z.

CAZ-LIMITĂ

G.: Grenzfall. — *F.:* cas-limite. — *E.:* borderline case. — *S.:* caso limítrofe. — *I.:* caso limite. — *P.:* caso limítrofe.

● ***Termen utilizat cel mai adesea pentru a desemna afecţiuni psihopatologice situate la limita dintre nevroză şi psihoză, în special schizofreniile latente care prezintă o simptomatologie cu aspect nevrotic.***

■ Termenul *caz-limită* nu are o semnificaţie nosografică riguroasă. Variaţiile sale reflectă înseşi incertitudinile domeniului la care se aplică. Diferiţi autori l-au folosit, conform propriilor lor concepţii, pentru a desemna personalităţile psihopate, perverse, delincvente, cazurile grave de nevroză de caracter. Se pare că termenul este utilizat cel mai adesea pentru a desemna schizofreniile care îmbracă o simptomatologie nevrotică.

Dezvoltarea psihanalizei s-a realizat în mare măsură prin punerea în evidenţă a categoriei cazurilor-limită. Într-adevăr, investigaţia psihanalitică a putut decela o structură psihotică în cazuri luate în tratament pentru tulburări nevrotice. Din punct de vedere teoretic, se consideră în general că, în astfel de cazuri, simptomele nevrotice îndeplinesc o funcţie defensivă împotriva declanşării psihozei.

V.D.Z.

CENZURĂ

G.: Zensur. — *F.:* censure. — *E.:* censorship. — *S.:* censura. — *I.:* censura. — *P.:* censura.

● ***Funcţie care tinde să interzică dorinţelor inconştiente şi formaţiunilor care derivă din acestea accesul la sistemul preconştient–conştient.***

■ Termenul *cenzură* se întîlneşte în primul rînd în textele freudiene care se referă la „prima topică". Freud îl foloseşte pentru prima dată pentru a explica, într-o scrisoare adresată lui

Fliess la 22.12.1897, caracterul în aparenţă absurd al anumitor deliruri: „Ai avut vreodată ocazia să vezi un ziar străin cenzurat de ruşi la trecerea frontierei? Cuvinte, fraze, paragrafe întregi sînt barate cu cerneală, astfel încît restul devine ininteligibil" (1). Noţiunea de cenzură este dezvoltată în *Interpretarea visului* (*Die Traumdeutung*, 1900), unde este postulată pentru a explica diferite mecanisme de deformare* (*Entstellung*) a visului.

După Freud, cenzura este o funcţie permanentă: ea constituie un baraj selectiv între sistemul inconştient*, pe de o parte, şi preconştient*–conştient*, pe de altă parte, aflîndu-se aşadar la originea refulării*. Efectele ei devin mai clare cînd slăbeşte într-o anumită măsură, ca în timpul visului: în timpul somnului, conţinuturile inconştientului nu-şi pot croi drum pînă la motilitate, însă ele se pot opune dorinţei de a dormi, ceea ce determină funcţionarea atenuată a cenzurii.

Conform lui Freud, cenzura acţionează nu numai între sistemul inconştient şi preconştient, ci şi între preconştient şi conştient. „Admitem că orice trecere de la un sistem la sistemul următor, superior, deci orice progres spre un stadiu superior de organizare psihică presupune o nouă cenzură" (2 *a*). De fapt, notează Freud, ar fi preferabil să avem în vedere, în loc de două cenzuri, una singură care „a fost împinsă înainte" (2 *b*).

În cadrul celei de a doua teorii a aparatului psihic, Freud înglobează funcţia cenzurii în cîmpul mai larg al apărării*, pe de o parte, iar, pe de altă parte, se întreabă cărei instanţe trebuie să-i fie asociată.

S-a spus adesea că noţiunea de cenzură o prefigurează pe cea de supraeu*; caracterul „antropomorfic" al celei din urmă este deja marcat de anumite descrieri ale cenzurii realizate de Freud: între „anticamera" unde se înghesuie dorinţele inconştiente şi „salonul" unde se află conştiinţa, veghează un paznic, mai mult sau mai puţin vigilent şi perspicace, cenzorul (3 *a*). În momentul în care se conturează noţiunea de supraeu, Freud o pune în relaţie cu ceea ce a descris mai întîi ca cenzură: „...această instanţă de autoobservare ne este cunoscută; este cenzorul eului, conştiinţa morală; aceeaşi care în timpul nopţii exercită cenzurarea viselor; de la ea pornesc refulările dorinţelor inacceptabile" (3 *b*).

În restul operei freudiene, deşi problema nu este pusă explicit, funcţiile cenzurii, în special deformarea visului, sînt raportate la eu* (4).

Trebuie notat că, de cîte ori este folosit termenul, accepţia sa literală e mereu prezentă: suprimarea pasajelor considerate inacceptabile dintr-un discurs articulat, suprimare care se trădează prin „spaţii albe" sau deformări.

(1) FREUD (S.), *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1887–1902. G., 255; E., 240; F., 213.
(2) FREUD (S.), *Das Unbewußte*, 1915. — *a)* Cf. G.W., X, 290–1; S.E., XIV, 192; F., 139. — *b)* G. W., X, 292; S.E., XIV, 193; F., 141.
(3) Cf. FREUD (S.), *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1916–1917. — *a)* G.W., XI, 305–6; S.E., XVI, 295-6; F., 319–20. — *b)* G.W., XI, 444; S.E., XVI, 429; F., 458–9.
(4) Cf. FREUD (S.), *Abriß der Psychoanalyse*, 1938. G.W., XVII, cap. IV; S.E., XXIII, cap. IV; F., cap. IV.

V.D.Z.

CLIVAJ AL EULUI

G.: Ichspaltung. — *F.:* clivage du moi. — *E.:* splitting of the ego. — *S.:* escisión del yo. — *I.:* scissione dell'io. — *P.:* clivagem do ego.

● ***Termen folosit de Freud pentru a desemna un fenomen cu totul deosebit pe care l-a constatat mai ales în fetişism şi psihoze: coexistenţa, în cadrul eului, a două atitudini psi-***

hice faţă de realitatea exterioară în măsura în care aceasta rezistă unei exigenţe pulsionale; una ţine cont de realitate, cealaltă refuză realitatea respectivă şi o înlocuieşte cu un produs al dorinţei. Aceste atitudini coexistă fără a se influenţa reciproc.

■ I. — Termenul *Spaltung*, pentru care am adoptat echivalentul francez „clivage" (clivaj), este de mult utilizat în psihanaliză şi psihiatrie, avînd sensuri variate; numeroşi autori, printre care şi Freud, l-au folosit pentru a desemna faptul că omul se scindează de el însuşi sub un aspect sau altul. La sfîrşitul secolului al XIX-lea, lucrările de psihopatologie, în special cele asupra isteriei şi hipnozei, abundă în noţiuni cum ar fi: „dedublare a personalităţii", „conştiinţă dublă", „disociere a fenomenelor psihologice" etc.

La Breuer şi Freud, expresiile „clivaj al conştiinţei" (*Bewußtseinsspaltung*), „clivaj al conţinutului conştiinţei", „clivaj psihic" etc. conotează aceleaşi realităţi: pornind de la stările de dedublare alternantă a personalităţii sau a conştiinţei, aşa cum se manifestă în clinica anumitor cazuri de isterie sau aşa cum le provoacă hipnoza, Janet, Breuer şi Freud au ajuns la concluzia că în cadrul psihismului coexistă două grupuri de fenomene, ba chiar două personalităţi care pot să se ignore reciproc. „O dată cu frumoasele lucrări ale lui P. Janet, J. Breuer şi ale altor autori, s-a putut ajunge la recunoaşterea generală a faptului că complexul simptomatic al isteriei justifică ipoteza clivajului conştiinţei însoţită de formarea de grupuri psihice separate. Mult mai puţin conturate sînt părerile privind originea acestui clivaj al conştiinţei şi rolul pe care-l joacă această caracteristică în ansamblul nevrozei isterice" (1). Această diferenţă de vederi întemeiază noţiunea freudiană de inconştient ca un domeniu separat de cîmpul conştiinţei prin acţiunea refulării, concepţie care se opune vederilor lui Janet asupra „slăbirii sintezei psihologice" şi se diferenţiază rapid de noţiunile lui Breuer de „stare hipnoidă"* şi de „isterie hipnoidă"*.

Pentru Freud, clivajul este rezultatul unui conflict; prin urmare, deşi pentru el noţiunea are valoare descriptivă, ea nu comportă prin ea însăşi o valoare explicativă. Dimpotrivă, ea ridică problema: de ce şi cum s-a separat subiectul conştient de o parte din reprezentările sale?

Cînd Freud se referă la istoria anilor în care s-a petrecut descoperirea inconştientului, el nu ezită să utilizeze termenul *Spaltung* şi termenii înrudiţi care desemnează acelaşi dat fundamental: diviziunea intrapsihică. Însă în elaborarea operei sale nu utilizează decît sporadic termenul *Spaltung*, fără a-l transforma într-un concept, în special pentru a desemna faptul că aparatul psihic este divizat în sisteme (Inconştient şi Preconştient–Conştient), în instanţe (sine, eu şi supraeu) sau dedublarea eului într-o parte care observă şi o parte care este observată.

*

Pe de altă parte, se ştie că Bleuler a folosit termenul *Spaltung* pentru a desemna simptomul fundamental care caracterizează în viziunea sa grupul de afecţiuni pe care l-a numit schizofrenie*(α). Pentru acest autor, *Spaltung* înseamnă mai mult decît conotarea unui dat al observaţiei; el implică o anumită ipoteză asupra funcţionării mentale (*vezi:* Schizofrenie).

În această privinţă, nu putem să nu semnalăm frapanta analogie existentă între tipul de explicaţie avansată de Bleuler pentru *Spaltung*-ul schizofrenic şi cel al lui Janet: clivajul psihismului în grupuri asociative distincte este conceput ca o regrupare secundară în cadrul unei lumi psihice dezagregate datorită unei slăbiciuni asociative primare.

Freud nu preia ipoteza lui Bleuler, critică termenul *schizofrenie* care trimite la ea şi, la sfîrşitul vieţii, cînd reia noţiunea de clivaj, o face dintr-o cu totul altă perspectivă.

II. — Noţiunea de clivaj al eului este elaborată de Freud în special în articolele *Fetişism* (*Fetischismus*, 1927), *Clivajul eului în procesul de apărare* (*Die Ichspaltung im Abwehrvorgang*, 1938) şi în *Compendiu de psihanaliză* (*Abriß der Psychoanalyse*, 1938), în cadrul unei reflexii asupra psihozelor şi fetişismului. În concepţia lui Freud, aceste afecţiuni privesc în primul rînd relaţiile eului cu „realitatea". Pornind tocmai de la ele, Freud înregistrează tot mai clar existenţa unui mecanism specific, refuzul* (*Verleugnung*), al cărui prototip este refuzul castrării.

Însă refuzul singur nu ne permite să înţelegem ceea ce clinica observă în psihoze şi fetişism. Într-adevăr, notează Freud, „problema psihozei ar fi simplă şi clară dacă eul ar putea să se detaşeze total de realitate, dar acest lucru se produce rareori, poate niciodată (2 *a*). În orice psihoză, fie ea şi cea mai profundă, putem întîlni existenţa a două atitudini psihice: „...una, care ţine seama de realitate, atitudinea normală, cealaltă, care, sub influenţa pulsiunilor, separă eul de realitate" (2 *b*). Tocmai această a doua atitudine se traduce prin producerea unei noi realităţi, delirante. În ce priveşte fetişismul, Freud regăseşte coexistenţa în cadrul eului a două atitudini contradictorii în raportarea la „realitatea" castrării: „Pe de o parte, [fetiştii] refuză faptul percepţiei lor care le-a arătat lipsa de penis a organului genital feminin"; acest refuz se traduce prin crearea fetişului, substitut al penisului femeii; dar, „...pe de altă parte, ei recunosc lipsa de penis la femeie, din care trag concluzii corecte. Aceste două atitudini coexistă de-a lungul întregii vieţi fără să se influenţeze reciproc. Iată ceea ce putem numi clivaj al eului" (2 *c*).

Este evident că acest clivaj nu este o apărare a eului în sensul propriu al cuvîntului, ci o modalitate de a face posibilă coexistenţa a două procedee de apărare, dintre care unul este orientat spre realitate (refuz), iar celălalt spre pulsiune, cel din urmă putînd conduce, de altfel, la apariţia de simptome nevrotice (simptomul fobic, de pildă).

Introducînd termenul *clivaj al eului*, Freud s-a întrebat dacă contribuţia sa era ceva „... cunoscut de mult timp şi de la sine înţeles sau era ceva cu totul nou şi surprinzător" (3). Într-adevăr, existenţa în cadrul aceluiaşi subiect a „...două atitudini psihice diferite, opuse şi independente una de alta" (2 *d*) stă la baza însăşi a teoriei psihanalitice a persoanei. Dar, descriind un clivaj *al eului* (intrasistemic) şi nu un clivaj *între instanţe* (între eu şi sine), Freud vrea să pună în evidenţă un proces nou în raport cu modelul oferit de refulare şi întoarcerea refulatului. Într-adevăr, una din particularităţile acestui proces este că nu conduce la formarea unui compromis între cele două atitudini coexistente, ele fiind menţinute simultan fără ca între ele să se stabilească o relaţie dialectică.

Nu este lipsit de interes să notăm că psihoza (cu referire la care Bleuler, dintr-o perspectivă teoretică diferită, vorbeşte şi el de *Spaltung*) este cea care l-a făcut pe Freud să simtă nevoia de a elabora o anumită concepţie a clivajului eului. Ni s-a părut util să o prezentăm aici, deşi ea a reţinut în mică măsură atenţia psihanaliştilor; ea are meritul de a sublinia un fenomen tipic, chiar dacă nu-i oferă o tratare teoretică pe deplin satisfăcătoare.

▲ (α) Pentru a desemna *Spaltung*-ul schizofrenic, psihiatrii francezi adoptă de obicei termenul *dissociation* (disociere).

(1) FREUD (S.). *Die Abwehr-Neuropsychosen*. 1894. G.W., I, 60; S.E., 45–6.
(2) FREUD (S.). *Abriß der Psychoanalyse*. 1938. — *a)* G.W., XVII, 132; S.E., XXIII, 201; F., 77. — *b)* G.W., XVII, 133; S.E., XXIII, 202; F., 78. — *c)* G.W., XVII, 134; S.E., XXIII, 203; F., 79. — *d)* G.W., XVII, 134; S.E., XXIII, 204; F., 80.
(3) FREUD (S.). *Die Ichspaltung im Abwehrvorgang*. 1938. G.W., XVII, 59; S.E., XXIII, 275.

V.D.Z.

CLIVAJ AL OBIECTULUI

G.: Objektspaltung. — *F.:* clivage de l'objet. — *E.:* splitting of the object. — *S.:* escisión del objeto. — *I.:* scissione dell'oggetto. — *P.:* clivagem do objeto.

● ***Mecanism descris de Melanie Klein şi considerat de ea ca apărarea cea mai primitivă împotriva angoasei: obiectul, vizat de pulsiunile erotice şi distructive, este scindat într-un obiect „bun" şi un obiect „rău", care vor avea destine relativ independente în jocul introiecţiilor şi al proiecţiilor. Clivajul obiectului este activ în special în poziţia paranoid-schizoidă, în care se referă la obiecte parţiale. El se regăseşte în poziţia depresivă, unde se referă la obiectul total.***

Clivajul obiectelor este însoţit de un clivaj corelativ al eului în eu „bun" şi eu „rău", eul fiind constituit pentru şcoala kleiniană în primul rînd din introiecţii ale obiectelor.

■ În ce priveşte termenul *clivaj,* vezi comentariul din articolul *Clivaj al eului.* Concepţiile Melaniei Klein pornesc de la anumite indicaţii ale lui Freud privind originile relaţiei subiect–obiect (*vezi:* Obiect; Eu-plăcere, eu-realitate). Pentru aportul kleinian la această temă, îl trimitem pe cititor la articolele: Obiect „bun", obiect „rău"; Poziţie paranoidă; Poziţie depresivă.

V.D.Z.

CLOACALĂ (TEORIE —)

G.: Kloakentheorie. — *F.:* théorie cloacale. — *E.:* cloacal (*sau* cloaca) theory. — *S.:* teoría cloacal. — *I.:* teoria cloacale. — *P.:* teoria cloacal.

● ***Teorie sexuală a copilului care nu cunoaşte distincţia dintre vagin şi anus: femeia nu posedă decît o cavitate şi un orificiu, confundat cu anusul, prin care se nasc copiii şi se realizează coitul.***

■ În articolul *Despre teoriile sexuale infantile* (*Über infantile Sexualtheorien,* 1908), Freud a descris ceea ce el a numit teoria cloacală, pe care o considera tipică pentru copil, legată, după el, de necunoaşterea vaginului de copiii de ambe sexe. Această necunoaştere stă la baza convingerii că „...bebeluşul trebuie să fie eliminat ca un excrement, ca o fecală [...]. Teoria cloacală, care, în fond, îşi găseşte verificarea la atîtea animale, este singura care se poate impune copilului drept verosimilă" (1). Ideea că nu există decît un singur orificiu implică de asemenea o reprezentare „cloacală" a coitului (2).

O asemenea „teorie" este, după Freud, foarte precoce. Să notăm că ea corespunde anumitor date stabilite de psihanaliză, în special în ce priveşte evoluţia sexualităţii feminine: „Separarea netă care va fi cerută între funcţiile anală şi genitală contrazice relaţiile strînse şi analogiile care există între ele atît din punct de vedere anatomic, cît şi funcţional. Aparatul genital rămîne în vecinătatea cloacei; „la «femeie, el nu este decît o anexă a celei din urmă»" (3) (α). Freud considera că acest tip de nediferenţiere face ca „...vaginul, derivat din cloacă, să fie ridicat la rangul de zonă erogenă dominantă" (4).

▲ (α) Cuvintele dintre ghilimelele ascuţite sînt extrase din articolul „*Anal*" şi „*Sexual*" („*Anal*" *und* „*Sexual*", 1916) de Lou Andreas Salomé.

(1) FREUD (S.). G.W., VII, 181; S.E., IX, 219.
(2) FREUD (S.). *Aus der Geschichte einer infantilen Neurose,* 1918. G.W., XII, 111; S.E., XVII, 79; F., 384-5.
(3) FREUD (S.). *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie,* 1905. G.W., V, 88, n.; S.E., VII, 187, n.; F., 180, n. 54.
(4) FREUD (S.). *Die Disposition zur Zwangsneurose,* 1913. G.W., VIII, 452; S.E., XII, 325–6; F., in *RFP,* 1929, III, 3, 447.

V.D.Z.

COMPLEX

G.: Komplex. — *F.:* complexe. — *E.:* complex. — *S.:* complejo. — *I.:* complesso. — *P.:* complexo.

● ***Ansamblu organizat de reprezentări şi amintiri cu mare intensitate afectivă, parţial sau total inconştiente. Un complex se formează pe baza relaţiilor interpersonale din istoria infantilă; el poate structura toate nivelurile psihologice: emoţii, atitudini, comportamente adaptate.***

■ Termenul *complex* s-a bucurat de o largă popularitate în limbajul comun („a avea complexe" etc.). Dimpotrivă, în limbajul psihanalitic el a cunoscut o pierdere progresivă de teren, dacă exceptăm expresiile *complex Œdip** şi *complex de castrare**.

Cea mai mare parte a autorilor, printre care şi Freud, consideră că termenul *complex* a fost introdus de şcoala psihanalitică din Zürich (Bleuler, Jung). De fapt, el apare încă în *Studii asupra isteriei* (*Studien über Hysterie,* 1895), de exemplu cînd Breuer expune concepţia lui Janet asupra isteriei (α) sau cînd invocă existenţa reprezentărilor „...actuale, active şi totuşi inconştiente": „Aproape întotdeauna este vorba de complexe de reprezentări, de ansambluri de idei, amintiri referitoare la evenimente externe sau la înlănţuiri de gînduri ale subiectului însuşi. Reprezentările izolate conţinute în aceste complexe de reprezentări pot deveni toate conştiente. Doar combinaţia lor determinată este alungată din conştiinţă" (1 *a*).

„Experimentele de asociere" ale lui Jung (2) trebuiau să ofere ipotezei complexului, formulată în legătură cu cazurile de isterie, o bază în acelaşi timp experimentală şi mai extinsă. În primul său comentariu asupra acestui tip de experiment, Freud scrie: „...este imposibil ca reacţia produsă de cuvîntul inductor să fie întîmplătoare; ea este în mod necesar determinată la cel care reacţionează de un conţinut de reprezentări preexistent. Ne-am obişnuit să numim «complex» un conţinut de reprezentări capabil să influenţeze reacţia la cuvîntul inductor. Această influenţă se manifestă fie că cuvîntul inductor atinge direct complexul, fie că acesta din urmă reuşeşte să se pună în legătură, în mod mijlocit, cu cuvîntul inductor" (3).

Deşi Freud a recunoscut interesul experimentelor de asociere, foarte curînd el îşi exprimă rezervele cu privire la folosirea termenului *complex.* Este „...un cuvînt comod şi adesea indispensabil pentru a unifica în manieră descriptivă faptele psihologice. Nici un alt termen avansat de psihanaliză pentru propriile sale trebuinţe nu a dobîndit o popularitate atît de mare şi nu a fost mai defectuos aplicat în detrimentul elaborării de concepte mai exacte" (4). Aceeaşi apreciere este exprimată într-o scrisoare către E. Jones: complexul nu este un termen teoretic satisfăcător (5 *a*); există o mitologie jungiană a complexelor (scrisoare către S. Ferenczi) (5 *b*).

Aşadar, în concepţia lui Freud, termenul *complex* ar putea servi pentru a pune în evidenţă demonstrativ sau descriptiv, pornind de la elemente în aparenţă distincte şi

contingente, „... anumite grupuri de idei şi de interese cu încărcătură afectivă" (6); însă el ar fi lipsit de valoare teoretică. Oricum, Freud îl va utiliza foarte rar, spre deosebire de numeroşii autori care se declară psihanalişti (β).

Motive diverse întemeiază rezerva lui Freud. Îi repugna o anumită tipizare psihologică (complex de eşec, de pildă) care riscă atît să mascheze singularitatea cazurilor, cît şi să ofere ca explicaţie tocmai elementul care trebuie explicat. Pe de altă parte, noţiunea *complex* tinde să se confunde cu aceea a unui nucleu pur patogen care ar trebui eliminat (γ); s-ar pierde astfel din vedere funcţia structurantă, în anumite momente ale dezvoltării omului, a complexelor, în special a complexului Œdip.

Întrebuinţarea încă imprecisă a termenului *complex* poate fi simplificată dacă distingem trei sensuri:

1. Sensul originar, care desemnează un aranjament relativ fix de lanţuri asociative (*vezi:* Asociaţie). La acest nivel, complexul este presupus pentru a explica maniera particulară în care se realizează asociaţiile.

2. Un sens mai general, care desemnează un ansamblu mai mult sau mai puţin organizat de trăsături personale, incluzîndu-le şi pe acelea care sînt cel mai bine integrate; accentul este pus mai ales pe reacţiile afective. La acest nivel, existenţa complexului este recunoscută mai ales pe baza faptului că situaţiile noi sînt reduse inconştient la situaţii infantile; comportamentul apare ca fiind modelat de o structură latentă neschimbată. Însă o astfel de accepţie poate conduce la o generalizare abuzivă: se poate naşte tentaţia de a crea tot atîtea complexe, sau chiar mai multe, cîte tipuri psihologice se pot imagina. Tocmai această deviere „psihologizantă" este cea care, în concepţia noastră, a determinat rezervele lui Freud faţă de termenul *complex* şi apoi scoaterea sa din uz.

3. Un sens mai strict, la care Freud n-a renunţat niciodată, pe care îl găsim în expresia „complex Œdip", şi care desemnează o structură fundamentală a relaţiilor interpersonale şi modalitatea în care persoana îşi află locul în cadrul lor, însuşindu-şi-le (*vezi:* Complex Œdip).

Termeni folosiţi de Freud, cum ar fi „complex de castrare", „complex patern"* (*Vaterkomplex*), sau chiar termeni folosiţi mai rar, cum ar fi „complex matern", „complex fratern", „complex parental", se situează în acest registru. Să notăm că aparenta diversitate a termenilor „patern", „matern"... trimite de fiecare dată la dimensiuni ale structurii œdipiene, fie că o asemenea dimensiune este predominantă la un anumit subiect, fie că Freud caută să reliefeze în mod special un moment al analizei. Astfel, cînd foloseşte sintagma *complex patern*, accentul este pus asupra relaţiei ambivalente faţă de tată. Complexul castrării, chiar dacă din punct de vedere teoretic poate fi tratat în mod izolat, se înscrie în întregime în dialectica complexului Œdip.

▲ (α) În legătură cu restrîngerea cîmpului conştiinţei: „Impresiile senzoriale care nu au fost percepute şi reprezentările care, deşi prezente, nu au pătruns în conştiinţă se sting fără a avea de obicei vreun efect. Totuşi, cîteodată ele se asociază pentru a forma complexe..." (1 *b*).

(β) În *Dicţionarul de psihanaliză şi psihotehnică* (*Dictionnaire de Psychanalyse et Psychotechnique*) publicat sub coordonarea lui Maryse Choisy în revista *Psyché* sînt descrise vreo cincizeci de complexe; unul dintre autori scrie: „Am încercat să facem un inventar cît mai complet posibil al complexelor cunoscute pînă azi. Dar în fiecare zi sînt descoperite altele, noi."

(γ) Vezi scrisoarea către Ferenczi deja citată: „Omul nu trebuie să lupte pentru a-şi elimina complexele, ci pentru a se pune de acord cu ele; căci ele comandă legitim comportamentul său în această lume" (5 *c*).

(1) BREUER (J.), „Theoretisches", in *Studien über Hysterie*, 1895. — *a)* G., 187, n. 1; S.E., II, 214–5, n. 2; F., 171, n.1. — *b)* G., 202; S.E., XI, 231; F., 186.
(2) Cf. JUNG (C.G.), *Diagnostische Assoziationsstudien*, J. A. Barth, Leipzig, 1906.
(3) FREUD (S.), *Tatbestandsdiagnostik und Psychoanalyse*, 1906, G.W., VII, 4; S.E., IX, 104; F., 44–5.
(4) FREUD (S.), *Zur Geschichte der psychoanalytischen Bewegung*, 1914, G.W., X, 68–9; S.E. XIV, 29–30; F., 286.
(5) Cf. JONES (E.), *Sigmund Freud, Life and Work*, 1955. — *a)* E., II, 496; F.: 470. — *b)* E., II, 188; F., 177. — *c)* E., II, 188; F., 177.
(6) FREUD (S.), *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1916–17, G.W., XI, 106–7; S.E., XV, 109; F., 122–3.

V.D.Z.

COMPLEX DE CASTRARE

G.: Kastrationskomplex. — *F.:* complexe de castration. — *E.:* castration complex. — *S.:* complejo de castración. — *I.:* complesso di castrazione. — *P.:* complexo de castração.

● ***Complex centrat pe fantasma castrării, care oferă un răspuns problemei puse copilului de diferenţa anatomică dintre sexe (prezenţă sau absenţă a penisului): această diferenţă este atribuită tăierii penisului la fetiţă.***

Structura şi efectele complexului castrării sînt diferite la băiat şi la fată. Băiatul se teme de castrare ca de realizarea unei* ameninţări *paterne ca răspuns la activităţile sale sexuale; de aici rezultă pentru băiat o intensă* teamă de castrare. *La fată, absenţa penisului este resimţită ca un prejudiciu pe care ea încearcă să-l nege, compenseze sau repare.

Complexul castrării se află în strînsă relaţie cu complexul Œdip şi în special cu funcţia interdictivă şi normativă a acestuia.

■ Analiza micului Hans a jucat un rol determinant pentru descoperirea de către Freud a complexului de castrare (α).

Complexul de castrare este descris pentru prima dată în 1908; el este pus în legătură cu „teoria sexuală infantilă", care, atribuind un penis tuturor fiinţelor umane, nu poate explica diferenţa anatomică dintre sexe decît prin castrare. Universalitatea acestui complex nu este indicată, dar pare a fi admisă implicit. Complexul de castrare este corelat cu primatul penisului la cele două sexe, ceea ce prefigurează semnificaţia sa narcisică: „Încă în copilărie, penisul este zona erogenă directoare, obiectul sexual autoerotic cel mai important, iar valorizarea sa se reflectă în mod firesc în imposibilitatea de reprezentare a unei persoane asemănătoare eului fără această parte constitutivă esenţială" (1).

Începînd cu acest moment, fantasma castrării va fi regăsită în diferite simboluri: obiectul ameninţat poate fi deplasat (orbirea lui Œdip, smulgerea dinţilor etc.), actul poate fi deformat, înlocuit prin alte atingeri ale integrităţii corporale (accident, sifilis, operaţie chirurgicală) sau ale integrităţii psihice (nebunia ca o consecinţă a masturbării), agentul patern poate găsi substitutele cele mai diverse (animalele angoasante ale fobicilor). Complexul castrării este de asemenea descris pe toată întinderea efectelor sale clinice: invidia de penis*, tabuul virginităţii, sentiment de inferioritate* etc.; modalităţile sale sînt reperate în ansamblul structurilor psihopatologice, în special în perversiuni (homosexualitate, fetişism) (β). Însă doar tîrziu complexului castrării i s-a recunoscut locul central în evoluţia sexualităţii infantile la cele două sexe; în acelaşi timp, a fost formulată

cu claritate legătura sa cu complexul Œdip şi a fost afirmată tranşant universalitatea sa. Această teoretizare este corelativă cu punerea în evidenţă de către Freud a fazei falice*: în acest „stadiu al organizării genitale infantile există desigur un *masculin*, dar nu un feminin; alternativa este: *organ genital masculin* sau *castrat*" (2). Unitatea complexului de castrare la cele două sexe nu poate fi concepută decît prin acest fundament comun: obiectul castrării — falusul — capătă o importanţă egală în acest stadiu atît pentru fată, cît şi pentru băiat; problema care se pune este aceeaşi: a avea sau a nu avea falus (*vezi acest termen*). Complexul de castrare este găsit invariabil în fiecare analiză (3).

O a doua caracteristică teoretică a complexului de castrare o constituie impactul său asupra *narcisismului*: falusul este considerat de copil ca o parte esenţială a imaginii eului; ameninţarea sa pune în pericol într-un mod radical această imagine; eficienţa acestei ameninţări provine din conjugarea celor două elemente: prevalenţa falusului, rană narcisică.

În geneza empirică a complexului castrării, aşa cum a fost descrisă de Freud, două date joacă un rol important: *constatarea* de către copil a diferenţei anatomice dintre sexe este indispensabilă apariţiei complexului. Ea actualizează şi confirmă *ameninţarea* cu castrarea, care a fost reală sau fantasmatică. Agentul castrării este, pentru băiat, tatăl, autoritate căreia el îi atribuie în ultimă instanţă toate ameninţările formulate de alte persoane. Situaţia este mai puţin netă la fată, care se simte privată de penis mai curînd de către mamă, decît castrată efectiv de tată.

În raport cu complexul Œdip, complexul de castrare are un rol diferit la cele două sexe: la fată, el deschide cercetarea care o conduce la dorinţa de a avea penisul patern; el constituie deci momentul inaugural al complexului Œdip; dimpotrivă, la băiat el marchează criza finală a complexului Œdip, interzicîndu-i copilului obiectul matern; teama de castrare inaugurează pentru băiat perioada de latenţă* şi grăbeşte formarea supraeului* (4).

*

Experienţa analitică atestă invariabil existenţa complexului de castrare. Cum poate fi explicată prezenţa sa la orice fiinţă umană cînd ameninţările reale care ar trebui să-l producă nu au existat de fiecare dată (şi cu atît mai rar puse în aplicare!), cînd e cît se poate de evident că fata nu se poate simţi ameninţată efectiv de a fi privată de ceea ce ea nu are? O asemenea abatere n-a întîrziat să-i determine pe psihanalişti să caute fundamentul complexului de castrare în altă realitate decît ameninţarea cu castrarea. Printre aceste elaborări teoretice putem defini mai multe direcţii.

Teama de castrare poate fi situată într-o serie de experienţe traumatizante în care intervine şi un element de pierdere, de separare de un obiect: scăparea sînului în timpul alăptării, înţărcare, defecare. O astfel de serie îşi găseşte confirmarea în echivalenţele simbolice, degajate de psihanaliză, între diferitele obiecte parţiale* de care subiectul este astfel separat: penis, sîn, excremente, chiar copil în procesul naşterii. În 1917, Freud consacra un text extrem de sugestiv echivalenţei penis = excremente = copil, avatarurilor dorinţei pe care o face posibilă, relaţiilor sale cu complexul castrării şi revendicarea narcisică: „Penisul este recunoscut ca ceva detaşabil de corp şi intră în analogie cu excrementele care au fost primul fragment al fiinţei somatice la care a trebuit să se renunţe" (5).

Pe aceeaşi linie de cercetare, A. Stärcke este primul care a pus un accent deosebit pe experienţa alăptării şi a retragerii sînului ca prototip al castrării: „...O parte a corpului analogă unui penis este obţinută de la o altă persoană, dată copilului ca fiind a sa (situaţie la care se asociază senzaţii de plăcere), apoi retrasă, producîndu-i neplăcere (6 *a*). Această *castrare primară*, repetată cu ocazia fiecărei luări a sînului şi culminînd în momentul înţărcării,

e experienţa reală capabilă doar ea să explice universalitatea complexului de castrare: retragerea mamelonului matern este semnificaţia inconştientă ultimă întotdeauna regăsită în spatele gîndurilor, temerilor, dorinţelor care alcătuiesc complexul castrării.

Pe linia care încearcă să întemeieze complexul de castrare pe o experienţă originară efectiv trăită, teza lui Rank, conform căreia separarea de mamă în traumatismul naşterii şi reacţiile fizice la această separare oferă prototipul oricărei angoase ulterioare, ajunge să considere frica de castrare ca ecoul, printr-un lung şir de experienţe traumatizante, al angoasei naşterii.

Atitudinea lui Freud faţă de aceste concepţii este nuanţată. Chiar cînd recunoaşte existenţa unor „rădăcini" ale complexului de castrare în experienţele de separare orală şi anală, el continuă să afirme că termenul *complex de castrare* „... trebuie rezervat pentru excitaţiile şi efectele aflate în relaţie cu pierderea *penisului*" (3 *b*). Am putea crede că e vorba aici de altceva decît de o simplă grijă pentru rigoarea terminologică. În *Inhibiţie, simptom şi angoasă* (*Hemmung, Symptom und Angst*, 1926), unde discută pe larg tezele lui Rank, Freud îşi exprimă limpede întregul său interes pentru încercarea de a căuta temeiul fricii de castrare cît mai aproape de origini şi de a defini cum acţionează categoria de separare, de pierdere a obiectului narcisic valorizat, în acelaşi timp, în cea mai timpurie copilărie şi în experienţe trăite dintre cele mai diferite (angoasa morală interpretată ca frică de separare de supraeu, de pildă). Însă, pe de altă parte, preocuparea lui Freud de a se delimita de teza lui Rank e vizibilă la fiecare pagină din *Inhibiţie, simptom şi angoasă*, ca şi insistenţa sa de a recentra, în această lucrare de sinteză, ansamblul clinicii psihanalitice pe complexul de castrare luat în accepţia sa literală.

La un nivel mai profund, reticenţa lui Freud de a se angaja pe căile amintite îşi află raţiunea de a fi într-o exigenţă teoretică fundamentală, pe care mai multe noţiuni o atestă. Să luăm de exemplu noţiunea de efect retroactiv*: ea corectează teza care împinge din ce în ce mai înapoi căutarea unei experienţe ce poate să aibă funcţia unei experienţe paradigmatice. Să luăm mai ales noţiunea de fantasme originare* în care Freud plasează actul castrării. Cele două cuvinte au aici valoare de indiciu: „fantasmă", pentru că, pentru a-şi produce efectele, castrarea nu numai că nu poate să fie realizată, dar ea nici măcar nu trebuie formulată explicit de părinţi; „originară" — chiar dacă frica de castrare nu apare decît în faza falică, ea este departe de a fi prima în seria experienţelor anxiogene —, deoarece castrarea este una din faţetele complexului de relaţii interpersonale în care îşi are originea, se structurează şi se specifică dorinţa sexuală a fiinţei umane. Rolul pe care psihanaliza îl atribuie complexului de castrare nu poate fi înţeles fără a-l raporta la teza fundamentală, fără încetare afirmată de Freud, privitoare la caracterul nuclear şi structurant al complexului Œdip.

Pentru a ne limita la cazul băiatului, paradoxul teoriei freudiene asupra complexului de castrare ar putea fi exprimat şi în modul următor: copilul nu poate depăşi complexul Œdip şi realiza identificarea cu tatăl decît dacă a traversat criza castrării, cu alte cuvinte, doar cu condiţia de a i se refuza folosirea penisului său ca instrument al dorinţei pentru mamă. Complexul de castrare trebuie raportat la ordinea culturală în care dreptul la o anume folosinţă este întotdeauna corelativ unei interdicţii. În „ameninţarea cu castrarea" care instituie prohibiţia incestului se întrupează funcţia Legii care instaurează ordinea umană, fapt ilustrat într-o modalitate mitică în *Totem şi tabu* (*Totem und Tabu*, 1912) prin „teoria" tatălui originar care-şi rezervă, ameninţîndu-şi fiii cu castrarea, accesul sexual exclusiv la femeile hoardei.

Tocmai pentru că complexul de castrare este condiţia *a priori* care reglementează schimbul interuman ca schimb de obiecte sexuale, el se poate manifesta în experienţa

concretă sub diferite forme, poate fi exprimat prin formulări în acelaşi timp diferite şi complementare, cum sînt cele indicate de Stärcke, în care se combină termenii *subiect* şi *alteritate*, *pierdere* şi *primire*:

„1. Sînt castrat (sexual privat de), voi fi castrat.
2. Voi primi (doresc să primesc) un penis.
3. O altă persoană este castrată, trebuie să fie (va fi) castrată.
4. O altă persoană va primi un penis (are un penis)" (6 *b*).

▲ (α) Toate pasajele care, în *Interpretarea visului* (*Die Traumdeutung*, 1900), se referă la castrare, sînt adăugate în 1911 sau în ediţiile ulterioare, cu excepţia unei aluzii, de altfel eronate, la Zeus care-l castrează pe Cronos.

(β) Din această perspectivă, ar putea fi concepută o nosografie psihanalitică ce ar avea ca axă majoră de referinţă formele şi avatarurile complexului de castrare, cum o atestă indicaţiile date de Freud, spre sfîrşitul operei sale, în legătură cu nevrozele (7), fetişismul şi psihozele (*vezi:* Refuz).

(1) FREUD (S.). *Über infantile Sexualtheorien*, 1908. G.W., VII, 178; S.E., IX, 215–6.
(2) FREUD (S.). *Die infantile Genitalorganisation*, 1923. G.W., XIII, 297; S.E., XIX, 145.
(3) FREUD (S.). *Analyse der Phobie eines fünfjährigen Knaben*, 1909. — *a)* Cf. G.W., VII, 246, n. 1 adăugată în 1923; S.E., X, 8, n. 2; F., 95–6, n. — *b)* G.W., VII, 246, n. 1 adăugată în 1923; S.E., X, 8, n. 2; F., 95–6, n.
(4) Cf. FREUD (S.). *Der Untergang des Ödipuskomplexes*, 1924. G.W., XIII, 395; S.E., XIX, 173; F., 394 sqq.
(5) FREUD (S.). *Über Triebumsetzungen insbesondere der Analerotik*, 1917. G.W., X, 409; S.E., XVII, 133.
(6) STÄRCKE (A.). *The Castration Complex*, in *IJP*, 1921, II. — *a)* 182. — *b)* 180.
(7) Cf. FREUD (S.). *Hemmung, Symptom und Angst*, 1926. G.W., XIV, 129–39; S.E., XX, 101–10; F., 19–29.

V.D.Z.

COMPLEX DE INFERIORITATE

G.: Minderwertigkeitskomplex. — *F.:* complexe d'infériorité. — *E.:* complex of inferiority. — *S.:* complejo de inferioridad. — *I.:* complesso d'inferiorità. — *P.:* complexo de inferioridade.

● ***Termen care îşi are originea în psihologia adleriană; el desemnează, într-un mod foarte general, ansamblul de atitudini, reprezentări şi comportamente care sînt expresii mai mult sau mai puţin deghizate ale sentimentului de inferioritate sau ale reacţiilor acestuia.***

■ *Vezi:* **Sentiment de inferioritate.** *V.D.Z.*

COMPLEXUL ELECTRA

G.: Elektrakomplex. — *F.:* complexe d'Électre. — *E.:* Electra complex. — *S.:* complejo de Electra. — *I.:* complesso di Elettra. — *P.:* complexo de Electra.

● ***Termen utilizat de Jung pentru a desemna varianta feminină a complexului Œdip, pentru a marca existenţa unei simetrii la cele două sexe,* mutatis mutandis, *a atitudinii faţă de părinţi.***

■ În lucrarea sa *Încercare de expunere a teoriei psihanalitice* (*Versuch einer Darstellung der psychoanalytischen Theorie*, 1913), Jung introduce expresia *complex Electra* (1). De la început, Freud declară că nu vede utilitatea unei astfel de denumiri (2); în articolul său

asupra sexualităţii feminine, el se arată mai categoric: Œdip-ul feminin nu este simetric cu cel al băiatului. „Doar la băiat se stabileşte această relaţie, care-i marchează destinul, între iubirea pentru unul din părinţi şi simultana ură pentru celălalt ca rival" (3). Efectele diferite pe care le are complexul castrării la fiecare din cele două sexe, importanţa pentru fată a ataşamentului preœdipian faţă de mamă, a prevalenţei falusului pentru cele două sexe justifică respingerea de către Freud a termenului *complex Electra*, care presupune o analogie între poziţia fetei şi cea a băiatului faţă de părinţi.

(1) JUNG (C.G.). „Versuch einer Darstellung der psychoanalytischen Theorie" in *Jahrbuch für psychoanalytische und psychopathologische Forschungen*, vol. V, 1913, p. 370.
(2) FREUD (S.). *Über die Psychogenese eines Falles von weiblicher Homosexualität*, 1920. G.W., XII, 281, n.; S.E., XVIII, 155, n.; F., 138, n.
(3) FREUD (S.). *Über die weibliche Sexualität*, 1931. G.W., XIV, 521; S.E., XXI, 229.

V.D.Z.

COMPLEXUL ŒDIP

G.: Ödipuskomplex. — *F.:* complexe d'Œdipe. — *E.:* Œdipus complex. — *S.:* complejo de Edipo. — *I.:* complesso di Edipo. — *P.:* complexo de Édipo.

● ***Ansamblu organizat de dorinţe amoroase şi ostile pe care copilul le resimte faţă de părinţii săi. În forma numită* pozitivă, *complexul se prezintă ca în legenda despre Œdip-rege: dorinţa ca rivalul care este personajul de acelaşi sex să moară şi dorinţă sexuală faţă de personajul de sex opus. În forma sa* negativă, *situaţia apare inversată: iubire pentru părintele de acelaşi sex şi ură geloasă faţă de părintele de sex opus. De fapt, aceste două forme se regăsesc în grade diferite în forma numită* completă *a complexului Œdip.***

După Freud, complexul Œdip atinge intensitatea maximă între 3 şi 5 ani, în timpul fazei falice; declinul său marchează intrarea în perioada de latenţă. La pubertate cunoaşte o reactivare şi este depăşit cu mai mult sau mai puţin succes printr-un tip particular de alegere de obiect.

Complexul Œdip joacă un rol fundamental în structurarea personalităţii şi în orientarea dorinţei umane.

Psihanaliştii îl consideră axa de referinţă majoră a psihopatologiei, încercînd să determine pentru fiecare tip patologic modalităţile sale de manifestare şi de rezolvare.

Antropologia psihanalitică încearcă să regăsească structura triunghiulară a complexului Œdip, a cărei universalitate o afirmă, în culturile cele mai diverse şi nu doar în cele în care predomină familia de tip european.

■ Deşi expresia *complex Œdip* nu apare în scrierile lui Freud decît în 1910 (1), ideea se încetăţenise deja în lucrările psihanalitice (α). Descoperirea complexului Œdip, pregătită de multă vreme prin analizarea pacienţilor (*vezi:* Seducţie), se produce la Freud în timpul autoanalizei sale, care-l determină să recunoască în el dragostea pentru mama sa şi gelozia faţă de tată, aflată în conflict cu afecţiunea pe care i-o purta; la 15 octombrie 1897, el îi scrie lui Fliess: „... ecoul lui Œdip-rege devine inteligibil [...] mitul grecesc pune în valoare o compulsiune ale cărui urme fiecare simte că le-a identificat în el însuşi (2 *a*).

Să notăm că, încă de la această primă formulare, Freud se referă spontan la un mit de dincolo de istorie şi de variaţiile trăirilor individuale. De la început, Freud afirmă universalitatea complexului Œdip, teză care ulterior va fi întărită: „Orice fiinţă umană are de rezolvat sarcina de a domina complexul Œdip..." (3).

Nu intenţionăm să refacem drumul dificil şi complicat parcurs de elaborarea progresivă a acestei descoperiri, a cărei istorie este coextensivă cu istoria psihanalizei; vom observa de altfel că Freud nu a oferit nicăieri o expunere sistematică a complexului Œdip. Ne vom limita să indicăm anumite probleme privitoare la locul său în evoluţia individului, la funcţiile şi importanţa sa.

I. Complexul Œdip a fost descoperit în forma sa simplă şi pozitivă (este de altfel modul în care apare în mit), dar, aşa cum a menţionat Freud, nu e vorba acolo decît de o „simplificare sau schematizare" în raport cu complexitatea experienţei: „... băieţelul nu manifestă doar o atitudine ambivalentă faţă de tată şi o alegere de obiect tandră orientată spre mamă, dar în acelaşi timp se comportă ca o fetiţă, manifestînd o atitudine feminină tandră faţă de tată şi o corespunzătoare ostilitate geloasă faţă de mamă" (4). În realitate, între forma pozitivă şi forma negativă se constată o serie întreagă de cazuri mixte, în care cele două forme coexistă într-o relaţie dialectică şi în care analistul caută să determine diferitele atitudini adoptate de individ în asumarea şi rezolvarea complexului Œdip.

Din această perspectivă, complexul Œdip conotează, aşa cum a arătat Ruth Mack Brunswick, situaţia copilului în triunghi (5). Descrierea complexului Œdip în forma sa completă i-a permis lui Freud să explice ambivalenţa faţă de tată (la băiat) prin jocul componentelor heterosexuale şi homosexuale, şi nu ca un simplu rezultat a unei situaţii de rivalitate.

1) Primele teoretizări au fost realizate avînd ca model situaţia băiatului. Mult timp, Freud a admis că *mutatis mutandis* complexul poate fi transpus ca atare la situaţia fetei. Acest postulat a fost infirmat:

a) prin teza dezvoltată în articolul din 1923 „despre organizarea genitală a libidoului infantil", conform căreia în stadiul falic, adică în momentul culminant al complexului Œdip, pentru cele două sexe nu există decît un singur organ important: falusul* (6);

b) prin punerea în evidenţă a ataşamentului preœdipian faţă de mamă. Această fază preœdipiană poate fi constatată în special la fată, datorită faptului că pentru ea complexul Œdip semnifică schimbarea obiectului iubirii, mama fiind înlocuită de tată (7 *a*).

Angajîndu-se în această dublă direcţie, psihanaliştii s-au străduit să pună în evidenţă specificitatea complexului Œdip feminin.

2) La început, Freud nu a determinat cu precizie vîrsta la care se manifestă complexul Œdip. Astfel, în *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii* (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905), alegerea de obiect nu se realizează cu adevărat decît la pubertate, sexualitatea infantilă rămînînd esenţialmente autoerotică. Din această perspectivă, complexul Œdip, deşi se conturează în copilărie, nu se manifestă plenar decît la pubertate, pentru a fi depăşit rapid. Această incertitudine mai e încă prezentă în 1916–1917, în *Prelegeri introductive în psihanaliză* (*Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*), chiar dacă Freud recunoştea în acel moment existenţa unei alegeri de obiect infantile foarte apropiată de alegerea adultă (8).

După ce a afirmat existenţa unei organizări genitale infantile (faza falică), în concepţia sa finală Freud raportează complexul Œdip la această fază sau, schematic, la perioada dintre 3 şi 5 ani.

3) Constatăm că Freud a admis întotdeauna că în viaţa individului există o perioadă anterioară complexului Œdip. Cei care diferenţiază, ba chiar opun *perioada preœdipiană* complexului Œdip pretind că merg dincolo de simpla recunoaştere a acestui fapt; ei subliniază existenţa şi efectele unei *relaţii* complexe, de tip dual, între mamă şi copil şi încearcă să regăsească fixaţiile faţă de o asemenea relaţie în structurile psihopatologice cele mai diverse. Mai putem, din această perspectivă, să menţinem valabilitatea celebrei formule care face din complexul Œdip „complexul nuclear al nevrozelor"?

Numeroşi autori susţin că există o relaţie pur duală care precede structura triunghiulară a complexului Œdip şi că toate conflictele care ţin de această perioadă pot fi analizate fără a pune în joc rivalitatea faţă de un al treilea.

Şcoala kleiniană, care acordă o importanţă primordială stadiilor celor mai precoce ale copilăriei, nu consideră că ar exista faze preœdipiene. Ea situează apariţia complexului Œdip în legătură cu aşa-zisa poziţie depresivă*, în momentul în care intervine relaţia cu persoane totale (9).

În ce priveşte problema unei *structuri* preœdipiene, poziţia lui Freud va rămîne nuanţată; el declară că a recunoscut cu întîrziere întreaga importanţă a legăturii primitive cu mama şi că a fost surprins de ceea ce în special psihanaliştii-femei au evidenţiat în legătură cu faza preœdipiană la fată (7 *b*). Însă el consideră că nu este necesar, pentru a explica aceste fapte, să invocăm o altă axă de referinţă decît complexul Œdip (*vezi:* Preœdipian).

II. Prevalenţa complexului Œdip, la care Freud nu a renunţat niciodată, refuzînd să pună pe acelaşi plan din punct de vedere structural şi etiologic relaţiile œdipiene şi preœdipiene, este confirmată prin funcţiile fundamentale pe care i le atribuie:

a) alegerea obiectului iubirii prin aceea că, după pubertate, rămîne marcat în acelaşi timp prin investirile obiectului şi identificările inerente complexului Œdip, precum şi prin interdicţia de a realiza incestul;

b) accederea la genitalitate, prin aceea că nu este asigurată doar prin simpla maturizare biologică. Organizarea genitală presupune instaurarea primatului falusului, pe care nu o putem considera realizată înainte de rezolvarea crizei œdipiene prin intermediul identificării;

c) efectele asupra structurării personalităţii, asupra constituirii diferitelor instanţe, în special cele ale eului şi ale idealului eului.

Acest rol structurant în geneza topicii intrapersonale este legat pentru Freud de declinul complexului Œdip şi de intrarea în perioada de latenţă*. După Freud, procesul descris este mai mult decît o refulare: „... în cazul ideal, el echivalează cu o distrugere, cu o suprimare a complexului [...]. Atunci cînd eul n-a putut provoca mai mult decît o refulare a complexului, acesta rămîne la nivelul sinelui în stare inconştientă; mai tîrziu, el îşi va manifesta acţiunea patogenă (10 *a*). În articolul pe care l-am citat, Freud discută despre diferiţi factori care provoacă acest declin. La băiat, rolul determinant în renunţarea la obiectul incestuos îl are „ameninţarea cu castrarea" venită din partea tatălui, complexul Œdip încheindu-se într-un mod relativ abrupt. La fată, relaţia complexului Œdip cu complexul castrării* este cu totul diferită: „... în timp ce complexul Œdip al băiatului este subminat de complexul castrării, cel al fetei este declanşat de complexul castrării" (11). La fată, „... renunţarea la penis nu se realizează decît după încercarea de a obţine o despăgubire. Fata alunecă — s-ar putea spune, de-a lungul unei echivalenţe simbolice — de la penis la copil, iar complexul său Œdip culminează în dorinţa durabilă de a obţine drept cadou un copil de la tată, de a-i naşte un copil" (10 *b*). De aici rezultă că în acest caz este mai dificil de a marca net momentul declinului complexului Œdip.

III. Descrierea de mai sus este insuficientă pentru a lămuri caracterul *fondator* pe care-l atribuie Freud complexului Œdip şi care este atestat la el în special prin ipoteza, avansată în *Totem şi tabu* (*Totem und Tabu*, 1912–1913), referitoare la uciderea tatălui primitiv, considerată ca moment originar al umanităţii. Această ipoteză, discutabilă din punct de vedere istoric, trebuie înţeleasă înainte de toate ca un mit care exprimă cerinţa pusă în faţa fiecărei fiinţe umane de a fi o „mlădiţă a lui Œdip" (2 *b*). Complexul Œdip

nu poate fi redus la o situaţie reală, la influenţa efectivă exercitată asupra copilului de cuplul parental. Eficienţa sa provine din faptul că interpune o instanţă interdictivă (prohibiţia incestului), care barează accesul la satisfacţia căutată în mod natural şi care leagă inseparabil dorinţa şi legea (punct asupra căruia Lacan a insistat). Aceasta diminuează importanţa obiecţiei lui Malinowski, reluată de şcoala aşa-zis culturalistă, conform căreia, în anumite civilizaţii în care tatălui nu-i revine nici o funcţie represivă, n-ar exista complexul Œdip, ci un complex nuclear caracteristic unei astfel de structuri sociale; de fapt, în civilizaţiile respective psihanaliştii caută să identifice personajele reale sau instituţiile care întrupează instanţa interdictivă, modalităţile sociale în care se specifică structura triunghiulară constituită din copil, obiectul său natural şi reprezentantul legii.

O astfel de concepţie structurală asupra complexului Œdip întîlneşte teza autorului lucrării *Structures élémentaires de la parenté* (*Structurile elementare ale rudeniei*), care transformă interdicţia incestului în legea universală şi minimală pentru ca o „cultură" să se diferenţieze de „natură" (12).

O altă noţiune freudiană întăreşte interpretarea conform căreia complexul Œdip depăşeşte trăirea individuală în care se întrupează: cea de fantasme originare*, „transmise filogenetic", scheme care structurează viaţa imaginară a subiectului şi care sînt tot atîtea variante ale situaţiei triunghiulare (seducţie, scenă primitivă, castrare etc.).

În sfîrşit, să menţionăm că orientarea interesului spre relaţia triunghiulară presupune că în constituirea unui complex Œdip determinat rolul esenţial poate fi jucat nu numai de subiect şi pulsiunile sale, ci şi de alte elemente ale relaţiei (dorinţa inconştientă a unuia sau altuia dintre părinţi, seducţia*, raporturile dintre părinţi).

Ceea ce va fi interiorizat şi va supravieţui în structurarea personalităţii va fi constituit nu numai din imagini parentale, ci şi din diferitele tipuri de relaţii existente între diferitele vîrfuri ale triunghiului.

▲ (α) La Freud apare şi expresia *Kernkomplex* (complex nuclear). Folosită în general ca echivalent pentru complexul Œdip, această expresie a fost introdusă mai întîi în *Despre teoriile sexuale infantile* (*Über infantile Sexualtheorien*, 1908); să notăm, împreună cu Daniel Lagache, că în acest text este prezentat conflictul dintre cercetarea sexuală şi nevoia de informaţii a copilului, pe de o parte, şi răspunsul mincinos al părinţilor, pe de altă parte (13).

(1) Cf. FREUD (S.). *Über einen besonderen Typus der Objektwahl beim Manne*, 1910. G.W., VIII, 73; S.E., XI, 171; F., 7.
(2) FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1887–1902. — *a)* G., 238; E., 223–4; F., 198. — *b)* G., 238; E., 223–4; F., 198.
(3) FREUD (S.). *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905. G.W., V, 127, n. 2 (adăugată în 1920); S.E., VII, 226, n. 1; F., 187, n. 82.
(4) FREUD (S.). *Das Ich und das Es*, 1923. G.W., XIII, 261; S.E., XIX, 33; F., 187–8.
(5) Cf. MACK BRUNSWICK (R.). „The Preœdipal Phase of the Libido Development", 1940, in *Psa. Read.*, 232.
(6) Cf. FREUD (S.). *Die infantile Genitalorganisation*, 1923. G.W., XIII, 294–5; S. E., XIX, 142.
(7) Cf. FREUD (S.). *Über die weibliche Sexualität*, 1931. — *a)* G.W., XIV, 517–37; S.E., XXI, 223–43. — *b)* G.W., XIV, 519; S.E., XXI, 226–7.
(8) Cf. FREUD (S.). G.W., XI, 338; S.E., XVI, 326; F., 351.
(9) Cf. KLEIN (M.). „Some Theorical Conclusions regarding the Emotional Life of the Infant", 1952, in *Developments*.
(10) FREUD (S.). *Der Untergang des Ödipuskomplexes*, 1924. — *a)* G.W., XIII, 399; S.E., XIX, 177; F., 397. — *b)* G.W., XIII, 401; S.E., XIX, 178–9; F., 399.
(11) FREUD (S.). *Einige psychische Folgen des anatomischen Geschlechtsunterschieds*, 1925. G.W., XIV, 28; S.E., XIX, 256.

(12) Cf. LÉVI-STRAUSS (C.). *Les structures élémentaires de la parenté*, PUF, Paris, 1949. Introducere şi cap. II, *passim*.
(13) Cf. FREUD (S.). G.W., VII, 176; S.E., IX, 213–4.

V.D.Z.

COMPLEX PATERN

G.: Vaterkomplex. — *F.:* complexe paternel. — *E.:* father complex. — *S.:* complejo paterno. — *I.:* complesso paterno. — *P.:* complexo paterno.

● ***Termen folosit de Freud pentru a desemna una din dimensiunile majore ale complexului Œdip: relaţia ambivalentă faţă de tată.***

V.D.Z.

COMPONENTĂ PULSIONALĂ

G.: Triebkomponente. — *F.:* composante pulsionnelle. — *E.:* instinctual component. — *S.:* componente instintivo. — *I.:* componente di pulsione. — *P.:* componente impulsor(α) *sau* pulsional.

Vezi: **Pulsiune parţială.**

V.D.Z.

COMPULSIE, COMPULSIV

G.: Zwang, Zwangs-. — *F.:* compulsion, compulsionnel. — *E.:* compulsion, compulsive. — *S.:* compulsión, compulsivo. — *I.:* coazione, coattivo. — *P.:* compulsão, compulsivo.

● ***Din punct de vedere clinic, tip de comportament pe care subiectul îl realizează datorită unei constrîngeri interioare. Un gînd (obsesie), o acţiune, o operaţie defensivă sau chiar o secvenţă complexă de comportamente sînt calificate ca fiind compulsive cînd nerealizarea lor este resimţită ca trebuind să conducă la o creştere a angoasei.***

■ 1. În vocabularul freudian, *Zwang* este utilizat pentru a desemna o forţă internă constrîngătoare. Cel mai adesea, termenul este folosit cu referire la nevroza obsesională: în acest caz, subiectul se simte constrîns de acea forţă să acţioneze, să gîndească într-un anumit mod şi luptă împotriva ei.

Uneori, dincolo de nevroza obsesională, această implicaţie nu este prezentă: subiectul nu se simte conştient în dezacord cu actele pe care totuşi le îndeplineşte, în conformitate cu anumite prototipuri inconştiente. Este vorba în special de ceea ce Freud numeşte *Wiederholungszwang* (compulsie la repetiţie*) şi *Schicksalszwang* (compulsie de destin) (*vezi:* Nevroză de destin).

Freud consideră că, în general, *Zwang*, luat într-un sens mai larg şi mai profund decît cel pe care-l are în clinica nevrozei obsesionale, exprimă ceea ce este mai radical în pulsiune: „În inconştientul psihic, putem recunoaşte supremaţia unei *compulsii la repetiţie* care provine din mişcările pulsionale şi care depinde, se pare, de natura cea mai intimă a pulsiunilor, suficient de puternică pentru a se plasa deasupra principiului plăcerii, conferind anumitor aspecte ale vieţii psihice un caracter demonic..." (1).

Această semnificaţie fundamentală a termenului *Zwang*, care-l apropie de un fel de *fatum*, o regăsim atunci cînd Freud vorbeşte de mitul lui Œdip, mergînd pînă acolo, încît califică prin *Zwang* spusa oracolului, aşa cum reiese din următorul pasaj din *Compendiu de psihanaliză* (*Abriß der Psychoanalyse*, 1938): „*Zwang*-ul oracolului, care trebuie sau ar trebui să-l declare nevinovat pe erou, constituie o recunoaştere a implacabilităţii destinului, care-i condamnă pe toţi fiii să treacă prin complexul Œdip" (2, α).

2. În franceză, cuvintele *compulsion, compulsionnel*, au aceeaşi origine latină (*compellere*) ca şi *compulsif*: care împinge, care constrînge. Ele au fost alese ca echivalenţi pentru germanul *Zwang*. Însă, pe de altă parte, clinica franceză utiliza termenul *obsesie* pentru a desemna idei pe care subiectul este constrîns să le aibă, idei de care el se simte literalmente asediat. Iată de ce, în anumite cazuri, termenul *Zwang* este redat prin obsesie: astfel, *Zwangsneurose* este tradus prin nevroză obsesională; *Zwangsvorstellung*, prin reprezentare obsedantă sau obsesie a ceva. În schimb, cînd este vorba de comportamente, se vorbeşte de compulsie, de acţiune compulsivă (*Zwangshandlung*), de compulsie la repetiţie etc.

În sfîrşit, să mai notăm că, prin rădăcina sa, *compulsion* (compulsie) se înscrie, în limba franceză, într-o serie, alături de *pulsion* (pulsiune*) şi *impulsion* (impulsie). Între compulsie şi pulsiune, înrudirea etimologică corespunde noţiunii freudiene de *Zwang*. Între compulsie şi impulsie, uzul curent stabileşte diferenţe evidente. Impulsie desemnează apariţia bruscă, resimţită ca urgenţă, a unei tendinţe de a realiza un anumit act, acesta efectuîndu-se dincolo de orice control şi, în general, sub imperiul emoţiei; nu regăsim aici nici lupta, nici complexitatea compulsiei obsesionale şi nici caracterul organizat în conformitate cu un anumit scenariu fantasmatic al compulsiei la repetiţie.

▲ (α) A se vedea următorul pasaj dintr-o scrisoare către W. Fliess, din 15.10.1897: „Legenda grecească surprinde un *Zwang* pe care fiecare îl recunoaşte, deoarece i-a simţit existenţa în sine" (3).

(1) FREUD (S.). *Das Unheimliche*, 1919. G.W., XII, 251; S.E., XVII, 238; F., 191.
(2) FREUD (S.). G.W., XVII, 119; S.E., XXIII, 192; F., 63.
(3) FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1887–1902. G., 238; E., 223; F., 198.

V.D.Z.

COMPULSIE LA REPETIŢIE

G.: Wiederholungszwang. — *F.:* compulsion de répétition. — *E.:* compulsion to repeat *sau* repetition compulsion. — *S.:* compulsión a la repetición. — *I.:* coazione a ripetere. — *P.:* compulsão à repetição.

● **A. *La nivelul psihopatologiei concrete, proces incoercibil şi de origine inconştientă, prin care subiectul se plasează activ în situaţii neplăcute, repetînd astfel experienţe vechi, fără a-şi aminti de prototipul lor; dimpotrivă, subiectul are impresia foarte puternică că este vorba de ceva pe deplin motivat în actualitate.***

B. *La nivelul elaborării teoretice pe care i-o dă Freud, compulsia la repetiţie este considerată un factor autonom, ireductibil în ultimă analiză la o dinamică conflictuală axată doar pe jocul principiului plăcerii şi al principiului realităţii. Ea este pusă esenţial în legătură cu caracterul cel mai general al pulsiunilor, şi anume caracterul lor conservator.*

■ Noţiunea de compulsie la repetiţie se află în centrul eseului *Dincolo de principiul plăcerii* (*Jenseits des Lustprinzips*, 1920), în care Freud repune în discuţie conceptele

fundamentale ale teoriei sale. Prin urmare, este dificil să delimităm nu numai accepţia sa strictă, dar şi problematica sa proprie, deoarece ea ţine de natura cercetării speculative realizate de Freud în acest moment decisiv, cu ezitările, dificultăţile şi chiar contradicţiile sale. Acesta este unul din motivele care face ca discutarea conceptului să fie, în literatura psihanalitică, confuză şi adesea reluată: ea implică cu necesitate opţiuni privitoare la noţiunile cruciale ale operei lui Freud, cum ar fi cea de principiu al plăcerii*, pulsiune*, pulsiune de moarte*, legare*.

*

Este evident că psihanaliza s-a confruntat încă de la început cu *fenomene* de repetiţie. Dacă avem în vedere în special simptomele, atunci, pe de o parte, unele dintre ele sînt în mod clar repetitive (de exemplu, ritualurile obsesionale), iar, pe de altă parte, ceea ce defineşte simptomul în psihanaliză este tocmai faptul că el reproduce, mai mult sau mai puţin deghizat, anumite elemente ale unui conflict trecut. (În acest sens, Freud a calificat, la începutul operei sale, simptomul isteric drept simbol mnezic*.) În general, refulatul caută „să se întoarcă" în prezent sub forma viselor, a simptomelor, traducerii în act*: „...ceea ce a rămas neînţeles se întoarce; asemeni unui suflet în suferinţă, el nu-şi află liniştea pînă cînd nu se ajunge la rezolvare şi eliberare" (1).

În cazul curei, fenomenele de transfer confirmă tendinţa conflictului refulat de a se actualiza în relaţia cu analistul. De altfel, luarea în considerare a acestor fenomene şi a problemelor tehnice pe care le pun l-a condus pe Freud la completarea modelului teoretic al curei prin degajarea, alături de rememorare, a repetiţiei transferenţiale şi a perlaborării* ca momente majore ale procesului terapeutic (*vezi:* Transfer). Punînd pe primul plan, în *Dincolo de principiul plăcerii*, noţiunea de compulsie la repetiţie invocată încă în *Rememorare, repetiţie şi perlaborare* (*Erinnern, Wiederholen und Durcharbeiten*, 1914), Freud regrupează un anumit număr de fapte de repetiţie deja reperate şi identifică altele, în care repetiţia se află în prim-planul tabloului clinic (nevroză de destin* şi nevroză traumatică*, de pildă). Aceste fapte i se par că necesită o nouă analiză teoretică. Într-adevăr, este vorba de experienţe manifest neplăcute care se repetă şi, la prima vedere, este greu de văzut ce instanţă a subiectului poate găsi satisfacţie în aceasta; deşi avem de a face cu comportamente în aparenţă incoercibile, marcate de această compulsie proprie tuturor manifestărilor ce emană din inconştient, este totuşi dificil de a pune în evidenţă, chiar sub forma compromisului, realizarea unei dorinţe refulate.

*

Demersul reflexiei freudiene din primele capitole ale eseului *Dincolo de principiul plăcerii* nu contestă ipoteza fundamentală după care realizarea dorinţei trebuie căutată în suferinţa aparentă, cum este de exemplu cea a simptomului. Mai mult, chiar în acest text, Freud avansează teza binecunoscută că ceea ce constituie o neplăcere pentru un sistem al aparatului psihic reprezintă plăcere pentru un alt sistem. Însă astfel de încercări explicative lasă, după Freud, un rest. Problema pusă ar putea fi rezumată în felul următor, utilizînd termeni introduşi de D. Lagache: trebuie oare să postulăm, alături de *repetiţia nevoilor*, existenţa unei *nevoi de repetiţie* total diferită şi mai profundă? Chiar dacă recunoaşte că compulsia la repetiţie nu este reperabilă în stare pură, ea fiind întotdeauna întărită de motive ce ţin de principiul plăcerii*, Freud nu va face altceva, pînă la sfîrşitul operei sale, decît să acorde din ce în ce mai multă importanţă acestei noţiuni (2, 3). În

Inhibiţie, simptom şi angoasă (*Hemmung, Symptom und Angst*, 1926), Freud vede în compulsia la repetiţie modelul rezistenţei* proprii inconştientului, „... atracţia prototipurilor inconştiente asupra procesului pulsional refulat" (4).

*

Dacă repetiţia compulsivă a ceea ce este neplăcut, ba chiar dureros este recunoscută ca un dat irecuzabil al experienţei analitice, în schimb explicaţiile teoretice date acestui fapt variază de la autor la autor. Schematic, se poate spune că discuţia este axată pe două probleme:

— Care este scopul urmărit de tendinţa la repetiţie? Să fie oare vorba de tentative ale eului de a stăpîni şi apoi de a descărca în etape tensiuni excesive, aşa cum ne arată în special visurile repetitive consecutive traumatismelor psihice? Sau este necesar să admitem că repetiţia trebuie pusă, în ultimă analiză, în legătură cu ce este mai „pulsional", „demonic" în orice pulsiune, cu tendinţa de descărcare absolută exprimată prin noţiunea de pulsiune de moarte*?

— Compulsia la repetiţie pune într-adevăr în discuţie predominanţa principiului plăcerii, aşa cum a susţinut Freud? Contradicţiile dintre formulările lui Freud, varietatea răspunsurilor pe care psihanaliştii au încercat să le dea acestei probleme vor primi o soluţie printr-o discutare prealabilă a ambiguităţilor pe care le presupun termeni ca: principiul plăcerii*, principiul constanţei*, legătură* etc. Pentru a da un singur exemplu, este evident că, dacă punem principiul plăcerii „direct în serviciul pulsiunilor de moarte" (5), atunci compulsia la repetiţie, chiar luată în sensul cel mai radical dat de Freud, nu ar putea fi situată „dincolo de principiul plăcerii".

De altfel, aceste două probleme sînt strîns legate, un anumit răspuns la una dintre ele neîngăduind un răspuns oarecare dat celeilalte. Soluţiile propuse sînt foarte diverse, mergînd de la teza care vede în compulsia la repetiţie un factor absolut original pînă la încercările de a o reduce la mecanisme şi funcţii deja cunoscute.

Concepţia lui Edward Bibring ilustrează limpede încercarea de a oferi o soluţie de compromis. Acest autor ne propune să distingem între o *tendinţă repetitivă* proprie sinelui şi o *tendinţă restitutivă* care este o funcţie a eului. Prima poate fi considerată a fi „dincolo de principiul plăcerii" în măsura în care experienţele repetate sînt pe cît de dureroase pe atît de agreabile, dar ea nu constituie totuşi un principiu opus principiului plăcerii. Tendinţa restitutivă este o funcţie care încearcă prin diferite mijloace să restabilească situaţia anterioară traumatismului; ea pune fenomenele repetitive în serviciul eului. Din această perspectivă, Bibring a propus distincţia dintre mecanisme de apărare în care eul stă sub imperiul compulsiei la repetiţie, fără a exista rezolvare a tensiunii interne, procesele de abreacţie* care descarcă excitaţia imediat sau în timp, în sfîrşit mecanismele numite de degajare* a căror „... funcţie este de a dizolva progresiv tensiunea prin schimbarea condiţiilor interne care i-au dat naştere" (6).

(1) FREUD (S.). *Analyse der Phobie eines fünfjährigen Knaben*, 1909. G.W., VII, 355; S.E., X, 122; F., 180.
(2) Cf. FREUD (S.). *Das ökonomische Problem des Masochismus*, 1924. *Passim.*
(3) Cf. FREUD (S.). *Die endliche und die unendliche Analyse*, 1937. *Passim.*
(4) FREUD (S.). G.W., XIV, 192; S.E., XX, 159; F., 88.
(5) FREUD (S.). *Jenseits des Lustprinzips*, 1920. G.W., XIII, 69; S.E., XVIII, 63; F., 74.
(6) BIBRING (E.). „The Conception of the Repetition Compulsion", 1943, in *Psychoanalytic Quarterly*, XII, 486–519.

V.D.Z.

CONDENSARE

G.: Verdichtung. — *F.:* condensation. — *E.:* condensation. — *S.:* condensación. — *I.:* condensazione. — *P.:* condensação.

● ***Una din principalele modalităţi de funcţionare a proceselor inconştiente: o reprezentare unică exprimă ea singură mai multe lanţuri asociative la a căror intersecţie se situează. Din punct de vedere economic, ea este în acest caz investită cu energii care, legate de aceste diferite lanţuri, vin să i se adauge.***

Condensarea e activă la nivelul simptomului şi, în general, în diferitele formaţiuni ale inconştientului. Cel mai clar se evidenţiază în vis.

Ea se traduce prin faptul că, în comparaţie cu conţinutul său latent, conţinutul manifest al visului este laconic: el constituie o traducere abreviată a conţinutului latent. Condensarea nu trebuie totuşi asimilată unui rezumat: deşi fiecare element manifest este determinat de mai multe semnificaţii latente, invers, fiecare din acestea poate fi prezentă în mai multe elemente; pe de altă parte, elementul manifest nu reprezintă sub acelaşi raport fiecare din semnificaţiile din care derivă, astfel încît el nu le subsumează asemeni unui concept.

■ Condensarea a fost descrisă de Freud mai întîi în *Interpretarea visului* (*Die Traumdeutung*, 1900) ca unul din mecanismele fundamentale prin intermediul căruia se realizează „travaliul visului"*. Ea se poate realiza prin diferite mijloace: se reţine un singur element (temă, persoană etc.), deoarece e prezent de mai multe ori în diferite idei ale visului („punct nodal"); diverse elemente pot fi adunate într-o unitate disparată (de exemplu, personaj compozit); în sfîrşit, condensarea mai multor imagini poate conduce la estomparea trăsăturilor care nu coincid, fiind menţinute şi întărite doar trăsătura sau trăsăturile comune (1).

Analizat pe baza visului, mecanismul condensării nu îi este specific. În *Psihopatologia vieţii cotidiene* (*Zur Psychopathologie des Alltagslebens*, 1901) şi *Cuvîntul de spirit şi relaţiile sale cu inconştientul* (*Der Witz und seine Beziehungen zum Unbewußten*, 1905), Freud stabileşte că unul din elementele esenţiale ale tehnicii cuvîntului de spirit, lapsusului, uitării cuvintelor etc. este condensarea; în *Interpretarea visului*, Freud notează că procesul de condensare e deosebit de important la nivelul cuvintelor (neologisme).

Cum poate fi explicată condensarea? Putem vedea în ea efectul cenzurii şi un mijloc de a o evita. Chiar dacă, aşa cum a arătat Freud, nu avem impresia că ar fi un efect al cenzurii, „cenzura e satisfăcută totuşi" (2). Într-adevăr, condensarea complică lectura conţinutului manifest.

Deşi visul procedează prin condensare, aceasta nu se întîmplă doar pentru a dejuca cenzura: condensarea este o caracteristică a gîndirii inconştiente. În cadrul procesului primar, sînt întrunite condiţiile care permit şi favorizează condensarea: energie liberă*, nelegată; tendinţă la identitatea de percepţie*. Prin urmare, dorinţa inconştientă va fi supusă de la început acţiunii cenzurii, în timp ce ideile preconştiente, „atrase în inconştient", vor forma doar în mod secundar obiectul cenzurii. Se poate stabili nivelul la care se realizează condensarea? „Trebuie poate s-o considerăm ca pe un proces care îmbrăţişează întregul parcurs, pînă la pătrunderea în regiunea percepţiilor, dar în general trebuie să ne mulţumim cu presupunerea că ea rezultă dintr-o acţiune simultană a tuturor forţelor care intervin în formarea visului" (3).

Asemeni deplasării*, condensarea este pentru Freud un proces care îşi află fundamentul în ipoteza economică. Reprezentarea-intersecţie adună energiile care s-au

deplasat de-a lungul diferitelor lanţuri asociative. Faptul că anumite imagini, mai ales în vis, dobîndesc o pregnanţă deosebită se explică prin aceea că, în calitate de produse ale condensării, ele au fost puternic investite.

(1) Cf. FREUD (S.). G.W., V, 299–300; S.E., IV, 293–5; F., 220–2.
(2) FREUD (S.). *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1916–17. G.W., XI, 176; S.E., XV, 173; F., 191.
(3) FREUD (S.). *Der Witz und seine Beziehung zum Unbewußten*, 1905. G.W., V, 187–8; S.E., VIII, 164; F., 191.

V.D.Z.

CONFLICT PSIHIC

G.: psychischer Konflikt. — *F.:* conflit psychique.— *E.:* psychical conflict. — *S.:* conflicto psíquico. — *I.:* conflitto psichico. — *P.:* conflito psíquico.

● ***În psihanaliză, se vorbeşte de conflict atunci cînd, în subiect, se confruntă exigenţe interne contrare. Conflictul poate fi manifest (între o dorinţă şi o cerinţă morală, de exemplu, sau între două sentimente opuse) sau latent, acesta din urmă putînd să se exprime într-un mod deformat în conflictul manifest şi să se traducă mai ales prin formarea de simptome, prin tulburări de comportament sau de caracter etc. Psihanaliza consideră conflictul ca fiind constitutiv pentru fiinţa umană, şi aceasta în diferite perspective: conflict între dorinţă şi apărare, conflict între diferitele sisteme sau instanţe, conflict între pulsiuni, în sfîrşit conflict œdipian, în care nu numai că se confruntă dorinţe contrarii, dar în care acestea se lovesc de interdicţie.***

■ Încă de la început, psihanaliza a constatat conflictul psihic pe care l-a transformat rapid în noţiunea centrală a teoriei nevrozelor. *Studiile asupra isteriei* (*Studien über Hysterie*, 1895) arată modul în care Freud întîlneşte, în cură, pe măsură ce se apropie de amintirile patogene, o rezistenţă sporită (*vezi:* Rezistenţă); această rezistenţă nu este decît expresia actuală a unei apărări intrasubiective împotriva reprezentărilor pe care Freud le desemnează ca inacceptabile (*unverträglich*). Încă din 1895–1896, această activitate defensivă este recunoscută ca mecanism major în etiologia isteriei (*vezi:* Isterie de apărare) şi generalizată la alte „psihonevroze" desemnate atunci ca „psihonevroze de apărare". Simptomul nevrotic este definit ca produsul unui compromis* între două grupe de reprezentări care acţionează ca două forţe de sensuri contrare, la fel de actual şi imperios: „... procesul descris aici: conflict, refulare, înlocuire printr-o formaţiune de compromis reapare în toate simptomele psihonevrotice" (1). În general, acest proces este activ în fenomene cum ar fi visul, actul ratat, amintirea-ecran etc.

Dacă conflictul este indiscutabil un dat major al experienţei psihanalitice, dacă este relativ uşor de descris în modalităţile sale clinice, mult mai dificil este de a elabora o teorie metapsihologică a sa. În întreaga operă a lui Freud, problema fundamentului ultim al conflictului a primit soluţii diferite. Trebuie mai întîi să notăm că se poate discuta despre conflict la două niveluri relativ distincte: la nivel topic*, ca un conflict între sisteme sau instanţe, şi la nivel economico-dinamic, ca un conflict între pulsiuni. Pentru Freud, acest al doilea tip de explicaţie este cel mai radical, articularea celor două niveluri fiind însă adesea dificil de stabilit: o instanţă dată, parte într-un conflict, nu corespunde cu necesitate unui tip specific de pulsiune.

În cadrul primei teorii metapsihologice, conflictul poate fi redus din punct de vedere topic la opoziţia sistemelor Ics, pe de o parte, şi Pcs–Cs, pe de altă parte, sisteme separate

de către cenzură*; această opoziţie corespunde, de asemenea, dualităţii principiului plăcerii şi a principiului realităţii, cel din urmă căutînd să-şi asigure superioritatea asupra celui dintîi. Se poate spune că cele două forţe în conflict sînt aşadar pentru Freud sexualitatea* şi o instanţă refulantă care conţine cu precădere aspiraţiile etice şi estetice ale personalităţii, motivul refulării fiind determinat de caracteristicile particulare ale reprezentărilor sexuale care le fac inacceptabile pentru „eu"* şi generatoare de neplăcere pentru acesta din urmă.

Doar tîrziu a căutat Freud un suport pulsional pentru instanţa refulantă. Dualismul pulsiunilor sexuale* şi al pulsiunilor de autoconservare* (definite ca „pulsiuni ale eului") este considerat ca substrat al conflictului psihic. „... Gîndirea psihanalitică trebuie să admită că [anumite] reprezentări intră în conflict cu altele, mai puternice decît ele, reprezentări pentru care folosim conceptul integrator de „eu", care, după caz, are un conţinut diferit; datorită acestui fapt, primele reprezentări sînt refulate. Dar de ce se naşte această opoziţie care produce refularea între eu şi anumite grupe de reprezentări? [...] Atenţia ne-a fost atrasă de importanţa pe care o au pulsiunile pentru viaţa reprezentărilor; am aflat că fiecare pulsiune caută să se impună activînd reprezentările conforme scopurilor sale. Aceste pulsiuni nu se împacă întotdeauna; adesea, ele intră într-un conflict de interese; opoziţia dintre reprezentări nu este decît expresia luptei dintre diferitele pulsiuni... " (2). Este totuşi evident că, chiar în acest stadiu al gîndirii freudiene, în care există o coincidenţă între instanţa defensivă a eului şi un tip determinat de pulsiuni, opoziţia ultimă „foame–dragoste" nu se exprimă în modalităţile concrete ale conflictului decît prin intermediul unei serii de mediaţii foarte dificil de precizat.

Într-o etapă ulterioară, cea de a doua topică oferă un model mai diversificat al personalităţii şi mai apropiat de aceste modalităţi concrete: conflicte între instanţe, conflicte în interiorul unei anumite instanţe, cum ar fi între polii de identificare maternă şi paternă pe care-l regăsim în supraeu.

Noul dualism pulsional invocat de Freud, cel al pulsiunilor de viaţă* şi al pulsiunilor de moarte*, ar părea că oferă prin opoziţia radicală pe care o pune în joc un fundament pentru teoria conflictului. În realitate, nu se poate constata o astfel de suprapunere între planul principiilor ultime — Eros şi pulsiunea de moarte — şi dinamica concretă a conflictului (*vezi pentru acest aspect*: Pulsiune de moarte). Totuşi noţiunea de conflict este reconsiderată:

1) vedem din ce în ce mai clar că forţele pulsionale activează diferitele instanţe (de exemplu, Freud descrie supraeul ca fiind sadic), chiar dacă nici una dintre ele nu este afectată doar de un singur tip de pulsiune;

2) pulsiunile de viaţă par să acopere cea mai mare parte a opoziţiilor conflictuale pe care Freud le înregistrase anterior pornind de la clinică: „... opoziţia dintre pulsiunile de autoconservare şi pulsiunile de conservare a speciei, precum şi cealaltă opoziţie, între iubirea eului şi iubirea obiectului, se plasează ele însele în sfera Erosului" (3 *a*);

3) uneori, Freud interpretează pulsiunea de moarte nu atît ca un pol al conflictului, cît ca însuşi principiul luptei, ca νεῖκος (ură) pe care Empedocle o opunea deja iubirii (φιλία).

Astfel, el ajunge să specifice „o tendinţă spre conflict", factor variabil a cărui intervenţie determină transformarea, în anumite cazuri, a bisexualităţii, proprii fiinţei umane, într-un conflict între cerinţe riguros incompatibile, în timp ce în absenţa acestui factor nimic n-ar trebui să împiedice tendinţele homosexuale şi heterosexuale să se realizeze într-o soluţie echilibrată.

În aceeaşi direcţie de gîndire putem să interpretăm rolul pe care Freud îl atribuie conceptului de unire a pulsiunilor. Acesta nu desemnează doar un dozaj variabil de sexualitate şi agresivitate: pulsiunea de moarte prin ea însăşi introduce dezunirea (*vezi:* Unire–dezunire a pulsiunilor).

*

Dacă trecem în revistă evoluţia reprezentărilor pe care Freud le-a avut asupra conflictului, vom fi frapaţi, pe de o parte, de faptul că el încearcă întotdeauna să-l reducă la un dualism ireductibil pe care îl poate întemeia, în ultimă analiză, o opoziţie evasimitică între două mari forţe opuse; pe de altă parte, de faptul că unul din polii conflictului rămîne mereu sexualitatea*, în timp ce celălalt este căutat în realităţi schimbătoare („eu", „pulsiuni ale eului", „pulsiuni de moarte"). De la începutul operei sale (*vezi:* Seducţie), dar şi în *Compendiu de psihanaliză* (*Abriß der Psychoanalyse*, 1938), Freud insistă asupra legăturii intrinseci care trebuie să existe între sexualitate şi conflict. Desigur, se poate oferi un model teoretic abstract al conflictului, susceptibil de a fi aplicat la „orice revendicare pulsională", dar „... observaţia ne arată cu regularitate, în măsura în care este corectă, că excitaţiile cărora le revine rolul patogen provin de la pulsiunile parţiale ale vieţii sexuale" (3 *b*). Care este justificarea teoretică ultimă a acestui privilegiu recunoscut sexualităţii în cadrul conflictului? Problema este lăsată în suspensie de Freud, care a indicat în opera sa în repetate rînduri particularităţile temporale ale sexualităţii umane care fac ca „punctul slab al organizării eului să se găsească în relaţia sa cu funcţia sexuală" (3 *c*).

Aprofundarea problemei conflictului psihic îl va conduce cu necesitate pe psihanalist la ceea ce constituie pentru om conflictul nuclear: complexul Œdip*. În cazul acestuia, conflictul, înainte de a fi conflict defensiv, se află deja înscris într-o manieră presubiectivă ca reunire dialectică şi originară a dorinţei şi a interdicţiei.

Complexul Œdip, în măsura în care constituie datul inevitabil şi major care orientează cîmpul interpsihic al copilului, poate fi regăsit în spatele modalităţilor cele mai diverse ale conflictului defensiv (de exemplu, în relaţia dintre eu şi supraeu). Gîndind lucrurile şi mai radical, dacă facem din complexul Œdip o structură în care subiectul trebuie să-şi găsească locul, conflictul apare ca deja prezent anterior jocului pulsiunilor şi apărărilor, joc care va constitui conflictul psihic propriu fiecărui individ.

(1) FREUD (S.). *Über Deckerinnerungen*, 1899. G.W., I, 537; S.E., III, 308.
(2) FREUD (S.). *Die psychogene Sehstörung in psychoanalytischer Auffassung*, 1910. G.W., VIII, 97; S.E., XI, 213.
(3) FREUD (S.). *Abriß der Psychoanalyse*, 1938. — *a)* G.W., XVII, 71; S.E., XXIII, 148; F., 8. — *b)* G.W., XVII, 112; S.E., XXIII, 186; F., 55–6. — *c)* G.W., XVII, 113; S.E., XXIII, 186; F., 57.

V.D.Z.

CONFORM EULUI

G.: ichgerecht. — *F.:* conforme au moi. — *E.:* egosyntonic. — *S.:* concorde con el yo. — *I.:* corrispondente all'io *sau* egosintonico. — *P.:* egossintônico.

● ***Termen care caracterizează pulsiuni, reprezentări acceptabile pentru eu, cu alte cuvinte compatibile cu integritatea şi exigenţele sale.***

■ Termenul este întîlnit uneori în scrierile lui Freud (cf. de exemplu 1, 2). El conotează ideea că conflictul psihic nu opune eul *in abstracto* tuturor pulsiunilor; există două categorii de pulsiuni, dintre care unele sînt compatibile cu eul (pulsiuni ale eului*), iar celelalte opuse eului (*ichwidrig*) sau neconforme acestuia (*nicht ichgerecht*), ceea ce impune refularea lor. În prima teorie despre pulsiuni, dacă, prin definiţie, pulsiunile eului sînt conforme eului, pulsiunile sexuale sînt supuse refulării cînd se dovedesc incompatibile cu eul.

Expresia *conform eului* presupune o noţiune a eului* ca totalitate, integritate, ideal, aşa cum este definită în *Pentru a introduce narcisismul* (*Zur Einführung des Narzißmus*, 1914) (*vezi:* Eu). O asemenea implicaţie găsim la E. Jones, în utilizarea pe care o dă expresiei amintite: el opune tendinţele *egosintonice* tendinţelor *egodistonice* după cum ele sînt sau nu „în armonie, compatibile, coerente cu normele subiectului (*self*)" (3).

(1) Cf. FREUD (S.). *„Psychoanalyse" und „Libidotheorie"*, 1923. G.W., XIII, 222; S.E., XVIII, 246.
(2) Cf. FREUD (S.). *Zur Einführung des Narzißmus*, 1914. G.W., X, 167; S.E., XIV, 99.
(3) JONES (E.). *Papers on Psycho-Analysis*, Baillière, Londra, ed. a 5-a, 1950, 497.

V.D.Z.

CONSTRUCŢIE

G.: Konstruktion. — *F.:* construction. — *E.:* construction. — *S.:* construcción. — *I.:* costruzione. — *P.:* construção.

● ***Termen propus de Freud pentru a desemna o elaborare a analistului mai largă şi mai depărtată de material decît interpretarea şi destinată în primul rînd reconstituirii unei părţi din istoria infantilă a subiectului atît sub raportul faptelor reale, cît şi sub raportul fantasmelor.***

■ Este dificil, poate chiar nerecomandabil, să păstrăm termenul *construcţie* în sensul relativ restrîns pe care Freud i l-a dat în *Construcţii în analiză* (*Konstruktionen in der Analyse*, 1937). În acest articol, Freud urmăreşte înainte de toate să sublinieze dificultatea de a satisface obiectivul ideal al curei: rememorarea totală cu ridicarea amneziei infantile*. Analistul este pus în situaţia de a elabora adevărate „construcţii" şi de a le propune pacientului, ceea ce, de altfel, în cazurile favorabile (cînd construcţia este precisă şi comunicată pacientului în momentul în care acesta este pregătit să o primească), poate determina reapariţia amintirii sau a unor fragmente de amintiri refulate (1). Construcţia are, după Freud, chiar în absenţa unui astfel de efect, o eficienţă terapeutică: „Destul de des nu reuşim să-l determinăm pe pacient să-şi amintească conţinutul refulat. În schimb, dacă am condus corect analiza, obţinem la el o convingere fermă în ce priveşte adevărul construcţiei, convingere care are acelaşi efect terapeutic ca o amintire regăsită" (2).

*

Ideea deosebit de interesantă conotată prin termenul *construcţie* nu ar trebui redusă la utilizarea evasitehnică pe care Freud i-o dă în articolul său din 1937. De altfel, putem găsi în opera sa multe indicii care atestă că tema unei construcţii, a unei organizări a materialului este prezentă de la început, şi nu numai sub un singur aspect. Descoperind inconştientul, Freud îl descrie ca pe o organizare ce trebuie reconstituită în terapie. Într-adevăr, în discursul pacientului „... ansamblul masei spaţial existente a materialului patogen este extras printr-o fantă îngustă şi ajunge la conştiinţă sub forma unor fragmente sau fîşii. Sarcina psihoterapeutului este de a recompune pornind de aici organizarea presupusă. Pentru cei care agreează comparaţiile, se poate spune că este vorba de un puzzle" (3).

În *Un copil este bătut* (*Ein Kind wird geschlagen*, 1919), Freud încearcă să reconstituie întreaga evoluţie a unei fantasme: anumite segmente temporale ale acestei evoluţii sînt parcă esenţialmente inaccesibile rememorării, dar o adevărată logică internă ne sileşte să le presupunem existenţa şi să le reconstruim.

Într-o manieră mai generală, se poate vorbi nu numai de construcţia elaborată de analist sau în cadrul curei; concepţia freudiană asupra fantasmei presupune că aceasta este o elaborare realizată de subiect, o construcţie care îşi găseşte un suport parţial în real, aşa cum o ilustrează limpede existenţa „teoriilor" sexuale infantile. De fapt, termenul *construcţie* pune în evidenţă întreaga problemă a structurilor inconştiente şi a structurării prin cură.

(1) Cf. FREUD (S.). *Abriß der Psychoanalyse*, 1938, G.W., XVII, 103–4; S. E., XXIII, 178; F., 46–7.
(2) FREUD (S.). *Konstruktionen in der Analyse*, 1937. G.W., XVI, 53; S.E., XXIII, 265–6.
(3) FREUD (S.). „Zur Psychotherapie der Hysterie", in *Studien über Hysterie*, 1895. G. W., I, 296; S. E., II, 291; F., 236.

V.D.Z.

CONŞTIENŢĂ/CONŞTIINŢĂ

A) *G.:* Bewußtheit. — *F.:* conscience (psychologique). — *E.:* the attribute (*sau* the fact) of being conscious, being conscious. — *S.:* el estar consciente. — *I.:* consapevolezza. — *P.:* o estar consciente.

B) *G.:* Bewußtsein. — *F.:* conscience (psychologique). — *E.:* consciousness. — *S.:* conciencia psicológica. — *I.:* coscienza. — *P.:* consciência psicológica.

● ***A) În sens descriptiv: calitate momentană ce caracterizează percepţiile externe şi interne în cadrul ansamblului fenomenelor psihice.***

B) Conform teoriei metapsihologice a lui Freud, conştiinţa este funcţia unui sistem, sistemul percepţie–conştiinţă (Pc–Cs).

Din punct de vedere* topic, *sistemul percepţie–conştiinţă este situat la periferia aparatului psihic, primind informaţii atît din lumea exterioară, cît şi din lumea interioară, adică senzaţiile care se înscriu în seria neplăcere–plăcere şi reviviscenţele mnezice. Adesea, Freud leagă funcţia percepţie–conştiinţă de sistemul preconştient, desemnat atunci ca sistem preconştient–conştient (Pcs–Cs).

Din punct de vedere* funcţional, *sistemul percepţie–conştiinţă se opune sistemelor de urme mnezice care constituie inconştientul şi preconştientul: la nivelul său, nici o excitaţie nu lasă urme durabile. Din punct de vedere* economic, *el se caracterizează prin faptul că dispune de o energie care se mişcă liber, aptă de a suprainvesti un anumit element (mecanismul atenţiei).

Conştiinţa joacă un rol important în* dinamica *conflictului (evitare conştientă a dezagreabilului, reglare mai discriminatorie a principiului plăcerii) şi în cadrul curei (funcţia şi limita conştientizării), dar ea nu poate fi definită ca unul din polii conflictului defensiv (α).

■ Deşi teoria psihanalitică s-a constituit refuzînd să definească psihicul prin conştiinţă, ea nu a considerat conştiinţa ca un fenomen neesenţial. În acest sens, Freud a ironizat pretenţia anumitor orientări în psihologie: „O tendinţă extremă, cum ar fi, de exemplu, cea a behaviorismului apărută în America, îşi închipuie că poate construi o psihologie care nu ţine seama de acest fapt fundamental!" (1 *a*).

Freud consideră conştiinţa ca pe un dat al experienţei individuale, care se oferă intuiţiei imediate, fără s-o mai descrie. Este „... un fapt fără echivalent care nu poate fi nici explicat, nici descris [...]. Totuşi, atunci cînd se vorbeşte de conştiinţă, fiecare ştie imediat, din experienţă, despre ce este vorba" (1 *b*).

Această dublă teză — conştiinţa nu ne dă decît o viziune lacunară asupra proceselor psihice, acestea fiind în cea mai mare parte a lor inconştiente şi faptul că nu este deloc indiferent dacă un fenomen este conştient sau nu — face necesară o teorie a conştiinţei care să-i determine funcţiile şi locul.

Încă în primul model metapsihologic al lui Freud sînt prezente două afirmaţii esenţiale: pe de o parte, Freud asimilează conştiinţa percepţiei şi vede esenţa celei din urmă în capacitatea de a recepţiona *calităţile* sensibile; pe de altă parte, el atribuie această funcţie percepţie–conştiinţă unui sistem (sistemul ω sau W), autonom în raport cu ansamblul psihismului, ale cărui principii de funcţionare sînt pur cantitative: „Conştiinţa ne oferă ceea ce numim *calităţi*, senzaţii foarte variate ale *diferenţei*, această *diferenţă* depinzînd de relaţiile cu lumea exterioară. În această diferenţă se găsesc serii, similitudini etc., însă nu putem găsi nimic propriu-zis cantitativ" (2 *a*).

Prima din aceste teze va fi menţinută de-a lungul întregii opere: „Conştiinţa este în concepţia noastră aspectul subiectiv al unei părţi a proceselor fizice care se produc în sistemul neuronic, şi anume a proceselor perceptive... " (2 *b*). Ea acordă prioritate, în cadrul fenomenului conştiinţă, *percepţiei*, şi, în special, percepţiei lumii exterioare: „Accesul la conştiinţă este legat înainte de toate de percepţiile pe care organele noastre de simţ le primesc din lumea exterioară" (1 *c*). În teoria despre proba realităţii", constatăm o sinonimie semnificativă între termenii: indice de calitate, indice de percepţie şi indice de realitate (2 *c*). La început, există o „ecuaţie: percepţie–realitate (lume exterioară)" (1 *d*). *Conştiinţa fenomenelor psihice* este, şi ea, inseparabilă de percepţia calităţilor: conştiinţa nu este nimic altceva decît „... un organ senzorial pentru perceperea calităţilor psihice" (3 *a*). Ea percepe stările de tensiune pulsională şi descărcările de excitaţie sub forma calităţilor plăcere–neplăcere. Dar problema cea mai dificilă pusă de conştiinţă este pentru Freud cea a „procesului de gîndire", înţelegînd prin aceasta atît reactivarea amintirilor, cît şi raţionamentul, şi, în general, toate procesele în care intră în joc „reprezentări"". În întreaga sa operă, Freud a menţinut o teorie care asociază conştientizarea proceselor de gîndire cu „resturile verbale" (*Wortreste*) (*vezi:* Reprezentare a lucrului şi a cuvintelor). Acestea (datorită caracterului de percepţie nouă asociată reactivărilor: cuvintele rememorate sînt, cel puţin în stare incipientă, re-pronunţate) (2 *d*) permit conştiinţei să găsească un fel de punct de ancorare care îngăduie energiei sale de suprainvestire* să iradieze: „Pentru ca [proceselor de gîndire] să li se confere o calitate, acestea sînt asociate, la om, amintirilor verbale, ale căror resturi calitative sînt suficiente pentru a atrage asupra lor atenţia conştiinţei, ceea ce face ca o nouă investire mobilă să se orienteze spre gîndire" (3 *b*).

Această legătură a conştiinţei cu percepţia îl determină pe Freud să le reunească cel mai adesea într-un singur sistem pe care, în *Proiect de psihologie* (*Entwurf einer Psychologie*, 1895), îl numeşte „sistemul ω", iar, începînd cu 1915 (lucrările metapsihologice), sistemul „percepţie–conştiinţă"" (Pc–Cs). Separarea unui astfel de sistem de toate celelalte care constituie locul de înscriere a urmelor mnezice* (Pcs şi Ics) se bazează pe un fel de deducţie logică ce porneşte de la o idee dezvoltată încă de Breuer în *Consideraţii teoretice* (*Theoretisches*, 1895): „... unul şi acelaşi organ nu poate îndeplini aceste două condiţii contradictorii": refacerea cît mai rapidă cu putinţă a *statu quo ante* pentru a putea primi noi percepţii şi înmagazinarea de impresii pentru a le putea repro-

duce (4). Mai tîrziu, Freud va completa această idee printr-o formulă care îşi propune să lămurească apariţia „inexplicabilă" a conştiinţei: „... ea apare în sistemul perceptiv *în locul* urmelor durabile" (5 *a*).

*

Situarea *topică** a conştiinţei nu este pe deplin clarificată: dacă în *Proiect de psihologie* ea este situată „la nivelurile superioare" ale sistemului, curînd legătura sa intimă cu percepţia îl va determina pe Freud să o plaseze la periferie, între lumea exterioară şi sistemele mnezice: „Aparatul perceptiv psihic presupune două straturi: unul extern, filtrul de excitaţii, menit să reducă intensitatea excitaţiilor care vin din exterior, şi altul, situat în spatele celui dintîi, suprafaţă receptoare a excitaţiilor, sistemul Pc–Cs" (5 *b*) (*vezi:* Filtru de excitaţii). Această situare periferică prefigurează situarea atribuită eului; în *Eul şi sinele* (*Das Ich und das Es*, 1923), Freud vede în sistemul Pc–Cs „nucleul eului" (6 *a*): „... eul este acea parte a sinelui care este modificată de influenţa directă a lumii exterioare prin intermediul Pc–Cs; într-un anume sens, el este continuarea diferenţierii superficiale" (6 *b*) (*vezi:* Eu).

—Din punct de vedere *economic**, conştiinţa n-a întîrziat să-l pună pe Freud în faţa unei probleme speciale. Într-adevăr, conştiinţa este un fenomen calitativ, produs de percepţia calităţilor senzoriale; fenomenele cantitative de tensiune şi de destindere nu devin conştiente decît sub o formă calitativă. Dar, pe de altă parte, o funcţie eminamente legată de conştiinţă cum este cea a atenţiei, cu aspectele ei de intensitate mai *mare* sau mai *mică*, sau un proces cum este conştientizarea (*Bewußtwerden*) care joacă un rol atît de important în cură, cer o interpretare în termeni economici. Freud emite ipoteza că energia atenţiei, care, de exemplu, „suprainvesteşte" o percepţie, este o energie care vine dinspre eu (*Proiect de psihologie*), sau dinspre sistemul Pc (*Interpretarea visului*); această energie este orientată de indicii calitativi oferiţi de conştiinţă: „Pentru mine, regula biologică a atenţiei are următorul enunţ: atunci cînd apare un indice al realităţii, investirea unei percepţii care este simultan prezentă trebuie suprainvestită" (2 *e*).

La fel, atenţia legată de procesele de gîndire asigură o reglare mai fină a acestora decît cea asigurată doar de principiul plăcerii: „Vedem că percepţia realizată de organele noastre de simţ are drept rezultat dirijarea investirii atenţiei spre căile pe care se propagă excitaţia senzorială aferentă; excitaţia calitativă a sistemului Pc serveşte drept regulator pentru scurgerea cantităţii mobile în aparatul psihic. Putem considera că acest organ de simţ superior care este sistemul Cs funcţionează în acelaşi mod. Percepînd noi calităţi, conştiinţa contribuie şi la orientarea şi repartizarea adecvată a cantităţilor de investire mobile" (3 *c*) (*vezi:* Energie liberă–Energie legată; Suprainvestire).

— În sfîrşit, din punct de vedere *dinamic**, putem nota o anumită evoluţie în ce priveşte importanţa atribuită de Freud factorului conştiinţă atît în procesul defensiv, cît şi în eficienţa curei. Fără a intenţiona să refacem această evoluţie, putem să-i indicăm cîteva elemente:

1° La începuturile psihanalizei, un mecanism cum este refularea era conceput ca un refuz intenţional apropiat de mecanismul atenţiei: „Clivajul conştiinţei în aceste cazuri de isterie dobîndită este [...] un clivaj voit, intenţional sau cel puţin el este adesea introdus printr-un act de voinţă liberă..." (7).

Se ştie că accentul pus din ce în ce mai apăsat asupra caracterului cel puţin parţial inconştient al apărărilor şi rezistenţei care le exprimă în cadrul terapiei l-a condus pe Freud la modificarea noţiunii de eu şi la cea de a doua sa teorie a aparatului psihic.

2° O etapă importantă a acestei evoluţii este marcată de scrierile metapsihologice din 1915, în care Freud afirmă că „... conştienţa, singura caracteristică a proceselor psihice care ne este dată nemijlocit, nu ne poate oferi criteriul distincţiei dintre sisteme" (8 *a*). Prin

aceasta, Freud nu renunţă la ideea că conştiinţa trebuie atribuită unui sistem, unui „organ" veritabil, specializat; el indică doar faptul că accesul la conştiinţă nu este suficient pentru caracterizarea poziţiei topice a unui anumit conţinut în sistemul preconştient sau în sistemul inconştient: „În măsura în care vrem să ajungem la o concepţie metapsihologică asupra vieţii psihice, atunci trebuie să învăţăm să ne eliberăm de ideea importanţei acordate simptomului «conştienţă»" (8 *b*, β).

3° În teoria terapiei, problematica conştientizării şi a eficienţei sale a rămas o temă majoră pentru reflexie. Trebuie să menţionăm aici importanţa relativă şi jocul combinat al diferiţilor factori care intervin în terapie: rememorare şi construcţie, repetare în transfer şi perlaborare, în sfîrşit interpretare al cărei impact nu se limitează la comunicarea conştientă dacă ea induce modificări structurale. „Terapia psihanalitică se bazează pe influenţa conştientului asupra inconştientului şi ne arată în orice caz că această sarcină, oricît de dificilă ar fi, nu este irealizabilă" (8 *c*). Însă, pe de altă parte, Freud a subliniat mereu mai apăsat faptul că nu este suficient să comunici bolnavului o interpretare, fie ea pe deplin adecvată, a unei fantasme* inconştiente, pentru a induce modificări structurale: „Dacă comunicăm unui pacient o reprezentare pe care el a refulat-o odinioară, dar pe care noi am bănuit-o, aceasta nu modifică cu nimic starea sa psihică. Înainte de toate, aceasta nu ridică refularea şi nu-i anulează efectele... " (8 *d*).

Conştientizarea nu implică prin sine o veritabilă integrare a refulatului în sistemul preconştient; ea trebuie completată printr-o activitate capabilă să ridice rezistenţele care împiedică comunicarea între sistemele inconştient şi preconştient, capabilă să stabilească o legătură din ce în ce mai strînsă între urmele mnezice inconştiente şi verbalizarea lor. Doar la sfîrşitul acestei activităţi se pot întîlni „... faptul de a fi înţeles şi faptul de a fi trăit [,care] sînt de natură cu totul diferită din punct de vedere psihic, chiar atunci cînd conţinutul lor este identic" (8 *e*). Perlaborarea* este aceea care permite integrarea progresivă în preconştient.

▲ (α) Adjectivul *bewußt* înseamnă conştient într-un dublu sens: activ (conştient de) şi pasiv (calitate a ceea ce este obiect al conştiinţei). Limba germană dispune de mai multe substantive formate pornind de la *bewußt*. *Bewußtheit* = calitatea de a fi obiect al conştiinţei, pe care propunem s-o traducem prin „le fait d'être conscient" (conştienţă). *Bewußtsein* = conştiinţă ca realitate psihică desemnînd mai curînd activitatea, funcţia (conştiinţa morală este desemnată printr-un termen cu totul diferit: *das Gewissen*). *Das Bewußte* = conştientul, desemnînd mai curînd un tip de conţinuturi deosebite de conţinuturile preconştiente şi inconştiente. *Das Bewußtwerden* = conştientizarea unui anumit conţinut, pe care-l traducem cu „acces la conştiinţă". *Das Bewußtmachen* = faptul de a face conştient un anumit conţinut.

(β) Să notăm în această privinţă că desemnarea sistemelor în prima teorie asupra aparatului psihic este axată pe referirea la conştiinţă: *inconştient, preconştient, conştient*.

(1) FREUD (S.). *Abriß der Psychoanalyse*, 1938. — *a)* G.W., XVII, 79, n.; S.E., XXIII, 157, n; F., 18, n; — *b)* G.W., XVII, 79; S.E., XXIII, 157; F., 18. — *c)* G.W., XVII, 83; S.E., XXIII, 161; F., 24. — *d)* G.W., XVII, 84; S.E., XXIII, 162; F., 25.

(2) FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1887–1902. — *a)* G., 393; E., 369; F., 328. — *b)* G., 396; E., 373; F., 331. — *c)* Cf. G., 373–466; E., 348–445; F., 307–96. — *d)* Cf. G., 443–4; E., 421–2; F., 375–6. — *e)* G., 451; E., 428–9; F., 382.

(3) FREUD (S.). *Die Traumdeutung*, 1900. — *a)* G.W., II–III, 620; S.E., V, 615; F., 500. — *b)* G.W., II–III, 622; S.E., V, 617; F., 502. — *c)* G.W., II–III, 621; S.E., V, 616; F., 501.

(4) Cf. BREUER (J.)., „Theoretisches", in *Studien über Hysterie*, 1895. G., 164; S.E., II, 188–9, n.; F., 149–50, n.

(5) FREUD (S.). *Notiz über den „Wunderblock"*, 1925. — *a)* G.W., XIV, 4–5; S.E., XIX, 228. — *b)* G.W., XIV, 6; S.E., XIX, 230.

(6) FREUD (S.). — *a)* G.W., XIII, 251; S.E., XIX, 24; F., 178. — *b)* G.W., XIII, 252; S.E., XIX, 25; F., 179.
(7) FREUD (S.). *Studien über Hysterie*, 1895. G.W., I, 182; S.E., II, 123; F., 96.
(8) FREUD (S.). *Das Unbewußte*, 1915. — *a)* G.W., X, 291; S.E., XIV, 192; F., 139. — *b)* G.W., X, 291; S.E., XIV, 192; F., 139. — *c)* G.W., X, 293; S.E., XIV, 193; F., 141. — *d)* G.W., X, 274; S.E., XIV, 175; F., 109–10. — *e)* G.W., X, 275; S.E., XIV, 175–6; F., 110.

V.D.Z.

CONTRAINVESTIRE

G.: Gegenbesetzung. — *F.:* contre-investissement. — *E.:* anticathexis. — *S.:* contracarga. — *I.:* controcarica *sau* controinvestimento. — *P.:* contra-carga *sau* contra-investimento.

● ***Proces economic postulat de Freud ca suport pentru numeroase activităţi defensive ale eului. El constă în investirea de către eu a reprezentărilor, sistemelor de reprezentări, atitudinilor etc., susceptibile să se opună accederii la conştiinţă şi motilitate a reprezentărilor şi dorinţelor inconştiente.***
Termenul poate desemna de asemenea rezultatul mai mult sau mai puţin durabil al unui asemenea proces.

■ Noţiunea de contrainvestire este invocată de Freud în special în cadrul teoriei sale economice asupra refulării. Reprezentările care trebuie refulate, în măsura în care sînt constant investite de pulsiune şi tind neîncetat să pătrundă în conştiinţă, nu pot fi menţinute în inconştient decît dacă o forţă, de asemenea constantă, este exercitată în sens contrar. În general, refularea presupune aşadar două procese economice care se implică mutual:

1) retragerea de către sistemul Pcs a investirii legate pînă la momentul respectiv de cîte o reprezentare neplăcută (dezinvestire);

2) contrainvestirea care utilizează energia disponibilizată de operaţia precedentă.

Problema care se pune aici este de a şti ce anume este ales ca obiect al contrainvestirii. Trebuie să notăm că contrainvestirea are drept rezultat menţinerea unei reprezentări în sistemul din care provine energia pulsională. Ea este deci investirea unui element al sistemului preconştient–conştient care împiedică emergenţa în locul ei a reprezentării refulate. Elementul contrainvestit poate fi de diferite feluri: un simplu derivat* al reprezentării inconştiente (formaţiune substitutivă, animalul fobic de exemplu, care face obiectul unei vigilenţe deosebite şi care este destinat să menţină refulate dorinţa inconştientă şi fantasmele conexe) sau un element care se opune direct acesteia (de exemplu, formaţiunea reacţională: solicitudine exagerată a unei mame pentru copiii săi, care acoperă dorinţele sale agresive; preocupare pentru curăţenie, care se opune tendinţelor anale).

Pe de altă parte, ceea ce este contrainvestit poate fi nu numai o reprezentare, ci şi o situaţie, un comportament, o trăsătură de caracter etc., obiectivul rămînînd întotdeauna menţinerea pe cît posibil constantă a refulării. În acest sens, noţiunea de contrainvestire conotează aspectul economic al noţiunii dinamice de apărare a eului; ea explică stabilitatea simptomului, care, conform expresiei lui Freud, este „menţinută din ambele părţi în acelaşi timp". Indestructibilităţii dorinţei inconştiente i se opune rigiditatea relativă a structurilor defensive ale eului care necesită un consum permanent de energie.

Noţiunea de contrainvestire nu este utilizabilă doar cu referire la graniţa dintre sistemul inconştient, pe de o parte, şi cel preconştient, pe de altă parte. Invocată de Freud mai întîi în teoria refulării* (1), contrainvestirea se regăseşte şi într-un mare număr de

operaţii defensive: izolarea, anularea retroactivă, apărarea prin intermediul realităţii etc. În astfel de operaţii defensive sau chiar în mecanismul atenţiei şi al gîndirii discriminatorii, contrainvestirea este activă şi în interiorul sistemului preconştient–conştient.

În sfîrşit, Freud face apel la noţiunea de contrainvestire cînd se referă la relaţia organismului cu mediul pentru a explica reacţiile de apărare în faţa unui aflux de energie externă care depăşeşte capacitatea filtrului de excitaţii* (durere, traumatism). Organismul mobilizează atunci energie internă în dauna activităţilor sale, care sînt astfel proporţional diminuate, pentru a crea un fel de barieră care să prevină sau să limiteze afluxul de excitaţii externe (2).

(1) Cf. FREUD (S.). *Die Traumdeutung*, 1900. G.W., II–III, 610; S.E., V, 604–5; F., 493.
(2) Cf. de exemplu FREUD (S.). *Jenseits des Lustprinzips*, 1920. G.W., XIII, 30–1; S.E., XVIII, 30–1; F., 33–4.

V.D.Z.

CONTRATRANSFER

G.: Gegenübertragung. — *F.:* contre-transfert. — *E.:* counter-transference. — *S.:* contratransferencia. — *I.:* controtransfert. — *P.:* contratransferência.

● ***Ansamblu de reacţii inconştiente ale analistului faţă de persoana analizată şi în special faţă de transferul acesteia.***

■ Referirile lui Freud la ceea ce a numit contratransfer sînt foarte rare. El îl înţelege ca „influenţa bolnavului asupra sentimentelor inconştiente ale medicului" (1 *a*) şi subliniază că „nici un analist nu merge mai departe decît îi permit propriile complexe şi rezistenţe interioare" (1 *b*), consecinţa fiind necesitatea ca analistul să se supună unei analize personale.

Începînd cu Freud, contratransferul a făcut obiectul unui interes tot mai mare din partea psihanaliştilor, mai ales pe măsură ce cura era înţeleasă şi descrisă tot mai mult ca relaţie, ca şi datorită extinderii psihanalizei în domenii noi (analiza copiilor şi a psihoticilor), în care reacţiile inconştiente ale analistului pot fi mai solicitate. Ne vom referi doar la două aspecte.

1° Din punct de vedere al delimitării conceptului, se înregistrează diferenţe considerabile: unii autori înţeleg prin contratransfer toate aspectele personalităţii analistului care pot interveni în cură; alţii limitează contratransferul la procesele inconştiente pe care transferul celui analizat le induce în analist.

Daniel Lagache admite această ultimă delimitare şi o precizează remarcînd că, astfel înţeles (reacţie la transferul celuilalt), contratransferul nu se întîlneşte doar la analist, ci şi la analizat. Atunci, transferul şi contratransferul nu coincid cu procesele proprii analizatului, pe de o parte, şi analistului, pe de altă parte. Dacă am lua în considerare ansamblul cîmpului analitic, ar trebui să distingem la fiecare din cele două persoane aflate în relaţie ceea ce este transfer de ceea ce este contratransfer (2).

2° Din punct de vedere tehnic, putem distinge în linii mari trei orientări:

a) reducerea cît mai mare prin analiză personală a manifestărilor contratransferenţiale, astfel încît situaţia analitică să fie, la limită, structurată ca o suprafaţă proiectivă exclusiv prin transferul pacientului;

b) utilizarea controlată a manifestărilor contratransferului în travaliul analitic, urmînd indicaţia lui Freud conform căreia: „... fiecare posedă în propriul inconştient un instru-

ment cu ajutorul căruia poate interpreta expresiile inconştientului altor oameni" (3) (*vezi:* Atenţie flotantă);

c) orientarea în vederea *interpretării* în funcţie de propriile reacţii contratransferenţiale, asimilate adesea din această perspectivă cu emoţiile resimţite. O astfel de atitudine postulează că rezonanţa „de la inconştient la inconştient" constituie singura comunicare psihanalitică autentică.

(1) FREUD (S.). *Die zukünftigen Chancen der psychoanalytischen Therapie*, 1910. — *a)* G.W., VIII, 108; S.E., XI, 144–5; F., 27. — *b)* G.W., VIII, 108; S.E., XI, 144–5; F., 27.
(2) Cf. LAGACHE (D.). „La méthode psychanalytique", in MICHAUX (L.) şi col., *Psychiatrie*, 1036–66, Paris, 1964.
(3) FREUD (S.). *Die Disposition zur Zwangsneurose*, 1913. G.W., VIII, 445; S.E., XII, 320; F., 441.

V.D.Z.

CONŢINUT LATENT

G.: latenter Inhalt. — *F.:* contenu latent. — *E.:* latent content. — *S.:* contenido latente. — *I.:* contenuto latente. — *P.:* conteúdo latente.

● ***Ansamblu de semnificaţii la care ajunge analiza unui produs al inconştientului, în special a visului. O dată descifrat, visul nu mai apare ca o relatare în imagini, ci ca o organizare de idei, un discurs, exprimînd una sau mai multe dorinţe.***

■ Expresia *conţinut latent* poate fi luată, în sens larg, ca ansamblu a ceea ce analiza dezvăluie succesiv (asociaţiile analizatului, interpretările analistului); conţinutul latent al unui vis apare ca fiind constituit din resturi diurne, amintiri din copilărie, impresii corporale, aluzii la situaţia transferenţială etc.

Într-un sens mai restrîns, conţinutul latent desemnează, în opoziţie cu conţinutul manifest — lacunar şi falsificator —, traducerea integrală şi veridică a discursului celui care visează, expresia adecvată a dorinţei sale. Conţinutul manifest (pe care Freud îl desemnează adesea doar prin termenul „conţinut") este versiunea trunchiată, conţinutul latent (numit şi „gînduri" sau „gînduri latente" ale visului) descoperit de analist este versiunea corectă: ele „... ne apar ca două prezentări ale aceluiaşi conţinut în două limbi diferite sau, mai exact, conţinutul visului ne apare ca o transpunere a ideilor visului într-un alt registru de expresie, ale cărui semne şi legi de compoziţie trebuie să învăţăm să le cunoaştem, ca în relaţia dintre original şi traducere. Gîndurile visului devin inteligibile de îndată ce luăm cunoştinţă de ele" (1 *a*).

În concepţia lui Freud, conţinutul latent este anterior conţinutului manifest, travaliul visului transformîndu-l pe primul în cel de al doilea şi nefiind, din acest motiv, „niciodată creator" (2). Aceasta nu înseamnă că analistul poate redescoperi totul — „Chiar şi în cazul celor mai bine interpretate vise rămîne adesea un punct întunecat [...]. Acesta e ombilicul visului" (1 *b*) — şi, prin urmare, nici că ar putea fi în posesia unei interpretări definitive a visului (*vezi:* Suprainterpretare).

(1) FREUD (S.). *Die Traumdeutung*, 1900. — *a)* G.W., II–III, 283; S.E., IV, 277; F., 207. — *b)* G.W., II–III, 530; S.E., V, 525; F., 433.
(2) FREUD (S.). *Über den Traum*, 1901. G.W., II–III, 680; S.E., V, 667; F., 112.

V.D.Z.

CONŢINUT MANIFEST

G.: manifester Inhalt. — *F.:* contenu manifeste. — *E.:* manifest content. — *S.:* contenido manifiesto. — *I.:* contenuto manifesto. — *P.:* conteúdo manifesto *sau* patente.

● ***Desemnează visul înainte de a fi supus investigării analitice, aşa cum îi apare celui care îl visează şi îl povesteşte. Prin extensie, se poate vorbi de conţinut manifest al oricărui produs verbalizat — de la fantasmă la opera literară — care devine obiectul unei interpretări din perspectiva metodei analitice.***

■ Expresia *conţinut manifest* a fost introdusă de Freud în *Interpretarea visului* (*Die Traumdeutung*, 1900) în legătură cu cea de *conţinut latent*. Adesea, termenul „conţinut", fără calificativ, este utilizat în acelaşi sens şi opus celui de „gînduri (sau gînduri latente) ale visului". Pentru Freud, conţinutul manifest este produsul travaliului visului, iar conţinutul latent cel al travaliului invers, al celui de interpretare.

Această concepţie a fost criticată dintr-un punct de vedere fenomenologic: pentru Politzer, visul nu are, de fapt, decît un singur conţinut. Ceea ce Freud înţelege prin conţinut manifest constituie prezentarea descriptivă pe care subiectul o face visului său într-un moment în care nu deţine toate semnificaţiile exprimate de vis (1).

(1) Cf. POLITZER (G.). *Critique des fondements de la psychologie*, Rieder, Paris, 1928.

V.D.Z.

CONVERSIE

G.: Konversion. — *F.:* conversion. — *E.:* conversion. — *S.:* conversión. — *I.:* conversione. — *P.:* conversão.

● ***Mecanism de formare a simptomelor activ în isterie şi în special în isteria de conversie* (vezi acest termen).**

El constă în transpunerea unui conflict psihic în simptome somatice, motorii (de exemplu, paraliziile) sau senzitive (anestezii sau dureri localizate) şi în încercarea de a-l rezolva pe această cale.

Termenul conversie este pentru Freud corelativ unei concepţii economice: libidoul detaşat de reprezentarea refulată este transformat în energie de inervaţie. Specifică pentru simptomele de conversie e însă semnificaţia lor simbolică: ele exprimă prin intermediul corpului reprezentări refulate.

■ Termenul *conversie* a fost introdus de Freud în psihopatologie pentru a explica „saltul psihicului în inervaţia somatică", pe care el însuşi îl considera dificil de conceput (1). Această idee, nouă pentru sfîrşitul secolului al XIX-lea, a cunoscut, după cum se ştie, o răspîndire considerabilă, în special o dată cu dezvoltarea cercetărilor psihosomatice. E cu atît mai necesar să delimităm în acest cîmp, devenit prea larg, ceea ce poate fi specific legat de conversie; de altfel, trebuie să menţionăm că o asemenea preocupare e deja prezentă la Freud, în special în distingerea simptomelor isterice de simptomele somatice ale nevrozelor actuale.

Termenul *conversie* e contemporan cu primele cercetări ale lui Freud asupra isteriei: îl întîlnim mai întîi în prezentarea cazului doamnei Emmy von N... din *Studii asupra*

isteriei (*Studien über Hysterie*, 1895) şi în *Psihonevrozele de apărare* (*Die Abwehr-Neuropsychosen*, 1894). Primul său sens este economic: este vorba de o energie libidinală care se transformă, se *converteşte* în inervaţie somatică. Conversia este corelativă detaşării libidoului de reprezentare în procesul refulării; energia libidinală detaşată este atunci „... transpusă în plan corporal" (2 *a*).

Această interpretare economică a conversiei este pentru Freud inseparabilă de o concepţie simbolică: prin simptomele corporale „vorbesc" (3) reprezentările refulate, deformate de mecanismele condensării şi deplasării. Freud notează că raportul simbolic care leagă simptomul de semnificaţie este de aşa natură, încît nu numai că unul şi acelaşi simptom exprimă mai multe semnificaţii *în acelaşi timp*, dar şi *succesiv*: „De-a lungul anilor, un simptom îşi poate modifica una din semnificaţii sau semnificaţia principală [...]. Producerea unui simptom de acest tip este atît de dificilă, transferul unei excitaţii pur psihice în domeniul corporal — proces pe care l-am numit conversie — depinde de concursul atîtor condiţii favorabile, disponibilitatea somatică necesară conversiei e obţinută cu atîta dificultate, încît tendinţa de descărcare a excitaţiei provenind din inconştient este silită să se mulţumească eventual cu modalitatea de descărcare deja practicabilă" (4).

În ce priveşte motivele care fac ca simptomele de conversie să se formeze mai frecvent decît alte simptome — fobice sau obsesionale, de pildă —, Freud invocă mai întîi o „capacitate de conversie" (2 *b*). Această idee va fi reluată prin expresia „disponibilitate somatică"*, factor constituţional sau dobîndit care predispune, în general, un anumit subiect la conversie sau, mai specific, un anumit organ sau un anumit aparat la utilizare în acest scop. Problema trimite la „alegerea nevrozei"* şi la specificitatea structurilor nevrotice.

Care este locul conversiei din punct de vedere nosografic?

1° În domeniul *isteriei*: la început, Freud a considerat că ea este, în grade diferite, un mecanism activ întotdeauna în isterie. Apoi, aprofundarea structurii isterice l-a condus pe Freud să includă în această categorie o formă de nevroză care nu presupune simptome de conversie; este vorba de un sindrom fobic pe care îl izolează ca isterie de angoasă*, ceea ce permite delimitarea unei isterii de conversie.

Această tendinţă de a nu mai considera că isteria şi conversia sînt coextensive o regăsim astăzi, cînd se vorbeşte de isterie, de structură isterică, în absenţa simptomelor de conversie.

2° În domeniul mai general al *nevrozelor*: în alte nevroze decît în isterie, se întîlnesc simptome corporale care au o relaţie simbolică cu fantasmele inconştiente ale subiectului (vezi, de exemplu, tulburările intestinale ale *Omului cu lupi*). Atunci trebuie să considerăm conversia ca un mecanism atît de important pentru formarea simptomelor încît îl putem întîlni, în grade diferite, în diferitele categorii de nevroze, sau trebuie să continuăm a-l considera specific pentru isterie şi să invocăm, cînd îl întîlnim în alte afecţiuni, un „nucleu isteric"? Sau mai bine să vorbim de „nevroză mixtă"? Problema nu este pur verbală, deoarece conduce la diferenţierea nevrozelor din punctul de vedere al structurilor şi nu doar din cel al simptomelor.

3° În domeniul numit astăzi *psihosomatic*: fără a avea pretenţia de a decide într-o dezbatere care rămîne deschisă, se pare că astăzi există tendinţa de a distinge conversia isterică de alte procese de formare a simptomelor, pentru care se propune de pildă termenul *somatizare*: simptomul de conversie isterică s-ar afla într-o relaţie simbolică mai precisă cu istoria subiectului, fiind mai greu de separat într-o entitate nosografică somatică (exemplu: ulcer stomacal, hipertensiune), mai puţin stabil etc. Chiar dacă distincţia clinică poate fi realizată în multe cazuri, distincţia teoretică e greu de elaborat.

(1) FREUD (S.). *Bemerkungen über einen Fall von Zwangsneurose*, 1909. G.W., VII, 382; S.E., X, 157; F., 200.
(2) Cf. FREUD (S.). *Die Abwehr-Neuropsychosen*, 1894. — *a)* G.W., I, 63; S.E., III, 49. — *b)* G.W., I, 65; S.E., III, 50.
(3) Cf. de exemplu: FREUD (S.). *Studien über Hysterie*, 1895. G.W., I, 212; S.E., II, 148; F., 117.
(4) FREUD (S.). *Bruchstück einer Hysterie-Analyse*, 1905. G.W., V, 213; S.E., VII, 53; F., 38.

V.D.Z.

CUANTUM DE AFECT

G.: Affektbetrag. — *F.:* quantum d'affect. — *E.:* quota of affect. — *S.:* cuota *sau* suma de afecto. — *I.:* importo *sau* somma d'affetto. — *P.:* quota *sau* soma de afeto.

● ***Factor cantitativ postulat ca substrat al afectului trăit subiectiv, în scopul desemnării elementului invariant în diversele modificări ale acestuia: deplasare, detaşare de reprezentare, transformări calitative.***

■ *Cuantum de afect* este unul dintre termenii prin care se exprimă ipoteza economică* a lui Freud. Acelaşi substrat cantitativ este desemnat, de asemenea, prin termeni ca *energie de investire, forţă pulsională, presiune* a pulsiunii, sau *libido*, în situaţia în care e vorba doar de pulsiunea sexuală. Termenul *cuantum de afect* este folosit de Freud cu precădere cînd vorbeşte despre destinul afectului şi despre independenţa acestuia în raport cu reprezentarea: „La nivelul funcţiilor psihice, trebuie să distingem ceva (cuantum de afect, sumă de excitaţie) care posedă toate proprietăţile unei cantităţi — chiar dacă nu putem să o măsurăm —, ceva care poate fi mărit, diminuat, deplasat, descărcat şi care se dispune pe urmele mnezice ale reprezentărilor cam în acelaşi fel ca o sarcină electrică la suprafaţa corpurilor" (1).

Aşa cum afirmă Jones, „concepţia despre un afect independent şi detaşabil diferă mult de vechea credinţă într-o «nuanţă afectivă»" (2) (α). Conceptul de cuantum de afect nu e descriptiv, ci metapsihologic: „Cuantumul de afect corespunde pulsiunii, în măsura în care aceasta s-a detaşat de reprezentare, găsind o expresie adecvată cantităţii sale în procesele care ne devin sensibile ca afecte" (3). Întîlnim, cu toate acestea, la Freud şi exemple de folosire mai imprecisă a celor doi termeni (afect şi cuantum de afect), situaţii în care opoziţia dintre ele — care, schematic, e cea dintre calitate şi cantitate — se estompează.

▲ (α) Să remarcăm totuşi că în articolul său scris în limba franceză *Cîteva consideraţii pentru un studiu comparativ al paraliziilor motrice organice şi isterice* (*Quelques considérations pour une étude comparative des paralysies motrices organiques et hystériques*, 1893), Freud traduce *Affektbetrag* prin „*valeur affective*" (valoare afectivă).

(1) FREUD (S.). *Die Abwehr-Neuropsychosen*, 1894. G.W., I, 74; S.E., III, 60.
(2) JONES (E.). *Sigmund Freud: Life and Work*, Hogarth Press, Londra, 1953. I, E. 453; F., PUF, Paris, 453.
(3) FREUD (S.) *Die Verdrängung*, 1915. G.W., X, 255; S.E., XIV, 152; F., 79.

R.C.

D

DEFORMARE

G.: Entstellung. — *F.:* déformation. — *E.:* distortion. — *S.:* deformación. — *I.:* deformazione. — *P.:* deformação.

● ***Efect global al travaliului visului: gîndurile latente sînt transformate într-un produs manifest, devenind de nerecunoscut.***

■ Cititorul este rugat să parcurgă articolele *Travaliu al visului, Conţinut manifest, Conţinut latent.*

Ediţia franceză *(L'interprétation du rêve)* a *Interpretării visului* (*Die Traumdeutung*, 1900) traduce *Entstellung* prin *transposition* (transpunere). Termenul ni se pare prea slab. Gîndurile latente nu sînt numai exprimate în alt registru (cf. transpunerea unei melodii), ci şi modificate în asemenea măsură încît nu pot fi recunoscute decît printr-un proces de interpretare. La termenul *altération* (alterare) s-a renunţat din cauza nuanţei sale peiorative. Noi îl propunem pe cel de deformare.

V.Ş.

(DE)NEGARE

G.: Verneinung. — *F.:* (dé)négation. — *E.:* negation. — *S.:* negación. — *I.:* negazione. — *P.:* negação.

● ***Procedeu prin care subiectul formulează dorinţe, gînduri, sentimente pînă atunci refulate, dar continuă să se apere de ele, negînd că i-ar aparţine.***

■ Acest cuvînt cere mai întîi cîteva observaţii de ordin terminologic.

1) Pentru conştiinţa lingvistică comună, nu există întotdeauna pentru fiecare limbă distincţii nete între termenii care semnifică acţiunea de a nega, existînd şi mai puţine corespondenţe biunivoce între diferiţi termeni de la o limbă la alta.

În germană, *Verneinung* desemnează *negarea* în sensul logic sau gramatical al termenului (nu există verbul *neinen* sau *beneinen*), dar şi *(de)negarea* în sens psihologic (refuz al unei afirmaţii pe care am făcut-o sau care mi se atribuie, de exemplu: nu, nu am spus asta, n-am gîndit asta). *Verleugnen* (sau *leugnen*) se apropie de *verneinen*, luat în al doilea sens: a renega, a tăgădui, a retracta, a dezminţi.

În franceză, se pot distinge, pe de o parte, *négation* (negarea) în sens gramatical sau logic, pe de altă parte *dénégation* sau *déni* (refuz) care implică contestare sau tăgăduire.

2) În uzajul freudian: se pare că sîntem autorizaţi să distingem două întrebuinţări diferite pentru *verneinen* şi *verleugnen*. *Verleugnen* este rezervat, spre sfîrşitul operei lui Freud, pentru a desemna refuzul perceperii unui fapt ce se impune din lumea exterioară; în engleză, editorii de la *Standard Edition*, care au înţeles sensul special pe care-l capătă la Freud *Verleugnung*, au decis să traducă acest termen prin *disavowal* (1). Noi propunem în franceză traducerea prin *déni* (refuz) *(vezi acest cuvînt).*

În ceea ce priveşte utilizarea de către Freud a termenului *Verneinung*, ambiguitatea *négation–dénégation* nu poate scăpa cititorului francez. Poate chiar această ambiguitate constituie unul din resorturile bogăţiei articolului lui Freud consacrat lui *Verneinung*. Este imposibil pentru traducător să opteze la fiecare pasaj pentru *„négation"* sau *„dénégation"*, soluţia pe care o preconizăm fiind de a transcrie *Verneinung* prin *„(dé)négation"*.

Să notăm că uneori întîlnim la Freud şi termenul german de origine latină *Negation* (2).

Distincţii terminologice şi conceptuale de genul celor pe care le propunem aici n-au fost întotdeauna făcute în literatura psihanalitică şi traduceri. Astfel, traducătorul francez al lucrării *Eul şi mecanismele de apărare* (*Das Ich und die Abwehrmechanismen*, 1936) de Anna Freud redă prin *„négation"* (negare, negaţie) termenul *Verleugnung*, folosit de această autoare într-un sens similar celui aparţinînd lui S. Freud.

*

Freud a pus în evidenţă procedeul (de)negaţiei în experienţa curei. Foarte devreme, el a întîlnit, la istericii pe care-i trata, o formă de rezistenţă particulară: „...cu cît se merge mai în profunzime, cu atît mai mare este dificultatea de a admite amintirile care-şi fac apariţia, pînă în momentul în care, în proximitatea nucleului, constatăm că pacientul le tăgăduieşte în chiar momentul reactualizării lor" (3). „Omul cu şobolani" furnizează un bun exemplu pentru (de)negare: el s-a gîndit, copil fiind, că poate obţine dragostea unei fetiţe cu condiţia să i se întîmple o nenorocire: „...ideea care i s-a impus a fost că această nenorocire ar putea fi moartea tatălui său. El a respins imediat şi energic această idee; şi astăzi el se mai apără împotriva posibilităţii de a fi putut exprima astfel o «dorinţă». Nu fusese decît o «asociaţie de idei». Îi obiectez: dacă nu era o dorinţă, de ce vă ridicaţi împotriva ei? — Pur şi simplu din cauza conţinutului acestei reprezentări, că tata ar putea să moară" (4 *a*). Continuarea analizei probează existenţa unei dorinţe ostile faţă de tată: „...primului «nu» de refuz i se adaugă imediat o confirmare, mai întîi indirectă" (4 *b*).

Ideea că accesul refulatului la conştiinţă este semnalată adesea, în cură, prin (de)negare constituie punctul de plecare al articolului pe care Freud îl consacră acesteia în 1925. „Nu există probă mai puternică pentru reuşita descoperirii inconştientului decît reacţia analizatului exprimată prin cuvintele: «Nu m-am gîndit (niciodată) la asta»" (5 *a*).

(De)negarea îşi păstrează valoarea de confirmare şi dacă este opusă interpretării analistului. De aici o obiecţie de principiu care nu-i scapă lui Freud: nu riscă o asemenea ipoteză să asigure întotdeauna triumful analistului? se întreabă el în *Construcţia în analiză* (*Konstruktionen in der Analyse*, 1937): „...cînd analizatul ne aprobă, el are dreptate, dar cînd ne contrazice nu este decît un semn de rezistenţă şi ne dă iar dreptate" (6 *a*). La asemenea critici, Freud a furnizat un răspuns nuanţat, îndemnînd analistul să caute confirmarea în contextul evoluţiei curei (6 *b*). Nu e mai puţin adevărat că (de)negarea are pentru Freud valoarea unui indiciu ce semnalează momentul în care o idee sau o dorinţă inconştientă încep să apară, atît în cură, cît şi în afara ei.

Freud a dat acestui fenomen, mai ales în *(De)negarea* (*Die Verneinung*, 1925), o explicaţie metapsihologică foarte precisă, care dezvoltă trei afirmaţii interdependente:

1) „(De)negarea este un mijloc de a lua cunoştinţă de refulat [...];

2) [...] ceea ce este suprimat constituie numai una din consecinţele procesului de refulare, conţinutul reprezentării neajungînd la conştiinţă. Rezultă un fel de acceptare intelectuală a conţinutului refulat, în timp ce persistă esenţialul refulării;

3) Cu ajutorul simbolului (de)negării, gîndirea se eliberează de limitările refulării [...]" (5 *b*).

Această ultimă propoziţie arată că pentru Freud (de)negarea din psihanaliză şi negarea în sens logic şi lingvistic („simbolul negării") au aceeaşi origine, ceea ce constituie teza majoră a articolului său.

(1) Cf. S.E., XIX, 143, n.
(2) Cf. FREUD (S.). *Das Unbewußte*, 1915. G.W., X, 285; S.E., XIV, 186; F., 130.
(3) FREUD (S.). *Studien über Hysterie*, 1895. G.W., I, 293; S.E., II, 289; F., 234.
(4) FREUD (S.). *Bemerkungen über einen Fall von Zwangsneurose*, 1909. — *a)* G.W., VII, 402; S.E., X, 178–9; F., 214–5. — *b)* G.W., VII, 406, n.; S.E., X, 183, n. 2; F., 218, n.1.
(5) FREUD (S.). *Die Verneinung*, 1925. — *a)* G.W., XIV, 15; S.E., XIX, 239; F., 177. — *b)* G.W., XIV, 12–3; S.E., XIX, 236; F., 175.
(6) FREUD (S.). *a)* G. W., XVI, 43; S.E., XXIII, 257. — *b)* Cf. G.W., XVI, 49–52; S.E., XXIII, 262–5.

V.Ş.

DEPLASARE

G.: Verschiebung. — *F:* déplacement. — *E.:* displacement. — *S.:* desplazamiento. — *I.:* spostamento. — *P.:* deslocamento.

● ***Mecanism prin care accentul, interesul, intensitatea unei reprezentări se pot detaşa de aceasta, pentru a trece la alte reprezentări originar mai puţin intense, dar legate de prima reprezentare printr-un lanţ asociativ.***

Un asemenea fenomen, reperabil în special în analiza visului, se regăseşte în formarea simptomelor psihonevrotice şi, în general, în orice formaţiune a inconştientului.

Teoria psihanalitică a deplasării face apel la ipoteza economică a unei energii de investire susceptibilă să se detaşeze de reprezentări şi să circule de-a lungul căilor asociative.

„Libera" deplasare a acestei energii este una din caracteristicile majore ale procesului primar pentru modul cum acesta reglează funcţionarea sistemului inconştient.

■ 1° Noţiunea de deplasare e prezentă de la bun început în teoria freudiană a nevrozelor (1): ea este legată de constatarea clinică a unei independenţe relative a afectului în raport cu reprezentarea şi de ipoteza economică a unei energii de investire „...care poate fi mărită, diminuată, deplasată, descărcată" (2 *a*) (*vezi:* Economic, Cantitate de afect).

O asemenea ipoteză este deplin dezvoltată în modelul de funcţionare al „aparatului neuronal" pe care Freud l-a creat în *Proiect de psihologie* (*Entwurf einer Psychologie*, 1895): „cantitatea" se deplasează de-a lungul căilor constituite de neuroni, aceştia, în conformitate cu „principiul inerţiei neuronale"*, tinzînd doar spre descărcarea totală. Procesul „total sau primar" se defineşte printr-o deplasare a totalităţii energiei unei reprezentări spre o altă reprezentare. Astfel, în formarea unui simptom, a unui „simbol mnezic" de tip isteric: „...numai repartiţia [cantităţii] s-a modificat. Ceva s-a adăugat [reprezentării] A, care a fost retras lui B. Procesul patologic este o deplasare asemănătoare celui pe care visul ni l-a făcut cunoscut, deci un proces primar" (3 *a*).

Şi în procesul secundar acţionează deplasarea, dar în mod limitat şi vizînd mici cantităţi de energie (3 *b*).

Din punct de vedere psihologic, se poate constata la Freud o aparentă oscilaţie în ce priveşte extinderea care ar trebui dată termenului *deplasare*. Uneori, el opune deplasarea, ca fenomen ce se produce între reprezentări şi caracterizînd în special nevroza obsesională (formarea unui substitut prin deplasare: *Verschiebungsersatz*), conversiei, în care afectul este suprimat şi în care energia de investire îşi schimbă registrul, trecînd din domeniul reprezentării în domeniul somatic (2 *b*). Alteori, deplasarea pare să caracterizeze orice formaţiune simptomatică, în care satisfacerea poate fi „...limitată, printr-o deplasare extremă, la un mic detaliu al întregului complex libidinal" (4 *a*). Astfel, conversia implică ea însăşi o deplasare, de exemplu deplasarea plăcerii genitale la o altă zonă corporală (4 *b*).

2° Deplasarea a fost pusă în evidenţă de Freud mai ales la nivelul visului. Într-adevăr, comparaţia dintre conţinutul manifest şi gîndurile latente ale visului pune în evidenţă o diferenţă de accent: elementele cele mai importante ale conţinutului latent sînt reprezentate prin detalii minime, care sînt fie fapte recente, adesea indiferente, fie fapte vechi asupra cărora s-a operat deja o deplasare în copilărie. Din această perspectivă descriptivă, Freud ajunge să distingă vise în care acţionează şi vise în care nu acţionează deplasarea (5 *a*). În ultimele, „...diversele elemente pot să se menţină ca urmare a travaliului visului aproape pe locul pe care-l ocupă în gîndurile visului" (5 *b*). O asemenea distincţie pare surprinzătoare dacă am vrea să menţinem afirmaţia lui Freud că libera deplasare este un mod de funcţionare specific proceselor inconştiente. Freud nu neagă că deplasările pot să fie operate asupra fiecărui element al unui vis; dar în *Interpretarea visului* (*Die Traumdeutung*, 1900), el utilizează cel mai adesea termenul *transfer* pentru a descrie în generalitatea sa trecerea energiei psihice de la o reprezentare la alta; prin deplasare, el desemnează mai degrabă un fenomen descriptiv frapant, mai clar în anumite vise decît în altele şi care poate duce la o decentrare a întregului mod de a înţelege visul: „transmutaţia valorilor psihice" (6).

În analiza visului, deplasarea este strîns legată de celelalte mecanisme ale travaliului visului: ea favorizează într-adevăr condensarea în măsura în care deplasarea de-a lungul a două lanţuri asociative duce la reprezentări sau expresii verbale care constituie puncte de intersecţie. Figurabilitatea este facilitată ca urmare a faptului că prin deplasare se efectuează o trecere de la o idee abstractă la un echivalent susceptibil să fie vizualizat; interesul psihic se traduce atunci în intensitate senzorială. În sfîrşit, elaborarea secundară continuă travaliul deplasării, subordonîndu-l propriei sale finalităţi.

*

În diversele formaţiuni în care este reperată de analist, deplasarea are o evidentă funcţie defensivă: într-o fobie, de exemplu, deplasarea asupra obiectului fobic permite obiectivarea, localizarea, circumscrierea angoasei. În vis, legătura cu cenzura este de o asemenea natură, că poate să apară ca un efect al acesteia: *„Is fecit cui prodest.* Putem admite că în vis deplasarea se produce sub influenţa cenzurii, a apărării endopsihice" (5 *c*). Dar, în esenţa sa, deplasarea, în măsura în care poate fi concepută ca realizîndu-se liber, este indiciul cel mai sigur al procesului primar: „În inconştient, există o mult mai mare mobilitate a intensităţilor de investire. Prin procesul *deplasării*, o reprezentare poate să abandoneze în favoarea alteia tot cuantumul investirii sale..." (7). Aceste două teze nu sînt contradictorii: cenzura nu *provoacă* deplasarea decît în măsura în care ea refulează

anumite reprezentări preconştiente, care, atrase în inconştient, sînt supuse legilor procesului primar. Cenzura *utilizează* mecanismul de deplasare privilegiind reprezentările indiferente, actuale sau susceptibile să se integreze în contexte asociative foarte îndepărtate de conflictul defensiv.

Termenul *deplasare* nu implică la Freud privilegierea uneia sau alteia dintre legăturile asociative de-a lungul cărora ea se efectuează: asociaţie prin contiguitate sau prin asemănare. Lingvistul Roman Jakobson a reuşit să pună în evidenţă legătura dintre mecanismele inconştiente descrise de Freud şi procedeele retorice ale metaforei şi metonimiei, acestea fiind pentru el cei doi poli fundamentali ai oricărui limbaj; astfel, el a apropiat deplasarea de metonimie, care se bazează pe legătura de contiguitate, în timp ce simbolismul ar corespunde dimensiunii metaforice, unde predomină asociaţia prin asemănare (8). J. Lacan, reluînd şi dezvoltînd aceste idei, asimilează deplasarea cu metonimia, iar condensarea cu metafora (9); dorinţa umană este structurată fundamental de legile inconştientului şi constituită eminamente ca metonimie.

(1) Cf. FREUD (S.). *Brief an Joseph Breuer*, 26.6.1892. G.W., XVII, 3–6; S.E., I, 147–8.
(2) FREUD (S.). *Die Abwehr-Neuropsychosen*, 1894. — *a)* G.W., I, 74; S.E., III, 60. — *b)* Cf. G.W., I, 59–72; S.E., III, 45–58.
(3) FREUD (S.). *a)* G., 429; E., 407; F., 361. — *b)* Cf. G. 446 sqq.; E. 423 sqq.; F., 377 sqq.
(4) FREUD (S.). *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1916–17. — *a)* G.W., XI, 381; S.E., XVI, 366; F., 394. — *b)* Cf. G.W., XI, 336; S.E., XVI, 324–5; F., 349–50.
(5) FREUD (S.). *Die Traumdeutung*, 1900. — *a)* Cf. G.W., II–III, 187; S.E., IV, 180–1; F., 138–9. — *b)* G.W., II–III, 311; S.E., IV, 306; F., 229. — *c)* G.W., II–III, 314; S.E., IV, 308; F., 230.
(6) FREUD (S.). *Über den Traum*, 1901. G.W., II–III, 667; S.E., V, 655; F., 76.
(7) FREUD (S.). *Das Unbewußte*, 1915. G.W., X, 285; S.E., XIV, 186; F., 130.
(8) Cf., de exemplu: JAKOBSON (R). *Deux aspects du langage et deux types d'aphasie*, trad. fr., in *Essais de linguistique générale*. Éd. de Minuit, Paris, 1963, 65–6.
(9) Cf. LACAN (J.): „L'instance de la lettre dans l'inconscient ou la raison depuis Freud", in *La psychanalyse*, PUF, Paris, 1957, vol. III, 47–81.

V.Ş.

DERIVAT AL INCONŞTIENTULUI

G.: Abkömmling des Unbewußten. — *F.:* rejeton de l'inconscient. — *E.:* derivative of the unconscious. — *S.:* derivado del inconsciente. — *I.:* derivado dell'inconscio. — *P.:* derivado *sau* ramificação do inconsciente.

● ***Termen folosit adesea de Freud în cadrul concepţiei sale dinamice asupra inconştientului; acesta are tendinţa de a face ca produse mai mult sau mai puţin legate de el să pătrundă în conştiinţă şi în acţiune. Aceste mlădiţe ale refulatului devin, la rîndul lor, obiectul unor noi măsuri de apărare.***

■ Această expresie apare în special în textele metapsihologice din 1915. Ea nu desemnează în mod special un anumit produs al inconştientului, ci înglobează, de exemplu, simptomele, asociaţiile din timpul şedinţei (1 *a*), fantasmele (2).

Termenul *„derivat al reprezentantului refulat"* (1.2.) sau *„al refulatului"* (1*c*) stă în legătură cu teoria celor doi timpi ai refulării. Ceea ce a fost refulat în primul timp (refulare originară*) tinde să pătrundă din nou în conştiinţă sub forma derivatelor, fiind supus atunci unei noi refulări (refulare secundară).

Termenul *derivat* pune în evidenţă un caracter esenţial al inconştientului: el rămîne întotdeauna activ şi exercită o presiune asupra conştiinţei. Termenul francez *(rejeton)*, preluat din botanică, accentuează această idee, prin imaginea a ceva care creşte din nou după ce s-a încercat suprimarea sa.

(1) FREUD (S.). *Die Verdrängung*, 1915. — *a)* Cf. G.W., X, 251–2; S.E., XIV, 149–50; F., 73–4. — *b)* G.W., X, 250; S.E., XIV, 148; F., 71–2. — *c)* G.W., X, 251; S.E., XIV, 149; F., 73.
(2) Cf. FREUD (S.). *Das Unbewußte*, 1915. G.W., X, 289; S.E., XIV, 190–1; F., 137.

V.D.Z.

DESCĂRCARE

G.: Abfuhr. — *F.:* décharge. — *E.:* discharge. — *S.:* descarga. — *I.:* scarica *sau* deflusso. — *P.:* descarga.

● ***Termen „economic" utilizat de Freud în cadrul modelelor fizicaliste pe care le creează pentru aparatul psihic: evacuarea spre exterior a energiei produse în aparatul psihic de către excitaţii, fie ele de origine internă sau externă. Această descărcare poate fi totală sau parţială.***

■ Trimitem cititorul, pe de o parte, la articolele despre diferitele principii care reglează funcţionarea economică a aparatului psihic (*Principiul constanţei, Principiul inerţiei, Principiul plăcerii*), iar, pe de altă parte, în privinţa rolului patogen al tulburărilor descărcării, la articolele: *Nevroză actuală* şi *Stază libidinală*.

V.Ş.

DEZINVESTIRE

G.: Entziehung (*sau* Abziehung) der Besetzung, Unbesetztheit. — *F.:* désinvestissement. — *E.:* withdrawal of cathexis. — *S.:* retiro *sau* ausencia de carga psíquica. — *I.:* sottrazione di carica *sau* disinvestimento. — *P.:* retraimento de carga psíquica *sau* dezinvestimento.

● ***Retragerea investirii legate de o reprezentare, un grup de reprezentări, un obiect, o instanţă etc.***

Stare în care se află o reprezentare din cauza acestei retrageri sau în absenţa oricărei investiri.

■ Retragerea investirii* este postulată în psihanaliză ca substrat economic al diverselor procese psihice şi mai ales al refulării*. Freud o recunoaşte de la început ca factor determinant al refulării prin detaşarea de reprezentare a cuantumului de afect. Cînd face descrierea sistematică a refulării, el arată că refularea „retroactivă" presupune că reprezentări care anterior au fost admise în sistemul preconştient–conştient, deci investite de acesta, îşi pierd încărcătura energetică. Energia devenită astfel disponibilă poate fi utilizată în investirea unei formaţiuni defensive (formaţiune reacţională*), care face obiectul unei contrainvestiri*.

De asemenea, în stările narcisice, investirea eului creşte proporţional cu dezinvestirea obiectelor (2).

(1) Cf. FREUD (S.). *Das Unbewußte*, 1915. G.W., X, 279–80; S.E., XIV, 180–1. F., 118–21.
(2) Cf. FREUD (S.). *Zur Einführung des Narzißmus*, 1914. *Passim*. G.W., X, 138–70; S.E., XIV, 73–102.

V.Ş.

DEZVOLTARE DE ANGOASĂ

G.: Angstentwicklung. — *F.:* développement d'angoisse. — *E.:* generating (*sau* generation of) anxiety — *S.:* desarrollo de angustia. — *I.:* sviluppo d'angoscia. — *P.:* desenvolvimento de angústia.

● ***Termen creat de Freud: angoasa, considerată în derularea ei temporală, amplificarea ei la individ.***

■ Prezenţa acestui termen, ce apare de mai multe ori în scrierile lui Freud, mai ales în *Prelegeri introductive în psihanaliză* (*Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1915–1917) şi în *Inhibiţie, simptom şi angoasă* (*Hemmung, Symptom und Angst*, 1926), se explică prin necesitatea ca el să fie tradus printr-un echivalent unic, ceea ce nu este cazul în traducerile franceze.

Acest termen descriptiv are sens mai ales în cadrul unei teorii a angoasei, care face distincţia dintre o situaţie traumatică, în care angoasa nu poate fi controlată (angoasă automată), şi *angoasă-semnal*, care urmăreşte să evite apariţia acesteia. „Dezvoltarea de angoasă" desemnează procesul care face să se treacă de la una la cealaltă, dacă angoasa-semnal nu a fost eficientă.

V.Ş.

DINAMIC (adj.)

G.: dynamisch. — *F.:* dynamique. — *E.:* dynamic. — *S.:* dinámico. — *I.:* dinamico. — *P.:* dinâmico.

● ***Califică un punct de vedere care prezintă fenomenele psihice ca rezultat al conflictului şi al compunerii de forţe ce exercită o anumită presiune, ele fiind, în ultimă analiză, de origine pulsională.***

■ S-a subliniat adesea că psihanaliza a substituit unei concepţii aşa-numite statice a inconştientului o concepţie dinamică. Freud însuşi a precizat că ceea ce diferenţiază concepţia sa de cea a lui Janet s-ar putea exprima astfel: „Noi nu deducem clivajul psihismului dintr-o incapacitate înnăscută de sinteză a aparatului psihic, ci îl explicăm dinamic, prin conflictul forţelor psihice care se opun şi recunoaştem în el rezultatul unei lupte active a două grupări psihice, una împotriva celeilalte" (1). „Clivajul" amintit e cel dintre conştient–preconştient şi inconştient, dar se constată că această distincţie „topică", departe de a furniza explicaţia tulburării psihice, presupune un conflict psihic. Originalitatea poziţiei freudiene este ilustrată, de exemplu, în concepţia despre nevroza obsesională: simptome de tipul inhibiţiei, îndoielii, abuliei sînt puse de Janet în raport direct cu o insuficienţă a sintezei mentale, cu o astenie psihică sau „psihastenie", în timp ce pentru Freud ele nu sînt decît rezultanta unui joc de forţe opuse. Punctul de vedere

dinamic nu implică numai luarea în considerare a noţiunii de forţă (cum este deja cazul la Janet), ci şi ideea că în sînul psihismului forţele intră în mod necesar în conflict unele cu altele, conflictul psihic (*vezi acest termen*) găsindu-şi, în ultimă analiză, resortul într-un dualism pulsional.

*

În scrierile lui Freud, „dinamic" califică mai ales inconştientul, ca exercitînd o acţiune permanentă şi făcînd necesară o forţă contrară, care să se exercite tot permanent, pentru a-i interzice accesul la conştiinţă. Clinic, acest caracter dinamic se verifică atît prin rezistenţa* întîmpinată de încercarea de a pătrunde în inconştient, cît şi prin producţia reînnoită de derivate* ale refulatului.

Caracterul dinamic este ilustrat şi prin noţiunea de formaţiuni de compromis*, a căror analiză arată că ele îşi datorează stabilitatea faptului că sînt „susţinute din două părţi deodată".

Iată de ce Freud distinge două accepţii ale conceptului de inconştient*: în sens „descriptiv", inconştient desemnează ceea ce este în afara cîmpului conştiinţei şi în această măsură înglobează şi ceea ce se numeşte preconştient*; în sens „dinamic", el „...nu desemnează idei latente în general, ci în special idei care au un anumit caracter dinamic, idei care rămîn separate de conştiinţă în ciuda intensităţii şi activităţii lor" (2).

(1) FREUD (S.). *Über Psychoanalyse*, 1909. G.W., VIII, 25; S.E., XI, 25–6; F., 138.
(2) FREUD (S.). *A Note on the Unconscious in Psycho-Analysis*, 1912. S.E., XII, 262; G.W., VIII, 434; F., 15–16.

V.Ş.

DISPONIBILITATE SOMATICĂ

G.: somatisches Entgegenkommen. — *F.:* complaisance somatique. — *E.:* somatic compliance. — *S.:* complacencia somática. — *I.:* compiacenza somatica. — *P.:* complacência somática.

● ***Expresie introdusă de Freud pentru a explica „alegerea nevrozei" isterice, precum şi alegerea organului sau a aparatului somatic asupra căruia se realizează conversia*: corpul — în special, la isterici — sau un organ furnizează un material privilegiat pentru exprimarea simbolică a conflictului inconştient.***

■ Freud vorbeşte pentru prima dată de disponibilitatea somatică în legătură cu *Cazul Dora*; în concepţia sa, nu trebuie să alegem între o origine psihică şi una somatică a isteriei: „Un simptom isteric necesită contribuţia ambelor laturi; el nu poate forma în absenţa unei anumite *disponibilităţi somatice*, creată de un proces normal sau patologic în/sau relativ la un organ al corpului" (1 *a*). Această disponibilitate somatică este cea care „...oferă proceselor psihice inconştiente posibilitatea manifestării în plan corporal" (1 *b*); datorită acestui fapt, ea constituie un factor determinant în „alegerea nevrozei".

Dacă este adevărat că noţiunea de disponibilitate somatică depăşeşte cu mult cîmpul isteriei şi că ea conduce la punerea în întreaga sa generalitate a problemei capacităţii expresive a corpului şi a aptitudinii sale speciale de a simboliza refulatul, atunci este necesar să nu se confunde diferitele registre ale acestei probleme. Astfel:

1. O maladie somatică poate servi drept punct de atracţie pentru exprimarea unui conflict inconştient; astfel, Freud vede în afecţiunea reumatică a uneia din pacientele sale „...maladia organică, prototipul reproducerii sale isterice ulterioare" (2).

2. Investirea libidinală a unei zone erogene se poate deplasa pe parcursul istoriei sexuale a subiectului într-o regiune sau asupra unui aparat somatic care nu sînt predispuse prin funcţia lor să fie erogene (*vezi:* Zonă erogenă), fiind cu atît mai apte să semnifice, într-o formă mascată, o dorinţă refulată.

3. În măsura în care expresia „disponibilitate somatică" îşi propune să explice nu numai alegerea unui anumit organ al corpului, ci alegerea corpului însuşi ca mijloc de exprimare, trebuie să luăm în considerare vicisitudinile investirii narcisice a propriului corp.

(1) FREUD (S.). *Bruchstück einer Hysterie-Analyse*, 1905. — *a)* G.W., V, 200; S.E., VII, 40; F., 28. — *b)* G.W., V, 201; S.E., VII, 41; F., 29.
(2) FREUD (S.). *Studien über Hysterie*, 1895. G.W., I, 211; S.E., II, 147; F., 116.

V.D.Z.

DORINŢĂ

G.: Wunsch (*uneori* Begierde *sau* Lust). — *F.:* désir. — *E.:* wish. — *S.:* deseo. — *I.:* desiderio. — *P.:* desejo.

● ***În concepţia dinamică freudiană, unul din polii conflictului defensiv: dorinţa inconştientă tinde să se realizeze restabilind, conform legilor procesului primar, semnele legate de primele trăiri de satisfacere. Psihanaliza a arătat, pe baza modelului visului, în ce mod dorinţa se regăseşte în simptome sub formă de compromis.***

■ Există, în orice concepţie despre om, noţiuni fundamentale, dificil de definit; este incontestabil cazul dorinţei în doctrina freudiană. Ne vom limita aici la observaţii referitoare la terminologie.

1° Să notăm mai întîi că termenul *désir* (dorinţă) nu are aceeaşi valoare de întrebuinţare ca termenul german *Wunsch* sau termenul englezesc *wish*. *Wunsch* se apropie mai degrabă de *souhait* (dorinţa ca un lucru să se împlinească), de *voeu* (dorinţa de a vedea realizat un lucru), în timp ce *désir* (dorinţă) semnifică o pornire spre concupiscenţă sau aviditate redate în germană prin *Begierde* sau chiar prin *Lust*.

2° Sensul atribuit de Freud termenului *Wunsch* apare cu cea mai mare claritate în teoria visului, ceea ce permite diferenţierea sa de cîteva concepte apropiate.

Definiţia cea mai elaborată se referă la trăirea de satisfacere (*vezi acest termen*), în urma căreia „...imaginea mnezică a unei anumite percepţii rămîne asociată cu urma mnezică a excitaţiei ce rezultă din trebuinţă. De îndată ce această trebuinţă apare din nou, se va produce, graţie legăturii care s-a stabilit, o mişcare psihică ce va căuta să reinvestească imaginea mnezică a acestei percepţii şi chiar să evoce această percepţie, adică să restabilească situaţia primei satisfaceri: o asemenea mişcare este ceea ce numim dorinţă; reapariţia percepţiei este „realizarea dorinţei" (1 *a*). O asemenea definiţie impune următoarele remarci:

a) Freud nu identifică nevoia cu dorinţa: nevoia născută dintr-o stare de tensiune internă îşi găseşte satisfacerea (*Befriedigung*) prin acţiunea specifică* ce procură obiectul adecvat (hrană, de exemplu); dorinţa este indisolubil legată de „urme mnezice" şi îşi

găseşte împlinirea (*Erfüllung*) în reproducerea halucinatorie a percepţiilor devenite semnale ale acestei satisfaceri (*vezi:* Identitate de percepţie). Această diferenţă nu este totuşi întotdeauna chiar atît de limpede atestată în terminologia lui Freud: găsim în anumite texte termenul compus *Wunschbefriedigung*.

b) Căutarea obiectului în real este în întregime orientată de această relaţie cu semnele. Înlănţuirea acestor semne constituie fantasma, care este corelativul dorinţei.

c) Concepţia freudiană a dorinţei se referă prin excelenţă la dorinţa inconştientă, legată de semne infantile indestructibile. Să notăm totuşi că utilizarea termenului *dorinţă* de către Freud nu este întotdeauna atît de riguroasă ca aceea care rezultă din definiţia citată mai sus; astfel, se vorbeşte despre dorinţa de a dormi, despre dorinţă preconştientă şi chiar se formulează uneori rezolvarea conflictului ca un compromis între „...două împliniri de dorinţe opuse, fiecare găsindu-şi sursa într-un sistem psihic diferit" (1 *b*).

*

J. Lacan s-a ocupat de reelaborarea descoperirii freudiene referitoare la dorinţă şi de repunerea acesteia pe primul plan al teoriei analitice. Din această perspectivă, el a fost nevoit să distingă dorinţa de noţiunile cu care este adesea confundată, cum ar fi cea de nevoie şi cea de solicitare. Nevoia vizează un obiect specific şi se satisface cu acesta. Solicitarea este formulată şi se adresează celuilalt; deşi ea poate viza un obiect, acesta este pentru ea neesenţial, cererea formulată fiind în fond o cerere de dragoste.

Dorinţa se naşte în intervalul dintre nevoie şi solicitare; ea este ireductibilă la nevoie, căci nu este în principiu o relaţie cu un obiect real, independent de subiect, ci o relaţie cu fantasma; ea este ireductibilă la solicitare, căci încearcă să se impună fără a ţine seama de limbaj şi de inconştientul celuilalt şi are pretenţia de a fi recunoscută în mod absolut de acesta (2).

(1) FREUD (S.). *Die Traumdeutung*, 1900. — *a)* G.W., II–III, 571; S.E., V, 565–6; F., 463. — *b)* G.W., II–III, 575; S.E., V, 569; F., 466.
(2) Cf. LACAN (J.). „Les formations de l'inconscient", 1957–1958, in *Bul. Psycho.*

V.Ş.

E

ECONOMIC (adj.)

G.: ökonomisch. — *F.:* économique. — *E.:* economic. — *S.:* económico. — *I.:* economico. — *P.:* econômico.

● ***Califică tot ceea ce se referă la ipoteza conform căreia procesele psihice constau în circulaţia şi repartiţia unei energii cuantificabile (energie pulsională), adică susceptibilă de creştere, diminuare, echivalenţe.***

■ 1) În psihanaliză se vorbeşte în general de „punct de vedere economic". Freud defineşte metapsihologia* prin sinteza a trei puncte de vedere: dinamic, topic şi economic; prin acesta din urmă, el înţelege „...tentativa de a urmări destinul cantităţilor de excitaţie şi de a ajunge cel puţin la o estimare *relativă* a mărimii lor (1). Punctul de vedere economic constă în a lua în considerare investirile* în mobilitatea lor, variaţiile intensităţii lor, opoziţiile care se stabilesc între ele (noţiunea de contrainvestire) etc. De-a lungul întregii opere freudiene, consideraţiile economice sînt prezente; el consideră că nu poate exista o descriere completă a unui proces psihic atîta timp cît economia investirilor nu poate fi apreciată.

Această exigenţă a gîndirii freudiene îşi găseşte raţiunea, pe de o parte, într-un spirit ştiinţific şi un aparat conceptual impregnat de noţiuni energetice, pe de altă parte, în experienţa clinică ce-i impune lui Freud de la început un anumit număr de date a căror explicaţie poate fi dată doar în limbaj economic. De exemplu, caracterul irepresibil al simptomului nevrotic (adesea tradus în limbajul bolnavului printr-o expresie ca: „este mai puternic decît mine"); declanşarea de tulburări cu aspect nevrotic consecutive unor perturbări ale descărcării sexuale (nevroze actuale*); invers, ameliorarea sau lichidarea tulburărilor, dacă subiectul poate, în urma curei, să se elibereze (catharsis*) de afectele „blocate" în el (abreacţie*); separarea afectului de reprezentarea de care iniţial era legat, separare efectiv constatată în simptom şi în cursul tratamentului (conversie*, refulare* etc.); descoperirea de lanţuri de asociaţii între o reprezentare care nu provoacă sau provoacă puţine reacţii afective şi o altă reprezentare aparent anodină, dar care provoacă reacţii puternice: acest ultim fapt sugerează ipoteza unei veritabile încărcături afective care se deplasează de la un element la altul de-a lungul unei căi conducătoare.

Asemenea date reprezintă punctul de plecare al primelor modele elaborate de Breuer în *Consideraţii teoretice* (*Studii asupra isteriei* [*Studien über Hysterie*, 1895]) şi de Freud în *Proiect de psihologie* (*Entwurf einer Psychologie*, 1895), în întregime construite pe noţiunea unei cantităţi de excitaţie care se deplasează de-a lungul unor lanţuri neuronice, (capitolul VII al *Interpretării visului* [*Die Traumdeutung*, 1900]).

Ipoteza economică este întărită ulterior printr-o serie întreagă de alte constatări clinice şi terapeutice, dintre care le enumerăm pe următoarele:

a) Studiul unor stări ca doliul sau nevrozele narcisice* ce impun ideea unei veritabile *balanţe energetice* între diferitele investiri ale subiectului, detaşarea faţă de lumea exterioară fiind corelativă cu o creştere a investirii formaţiunilor intrapsihice (*vezi:* Narcisism, Libido al eului–libido de obiect, Travaliu de doliu);

b) Interesul purtat nevrozelor de război şi în general nevrozelor traumatice*, în care tulburările par să fie provocate de un şoc *prea intens*, de un aflux excesiv de excitaţie în raport cu toleranţa subiectului;

c) Limitele eficacităţii interpretării şi în general ale acţiunii terapeutice în anumite cazuri rebele care evidenţiază *forţa* instanţelor* implicate şi mai ales forţa constituţională sau actuală a pulsiunilor.

2) Ipoteza economică este constant prezentă în teoria freudiană, unde se traduce printr-un întreg aparat conceptual: ideea princeps pare a fi aceea a unui *aparat* (la început, calificat ca neuronic, iar, ulterior şi definitiv, ca psihic), a cărui funcţie este de a menţine la nivelul cel mai scăzut posibil energia care circulă prin el (*vezi:* Principiul constanţei, Principiul plăcerii). Acest aparat îndeplineşte un *travaliu* descris de Freud în moduri diferite: transformarea energiei libere în energie legată*, amînarea descărcării, *elaborarea* psihică a excitaţiilor etc. Această elaborare presupune distincţia dintre reprezentare şi *cuantum de afect** sau *sumă de excitaţie*, aceasta fiind susceptibilă să circule de-a lungul lanţurilor asociative, să investească o anume reprezentare sau un anume complex de reprezentări etc. De aici, aspectul economic pe care-l îmbracă noţiunile de *deplasare** şi de *condensare**.

Aparatul psihic primeşte excitaţii de origine externă sau internă, cele de origine internă, adică pulsiunile, exercitînd o presiune constantă care constituie o „exigenţă de travaliu". În general, funcţionarea aparatului psihic poate fi descrisă în termeni economici ca joc de investiri, dezinvestiri, contrainvestiri, suprainvestiri.

Ipoteza economică este într-un raport strîns cu alte două puncte de vedere ale metapsihologiei: topic* şi dinamic*. Freud defineşte într-adevăr fiecare dintre instanţele aparatului printr-o modalitate specifică de circulaţie a energiei: astfel, în cadrul primei teorii a aparatului psihic, energia liberă a sistemului Ics, energia legată a sistemului Pcs, energia mobilă de suprainvestire pentru conştient.

De asemenea, noţiunea dinamică de conflict psihic implică, după Freud, luarea în considerare a raporturilor de forţe prezente (forţa pulsiunilor, a eului, a supraeului). Importanţa „factorului cantitativ" în etiologia maladiei, ca şi în soluţia terapeutică este subliniată cu deosebită claritate în *Analiză terminabilă şi interminabilă* (*Die endliche und die unendliche Analyse*, 1937).

*

Punctul de vedere economic este adesea considerat ca aspectul cel mai ipotetic al metapsihologiei freudiene: ce este deci această energie evocată fără încetare de psihanalişti? Vom face cîteva observaţii privind acest subiect.

1) Nici măcar ştiinţele fizice nu se pronunţă asupra naturii ultime a mărimilor cărora le studiază variaţiile, transformările, echivalenţele. Ele se mulţumesc să le definească prin efectele lor (de exemplu, forţa este aceea ce produce o anumită formă de lucru mecanic) şi să le compare între ele (o forţă este măsurată cu ajutorul alteia sau, mai degrabă, efectele lor sînt comparate între ele). În această privinţă, poziţia lui Freud nu face excepţie: el defineşte presiunea pulsiunii ca fiind „... cantitatea de cerere de travaliu

impusă psihismului" (2) şi recunoaşte că „...nu ştim nimic despre natura procesului de excitaţie din elementele sistemului psihic şi nu ne simţim autorizaţi să facem vreo ipoteză privind acest subiect. Operăm deci întotdeauna cu un mare X pe care-l reluăm în fiecare nouă formulă" (3).

2) De asemenea, Freud nu invocă energia decît ca un substrat al transformărilor pe care numeroase fapte ale experienţei par să o ateste. Libidoul, sau energia pulsiunilor sexuale, îl interesează în măsura în care poate explica schimbările dorinţei sexuale în raport cu obiectul, cu scopul sau cu sursa excitaţiei. Astfel, un simptom mobilizează o anumită cantitate de energie, ceea ce are ca efect o sărăcire la nivelul altor activităţi; narcisismul sau investirea libidinală a eului se amplifică în detrimentul investirii obiectelor etc.

Freud mergea pînă la a admite faptul că această mărime cantitativă poate fi măsurată, ceea ce s-ar putea într-adevăr întîmpla în viitor.

3) Dacă încercăm să precizăm ordinea faptelor pe care punctul de vedere economic le-ar putea explica, putem crede că ceea ce Freud interpretează într-un limbaj fizicalist este ceea ce, într-o perspectivă mai puţin îndepărtată a experienţei, s-ar putea descrie ca lume a „valorilor". D. Lagache insistă asupra ideii, inspirată mai ales de fenomenologie, după care organismul îşi structurează ambianţa şi chiar percepţia asupra obiectelor în funcţie de interesele sale vitale, punînd în valoare în mediul său un anumit obiect, cîmp sau diferenţă perceptivă (noţiunea de *Umwelt*); pentru orice organism, este prezentă dimensiunea axiologică, cu condiţia să nu limităm noţiunea de valoare la domeniile moral, estetic sau logic, în care valorile se definesc prin ireductibilitatea lor la ordinea cauzală, universalitatea lor de drept, cerinţa categorică de realizare etc. Numai astfel obiectul investit de pulsiunea orală este vizat ca trebuind-să-fie-absorbit, ca valoare-hrană. Obiectul fobic nu este pur şi simplu evitat, el este un „trebuie-să-fie-evitat" în jurul căruia se organizează o anumită structură spaţio-temporală.

Trebuie totuşi să notăm că o asemenea perspectivă n-ar putea să preia tot conţinutul ipotezei economice decît cu condiţia de a concepe „valorile" în cauză ca susceptibile de a se înlocui între ele, de a se deplasa, de a se echivala în interiorul unui sistem în care „cantitatea de valoare" la dispoziţia subiectului este limitată. Să fim atenţi şi la faptul că Freud se referă nu atît la economia din domeniul pulsiunilor de autoconservare — în care interesele, apetiturile, obiectele-valoare sînt totuşi manifeste —, cît la cea din domeniul pulsiunilor sexuale, susceptibile să-şi găsească satisfacerea prin obiecte foarte îndepărtate de obiectul natural. Ceea ce Freud înţelege prin economie libidinală este tocmai *circulaţia* de valoare care se operează în interiorul aparatului psihic, cel mai adesea într-o ignoranţă care interzice subiectului să perceapă satisfacţia sexuală în suferinţa provocată de simptom.

(1) FREUD (S.). *Das Unbewußte*, 1915. G.W., X, 280; S.E., XIV, 181; F., 121.
(2) FREUD (S.). *Triebe und Triebschicksale*, 1915. G.W., X, 214; S.E., XIV, 122; F.,33.
(3) FREUD (S.). *Jenseits des Lustprinzips*, 1920. G.W., XIII, 30–1; S.E., XVIII, 30-1; F.,34.

V.Ş.

ECRAN AL VISULUI

G.: Traumhintergrund. — *F.:* écran du rêve. — *E.:* dream screen. — *S.:* pantalla del sueño. — *I.:* schermo del sogno. — *P.:* tela do sonho.

● ***Concept introdus de B. D. Lewin* (1): *orice vis se proiectează pe un ecran alb, ecran în general neobservat de cel care visează şi care simbolizează sînul matern, aşa cum copilul îl halucinează în somnul care urmează alăptării; ecranul satisface dorinţa de a dormi. În anumite vise* (vis alb), *el apare singur, realizînd o regresie la narcisismul primar.***

(1) LEWIN (B.D.). „Sleep, the Mouth and the Dream Screen", *The Psycho-Analytic Quarterly*, 1946, XV. „Inferences from the Dream Screen", *IJP*, XXIX, 4, 1948. „Sleep, Narcissistic Neurosis and the Analytic Situation", *The Psycho-Analytic Quarterly*, 1954, IV.

V.Ş.

EFECT RETROACTIV

G.: Nachträglichkeit (*subst.*), nachträglich (*adj. şi adv.*). — *F.:* après-coup (*subst. m., adj. şi adv.*). — *E.:* differed action, differed (*adj.*). — *S.:* posterioridad, posterior, posteriormente. — *I.:* posteriore (*adj.*), posteriormente (*adv.*). — *P.:* posterioridade, posterior, posteriormente.

● ***Termen frecvent utilizat de Freud în legătură cu concepţia sa despre temporalitatea şi cauzalitatea psihică: experienţe, impresii, urme mnezice* sînt modificate ulterior în funcţie de experienţe noi, de atingerea unui alt grad de dezvoltare. Lor le poate fi conferită atunci, o dată cu un nou sens, o eficacitate psihică.***

■ Termenul *nachträglich* este folosit în mod repetat şi constant de Freud, care îl utilizează deseori *subliniat*. De asemenea, foarte devreme apare şi forma substantivală *Nachträglichkeit*, care arată că, pentru Freud, această noţiune de „efect retroactiv" face parte din aparatul său conceptual, chiar dacă nu i-a dat o definiţie şi, cu atît mai puţin, o teorie de ansamblu. J. Lacan a avut meritul de a atrage atenţia asupra importanţei acestui termen. Este notabil, în acest sens, că traducerile franceze şi engleze din Freud, neoptînd pentru un echivalent unic, nu permit reperarea folosirii sale.

Nu intenţionăm să propunem aici o teorie a *efectului retroactiv*, ci doar să-i subliniem pe scurt sensul şi importanţa în legătură cu teoria freudiană a temporalităţii şi cauzalităţii psihice.

1° În primul rînd, noţiunea interzice o interpretare simplistă, ce ar reduce concepţia psihanalitică despre istoria subiectului la un determinism linear, considerînd numai acţiunea trecutului asupra prezentului. Se impută adesea psihanalizei că reduce ansamblul de acţiuni şi dorinţe umane la trecutul infantil; această tendinţă s-ar accentua o dată cu evoluţia psihanalizei; psihanaliştii ar merge din ce în ce mai departe: pentru ei, întregul destin al omului s-ar juca încă din primele luni de viaţă, ba chiar în viaţa intrauterină...

Or, de la bun început, Freud a semnalat faptul că subiectul modifică retroactiv evenimentele trecute şi că tocmai această modificare le conferă un sens şi chiar o eficacitate sau o forţă patogenă. La 6.12.1896, el îi scrie lui W. Fliess: „...lucrez la ipoteza că mecanismul nostru psihic s-a format prin stratificare: materialele prezente sub formă de urme mnezice suferă din cînd în cînd, în funcţie de apariţia unor noi condiţii, o *reorganizare*, o *reînregistrare*" (1 *a*).

2° O asemenea idee ar putea conduce la concepţii conform cărora toate fenomenele întîlnite în psihanaliză se situează sub semnul retroactivităţii, chiar al iluziei retroactive. Astfel, Jung vorbeşte despre fantasme retroactive (*Zurückphantasieren*): după el, adultul

îşi reinterpretează trecutul în fantasme care constituie tot atîtea expresii simbolice ale problemelor sale actuale. În această concepţie, reinterpretarea este pentru subiect un mijloc de a fugi de „exigenţele realităţii" prezente într-un trecut imaginar.

Într-o perspectivă diferită, noţiunea de efect retroactiv ar putea evoca, de asemenea, o concepţie despre temporalitate pusă pe primul plan de filozofie şi reluată de diferitele tendinţe ale psihanalizei existenţiale: conştiinţa îşi constituie trecutul, îi modifică în mod constant sensul, în funcţie de „proiectul" ei.

*

Concepţia freudiană despre efectul retroactiv apare ca fiind mult mai precisă. Am putea regrupa astfel ceea ce o diferenţiază:

1° Efectul retroactiv nu modifică trăirea în general ci, în mod electiv, ceea ce, în momentul în care a fost trăit, nu s-a putut integra pe deplin într-un context semnificativ. Modelul unei asemenea trăiri este evenimentul traumatizant.

2° Efectul retroactiv este precipitat de apariţia pe neaşteptate a unor evenimente sau situaţii ori de o maturaţie organică, ce vor permite subiectului să ajungă la un nou tip de semnificaţii şi să-şi reelaboreze experienţele anterioare.

3° Evoluţia sexualităţii favorizează în cel mai înalt grad, prin decalajele temporale pe care le comportă la om, fenomenul efectului retroactiv.

Aceste opinii ar putea fi ilustrate prin numeroase texte în care Freud foloseşte termenul *nachträglich*. Două dintre aceste texte ne par deosebit de semnificative.

În *Proiect de psihologie* (*Entwurf einer Psychologie*, 1895), studiind refularea isterică, Freud se întreabă: de ce refularea vizează cu predilecţie sexualitatea? El arată, pe baza unui exemplu, că refularea presupune două evenimente net separate într-o serie temporală. Primul în ordine temporală îl constituie o scenă sexuală (seducere de către un adult), dar care nu are, atunci, pentru copil, semnificaţie sexuală. Cel de al doilea prezintă anumite analogii, ce pot fi superficiale, cu primul; dar, de această dată, datorită pubertăţii apărute între timp, emoţia sexuală este posibilă, emoţie pe care subiectul o va lega în mod conştient de acest al doilea eveniment, deşi ea este, în realitate, provocată de amintirea primului. Eul nu poate utiliza aici apărările sale normale (evitare prin intermediul atenţiei, de pildă) împotriva acestui efect sexual neplăcut: „Atenţia este îndreptată către percepţii, căci ele sînt cele care, de obicei, sînt prilejul unei descărcări de neplăcere. Dar aici o urmă mnezică şi nu o percepţie provoacă, într-un mod neprevăzut, neplăcerea, şi eul observă aceasta prea tîrziu" (1 *b*). Eul utilizează atunci refularea, mod de „apărare patologică" în care operează conform procesului primar. Observăm că refularea îşi găseşte aici condiţia ei generală în „întîrzierea pubertăţii" ce caracterizează, în opinia lui Freud, sexualitatea umană: „Orice adolescent are urme mnezice care nu pot fi înţelese de el decît o dată cu apariţia senzaţiilor sexuale propriu-zise" (1 *c*). „*Apariţia tardivă a pubertăţii face posibile procese primare postume*" (1 *d*).

Din această perspectivă, doar existenţa celei de-a doua scene conferă primeia valoarea sa patogenă: „O amintire este refulată, şi ea nu va deveni traumatism decît prin *efect retroactiv*" (1 *c*). Noţiunea de efect retroactiv este astfel strîns legată de prima elaborare freudiană a noţiunii de apărare*: teoria seducţiei*.

S-ar putea obiecta că descoperirea sexualităţii infantile, făcută ceva mai tîrziu de Freud, privează această concepţie de orice valoare. Cel mai bun răspuns la o asemenea obiecţie se găseşte în *Omul cu lupi*, unde acelaşi proces al efectului retroactiv este invocat în mod constant, dar decalat către primii ani de viaţă. El se află în centrul analizei pe care o face Freud visului patogen în relaţia sa cu scena originară*: omul cu lupi nu a înţeles coitul „...decît în momentul visului, la 4 ani, şi nu în momentul cînd l-a observat. La un an şi jumătate, el a cules impresiile pe care le-a putut înţelege doar retroactiv, în momentul visului, datorită dezvoltării sale, excitaţiei sexuale şi căutării sale sexuale" (2 *a*). În istoria acestei nevroze infantile, visul este, după cum arată Freud, momentul declanşator al fobiei: „...visul conferă observării coitului o eficacitate retroactivă" (2 *b*).

În 1917, Freud a adăugat două lungi discuţii la observaţia din *Omul cu lupi*, în care se arată tulburat de teza jungiană a fantasmei retroactive. El admite că scena originară fiind, în cadrul analizei, rezultatul unei reconstrucţii, ea ar fi putut să fie construită de subiectul însuşi, dar insistă asupra ideii că percepţia a furnizat cel puţin unele indicii, fie chiar şi copulaţia unor cîini... Dar mai ales în momentul în care părea să nu mai găsească un sprijin pe terenul — ce se arată, la o privire mai atentă, atît de fragil — al realităţii, el introduce o noţiune nouă, cea a fantasmelor originare, mai precis un dincoace, o structură care fondează, în ultimă analiză, fantasma, şi care transcende atît trăirea individuală, cît şi ceea ce este imaginat (*vezi:* Fantasme originare).

*

Textele pe care le-am discutat arată că viziunea freudiană despre *Nachträglichkeit* nu se poate reduce la noţiunea de „acţiune amînată", dacă înţelegem prin aceasta un interval temporal variabil, datorat unui efect de însumare între excitaţii şi răspuns. Traducerea prin *deferred action*, adoptată cîteodată în *Standard Edition*, ar putea autoriza o asemenea interpretare. Editorii *S.E.* se prevalează (2 *e*) de un pasaj din *Studii asupra isteriei* (*Studien über Hysterie*, 1895), unde, în legătură cu isteria zisă de retenţie*, Freud vorbeşte de „eliminarea retroactivă a traumatismelor acumulate" (3 *a*) într-o anumită perioadă. Aici, acţiunea retroactivă ar putea fi înţeleasă, într-o primă analiză, ca o descărcare întîrziată, dar este de notat că pentru Freud este vorba de o veritabilă elaborare, de un „travaliu de memorie" care nu e simpla descărcare a unei tensiuni acumulate, ci un ansamblu complex de operaţii psihologice: „[Bolnava] reexaminează în fiecare zi fiecare expresie, plînge pentru ele, se consolează în privinţa lor, am putea spune, pe îndelete..." (3 *b*). Ar fi preferabil, considerăm noi, să lămurim conceptul de abreacţie* prin cel de efect retroactiv decît să reducem efectul retroactiv la o teorie îngust economică a abreacţiei.

(1) FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1887–1902. — *a)* G., 185; E., 173; F., 129. — *b)* G., 438; E., 416; F., 369. — *c)* G., 435; E., 413; F., 367. — *d)* G., 438; E., 416; F., 369. — *e)* G., 435; E., 413; F., 366.

(2) FREUD (S.). *Aus der Geschichte einer infantilen Neurose*, 1918 (1914). — *a)* G.W., XII., 64, n. 4; S.E., XVII, 37–8, n. 6; F., 350, n. 3. — *b)* Cf. G.W., XII, 144; S.E., XVII, 109; F., 409. — *c)* G.W., XII, 72, n.; S.E., XVII, 45, n.; F., 356, n.

(3). FREUD (S.). — *a)* G.W., I, 229; S.E., II, 162; F., 129. — *b)* G.W., I, 229; S.E., II, 162; F., 129.

A.D.

EGOISM

G.: Egoismus. — *F.:* égoïsme. — *E.:* egoism. — *S.:* egoismo. — *I.:* egoismo. — *P.:* egoismo.

● ***Interes pe care eul şi-l acordă sieşi.***

■ Termenul *egoism* i-a servit lui Freud mai întîi pentru a caracteriza visele; acestea sînt calificate ca „egoiste", în sensul că „...eul preaiubit apare în fiecare din ele" (1 *a*). Aceasta nu înseamnă că sentimentele cele mai „dezinteresate" n-ar putea să apară într-un vis, ci că eul celui care visează este întotdeauna prezent în persoană sau prin identificare (1 *b*).

Introducerea narcisismului* îl determină pe Freud să diferenţieze conceptual egoismul de narcisism: narcisismul este „...complementul libidinal al egoismului" (2). Aceşti termeni sînt adesea, dar nu în mod necesar, confundaţi. Această diferenţiere se bazează pe distincţia dintre pulsiunile sexuale şi pulsiunile eului*: egoismul sau „interesul eului" (*Ichinteresse*) (*vezi:* Interes) se defineşte ca investire de către pulsiunile eului, iar narcisismul ca investire a eului de către pulsiunile sexuale.

(1) FREUD (S.). *Die Traumdeutung*, 1900. — *a)* G.W., II–III, 274; S.E., IV, 267; F. 202. — *b)* Cf. G.W., II–III, 328; S.E., IV, 323; F. 240.
(2) FREUD (S.). *Metapsychologische Ergänzung zur Traumlehre*, 1917. G.W., X, 413; S.E., XIV, 223; F., 164.

V.Ş.

ELABORARE PSIHICĂ

G.: psychische Verarbeitung (*sau* Bearbeitung *sau* Ausarbeitung *sau* Aufarbeitung). *F.:* élaboration psychique. — *E.:* psychical working over, *sau* aut. — *S.:* elaboración psíquica. — *I.:* elaborazione psichica. — *P.:* elaboração psíquica.

● **A)** ***Termen utilizat de Freud pentru a desemna în diferite contexte travaliul îndeplinit de aparatul psihic în vederea controlului şi dominării excitaţiilor care îi parvin şi a căror acumulare riscă să fie patogenă. Acest travaliu constă în a integra excitaţiile în psihism şi a stabili între ele conexiuni asociative.***

B) ***Termenul francez* élaboration *(elaborare) este adesea utilizat de traducători ca echivalent al termenului german* Durcharbeiten *sau al celui englezesc* working through. *În acest sens, noi îi preferăm termenul* perlaborare*.**

■ Regăsim acelaşi termen *Arbeit* (travaliu) în mai multe expresii folosite de Freud, ca *Traumarbeit* (travaliu al visului), *Trauerarbeit* (travaliu de doliu), *Durcharbeiten* (perlaborare) şi în diferiţi termeni: *Verarbeitung, Bearbeitung, Ausarbeitung, Aufarbeitung,* traduşi în franceză prin *élaboration.* Avem de-a face aici cu o utilizare originală a conceptului de travaliu aplicat operaţiilor intrapsihice. Termenul poate fi înţeles prin referire la concepţia freudiană a unui aparat psihic* care transformă şi transmite energia pe care o primeşte, pulsiunea fiind, în această perspectivă, definită ca o „cantitate de travaliu cerută psihicului" (1).

În acest sens foarte larg, elaborarea psihică ar putea desemna ansamblul operaţiilor acestui aparat; dar Freud utilizează termenul în mod specific: elaborarea psihică este transformarea cantităţii de energie care permite controlul acesteia prin derivare sau legare.

Freud şi Breuer au întîlnit termenul la Charcot, care vorbea, referitor la isterie, de un timp de elaborare psihică între traumatism şi apariţia simptomelor (2). În teoria lor asupra isteriei, ei reiau termenul dintr-o perspectivă diferită, din punctul de vedere al etiologiei şi al curei. În mod normal, afectul traumatizant al unui eveniment este lichidat fie prin abreacţie*, fie prin integrarea „în marele complex al asociaţiilor" (3), care exercită astfel o acţiune corectivă. La isteric, nu există elaborare asociativă (*Verarbeitung*)

deoarece anumite condiţii (*vezi:* Isterie hipnoidă, Isterie de apărare) împiedică o asemenea lichidare; amintirea traumatismului rămîne în starea de „grup psihic separat". Cura este eficientă prin stabilirea legăturilor asociative care permit lichidarea progresivă a traumei (*vezi:* Catharsis).

Termenul este utilizat şi în teoria nevrozelor actuale: absenţa elaborării psihice a tensiunii sexuale somatice duce la transformarea directă a acesteia în simptome. Mecanismul seamănă cu cel al isteriei (4), dar deficienţa de elaborare este mai radicală: „...tensiunea sexuală se transformă în angoasă în toate cazurile în care, deşi se produce cu forţă, ea nu suferă elaborarea psihică ce ar transforma-o în afect" (5).

În *Pentru a introduce narcisismul* (*Zur Einführung des Narzißmus*, 1914), Freud reia şi dezvoltă ideea că absenţa sau insuficienţa elaborării psihice, fapt ce provoacă o stază* libidinală, sînt cele care, în diverse moduri, stau la originea nevrozei şi psihozei.

*

Dacă am face o comparaţie între felul în care Freud utilizează noţiunea de elaborare psihică în teoria isteriei şi în cea a nevrozelor actuale, putem distinge două aspecte:

1° transformarea cantităţii fizice în calitate psihică;

2° stabilirea de căi asociative care presupun ca o condiţie prealabilă această transformare.

O asemenea distincţie este sugerată şi în *Pentru a introduce narcisismul*, unde Freud pune la baza oricărei psihonevroze o nevroză actuală, presupunînd deci doi timpi succesivi, al stazei libidinale şi al elaborării psihice.

Noţiunea de elaborare furnizează astfel articularea între registrul economic şi registrul simbolic al freudismului. Pentru discuţia în jurul acestei probleme, trimitem cititorul la comentariul de la articolul: Legare (*Bindung*).

Să notăm în final că elaborarea şi perlaborarea sînt apropiate: există o analogie între travaliul curei şi modul de funcţionare spontană a aparatului psihic.

(1) FREUD (S.). *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905. G.W., V, 67; S.E., VII, 168; F., 56.
(2) Cf. CHARCOT (J.M.). *Leçons du mardi à la Salpêtrière*, 1888, Paris, I, 99.
(3) FREUD (S.). *Studien über Hysterie*, 1895. G.W., I, 87; S.E., II, 9; F., 6.
(4) Cf. FREUD (S.). *Über die Berechtigung, von der Neurasthenie einen bestimmten Symptomenkomplex als „Angstneurose" abzutrennen*, 1894. G.W., I, 336, 342; S.E., III, 109, 115.
(5) FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1887–1902. G., 103; E., 93; F., 84.

V.Ş.

ELABORARE SECUNDARĂ

G.: sekundäre Bearbeitung. — *F.:* élaboration secondaire. — *E.:* secondary revision (*sau* elaboration). — *S.:* elaboración secundaria. — *I.:* elaborazione secondaria. — *P.:* elaboração secundária.

● ***Remaniere a visului, destinată să-l prezinte sub forma unui scenariu relativ coerent şi comprehensibil.***

■ A face ca visul să piardă aparenţa de absurditate şi de incoerenţă, a umple golurile, a efectua o remaniere parţială sau totală a elementelor operînd trieri sau adăugiri, a încerca crearea unei structuri asemănătoare reveriei diurne (*Tagtraum*), iată în ce constă esenţialul a ceea ce Freud a numit elaborare secundară sau „luare în considerare a inteligibilităţii" (*Rücksicht auf Verständlichkeit*).

Ea constituie, aşa cum o indică denumirea sa (*Bearbeitung*), un al doilea timp al travaliului (*Arbeit*) visului; ea acţionează deci asupra produselor deja elaborate prin alte mecanisme (condensare, deplasare, figurare). Totuşi Freud consideră că această elaborare secundară nu se exercită asupra unor formaţiuni pe care le-ar transforma retroactiv, „...ca exercită din capul locului [...] o influenţă inductivă şi selectivă asupra fondului de gînduri ale visului" (1). Astfel, travaliul visului va utiliza cu precădere reverii deja structurate (*vezi:* Fantasmă).

Fiind un efect al cenzurii, despre care Freud afirmă că nu are decît un rol negativ, dar poate produce adăugiri, elaborarea secundară poate fi observată mai ales cînd subiectul se apropie de starea de veghe şi *a fortiori* cînd îşi povesteşte visul. Dar ea este de fapt simultană cu fiecare moment al visului.

În *Totem şi tabu* (*Totem und Tabu*, 1912), Freud a încercat să apropie elaborarea secundară de formarea anumitor sisteme de gîndire. „Ne este inerentă o funcţie intelectuală care cere de la toate materialele ce se prezintă percepţiei sau gîndirii noastre unificare, coerenţă şi inteligibilitate: şi ea nu se teme să stabilească raporturi inexacte dacă în anumite circumstanţe este incapabilă să sesizeze raporturile corecte. Cunoaştem anumite sisteme care caracterizează nu numai visul, dar şi fobiile, gîndirea obsesională şi diferitele forme ale delirului. În afecţiunile delirante (paranoia), sistemul este foarte manifest, domină tabloul morbid, dar nu trebuie neglijat nici în celelalte forme de psihonevroze. În toate aceste cazuri, se poate demonstra efectuarea unei remanieri a materialului psihic în funcţie de noul scop, remaniere adesea cu totul forţată, deşi comprehensibilă dacă o privim din punctul de vedere al sistemului" (2). În acest sens, elaborarea secundară poate fi asemănată cu raţionalizarea*.

(1) FREUD (S.). *Die Traumdeutung*, 1900. G.W., II–III, 503; S.E., V, 499; F., 371.
(2) FREUD (S.). G.W., IX, 117; S.E., XIII, 95; F., 133.

V.Ş.

ENERGIE DE INVESTIRE

G.: Besetzungsenergie. — *F.:* énergie d'investissement. — *E.:* cathectic energy. — *S.:* energía de carga — *I.:* energia di carica *sau* d'investimento. — *P.:* energia de carga *sau* de investimento.

● ***Substrat energetic postulat ca factor cantitativ al operaţiilor aparatului psihic.***

■ Pentru discuţia legată de această noţiune *vezi:* **Economic, Investire, Energie liberă–energie legată, Libido.**

V.Ş.

ENERGIE LIBERĂ–ENERGIE LEGATĂ

G.: freie Energie–gebundene Energie. — *F.:* énergie libre–énergie liée. — *E.:* free energy–bound energy. — *S.:* energía libre–energía ligada. — *I.:* energia libera–energia legata. — *P.:* energia livre–energia ligada.

● ***Termeni care conotează, din punct de vedere economic, distincţia freudiană dintre procesul primar şi procesul secundar. În procesul primar, energia este liberă sau mobilă în măsura în care ea se scurge spre descărcare în modul cel mai rapid şi mai direct posibil; în procesul secundar, ea este legată, în măsura în care mişcarea spre descărcare este întîrziată şi controlată. Din punct de vedere genetic, starea liberă a energiei precede starea legată, aceasta caracterizînd un grad mai ridicat de structurare a aparatului psihic.***

■ Freud îl elogiază în mod explicit pe Breuer pentru distincţia făcută între energia liberă şi energia legată (1 *b*). De fapt, să notăm în primul rînd că termenii utilizaţi nu sînt termenii lui Breuer, iar în al doilea rînd că distincţia introdusă de Breuer nu are aceeaşi semnificaţie cu cea a lui Freud.

Distincţia lui Breuer se bazează pe diferenţa stabilită de fizicieni între două feluri de energie mecanică, a căror sumă rămîne constantă într-un sistem închis. Helmholtz, a cărui influenţă asupra gîndirii lui Breuer şi Freud este cunoscută, opune astfel *forţelor vii* (*lebendige Kräfte*, termen preluat de la Leibniz) *forţele de tensiune* (*Spannkräfte*) sau „forţe care tind să pună în mişcare un punct M atîta timp cît nu au produs încă o mişcare" (3). Această opoziţie coincide cu cea introdusă de alţi autori în cursul secolului al XIX-lea între energia actuală şi energia potenţială (Rankine) sau între energia cinetică şi energia statică (Thomson): Breuer se referă explicit la această distincţie şi la termenii fizicienilor.

Breuer îşi propune mai ales să definească o formă de energie potenţială, prezentă în sistemul nervos, pe care o numeşte „excitaţie tonică intracerebrală", „tensiune nervoasă" sau energie „cviescentă". La fel cum un rezervor conţine o anumită cantitate de energie potenţială în măsura în care reţine apa, tot astfel „...ansamblul imensei reţele [de fibre nervoase] formează un singur rezervor de tensiune nervoasă" (4 *a*).

Această excitaţie tonică provine din diverse surse: din înseşi celulele nervoase, excitaţii externe, excitaţii provenind din interiorul corpului (nevoi fiziologice) şi „afecte psihice". Ea este utilizată sau descărcată în diverse activităţi motrice, intelectuale etc.

După Breuer, există un nivel optim al acestei energii cviescente, care permite o bună recepţie a excitaţiilor externe, asociaţia dintre idei şi o liberă circulaţie a energiei în ansamblul circuitelor sistemului nervos. Este un nivel pe care organismul încearcă să-l menţină constant sau să-l restabilească (*vezi:* Principiul constanţei). Într-adevăr, organismul se îndepărtează de acest optim fie pentru că energia nervoasă se epuizează (ceea ce antrenează starea de somn, care va permite o reîncărcare cu energie), fie pentru că nivelul său este prea ridicat; acest nivel ridicat poate fi generalizat şi uniform (stare de aşteptare intensă) sau poate fi inegal repartizată (cazul cînd intervin afectele şi energia lor nu poate fi nici descărcată, nici repartizată în ansamblul sistemului prin elaborare asociativă; aici Breuer vorbeşte despre „afecte blocate").

Se observă că:

1) Cele două forme de energie puse în evidenţă de Breuer, „cviescentă" şi „cinetică", se pot transforma una în alta;

2) Energia cinetică nu are nici o prioritate, nici din punct de vedere genetic, nici din punct de vedere logic; distincţia freudiană între procesul primar şi procesul secundar pare străină gîndirii lui Breuer;

3) Pentru Breuer, starea „cviescentă" a energiei nervoase este fundamentală din cauză că s-a stabilit un nivel la care energia poate circula liber. Aici, diferenţa faţă de Freud apare clar: Breuer crede, de exemplu, că în starea de somn, în care energia cviescentă este la un nivel foarte scăzut, libera circulaţie a excitaţiilor este *împiedicată* (4 *b*);

4) Principiul constanţei are la Breuer o altă semnificaţie decît la Freud (*vezi:* Principiul constanţei; Principiul inerţiei neuronale).

*

De fapt, se pare că Freud e cel care a introdus, în ceea ce priveşte energia psihică, cei doi termeni opuşi de energie liberă şi energie legată. Să remarcăm că, în fizică, aceşti doi termeni au fost introduşi de Helmholtz, dar, de această dată, în cadrul celui de *al doilea* principiu al termodinamicii (transformarea energiei); Helmholtz *desemna* prin *energie liberă* energia care „este capabilă să se transforme liber în alte forme de lucru mecanic", iar prin *energie legată* „...aceea care nu se poate manifesta decît sub formă de căldură" (5).

Această opoziţie nu se situează exact la acelaşi nivel cu opoziţia dintre energia statică (sau tonică) şi energia cinetică; într-adevăr, această ultimă opoziţie nu are în vedere decît energia mecanică, în timp ce opoziţia energie liberă–energie legată presupune luarea în considerare a diferitelor forme de energie (calorică, chimică etc.) şi a condiţiilor care fac sau nu posibilă trecerea de la una la alta. Totuşi, putem spune că energia statică este, în sensul dat de Helmholtz, o formă de energie liberă, pentru că este transformabilă în alte forme de energie, în timp ce energia cinetică, cel puţin aceea a mişcărilor moleculare dezordonate, este energie legată; se observă că Freud, numind energie legată energia cviescentă sau tonică a lui Breuer şi energie liberă energia cinetică, a inversat de fapt sensul pe care aceşti termeni îl au în fizică: liber avînd la Freud sensul de liber mobilă (*frei beweglich*), şi nu liber transformabilă.

În rezumat, se constată că:

1) Cuplul de contrarii utilizat de Breuer (energie tonică, energie cinetică) este preluat dintr-o teorie care nu ţine seamă de al doilea principiu al termodinamicii. Freud, în schimb, utilizează termeni (energie liberă, energie legată) care se situează în cadrul celui de al doilea principiu.

2) Freud, care a cunoscut îndeaproape concepţiile şcolii fizicaliste (Helmholtz, Brücke), inversează sensul termenilor preluaţi de el din fizică, pentru a-i face să acopere cu aproximaţie opoziţia lui Breuer;

3) În ciuda acestei aparente coincidenţe, concepţia lui Freud este total diferită de cea a lui Breuer; energia liberă, cea care caracterizează procesele inconştiente, este *prima* în raport cu energia legată. Această diferenţă fundamentală a punctelor de vedere îşi găseşte expresia mai ales în ambiguităţile formulării principiului constanţei.

*

Opoziţia dintre două forme de circulaţie a energiei este prezentă în *Proiect de psihologie* (*Entwurf einer Psychologie*, 1895): în funcţionarea primară a aparatului neuronic, energia tinde spre o descărcare imediată şi completă (principiul inerţiei neuronale); în procesul secundar, energia este legată, adică îndiguită în anumiţi neuroni sau sisteme neuronice, unde ea se acumulează. Această legare este posibilă, pe de o parte, datorită existenţei „barierelor de contact" între neuroni, care împiedică sau limitează trecerea energiei de la unul la altul, iar, pe de altă parte, datorită acţiunii pe care o exercită un grup de neuroni investiţi la un nivel constant (Eul) asupra altor procese care se desfăşoară în aparat: asta este ceea ce Freud numeşte efectul de investire laterală (*Nebenbesetzung*), care este baza acţiunii inhibitive a eului (6 *a*).

Cazul privilegiat al unei funcţionări „legate" a energiei este furnizat, după Freud, de procesul de gîndire care combină investirea de nivel ridicat, pe care o presupune atenţia, cu deplasarea de mici cantităţi de energie fără de care exerciţiul gîndirii ar fi imposibil (6 *b*). Acest curent circulă cu atît mai uşor cu cît este mai slab cantitativ: „Mici cantităţi pot fi deplasate mai uşor cînd nivelul este ridicat decît atunci cînd este coborît" (6 *c*).

Opoziţia dintre energia liberă şi energia legată este reluată în *Interpretarea visului* (*Die Traumdeutung*, 1900) în afara oricăror referinţe la stările, presupuse distincte, ale neuronilor, şi va fi întotdeauna menţinută de Freud ca fiind expresia economică a diferenţei fundamentale dintre procesul primar* şi procesul secundar* (*vezi:* Legare).

(1) Cf. de exemplu: FREUD (S.). *Das Unbewußte*, 1915. Sfîrşitul capitolului IV. G.W., X; S.E., XIV.
(2) Cf. de exemplu: FREUD (S.). *Jenseits des Lustprinzips*, 1920. G.W., XIII, 26; S.E., XVII, 26–7; F., 29.
(3) HELMHOLTZ (H.). *Über die Erhaltung der Kraft*, Engelmann, Leipzig, 1847, 12.
(4) BREUER (J.) şi FREUD (S.). *Studien über Hysterie*, 1895. — *a)* G., 169, n.; S.E., II, 194, n.; F., 154, n. — *b)* Cf. G., 168; S.E., II, 192–3; F., 153.
(5) HELMHOLTZ (H.). „Über die Thermodynamik chemischer Vorgänge", 1882. In: *Abhandlungen zur Thermodynamik chemischer Vorgänge*, Engelmann, Leipzig, 1902, 18.
(6) FREUD (S.). *a)* Cf. prima parte, cap. IV. — *b)* Cf. G., 447; E., 425; F., 378–9. — *c)* G., 451; E., 429; F., 382.

V.Ş.

EROGEN

G.: erogen. — *F.:* érogène. — *E.:* erogenic *sau* erotogenic. — *S.:* erógeno. — *I.:* erogeno. — *P.:* erógeno.

● ***Ceea ce este în raport cu producerea unei excitaţii sexuale.***

■ Acest adjectiv este folosit cel mai frecvent în termenul *zonă erogenă**, dar îl găsim şi în expresii ca *masochism* erogen, activitate erogenă* etc.

V. Ş.

EROGENEITATE

G.: Erogeneität. — *F.:* érogénéité. — *E.:* erogeneity *sau* erogenicity. — *S.:* erogeneidad. — *I.:* erogeneità. — *P.:* erogeneidade.

● ***Capacitate a oricărei regiuni a corpului de a fi sursa unei excitaţii sexuale, adică de a se comporta ca o zonă erogenă.***

■ Acest termen — puţin utilizat — a fost creat de Freud în *Pentru a introduce narcisismul* (*Zur Einführung des Narzißmus*, 1914) (1). În acest text, erogeneitatea este definită ca activitatea sexuală de care este capabilă o parte a corpului (2).

Desemnînd printr-un termen specific această „excitabilitate" (*Erregbarkeit*) sexuală, Freud vrea să indice că ea nu este privilegiul unei anumite zone erogene în care ea apare cel mai evident, ci o proprietate generală a întregii suprafeţe cutanato-mucoase şi chiar a organelor interne.

Erogeneitatea este concepută de Freud ca un factor cantitativ, susceptibil să crească, să se diminueze sau să-şi modifice repartizarea în organism prin deplasări. Aceste modificări explică, după Freud, simptomele ipohondrice.

(1) Cf. FREUD (S.). G.W., X, 150; S.E., XIV, 84.
(2) Cf. şi FREUD (S.). *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*. G.W., V, 85 (n. 1, adăugată în 1915); S.E., VII, 184 (n. 1); F., 179 (n. 50).

V.Ş.

EROS

Acelaşi cuvînt grecesc a fost adoptat în diferite limbi.

● ***Termen prin care grecii desemnau iubirea şi pe zeul iubirii (Amor). Freud îl utilizează în ultima sa teorie a pulsiunilor pentru a desemna ansamblul pulsiunilor de viaţă în opoziţie cu pulsiunile de moarte.***

■ Trimitem cititorul la articolul *Pulsiuni de viaţă*, mărginindu-ne aici la observaţii cu privire la utilizarea termenului *Eros* pentru conotarea acestora.

Se cunoaşte preocuparea lui Freud de a-şi raporta concepţiile despre pulsiuni* la idei filozofice generale: opoziţia „populară" dintre iubire şi foame pentru prima teorie, opoziţia empedocleană dintre φιλία (iubire) şi νεῖκος (ură) pentru ultima teorie.

Freud se referă de mai multe ori la Erosul platonician, văzînd în el o noţiune foarte apropiată de ceea ce înţelege el prin sexualitate*; el a semnalat de la început că aceasta nu se confundă cu funcţia genitală (1). Anumite critici care afirmă că Freud reduce totul la sexualitate (în sensul vulgar al acestui termen) nu mai rezistă o dată risipită o asemenea confuzie: sexual trebuie utilizat „...în sensul în care psihanaliza îl foloseşte acum curent — în sens de Eros" (2).

Invers, Freud s-a grăbit să sublinieze inconvenientul pe care-l prezintă folosirea termenului *Eros* dacă el conduce la camuflarea sexualităţii. Iată, de exemplu, acest pasaj: „Cei care consideră sexualitatea ca pe ceva ce face ruşine naturii umane şi o umileşte sînt liberi să folosească termeni mai distinşi, ca Eros şi erotic. Aş fi putut şi eu să evit multe contestări procedînd astfel de la început, dar n-am vrut, pentru că nu-mi place să fac concesii lipsei de curaj. Nu putem şti unde ajungem pe calea aceasta: începi prin a ceda în ce priveşte cuvintele şi sfîrşeşti prin a ceda în ce priveşte ideea" (3). Fapt este că utilizarea termenului *Eros* riscă să reducă importanţa sexualităţii în beneficiul manifestărilor ei sublimate.

Dacă Freud, începînd cu *Dincolo de principiul plăcerii* (*Jenseits des Lustprinzips*, 1920), ultilizează curent Eros ca sinonim cu pulsiunea de viaţă, faptul se explică prin încercarea sa de a înscrie noua sa teorie a pulsiunilor în tradiţia filozofică şi mitică universală (de exemplu, mitul lui Aristofan, în *Banchetul* de Platon). În acest fel, Eros este conceput ca avînd drept scop „...de a face viaţa mai complexă, unind substanţa vie, răspîndită în particule, în unităţi tot mai întinse şi de a o menţine în această stare" (4).

Termenul *Eros* este utilizat în general pentru a desemna pulsiunile sexuale într-o intenţie deliberat speculativă; să citäm de exemplu pasajul următor: „Speculaţia transformă această opoziţie [între pulsiuni libidinale şi pulsiuni de distrugere] în opoziţia dintre pulsiunile de viaţă (Eros) şi pulsiunile de moarte" (5 *a*).

Ce raport există între termenii *Eros* şi *Libido**? Cînd Freud introduce Erosul în *Dincolo de principiul plăcerii*, el pare să le asimileze: „...libidoul pulsiunilor sexuale ar coincide cu Erosul poeţilor şi filozofilor, care menţine coeziunea a tot ceea ce este viu" (5 *b*). Să notăm că avem aici doi termeni împrumutaţi din limbile vechi şi că ei marchează amîndoi o preocupare pentru teoretizare ce depăşeşte cîmpul experienţei analitice (α). Astfel, termenul *libido* a fost întotdeauna — şi va rămîne şi după introducerea termenului *Eros* — folosit într-o perspectivă economică; el desemnează *energia* pulsiunilor sexuale (cf. de exemplu acest pasaj din *Compendiu de Psihanaliză* [*Abriß der Psychoanalyse*, 1938]: „Întreaga energie a Erosului, pe care o vom numi de aici înainte libido") (6).

▲ (α) Să citäm de exemplu un pasaj din *Studii asupra isteriei* (*Studien über Hysterie*, 1895), unde Breuer foloseşte termenul *Eros* pentru a desemna o putere de natură demonică: „Tînăra fată presimte în Eros forţa teribilă care-i va determina destinul, i-l va decide, şi tocmai asta o înspăimîntă" (7).

(1) Cf. de exemplu: FREUD (S.). *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, prefaţă din 1920. G.W., V, 31–2; S.E., VII, 133–4; F., 11–13.
(2) FREUD (S.). *Die Traumdeutung*, 1900, n. din 1925. G.W., II–III, 167; S.E., IV, 161.
(3) FREUD (S.). *Massenpsychologie und Ich-Analyse*, 1921. G.W., XIII, 99; S.E., XVIII, 91; F., 101.
(4) FREUD (S.). *Das Ich und das Es*, 1923. G.W., XIII, 269; S.E., XIX, 40; F., 196.
(5) FREUD (S.). — *a)* G.W., XIII, 66, n.; S.E., XVIII, 61, n.; F., 70, n. — *b)* G.W., XIII, 54; S.E., XVIII, 50; F., 58.
(6) FREUD (S.). G.W., XVII, 72; S.E., XXIII, 149; F., 9.
(7) BREUER (J.). G., 216; S.E., II, 246; F., 199.

V.S.

EROTISM URETRAL (sau URINAR)

G.: Urethralerotik *sau* Harnerotik. — *F.:* érotisme urétral *sau* urinaire. — *E.:* urethral erotism. — *S.:* erotismo uretral *sau* urinario. — *I.:* erotismo uretrale. — *P.:* erotismo uretral *sau* urinário.

● ***Modalitate de satisfacere libidinală legată de micţiune.***

■ Plăcerea şi semnificaţia erotică a funcţiei urinare sînt analizate de Freud începînd din 1905, în *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii* (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*), şi, într-un mod mai apropiat de experienţă, în *Cazul Dora*. Pe de o parte, enuresisul infantil este interpretat ca echivalent al masturbării (1). Pe de altă parte, legăturile simbolice care pot exista între micţiune şi foc sînt deja indicate. Ele vor fi dezvoltate în *Cucerirea focului* (*Zur Gewinnung des Feuers*, 1932).

Un al treilea aport al lui Freud constă în sugerarea unei relaţii între anumite trăsături de caracter şi erotismul uretral. La sfîrşitul articolului său *Caracter şi erotism anal* (*Charakter und Analerotik*, 1908), el scrie: „Ar trebui să ne întrebăm în general dacă alte complexe caracteriale n-ar putea să depindă de excitaţia unor zone erogene determinate. Pînă în prezent, nu cunosc decît ambiţia nemăsurată şi «arzătoare» a celor care au fost altădată enuretici" (2). În aceeaşi direcţie, K. Abraham pune în evidenţă fantasmele infantile de atotputernicie care pot să însoţească actul micţiunii: „...sentimentul de a poseda o mare putere, evasinelimitată, de a crea sau distruge orice obiect" (3).

Melanie Klein a subliniat importanţa unor astfel de fantasme, în special a celor de agresiune şi de distrugere prin urină. Ea subliniază rolul, după ea „...prea puţin recunoscut pînă acum, al sadismului uretral în dezvoltarea copilului" şi adaugă: „Analizarea adulţilor, ca şi cea a copiilor m-a pus constant în prezenţa unor fantasme în care urina era imaginată ca un agent de coroziune, de dezagregare şi de descompunere şi ca o otravă secretă şi insidioasă. Aceste fantasme de natură sado-uretrală contribuie în mare măsură la atribuirea inconştientă a unui rol crud penisului şi la tulburările de dinamică sexuală la bărbat" (4).

Să mai semnalăm că mulţi autori (de exemplu, Fenichel) au diferenţiat diverse modalităţi de obţinere a plăcerii legate de funcţia urinară („a lăsa să curgă pasiv", „a se abţine" etc.).

*

Să mai notăm că Freud vorbeşte de *erotism* urinar, alţi autori (începînd cu Sadger: *Über Urethralerotik*, 1910) de *erotism* uretral şi că, chiar la cei care, ca Melanie Klein, acordă un rol important sadismului uretral, nu este menţionat un *stadiu* uretral.

Vom remarca în legătură cu aceasta că Freud situează erotismul uretral exact după „a doua fază a masturbării infantile" (în jurul vîrstei de 4 ani). „Simptomatologia acestor manifestări sexuale este săracă, aparatul sexual este încă puţin dezvoltat, aparatul urinar fiind cel care vorbeşte cel mai adesea în numele său. Cea mai mare parte a pretinselor afecţiuni vezicale ale acestei vîrste sînt de fapt tulburări sexuale; enuresisul nocturn corespunde [...] unei poluţii" (5). Se pare că această perioadă corespunde cu ceea ce Freud va descrie mai tîrziu ca fază falică. Relaţiile erotismului uretral cu erotismul falic sînt aşadar prea strînse pentru a putea distinge o fază specific uretrală.

Freud a notat raportarea diferită a adultului şi a copilului la cele două funcţii; după o credinţă infantilă, „...copiii vin din ceea ce bărbatul urinează în corpul femeii. Dar adultul ştie că cele două acte sînt în realitate inconciliabile — la fel ca focul şi apa" (6).

(1) Cf. FREUD (S.). *Bruchstück einer Hysterie-Analyse*, 1905. G.W., V, 236–7: S.E., VII, 74; F., 54.
(2) FREUD (S.). G.W., VIII, 209; S.E., IX, 175.
(3) ABRAHAM (K.). „Zur narzißtischen Bewertung der Exkretionsvorgänge" in *Traum und Neurose*, 1920; F., II, 100.
(4) KLEIN (M.). „Frühstadien des Ödipuskonfliktes und der Über-Ich-Bildung", 1932. In *La psychanalyse des enfants*, PUF, Paris, 1959, 143.
(5) FREUD (S.). *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905. G.W., V, 50; S.E., VII, 190; F., 85.
(6) FREUD (S.). *Zur Gewinnung des Feuers*, 1932. G.W., XVI, 9; S.E., XXII, 192.

V.Ş.

EU

G.: Ich. — *F.:* moi. — *E.:* ego. — *S.:* yo. — *I.:* io. — *P.:* ego.

● ***Instanţă pe care Freud, în a doua sa teorie a aparatului psihic, o deosebeşte de sine şi de supraeu.***

Din punct de vedere* topic, *eul se află într-o relaţie de dependenţă atît faţă de revendicările sinelui, cît şi faţă de imperativele supraeului şi exigenţele realităţii. Deşi se afirmă ca mediator, reprezentant al intereselor totalităţii persoanei, autonomia sa este cu totul relativă.

Din punct de vedere* dinamic, *eul reprezintă, în primul rînd în conflictul nevrotic, polul defensiv al personalităţii; el pune în joc o serie de mecanisme de apărare, care sînt motivate prin percepţia unui afect neplăcut (angoasă-semnal).

Din punct de vedere* economic, *eul apare ca un factor de legare a proceselor psihice; dar, în operaţiile defensive, tentativele de legare a energiei pulsionale sînt contaminate prin caracteristicile specifice procesului primar; ele capătă un aspect compulsiv, repetitiv, dereal.

Teoria psihanalitică încearcă să explice* geneza *eului în două registre relativ eterogene, fie considerîndu-l un aparat adaptativ diferenţiat din cadrul sinelui în contact cu realitatea exterioară, fie definindu-l ca produs al identificărilor care conduc la formarea înăuntrul persoanei a unui obiect de iubire investit de către sine.

În raport cu prima teorie a aparatului psihic, eul este mai cuprinzător decît sistemul preconştient–conştient prin faptul că operaţiile defensive sînt în mare parte inconştiente.

Dintr-o perspectivă istorică, conceptul topic de eu este rezultatul unei noţiuni prezente în mod constant la Freud, încă de la începutul operei sale.

■ În măsura în care la Freud există două teorii topice ale aparatului psihic, prima fiind axată pe sistemele inconştient şi preconştient–conştient, iar a doua pe cele trei instanţe, sine, eu şi supraeu, e obişnuit să se admită în psihanaliză că noţiunea de eu dobîndeşte un sens strict psihanalitic, tehnic, numai după ceea ce se numeşte „cotitura" din 1920. Această schimbare profundă a teoriei corespunde de altfel în plan clinic unei noi orientări, ce vizează analiza eului şi a mecanismelor sale de apărare şi mai puţin descoperirea conţinuturilor inconştiente. Desigur, nimeni nu ignoră că Freud vorbea de „eu" (*Ich*) încă din primele sale scrieri, dar în general se susţine că o făcea într-un sens puţin clar (α), termenul desemnînd pe atunci personalitatea în ansamblu. Concepţiile mai specifice, în care eului i se atribuie funcţii bine determinate în cadrul aparatului psihic (în *Proiect de psihologie* [*Entwurf einer Psychologie*, 1895], de exemplu), sînt considerate ca prefigurînd în mod izolat noţiunile celei de a doua topici. De fapt, aşa cum vom vedea, istoria gîndirii freudiene este mult mai complexă: pe de o parte, studiul ansamblului textelor freudiene nu permite localizarea a două accepţii ale eului corespunzînd cu două perioade diferite: noţiunea de eu a fost mereu prezentă, chiar dacă a fost reînnoită prin aporturi succesive (narcisism, definirea noţiunii de identificare etc.); pe de altă parte, cotitura din 1920 nu putea să se limiteze la definirea eului ca instanţă centrală a personalităţii: ea presupune, aşa cum se ştie, numeroase alte contribuţii esenţiale care modifică structura de ansamblu a teorici şi care pot fi apreciate cu adevărat doar în cadrul corelaţiilor lor. În sfîrşit, nu ni se pare de dorit impunerea de la început a unei distincţii nete între eul ca *persoană* şi eul ca *instanţă*, căci articularea acestor două sensuri constituie tocmai nucleul problematicii eului. La Freud, această chestiune este implicit prezentă încă din primele lucrări şi va persista chiar după 1920. Ambiguitatea terminologică pe care încercăm s-o facem cunoscută pentru a o putea înlătura trimite la o problemă de fond.

Independent de preocupările legate de istoria gîndirii freudiene, unii autori au căutat, cu intenţia de a clarifica lucrurile, să marcheze o diferenţă conceptuală între eul ca instanţă, ca substructură a personalităţii, şi eul constituit în obiect de iubire pentru individul însuşi — eul amorului propriu, după expresia lui La Rochefoucauld, eul investit de libidoul narcisic, după Freud. Hartmann, de exemplu, a propus înlăturarea echivocului prezent în noţiunea de narcisism şi într-un termen precum cel de investire a eului (*Ich-Besetzung, ego-cathexis*): „Cînd se foloseşte termenul narcisism, se pare că se confundă adesea două cupluri de contrarii: primul priveşte sinele (*soi*[1], *self*), persoana proprie în opoziţie cu obiectul, al doilea priveşte eul [ca sistem psihic], în opoziţie cu alte substraturi ale personalităţii. Cu toate acestea, opusul investirii de obiect nu este investirea eului [*ego-cathexis*], ci investirea propriei persoane, adică investirea de sine [*self-cathexis*]; cînd vorbim de investire de sine, nu înseamnă că investirea este situată la nivelul sinelui, eului sau supraeului [...]. Lucrurile se clarifică prin definirea narcisismului ca investire libidinală nu a eului, ci a sinelui (*self*)" (1).

Această poziţie pare să anticipeze, printr-o distincţie pur noţională, răspunsul la probleme esenţiale. În general, ceea ce aduce psihanaliza prin concepţia sa asupra eului riscă să rămînă parţial necunoscut dacă se alătură pur şi simplu o accepţie a termenului, considerată specific psihanalitică, altor accepţii considerate tradiţionale şi, *a fortiori*, dacă se

[1] Vezi nota asupra traducerii.

încearcă de la început simbolizarea unor sensuri diferite prin tot atîtea vocabule distincte. Freud nu numai că găseşte şi utilizează accepţii clasice, opunînd de exemplu organismul mediului, subiectul obiectului, interiorul exteriorului, dar foloseşte la aceste niveluri diferite acelaşi termen *Ich* şi, în plus, mizează pe ambiguitatea acestei întrebuinţări, ceea ce arată că el nu exclude din sfera sa de interes nici una dintre semnificaţiile ataşate termenilor *moi* şi *je* (*Ich*) (β).

*

I. — Noţiunea de eu este folosită de Freud de la primele sale lucrări şi este interesant de văzut cum se profilează în textele perioadei 1894–1900 un anumit număr de teme şi probleme care se vor regăsi ulterior.

Experienţa clinică a nevrozelor l-a condus pe Freud la transformarea radicală a concepţiei tradiţionale asupra eului. Psihologia şi, mai ales, psihopatologia din jurul anilor 1880 conduc, prin studierea „alterărilor şi dedublărilor personalităţii", a „stărilor secunde" etc., la infirmarea noţiunii unui eu unic şi permanent. Mai mult, un autor ca P. Janet pune în evidenţă în isterie existenţa unei dedublări *simultane* a personalităţii: este vorba de „...formarea, în suflet, a două grupuri de fenomene: unul care constituie personalitatea obişnuită; celălalt, de altfel susceptibil să se subdividă, care formează o personalitate anormală, diferită de prima şi complet ignorată de aceasta" (2). Janet vede într-o astfel de dedublare a personalităţii o consecinţă a „îngustării cîmpului conştiinţei", a unei „slăbiciuni a sintezei psihologice", ajungînd la isteric la o „autonomie". Personalitatea nu poate percepe toate fenomenele, sacrificîndu-le definitiv pe cîteva; este vorba de un fel de autonomie, şi aceste fenomene abandonate se dezvoltă izolat, fără ca subiectul să aibă cunoştinţă de activitatea lor" (3). Se ştie că aportul lui Freud la interpretarea unor astfel de fenomene este că le-a văzut ca fiind expresia unui *conflict* psihic: anumite reprezentări sînt obiectul unei *apărări*, fiind *inconciliabile* (*unverträglich*) cu eul.

În perioada 1895–1900, cuvîntul *eu* e folosit de Freud deseori în contexte diferite. Se poate observa cu uşurinţă că noţiunea operează după registrul în care este utilizată: *teoria curei, model al conflictului defensiv, metapsihologia aparatului psihic.*

1° În capitolul intitulat „Psihoterapia isteriei" din *Studii asupra isteriei*, Freud afirmă că materialul patogen inconştient, căruia îi subliniază caracterul superior organizat, nu poate fi luat în stăpînire decît progresiv. Conştiinţa sau „conştiinţa eului" este comparată cu un defileu care nu lasă să treacă decît o amintire patogenă o dată şi care poate fi blocat atîta vreme cît perlaborarea (*Durcharbeitung*) nu a depăşit rezistenţele: „Una dintre amintirile care este pe cale să iasă la suprafaţă rămîne aici în faţa bolnavului, pînă ce acesta o primeşte în spaţiul eului (4 *a*). Aici sînt marcate legătura foarte strînsă dintre conştiinţă şi eu (atestată prin termenul: *conştiinţă a eului*) şi, de asemenea, ideea că eul este mai cuprinzător decît conştiinţa actuală; el este un veritabil domeniu (pe care Freud îl va asimila curînd noţiunii de „Preconştient").

Mai întîi, *rezistenţele* manifestate de pacient sînt descrise, în *Studii asupra isteriei*, ca provenind de la eu, „care găseşte plăcere în apărare". Deşi cîte un procedeu tehnic poate să-i înşele momentan vigilenţa, „în toate ocaziile cu adevărat serioase el se repliază, îşi regăseşte scopurile şi îşi continuă rezistenţa" (4 *b*). Dar, pe de altă parte, eul este infiltrat de „nucleul patogen" inconştient, în aşa fel încît graniţa dintre cele două apare uneori ca pur convenţională. Mai mult, „tocmai din această infiltrare ar proveni rezistenţa" (4 *c*). Aici este deja schiţată problema unei rezistenţe propriu-zis inconştiente, problemă care va suscita ulterior două răspunsuri diferite la Freud: recursul la noţiunea unui eu inconştient, dar şi noţiunea unei rezistenţe proprii sinelui.

2° Noţiunea de eu este prezentă în mod constant în primele elaborări pe care Freud le propune în ce priveşte *conflictul* nevrotic. El se străduieşte să determine apărarea prin diferite „moduri", „mecanisme", „procedee", „dispozitive" corespunzînd diverselor psihonevroze: isterie, nevroză obsesională, paranoia, confuzie halucinatorie etc. Incompatibilitatea unei reprezentări cu eul este plasată la originea acestor diverse modalităţi de conflict.

În isterie, de exemplu, eul intervine ca instanţă defensivă, dar într-o manieră complexă. A spune că eul *se apără* implică o anumită ambiguitate. Formularea poate fi înţeleasă în felul următor: eul, ca un cîmp de conştiinţă, plasat în faţa unei situaţii conflictuale (conflict de interese, de dorinţe sau, mai mult, de dorinţe şi interdicţii) şi incapabil să o stăpînească, se apără evitînd-o, nedorind să ştie de ea; în acest sens, eul este cîmpul care trebuie ferit de conflict prin activitatea defensivă. Dar conflictul psihic pe care Freud îl vede în acţiune are o altă dimensiune: eul ca „masă dominantă de reprezentări" este ameninţat de *o* reprezentare considerată *inconciliabilă* cu el: există refulare realizată de eu. Cazul Lucy R..., unul dintre primele la care Freud pune în evidenţă noţiunea de conflict, ca şi rolul pe care îl joacă eul aici, ilustrează în mod special această ambiguitate: Freud nu este mulţumit doar cu explicaţia că eul, din lipsă de „curaj moral" necesar, n-ar vrea să ştie nimic despre „conflictul de afecte" care-l perturbă; cura nu progresează decît în măsura în care se angajează în elucidarea „simbolurilor mnezice" succesive, simboluri ale unor scene în care apare o dorinţă inconştientă bine determinată şi care aduce ceva inconciliabil cu imaginea de sine pe care pacienta tinde s-o menţină. Faptul că motivul însuşi al acţiunii defensive sau, cum îi spune uneori Freud încă din această perioadă, *semnalul* ei îl constituie sentimentul de neplăcere care-l afectează şi care, pentru Freud, este direct legat de acest caracter inconciliabil se întîmplă pentru că eul este parte implicată în conflict (4 *d*).

În sfîrşit, dacă operaţia defensivă din isterie este atribuită eului, aceasta nu presupune conceperea ei doar ca voluntară şi conştientă. În *Proiect de psihologie*, în care Freud face o schemă a apărării isterice, unul dintre punctele importante pe care vrea să-l explice este „...de ce un *proces al eului* este însoţit de efecte pe care de obicei le găsim numai în procesele primare" (5 *a*): în formarea „simbolului mnezic" care este simptomul isteric, întregul cuantum de afect, întreaga semnificaţie sînt deplasate de la simbolizat la simbol, ceea ce nu se întîmplă în gîndirea normală. Această punere în joc a procesului primar de către eu nu intervine decît atunci cînd acesta nu-şi poate pune în funcţie apărările sale normale (atenţie, evitare, de exemplu). În cazul amintirii unui traumatism sexual (*vezi:* Efect retroactiv, Seducţie), eul este surprins de un atac intern şi nu poate decît „să permită funcţionarea unui proces primar" (5 *b*). Situaţia „apărării patologice" în raport cu eul nu este deci determinată în mod univoc: într-un anumit sens, chiar eul este agentul apărării, dar, neputîndu-se apăra decît separîndu-se de ceea ce-l ameninţă, el abandonează reprezentarea inconciliabilă pe seama unui tip de proces pe care nu-l controlează.

3° În prima elaborare *metapsihologică* pe care Freud a dat-o funcţionării psihice, noţiunii de eu îi revine un rol de primă importanţă. În *Proiect de psihologie*, funcţia eului este mai ales inhibitorie. În raport cu ceea ce Freud descrie ca „trăire de satisfacere" (*vezi acest termen*), eul intervine pentru a opri ca investirea imaginii mnezice a primului obiect satisfăcător să capete o asemenea forţă, încît să declanşeze un „indice de realitate" de aceeaşi valoare cu percepţia unui obiect real. Pentru ca indicele de realitate să ia pentru subiect valoare de *criteriu*, adică pentru a evita halucinaţia şi pentru ca descărcarea să nu se producă atît în absenţa, cît şi în prezenţa obiectului real, este necesar să fie inhibat pro-

cesul primar, care constă dintr-o propagare liberă a excitaţiei pînă la imagine. Se poate observa că dacă eul este ceea ce permite subiectului să nu-şi confunde procesele sale interne cu realitatea, aceasta nu se datorează faptului de a avea un acces privilegiat la real, un etalon cu care să-şi compare reprezentările. Acest acces direct la realitate este rezervat de Freud unui sistem autonom numit „sistem-percepţie" (desemnat prin literele W sau ω) radical diferit de sistemul ψ din care eul face parte şi funcţionînd într-un cu totul alt mod.

Eul este descris de Freud ca o „organizare" de neuroni (sau, tradus în limbajul mai puţin „fiziologic" utilizat de Freud în alte texte, o organizare de reprezentări) caracterizată prin mai multe trăsături: facilitare de căi asociative interioare acestui grup de neuroni, investire constantă printr-o energie de origine endogenă, adică pulsională, distincţie între o parte permanentă şi una variabilă. Permanenţa în el a unui nivel de investire permite eului să inhibe procesele primare, nu doar pe cele care duc la halucinaţie, ci şi pe cele care sînt susceptibile să provoace neplăcere („apărare primară"). „Investirea dorinţei pînă la halucinare, dezvoltarea totală a neplăcerii care comportă o solicitare totală a apărării, toate acestea le desemnăm prin termenul *procese psihice primare*; dimpotrivă, procesele pe care doar o bună investire a eului le face posibile şi care reprezintă o moderare a precedentelor sînt *procesele psihice secundare*" (γ) (5 *c*).

Se observă că eul nu este definit de Freud ca ansamblul individului şi nici ca ansamblul aparatului psihic; este doar o parte a acestuia. Totuşi această teză trebuie completată, căci relaţia eului cu individul, atît în dimensiunea biologică a acestuia (organism), cît şi în dimensiunea sa psihică, este privilegiată. Această ambiguitate constitutivă a eului se regăseşte în dificultatea de a da un sens univoc noţiunii de interior, de excitaţie internă. Excitaţia endogenă este concepută succesiv ca venind din interiorul corpului, apoi din interiorul aparatului psihic, în sfîrşit ca stocată în eul definit drept rezervor de energie (*Vorratsträger*): există aici o serie de îmbinări succesive care, dacă se face abstracţie de schemele explicative mecaniciste prin care Freud încearcă să explice fenomenul, propun conceperea eului ca un fel de metaforă a organismului.

II. — Capitolul metapsihologic al *Interpretării visului* (expunere a „primei" teorii a aparatului psihic care, în lumina textelor postume ale lui Freud, ne apare de fapt mai curînd ca o a doua metapsihologie) conţine diferenţe evidente în raport cu concepţiile precedente. Distincţia sistematică este stabilită între sistemele Inconştient, Preconştient, Conştient, în cadrul unui „aparat" în care noţiunea de eu nu intervine.

Ca şi în cazul definirii visului drept „calea regală a inconştientului", Freud pune accentul mai ales pe mecanismele primare ale „travaliului visului"* şi pe felul în care-şi impun legea asupra materialului preconştient. Trecerea de la un sistem la altul este concepută ca o traducere sau, printr-o comparaţie optică, drept o trecere dintr-un mediu în altul, în care indicele de refracţie este diferit. Acţiunea defensivă nu lipseşte visului, dar ea nu este în nici un fel încorporată de Freud în termenul *eu*. Diverse aspecte pe care i le-am putea recunoaşte în lucrările precedente se regăsesc repartizate aici la niveluri diferite.

1° Eul, ca instanţă (*agence*) defensivă, se regăseşte în parte în cenzură*, despre care se mai cuvine amintit că are un rol mai ales interdictiv, care împiedică asimilarea ei cu o organizare complexă, ce poate determina intervenţia unor mecanisme diferenţiate, precum cele pe care Freud le vede implicate în conflictele nevrotice;

2° Rolul moderator şi inhibitor exercitat de către eu asupra procesului primar se regăseşte în sistemul Pcs, aşa cum funcţionează el în gîndirea vigilă. Totodată, să notăm

diferenţa care există în această privinţă între concepţia din *Proiect de psihologie* şi cea din *Interpretarea visului*. Sistemul Pcs este însuşi locul de funcţionare al procesului secundar, în vreme ce eul, în *Proiect*, era ceea ce inducea procesul secundar în funcţie de propria sa organizare;

3° Eul, ca organizare investită libidinal, este în mod explicit regăsit ca purtător al dorinţei de a dormi, în care Freud vede însuşi motivul formării visului (6) (δ).

III. — Perioada 1900–1915 poate fi caracterizată drept o perioadă de tatonări în ceea ce priveşte noţiunea de eu. Schematic, se desprind patru direcţii în care se angajează cercetarea freudiană:

1° În expunerile cele mai teoretice asupra funcţionării aparatului psihic, Freud se referă tot la modelul pus în evidenţă în 1900 pe baza exemplului visului, ducîndu-l pînă la ultimele sale consecinţe, fără să folosească noţiunea de eu în distincţiile topice, nici pe cea de *pulsiuni ale eului** în consideraţiile energetice (7).

2° În ce priveşte raporturile eului cu realitatea, nu se poate vorbi de o veritabilă schimbare în soluţia teoretică a problemei, ci de o deplasare de accent. Referinţa fundamentală rămîne cea a trăirii de satisfacere şi a halucinaţiei primitive:

a) Rolul „experienţei de viaţă" este valorificat: „Numai absenţa persistentă a satisfacţiei aşteptate, decepţia, a atras părăsirea acestei tentative de satisfacere prin intermediul halucinaţiei. În locul ei, aparatul psihic a trebuit să se hotărască să reprezinte starea reală a lumii exterioare şi să caute o modificare reală" (8 *a*);

b) Definirea celor două mari principii ale funcţionării psihice adaugă ceva distincţiei dintre proces primar şi proces secundar. Principiul realităţii* apare ca o lege ce impune din exterior exigenţele sale aparatului psihic, care tinde în mod progresiv să şi le însuşească;

c) Freud dă un suport privilegiat exigenţelor principiului realităţii. Pulsiunile de autoconservare* abandonează mai rapid funcţionarea conform principiului plăcerii şi, susceptibile să fie mai repede educate de realitate, furnizează substratul energetic al unui „eu-realitate" care „...n-are nimic altceva de făcut decît să tindă spre *util* şi să se asigure contra prejudiciilor" (8 *b*). Din acest punct de vedere, accederea eului la realitate ar evita orice problemă: felul în care eul pune capăt satisfacerii halucinatorii a dorinţei îşi schimbă sensul; el face proba realităţii prin intermediul pulsiunilor de autoconservare şi încearcă apoi să impună normele realităţii pulsiunilor sexuale (pentru analiza acestei concepţii *vezi:* Probă de realitate şi Eu-plăcere, Eu-realitate).

d) Relaţia eului cu sistemul Preconştient–Conştiinţă şi mai ales cu percepţia şi motricitatea devine foarte strînsă.

3° În descrierea conflictului defensiv şi mai ales în clinica nevrozei obsesionale, eul se impune ca instanţa ce se opune dorinţei. Opoziţie pe care afectul neplăcut o semnalează şi care ia de la început forma unei lupte între două forţe în care se recunoaşte de asemenea indiciul pulsiunii; dorind să pună în evidenţă existenţa unei nevroze infantile „complete" la *Omul cu şobolani*, Freud descoperă „o pulsiune erotică şi o revoltă contra ei, o dorinţă (încă nu compulsivă) şi o teamă (deja compulsivă) care luptă contra acesteia, un afect penibil şi un imbold pentru îndeplinirea unor acţiuni defensive" (9). Preocuparea de a oferi simetric eului şi sexualităţii un suport pulsional l-a condus pe Freud la descrierea conflictului drept opoziţie între pulsiunile sexuale şi pulsiunile eului*.

În aceeaşi ordine de idei, Freud îşi pune problema dezvoltării pulsiunilor eului, dezvoltare care trebuie considerată la fel de importantă ca şi dezvoltarea libidinală, sugerînd că, în cazul nevrozei obsesionale, dezvoltarea pulsiunilor eului ar putea fi în avans faţă de dezvoltarea libidinală (10).

4° O nouă concepţie, cea a eului ca obiect de iubire, se cristalizează în această perioadă, mai ales pe baza exemplelor de homosexualitate şi de psihoze; ea va deveni dominantă într-un anumit număr de texte ale anilor 1914–1915, care marchează o veritabilă cotitură a gîndirii freudiene.

IV. — În această perioadă-cheie (1914–1915) sînt elaborate trei noţiuni strîns legate între ele: narcisismul*, identificarea*, considerată constitutivă eului şi diferenţierea în cadrul eului a anumitor componente „ideale".

1° Se poate rezuma astfel aportul introducerii narcisismului la definirea eului:

a) Eul nu apare de la început, nici măcar drept rezultat al unei diferenţieri progresive. El necesită pentru a se constitui „o nouă acţiune psihică" (11 *a*).

b) El se defineşte ca *unitate* în raport cu funcţionarea anarhică şi fărîmiţată a sexualităţii caracteristice autoerotismului*;

c) El se oferă sexualităţii ca obiect de iubire, cu acelaşi titlu ca un obiect exterior. Din perspectiva genezei alegerii de obiect, Freud ajunge chiar să propună succesiunea: autoerotism, narcisism, alegere de obiect homosexual, alegere de obiect heterosexual;

d) Această definiţie a eului ca obiect interzice confundarea sa cu ansamblul lumii interioare a subiectului. În acest fel, Freud tinde să menţină, în opoziţie cu Jung, o distincţie între introversia* libidoului asupra fantasmelor şi o „întoarcere a acestuia la eu" (11 *b*);

e) Din punct de vedere economic, „eul trebuie considerat ca un mare rezervor de libido, de unde libidoul este trimis spre obiecte, el fiind întotdeauna gata să absoarbă libidoul care revine de la obiecte" (12). Această imagine a rezervorului presupune că eul nu este doar un simplu loc de trecere pentru energia de investire, ci locul unei staze permanente a acesteia, fiind chiar constituit ca formă prin această încărcare energetică. De unde imaginea unui organism, a unui „animalîcul protoplasmatic" (11 *c*), folosită pentru a-l caracteriza;

f) În sfîrşit, Freud descrie ca tipică o „alegere de obiect narcisică"*, în care obiectul de iubire este definit prin asemănarea sa cu propriul eu al individului. Dar, dincolo de un anumit tip de alegere de obiect, ilustrată, de exemplu, de unele cazuri de homosexualitate masculină, Freud e pus în situaţia să modifice ansamblul noţiunii de alegere de obiect, inclusiv în modalitatea ei numită prin anaclisis*, pentru a include în ea *eul* subiectului.

2° În aceeaşi perioadă, noţiunea de identificare se îmbogăţeşte considerabil: alături de formele ei recunoscute de la început în isterie, în care apare ca trecătoare, ca un mod de a semnifica printr-un veritabil simptom o asemănare inconştientă între persoană şi celălalt, Freud desprinde forme mai importante; ea nu este doar expresia unei relaţii între eu şi o altă persoană: eul poate fi profund modificat prin identificare, devenind urma intrasubiectivă a unei relaţii intersubiective. În acest fel, în homosexualitatea masculină, „tînărul bărbat nu-şi abandonează mama, ci se identifică cu ea şi se transformă în ea [...]. Ceea ce este frapant în această identificare este amploarea ei: ea modifică eul într-una din părţile sale cele mai importante, caracterul sexual, după prototipul a ceea ce anterior era obiectul" (13).

3° Prin analiza melancoliei şi a proceselor pe care le pune în evidenţă, noţiunea de eu se transformă profund.

a) Identificarea cu obiectul pierdut, manifestă la melancolic, este interpretată ca regresie spre o identificare mai arhaică, concepută ca un stadiu preliminar al alegerii de obiect „...în care eul vrea să-şi încorporeze acest obiect" (14 *a*). Această idee deschide

calea unei concepţii conform căreia eul nu este doar remodelat prin identificări secundare, ci se constituie de la origine printr-o identificare ce ia ca prototip încorporarea* orală;

b) Obiectul introiectat în eu este descris de Freud în termeni antropomorfici; el este supus celor mai rele tratamente, suferă, sinuciderea urmăreşte distrugerea sa etc. (14 *b*);

c) Prin introiecţia obiectului, o relaţie integrală poate fi simultan interiorizată. În melancolie, conflictul ambivalent în raport cu obiectul va fi transpus în relaţia cu eul;

d) Eul nu mai este conceput ca unica instanţă personificată din interiorul psihismului. Anumite părţi se pot separa prin clivaj, mai ales instanţa critică sau conştiinţa morală: o parte din eu se plasează în faţa altei părţi, o judecă în mod critic şi se raportează la ea ca la un obiect, pentru a folosi o formulă expresivă.

În acest fel, se afirmă ideea prezentă deja în *Pentru a introduce narcisismul*, după care marea opoziţie dintre libidoul eului şi libidoul de obiect nu este suficientă pentru a explica toate modalităţile retragerii narcisice a libidoului. Libidoul „narcisic" poate avea ca obiect o întreagă serie de instanţe care formează un sistem complex şi a căror apartenenţă la *sistemul eului* este, de altfel, conotată prin denumiri create de Freud: eul ideal,* idealul eului*, supraeu*.

V. — „Cotitura" din 1920: formula nu poate fi acceptată decît cu rezerve, cel puţin în ce priveşte introducerea noţiunii de eu. Totuşi, ar fi greu de respins propria mărturie a lui Freud asupra schimbării esenţiale intervenită atunci. Se pare că dacă a doua teorie topică face din eu un sistem sau o instanţă, aceasta este pentru că tinde să se conformeze mai bine modalităţilor conflictului psihic decît prima teorie, despre care se poate spune schematic că lua drept referinţă majoră diferitele tipuri de funcţionare mentală (proces primar şi proces secundar). Acum, părţile implicate în conflict, eul ca instanţă de apărare, supraeul ca sistem de interdicţii, sinele ca pol pulsional sînt ridicate la demnitatea de instanţe ale aparatului psihic. Trecerea de la prima la a doua topică nu face ca noile „provincii" să facă inoperante delimitările precedente dintre Inconştient, Preconştient şi Conştient. Dar, în cadrul instanţei eului sînt regrupate funcţii şi procese care, în cadrul primei topici, erau repartizate între mai multe sisteme:

1° *Conştiinţa* constituie în modelul metapsihologic iniţial un veritabil sistem autonom (sistemul ω din *Proiect de psihologie*), pentru ca ulterior Freud s-o alăture sistemului Pcs, într-un mod care s-a lovit mereu de dificultăţi (*vezi:* Conştiinţă); acum, situaţia sa topică e precizată: este „nucleul eului".

2° Funcţiile recunoscute sistemului *Preconştient* sînt în mare parte înglobate în eu;

3° Eul este în mare parte *inconştient*, Freud insistînd mai ales asupra acestui aspect, atestat de clinică şi în mod special de rezistenţele inconştiente din cură: „Am găsit în eul însuşi ceva ce este tot inconştient, care se comportă exact ca refulatul, adică produce efecte puternice fără a deveni el însuşi conştient şi care necesită un travaliu special pentru a fi conştientizat" (15 *a*). Freud deschidea aici o cale exploatată din plin de succesorii săi: au fost descrise tehnici defensive ale eului care sînt inconştiente nu doar în sensul că subiectul le-ar ignora motivele şi mecanismul, ci şi pentru că au un caracter compulsiv, repetitiv, dereal, care le apropie de refulatul contra căruia ele luptă.

Această extindere a noţiunii de eu determină atribuirea celor mai diverse funcţii în a doua topică: controlul motricităţii şi al percepţiei, proba realităţii, anticiparea, ordonarea temporală a proceselor mentale, gîndirea raţională etc., dar şi nerecunoaşterea, raţionalizarea, apărarea compulsivă contra revendicărilor pulsionale. Aşa cum s-a remarcat,

aceste funcţii pot fi grupate în perechi antinomice (opoziţia dintre pulsiuni şi satisfacerea pulsiunilor, *insight* şi raţionalizare, cunoaştere obiectivă şi deformare sistematică, rezistenţă şi ridicare a rezistenţelor etc.), antinomii care nu fac decît să ilustreze situaţia atribuită eului în raport cu celelalte două instanţe şi cu realitatea (ε). Din punctul său de vedere, Freud pune accent cînd pe eteronomia eului, cînd pe posibilităţile sale de relativă autonomie. Eul apare în mod esenţial ca un mediator care încearcă să ţină seama de exigenţele contradictorii: el „...este supus unei triple servituţi şi de aceea este ameninţat de trei feluri de pericole: cel care vine din lumea exterioară, cel al libidoului sinelui şi cel al severităţii supraeului [...]. Fiind o formaţiune de frontieră, eul încearcă să medieze între lume şi sine, să facă sinele docil în raport cu lumea, să facă lumea conformă dorinţei sinelui, graţie acţiunii musculare" (15 *b*).

VI. — Extensia luată de noţiunea de eu în teoria psihanalitică este atestată atît de interesul pe care i l-au purtat numeroşi autori, cît şi de diversitatea abordărilor lor. În acest fel, o întreagă şcoală şi-a propus ca obiectiv punerea în relaţie a achiziţiilor psihanalitice cu cele ale altor discipline: psihofiziologie, psihologia învăţării, psihologia copilului, psihologia socială, în aşa fel încît să constituie o veritabilă psihologie generală a eului (ζ). O asemenea tentativă face apel la noţiuni ca de pildă: energia desexualizată şi neutralizată în beneficiul eului, funcţia numită „sintetică" şi sfera nonconflictuală a eului. Eul este conceput, înainte de toate, ca un aparat de reglare şi de adaptare la realitate, a cărui geneză se poate reface prin procese de maturizare şi de învăţare, pornind de la dotarea senzori-motorie a sugarului. Chiar dacă la originea unora dintre aceste concepte se pot descoperi puncte de sprijin în gîndirea freudiană, pare mai greu de admis că ultima teorie a aparatului psihic îşi găseşte în acest fel explicitarea cea mai adecvată. Desigur, nu se poate pune problema de a opune această orientare, numită *ego psychology*, unei expuneri cu privire la ce ar fi „veritabila" teorie freudiană a eului: apare mai curînd ca frapantă dificultatea de a plasa pe o singură linie de gîndire ansamblul contribuţiilor psihanalitice la noţiunea de eu. Schematic, se poate încerca gruparea concepţiilor freudiene în două orientări, aceasta avînd în vedere cele trei probleme majore ridicate de geneza eului, situaţia sa topică — în mod special, statutul său faţă de *sine* — şi, în sfîrşit, de ceea ce se înţelege din punct de vedere dinamic şi economic prin energia eului.

A) La o primă abordare, eul apare ca produs al unei diferenţieri progresive a sinelui, rezultînd din influenţa realităţii exterioare; această diferenţiere porneşte de la sistemul Percepţie–Conştiinţă, comparat cu stratul cortical al unei vezicule de substanţă vie: eul „...s-a dezvoltat pornind de la stratul cortical al sinelui, care, pregătit pentru a primi şi îndepărta excitaţiile, se află în contact direct cu exteriorul (realitatea). Avînd ca punct de plecare percepţia conştientă, eul supune influenţei sale domenii tot mai largi, straturi tot mai profunde ale sinelui" (16).

Eul poate fi astfel definit ca un veritabil organ care, oricare ar fi eşecurile efective pe care le cunoaşte, este, în principiu, ca reprezentant al realităţii, sortit să asigure o stăpînire progresivă a pulsiunilor: „El se străduieşte să asigure supremaţia lumii exterioare asupra sinelui şi tendinţelor lui, încearcă să pună principiul realităţii în locul principiului plăcerii, care domneşte fără restricţii în cadrul sinelui. Percepţia joacă pentru eu rolul care revine pulsiunii în cadrul sinelui" (15 *c*). Distincţia dintre eu şi sine întîlneşte în acest fel, aşa cum arată însuşi Freud, opoziţia dintre raţiune şi pasiuni (15 *d*).

Problema energiei de care dispune eul ridică, într-o asemenea concepţie, unele dificultăţi. Într-adevăr, în măsura în care eul este produsul direct al acţiunii lumii exterioare,

cum ar putea obţine de la ea energia capabilă să opereze în cadrul unui aparat psihic funcţionînd prin definiţie cu propria sa energie? Uneori, Freud ajunge să determine intervenţia realităţii nu doar ca un dat exterior de care individul trebuie să ţină seama pentru a-şi regla funcţionarea, ci cu toată forţa unei veritabile instanţe (pentru acelaşi motiv ca şi instanţele personalităţii psihice care sînt eul şi supraeul) operînd în cadrul jocului de forţe aflate în conflict (17). Dar, dacă singura formă de energie de care dispune aparatul psihic este energia internă provenind din pulsiuni, cea de care dispune eul nu poate fi decît secundă, derivată din sine (*ça*). Această soluţie, care este cel mai des admisă de Freud, nu putea să nu conducă la ipoteza unei „desexualizări" a libidoului, ipoteză despre care se poate crede că nu face decît să localizeze într-o noţiune, la rîndul ei foarte problematică, o dificultate a doctrinei (η).

Concepţia pe care am amintit-o mai sus, luată în ansamblul ei, ridică două probleme majore: pe de o parte, cum poate fi înţeleasă teza, pe care se bazează, a unei diferenţieri a eului în cadrul unei entităţi psihice al cărei statut este insuficient precizat şi, pe de altă parte, un şir întreg de contribuţii esenţiale şi propriu-zis psihanalitice la noţiunea de eu nu sînt ele oare greu de integrat în această geneză evasiideală a aparatului psihic?

Ideea unei geneze a eului este încărcată de ambiguităţi, menţinute de altfel de Freud de-a lungul întregii sale opere şi care sînt accentuate de modelul propus în *Dincolo de principiul plăcerii* (*Jenseits des Lustprinzips*, 1920). Într-adevăr, evoluţia „veziculei vii" invocate în acest text poate fi concepută la diverse niveluri: filogeneza speciei umane, chiar a vieţii în general, evoluţia organismului uman sau diferenţierea aparatului psihic pornind de la o stare de nediferenţiere. Atunci, ce valoare se poate recunoaşte acestei ipoteze a unui organism simplificat care şi-ar clădi propriile limite, propriul aparat receptor şi filtru de excitaţii* sub impactul excitaţiilor externe? Să fie vorba de o simplă comparaţie menită să *ilustreze*, printr-o imagine împrumutată, mai mult sau mai puţin acceptabil, din biologie (protozorul), relaţia individului psihic cu ceea ce îi este exterior? În această situaţie, corpul ar trebui să fie considerat, cu rigurozitate, ca făcînd parte din „exterior", în raport cu ceea ce ar fi o veziculă psihică, dar aceasta ar fi o idee total contrară gîndirii lui Freud: pentru el, n-a existat niciodată echivalenţă între excitaţiile externe şi excitaţiile interne sau pulsiuni, care atacă în mod constant, din interior, aparatul psihic şi chiar eul, fără posibilitate de evitare. Se ajunge deci la căutarea unei relaţii mai strînse între această reprezentare biologică şi transpunerea ei psihică. Freud se bazează uneori pe o analogie reală, ce există, de exemplu, între funcţiile eului şi aparatele perceptive şi protectoare ale organismului: aşa cum tegumentul constituie suprafaţa corpului, sistemul percepţie–conştiinţă este la „suprafaţa" psihismului. O asemenea imagine duce la concepereа aparatului psihic drept rezultatul unei specializări a funcţiilor corporale, iar a eului ca produsul final al unei lungi evoluţii a aparatului de adaptare.

În sfîrşit, la alt nivel, se poate pune întrebarea dacă insistenţa lui Freud de a utiliza această imagine a unei forme vii, definită prin diferenţa sa de nivel energetic faţă de exterior, posedînd o limită supusă străpungerilor, limită ce trebuie neîncetat apărată şi reconstituită, nu-şi găseşte fundamentul într-o relaţie reală între geneza eului şi imaginea organismului, relaţie pe care Freud n-a exprimat-o explicit decît rareori: „Eul este înainte de orice un eu corporal, nu are doar o existenţă de suprafaţă, fiind el însuşi proiecţia unei suprafeţe" (15 *e*). „Eul este în ultimă instanţă derivat din senzaţiile corporale, mai ales din cele pornind de la suprafaţa corpului. Poate fi astfel considerat ca o proiecţie mentală a suprafeţei corpului, alături de faptul [...] că reprezintă suprafaţa aparatului mental" (θ). O asemenea indicaţie invită la definirea instanţei eului ca bazată pe o operaţie psihică reală, ce constă dintr-o „proiecţie" a organismului în psihism.

B) Această ultimă remarcă invită ea singură la regruparea unei întregi serii de idei, centrale în psihanaliză şi care permit definirea unei alte perspective. Aceasta nu ignoră problema genezei eului; ea caută o soluţie a acestei geneze, nu prin recursul la ideea unei diferenţieri funcţionale, ci prin intervenţia unor operaţii psihice specifice, veritabile precipitări în cadrul psihismului a unor trăsături, imagini, forme împrumutate de la ceilalţi oameni (*vezi mai ales*: Identificare, Introiecţie, Narcisism, Stadiul oglinzii, Obiect „bun"–obiect „rău"). Psihanaliştii au fost preocupaţi să studieze momentele elective şi etapele acestor identificări, să le definească pe cele care constituie identificările specifice diferitelor instanţe: eu, eu ideal, idealul eului, supraeu. Vom adăuga că relaţia eului cu percepţia şi cu lumea exterioară capătă astfel un sens nou, fără a fi totuşi anulată: eul nu este atît un aparat care se dezvoltă pornind de la sistemul Percepţie–Conştiinţă, cît o formaţie internă cu originea în *anumite percepţii* privilegiate, care provin nu din lumea exterioară, în general, ci din lumea interumană.

Din punct de vedere topic, eul este definit în această situaţie nu atît ca o emanaţie a sinelui, cît ca un obiect vizat de acesta; teoria narcisismului şi noţiunea corelativă a unui libido orientat asupra eului *sau* asupra unui obiect exterior, după o veritabilă pendulare energetică, departe de a fi părăsită de Freud o dată cu definirea celei de-a doua topici, va fi reafirmată de el pînă în ultimele sale scrieri. Clinica psihanalitică, şi mai ales cea a psihozelor, pledează şi ea în favoarea unei asemenea concepţii: deprecierea şi ura faţă de eu la melancolic, extinderea eului pînă la a-l face să fuzioneze cu eul ideal la maniac, pierderea „frontierelor" eului prin dezinvestirea acestor frontiere în stările de depersonalizare (aşa cum a relevat-o P. Federn) etc.

În sfîrşit, dificila problemă a suportului energetic, ce trebuia recunoscut activităţilor eului, e avantajată de examinarea ei în relaţie cu noţiunea de investire narcisică. Astfel, problema este nu atît de a şti ce semnifică ipotetica schimbare calitativă denumită desexualizare sau neutralizare, cît de a înţelege în ce fel eul, obiect libidinal, se poate afirma nu doar ca un „rezervor", ci ca subiect de investiri libidinale care pornesc de la el.

Această a doua linie de gîndire, căreia i-am prezentat aici cîteva elemente, apare în măsura în care rămîne mai apropiată de experienţa şi descoperirile analitice, ca fiind mai puţin sintetică decît prima: mai ales ea lasă neîmplinită sarcina necesară a articulării unei teorii propriu-zis psihanalitice a aparatului psihic cu o întreagă serie de operaţii, de activităţi care, datorită preocupării de a construi o psihologie generală, au fost catalogate de o şcoală psihanalitică printre funcţiile eului, ca şi cum acest lucru era de la sine înţeles.

▲ (α) Totuşi, în pasajele din *Studii asupra isteriei* (*Studien über Hysterie*, 1895), în care este vorba despre eu, Freud ştie să folosească alţi termeni specifici pentru a desemna *das Individuum*, *die Person*.

(β) Aşa cum o atestă însăşi celebra formulă „*Wo Es war, soll Ich werden*", adică literal: „unde era sinele, trebuie să fie eul", ceea ce încheie un lung capitol privind eul, sinele şi supraeul.

(γ) Un anumit număr de caracteristici ale eului permit compararea eului din *Proiect de psihologie* cu ceea ce gîndirea contemporană a denumit *Gestalt*, o formă: limite relativ fixe, avînd totuşi posibilitatea unor fluctuaţii care nu tulbură echilibrul formei, garantat prin permanenţa nucleului (*Ichkern*); constanţa unui nivel energetic în raport cu restul psihismului; buna circulaţie energetică în interiorul eului, contrastînd cu bariera care-i constituie periferia; efect de atracţie şi de organizare (descris de Freud sub denumirea de investire laterală: *Nebenbesetzung*) exercitat de către eu asupra proceselor care se desfăşoară în afara propriilor sale limite. De asemenea, un *Gestalt* polarizează şi organizează cîmpul din care se desprinde, structurîndu-şi fondul. Deşi eul este departe de a fi locul, chiar subiectul gîndirii şi în general al proceselor secundare, acestea pot fi înţelese ca efect al puterii sale reglatoare.

(δ) S-ar putea astfel emite următoarea ipoteză: dacă funcţia defensivă şi însăşi instanţa eului se estompează în metapsihologia din *Interpretarea visului*, nu este oare pentru că în somn eul se află într-o poziţie total diferită de cea pe care o ocupă în conflictul defensiv? El nu mai este un pol al acestuia. Investirea sa narcisică (dorinţa de a dormi) îl lărgeşte, s-ar putea spune, pînă la dimensiunile scenei visului, tinzînd simultan să-l facă să coincidă cu eul corporal (18).

(ε) O poziţie critică faţă de incoerenţele şi neajunsurile teoriei comune a funcţiilor eului se află în lucrarea lui D. Lagache *Psihanaliza şi structura personalităţii* (*La psychanalyse et la structure de la personnalité*) (19).

(ζ) Cf. mai ales lucrarea lui Hartmann, Kris şi Lœwenstein, ca şi cea a lui D. Rapaport.

(η) Anumiţi autori, sensibili la această dificultate, au încercat să înzestreze eul cu o pulsiune specifică implicînd aparatele sale, schemele de execuţie şi propria sa plăcere. Astfel, I. Hendricks a descris un *instinct to master* (*vezi:* Pulsiune de dominaţie).

(θ) Această notă, după cum semnalează cei care au editat *Standard Edition*, nu figurează în ediţiile germane ale studiului *Eul şi sinele*. Ea apare în traducerea engleză din 1927, în care se precizează că a primit aprobarea lui Freud (20).

(1) HARTMANN (H.). „Comments on the Psychoanalytical Theory of the Ego", in *Psychoanalytic Study of the Child*, vol. V, pp. 84–5.
(2) JANET (P.). *L'automatisme psychologique*, Alcan, Paris, 1889, p. 367.
(3) JANET (P.). *L'état mental des hystériques*, Alcan, Paris, 1893–1894, p. 443 (din ediţia a 2-a, 1911).
(4) BREUER (J.) şi FREUD (S.). *a)* G.W., I., 295–6; S.E., II, 291. F., 236. — *b)* G.W., I, 280; S.E., II, 278; F., 225. — *c)* G.W., I, 294–5; S.E., II, 290; F., 235. — *d)* Cf. G.W., I, 174; S.E., II, 116; F., 91.
(5) FREUD (S.). *a)* G., 432; E., 410; F., 364. — *b)* G., 438; E., 416; F., 369. — *c)* G., 411; E., 388–9; F., 344.
(6) Cf. FREUD (S.). *Über den Traum*, 1901. G.W., II–III, 692–4; S.E., V, 679–80; F., 151–5.
(7) Cf. FREUD (S.). *A Note on the Unconscious in Psycho-Analysis*, 1912. *Das Unbewußte*, 1915. *Die Verdrängung*, 1915.
(8) FREUD (S.). *Formulierungen über die zwei Prinzipien des psychischen Geschehens*, 1911. — *a)* G.W., VIII, 231; S.E., XII, 219. — *b)* G.W., VIII, 235; S.E., XII, 223.
(9) FREUD (S.). *Bemerkungen über einen Fall von Zwangsneurose*, 1909. G.W., VII, 389; S.E., X, 163; F., 205.
(10) FREUD (S.). *Die Disposition zur Zwangsneurose*, 1913. G.W., VIII, 451; S.E., XII, 324–5.
(11) FREUD (S.). *Zur Einführung des Narzißmus*, 1914. — *a)* G.W., X, 142; S.E., XIV, 77. — *b)* G.W., X, 146; S.E., XIV, 80–1. — *c)* G.W., X, 141; S.E., XIV, 75.
(12) FREUD (S.). „*Psychoanalyse*" *und* „*Libidotheorie*", 1923. G.W., XIII, 231; S.E., XVIII, 257.
(13) FREUD (S.). *Massenpsychologie und Ich-Analyse*, 1921. G.W., XIII, 111; S.E., XVIII, 108; F., 121.
(14) FREUD (S.). *Trauer und Melancholie*, 1915. — *a)* G.W., X, 436; S.E., XIV, 249; F., 204. — *b)* Cf. G.W., X, 438–9; S.E., XIV, 251; F., 207.
(15) FREUD (S.). *Das Ich und das Es*, 1923. — *a)* G.W., XIII, 244; S.E., XIX, 17; F., 170. — *b)* G.W., XIII, 286; S.E., XIX, 56; F., 214. — *c)* G.W., XIII, 252–3; S.E., XIX, 25; F., 179. — *d)* G.W., XIII, 253; S.E., XIX, 25; F., 179. — *e)* G.W., XIII, 253; S.E., XIX, 26; F., 179.
(16) FREUD (S.). *Abriß der Psychoanalyse*, 1938. G.W., XVII, 129; S.E., XXIII, 198–9; F., 74.
(17) Cf. în special FREUD (S.). *Neurose und Psychose*, 1924, şi *Der Realitätsverlust bei Neurose und Psychose*, 1924.
(18) Cf. FREUD (S.). *Metapsychologische Ergänzung zur Traumlehre*, 1915. G.W., X, 413; S.E., XIV, 223; F., 165.
(19) In *La Psychanalyse*, PUF, Paris, vol. 6, şi în mod special cap. VI.
(20) Cf. S.E., XIX, 26.

R.C.

EU IDEAL

G.: Idealich. — *F.:* moi idéal. — *E.:* ideal ego. — *S.:* yo ideal. — *I.:* io ideale. — *P.:* ego ideal.

● ***Formaţiune intrapsihică pe care anumiţi autori, diferenţiind-o de idealul eului, o definesc drept un ideal de atotputernicie narcisică, creat după modelul narcisismului infantil.***

■ Freud a creat termenul *Idealich*, care se întîlneşte în *Pentru a introduce narcisismul* (*Zur Einführung des Narzißmus*, 1914) şi în *Eul şi sinele* (*Das Ich und das Es*, 1923). Dar la el nu apare o distincţie conceptuală între *Idealich* (eu ideal) şi *Ichideal* (idealul eului).

Continuîndu-l pe Freud, anumiţi autori au reluat perechea formată de aceşti doi termeni pentru a desemna două formaţiuni intrapsihice diferite.

Mai ales Nunberg face din eul ideal o formaţiune anterioară supraeului din punct de vedere genetic: „Eul încă neorganizat, care se simte unit cu sinele, corespunde unei condiţii ideale..." (1). În cursul dezvoltării sale, subiectul lasă în urma lui acest ideal narcisic şi aspiră să se reîntoarcă la el, ceea ce se produce mai ales, dar nu exclusiv, în psihoze.

D. Lagache a subliniat interesul care exista pentru a distinge polul identificărilor reprezentat de eul ideal de polul constituit de perechea idealul eului–supraeu. Pentru el, este vorba de o formaţiune narcisică inconştientă, dar concepţia lui Lagache nu coincide cu cea a lui Nunberg: „Eul ideal conceput ca un ideal narcisic de atotputernicie nu se reduce la unirea eului cu sinele, ci comportă o identificare primară cu o altă fiinţă, investită cu atotputernicie, care este mama" (2 *a*). Eul ideal are rol de suport pentru ceea ce Lagache a descris sub numele de *identificare eroică* (identificare cu personaje excepţionale şi prestigioase): „Eul ideal mai este revelat de admiraţiile pasionate pentru mari personaje ale istoriei sau ale vieţii contemporane, pe care le caracterizează independenţa, mîndria, autoritatea. Progresul curei face ca eul ideal să se contureze, să apară ca o formaţiune ireductibilă la idealul eului" (2 *b*). După D. Lagache, formarea eului ideal are implicaţii sado-masochiste, în primul rînd negarea celuilalt în corelaţie cu afirmarea de sine (*vezi:* Identificare cu agresorul).

Pentru J. Lacan, eul ideal este tot o formaţiune predominant narcisică, cu originea în stadiul oglinzii* şi aparţinînd registrului imaginarului* (3).

Dincolo de divergenţele de concepţie, aceşti autori diferiţi au ca punct comun afirmaţia că e important să se precizeze în cadrul teoriei psihanalitice formarea inconştientă a eului ideal şi punerea în prim-plan a caracterului narcisic al acestei formaţiuni. Vom adăuga, de altfel, că textul în care Freud introduce termenul plasează, la originea formării instanţelor ideale ale personalităţii, procesul de idealizare prin care subiectul îşi propune drept scop să recucerească starea numită de atotputernicie a narcisismului infantil.

(1) NUNBERG (H.). *Allgemeine Neurosenlehre auf psychoanalytischer Grundlage*, 1932, trad. fr., *Principes de psychanalyse*, PUF, Paris, 1957, 135.

(2) LAGACHE (D.). „La psychanalyse et la structure de la personnalité", 1958, in *La Psychanalyse*, PUF, Paris, VI. —*a)* 43. — *b)* 41–2.

(3) LACAN (J.). „Remarques sur le rapport de Daniel Lagache", 1958, in *La Psychanalyse*, PUF, Paris, VI, 133–46.

R.C.

EU-PLĂCERE–EU-REALITATE

G.: Lust-Ich–Real-Ich. — *F.:* moi-plaisir–moi-réalité. — *E.:* pleasure-ego–reality-ego. — *S.:* yo placer–yo realidad. — *I.:* io-piacere–io-realtà. — *P.:* ego-prazer–ego-realidade.

● ***Termeni utilizaţi de Freud cu referire la geneza relaţiei subiectului cu lumea exterioară şi a accederii la realitate. Cei doi termeni sînt mereu opuşi unul altuia, dar în accepţii prea diferite pentru a se putea propune o definiţie univocă şi cu semnificaţii care se întrepătrund prea mult pentru a le fixa în definiţii multiple.***

■ Opoziţia dintre eu-plăcere şi eu-realitate este avansată de Freud mai ales în: *Formulări asupra celor două principii ale funcţionării psihice* (*Formulierungen über die zwei Prinzipien des psychischen Geschehens*, 1911), *Pulsiuni şi destine ale pulsiunilor* (*Triebe und Triebschicksale*, 1915) şi *(De)negarea* (*Die Verneinung*, 1925). Observăm întîi că între aceste texte, care corespund unor momente diferite ale gîndirii lui Freud, există totuşi continuitate; în plus, ele nu se referă deloc la modificările aduse definiţiei eului o dată cu trecerea de la prima topică la cea de a doua.

1° În *Formulări asupra celor două principii ale funcţionării psihice*, opoziţia dintre eu-plăcere şi eu-realitate este legată de cea care există între principiul plăcerii* şi principiul realităţii*. În scopul desemnării evoluţiei pulsiunilor eului, Freud foloseşte aici termenii *Lust-Ich* şi *Real-Ich*. Pulsiunile, care funcţionează mai întîi după principiul plăcerii, se supun progresiv principiului realităţii, dar această evoluţie este mai puţin rapidă şi mai puţin completă pentru pulsiunile sexuale, mai dificil de „educat" decît pulsiunile eului. „Aşa cum eul-plăcere nu poate face nimic altceva decît să dorească, să acţioneze pentru a obţine plăcerea şi a evita neplăcerea, tot aşa eul-realitate n-are nimic altceva de făcut decît să tindă spre util şi să se asigure contra prejudiciilor" (1). Semnalăm că eul este privit aici, în mod esenţial, sub aspectul pulsiunilor care sînt menite să-i ofere un suport energetic; eul-plăcere şi eul-realitate nu sînt două forme radical diferite ale eului, ci definesc două moduri de funcţionare a pulsiunilor eului, după principiul plăcerii, pe de o parte, şi cel al realităţii, pe de altă parte.

2° În *Pulsiuni şi destine ale pulsiunilor*, perspectiva este tot genetică, dar ceea ce este avut în vedere nu este nici articularea unui principiu cu altul, nici evoluţia pulsiunilor eului, ci geneza opoziţiei subiect (eu)–obiect (lume exterioară), ea fiind corelativă opoziţiei plăcere–neplăcere.

Din această perspectivă, Freud distinge două etape: prima, în care subiectul „...coincide cu ceea ce este plăcut, şi lumea exterioară, cu ceea ce este indiferent" (2 *a*), a doua, în care subiectul şi lumea exterioară se opun ca ceea ce este plăcut şi ceea ce este neplăcut. Subiectul, în prima etapă, este calificat drept eu-realitate, în a doua, drept eu-plăcere; se observă că succesiunea termenilor este inversă celei din textul precedent, dar aceşti termeni, şi, în special, cel de eu-realitate, nu sînt folosiţi în aceeaşi accepţie: opoziţia dintre eu-realitate şi eu-plăcere este aici anterioară introducerii principiului realităţii, trecerea de la eu-realitate la eu-plăcere „...se realizează sub supremaţia principiului plăcerii" (2 *b*).

Acest „eu-realitate al începutului" este calificat de Freud prin aceea „...că distinge interiorul şi exteriorul după un bun criteriu obiectiv" (2 *c*), propoziţie care se poate înţelege în felul următor: este într-adevăr vorba despre o poziţie întru totul obiectivă să raportezi la subiect senzaţiile de plăcere şi neplăcere, fără a face din ele calităţi ale lumii exterioare, care, în sine, este indiferentă.

Cum se constituie eul-plăcere? Subiectul, ca şi lumea exterioară, e scindat într-o parte plăcută şi o parte neplăcută; de aici rezultă o nouă repartiţie, astfel încît subiectul coin-

cide cu tot ce este plăcut, iar lumea cu tot ce este neplăcut; această repartiţie se face printr-o introiecţie* a acelei părţi a obiectelor lumii exterioare care este generatoare de plăcere şi prin proiecţia* în afară a ceea ce este în interior sursă de neplăcere. Această nouă poziţie a subiectului permite definirea sa şi ca „eu-plăcere purificat", orice neplăcere fiind situată în afară.

Se poate constata că în *Pulsiuni şi destine ale pulsiunilor* termenul *eu-plăcere* nu mai semnifică doar eul dirijat de principiul de neplăcere–plăcere, ci eul identificat cu plăcutul prin opoziţie cu neplăcutul. În această nouă accepţie, opuse sînt şi două etape ale eului, definite de această dată printr-o modificare a limitei şi conţinuturilor eului.

3° În *(De)negarea*, Freud mai foloseşte distincţia dintre eu-plăcere şi eu-realitate, şi aceasta din aceeaşi perspectivă ca în textul precedent: cum se constituie opoziţia subiect–lume exterioară? Expresia „eu-realitate al începutului" nu este reluată în sens strict; totuşi, Freud nu pare să fi renunţat la această idee, căci îşi menţine opinia că subiectul dispune întru totul de un acces obiectiv la realitate: „La început, existenţa reprezentării este o garanţie a realităţii reprezentantului" (3 *a*).

Al doilea timp, cel al „eului-plăcere", este descris în aceiaşi termeni ca în *Pulsiuni şi destine ale pulsiunilor*: „Eul-plăcere originar [...] doreşte să introiecteze tot ce este bun şi să respingă în afara lui ce este rău. Pentru el, răul, ceea ce este străin eului, ceea ce se află în afară, sînt la început identice" (3 *b*).

„Eul-realitate definitiv" corespunde unui al treilea timp, cel în care subiectul caută să regăsească în exterior un obiect real corespunzînd reprezentării obiectului primitiv satisfăcător şi pierdut (*vezi:* Trăirea de satisfacere): acolo se află resortul probei realităţii*.

Această trecere a eului-plăcere la eul-realitate depinde de instaurarea principiului realităţii, ca în *Formulări asupra celor două principii ale funcţionării psihice*.

*

Opoziţia dintre eul-plăcere şi eul-realitate n-a fost niciodată integrată de Freud în ansamblul consideraţiilor sale metapsihologice şi mai ales în teoria eului ca instanţă a aparatului psihic. Importanţa care trebuie acordată stabilirii unei asemenea articulări este totuşi evidentă; această apropiere ar facilita rezolvarea unui anumit număr de dificultăţi ale teoriei psihanalitice a eului:

1° Punctele de vedere freudiene privitoare la evoluţia cuplului eu-plăcere–eu-realitate constituie o tentativă de a stabili o mediere, o geneză, chiar şi mitică, între individul biopsihologic (asimilabil, după noi, cu „eul-realitate al începutului" afirmat de Freud) şi eul ca instanţă;

2° Aceste puncte de vedere pun la baza unei astfel de geneze operaţiile psihice primitive de introiecţie şi proiecţie, prin care se constituie limitele unui eu ce presupune un interior şi un exterior;

3° Ele au meritul că înlătură echivocul — care n-a încetat să greveze teoria psihanalitică — asociat unor termeni precum cel de narcisism primar*, această noţiune fiind adesea înţeleasă ca o ipotetică stare originară în timpul căreia individul n-ar avea nici un acces, fie el şi rudimentar, la lumea exterioară.

(1) FREUD (S.), G.W., VIII, 235; S.E., XII, 223.
(2) FREUD (S.), *a)* G.W., X, 227; S.E., XIV, 135; F., 57. — *b)* G.W., X, 228; S.E., XIV, 135–6; F., 58. — *c)* G. W., X, 228; S.E., XIV, 135-6; F., 58.
(3) FREUD (S.), *a)* G.W., XIV, 14; S.E., XIX, 237; F., 176. — *b)* G.W., XIV, 13; S.E., XIX, 237; F., 175–6.

R.C.

F

FACILITARE (DE ACCES)

G.: Bahnung. — *F.:* frayage. — *E.:* facilitation. — *S.:* facilitación. — *I.:* facilitazione. — *P.:* facilitação.

● ***Termen utilizat de Freud în cadrul modelului neurologic de funcţionare a aparatului psihic (1895): excitaţia, în trecerea de la un neuron la altul, trebuie să învingă o anumită rezistenţă; cînd o asemenea trecere provoacă o scădere permanentă a acestei rezistenţe, se poate vorbi de facilitare: excitaţia va alege calea facilitată în defavoarea unei căi lipsite de această calitate.***

■ Noţiunea de facilitare ocupă un loc central în descrierea funcţionării „aparatului neuronic" pe care Freud a realizat-o în *Proiect de psihologie* (*Entwurf einer Psychologie*, 1895). Jones arată că ea juca un rol important şi în cartea lui Exner, publicată cu un an înainte, *Proiect pentru o explicaţie fiziologică a fenomenelor psihice* (*Entwurf zu einer physiologischen Erklärung der psychischen Erscheinungen*, 1894) (1). Fără să o fi abandonat, Freud n-a folosit-o niciodată în scrierile metapsihologice. Regăsim totuşi noţiunea de facilitare, cînd, în *Dincolo de principiul plăcerii* (*Jenseits des Lustprinzips*, 1920), e pus în situaţia de a refolosi un model fiziologic (2).

(1) Cf. JONES (E.), *Sigmund Freud: Life and Work*, 1933, E., 417; F., 417–8.
(2) Cf. FREUD (S.), G.W., XIII, 26; S.E., XVIII, 26; F., 29.

R.C.

FALICĂ (FEMEIE SAU MAMĂ —)

G.: phallische (Frau *sau* Mutter). — *F.:* phallique (femme *sau* mère —). — *E.:* phallic (women *sau* mother). — *S.:* fálica (mujer *sau* madre). — *I.:* fallica (donna *sau* madre). — *P.:* fálica (mulher *sau* mãe).

● ***Femeie fantasmatic dotată cu falus. O asemenea imagine poate avea două forme principale, după cum femeia este reprezentată fie ca purtătoare a unui falus extern sau a unui atribut falic, fie ca avînd conservat în interiorul ei falusul masculin.***

■ Imaginea femeilor dotate cu un organ sexual masculin este frecvent regăsită de psihanaliză în vise şi fantasme.

Pe plan teoretic, evidenţierea progresivă a unei „teorii sexuale infantile" şi apoi a unei faze libidinale propriu-zise, în care nu ar exista pentru ambele sexe decît un singur organ sexual, falusul (*vezi:* Stadiu falic), fundamentează imaginea femeii falice.

După Ruth Mack Brunswick, un asemenea imago se constituie „...pentru a asigura posesiunea penisului de către mamă şi apare probabil în momentul în care copilul începe să nu mai fie sigur că mama îl posedă efectiv. Înainte [...] pare mai mult decît probabil că organul executiv al mamei active este sînul; o dată recunoscută importanţa falusului, ideea de penis este proiectată în trecut asupra mamei active" (1).

Pe plan clinic, Freud a arătat de exemplu cum fetişistul găsea în fetişul său un substitut al falusului matern a cărui absenţă o neagă (2).

Într-o altă direcţie, psihanaliştii, după F. Boehm, au pus în evidenţă, mai ales în analiza unor homosexuali bărbaţi, fantasma anxiogenă conform căreia mama ar fi reţinut în interiorul corpului falusul primit în timpul coitului (3). Melanie Klein, cu noţiunea de „părinte combinat"*, a dat o extensie mai largă acestei fantasme.

Vom observa că, în ansamblu, termenul *femeie falică* desemnează femeia *care are* falus şi nu imaginea femeii sau a fetiţei *identificată cu* falusul (4). În sfîrşit, să notăm că expresia *femeie falică* este adesea utilizată într-un limbaj neriguros pentru a califica o femeie care are trăsături de caracter pretins masculine, femeia autoritară de exemplu, fără a se cunoaşte care sînt exact fantasmele subiacente.

(1) MACK BRUNSWICK (R.). „The Prœdipal Phase of the Libido Development", 1940, in *Psa. Read.*, 240.
(2) Cf. FREUD (S.). *Fetischismus*, 1927, G.W., XIV, 312; S.E., XXI, 152–3.
(3) Cf. BOEHM (F.). „Homosexualität und Ödipuskomplex", 1926, in *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, XII, 66-79.
(4) Cf. FENICHEL (O.). „Die symbolische Gleichung: Mädchen = Phallus", 1936, in *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, XXII, 299–314; in *Collected Papers*, Londra, Routledge and Kegan, 1955, 3–18.

V.Ş.

FALUS

G.: Phallus. — *F.:* phallus. — *E.:* phallus. — *S.:* falo. — *I.:* fallo. — *P.:* falo.

● ***În Antichitatea greco-latină, reprezentare figurată a organului genital masculin. În psihanaliză, utilizarea acestui termen subliniază funcţia simbolică îndeplinită de penis în dialectica intra- şi intersubiectivă, termenul* penis *fiind rezervat mai ales pentru a desemna organul în realitatea sa anatomică.***

■ Termenul *falus* apare doar de cîteva ori în scrierile lui Freud. Sub forma sa adjectivală însă, se găseşte în diverse expresii, în special în aceea de „stadiu falic"*. În literatura psihanalitică contemporană, se poate constata utilizarea diferenţiată progresiv a termenilor *penis* şi *falus*, primul desemnînd organul masculin în realitatea sa corporală, cel de al doilea subliniind valoarea simbolică a acestuia.

Organizarea falică, recunoscută progresiv de Freud ca stadiu în evoluţia libidoului în cazul ambelor sexe, ocupă un loc central în aceea că este corelativă complexului de castrare la apogeu şi determină poziţia şi rezolvarea complexului Œdip. Alternativa care se oferă subiectului în această fază se pune în aceşti termeni: a avea falus sau a fi castrat. Constatăm că aici opoziţia nu se manifestă între doi termeni desemnînd două realităţi anatomice cum sînt penisul şi vaginul, ci între prezenţa şi absenţa unui singur termen. Acest primat al falusului pentru ambele sexe este pentru Freud în corelaţie cu faptul că fetiţa ignoră existenţa vaginului. Chiar dacă complexul de castrare se manifestă diferit la

băiat şi la fată, el rămîne în ambele cazuri centrat doar pe falus, conceput ca detaşabil de corp. Din această perspectivă, un articol ca *Transformările pulsiunii, în particular ale erotismului anal* (*Über Triebumsetzung, insbesondere der Analerotik*, 1917) (1) demonstrează în ce mod organul masculin se înscrie într-o serie de termeni substituibili unii altora în „ecuaţii simbolice" (penis = fecale = copil = cadou etc.), termeni al căror caracter comun este de a fi detaşabili de subiect şi susceptibili de a circula de la o persoană la alta.

Pentru Freud, organul masculin nu e doar o realitate ce ar putea fi regăsită ca referinţă ultimă a unei serii. Teoria complexului de castrare acordă organului masculin un rol prevalent, de această dată ca simbol, în măsura în care absenţa sau prezenţa lui transformă o diferenţă anatomică în criteriu major de clasificare a fiinţelor umane şi în măsura în care, pentru fiecare subiect, această prezenţă sau această absenţă nu este ceva de la sine înţeles, nu este reductibilă la un simplu dat, ci este rezultatul problematic al unui proces intra- şi intersubiectiv (asumarea de către subiect a propriului sex). Fără îndoială, Freud şi, într-un mod mai sistematic, psihanaliza contemporană vorbesc de falus în funcţie de această valoare de simbol. În acest sens, se fac referiri mai mult sau mai puţin explicite la utilizarea acestui termen în Antichitate, cînd el desemna reprezentarea figurativă, pictată, sculptată etc. a organului viril, obiect de veneraţie care juca un rol central în ceremoniile de iniţiere (Mistere). „În acea epocă îndepărtată, falusul în erecţie simboliza puterea suverană, virilitatea transcendentă magică sau supranaturală şi nu doar varietatea pur priapică a puterii masculine, speranţa reînvierii şi forţa care o poate produce, principiul luminos care nu tolerează nici umbre, nici pluralitate şi menţine unitatea vieţii care izvorăşte etern. Zeii itifalici Hermes şi Osiris încarnează această aspiraţie esenţială" (2).

Ce să înţelegem aici prin „valoare de simbol"? Nu putem atribui simbolului falus o semnificaţie alegorică determinată şi atît de cuprinzătoare cît am dori (fecunditate, putere, autoritate etc.). Nu este posibilă, pe de altă parte, nici o reducere a ceea ce el simbolizează la organul masculin sau penisul considerat în realitatea sa corporală. În sfîrşit, ca simbol, şi chiar mai mult decît atît (în sensul unei reprezentări figurate şi schematice a organului viril), falusul se regăseşte ca semnificaţie, ca ceea ce este simbolizat în reprezentările cele mai diverse. În teoria sa privind simbolismul, Freud l-a indicat ca fiind unul din simbolurile universale; ca *tertium comparationis* între organul viril şi ceea ce-l reprezintă, Freud a găsit ca trăsătură comună faptul de a fi ceva mic (*das Kleine*) (3 *a*). Dar, în spiritul acestei remarci, se poate crede că ceea ce caracterizează falusul şi poate fi regăsit în diversele sale avataruri figurate este faptul de a fi un obiect detaşabil, transformabil — şi, în acest sens, obiect parţial*. Faptul, observat de Freud în *Interpretarea visului* (*Die Traumdeutung*, 1900) (3 *b*, 3 *c*) şi pe deplin confirmat de investigaţia analitică, că subiectul ca persoană totală poate fi identificat cu falusul nu infirmă ideea precedentă: în acel moment, o persoană este asimilată cu un obiect capabil să fie văzut, exhibat sau chiar capabil să circule, să fie dat sau primit. Freud a demonstrat mai ales în cazul sexualităţii feminine că dorinţa de a primi falusul tatălui se transformă în dorinţa de a avea un copil de la el. S-ar putea naşte, legat de acest exemplu, întrebarea dacă sîntem îndreptăţiţi să stabilim în terminologia psihanalitică o distincţie radicală între penis şi falus. Termenul *Penisneid* (*vezi:* invidie de penis) concentrează o ambiguitate care poate că este fecundă şi n-ar putea fi înlăturată de o distincţie schematică între, de pildă, dorinţa de a se bucura în coit de penisul real al bărbatului şi dorinţa de a avea falusul (ca simbol al virilităţii).

În Franţa, J. Lacan a încercat să recentreze teoria psihanalitică în jurul noţiunii de falus ca „semnificant al dorinţei". Complexul Edip, aşa cum este reformulat de Lacan, constă într-o dialectică ale cărei alternative majore sînt: a fi sau a nu fi falusul, a-l avea sau a nu-l avea, şi ai cărei trei timpi sînt axaţi pe locul ocupat de falus în dorinţa celor trei protagonişti (4).

(1) Cf. FREUD (S.). G.W., X, 402–10; S. E., XVII, 127–33.
(2) LAURIN (C.). „Phallus et sexualité féminine", in *La Psychanalyse*, VII, PUF, Paris, 1964, 15.
(3) Cf. FREUD (S.). *Die Traumdeutung*, 1900. — *a)* G.W., II–III, 366; S.E., V, 362–3; F., 269. — *b)* G.W., II–III, 370–1; S.E., V, 366; F., 272. — *c)* G.W., II–III, 399; S.E., V, 394; F., 293.
(4) Cf. LACAN (J.). „Les formations de l'inconscient", raport de J. B. PONTALIS in *Bulletin de Psychologie*, 1958, *passim*.

V.Ş.

FANTASMĂ

G.: Phantasie. — *F.:* fantasme. — *E.:* fantasy *sau* phantasy. — *S.:* fantasia. *I.:* — fantasia *sau* fantasma. — *P.:* fantasia.

● ***Scenariu imaginar în care subiectul este prezent şi care simbolizează, într-o manieră mai mult sau mai puţin deformată de procesele de apărare, împlinirea unei dorinţe şi, în ultimă instanţă, a unei dorinţe inconştiente.***

Fantasma se prezintă în modalităţi diverse: fantasme conştiente sau vise diurne*, fantasme inconştiente, precum cele descoperite de analiză ca structuri subiacente unui conţinut manifest, fantasme originare*.

■ I. — Termenul german *Phantasie* desemnează imaginaţia. Nu atît facultatea de a imagina în sensul filozofic al termenului (*Einbildungskraft*), cît lumea imaginară, conţinuturile ei, activitatea creatoare care-i stă la bază (*das Phantasieren*). Freud a preluat aceste diferite sensuri ale limbii germane.

În franceză, termenul *fantasme* (fantasmă) a fost repus în folosinţă de către psihanaliză şi de aceea este faţă de omologul său german mai încărcat de rezonanţe psihanalitice. Pe de altă parte, el nu corespunde cu exactitate termenului german, pentru că sfera sa de cuprindere e mai redusă. El desemnează o anumită formaţiune imaginară particulară şi nu lumea fantasmelor, activitatea imaginativă în general.

Daniel Lagache a propus repunerea în circulaţie în vechiul său înţeles a termenului *fantaisie* (fantezie), care are avantajul de a desemna atît activitatea creatoare, cît şi produsele ei, dar care, pentru conştiinţa lingvistică actuală, cu greu poate să evite sugerarea nuanţelor de capriciu, ciudăţenie, lipsă de sobrietate etc.

II. — Termenii *fantasmă, fantasmatic* evocă în mod limpede opoziţia dintre imaginaţie şi realitate (percepţie). Dacă facem din această opoziţie o referinţă majoră a psihanalizei, ajungem să definim fantasma doar ca pe un produs iluzoriu, care nu poate rezista unei înţelegeri corecte a realităţii. Şi, într-adevăr, anumite texte ale lui Freud par să justifice o asemenea orientare. În *Puncte de vedere asupra celor două principii ale funcţionării psihice* (*Formulierungen über die zwei Prinzipen des Psychischen Geschehens*, 1911), Freud opune lumii interioare, care tinde spre satisfacerea prin iluzie, o lume exterioară care impune progresiv subiectului, prin mijlocirea sistemului perceptiv, principiul realităţii.

Modul în care Freud a descoperit importanţa fantasmelor în etiologia nevrozelor este de asemenea des invocat în acelaşi sens: Freud, care admisese iniţial realitatea scenelor infantile patogene regăsite în cursul analizei, şi-a abandonat ulterior această convingere, recunoscîndu-şi „greşeala": realitatea aparent materială a acestor scene nu era decît „realitate psihică" (α).

Se cuvine însă să subliniem aici că însăşi expresia de „realitate psihică" nu este pur şi simplu sinonimă cu lumea interioară, cîmpul psihologic etc. Luată în sensul ei freudian fundamental, ea desemnează un nucleu, eterogen în acest cîmp, rezistent, singurul cu adevărat „real" în raport cu majoritatea fenomenelor psihice. „Trebuie oare admisă o *realitate* pentru dorinţele inconştiente? Nu ştiu ce să spun. Natural, ea trebuie refuzată tuturor ideilor de tranziţie şi de legătură. Cînd ne aflăm în prezenţa dorinţelor inconştiente reduse la expresia lor ultimă şi cea mai adevărată, sîntem obligaţi să spunem că *realitatea psihică* este o formă de existenţă particulară care nu trebuie confundată cu realitatea *materială*" (1 *a*).

Efortul lui Freud şi al întregii reflecţii psihanalitice constă tocmai în încercarea de a explica stabilitatea, eficacitatea, caracterul relativ organizat al vieţii fantasmatice a subiectului. Din această perspectivă, Freud, din momentul în care şi-a concentrat interesul asupra fantasmelor, a pus în evidenţă modalităţi tipice de scenarii fantasmatice, ca, de exemplu, „romanul familial"*. El refuză să se lase prins în opoziţia dintre o concepţie care face din fantasmă un derivat deformat al amintirii unor evenimente reale întîmplătoare, şi o altă concepţie, care nu acordă fantasmei nici o realitate proprie, considerînd-o doar ca expresie imaginară destinată mascării realităţii dinamicii pulsionale. Fantasmele tipice evidenţiate de psihanaliză îl determină pe Freud să postuleze existenţa unor scheme inconştiente care transcend trăirea individuală şi care sînt transmise ereditar: „fantasmele originare"*.

III. — Termenul *fantasmă* este foarte larg folosit în psihanaliză. După unii autori, această utilizare are dezavantajul neprecizării situaţiei *topice* — conştientă, preconştientă sau inconştientă — a formaţiunii avute în vedere.

Pentru înţelegerea noţiunii freudiene de *Phantasie* trebuie să deosebim diferite niveluri:

1° Ceea ce Freud numeşte cu termenul *Phantasien* sînt, în primul rînd, visele diurne*, scene, episoade, romane, ficţiuni pe care subiectul le inventează, povestindu-şi-le în stare de veghe. În *Studii asupra isteriei* (*Studien über Hysterie*, 1895), Breuer şi Freud au arătat frecvenţa şi importanţa unei astfel de activităţi fantasmatice la personalitatea isterică şi au descris-o ca fiind adesea „inconştientă", producîndu-se în cursul stărilor de absenţă sau a stărilor hipnoide*.

În *Interpretarea visului* (*Die Traumdeutung*, 1900), Freud descrie fantasmele tot după modelul viselor diurne. Le analizează ca pe nişte formaţiuni de compromis, arătînd că structura lor este comparabilă cu cea a visului. Aceste fantasme sau vise diurne sînt utilizate de elaborarea secundară*, factor al travaliului visului* care se apropie cel mai mult de activitatea din starea de veghe.

2° Freud foloseşte frecvent expresia „fantasmă inconştientă", fără ca ea să implice totdeauna o poziţie metapsihologică bine determinată. Astfel, uneori pare să desemneze o reverie subliminală, preconştientă, în voia căreia se lasă subiectul şi de care va putea deveni sau nu conştient (2). În articolul *Fantasme isterice şi relaţia lor cu bisexualitatea* (*Hysterische Phantasien und ihre Beziehung zur Bisexualität*, 1908), fantasmele „inconştiente", considerate precursoare ale simptomelor isterice, sînt descrise ca fiind în conexiune strînsă cu visele diurne.

3° După o linie de gîndire diferită, fantasma apare într-un raport mult mai intim cu inconştientul. În capitolul VII al *Interpretării visului*, Freud situează anumite fantasme la un nivel inconştient, în sensul topic al termenului. Este vorba de fantasmele legate de dorinţa inconştientă şi care se află la punctul de plecare al procesului metapsihologic de formare a visului: prima parte a „traiectului" care duce la vis „...merge în sens progredient de la scenele sau fantasmele inconştiente pînă la preconştient" (1 *b*).

4° Am putea deci distinge în opera lui Freud, fără ca el s-o facă explicit, mai multe niveluri ale fantasmei: conştient, subliminal, inconştient (β). Freud pare însă preocupat să insiste mai degrabă asupra legăturilor dintre aceste aspecte diferite decît să stabilească o asemenea distincţie:

a) În vis, reveriile diurne utilizate de elaborarea secundară pot fi în conexiune directă cu fantasma inconştientă care constituie „nucleul visului". „Fantasmele-dorinţă pe care analiza le descoperă în visele nocturne se dovedesc a fi, adesea, repetări şi rearanjări ale scenelor infantile; astfel, în nu puţine vise, faţada visului ne desemnează în mod nemijlocit nucleul veritabil al visului care apare deformat, deoarece este amestecat cu alt material" (3). Astfel, în travaliul visului, fantasma este prezentă la ambele extremităţi ale procesului: pe de o parte, este legată de dorinţa inconştientă cea mai profundă, de „capitalistul" visului, pe de altă parte, la cealaltă extremitate, este prezentă în elaborarea secundară. Cele două extremităţi ale visului şi cele două modalităţi de fantasme conţinute în el par, dacă nu să se întîlnească, cel puţin să comunice din interior, ca şi cum s-ar simboliza una pe cealaltă;

b) Freud găseşte în fantasmă un *punct privilegiat* unde ar putea fi surprins, pe viu, procesul de *trecere* de la un sistem psihic la altul: refulare sau întoarcerea refulatului. Fantasmele „...se apropie foarte mult de conştient şi rămîn acolo fără să fie tulburate atîta timp cît n-au o investire intensă, fiind însă expediate înapoi imediat ce depăşesc un anumit nivel de investire" (4 *a*);

c) În definiţia metapsihologică cea mai completă pe care a formulat-o, Freud leagă între ele aspectele fantasmei aparent cele mai depărtate unele de altele: „Ele [fantasmele] sînt, pe de o parte, foarte organizate, noncontradictorii, folosindu-se de toate avantajele sistemului Cs, raţiunea noastră distingîndu-le cu dificultate de formaţiunile acestui sistem; pe de altă parte, ele sînt inconştiente şi incapabile să devină conştiente. Decisivă pentru destinul lor le este originea (inconştientă). Pot fi comparate cu acei metişi care seamănă în mare cu albii, dar a căror culoare de origine se trădează printr-un semn frapant, ceea ce-i face să fie excluşi din societate, nebucurîndu-se de nici unul din privilegiile rezervate albilor" (4 *b*).

Pare astfel că problematica freudiană a fantasmei nu numai că autorizează o distincţie de *natură* între fantasma inconştientă şi fantasma conştientă, dar urmăreşte mai degrabă marcarea analogiilor, a relaţiilor strînse, a trecerilor dintre ele: „Fantasmele explicit conştiente ale perverşilor — care, în împrejurări favorabile, se pot transforma în comportamente structurate —, spaimele delirante ale paranoicilor — care sînt proiectate asupra altora cu un sens ostil — , fantasmele inconştiente ale istericilor — care se dezvăluie prin psihanaliză în spatele simptomelor — , toate aceste formaţiuni coincid prin conţinutul lor pînă în cele mai mici detalii" (5). În formaţiuni imaginare şi structuri psihopatologice diverse precum cele desemnate aici de Freud, un acelaşi conţinut, o aceeaşi organizare pot fi regăsite, fie că sînt conştiente sau inconştiente, traduse în fapte sau reprezentate, asumate de subiect sau proiectate asupra altuia.

Tot astfel, în cură, psihanalistul îşi propune să degajeze fantasma subiacentă unor produse ale inconştientului precum visul, simptomul, traducerea în act*, conduitele repetitive etc. Înaintarea investigaţiei scoate la iveală chiar aspecte de conduită foarte îndepărtate de activitatea imaginativă şi, la prima vedere, comandate doar de exigenţele realităţii, ca emanaţii, „derivate" ale fantasmelor inconştiente. Din această perspectivă, întreaga viaţă a subiectului se dovedeşte a fi modelată, aranjată, organizată prin ceea ce s-ar putea numi, pentru a-i sublinia caracterul structurant, o *fantasmatică*. Aceasta nu este de conceput doar ca o tematică, chiar marcată de trăsături eminamente singulare pentru fiecare subiect: ca comportă un dinamism propriu, structurile fantasmatice încercînd să se exprime, să găsească o ieşire către conştiinţă şi acţiune şi atrăgînd mereu spre ele material nou.

IV. — Fantasma este în raportul cel mai strîns cu dorinţa; un termen freudian o atestă: *Wunschphantasie* sau fantasma-dorinţă (6). Cum poate fi conceput acest raport? Se ştie că pentru Freud dorinţa îşi găseşte originea şi modelul în *trăirea de satisfacere*: „Prima dorire (*Wünschen*) pare să fi fost o investire halucinatorie a amintirii satisfacerii" (1 *c*). Să însemne aceasta că fantasmele cele mai primitive sînt cele care tind să regăsească obiectele halucinatorii legate de cele dintîi experienţe ale fluxului şi refluxului tensiunii interne? Putem oare spune că primele fantasme sînt fantasme de obiect, obiecte fantasmatice spre care dorinţa tinde, aşa cum nevoia tinde spre obiectul ei natural?

Relaţia dintre fantasmă şi dorinţă ni se pare mai complexă. Chiar în formele ei cele mai puţin elaborate, fantasma apare ca ireductibilă la o ţintă intenţională a subiectului dorit:

1° Este vorba de scenarii, chiar dacă sînt enunţate într-o singură frază, de scene organizate, susceptibile de a fi dramatizate sub o formă cel mai adesea vizuală;

2° Subiectul este totdeauna prezent în astfel de scene; chiar în „scena originară"*, din care poate părea exclus, figurează de fapt, nu doar ca observator, ci şi ca participant care tulbură, de exemplu, coitul parental;

3° Nu este vorba despre un obiect care este reprezentat ca fiind vizat de către subiect, ci de o secvenţă din care subiectul însuşi face parte şi în care permutările de roluri, de atribuţii, sînt posibile (cu referire, mai ales, la analiza făcută de Freud fantasmei *Un copil este bătut* [*Ein Kind wird geschlagen*, 1919] şi la modificările sintactice suferite de această frază; cf. şi transformările fantasmei homosexuale în *Cazul Schreber*);

4° În măsura în care dorinţa este astfel articulată în fantasmă, fantasma este şi locul operaţiilor de apărare; ea pune în joc procesele de apărare cele mai primitive, precum întoarcerea asupra propriei persoane*, transformarea în contrariu*, negarea*, proiecţia*;

5° Asemenea apărări sînt ele însele legate indisolubil de funcţia primară a fantasmei — punerea în scenă a dorinţei, punere în scenă în care *interdicţia* este prezentă întotdeauna în chiar poziţia dorinţei.

▲ (α) În mai multe rînduri, Freud a descris această cotitură a poziţiei sale (7) în termeni care acreditează această viziune. Dar un studiu atent al concepţiilor freudiene şi al evoluţiei lor între 1895 şi 1900 arată că mărturia lui Freud însuşi, în schematismul ei extrem, nu explică complexitatea şi bogăţia vederilor sale asupra statutului fantasmei (pentru o interpretare a acestei perioade, cf. Laplanche şi Pontalis, *Fantasmă originară, fantasmele originilor, originea fantasmei* (*Fantasme originaire, fantasmes des origines, origine du fantasme*, 1964) (8).

(β) Susan Isaacs, în articolul ei *Natura şi funcţia fantasmei* (*The Nature and Function of Phantasy*, 1948) (9), propune adoptarea ambelor grafii, *fantasy* (fantasmă) şi *phantasy* (fantasmă),

pentru a desemna „reveriile diurne conştiente, ficţiunile etc." şi, respectiv, „...conţinutul primar al proceselor mentale inconştiente". Această autoare crede că astfel schimbă terminologia psihanalitică, rămînînd în acelaşi timp fidelă gîndirii lui Freud. Credem, dimpotrivă, că distincţia propusă nu intră în acord cu complexitatea vederilor lui Freud. În orice caz, în traducerea textelor lui Freud, distincţia ar conduce, dacă ar trebui să alegem, într-un pasaj sau altul, între *ph*antasmă şi *f*antasmă, la interpretările cele mai arbitrare.

(1) FREUD (S.). *Die Traumdeutung*, 1900. — *a)* G.W., II–III, 625; S.E., V, 620; F., 504. — *b)* G.W., II–III 579; S.E., V, 574; F., 469. — *c)* G.W., II–III, 604; S.E., V, 598; F., 488–9.
(2) Cf. FREUD (S.). *Hysterische Phantasien und ihre Beziehung zur Bisexualität*, 1908. G.W., VII, 192–3; S.E., IX, 160.
(3) FREUD (S.). *Über den Traum*, 1901. G.W., II–III, 680; S.E., V, 667; F., 111.
(4) FREUD (S.). *Das Unbewußte*, 1915. — *a)* G.W., X, 290; S.E., XIV, 191; F., 137–8. — *b)* G.W., X, 289; S.E., XIV, 190–1; F., 137.
(5) FREUD (S.). *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905. G.W., V, 65, n. 1; S.E., VII, 165, n. 2; F., 174, n. 33.
(6) Cf. FREUD (S.). *Metapsychologische Ergänzung zur Traumlehre*, 1917. *Passim.*
(7) Cf. de exemplu: FREUD (S.). *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1916–1917.
(8) Cf. LAPLANCHE (J.) et PONTALIS (J.B.). In *Les Temps modernes* nr. 215, pp. 1833–68.
(9) ISAACS (S.). In *IJP*, 1948, XXIX, 73–97. F., in *La Psychanalyse*, vol. 5., PUF, Paris, 125–182.

R.C.

FANTASME ORIGINARE

G.: Urphantasien. — *F.:* fantasmes originaires. — *E.:* primal phantasies. — *S.:* protofantasías. — *I.:* fantasmi (*sau* fantasie) originari(e), primari(e). — *P.:* protofantasias, *sau* fantasias primitivas, *sau* originárias.

● ***Structuri fantasmatice tipice (viaţă intrauterină, scenă originară, castrare, seducere) pe care psihanaliza le recunoaşte ca organizînd viaţa fantasmatică, oricare ar fi experienţele personale ale subiecţilor; universalitatea acestor fantasme se explică, după Freud, prin faptul că ar constitui un patrimoniu transmis filogenetic.***

■ Termenul *Urphantasien* apare în scrierile lui Freud în 1915: „Numesc fantasme originare aceste formaţiuni fantasmatice — imagini legate de raportul sexual al părinţilor, seducţie, castrare etc." (1). În general, fantasmele numite originare se întîlnesc la fiinţele umane, fără a se putea invoca în fiecare caz scene într-adevăr trăite de individ; ele ar cere astfel, după Freud, o explicaţie filogenetică în care realitatea şi-ar reintra în drepturi: castrarea, de exemplu, ar fi fost efectiv practicată de tată în trecutul arhaic al omenirii. „E posibil ca toate fantasmele care ni se relatează astăzi în cadrul analizei [...] să fi fost cîndva, în vremurile originare ale familiei umane, realitate, iar prin crearea fantasmelor copilul să umple doar, cu ajutorul adevărului preistoric, lacunele adevărului individual" (2). Cu alte cuvinte, ceea ce a fost în preistorie realitate de fapt va fi devenit realitate psihică*.

Luat izolat, ceea ce Freud înţelege prin fantasme originare este neclar; introducerea noţiunii s-a petrecut într-adevăr la capătul unei lungi dezbateri asupra elementelor ultime pe care psihanaliza le poate decela la originile nevrozei şi, la un nivel mai general, în spatele vieţii fantasmatice a oricărui individ.

Foarte de timpuriu, Freud a căutat să descopere evenimente arhaice reale, capabile să constituie substratul ultim al simptomelor nevrotice. El numeşte „scene originare" (*Urszenen*)

aceste evenimente reale, traumatizante, a căror amintire este uneori elaborată şi mascată de fantasme. Una dintre ele va păstra în limbajul psihanalitic numele de *Urszene*: scena coitului parental la care copilul ar fi asistat (*vezi:* Scena originară). Este semnificativ că aceste prime evenimente sînt denumite *scene* şi că Freud încearcă, de la început, să pună în evidenţă printre ele scenarii tipice şi în număr limitat (3).

Evoluţia care-l va duce pe Freud de la această concepţie realistă a „scenelor originare" la noţiunea de „fantasme originare" nu va fi reluată aici; această evoluţie, în complexitatea ei, va merge mînă în mînă cu conturarea noţiunii psihanalitice de fantasmă*. Ar fi simplificator să credem că Freud a abandonat pur şi simplu o primă concepţie care căuta etiologia nevrozei în traumatismele infantile contingente în favoarea unei teorii care, considerînd că precursoarea simptomului este fantasma, n-ar recunoaşte acesteia altă realitate decît pe cea de a exprima la nivel imaginar o viaţă pulsională ale cărei trăsături generale sînt determinate biologic. Într-adevăr, lumea fantasmatică apare de la început în psihanaliză ca avînd o consistenţă, o organizare şi o eficacitate care conoteză exact termenul „realitate psihică".

În anii 1907–1909, cînd fantasma constituie tema multor studii, recunoscîndu-i-se pe deplin eficacitatea inconştientă, ca subiacentă, de exemplu, crizei de isterie ce o simbolizează, Freud îşi propune să pună în evidenţă secvenţe tipice, scenarii imaginare (roman familial*) sau construcţii teoretice (teoriile sexuale infantile) prin care nevroticul şi poate „orice copil al oamenilor" încearcă să răspundă enigmelor majore ale existenţei sale.

Trebuie însă remarcat că deplina înţelegere a fantasmei ca domeniu autonom, explorabil, posedînd consistenţă proprie, nu anulează pentru Freud problema originii acesteia. Analiza *Omului cu lupi* oferă exemplul cel mai frapant: Freud încearcă să stabilească realitatea scenei observării coitului parental, reconstituind-o în cele mai mici detalii, iar cînd pare tulburat de teza jungiană după care o asemenea scenă n-ar fi decît o fantasmă retroactiv construită de subiectul adult, nu mai menţine insistent decît ideea că percepţia a oferit copilului indicii, dar, mai ales, introduce noţiunea de fantasmă originară. În această noţiune se întîlnesc exigenţa de a găsi ceea ce am putea numi greutatea evenimentului (şi dacă acesta, refractat şi demultiplicat parcă, se şterge în istoria individului, vom merge mai departe, pînă în istoria speciei) şi preocuparea de a întemeia structura însăşi a fantasmei pe altceva decît pe eveniment. O asemenea preocupare pare să-l fi condus pe Freud să afirme chiar prevalenţa structurii presubiective asupra experienţei individuale: „Atunci cînd evenimentele nu se adaptează schemei ereditare, ele suferă o remaniere în fantasmă [...]. Tocmai aceste situaţii sînt potrivite să ne arate că schema există în mod independent. Sîntem adesea în măsură să constatăm că schema triumfă asupra experienţei individuale; în cazul nostru, de exemplu (cel al omului cu lupi), tatăl devine castratorul şi cel care ameninţă sexualitatea infantilă, în pofida unui complex „Œdip inversat, de altfel [...]. Contradicţiile care apar între experienţă şi schemă par să ofere mult material conflictelor infantile" (4).

Dacă luăm acum în considerare temele întîlnite în fantasmele originare (scenă originară*, castrare*, seducere*), apare ca evident un element comun: toate se raportează la origini. Ca şi miturile colective, ele vor să propună o reprezentare şi o „soluţie" pentru ceea ce copilului îi apare drept o enigmă majoră; ele dramatizează ca moment de emergenţă, ca origine a unei istorii ceea ce subiectului îi apare ca o realitate, de natură să ceară o explicaţie, o „teorie". În „scena originară" e simbolizată originea însăşi a subiectului; în fantasmele de seducere — originea, apariţia sexualităţii; în fantasmele de castrare — originea diferenţei dintre sexe.

În concluzie, să amintim că noţiunea de fantasmă originară prezintă pentru experienţa şi teoria analitică un interes central. Rezervele pe care le provoacă teoria unei transmiteri genetice ereditare nu trebuie, după noi (α), să considere caducă şi ideea că există, în fantasmatică, structuri ireductibile la posibilităţile experienţei trăite individual.

▲ (α) Am propus în *Fantasmă originară, fantasme ale originilor, originea fantasmelor* (*Fantasme originaire, fantasmes des origines, origine du fantasme*) (5) o interpretare a noţiunii freudiene de fantasmă originară. Universalitatea acestor structuri trebuie pusă în legătură cu cea pe care Freud o recunoaşte complexului Œdip *(vezi acest termen)*, complex nuclear, căruia i-a semnalat adesea caracterul structurant, *a priori:* „Conţinutul vieţii sexuale infantile constă în activitatea autoerotică a componentelor sexuale predominante, în urme de iubire obiectală şi în formarea complexului pe care l-am putea numi *complexul nuclear al nevrozelor* [...]. Faptul că, în general, iau naştere aceleaşi fantasme privind propria copilărie şi că ele pot fi tot atît de variate pe cît este multitudinea aporturilor vieţii reale, se explică prin uniformitatea acestui conţinut şi prin constanţa influenţei modificărilor ulterioare. Ţine absolut de complexul nuclear al copilăriei faptul că tatăl îşi asumă rolul inamicului sexual, al celui care tulbură activitatea sexuală autoerotică, realitatea contribuind de cele mai multe ori la aceasta în mare măsură" (6).

(1) FREUD (S.). *Mitteilung eines der psychoanalytischen Theorie widersprechenden Falles von Paranoia*, 1915, G.W., X, 242; S.E., XIV, 269; F., 8.
(2) FREUD (S.). *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1915–1917, G.W., XI, 386; S.E., XVI, 371; F., 399.
(3) Cf. FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse. Manuskript M*, 1897 G., 215–9, E., 202–5; F., 179–82.
(4) FREUD (S.). *Aus der Geschichte einer infantilen Neurose*, 1918, G.W., XII, 155; S.E., XVII, 119–20; F., 418–9.
(5) Cf. LAPLANCHE (J.) şi PONTALIS (J.-B.). In *Les Temps modernes*, 1964, nr. 215, 1833–68.
(6) FREUD (S.). *Bemerkungen über einen Fall von Zwangsneurose*, 1909, G.W., VII, 428, n.; S.E., X, 207–8, n.; F., 234, n.

R.C.

FENOMEN FUNCŢIONAL

G.: — funktionales Phänomen. —*F.:* phénomène fonctionnel. — *E.:* functional phenomenon. — *S.:* fenómeno funcional. — *I.:* fenomeno funzionale. — *P.:* fenômeno funcional.

● ***Fenomen descoperit de Herbert Silberer (1909) în stările hipnagogice şi regăsit de el în vis: se referă la transpoziţia în imagini a modului de funcţionare actuală a gîndirii şi nu a conţinutului ei.***

■ Gîndirea lui Silberer a evoluat în privinţa fenomenului funcţional. El pleacă de la observarea stărilor hipnagogice, pe care le consideră o experienţă privilegiată, ce permite observarea naşterii simbolurilor (sau fenomenul „autosimbolic"). El distinge trei feluri de fenomene: *material* — este simbolizat ceea ce gîndirea are în vedere, obiectul ei; *funcţional* — ceea ce e reprezentat este funcţionarea actuală a gîndirii, rapiditatea sau lentoarea, reuşita sau eşecul său etc.; *somatic* — simbolizarea impresiilor corporale (1).

Silberer este de părere că această distincţie este valabilă pentru orice manifestare în care se găsesc simboluri, şi în special pentru vis. Lăsînd „fenomenului material" numai simbolizarea obiectelor gîndirii şi ale reprezentării, el include în fenomenul funcţional tot ceea ce simbolizează „starea, activitatea, structura lui Psyche" (2 *a*). Afectele, tendinţele, intenţiile, complexele, „părţile sufletului" (în special cenzura) sînt traduse prin simboluri, adesea personificate. „Dramatizarea" visului rezumă acest aspect funcţional. Observăm că Silberer generalizează aici la extrem ideea unei reprezentări simbolice a stării *hic et nunc* a conştiinţei care imaginează.

În sfîrşit, Silberer estimează că există în simbolism, şi în special în vis, o tendinţă de trecere de la material la funcţional, o tendinţă de generalizare în care se trece de la „...oricare temă particulară dată la ansamblul temelor asemănătoare prin afectul lor, sau, cum se mai poate spune, spre tipul psihic al evenimentului trăit" (2 *b*). Astfel, un obiect alungit care simbolizează într-un prim timp falusul va sfîrşi (după o serie de etape intermediare din ce în ce mai abstracte) prin a semnifica sentimentul de putere în general. Fenomenul simbolic ar fi deci orientat spontan într-o direcţie pe care *interpretarea anagogică** o va întări.

Freud a recunoscut în fenomenul funcţional „...una din rarele adăugiri la doctrina viselor, a cărei valoare este incontestabilă. El [Silberer] a dovedit participarea autoobservaţiei — în sensul delirului paranoic — la formarea visului" (3). Freud a fost convins de caracterul experimental al descoperirii lui Silberer, dar a limitat influenţa fenomenului funcţional la stările situate între veghe şi somn sau, în vis, la „autopercepţia somnului sau a trezirii", care poate uneori să se producă şi pe care o atribuie *cenzurii visului*, supraeului.

El critică extinderea luată de noţiune: „...ajungem să vorbim de fenomen funcţional de fiecare dată cînd activităţi intelectuale sau procese afective apar în conţinutul gîndurilor visului, deşi acest material nu are nici mai mult, nici mai puţin decît oricare rest diurn dreptul să pătrundă în vis" (4). Funcţionalul, în afara unor cazuri excepţionale, are aceeaşi valoare cu stimulii corporali, cu materialul; demersul freudian este invers demersului lui Silberer.

Pentru critica privitoare la concepţia lărgită a lui Silberer este utilă raportarea la studiul lui Jones, *Teoria simbolismului* (*The Theory of Symbolism*, 1916) (5).

(1) Cf. SILBERER (H.). „Bericht über eine Methode, gewisse symbolische Halluzinations-erscheinungen hervorzurufen und zu beobachten", in *Jahrbuch der Psychoanalyse*, 1909.
(2) SILBERER (H.). „Zur Symbolbildung", in *Jahrbuch der Psychoanalyse*, 1909. — *a)* IV, 610. — *b)* IV, 615.
(3) FREUD (S.). *Zur Einführung des Narzißmus*, 1914, G.W., X, 164–5; S.E., XIV, 97.
(4) FREUD (S.). *Die Traumdeutung*, 1900, G.W., III–IV, 509; S.E., V, 505; F., 376.
(5) Cf. JONES (E.). „The Theory of Symbolism", in *Papers on Psycho-Analysis*, Baillière, Londra, ed. a 5-a, 1948, 116–37.

V.S.

FIGURABILITATE (LUAREA ÎN CONSIDERARE A FIGURABILITĂŢII)

G.: Rücksicht auf Darstellbarkeit. — *F.:* prise en considération de la figurabilité. — *E.:* consideration of representability. — *S.:* consideración a la representabilidad. — *I.:* riguardo per la raffigurabilità. — *P.:* consideração à representabilidade *sau* figurabilidade.

● ***Cerinţă la care sînt supuse gîndurile visului; ele suferă o selecţie şi o transformare care face posibilă reprezentarea lor în imagini, mai ales vizuale.***

■ Sistemul de exprimare pe care-l constituie visul îşi are propriile legi. El impune ca toate semnificaţiile, pînă la ideile cele mai abstracte, să fie exprimate prin imagini. Discursul, cuvintele n-au, după Freud, alt statut din acest punct de vedere; ele figurează în vis ca elemente semnificative, dar nu pentru sensul pe care-l au în limbajul verbal.

Această condiţie are două consecinţe:

1° Ea duce la selecţionarea, „...dintre diversele ramificaţii ale gîndurilor esenţiale ale visului, a aceleia care permite o simbolizare vizuală" (1 *a*); mai ales articulaţiile logice între ideile visului sînt eliminate sau înlocuite mai mult sau mai puţin fericit prin moduri de expresie pe care Freud le-a descris în *Interpretarea visului* (*Die Traumdeutung*, 1990) (partea a treia din cap. VI: „Procedeele de simbolizare a visului").

2° Orientează deplasările către imagini substitutive. Astfel, deplasarea expresiei (*Ausdrucksverschiebung*) va oferi o verigă de legătură — un cuvînt concret — între noţiunea abstractă şi o imagine senzorială (exemplu: alunecarea termenului „aristocrat" în cel de „poziţie înaltă", susceptibil să fie reprezentat printr-un „turn înalt").

Această condiţie care reglează travaliul visului îşi găseşte de fapt originea în „regresie": regresie simultan topică, formală şi temporală. Din perspectiva acestui ultim aspect, Freud insistă asupra rolului polarizator, în elaborarea imaginilor visului, a scenelor infantile de natură fundamental vizuală: „...transformarea gîndurilor în imagini vizuale poate fi o urmare a *atracţiei* pe care amintirea vizuală, ce caută să prindă din nou viaţă, o exercită asupra gîndurilor împiedicate să pătrundă la nivelul conştiinţei şi care luptă să se exprime. După această concepţie, visul ar fi *substitutul scenei infantile modificate prin transfer asupra trecutului recent.* Scena infantilă nu poate ajunge să se realizeze din nou; ea trebuie să se mulţumească să reapară sub formă de vis" (1 *b*).

(1) FREUD (S.). *a)* G.W., II–III, 349; S.E., V, 344; F., 256. — *b)* G.W., II–III, 551–2; S.E., V, 546; F., 449.

R.C.

FILTRU DE EXCITAŢII

G.: Reizschutz. — *F.:* pare-excitations.— *E.:* protective shield. — *S.:* protector *sau* protección contra las excitaciones. — *I.:* apparato protettivo contro lo stimolo. — *P.:* páraexcitações.

● ***Termen utilizat de Freud în cadrul unui model psihofiziologic pentru a desemna o anumită funcţie şi aparatul care-i constituie suportul. Funcţia constă în a proteja* (schützen) *organismul împotriva excitaţiilor provenind din mediul exterior, excitaţii care, prin intensitatea lor, riscă să-l distrugă. Aparatul este conceput ca un strat superficial ce înveleşte organismul, filtrînd pasiv excitaţiile.***

■ Termenul *Reizschutz* înseamnă literal protecţie împotriva excitaţiei; Freud îl introduce în *Dincolo de principiul plăcerii* (*Jenseits des Lustprinzips*, 1920) şi-l utilizează mai ales în *Notă asupra „bloc-notes"-ului magic* (*Notiz über des „Wunderblock"*, 1925) şi în *Inhibiţie, simptom şi angoasă* (*Hemmung, Symptom und Angst*, 1926) pentru a explica o funcţie, dar, mai ales, pentru a desemna un aparat specializat. Traducătorii englezi şi francezi nu recurg întotdeauna la acelaşi termen pentru aceste diverse utilizări. Considerăm că e preferabil, pentru a pune mai bine în evidenţă conceptul, să căutăm un echivalent al termenului freudian; îl propunem pe cel de *pare-excitations* (filtru de excitaţii).

Încă din *Proiect de psihologie* (*Entwurf einer Psychologie*, 1895), Freud postulează existenţa unor aparate protectoare (*Quantitätsschirme*) faţă de excitaţiile externe. Cantităţile de energie care acţionează în mediul exterior nu sînt de aceeaşi ordine de mărime cu cele pe care aparatul psihic are menirea să le descarce: de aici necesitatea existenţei la limita dintre intern şi extern a unor „aparate de terminaţie nervoasă" care „...nu lasă să treacă decît fracţiuni din cantităţile exogene" (1). Pentru excitaţiile provenind din interiorul corpului, asemenea aparate nu sînt necesare, deoarece cantităţile în joc sînt aici dintru început de acelaşi ordin de mărime cu cele care circulă între neuroni.

Să notăm că Freud leagă existenţa aparatelor protectoare de tendinţa originară a sistemului neuronal de a menţine cantitatea de energie la zero (*Trägheitsprinzip:* Principiul inerţiei*).

Pentru a da o teorie a traumatismului, Freud se sprijină, în *Dincolo de principiul plăcerii*, pe reprezentarea simplificată a unei vezicule vii. Aceasta trebuie să se înconjoare, pentru a supravieţui, de un strat protector, care-şi pierde calităţile de substanţă vie pentru a deveni o barieră a cărei funcţie este de a proteja vezicula de excitaţii externe incomparabil mai puternice decît energiile interne ale sistemului, lăsîndu-le să treacă doar într-un raport proporţional cu intensitatea lor, în aşa fel încît organismul să primească informaţii din lumea exterioară. Din această perspectivă, traumatismul poate fi definit în primul timp ca o străpungere de mari proporţii a filtrului de excitaţii.

Ipoteza unui filtru de excitaţii se înscrie într-o concepţie topică; sub acest strat protector se găseşte un al doilea strat, stratul receptor, definit în *Dincolo de principiul plăcerii* ca sistem Percepţie–Conştiinţă. Freud va compara această structură etajată cu aceea a unui „bloc-notes magic".

Vom observa că, dacă în textele citate, Freud neagă existenţa unei protecţii faţă de excitaţiile interne, o face pentru că în aceste texte descrie aparatul psihic într-o etapă logic anterioară constituirii apărărilor.

Ce sens trebuie dat filtrului de excitaţii? Pentru a răspunde la această întrebare, ar fi necesară tratarea globală a problemei valorii ce poate fi acordată modelelor fiziologice. Să ne mărginim să remarcăm că Freud îi dă adesea o semnificaţie materială: în *Proiect de psihologie*, face aluzie la organele senzoriale receptoare; în *Dincolo de principiul plăcerii*, el situează organele de simţ sub „filtrul de excitaţii al ansamblului corpului" (*allgemeiner Reizschutz*), care apare astfel ca un tegument (2). Dar el dă, de asemenea, filtrului de excitaţii o semnificaţie psihologică mai largă, care nu implică un suport corporal determinat, mergînd pînă la a-i recunoaşte un rol pur funcţional: protecţia împotriva excitaţiei este asigurată printr-o investire şi o dezinvestire periodică a sistemului Percepţie–Conştiinţă. Acesta ar prelua deci doar „eşantioane" ale lumii exterioare. În acest caz, fracţionarea excitaţiilor n-ar rezulta dintr-un sistem pur spaţial, ci dintr-un mod de funcţionare temporală care asigură o „inexcitabilitate periodică" (3).

(1) FREUD (S.). G., 390; E., 367; F., 325.
(2) Cf. FREUD (S.). G.W., XIII, 27; S.E., XVIII, 28; F., 31.
(3) FREUD (S.). *Notiz über den „Wunderblock"*, 1925. G.W., XIV, 8; S.E., XIX, 231.

V. Ş.

FIXAŢIE

G.: Fixierung. — *F.:* fixation. — *E.:* fixation. — *S.:* fijación. — *I.:* fissazione. — *P.:* fixação.

● ***Face ca libidoul să se lege puternic de persoane sau imagouri, să reproducă un anumit mod de satisfacere, să rămînă organizat conform structurii caracteristice a unuia dintre stadiile sale evolutive. Fixaţia poate fi manifestă şi actuală sau poate constitui o virtualitate prevalentă care deschide subiectului calea spre o regresie*.***

Noţiunea de fixaţie este înţeleasă, în general, în cadrul unei concepţii genetice, care implică o progresie ordonată a libidoului (fixaţie la un anumit stadiu). Ea poate fi considerată, în afara oricărei referinţe genetice, în cadrul teoriei freudiene a inconştientului, ca desemnînd modul de înscriere a anumitor conţinuturi reprezentative (experienţe, imagouri, fantasme), care persistă în inconştient în mod neschimbat şi de care pulsiunea rămîne legată.

■ Noţiunea de fixaţie se regăseşte constant în doctrina psihanalitică pentru a explica acest dat manifest al experienţei: nevroticul sau, mai general, orice subiect uman este marcat de experienţe infantile şi rămîne legat mai mult sau mai puţin deghizat de moduri de satisfacere, de tipuri de obiecte sau relaţii arhaice; cura psihanalitică pune în evidenţă influenţa şi repetarea experienţelor trecute, ca şi rezistenţa subiectului la a se elibera de ele.

Conceptul de fixaţie nu conţine în sine un principiu explicativ; în schimb, valoarea sa descriptivă e de necontestat. Iată de ce a fost utilizat de Freud în diferite momente ale evoluţiei gîndirii sale privitoare la ce anume din istoria subiectului a stat la originea nevrozei. Astfel a putut Freud să-şi caracterizeze primele concepţii etiologice ca intrarea în acţiune mai ales a ideii unei „fixaţii la traumă"* (1 *a*, 2); cu *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii* (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905), fixaţia este integrată în teoria libidoului şi se defineşte prin persistenţa, deosebit de manifestă în perversiuni, a caracterelor anacronice ale sexualităţii: subiectul îndeplineşte anumite tipuri de activitate sau rămîne legat de anumite caracteristici ale „obiectului" a căror origine se poate regăsi într-un moment anume al vieţii sexuale infantile. Deşi rolul traumei nu poate fi negat, el intervine aici pe fondul unei succesiuni de experienţe sexuale care favorizează fixaţia într-un punct determinat.

Cu dezvoltarea teoriei stadiilor* libidoului, în special a stadiilor pregenitale*, noţiunea de fixaţie capătă o nouă dimensiune: ea nu se aplică numai unui scop* sau obiect* libidinal parţial, ci unei întregi structuri de activitate caracteristică unui stadiu dat (*vezi:* Relaţia de obiect). Astfel, fixaţia la stadiul anal ar sta la originea nevrozei obsesionale şi a unui anume tip de caracter.

În *Dincolo de principiul plăcerii* (*Jenseits des Lustprinzips*, 1920) (3), Freud va fi din nou în situaţia de a se referi la noţiunea de fixaţie la traumă ca la unul din faptele care nu se explică integral prin persistenţa unui mod de satisfacere libidinală şi care-l obligă să postuleze existenţa compulsiei la repetiţie*.

Fixaţia libidinală joacă un rol prevalent în etiologia diverselor tulburări psihice şi s-a ajuns la precizarea funcţiei sale în mecanismele nevrotice:

Fixaţia este la originea *refulării** şi poate fi considerată chiar primul moment al refulării, luată în sens larg: „...curentul libidinal [care a suferit o fixaţie] se comportă faţă de formaţiunile psihice ulterioare ca un curent aparţinînd sistemului inconştientului, ca

un curent refulat" (4 *a*). Această „refulare originară"* condiţionează refularea în sens restrîns, care nu este posibilă decît prin acţiunea conjugată asupra elementelor de refulat, a unei respingeri din partea unei instanţe superioare şi a atracţiei din partea a ceea ce a fost fixat în prealabil (5 *a*).

Pe de altă parte, fixaţia pregăteşte poziţiile pe care se va opera regresia*, care se regăseşte, sub diverse aspecte, în nevroze, perversiuni şi psihoze.

Condiţiile fixaţiei sînt, pentru Freud, de două feluri: pe de o parte, ea este provocată de diverşi factori istorici (influenţa constelaţiei familiale, trauma etc.); pe de altă parte, este favorizată de factori constituţionali: o anumită componenţă pulsională parţială poate avea o forţă mai mare decît alta; dar poate exista la anumiţi indivizi şi o „vîscozitate"* generală a libidoului (1 *b*) care îi predispune să apere „...fiecare poziţie libidinală, o dată ce a fost atinsă, prin spaima de a o pierde prin abandonare şi prin teama de a nu găsi în poziţia următoare un substitut pe de-a-ntregul satisfăcător" (6).

*

Fixaţia este adesea invocată în psihanaliză, dar natura şi semnificaţia sa nu sînt bine precizate. Freud foloseşte uneori conceptul într-o manieră descriptivă, aşa cum o face şi pentru regresie. În textele cele mai explicite, fixaţia este pusă în general în legătură cu anumite fenomene biologice caracterizate prin subzistenţa în organismul adult a unor vestigii ale evoluţiei ontofilogenetice. Ar fi vorba deci, din această perspectivă genetică, de o „inhibiţie a dezvoltării", de o iregularitate genetică, de o „întîrziere pasivă" (4 *b*).

O asemenea concepţie îşi are originea şi domeniul preferat în studiul perversiunilor. O primă abordare pare să confirme într-adevăr că subzistă, ca atare, anumite scheme de comportament pe care subiectul le poate reutiliza. Anumite perversiuni care se dezvoltă continuu începînd din copilărie oferă chiar exemplul unei fixaţii din care rezultă simptomul, fără să fie nevoie de recursul la regresie.

Totuşi, pe măsura dezvoltării teoriei perversiunilor, devine îndoielnic că s-ar putea recunoaşte în acestea modelul unei fixaţii care să fie asimilabilă persistenţei unui vestigiu genetic, pur şi simplu. Faptul de a regăsi la originea perversiunilor conflicte şi mecanisme similare celor nevrotice face discutabilă aparenta simplitate a noţiunii de fixaţie (*vezi:* Perversiune).

*

Originalitatea întrebuinţării psihanalitice a noţiunii de fixaţie, în raport cu idei precum cea a unei persistenţe a schemelor de comportament devenite anacronice, poate fi evidenţiată prin referirea la maniera în care Freud foloseşte termenul. Schematic, se poate spune că Freud vorbeşte cînd de fixaţia *a ceva* (fixaţia unei amintiri, a unui simptom, de exemplu), cînd de fixaţia (libidoului) *la* (fixaţia la un stadiu, la un tip de obiect etc.). Prima accepţie evocă folosirea termenului aşa cum este ea admisă de o teorie psihologică a memoriei care distinge faze diferite: *fixaţie*, conservare, evocare, recunoaşterea amintirii. Să notăm însă că, pentru Freud, o asemenea fixaţie este înţeleasă într-un mod foarte realist: e vorba de o veritabilă înscriere (*Niederschrift*), de urme în serii de sisteme mnezice, urme care pot fi „traduse" dintr-un sistem în altul; în scrisoarea către Fliess din 6.12.1896, o întreagă teorie a fixaţiei este deja elaborată: „Cînd lipseşte transcrierea următoare, excitaţia e lichidată după legile psihologice care erau valabile pentru perioada psihică precedentă şi prin căile disponibile atunci. Subzistă astfel un anacronism, într-o anumită provincie sînt încă în vigoare nişte *fueros* [vechi legi care continuă să rămînă valabile în anumite oraşe sau regiuni ale Spaniei]; în acest fel se

găsesc «rămăşiţe».“ Pe de altă parte, această noţiune a unei fixaţii a reprezentărilor* este corelativă cu cea a unei fixaţii a excitaţiei *la* acestea. O astfel de idee, care stă la baza concepţiei freudiene, îşi găseşte cea mai bună exprimare în teoria cea mai completă pe care Freud a formulat-o cu privire la refulare: „Sîntem îndreptăţiţi să admitem o *refulare originară*, o primă fază a refulării care constă în aceea că reprezentantul psihic (reprezentant-reprezentare) al pulsiunii îşi vede refuzată preluarea în conştient. Cu el se produce o *fixaţie*; din acest moment, reprezentantul corespunzător subzistă într-o manieră inalterabilă, iar pulsiunea rămîne legată de el“ (5 *b*).

Sensul genetic al fixaţiei nu este abandonat, desigur, într-o astfel de formulare, ci îşi găseşte fundamentul în căutarea momentelor originare, prin care se înscriu indisolubil în inconştient în mod selectiv anumite reprezentări şi în care pulsiunea însăşi se fixează de reprezentanţii săi psihici, constituindu-se poate, prin însuşi acest proces, ca pulsiune*.

(1) FREUD (S.). *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1916–1917. — *a)* G.W., XI, 282 sqq.; S.E. XVI, 273 sqq.; F., 296 sqq. — *b)* Cf. G.W., XI, 360–1; S.E., XVI, 348; F.: 374.
(2) FREUD (S.). *Über Psychoanalyse*, 1909; G.W., VIII, 12; S.E., XI, 17; F., 126.
(3) Cf.FREUD (S.). G.W., XIII, 10; S.E., XVIII, 13; F., 12.
(4) FREUD (S.). *Psychoanalytische Bemerkungen über einen autobiographisch beschriebenen Fall von Paranoia (Dementia paranoides)*, 1911. — *a)* G.W., VIII, 504; S.E., XII, 67; F., 311–2. — *b)* G.W., VIII, 304; S.E., XII, 67; F., 312.
(5) FREUD (S.). *Die Verdrängung*, 1915. — *a)* Cf. G.W., X, 250–1; S.E., XIV, 148; F., 71. — *b)* G.W., X, 250; S.E., XIV, 148; F., 71.
(6) FREUD (S.). *Aus der Geschichte einer infantilen Neurose*, 1918. G.W., XII, 151; S.E., XVII, 115; F., 415.

R.C.

FORCLUDERE

G.: Verwerfung. — *F.:* forclusion. — *E.:* repudiation *sau* foreclosure. — *S.:* repudio. — *I.:* reiezione. — *P.:* rejeição *sau* repúdio.

● ***Termen introdus de Jacques Lacan: mecanism specific ce ar fi la originea fenomenului psihotic şi care constă dintr-o respingere primordială a unui „semnificant“ fundamental (de exemplu: falusul ca semnificant al complexului de castrare) în afara universului simbolic* al subiectului. Forcluderea se deosebeşte de refulare în două sensuri:***

1) Semnificanţii forcluşi nu sînt integraţi în inconştientul subiectului.

2) Ei nu se întorc „din interior“, ci din cadrul realului, în special în cazul fenomenului halucinatoriu.

■ J. Lacan se prevalează de utilizarea pe care o dă uneori Freud termenului *Verwerfung* (respingere) în legătură cu psihoza şi a propus ca echivalent francez termenul *forclusion* (forcludere).

Filiaţia freudiană invocată sub acest aspect de J. Lacan suscită două serii de remarci privind terminologia şi concepţia freudiană a apărării psihotice.

I. — *O anchetă terminologică* în ansamblul textelor freudiene permite avansarea următoarelor concluzii:

1) Termenul *Verwerfung* (sau verbul *verwerfen*) este folosit de Freud în accepţii destul de variate, dar care pot fi reduse schematic la *trei*:

a) În sensul destul de imprecis al unui refuz care se poate opera de exemplu asupra modalităţii refulării (1);

b) În sensul unei respingeri sub forma judecăţii conştiente de condamnare. Această accepţie revine mai curînd cuvîntului compus *Urteilsverwerfung* despre care Freud însuşi afirmă că e sinonim cu *Verurteilung* (judecată de condamnare*);

c) Sensul evidenţiat de Lacan este mai bine confirmat în alte texte. Astfel, în *Psihonevrozele de apărare* (*Die Abwehr-Neuropsychosen*, 1894), Freud scrie relativ la psihoză: „Există un mod de apărare mult mai energic şi mai eficace, constînd în aceea că eul respinge (*verwirft*) reprezentarea insuportabilă simultan cu afectul ei şi se comportă ca şi cum reprezentarea n-ar fi ajuns niciodată la eu“ (2 *a*).

Textul pe care Lacan s-a bazat cu precădere pentru a promova noţiunea de forcludere este *Omul cu lupi*, în care cuvintele *verwerfen*, *Verwerfung* revin în mai multe rînduri. Pasajul cel mai probant este fără îndoială cel în care Freud evocă coexistenţa la subiect a mai multor atitudini faţă de castrare: „...al treilea curent, cel mai vechi şi mai profund, care respinsese (*verwerfen*) pur şi simplu castrarea şi în care nu se punea încă problema aprecierii realităţii acesteia, acest curent era cu siguranţă încă reactivabil. Am prezentat într-un alt text o halucinaţie pe care acest pacient a avut-o la vîrsta de cinci ani...“ (3 *a*).

2) Se întîlnesc la Freud alţi termeni decît *Verwerfung* într-un sens care pare să autorizeze, avînd în vedere contextul, o apropiere de conceptul de forcludere:

Ablehnen (a înlătura, a îndepărta) (5 *b*);

Aufheben (a suprima, a aboli) (4 *a*);

Verleugnen (a denega).

În concluzie, se poate constata, limitîndu-ne la punctul de vedere terminologic, că folosirea termenului *Verwerfung* nu acoperă totdeauna ceea ce conotează „forcludere“ şi, dimpotrivă, că alţi termeni freudieni desemnează ceea ce Lacan caută să pună în evidenţă.

II. — Dincolo de această simplă anchetă terminologică, s-ar putea arăta că introducerea de către Lacan a termenului *forclusion* (forcludere) de situează în prelungirea unei *exigenţe constante la Freud:* aceea de a defini un mecanism de apărare specific psihozei. Aici opţiunile terminologice ale lui Freud pot fi uneori înşelătoare, mai ales cînd vorbeşte de „refulare“ în cazul psihozei. Freud însuşi a subliniat această ambiguitate: „...ne putem îndoi că procesul numit refulare în psihoze are cît de puţin ceva în comun cu refularea din nevrozele de transfer“ (5).

1) Se poate recunoaşte pretutindeni în opera lui Freud o asemenea linie de gîndire privind psihoza. În primele texte freudiene, asta reiese mai ales din discutarea mecanismului proiecţiei, concepută, la psihotic, ca o veritabilă respingere iniţială în exterior, şi nu ca o revenire secundară a refulatului inconştient. Ulterior, cînd Freud va încerca să interpreteze proiecţia ca pe un simplu moment secundar al refulării nevrotice, se va vedea constrîns să admită că proiecţia — *luată în acest sens* — nu mai este mecanismul esenţial al psihozei. „Nu era adecvat să spunem că senzaţia reprimată (*unterdrückt*) în interior e proiectată spre exterior; recunoaştem mai curînd că ceea ce a fost suprimat (*das Aufgehobene*) în interior revine din afară“ (4 *b*) (*vezi:* Proiecţie).

Termenii „dezinvestire a realităţii“ (4 *c*), „pierdere a realităţii“ (6) trebuie înţeleşi în egală măsură ca desemnînd mecanismul *primar* de separare şi de respingere în afară a „percepţiei“ insuportabile.

În sfîrşit, în ultimele sale lucrări, Freud îşi va concentra atenţia asupra noţiunii *Verleugnung* sau „refuz al realităţii" (*vezi acest termen*). Deşi îl studiază mai ales în cazul fetişismului, el arată explicit că un asemenea mecanism apropie această perversiune de psihoză (7 şi 8 *a*). Refuzul opus de copil, de fetişist, de psihotic acestei „realităţi" care este absenţa penisului la femeie este concepută ca un refuz de a admite „percepţia" însăşi şi *a fortiori* de a accepta consecinţa, mai exact „teoria sexuală infantilă" a castrării. Freud opune în 1938 două moduri de apărare: „respingerea unei cerinţe pulsionale a lumii interioare" şi „refuzul unui fragment al lumii exterioare reale" (8 *b*). În 1894, el descria deja apărarea psihotică în termeni aproape identici: „Eul se smulge din reprezentarea insuportabilă, dar aceasta este legată indisolubil de un fragment al realităţii şi, îndeplinind această acţiune, eul se desprinde, total sau parţial, şi de realitate" (2 *b*).

(2) Cum se poate concepe, în ultimă analiză, acest fel de „refulare" în lumea exterioară, simetrică refulării nevrotice? Cel mai des, Freud o descrie în termeni economici: dezinvestire a ceea ce este perceput, retragerea narcisică a libidoului însoţită poate de o retragere a „interesului"* nelibidinal. În alte ocazii, Freud pare să ajungă mai curînd la ceea ce putem numi o retragere a semnificaţiei, la un refuz de a atribui un sens conţinutului perceput. Aceste două concepţii nu se exclud reciproc, de altfel, în spiritul lui Freud: retragerea de investire (*Besetzung*) este şi o retragere de semnificaţie (*Bedeutung*) (9).

III. — Noţiunea de forcludere prelungeşte această linie a gîndirii freudiene, în cadrul teoriei „simbolicului"* a lui J. Lacan. Acest autor se bazează mai ales pe textul *Omul cu lupi*, unde Freud arată modul în care elementele percepute cu ocazia scenei primitive nu vor căpăta sens şi interpretare decît prin prelucrare retroactivă*.

În momentul primei experienţe traumatice — la un an şi jumătate —, subiectul era incapabil să elaboreze, sub forma unei teorii a castrării, acest dat brut care este absenţa penisului la mamă: „El a respins (*verwarf*) [castrarea] şi a rămas la punctul de vedere al coitului anal [...]. De aceea nici o apreciere asupra existenţei castrării n-a fost propriu-zis făcută; este ca şi cum ea n-ar fi existat" (3 *c*).

În diferite texte ale lui Freud există o ambiguitate sigură referitoare la ceea ce este respins (*verworfen*) sau denegat (*verleugnet*) cînd copilul refuză castrarea. Să fie vorba chiar de castrare (3 *d*)? În acest caz, ar fi respinsă o veritabilă teorie interpretativă a faptelor, şi nu doar o simplă percepţie. Să fie vorba de „lipsă de penis" la femeie? Dar atunci e greu de vorbit de o „percepţie" care este refuzată, căci o *absenţă* nu este un fapt perceptiv decît în măsura în care e pusă în relaţie cu o *prezenţă* posibilă.

Interpretarea lui Lacan permite găsirea unei soluţii la dificultăţile pe care le-am pus în evidenţă. Bazîndu-se pe textul lui Freud privitor la *(De)negare* (*Die Verneinung*, 1925), el defineşte forcluderea în raportul ei cu un „proces primar" (10) care comportă două operaţii complementare: „*Einbeziehung ins Ich*, introducerea în subiect, şi *Ausstossung aus dem Ich*, expulzarea în afara subiectului". Prima dintre cele două operaţii este ceea ce Lacan numeşte şi „simbolizare" sau *Bejahung* (poziţie, afirmaţie) „primară". A doua „...constituie realul ca domeniu care subzistă dincolo de simbolizare". Forcluderea constă astfel în a nu simboliza ceea ce ar fi trebuit să fie (castrarea): este o „abolire simbolică". De aici, formula lui Lacan (care traduce în limbajul său pasajul din Freud pe care l-am amintit mai sus: „...nu era adecvat să spunem...") cu privire la halucinaţie: „...ceea ce a fost forclus din simbolic reapare în real".

Ulterior, J. Lacan a dezvoltat noţiunea de forcludere în cadrul concepţiilor lingvistice, în articolul său *Despre o problemă preliminară oricărui tratament posibil al psihozei* (*D'une question préliminaire à tout traitement possible de la psychose*) (11).

(1) Cf. de exemplu: FREUD (S.). *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905, G.W., V, 128; S.E., VII, 227; F., 137.
(2) FREUD (S.). *a)* G.W., I, 72; S.E., III, 58. — *b)* G.W., I, 73; S.E., III, 59.
(3) FREUD (S.). *Aus der Geschichte einer infantilen Neurose*, 1918. — *a)* G.W., XII, 117; S.E., XVII, 85; F., 389. — *b)* Cf. G.W., XII, 49; S.E., XVII, 25; F., 339. — *c)* G.W., XII, 117; S.E., XVII, 85; F., 389. — *d)* Cf. G.W., XII, 117; S.E., XVII, 85; F., 389.
(4) FREUD (S.). *Psychoanalytische Bemerkungen über einen autobiographisch beschriebenen Fall von Paranoia*, 1911. — *a)* Cf. G.W., VIII, 308; S.E., XII, 71; F., 315. — *b)* G.W., VIII, 308; S.E., XII, 71; F., 315. — *c)* G.W., VIII, 307; S.E., XII, 70; F., 314.
(5) FREUD (S.). *Das Unbewußte*, 1915, G.W., X, 31; S.E., XIV, 203; F., 159.
(6) Cf. FREUD (S.). *Der Realitätverlust bei Neurose und Psychose*, 1924, G.W., XIII, 363–8; S.E., XIX, 183–7.
(7) Cf. de exemplu: FREUD (S.). *Fetischismus*, 1927, G.W., XIV, 310–7; S.E., XXI, 152–7.
(8) FREUD (S.). *Abriß der Psychoanalyse*, 1938. — *a)* Cf. G.W., XVII, 132 sqq.; S.E., XXIII, 201 sqq.; F., 77 sqq. — *b)* G.W., XVII, 135; S.E., XXIII, 204; F., 80–1.
(9) FREUD (S.). *Neurose und Psychose*, 1924, G.W., XIII, 389; S.E., XIX, 150–1.
(10) LACAN (J.). „Réponse au commentaire de Jean Hyppolite sur la «Verneinung» de Freud", in *La Psychanalyse*, PUF, Paris, I, 46.
(11) LACAN (J.). In *La Psychanalyse*, PUF, Paris, IV, 1–50.

R.C.

FORMARE DE SIMPTOM

G.: Symptombildung. — *F.:* formation de symptôme. — *E.:* symptom-formation. — *S.:* formación de síntoma. — *I.:* formazione di sintomo. — *P.:* formação de sintoma.

● ***Termen utilizat pentru a desemna faptul că simptomul psihonevrotic este rezultatul unui proces aparte al unei elaborări psihice.***

■ Acest termen, care poate fi întîlnit în întreaga operă a lui Freud, subliniază că formarea simptomelor psihonevrotice trebuie considerată drept un moment specific al genezei nevrozei. Freud pare să fi ezitat iniţial în a-l defini ca pe un moment esenţialmente distinct de cel al apărării, dar, în cele din urmă, a asimilat formarea simptomului cu întoarcerea refulatului şi a făcut din aceasta un proces distinct, factorii care dau simptomului forma sa specifică fiind relativ independenţi de factorii aflaţi în joc în conflictul defensiv: „...oare mecanismul formării de simptom coincide cu cel al refulării? Este mai probabil că sînt foarte diferite şi că nu refularea e cea care produce formaţiunile substitutive şi simptomele; acestea sînt mai curînd indicii ale unei *întoarceri a refulatului*, ele datorîndu-şi existenţa unor cu totul alte procese" (1) (*vezi:* Întoarcerea refulatului; Alegerea nevrozei).

În sens larg, formarea de simptom înglobează nu doar întoarcerea refulatului sub formă de „formaţiuni substitutive"* sau de „formaţiuni de compromis"*, ci şi „formaţiunile reacţionale" (2).

Cu privire la aceşti diferiţi termeni, precizăm că termenul german *Bildung* (formare) desemnează, în întrebuinţarea freudiană, atît procesul, cît şi rezultatul acestuia.

(1) FREUD (S.). *Die Verdrängung*, 1915, G.W., X, 256–7; S.E., XIV, 154; F., 82–3.
(2) Cf. de exemplu FREUD (S.). *On Psycho-Analysis*, 1911, S.E., XII, 208.

R.C.

FORMAŢIUNE DE COMPROMIS

F.: — Kompromißbildung. — *F.:* formation de compromis. — *E.:* compromise-formation. — *S.:* transacción *sau* formación transaccional. — *I.:* formazione di compromesso. — *P.:* transação *sau* formação de compromisso.

● ***Formă pe care o îmbracă refulatul pentru a fi admis în conştient, întorcîndu-se în simptom, vis şi în general în orice produs al inconştientului; reprezentările refulate sînt deformate de apărare pînă la a fi de nerecunoscut. În aceeaşi formaţiune se pot astfel satisface — în acelaşi compromis — atît dorinţa inconştientă, cît şi cerinţele de apărare.***

■ Pe baza studierii mecanismului nevrozei obsesionale, Freud formulează ideea că simptomele poartă în ele urma conflictului defensiv* din care rezultă. În *Noi observaţii asupra psihonevrozelor de apărare* (*Weitere Bemerkungen über die Abwehr-Neuropsychosen*, 1896), el precizează că întoarcerea amintirii refulate se face într-o manieră deformată în reprezentările obsedante; ele constituie „...formaţiuni de *compromis* între reprezentările refulate şi cele refulante" (1).

Această idee a compromisului este extinsă rapid la orice simptom, la vis, la ansamblul produselor inconştientului. Ea va fi dezvoltată în capitolul XXIII al *Prelegerilor introductive în psihanaliză* (*Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1916–1917). Freud subliniază că simptomele nevrotice „sînt rezultatul unui conflict [...]. Cele două forţe care s-au separat se întîlnesc din nou în simptom şi se reconciliază, ca să spunem aşa, prin compromisul reprezentat de formarea simptomelor. Este tocmai ceea ce explică această capacitate de rezistenţă a simptomului: el este susţinut din două părţi" (2 *a*).

Oare orice manifestare simptomatică este un compromis? Valoarea unei asemenea idei nu se poate contesta. Dar în clinică se întîlnesc cazuri în care fie apărarea, fie dorinţa se manifestă în mod prevalent, aşa încît cel puţin la o primă analiză pare să fie vorba de apărări care nu sînt în nici un fel contaminate de elementele contra cărora operează şi, viceversa, de o întoarcere a refulatului în care dorinţa se exprimă fără compromis. Asemenea cazuri constituie extremele unei gradaţii la nivelul compromisului care trebuie înţeleasă ca o serie complementară*: „...simptomele au drept scop fie o satisfacere sexuală, fie o apărare contra acesteia, pe ansamblu caracterul pozitiv de îndeplinire a dorinţei predominînd în isterie, iar caracterul negativ, ascetic, în nevroza obsesională" (2 *b*).

(1) FREUD (S.), G.W., I, 387; S.E., III, 170.
(2) FREUD (S.), *a)* G.W., XI, 373; S.E., XV–XVI, 358–9; F., 386. — *b)* G.W., XI, 311; S.E., XV–XVI, 301; F., 324–5.

R.C.

FORMAŢIUNE REACŢIONALĂ

G.: Reactionsbildung. — *F.:* formation réactionnelle. — *E.:* reaction-formation. — *S.:* formación reactiva. — *I.:* formazione reattiva. — *P.:* formação reativa *sau* de reação.

● ***Atitudine sau habitus psihologic de sens opus unei dorinţe refulate şi constituit ca reacţie contra acesteia (pudoarea ce se opune tendinţelor exhibiţioniste, de exemplu).***

În termeni economici, formaţiunea reacţională este o contrainvestire a unui element conştient, de forţă egală şi de direcţie opusă investirii inconştiente.

Formaţiunile reacţionale pot fi* foarte localizate, *şi atunci se manifestă printr-un comportament aparte sau generalizate pînă la a constitui trăsături de caracter mai mult sau mai puţin integrate ansamblului personalităţii.

Din punct de vedere clinic, formaţiunile reacţionale capătă valoare simptomatică în aspectele lor rigide, forţate, compulsive, prin eşecurile lor accidentale, prin faptul că duc uneori direct la un rezultat opus celui conştient avut în vedere **(summum ius summa iniuria).**

■ De la primele descrieri ale nevrozei obsesionale, Freud pune în evidenţă un mecanism psihic aparte constînd în lupta directă contra reprezentării penibile, aceasta fiind înlocuită printr-un „simptom primar de apărare" sau „contrasimptom", care constă din trăsături de personalitate — scrupulozitate, pudoare, neîncredere în sine — care sînt în contradicţie cu activitatea sexuală infantilă iniţială a subiectului, în timpul unei prime perioade numite „de imoralitate infantilă". Este vorba aici de o „apărare reuşită", în măsura în care elementele conflictului, reprezentarea sexuală, ca şi „reproşul" pe care-l suscită sînt global excluse din conştiinţă în avantajul virtuţilor morale împinse la extrem (1).

Ulterior, psihanaliza nu va face decît să confirme, în tabloul clinic al nevrozei obsesionale, importanţa unor astfel de apărări, a căror denumire de „reacţionale" subliniază faptul că ele sînt în directă opoziţie cu realizarea dorinţei, atît prin semnificaţia lor, cît şi din punct de vedere economico-dinamic.

În nevroza obsesională, formaţiunile reacţionale iau forma trăsăturilor de caracter, a alterărilor* eului, care constituie dispozitive de apărare, în cadrul cărora singularitatea reprezentărilor şi a fantasmelor implicate în conflict dispare: astfel, un asemenea subiect va da dovadă, *în general*, de milă faţă de fiinţele vii, în timp ce agresivitatea sa inconştientă vizează anumite persoane cunoscute. Formaţiunea reacţională constituie o contrainvestire permanentă. „Subiectul care a elaborat formaţiuni reacţionale nu dezvoltă anumite mecanisme de apărare pe care să le folosească la ameninţarea unui pericol pulsional; el şi-a schimbat structura personalităţii ca şi cum acest pericol ar fi mereu prezent, pentru a fi gata în orice moment ar apărea pericolul" (2). Formaţiunile reacţionale sînt manifeste cu precădere la „caracterul anal" (*vezi:* Nevroză de caracter).

Mecanismul formaţiunii reacţionale nu e specific structurii obsesionale. El se găseşte mai ales în isterie, dar „...trebuie subliniat că, spre deosebire de ceea ce se-ntîmplă în nevroza obsesională, aceste formaţiuni reacţionale nu prezintă [în acest caz] generalitatea trăsăturilor de caracter, ci se limitează la relaţii cu totul preferenţiale. De exemplu, femeia isterică ce-şi tratează copiii, pe care în fond îi urăşte, cu tandreţe excesivă, nu devine mai iubitoare, în general, decît alte femei, şi nici mai tandră faţă de alţi copii" (3 *a*).

*

Termenul însuşi de *formaţiune* reacţională invită la o apropiere de alte moduri de formare de simptom*: formaţiunea substitutivă* şi formaţiunea de compromis*. Teoretic, distincţia este uşor de făcut: în timp ce în formaţiunea de compromis putem regăsi totdeauna satisfacerea dorinţei refulate conjugată cu acţiunea apărării (într-o obsesie, de exemplu), doar în formaţiunea reacţională apare deosebit de evidentă opoziţia la pulsiune (atitudinea de curăţenie exagerată ce maschează complet jocul erotismului anal, de exemplu). Dar acestea sînt mai curînd *modele* de mecanism. De fapt, într-o formaţiune reacţională dată, se poate repera acţiunea pulsiunii împotriva căreia subiectul se apără: pe de o parte, aceasta îşi face apariţia bruse, fie în anumite momente, fie în anumite sectoare

ale activităţii subiectului; şi tocmai eşecurile flagrante, contrastînd cu rigiditatea atitudinii afişate de subiect, permit atribuirea valorii simptomatice unei anumite trăsături de personalitate; pe de altă parte, în însăşi exercitarea virtuţii pe care o afişează, subiectul împingîndu-şi actele pînă la ultimele lor consecinţe, nu-şi lasă nesatisfăcută pulsiunea antagonistă, care sfîrşeşte prin a-i infiltra întregul sistem defensiv. Gospodina îndrăgostită de curăţenie nu-şi centrează existenţa asupra prafului şi murdăriei? Juristul care-şi împinge la extrem, cu minuţiozitate, grija de echitate, se poate arăta tocmai prin aceasta constant indiferent faţă de problemele reale pe care i le pune apărarea celor care au apelat la el, satisfăcîndu-şi astfel, sub masca virtuţii, tendinţele sadice...

Mergînd mai departe, se poate insista şi mai mult asupra raportului dintre pulsiune şi formaţiunea reacţională, văzînd în această formaţiune expresia aproape directă a conflictului dintre două mişcări pulsionale opuse, conflict de natură ambivalentă la origine: „...una dintre cele două mişcări care se înfruntă, în general mişcarea tandră, este întărită foarte mult, în timp ce cealaltă dispare" (3 *b*). Formaţiunea reacţională ar putea fi în acest caz definită drept o folosire de către eu a opoziţiei inerente ambivalenţei* pulsionale.

*

Se poate oare extinde noţiunea dincolo de domeniul efectiv patologic? Cînd introduce termenul în *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii* (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905), Freud subliniază rolul pe care-l joacă formaţiunile reacţionale în dezvoltarea oricărui individ uman, ele constituindu-se în cursul perioadei de latenţă: „...excitaţiile sexuale dau naştere unor contraforţe (mişcări reacţionale) care, pentru a putea reprima eficient această neplăcere [rezultînd din activitatea sexuală], stabilesc stavile psihice [...]: dezgust, pudoare, moralitate" (4 *a*). Aceasta este maniera în care Freud a subliniat rolul jucat de procesul formaţiunii reacţionale, alături de sublimare, în constituirea caracterelor şi virtuţilor omeneşti (4 *b*). Cînd va fi introdusă noţiunea de supraeu*, o pondere importantă în geneza sa va fi atribuită mecanismului formaţiunii reacţionale (5).

(1) Cf. FREUD (S.). *Weitere Bemerkungen über die Abwehr-Neuropsychosen*, 1896. G.W., I, 386–7; S.E., III, 169–70. — Cf. şi: *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1887–1902. G., 159–60; E., 148–50; F., 132–3.
(2) FENICHEL (O.). *The Psychoanalytic Theory of Neurosis*, Norton, New York, 1945. E., 151; F., PUF, Paris, 1953, 187.
(3) FREUD (S.). *Hemmung, Symptom und Angst*, 1926. — *a)* G.W., XIV, 190; S.E., XX, 158; Fr. 86. — *b)* G.W., XIV, 130; S.E., XX, 102; F., 20.
(4) FREUD (S.). *a)* G.W., V, 79; S.E., VII, 178; F., 71. — *b)* Cf. G.W., V, 140–1; S.E., VII, 238–9; F., 156–7.
(5) Cf. FREUD (S.). *Das Ich und das Es*, 1923. Cf. G.W., XIII, 262–3; S.E., XIX, 34–5; F., 189–90.

R.C.

FORMAŢIUNE SUBSTITUTIVĂ

G.: Ersatzbildung. — *F.:* formation substitutive. — *E.:* substitutive formation. — *S.:* formación sustituta. — *I.:* formazione sostitutiva. — *P.:* formação substitutiva.

● ***Desemnează simptomele sau formaţiuni echivalente ca actele ratate, cuvintele de spirit etc., ca înlocuind conţinuturile inconştiente.***

Această substituire trebuie luată într-o dublă accepţie: **economică,** ***simptomul oferind o satisfacere schimbată a dorinţei inconştiente;*** **simbolică,** ***conţinutul inconştient fiind înlocuit cu alt conţinut, conform anumitor lanţuri asociative.***

■ Cînd Freud, în *Inhibiţie, simptom şi angoasă* (*Hemmung, Symptom und Angst*, 1926), reia global problema formării simptomelor nevrotice, el le asimilează cu formaţiunile substitutive „... puse în locul procesului pulsional care a suferit acţiunea [apărării]" (1). O asemenea idee este foarte veche la el; o găsim încă din primele sale scrieri, exprimată şi prin termenul *Surrogat* (surogat), de exemplu în *Psihonevrozele de apărare* (*Die Abwehr-Neuropsychosen*, 1894) (2).

În ce constă substituirea? Mai întîi, poate fi înţeleasă, în cadrul teoriei economice a libidoului, ca înlocuire a unei satisfaceri, legată de o reducere a tensiunilor, prin alta. Această substituire nu poate fi însă înţeleasă într-un registru pur cantitativ; într-adevăr, psihanaliza arată că există legături asociative între simptom şi elementul căruia i se substituie: *Ersatz* ia în acest caz sensul de substituţie simbolică, produs al deplasării şi al condensării care determină simptomul în singularitatea sa.

Termenul *formaţiune substitutivă* trebuie corelat cu cele de *formaţiune de compromis** şi *formaţiune reacţională**. Orice simptom ca produs al conflictului de apărare este formaţiune de compromis. În măsura în care mai ales dorinţa caută satisfacerea, simptomul apare în primul rînd ca o formaţiune substitutivă; dimpotrivă, în formaţiunile reacţionale, procesul de apărare este prevalent.

(1) FREUD (S.), G.W., XVI, 176; S.E., XX, 145; F., 70.
(2) Cf. FREUD (S.), G.W., I, 68; S.E., III, 54.

R.C.

FRUSTRARE / FRUSTRAŢIE

G.: Versagung. — *F.:* frustration. — *E.:* frustration. — *S.:* frustración. — *I.:* frustrazione. — *P.:* frustração.

● ***Condiţia subiectului căruia i se refuză sau care îşi refuză satisfacerea unei cerinţe pulsionale.***

■ Uzajul, întărit de voga conceptului de frustraţie în literatura de limbă engleză, a făcut ca termenul german *Versagung* să fie tradus de cele mai multe ori prin cel de frustraţie. Această traducere necesită următoarele observaţii:

1) Psihologia contemporană, mai ales în cercetările privitoare la învăţare, tinde să cupleze frustrarea şi gratificarea şi să le definească drept condiţia unui organism supus absenţei, respectiv prezenţei unui stimul plăcut. O asemenea concepţie poate fi pusă în legătură cu anumite opinii ale lui Freud, mai ales cu cele în care pare să asimileze frustrarea cu absenţa unui obiect extern susceptibil să satisfacă pulsiunea. În acest sens, el opune, în *Formulări privind cele două principii ale funcţionării psihice* (*Formulierungen über die zwei Prinzipien des psychischen Geschehens*, 1911), pulsiunile de autoconservare care necesită un obiect exterior şi pulsiunile sexuale care se pot satisface mult timp în mod autoerotic şi în registru fantasmatic: numai primele ar putea fi frustrate (1).

2) Dar cel mai des termenul freudian *Versagung* are alte implicaţii: el nu desemnează numai o stare de fapt, ci şi o relaţie care implică un refuz (cum indică rădăcina *sagen*, care înseamnă *a spune*) din partea agentului şi o cerinţă mai mult sau mai puţin formulată ca cerere din partea subiectului.

3) Termenul *frustrare* pare să semnifice că subiectul este frustrat pasiv, în timp ce *Versagung* nu specifică *cine* refuză. În anumite situaţii, sensul reflexiv de *a-şi refuza* (a nu participa, a se retrage) pare prevalent.

Aceste rezerve (α) le considerăm acreditate de diferite texte pe care Freud le-a consacrat conceptului de *Versagung*. În *Tipurile de declanşare a nevrozei* (*Über neurotische Erkrankungstypen*, 1912), Freud vorbeşte de *Versagung* pentru a desemna orice obstacol — extern sau intern — în calea satisfacerii libidinale. Făcînd deosebire între situaţia în care nevroza este declanşată de o lipsă a ceva la nivelul realităţii (pierderea unui obiect de iubire, de exemplu) şi cea în care subiectul, ca urmare a conflictelor sale interne sau a unei fixaţii, îşi refuză satisfacţiile pe care realitatea i le oferă, el vede în *Versagung* conceptul capabil să le înglobeze. Comparînd diversele feluri de formare a nevrozei, se poate deci desprinde ideea că ceea ce este modificat este o *relaţie*, un anumit echilibru determinat atît de circumstanţe exterioare, cît şi de particularităţi specifice persoanei.

În *Prelegeri introductive în psihanaliză* (*Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1916–1917), Freud subliniază că o privaţiune externă nu este în sine patogenă şi nu devine ca atare decît în măsura în care are ca obiect „doar satisfacţia pe care subiectul o cere" (2).

Paradoxul „subiecţilor care se îmbolnăvesc exact în momentul în care obţin un succes" (3) pune în evidenţă rolul prevalent al „frustrării interne"; aici se face un pas mai mult: subiectul îşi refuză tocmai satisfacerea efectivă a propriei dorinţe.

Din aceste texte reiese că în frustrare, după Freud, contează mai puţin absenţa unui obiect real decît răspunsul la o cerere care implică o modalitate dată de satisfacere sau neputinţa acceptării unei satisfacţii de orice fel.

Dintr-un punct de vedere tehnic, ideea că nevroza îşi găseşte condiţia în frustraţie (*Versagung*) stă la baza principiului abstinenţei*; se recomandă să i se refuze pacientului satisfacţiile substitutive care i-ar putea reduce nevoia libidinală: analistul trebuie să menţină frustrarea.

▲ (α) Datorită folosirii extinse şi dificultăţii de a găsi un echivalent care să fie valabil în toate situaţiile, fără să fie necesară raportarea la context, păstrăm vocabula *frustration* (*frustrare*) pentru a reda *Versagung*.

(1) Cf. FREUD (S.). G.W., VIII, 234–5; S.E., XII, 222–3.
(2) FREUD (S.). G.W., XI, 357; S.E., XVI, 345; F., 371.
(3) FREUD (S.). *Einige Charaktertypen aus der psychoanalytischen Arbeit*, 1916. G.W., X, 364–91; S.E., XIV, 311–33; F., 105–36.
(4) Cf. FREUD (S.). *Wege der psychoanalytischen Therapie*, 1918–1919. G.W., XII, 183–94; S.E., XVII, 159–68; F., 131–41.

R.C.

FUGĂ ÎN BOALĂ

G: Flucht in die Krankheit. — *F.:* fuite dans la maladie. — *E.:* flight into illness. — *S.:* huída en la enfermedad. — *I.:* fuga nella malattia. *P.:* fuga para a doença *sau* refúgio na doença.

● ***Expresie figurată care desemnează faptul că subiectul caută în nevroză o cale de a scăpa de propriile conflicte psihice.***

Interesul pentru această expresie a sporit o dată cu răspîndirea psihanalizei; astăzi, s-a extins nu numai la domeniul nevrozelor, ci şi la cel al bolilor organice în care poate fi evidenţiată o componentă psihologică.

■ Se întîlneşte la Freud mai întîi expresii ca „fuga în psihoză" (1); „fuga în boala nevrotică" (2); apoi cea de „fugă în boală" (3 şi 4).

Noţiunea dinamică de „fugă în boală" exprimă aceeaşi idee ca noţiunea economică de beneficiu al bolii. Acoperă ele oare aceeaşi sferă? Asupra acestui punct este greu de decis, cu atît mai mult cu cît în cadrul beneficiului bolii este tot atît de dificil de stabilit o distincţie între o parte primară şi o parte secundară (*vezi:* Beneficiu). Se pare că Freud situează fuga în boală la nivelul beneficiului primar, dar se întîmplă ca expresia să fie folosită într-un sens mai larg. Oricum, ea ilustrează faptul că subiectul caută să evite o situaţie conflictuală generatoare de tensiune şi încearcă să obţină o reducere a acesteia prin formarea de simptome.

(1) FREUD (S.). *Die Abwehr-Neuropsychosen*, 1894. G.W., I, 75; S.E., III, 59.
(2) FREUD (S.). *Die kulturelle Sexualmoral und die moderne Nervosität*, 1908. G.W., VII, 155; S.E., IX, 192.
(3) FREUD (S.). *Allgemeines über den hysterischen Anfall*, 1909. G.W., VII, 237; S.E., IX, 231.
(4) FREUD (S.). *Bruchstück einer Hysterie-Analyse*, 1905. G.W., V, 202, n. 1 adăugată în 1923; S.E., VII, n. 43; F., 30, n.

R.C.

G

GENITALĂ (IUBIRE —)

G.: genitale Liebe. — *F.:* amour génital. — *E.:* genital love. — *S.:* amor genital. — *I.:* amore genitale. — *P.:* amor genital.

● ***Termen folosit deseori în limbajul psihanalitic contemporan pentru a desemna forma de iubire la care subiectul ajunge la împlinirea dezvoltării sale psihosexuale, ceea ce presupune nu doar accederea la stadiul genital, ci şi depăşirea complexului Œdip.***

■ Expresia *iubire genitală* nu se întîlneşte în scrierile lui Freud. În schimb, găsim la el ideea unei forme împlinite a sexualităţii şi chiar a unei „atitudini complet normale în iubire" (1 *a*), în care se unesc curentul senzualităţii şi cel al „tandreţei" (*Zärtlichkeit*). Exemplul, banal în clinica psihanalitică, al bărbatului care nu o poate dori pe cea pe care o iubeşte (femeia pe care o idealizează) şi nici iubi pe cea pe care o doreşte (prostituata) ilustrează pentru Freud disjuncţia celor două curente.

Evoluţia curentului senzual, descrisă în *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii* (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905), se încheie cu *organizarea genitală**: o dată cu pubertatea, „...apare un scop sexual nou, la a cărui realizare cooperează toate pulsiunile parţiale, în timp ce zonele erogene se subordonează primatului zonei genitale [...]. Pulsiunea sexuală se pune acum în serviciul funcţiei de reproducere" (2).

Cît despre tandreţe, Freud îi stabileşte originea în relaţia cea mai arhaică dintre copil şi mamă, în alegerea de obiect primară în care satisfacţia sexuală şi satisfacerea nevoilor vitale funcţionează indisolubil prin anaclisis* (*vezi:* Tandreţe).

*

M. Balint, într-un articol pe care l-a consacrat iubirii genitale (3 *a*), observă că despre acest concept se discută mai ales în termeni negativi, ca şi în cazul *stadiului post-ambivalent** al lui Abraham, definit în primul rînd prin absenţa trăsăturilor stadiilor anterioare.

Dacă vrem să definim pozitiv iubirea genitală, cu greu vom evita punctele de vedere normative şi chiar un limbaj deschis moralizator: înţelegerea şi respectarea celuilalt, altruismul, idealul căsniciei etc.

Noţiunea de iubire genitală ridică, din punctul de vedere al teoriei psihanalitice, un anumit număr de întrebări şi observaţii:

1) Satisfacerea genitală — cea a subiectului, a partenerului sau cea reciprocă — nu presupune deloc existenţa iubirii. Dar invers, oare iubirea nu presupune o legătură care rămîne şi după satisfacerea genitală?

2) O concepţie psihanalitică a iubirii, dacă exclude orice referinţă normativă, nu trebuie să ignore ceea ce psihanaliza a descoperit în privinţa originii iubirii:

— referitor la relaţia de obiect: încorporare, stăpînire, unire* cu ura (4);

— referitor la modurile de satisfacere pregenitale de care satisfacerea genitală este indisolubil legată;

— referitor la obiect: „deplina iubire de obiect" de care vorbeşte Freud nu este totdeauna marcată de narcisismul originar, fie că este vorba de alegerea de obiect prin anaclisis*, fie de alegerea de obiect propriu-zis narcisică*? Să amintim că tocmai „viaţa sentimentală a speciei umane" i-a oferit lui Freud un motiv de a introduce narcisismul (5).

3) Folosirea actuală a noţiunii de iubire genitală e însoţită adesea de ideea unei satisfaceri integrale a pulsiunilor, chiar de rezolvarea oricărui conflict (s-a scris că „relaţia genitală este, pe scurt, fără istorie") (6). Unei asemenea concepţii i se opune incontestabil teoria freudiană a sexualităţii; iată, de exemplu, aceste rînduri: „Trebuie să ţinem seama de posibilitatea că există în natura pulsiunii sexuale însăşi ceva defavorabil realizării satisfacerii complete" (1 *b*).

4) În general, nu confundăm oare, sub denumirea de iubire genitală, mai multe planuri a căror concordanţă nu este asigurată: cel al dezvoltării libidinale, care trebuie să conducă la sinteza pulsiunilor parţiale sub întîietatea organelor genitale; cel al relaţiei de obiect, care presupune împlinirea complexului Œdip; în fine, cel al întîlnirii singulare? De altfel, este frapant de constatat că autorii care invocă iubirea genitală nu pot evita următoarea contradicţie: obiectul de iubire este simultan conceput ca *interschimbabil* („genitalul" găsindu-şi inevitabil un obiect de iubire) şi *unic* („genitalul" luînd în considerare singularitatea celuilalt).

(1) FREUD (S.). *Über die allgemeinste Erniedrigung des Liebeslebens*, 1912. — *a)* G.W., VIII, 79; S.E., XI, 180; F., 11–12. — *b)* G.W., VIII, 89; S.E., XI, 188-9; F., 19.
(2) FREUD (S.). G.W., V, 108–9; S.E., VII, 207; F., 111–12.
(3) Cf. BALINT (M.). „On Genital Love", 1947, in: *Primary Love and Psychoanalytic Technique*, Hogarth Press, Londra, 1952. — *a) Passim.* — *b) Passim.*
(4) Cf. FREUD (S.). *Triebe und Triebschicksale*, 1915. G.W., X, 230 sqq.; S.E., XIV, 138 sqq.; F., 17 sqq.
(5) Cf. FREUD (S.). *Zur Einführung des Narzißmus*, 1914. G.W., X, 153 sqq.; S.E., XIV, 87 sqq.
(6) BOUVET (M.). In *La Psychanalyse d'aujourd'hui*, PUF, Paris, 1956, I, 61.

R.C.

GÎNDURI (LATENTE) ALE VISULUI

G.: (latente) Traumgedanken. — *F.:* pensées (latentes) du rêve. — *E.:* (latent) dream-thoughts. — *S.:* pensamientos (latentes) del sueño. — *I.:* pensieri (latenti) del sogno. — *P.:* pensamentos (latentes) do sonho.

Vezi: **Conţinut latent**.

V.Ş.

H

HOSPITALISM

G.: Hospitalismus. — *F.:* hospitalisme. — *E.:* hospitalism. — *S.:* hospitalismo. — *I.:* ospedalismo. — *P.:* hospitalismo.

● ***Termen încetăţenit de cercetările lui René Spitz pentru a desemna ansamblul perturbărilor somatice şi psihice provocate copiilor (în timpul primelor 18 luni de viaţă) printr-o şedere prelungită într-o instituţie spitalicească în care sînt complet privaţi de mama lor.***

■ Recomandăm cititorului lucrările de specialitate dedicate acestei probleme (1) şi, mai ales, pe cele ale lui Spitz, care servesc de model (2). Acestea se bazează pe observaţii numeroase şi aprofundate, ca şi pe comparaţii între diverse categorii de copii (crescuţi în orfelinat, în creşă cu prezenţa parţială a mamei, de către propria mamă etc.).

Atunci cînd copiii sînt crescuţi în absenţa completă a mamei, într-o instituţie în care îngrijirile le sînt date în mod anonim şi fără să se poate stabili o relaţie afectivă, se constată tulburări grave, pe care Spitz le-a grupat sub numele de hospitalism: întîrziere a dezvoltării corporale, a preciziei manipulării, a adaptării la mediu, a limbajului; rezistenţa scăzută la boli; în cazurile cele mai grave, marasm şi moarte.

Efectele hospitalismului au consecinţe durabile, chiar ireversibile. Spitz, după ce a descris hospitalismul, a căutat să-l situeze în ansamblul tulburărilor provocate de o relaţie mamă–copil perturbată; el îl defineşte ca pe o carenţă afectivă *totală*, diferenţiindu-l astfel de depresia anaclitică*; aceasta este consecutivă unei privări afective *parţiale* în cazul copilului care a beneficiat pînă la acea dată de o relaţie normală cu mama sa şi poate înceta o dată cu reapariţia mamei (3).

(1) Cf. bibliografia articolului lui SPITZ, *Hospitalism*.
(2) Cf. SPITZ (R.A.). *Hospitalism*, 1945. Trad. fr., in *RFP*, XIII, 1949, 397–425.
(3) Cf. SPITZ (R.A.). *La première année de la vie de l'enfant*, PUF, Paris, 1953.

R.C.

I

IDEALIZARE

G.: Idealisierung. — *F.:* idéalisation. — *E.:* idealization. — *S.:* idealización. — *I.:* idealizzazione. — *P.:* idealização.

● ***Proces psihic prin care calităţile şi valoarea obiectului sînt duse la perfecţiune. Identificarea cu obiectul idealizat contribuie la formarea şi îmbogăţirea instanţelor numite ideale ale persoanei (eu ideal, idealul eului).***

■ Prin precizarea noţiunii de narcisism*, Freud defineşte idealizarea, al cărei mod de a acţiona îl arătase deja, mai ales în viaţa sentimentală (supraestimarea sexuală). El o distinge de sublimare*: aceasta „...este un proces care interesează libidoul obiectal şi constă în faptul că pulsiunea se îndreaptă spre un alt scop, îndepărtat de satisfacţia sexuală [...]. Idealizarea este un proces care priveşte obiectul şi prin care acesta este preamărit şi glorificat psihic fără ca natura să i se fi schimbat. Idealizarea este posibilă atît în domeniul libidoului eului, cît şi în cel al libidoului de obiect" (1).

Idealizarea, mai ales cea a părinţilor, face în mod necesar parte din constituirea, în interiorul subiectului, a instanţelor ideale (*vezi:* Eul ideal; Idealul eului). Dar ea nu este sinonimă cu *formarea de idealuri* a persoanei; ea poate avea, desigur, în vedere un obiect independent: idealizarea unui obiect iubit, de exemplu. Să notăm însă că ea este totdeauna puternic marcată de narcisism chiar în această situaţie: „Constatăm că obiectul este tratat ca propriul eu şi că deci în dragostea pasională o cantitate importantă de libido narcisic se revarsă asupra obiectului" (2).

*

Rolul defensiv al idealizării a fost subliniat de numeroşi autori şi, în special, de Melanie Klein. Pentru această autoare, idealizarea obiectului este predominant o apărare contra pulsiunilor distructive: în acest sens, ea este corelativă cu un *clivaj* împins la limită între un obiect „bun"* idealizat şi avînd toate calităţile (de exemplu, sîn matern mereu disponibil şi inepuizabil) şi un obiect rău al cărui trăsături persecutorii sînt şi ele duse la paroxism (3).

(1) FREUD (S.). *Zur Einführung des Narzißmus*, 1914, G.W., X, 161; S.E., XIV, 94.
(2) FREUD (S.). *Massenpsychologie und Ich-Analyse*, 1921, G.W., XIII, 124; S.E., XVIII, 112; F., 126.
(3) Cf. de exemplu KLEIN (M.). „Some Theoretical Conclusions regarding the Emotional Life of the Infant", in: *Developments*, 1952, 222.

R.C.

IDEALUL EULUI

G.: Ichideal. — *F.:* idéal du moi. — *E.:* ego ideal. — *S.:* ideal del yo. — *I.:* ideale dell'io. — *P.:* ideal do ego.

● ***Termen folosit de Freud în cadrul celei de a doua teorii asupra aparatului psihic: instanţă a personalităţii ce rezultă din convergenţa narcisismului (idealizarea eului) şi a identificării cu părinţii, cu substituţii lor şi cu idealurile colective. Ca instanţă diferenţiată, idealul eului constituie un model căruia subiectul încearcă să i se conformeze.***

■ La Freud, e greu să delimităm un sens univoc al termenului „idealul eului". Variaţiile acestui concept se datorează faptului că este strîns legat de elaborarea progresivă a noţiunii de supraeu şi, în general, de a doua teorie a aparatului psihic. De aceea, în *Eul şi sinele* (*Das Ich und das Es*, 1923), idealul eului şi supraeul apar ca sinonime, în timp ce în alte texte funcţia de ideal este atribuită unei instanţe diferenţiate sau cel puţin unei substructuri particulare din cadrul supraeului (*vezi acest cuvînt*).

Termenul „idealul eului" apare în lucrarea *Pentru a introduce narcisismul* (*Zur Einführung des Narzißmus*, 1914), desemnînd o formaţie intrapsihică relativ autonomă care serveşte eului ca referinţă pentru a-şi aprecia realizările efective. Originea sa este dominant narcisică: „Ceea ce el [omul] proiectează în faţa lui ca ideal propriu este substitutul narcisismului pierdut din copilărie; în acea perioadă îşi era propriul ideal" (1 *a*). Această stare de narcisism, pe care Freud o compară cu un veritabil delir de grandoare, este abandonată mai ales din pricina criticii exercitate de părinţi la adresa copilului. Vom observa că aceasta, interiorizată sub forma unei instanţe psihice speciale, instanţă de cenzură şi de autoobservaţie, este, în ansamblul textului, deosebită de idealul eului: ea „...observă fără încetare eul actual şi îl compară cu idealul" (1 *b*).

În *Psihologie colectivă şi analiza eului* (*Massenpsychologie und Ich-Analyse*, 1921), funcţia idealului eului este adusă în prim-plan. Freud vede aici o formaţie net diferenţiată de eu, care permite explicarea, mai ales, a fascinaţiei în iubire, a dependenţei faţă de hipnotizor şi a supunerii faţă de lider: tot atîtea situaţii în care o persoană străină este pusă de subiect în locul idealului eului.

Un asemenea proces se află la originea constituirii grupului uman. Idealul colectiv îşi află eficacitatea într-o convergenţă a „idealurilor eului" individuale: „...un anumit număr de indivizi au pus unul şi acelaşi obiect în locul idealului eului lor, ajungînd astfel să se identifice unul cu celălalt la nivelul eului lor" (2 *a*); şi, invers, aceştia sînt depozitarii, ca urmare a identificărilor cu părinţii, educatorii etc., a unui anumit număr de idealuri colective: „Fiecare individ face parte din mai multe grupuri, este legat prin identificare de mai multe părţi şi şi-a construit idealul eului după modelele cele mai diverse" (2 *b*).

În *Eul şi sinele*, unde apare pentru prima dată termenul *supraeu*, acesta e considerat sinonim cu idealul eului; e o singură instanţă, formată prin identificarea cu părinţii, pe fondul declinului complexului Œdip, care reuneşte funcţiile de interdicţie şi de ideal. „Raporturile [supraeului] cu eul nu se limitează la acest precept: «trebuie să fii astfel» (ca tatăl); ele includ şi această interdicţie: «n-ai dreptul să fii astfel» (ca tatăl); adică să faci tot ce face el; multe lucruri are voie să le facă doar el" (3).

În *Continuare la prelegerile introductive în psihanaliză* (*Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1932), este reintrodusă o distincţie: supraeul apare ca o structură înglobantă care comportă trei funcţii: „autoobservare, conştiinţă morală şi funcţie de ideal" (4). Distincţia dintre aceste două ultime funcţii este ilustrată în mod special prin diferenţele pe care Freud încearcă să le stabilească între sentimentul de vinovăţie şi sentimentul de inferioritate. Aceste două sentimente sînt rezultatul unei tensiuni între eu şi supraeu, dar primul este în raport cu conştiinţa morală, în timp ce al doilea este în raport cu idealul eului, fiind mai mult iubit decît temut.

*

Literatura psihanalitică atestă că termenul *supraeu* nu l-a anulat pe cel de *ideal al eului*. Cei mai mulţi autori nu folosesc un termen în locul celuilalt.

Există un acord relativ cu privire la ce se desemnează prin „idealul eului"; în schimb, concepţiile diferă în ce priveşte relaţia sa cu supraeul şi cu conştiinţa morală. Problema este şi mai complicată, pentru că autorii numesc supraeu fie, ca Freud în *Continuare la prelegerile introductive în psihanaliză*, o structură de ansamblu care include diferite substructuri, fie, mai specific, „vocea conştiinţei" în funcţia ei de interdicţie.

Pentru Nunberg, de exemplu, idealul eului şi instanţa cu rol de interdicţie sînt clar separate. El le deosebeşte din perspectiva motivaţiilor induse în eu: „În timp ce eul ascultă de supraeu din teama de pedeapsă, el se supune idealului eului din iubire" (5); ca şi din perspectiva originii lor (idealul eului este format mai ales după imaginea obiectelor iubite, supraeul după imaginea persoanelor temute).

O asemenea distincţie, deşi pare bine întemeiată la nivel descriptiv, nu este uşor de susţinut în mod riguros din punct de vedere metapsihologic. Iată de ce, mulţi autori, pe linia indicaţiei date de Freud în *Eul şi sinele* (text citat *mai sus*), subliniază intricarea celor două aspecte al idealului şi al interdicţiei. Astfel, D. Lagache vorbeşte de un sistem supraeu–idealul eului, în interiorul căruia stabileşte o relaţie structurală: „...supraeul corespunde autorităţii, iar idealul eului modului în care subiectul trebuie să se comporte pentru a răspunde aşteptărilor autorităţii" (6).

(1) FREUD (S.). *a)* G.W., X, 161; S.E., XVI, 94. — *b)* G.W., X, 162; S.E., XVI, 95.
(2) FREUD (S.). *a)* G.W., XIII, 128; S.E., XVIII, 116; F., 130. — *b)* G.W., XIII, 144; S.E., XVIII, 129; F., 145.
(3) FREUD (S.). G.W., XIII, 262; S.E., XIX, 34; F., 189.
(4) FREUD (S.). G.W., XV, 72; S.E., XXII, 66; F., 94.
(5) NUNBERG (H.). *Allgemeine Neurosenlehre auf psychoanalytischer Grundlage*, 1932, trad. fr. *Principes de psychanalyse*, PUF, Paris, 1957, 155.
(6) LAGACHE (D.). „La psychanalyse et la structure de la personnalité", in *La Psychanalyse*, PUF, Paris, VI, 39.

R.C.

IDENTIFICARE

G.: Identifizierung. — *F.:* identification. — *E.:* identification. — *S.:* identificación. — *I.:* identificazione. — *P.:* identificação.

● ***Proces psihologic prin care un subiect asimilează un aspect, o caracteristică, un atribut al altuia şi se transformă, total sau parţial, pe baza modelului respectiv. Personalitatea se constituie şi se diferenţiază printr-o serie de identificări.***

■ 1° Cum termenul *identificare* aparţine şi limbajului comun, şi celui filozofic, este util să precizăm mai întîi, dintr-o perspectivă semantică, limitele întrebuinţării sale în vocabularul psihanalizei.

Substantivul *identificare* poate fi luat fie în sens tranzitiv, corespunzător verbului *a identifica*, fie în sens reflexiv, corespunzător verbului *a se identifica*. Această distincţie este prezentă în ambele sensuri ale termenului pe care Lalande le diferenţiază:

A) „Acţiunea de a identifica, adică de a recunoaşte ca identic; fie numeric, de exemplu «identificarea unui criminal»; fie în natură, de exemplu cînd recunoaştem un obiect ca aparţinînd unei anumite clase [...] sau cînd recunoaştem o clasă de fapte ca asimilabilă altei clase [...]."

B) „Act prin care un individ devine identic cu altul sau prin care două fiinţe devin identice (în gînd sau de fapt, total sau *secundum quid*)" (1).

Aceste două accepţii le întîlnim la Freud. El descrie drept caracteristic pentru travaliul visului procedeul care traduce relaţia de asemănare, acel „ca şi cum", printr-o substituire a unei imagini cu alta sau „identificare" (2 *a*). Tocmai acesta e sensul A al lui Lalande, dar aici identificarea nu are valoare cognitivă: ea este un procedeu activ, care înlocuieşte o identitate parţială sau o asemănare latentă cu o identitate totală.

Dar în psihanaliză termenul trimite, înainte de toate, la sensul de „a se identifica".

2° Identificarea — în sensul de a se identifica — are tangenţe în vorbirea curentă cu o întreagă serie de concepte psihologice ca: imitaţie, *Einfühlung* (empatie), simpatie, contagiune mentală, proiecţie etc.

Pentru a clarifica ideile, s-a propus în acest domeniu o distincţie, după sensul în care se realizează identificarea, între o identificare heteropatică (Scheler) şi centripetă (Wallon), în care subiectul îşi identifică propria sa persoană cu o alta, şi o identificare idiopatică şi centrifugă, în care subiectul identifică pe altul cu propria sa persoană. În sfîrşit, în situaţiile în care cele două mişcări coexistă, sîntem în prezenţa unei forme de identificare mai complexă, invocată uneori pentru a explica formarea sentimentului de „noi".

*

Conceptul de identificare a căpătat progresiv valoare centrală în opera lui Freud, devenind, mai mult decît un mecanism psihologic printre altele, operaţia prin care subiectul uman se constituie. Această evoluţie este asociată mai ales cu punerea în prim-plan a complexului Œdip şi a efectelor sale structurale, apoi cu remanierea adusă de a doua teorie a aparatului psihic, în care instanţele care se diferenţiază plecînd de la sine se individualizează prin identificările din care derivă.

Totuşi, identificarea a fost invocată foarte devreme de Freud, în mod special în legătură cu simptomele isterice. Desigur, faptele numite de imitaţie, de contagiune mentală erau cunoscute de mult, dar Freud merge mai departe, explicîndu-le prin existenţa unui element inconştient comun persoanelor în cauză: „...identificarea nu este simplă imitaţie, ci o apropiere bazată pe pretenţia unei etiologii comune; ea exprimă un „ca şi cum" şi se raportează la un element comun, care rămîne în inconştient" (2 *b*). Acest element comun este o fantasmă: astfel, agorafobica se identifică inconştient cu „o femeie de stradă", iar simptomul ei este o apărare contra acestei identificări şi împotriva dorinţei sexuale presupuse de această identificare (3 *a*). În sfîrşit, Freud observă foarte de timpuriu că mai multe identificări pot coexista: „...faptul identificării autorizează poate o folosire *literală* a expresiei: pluralitate a persoanelor psihice" (3 *b*).

Ulterior, conceptul de identificare va fi îmbogăţit prin diverse contribuţii:

1° Noţiunea de încorporare orală se conturează în anii 1912–1915 (*Totem şi tabu* [*Totem und Tabu*], *Doliu şi melancolie* [*Trauer und Melancholie*]). Freud îi arată mai ales rolul în melancolie, situaţie în care subiectul se identifică oral cu obiectul pierdut, prin regresie la relaţia de obiect caracteristică stadiului oral (*vezi:* Încorporare, Canibalic).

2° Noţiunea de narcisism* este avansată în *Pentru a introduce narcisismul* (*Zur Einführung des Narzißmus*, 1914), unde Freud amorsează dialectica ce leagă alegerea de obiect narcisică* (obiectul este ales după modelul propriei persoane) şi identificarea (subiectul, sau o anumită instanţă a sa, se constituie după modelul obiectelor sale anterioare: părinţi, persoane din jur).

3° Efectele complexului Œdip* asupra structurării subiectului sînt descrise în termeni de identificare: investirile asupra părinţilor sînt abandonate şi înlocuite prin identificări (4).

Freud arată, o dată definită formula generalizată a complexului Œdip, că aceste identificări formează o structură complexă, tatăl şi mama fiind, fiecare, la rîndul său, obiect de iubire şi de rivalitate. De altfel, este probabil ca această prezenţă a unei ambivalenţe faţă de obiect să fie esenţială constituirii oricărei identificări.

4° Elaborarea celei de a doua teorii a aparatului psihic atestă îmbogăţirea şi importanţa crescîndă a noţiunii de identificare: instanţele persoanei nu mai sînt descrise în termeni de sisteme în care se înscriu imagini, amintiri, „conţinuturi" psihice, ci ca rămăşiţe de diverse feluri ale relaţiilor de obiect.

Această îmbogăţire a noţiunii de identificare nu a ajuns nici la Freud, nici în teoria psihanalitică la o sistematizare care să-i ordoneze modalităţile. De aceea, Freud se declară puţin satisfăcut de formulările sale privind acest subiect (5 *a*). Descrierea cea mai completă pe care a încercat s-o ofere se găseşte în capitolul VII al lucrării *Psihologie colectivă şi analiză a eului* (*Massenpsychologie und Ich-Analyse*, 1921). În final, el distinge aici trei feluri de identificare:

a) Ca formă originară a legăturii afective cu obiectul. Este vorba aici de o identificare preœdipiană marcată de relaţia canibalică de la început ambivalentă (*vezi:* Identificare primară);

b) Ca substitut regresiv al unei alegeri de obiect abandonat;

c) În absenţa oricărei investiri sexuale a celuilalt, subiectul poate totuşi să se identifice cu acesta în măsura în care au în comun un element (dorinţa de a fi iubit, de exemplu); prin deplasare, identificarea se va produce în raport cu un alt aspect (identificare isterică).

Freud arată de asemenea că identificarea vizează uneori nu ansamblul obiectului, ci o trăsătură unică a acestuia (6).

În sfîrşit, studierea hipnozei, a iubirii pasionale şi a psihologiei grupurilor îl determină să opună identificarea — care constituie sau îmbogăţeşte o instanţă a personalităţii — procesului invers, în cadrul căruia obiectul este „pus în locul" unei instanţe, de exemplu în situaţia liderului care se substituie idealului eului membrilor unui grup. Vom observa că, în acest caz, există şi o identificare reciprocă a indivizilor unii cu ceilalţi, dar aceasta presupune drept condiţie o asemenea „punere în locul...". Vom regăsi aici, ordonate după o perspectivă structurală, distincţiile la care ne-am referit mai sus: identificările centripetă, centrifugă şi reciprocă.

*

Termenul *identificare* trebuie distins de termeni apropiaţi ca încorporare*, introiecţie*, interiorizare*.

Încorporarea şi introiecţia sînt prototipuri ale identificării sau cel puţin modalităţi ale sale, în care procesul mental este trăit şi simbolizat ca o operaţie corporală (ingerare, devorare, păstrare în interior etc.).

Între identificare şi interiorizare, distincţia este mai complexă, pentru că pune în joc opţiuni teoretice legate de natura *a ceea ce* subiectul asimilează. Dintr-un punct de vedere pur conceptual, se poate spune că identificarea se face cu *obiecte:* persoană („asimilarea eului cu un eu străin") (5 *b*) sau trăsătură a unei persoane, obiecte parţiale, în timp ce interiorizarea se aplică unei *relaţii* intersubiective. Rămîne de aflat care dintre aceste două procese este primul. Se poate observa că, în general, identificarea unui subiect A cu un subiect B nu este globală, ci *secundum quid*, ceea ce trimite la un anumit aspect al *relaţiei* cu el: nu mă identific cu patronul meu, ci cu o anumită trăsătură a lui care este legată de relaţia mea sado-masochistă cu el. Dar, pe de altă parte, identificarea rămîne mereu marcată de prototipurile ei primitive: încorporarea are ca obiect *lucruri*, relaţia fiind confundată cu obiectul în care ea se întrupează; obiectul cu care copilul întreţine o relaţie de agresivitate aproape că devine substanţial „obiectul rău" care este introiectat. Pe de altă parte, fapt esenţial, ansamblul identificărilor unui subiect nu formează doar un sistem relaţional coerent; de exemplu, în interiorul unei instanţe ca supraeul, se găsesc cerinţe diverse, conflictuale, heteroclite. Similar, idealul eului este constituit din identificări cu idealuri culturale care nu sînt neapărat acordate între ele.

(1) LALANDE (A.). *Vocabulaire technique et critique de la philosophie*, PUF, Paris, 1951.
(2) FREUD (S.). *Die Traumdeutung*, 1900. — *a)* Cf. G.W., II–III, 324–5; S.E., IV, 319–20; F., 238. — *b)* G.W., II–III, 155–6; S.E., IV, 150; F., 115.
(3) FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1887–1902. — *a)* Cf. G., 193–4; E., 181–2; F., 160–1. — *b)* G., 211; E., 199; F., 176.
(4) Cf. mai ales: FREUD (S.). *Der Untergang des Ödipuskomplexes*, 1924. G.W., XIII, 395–402; S.E., XIX, 171–9.
(5) FREUD (S.). *Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1932. — *a)* Cf. G.W., XV, 70; S.E., XXIII, 63; F., 90. — *b)* Cf. G.W., XV, 69; S.E., XXIII, 63; F., 89.
(6) Cf. FREUD (S.). G.W., XIII, 117; S.E., XVIII, 107; F., 119.

R.C.

IDENTIFICARE CU AGRESORUL

G.: Identifizierung mit dem Angreifer. — *F.:* identification à l'agresseur. — *E.:* identification with the aggressor. — *S.:* identificación con el agresor. — *I.:* identificazione con l'aggressore. — *P.:* identificação ao agressor.

● ***Mecanism de apărare descoperit şi descris de Anna Freud (1936): subiectul, confruntat cu un pericol exterior (reprezentat tipic de critica provenind de la o autoritate), se identifică cu agresorul său, fie preluînd pe cont propriu agresiunea ca atare, fie imitînd fizic sau moral persoana agresorului, fie adoptînd anumite simboluri de putere care-l desemnează. După Anna Freud, acest mecanism este prevalent în constituirea stadiului preliminar al supraeului, agresiunea rămînînd astfel dirijată asupra exteriorului şi nefiind încă întoarsă contra subiectului sub formă de autocritică.***

■ Expresia *identificare cu agresorul* nu figurează în scrierile lui Freud, dar se ştie că i-a descris mecanismul, în special relativ la anumite jocuri de copii, în capitolul III, din *Dincolo de principiul plăcerii* (*Jenseits des Lustprinzips*, 1920).

Ferenczi recurge la expresia *identificare cu agresorul* într-un sens foarte special: agresiunea avută în vedere este atentatul sexual al adultului, trăind într-o lume de pasiune şi

culpabilitate, asupra copilului, considerat inocent (*vezi:* Seducţie). Comportamentul descris ca rezultat al fricii este o supunere totală în faţa voinţei agresorului; schimbarea provocată în personalitate este „...introiecţia sentimentului de vinovăţie al adultului" (1).

Anna Freud vede identificarea cu agresorul ca funcţionînd în contexte diferite: agresiune fizică, critică etc., identificarea putînd interveni după sau înaintea agresiunii temute. Comportamentul observat este rezultatul unei inversări de roluri: agresatul devine agresor.

Autorii care atribuie unui astfel de mecanism un rol important în dezvoltarea persoanei îi apreciază diferit ponderea, mai ales în constituirea supraeului. Pentru Anna Freud, subiectul trece printr-un prim stadiu, în care ansamblul relaţiei agresive este inversat: agresorul este introiectat, în timp ce persoana atacată, criticată, vinovată este proiectată în exterior. Agresiunea va fi îndreptată spre interior doar într-o a doua etapă, ansamblul relaţiei fiind interiorizat.

Daniel Lagache situează mai curînd identificarea cu agresorul la originea formării eului ideal*; în cadrul conflictului de cerinţe dintre copil şi adult, subiectul se identifică cu adultul atotputernic, ceea ce implică necunoaşterea celuilalt, supunerea sa, pînă la suprimare (2).

René Spitz, în *Nu şi da* (*No and Yes*, 1957), foloseşte mult noţiunea de identificare cu agresorul. Pentru el, întoarcerea agresiunii contra agresorului este mecanismul dominant în dobîndirea «nu»-ului, verbal şi gestual, pe care o situează în jurul lunii a XV-a de viaţă.

*

Ce rol se poate atribui identificării cu agresorul în ansamblul teoriei analitice? Este oare vorba de un mecanism cu totul aparte sau, dimpotrivă, acoperă o parte importantă a ceea ce în mod obişnuit e descris ca identificare? Mai ales, cum se articulează cu ceea ce se desemnează clasic ca identificare cu rivalul în situaţia œdipiană? Se pare că autorii care au pus în prim-plan această noţiune n-au formulat problema în aceşti termeni. Totuşi, sîntem uimiţi să constatăm că observaţiile prezente situează în general acest mecanism în cadrul unei relaţii care nu este triunghiulară, ci duală, al cărei fond este de natură sado-masochistă, cum a subliniat în mai multe rînduri Daniel Lagache.

(1) FERENCZI (S.). „Sprachverwirrung zwischen den Erwachsenen und dem Kind", 1932–1933. E.: in *Final Contributions*, 162; F.: in *La Psychanalyse*, PUF, Paris, vol. VI, 248.
(2) LAGACHE (D.). „Pouvoir et personne", in *L'Évolution psychiatrique*, 1962, 1, 111–9.

R.C.

IDENTIFICARE PRIMARĂ

G.: primäre Identifizierung. — *F.:* identification primaire. — *E.:* primary identification. — *S.:* identificación primaria. — *I.:* identificazione primaria. — *P.:* identificação primaria.

● ***Mod primitiv de constituire a subiectului după modelul celuilalt, mod care nu succede unei relaţii stabilite în prealabil în care obiectul să fi avut iniţial o poziţie independentă. Identificarea primară este în strînsă legătură cu relaţia numită de încorporare orală.***

■ Deşi noţiunea de identificare primară face de-acum parte din terminologia analitică, accepţiile pe care le primeşte diferă în funcţie de reconstrucţiile diferiţilor autori referitoare la momentele iniţiale ale existenţei individuale.

Identificarea primară se opune identificărilor secundare care i se suprapun nu numai pentru că este prima în ordine cronologică, dar şi pentru că nu se realizează consecutiv unei relaţii de obiect propriu-zise şi este „...forma cea mai originară a legăturii afective cu un obiect" (1 *a*). „La început de tot, în faza orală primitivă a individului, investirea obiectului şi identificarea nu se pot probabil distinge una de cealaltă" (2 *a*).

Această modalitate a legăturii copilului cu o altă persoană a fost descrisă în primul rînd ca primă relaţie cu *mama*, înainte ca diferenţierea ego-ului şi alter ego-ului să se fi stabilit temeinic. Această relaţie este marcată evident de procesul de încorporare. Trebuie totuşi să remarcăm că e dificil de asociat cu rigurozitate identificarea primară cu o stare de nediferenţiere absolută sau anobiectală.

Este interesant de reţinut că Freud, care nu foloseşte, de altfel, decît rar expresia *identificare primară* (2 *b*), desemnează în acest fel o identificare cu *tatăl* din „preistoria personală" luat de băiat ca ideal sau prototip (*Vorbild*). E vorba aici „de o identificare directă şi nemijlocită care se situează înaintea oricărei investiri de obiect" (2 *b*–1 *b*).

(1) FREUD (S.). *Massenpsychologie und Ich-Analyse*, 1921. — *a)* G.W., XIII, 118; S.E., XVIII, 107; F., 120. — *b)* Cf. G.W., XIII, 115 sqq.; S.E., XVIII,105 sqq.; F., 117 sqq.
(2) FREUD (S.). *Das Ich und das Es*, 1923. — *a)* G.W., XIII, 257; S.E., XIX, 29; F., 183. — *b)* G.W., XIII, 259; S.E., XIX, 31; F., 185.

R.C.

IDENTIFICARE PROIECTIVĂ

G.: Projektionsidentifizierung. — *F.:* identification projective. — *E.:* projective identification. — *S.:* identificación proyectiva. — *I.:* identificazione proiettiva. — *P.:* identificação projetiva.

● ***Termen introdus de Melanie Klein pentru a desemna un mecanism ce se traduce prin fantasme în care subiectul îşi introduce propria persoană* (his self) *în totalitate sau în parte în interiorul obiectului, pentru a-i face rău, a-l poseda şi a-l controla.***

■ Termenul *identificare proiectivă* a fost utilizat de Melanie Klein într-un sens foarte special, care nu este cel pe care asocierea celor două cuvinte îl sugerează la prima vedere, adică atribuirea unui altuia a anumitor trăsături ale propriei persoane sau a unei asemănări globale cu propria persoană.

M. Klein descrie în *Psihanaliza copiilor* (*Die Psychoanalyse des Kindes*, 1932) fantasme de atac contra interiorului corpului matern şi de intruziune sadică în acest corp (1). Dar abia mai tîrziu (1946) a introdus termenul *identificare proiectivă*, pentru a desemna „o formă aparte de identificare, care stabileşte prototipul unei relaţii de obiect agresive" (2 *a*).

Acest mecanism, care este într-o relaţie strînsă cu poziţia paranoid-schizoidă, constă dintr-o proiecţie fantasmatică asupra interiorului corpului matern a unor părţi clivate din propria persoană a subiectului, chiar a acesteia în totalitatea ei (şi nu numai de obiecte parţiale rele), cu scopul lezării şi controlării mamei din interior. Această fantasmă este izvorul unor angoase precum cea de a fi închis şi persecutat în interiorul corpului mamei; sau identificarea proiectivă poate, ca răspuns, să aibă drept consecinţă resimţirea introiecţiei „...ca o intrare prin forţă din afară înăuntru, ca formă de represalii pentru o

proiecţie violentă" (2 *b*). Un alt pericol este ca eul să fie slăbit şi sărăcit în măsura în care riscă să piardă, prin identificarea proiectivă, părţi „bune" din el însuşi; în acest fel, o instanţă ca idealul eului poate deveni atunci exterioară subiectului (2 *c*).

M. Klein şi Joan Riviere presupun acţiunea unor fantasme de identificare proiectivă în diverse stări patologice, ca depersonalizarea şi claustrofobia.

Identificarea proiectivă apare deci ca o modalitate a proiecţiei*. Dacă M. Klein vorbeşte aici de identificare, o face în măsura în care propria persoană este proiectată. Folosirea kleiniană a expresiei *identificare proiectivă* este conformă sensului strict ce tinde să fie rezervat în psihanaliză termenului *proiecţie:* respingere în exterior a ceea ce subiectul refuză în el, proiecţia răului.

*

O asemenea accepţie lasă deschisă problema de a şti dacă putem distinge în identificare* anumite modalităţi prin care subiectul se asimilează altuia, faţă de alte modalităţi, prin care altul este asimilat subiectului. A vorbi în această a doua situaţie de identificare proiectivă presupune o atenuare a conceptului psihanalitic de proiecţie. De aceea, se poate prefera o opoziţie ca aceea dintre identificarea centripetă şi identificarea centrifugă.

(1) KLEIN (M.). Cf. de exemplu *in* trad. fr., PUF, Paris, 1959, 145.
(2) KLEIN (M.). „Notes on Some Schizoid Mechanisms", in *Developments*, 1952. — *a)* 300. — *b)* 304. — *c)* Cf. 301.

R.C.

IDENTITATE DE PERCEPŢIE–IDENTITATE DE GÎNDIRE

G.: Wahrnehmungsidentität–Denkidentität. — *F.:* identité de perception–identité de pensée. — *E.:* perceptual identity–thought identity. — *S.:* identidad de percepción–identidad de pensamiento. — *I.:* identità di percezione–identità di pensiero. — *P.:* identidade de percepção (*sau* perceptual)–identidade de pensamento.

● ***Termeni folosiţi de Freud pentru a desemna: spre ceea ce tind procesul primar, respectiv procesul secundar. Procesul primar urmăreşte să regăsească o percepţie identică imaginii obiectului ce rezultă din trăirea de satisfacere. În procesul secundar, identitatea căutată este cea a gîndurilor între ele.***

■ Aceşti termeni nu apar decît în capitolul VII al *Interpretării visului* (*Die Traumdeutung*, 1900). Ei se referă la concepţia freudiană a trăirii de satisfacere*. Procesul primar şi procesul secundar se pot defini în termeni pur economici: descărcare imediată în primul caz, inhibiţie, amînare a satisfacerii şi folosirea unei căi ocolite în al doilea. Cu noţiunea de identitate de percepţie, ieşim din registrul economic: este vorba aici de echivalenţele care se stabilesc între reprezentări.

Trăirea de satisfacere constituie originea căutării identităţii de percepţie. Ea leagă de o descărcare eminamente satisfăcătoare reprezentarea unui obiect electiv. De acum înainte, subiectul „va repeta percepţia care este legată de satisfacerea nevoii" (1 *a*). Halucinaţia primitivă este calea cea mai scurtă pentru a obţine identitatea de percepţie. Dintr-o perspectivă mai generală, se poate spune că procesul primar funcţionează după acest model; Freud a arătat într-un alt capitol al *Interpretării visului* că relaţia de identitate dintre două imagini („identificare") este, printre relaţiile logice, cea care concordă cel mai bine cu funcţionarea mentală proprie visului (1 *b*).

Identitatea de gîndire se află într-o dublă relaţie cu identitatea de percepţie:

1° Ea constituie o modificare a celei de-a doua, pentru că urmăreşte eliberarea proceselor psihice de reglarea realizată exclusiv prin principiul plăcerii: „Gîndirea trebuie să se intereseze de căile de legare dintre reprezentări fără să se lase înşelată de intensitatea lor" (1 *c*). În acest sens, această modificare constituie evidenţierea a ceea ce logica denumeşte principiul identităţii.

2° Ea rămîne în serviciul identităţii de percepţie: „...întreaga activitate de gîndire complicată care se desfăşoară de la imaginea mnezică la stabilirea identităţii de percepţie prin lumea exterioară nu este niciodată decît un *ocol* impus de experienţă, *pe calea care duce la realizarea dorinţei*" (1 *d*).

Dacă termenii pe care i-am definit aici nu mai figurează în celelalte scrieri freudiene, ideea de a opune, din punctul de vedere al gîndirii şi judecăţii, procesele primar şi secundar rămîne centrală în teorie. O putem regăsi, între altele, în opoziţia dintre reprezentările lucrurilor şi cele ale cuvintelor*.

*

În Franţa, Daniel Lagache a subliniat în mai multe rînduri interesul deosebit pe care-l prezintă opoziţia stabilită de Freud între identitatea de percepţie şi cea de gîndire; el vede aici, în mod special, un mijloc de a diferenţia compulsiile de apărare, în cadrul cărora eul rămîne sub influenţa identităţii de percepţie, şi mecanismele de degajare* care pun în joc o conştiinţă atentă, discriminatoare, capabilă să reziste la interferenţele de idei şi de afecte neplăcute: „...identificarea obiectivantă, care menţine identitatea proprie a fiecărui obiect de gîndire, trebuie să se opună identificării sincretice..." (2).

Să mai adăugăm că distincţia dintre aceste două moduri de „identitate" nu este reductibilă la opoziţia tradiţională dintre afectivitate şi raţiune, şi nici la cea dintre „logica afectivă" şi logica raţiunii. *Interpretarea visului* nu este oare menită să stabilească, împotriva prejudecăţilor „ştiinţifice", că visul ascultă de legi care constituie un prim mod de funcţionare a *logos*-ului?

(1) FREUD (S.). *a)* G.W., II–III, 571; S.E., V, 565; F., 463. — *b)* Cf. G.W., II–III, 324 sqq.; S.E., IV, 319 sqq.; F., 238 sqq. — *c)* G.W., II–III, 607–8; S.E., V, 602; F., 491. — *d)* G.W., II–III, 572; S.E., V, 566–7; F., 464.
(2) LAGACHE (D.). „La psychanalyse et la structure de la personnalité", 1958, in *La psychanalyse*, PUF, Paris, VI, 51.

R.C.

IMAGINAR (s.n. şi adj.)

G.: das Imaginäre. — *F.:* imaginaire. — *E.:* imaginary. — *S.:* imaginario. — *I.:* immaginario. — *P.:* imaginário.

● ***În accepţia dată acestui termen de J. Lacan (situaţie în care este folosit cel mai des ca substantiv): unul dintre cele trei registre esenţiale (realul, simbolicul, imaginarul) ale cîmpului psihanalitic. Acest registru este marcat de prevalenţa relaţiei cu imaginea semenului.***

■ Noţiunea de „imaginar" se înţelege mai întîi în legătură cu una dintre primele elaborări teoretice ale lui Lacan privind *stadiul oglinzii**. În lucrarea pe care a consacrat-o acestui stadiu, autorul punea în evidenţă ideea că eul copilului mic, datorită mai ales prematurităţii biologice, se constituie plecînd de la imaginea semenului său (eu specular).

Ţinînd seama de această experienţă princeps, se poate califica drept imaginar

a) din punct de vedere intrasubiectiv: raportul fundamental narcisic al subiectului cu eul său (1);

b) din punct de vedere intersubiectiv: o relaţie numită *duală*, bazată pe — şi captată de — imaginea unui semen (atracţie erotică, tensiune agresivă). Pentru Lacan, nu există semen — un altul care să fie eu — decît pentru că eul este la origine un altul (2);

c) în ce priveşte mediul (*Umwelt*): o relaţie de tipul celor pe care etologia animală (Lorenz, Tinbergen) le-a descris şi care dovedesc pregnanţa unui anume *Gestalt* în declanşarea comportamentelor;

d) în ce priveşte semnificaţiile: un tip de percepţie în care factori ca asemănarea, homeomorfismul joacă un rol determinant, ceea ce atestă un fel de coalescenţă a semnificantului cu semnificatul.

Înţelesul foarte special pe care Lacan îl dă termenului de imaginar nu este totuşi fără legătură cu sensul obişnuit: orice conduită, orice relaţie imaginară, fiind, după Lacan, esenţial înşelătoare (α).

Lacan insistă asupra diferenţei, asupra opoziţiei dintre imaginar şi simbolic, arătînd că intersubiectivitatea nu se reduce la acest ansamblu de relaţii pe care le-a grupat sub denumirea de imaginar, şi că, mai ales în cura analitică, este important să nu confundăm cele două „registre" (3).

▲ (α) Cf. metoda simulacrelor în etologie (utilizarea de stimuli-semnale artificiali cu declanşatori ai ciclurilor instinctuale), care demonstrează acest lucru experimental.

(1) Cf. LACAN (J.), „Le stade du miroir comme formateur de la fonction du Je", 1949, in *RFP*, XIII, 449–53.
(2) Cf. de exemplu LACAN (J.), „L'agressivité en psychanalyse", 1948, in *RFP*, XII, 367–88.
(3) Cf. LACAN (J.), „La direction de la cure et les principes de son pouvoir", in *La psychanalyse*, PUF, Paris, vol. VI.

R.C.

IMAGO

(Acelaşi cuvînt latinesc e adoptat în diferitele limbi.)

● ***Prototip inconştient de personaje care orientează selectiv modul în care subiectul îl percepe pe celălalt; este elaborat pornind de la primele relaţii intersubiective reale şi fantasmatice cu mediul familial.***

■ Conceptul de *imago* a fost introdus de Jung (*Metamorfoze şi simboluri ale libidoului* [*Wandlungen und Symbole der Libido*], 1911) care descrie imagoul matern, patern, fratern.

Imagoul şi complexul sînt noţiuni apropiate; au amîndouă legătură cu acelaşi domeniu: relaţiile copilului cu mediul său familial şi social. Dar, în timp ce complexul desemnează efectul ansamblului situaţiei interpersonale asupra subiectului, imagoul desemnează o urmă imaginară a unuia sau altuia dintre participanţii la această situaţie.

Imagoul este definit adesea drept „reprezentare inconştientă"; dar trebuie considerat nu atît o imagine, cît o schemă imaginară dobîndită, un clişeu static prin care subiectul îl

vizează pe celălalt. Imagoul poate deci să se obiectiveze la fel de bine în sentimente şi conduite ca şi în imagini. Să adăugăm că nu trebuie înţeles ca o oglindire a realului, nici măcar mai mult sau mai puţin deformat; astfel, imagoul unui tată crunt poate corespunde foarte bine unui tată real fără personalitate.

R.C.

INCONŞTIENT (s.n. şi adj.)

G.: das Umbewußte, umbewußt. — *F.:* inconscient. — *E.:* uncounscious. — *S.:* inconsciente. — *I.:* inconscio. — *P.:* inconsciente.

● **A)** ***Adjectivul* inconştient *e folosit uneori pentru a conota ansamblul conţinuturilor nonprezente în cîmpul actual al conştiinţei, aceasta într-un sens „descriptiv" şi nu „topic", adică fără vreo discriminare între conţinuturile sistemelor preconştient şi inconştient.***

B) ***În sens „topic", inconştient înseamnă unul dintre sistemele definite de Freud în cadrul primei sale teorii asupra aparatului psihic: e constituit din conţinuturi refulate cărora li s-a refuzat accesul la sistemul preconştient–conştient* prin acţiunea refulării* (refulare originară* şi refulare retroactivă*).***

Caracteristicile esenţiale ale inconştientului ca sistem (sau Ics) se pot rezuma astfel:

a) „Conţinuturile" sale sînt „reprezentanţi"* ai pulsiunilor;

b) Aceste conţinuturi sînt acţionate de mecanismele specifice procesului primar*, mai ales condensarea* şi deplasarea*;

c) Puternic investite cu energie pulsională, conţinuturile inconştiente caută să se întoarcă în conştiinţă şi acţiune (întoarcerea refulatului*); dar ele nu pot avea acces la sistemul Pcs–Cs decît prin formaţiuni de compromis* după ce au fost supuse deformărilor cenzurii*.

d) Mai ales dorinţele din copilărie sînt cele care cunosc o fixaţie* în inconştient.

Abreviaţia Ics (*Ubw *de la germanul* Unbewußt*) desemnează inconştientul sub forma sa substantivală, ca sistem; ics* (ubw) *este abrevierea adjectivului* inconştient (unbewußt)*, el calificînd în sens strict conţinuturile sistemului respectiv.

C) ***În cadrul celei de-a doua topici freudiene, termenul* inconştient *este folosit mai ales în forma sa adjectivală: într-adevăr, caracterul inconştient nu mai este propriu unei instanţe aparte, pentru că el caracterizează sinele şi, în parte, eul şi supraeul. Dar se cuvine precizat:***

a) Că trăsăturile recunoscute în prima topică sistemului Ics sînt, în general, atribuite sinelui în cea de-a doua;

b) Că diferenţa dintre preconştient şi inconştient, deşi nu mai este întemeiată pe o distincţie intersistemică, persistă ca distincţie intrasistemică (eul şi supraeul fiind în parte preconştiente şi în parte inconştiente).

■ Dacă ar trebui exprimată într-un cuvînt descoperirea freudiană, acesta ar fi incontestabil cel de *inconştient*. Iată de ce nu vom încerca, în limitele acestei lucrări, să expunem această descoperire prin antecedentele ei prefreudiene, prin geneza şi elaborările ei succesive la Freud. Ne vom limita, dintr-o dorinţă de clarificare, să subliniem cîteva trăsături esenţiale pe care însăşi răspîndirea termenului le-a estompat adesea.

1° Inconştientul freudian este mai întîi, în mod indisolubil, o noţiune *topică** şi *dinamică** ce s-a desprins din experienţa curei. Aceasta a arătat că psihismul nu este reductibil la conştient şi că anumite „conţinuturi" devin accesibile conştiinţei numai o dată depăşite rezistenţele; a pus în evidenţă că viaţa psihică era „...plină de idei eficiente, deşi inconştiente şi că de la acestea emanau simptomele" (1), a dus la supoziţia existenţei „instanţelor (*groupes*) psihice separate" şi, mai general, a impus admiterea inconştientului ca un „loc psihic" aparte pe care trebuie să ni-l reprezentăm nu ca pe o a doua conştiinţă, ci ca pe un sistem care are conţinuturi, mecanisme şi poate o „energie" specifice.

2° Care sînt aceste *conţinuturi*?

a) În articolul *Inconştientul* (*Das Unbewußte*, 1915), Freud le numeşte „reprezentanţi ai pulsiunii". Într-adevăr, pulsiunea, la limita somaticului şi psihicului, este dincoace de opoziţia dintre conştient şi inconştient; pe de o parte, ea nu poate deveni niciodată obiect al conştiinţei şi, pe de altă parte, în inconştient nu este prezentă decît prin reprezentanţii săi, mai ales prin „reprezentantul-reprezentare"*. Să adăugăm că unul dintre primele modele teoretice freudiene defineşte aparatul psihic ca pe o succesiune de inscripţii (*Niederschriften*) de semne (2), idee reluată şi discutată în textele ulterioare. Reprezentările inconştiente sînt organizate în fantasme, scenarii imaginare de care pulsiunea se fixează şi care pot fi concepute ca nişte veritabile puneri în scenă ale dorinţei* (*vezi:* Fantasmă).

b) Cea mai mare parte a textelor freudiene anterioare celei de a doua topici asimilează inconştientul *refulatului*. Să amintim totuşi că această asimilare nu se face fără restricţii: mai multe texte acordă loc unor conţinuturi care nu sînt dobîndite de individ, filogenetice, care constituie „nucleul inconştientului" (3 *a*).

O asemenea idee îşi găseşte împlinirea în noţiunea de fantasme originare*, ca scheme preindividuale care informează experienţele sexuale infantile ale subiectului (α).

c) O altă asimilare clasic recunoscută este cea a inconştientului cu *infantilul* din noi, dar şi aici se impune o rezervă. Nu toate experienţele infantile sînt sortite să se confunde cu inconştientul subiectului, căci aceste experienţe sînt trăite natural într-o modalitate pe care fenomenologia o numeşte conştiinţă nereflexivă. Pentru Freud, primul clivaj între inconştient şi sistemul Pcs–Cs se realizează prin acţiunea *refulării* infantile. Inconştientul freudian este *constituit*, chiar dacă prima fază a refulării originare poate fi considerată ca mitică; nu este o trăire nediferenţiată.

3° Se ştie că visul a fost pentru Freud „calea regală" a descoperirii inconştientului. Mecanismele (deplasare, condensare, simbolism) identificate la nivelul visului în *Interpretarea visului* (*Die Traumdeutung*, 1900) şi constitutive *procesului primar* sînt regăsite în alte formaţiuni ale inconştientului (acte ratate, lapsusuri etc.), echivalente simptomelor prin structura lor de compromis şi funcţia lor de „împlinire a dorinţei"*.

Cînd Freud încearcă să definească inconştientul ca sistem, el îi rezumă trăsăturile specifice astfel (3 *b*): proces primar (mobilitate a investirilor, caracteristică energiei libere*); absenţa negaţiei, a îndoielii, a gradelor de certitudine; indiferenţă faţă de realitate şi reglarea doar după principiul neplăcere–plăcere (acesta urmărind să restabilească pe căile cele mai scurte identitatea de percepţie*).

4° În sfîrşit, Freud a căutat să bazeze coeziunea proprie a sistemului Ics şi distincţia sa radicală în raport cu sistemul Pcs pe noţiunea economică a unei „energii de investire" proprii fiecărui sistem. Energia inconştientă se aplică reprezentărilor pe care le investeşte sau le dezinvesteşte, trecerea de la un element al unui sistem la altul producîndu-se prin dezinvestirea de către primul şi reinvestirea de către al doilea sistem.

Dar această energie inconştientă — şi aceasta constituie o dificultate a concepţiei freudiene — apare uneori ca o forţă de atracţie exercitată asupra reprezentărilor şi rezistînd conştientizării (aşa stau lucrurile în teoria refulării, în care atracţia prin elemen-

tele deja refulate colaborează cu represiunea din partea sistemului superior) (4), alteori ca o forţă care tinde să impună emergenţa „derivaţilor" în planul conştiinţei şi care e stăpînită doar datorită vigilenţei cenzurii (3 *c*).

5° Consideraţiile topice nu trebuie să ducă la pierderea din vedere a valorii dinamice a inconştientului freudian, pe care autorul său a subliniat-o de atîtea ori: dimpotrivă, în distincţiile topice trebuie să vedem mijlocul de a explica conflictul, repetiţia şi rezistenţele.

*

Se ştie că începînd cu anul 1920 teoria freudiană a aparatului psihic a fost profund remaniată şi că au fost introduse noi distincţii topice, care nu mai coincid cu cele de inconştient, preconştient şi conştient. Într-adevăr, dacă în instanţa Sinelui regăsim caracteristicile principale ale sistemului Ics, celorlalte instanţe — eului şi supraeului — li se recunosc de asemenea o origine şi o parte inconştiente (*vezi:* Sine; Eu; Supraeu; Topică).

▲ (α) Fără ca Freud să fi stabilit el însuşi o relaţie între fantasmele originare (*Urphantasien*) şi ipoteza refulării originare (*Urverdrängung*), nu putem să nu remarcăm că ele îndeplinesc aproape aceeaşi funcţie în privinţa originii ultime a inconştientului.

(1) FREUD (S.). *A note on the Unconscious in Psycho-Analysis*, 1912. G.W., VIII, 433; S.E., XII, 262; F., 13.
(2) FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, scrisoare lui Fliess din 6.12.1896. G., 185–6; E., 173; F., 155.
(3) Cf. FREUD (S.). *Das Unbewußte*, 1915. — *a)* G.W., X, 294; S.E., XIV, 195; F., 144. — *b)* G.W., X, 285–8; S.E., XIV, 186–9; F., 129–35. — *c)* G.W., X, 280; S.E., XIV, 181; F., 120.
(4) Cf. FREUD (S.). *Die Verdrängung*, 1915. G.W., X, 250–1; S.E., XIV, 148; F., 71–2.

R.C.

INERVAŢIE

G.: Innervation. — *F.:* innervation. — *E.:* innervation. — *S.:* inervación. — *I.:* innervazione. — *P.:* inervação.

● ***Termen utilizat de Freud în primele sale lucrări pentru a desemna faptul că o anumită energie este vehiculată spre o parte sau alta a corpului, unde produce fenomene motorii sau senzitive.***

Inervaţia, fenomen fiziologic, se poate produce prin conversie* de energie psihică în energie nervoasă.

■ Termenul *inervaţie* poate crea dificultăţi cititorului lui Freud. Într-adevăr, astăzi este folosit, în general, pentru a desemna un fapt anatomic (traiectul unui nerv care ajunge la un anumit organ), în timp ce Freud desemnează prin inervaţie un proces fiziologic, transmisia, cel mai adesea în sens eferent, a energiei de-a lungul unei căi nervoase. Iată, de exemplu, acest pasaj referitor la isterie: „...afectul smuls [reprezentării] este folosit pentru o inervaţie somatică: conversiunea excitaţiei" (1).

(1) FREUD (S.) şi BREUER (J.). *Studien über Hysterie*, 1895. G.W., I, 288; S.E., II, 285; F., 230.

R.C.

INHIBAT(Ă) ÎN RAPORT CU SCOPUL

G.: zielgehemmt. — *F.:* inhibé(e) quant au but. — *E.:* aim-inhibited. — *S.:* coartado *sau* inhibido en su meta. — *I.:* inibito nella meta. — *P.:* inibido quanto ao alvo *sau* à meta.

● ***Califică o pulsiune care, sub efectul unor obstacole externe sau interne, nu ajunge la modul ei direct de satisfacere (sau la scop) şi găseşte o satisfacere atenuată în activităţi sau relaţii care pot fi considerate aproximări mai mult sau mai puţin îndepărtate de scopul iniţial.***

■ Freud foloseşte conceptul de inhibiţie în raport cu scopul mai ales pentru a explica originea sentimentelor de tandreţe (*vezi acest cuvînt*) sau a celor sociale. A arătat el însuşi dificultatea de a-l explica riguros din punct de vedere metapsihologic (1): Cum trebuie înţeleasă această inhibiţie? Presupune ea o refulare a scopului iniţial şi o întoarcere a refulatului? Pe de altă parte, care sînt raporturile sale cu sublimarea (*vezi acest cuvînt*)? Asupra acestui ultim aspect, Freud pare să vadă în inhibiţie un fel de început de sublimare, dar se arată totuşi preocupat să diferenţieze cele două procese. „Pulsiunile sociale aparţin unei clase de mişcări pulsionale în care nu este încă necesar să vedem pulsiuni sublimate, deşi nu sînt departe de acestea. Ele nu şi-au părăsit scopurile lor sexuale directe, dar rezistenţe interne le împiedică să le atingă; ele se mulţumesc să se apropie într-o anumită măsură de satisfacere şi tocmai de aceea stabilesc legături deosebit de solide şi de durabile între oameni. Aşa sînt în mod special relaţiile de tandreţe dintre părinţi şi copii, care, la origine, erau integral sexuale, sentimentele de prietenie şi legăturile afective în căsnicie care sînt rezultate din atracţia sexuală" (2).

(1) Cf. FREUD (S.). *Massenpsychologie und Ich-Analyse*, 1921. G.W., XIII, 155; S.E., XVIII, 138–9; F., 155–6.
(2) FREUD (S.). *„Psychoanalyse" und „Libidotheorie"*, 1923. G.W., XIII, 232; S.E., XVIII, 258.

R.C.

INSTANŢĂ

G.: Instanz. — *F.:* instance. — *E.:* agency. — *S.:* instancia. — *I.:* istanza. — *P.:* instância.

● ***În cadrul unei concepţii simultan topică şi dinamică a aparatului psihic, desemnează diferite substructuri. Exemple: instanţa cenzurii (prima topică), instanţa supraeului (a doua topică).***

■ În diferitele descrieri ale concepţiei asupra aparatului psihic*, Freud foloseşte cel mai des, pentru a-i desemna părţile sau substructurile, termenii „sistem" sau „instanţă". Întîlnim mai rar cuvintele „organizare" (*Organisation*), „formaţie" (*Bildung*), „provincie" (*Provinz*).

Primul termen introdus de Freud a fost cel de *sistem* (1); el se referă la o schemă esenţial topică* a psihismului, acesta fiind conceput ca o suită de dispozitive traversate de excitaţii, în felul în care lumina trece prin diferitele „sisteme" ale unui aparat optic. Termenul *instanţă* este introdus în *Interpretarea visului* (*Die Traumdeutung*, 1900) ca sinonim cu „sistem" (2 *a*). El este folosit de Freud pînă la ultimele sale scrieri (3).

Deşi aceşti doi termeni sînt adesea folosiţi unul în locul celuilalt, vom preciza că „sistem" se referă la o concepţie mai mult topică, „instanţă" fiind un termen cu semnificaţie simultan topică şi dinamică. Freud vorbeşte, de exemplu, de sisteme mnezice (2 *b*), de sistemul percepţie–conştiinţă şi nu, în aceste cazuri, de instanţe. Dimpotrivă, el vorbeşte mai curînd de instanţe pentru supraeu sau cenzură, ele exercitînd o acţiune pozitivă şi nefiind doar traversate de excitaţii; în acest fel, supraeul este considerat moştenitor al „instanţei parentale" (4). Să adăugăm, de altfel, că însuşi termenul *instanţă* este introdus de Freud în *Interpretarea visului* prin comparaţie cu tribunalele sau autorităţile care judecă asupra a ceea ce este şi a ceea ce nu este acceptabil (2 *c*).

În măsura în care o asemenea nuanţă poate fi menţinută, termenul *sistem* corespunde mai bine spiritului primei topici freudiene, iar termenul *instanţă* celei de-a doua concepţii cu privire la aparatul psihic, fiind simultan mai dinamică şi mai structurală.

(1) Cf. FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1887–1902. G., 373–466; E., 348–445; F., 307–96.
(2) Cf. FREUD (S.). *a)* G.W., II–III, 542; S.E., V, 536–7; F., 441. — *b)* G.W., II–III, 544; S.E., V, 539; F., 443. — *c)* G.W., II–III, 147–50; S.E., IV, 141–5; F., 109–11.
(3) Cf. de exemplu: FREUD (S.). *Abriß der Psychoanalyse*, 1938. G.W., XVII, 67, 83; S.E., XXIII, 145, 161; F., 3, 24.
(4) FREUD (S.). *Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1932. G.W., XV, 68–70; S.E., XXII, 62–4; F., 88–91.

R.C.

INSTINCT

G.: Instinkt. — *F.:* instinct. — *E.:* instinct. — *S.:* instinto. — *I.:* istinto. — *P.:* instinto.

● **A)** ***În mod obişnuit, schemă de comportament moştenit, proprie unei specii animale, prezentînd mici variaţii de la un individ la altul, derulîndu-se după o secvenţă temporală puţin susceptibilă de a fi perturbată şi părînd să răspundă unei finalităţi.***

B) ***Termen utilizat de unii autori din psihanaliza franceză ca traducere sau echivalent al termenului freudian*** **Trieb,** ***pentru care, într-o terminologie coerentă, e mai bine să recurgem la termenul*** **pulsiune*.**

■ Concepţia freudiană asupra pulsiunii (*Trieb*), ca forţă mobilizantă relativ nedeterminată în raport cu comportamentul pe care-l induce şi în raport cu obiectul care oferă satisfacerea, diferă clar de teoriile instinctului, atît în forma lor clasică, cît şi în înnoirile pe care i le-au adus cercetările contemporane (noţiunea de *pattern* comportamental, de mecanisme înnăscute de declanşare, de stimuli-semnale specifice etc.). Termenul *instinct* are implicaţii definite clar, care sînt foarte îndepărtate de noţiunea freudiană de pulsiune.

De altfel, vom adăuga că Freud foloseşte de multe ori termenul *Instinckt* în sensul clasic (cf. definiţia A), vorbind de „instinct al animalelor", de „cunoaştere instinctivă a pericolelor" (1) etc.

Mai mult, cînd se întreabă „...dacă există la om formaţiuni psihice ereditare, ceva analog instinctului animalelor" (2), el nu vede în pulsiune acest echivalent, ci în „schemele filogenetice ereditare" (3) care sînt fantasmele originare (scenă originară, castrare, de exemplu) (*vezi:* Fantasme originare).

Se observă că Freud foloseşte doi termeni care pot fi opuşi clar, chiar dacă această opoziţie nu joacă un rol explicit în opera sa. În literatura psihanalitică, opoziţia nu s-a

menţinut mereu, chiar dimpotrivă. Alegerea termenului *instinct* ca echivalent englezesc şi francez pentru *Trieb* nu este doar o inexactitate de traducere; el riscă să introducă o anumită doză de confuzie între teoria freudiană a pulsiunilor şi concepţiile psihologice asupra instinctului animal şi să estompeze originalitatea concepţiei freudiene, mai ales teza caracterului relativ nedeterminat al impulsului motivant, noţiunile de contingenţă a obiectului* şi de variabilitate a scopurilor*.

(1) FREUD (S.). *Hemmung, Symptom und Angst*, 1926. G.W., XIV, 201; S.E., XX, 168; F., 97–8.
(2) FREUD (S.). *Das Unbewußte*, 1915. G.W., X, 294; S.E., XIV, 195; F., 144.
(3) FREUD (S.). *Aus der Geschichte einer infantilen Neurose*, 1918. G.W., XII, 156; S.E., XVII, 120–1; F., 419–20.

R.C.

INTELECTUALIZARE

G.: Intellektualisierung. — *F.:* intellectualisation. — *E.:* intellectualization. — *S.:* intelectualización. — *I.:* intellettualizzazione. — *P.:* intelectualização.

● ***Proces prin care subiectul încearcă să dea o formulare discursivă conflictelor şi emoţiilor sale pentru a le domina.***

Cel mai adesea, termenul este luat în sens rău; el desemnează, mai ales în cură, prioritatea dată gîndirii abstracte în raport cu emergenţa şi recunoaşterea afectelor şi fantasmelor.

■ Termenul *intelectualizare* nu se întîlneşte la Freud, iar în ansamblul literaturii psihanalitice se găsesc puţine dezvoltări teoretice ale acestui proces. Unul dintre textele cele mai explicite, cel al Annei Freud, descrie intelectualizarea la adolescent ca pe un mecanism de apărare, dar face din el exacerbarea unui proces normal prin care „eul" încearcă „să domine pulsiunile prin asocierea lor cu idei cu care în mod conştient ne putem juca..."; intelectualizarea constituie, după autoare, „...una dintre puterile dobîndite cele mai generale, cele mai vechi şi cele mai necesare eului omenesc" (1).

Termenul *intelectualizare* este folosit mai ales pentru a desemna un mod de rezistenţă întîlnit în cură. Acesta este mai mult sau mai puţin vădit, dar constituie totdeauna un mijloc de a evita implicaţiile regulii fundamentale.

Astfel, anumiţi pacienţi nu-şi prezintă problemele decît în termeni raţionali şi generali (în faţa unei alegeri în dragoste, va diserta comparativ despre avantajele căsătoriei şi ale amorului liber). Alţii, chiar dacă-şi descriu trecutul, caracterul, conflictele proprii, le formulează de la început în termenii unei reconstrucţii coerente pe care îi poate lua din chiar limbajul psihanalitic (de exemplu, invocîndu-şi „opoziţia faţă de autoritate", în loc să vorbească despre relaţiile cu tatăl său). O formulă mai subtilă de intelectualizare trebuie pusă în legătură cu ceea ce K. Abraham a descris încă din 1919 în *Despre o formă particulară de rezistenţă nevrotică la metoda psihanalitică* (*Über eine besondere Form des neurotischen Widerstandes gegen die psychoanalytische Methodik*): anumiţi pacienţi par să realizeze un „bun travaliu" analitic şi să aplice regula povestind amintiri, vise, chiar trăiri afective. Dar totul se petrece ca şi cum ar vorbi după un program şi ar căuta să se comporte ca nişte analizaţi-model, făcîndu-şi ei înşişi interpretări şi evitînd astfel orice manifestare a inconştientului sau orice intervenţie a analistului, percepute ca intruziuni periculoase.

Termenul *intelectualizare* impune cîteva rezerve:

1) Aşa cum arată ultimul nostru exemplu, nu este totdeauna uşor să deosebim acest mod de rezistenţă de faza necesară şi fecundă în care subiectul dă formă şi asimilează descoperirile anterioare şi interpretările oferite (*vezi:* Perlaborare);

2) Termenul *intelectualizare* se referă la opoziţia, moştenită din psihologia „facultăţilor", dintre intelectual şi afectiv. El riscă, o dată intelectualizarea denunţată, să conducă la o valorizare excesivă a „trăirii afective" în cura analitică, ceea ce are ca rezultat confundarea ei cu metoda cathartică. Fenichel respinge în egală măsură aceste două modalităţi simetrice ale rezistenţei: „...pacientul este tot timpul rezonabil şi refuză să pactizeze cu logica particulară a emoţiilor; [...] pacientul este tot timpul într-o lume obscură de emoţii, fără a se putea elibera [...]" (2).

*

Intelectualizarea trebuie raportată la alte mecanisme descrise în psihanaliză, şi mai ales la raţionalizare*. Una dintre finalităţile majore ale intelectualizării este ţinerea la distanţă şi neutralizarea afectelor. Raţionalizarea se află, din acest punct de vedere, pe o poziţie diferită: ea nu implică evitarea sistematică a afectelor, ci le atribuie motivaţii mai mult plauzibile decît adevărate, dîndu-le o justificare de ordin raţional sau ideal (de exemplu, un comportament sadic, în timp de război, este justificat prin necesităţile luptei, dragostea de patrie etc.).

(1) FREUD (A.). *Das Ich und die Abwehrmechanismen*, Imago Publishing, Londra, 1936. G., 127; F., PUF, Paris, 147.
(2) FENICHEL (C.). *The Psychoanalytic Theory of Neurosis*, Norton, New York, 1945. E., 28; F., PUF, Paris, 32.

R.C.

INTERES sau INTERES AL EULUI

G.: Interesse, Ichinteresse. — *F.:* intérêt, intérêt du moi. — *E.:* interest, ego interest. — S.: interés (del yo). — *I.:* interesse (dell'io). — *P.:* interêsse (do ego).

● ***Termen folosit de Freud în cadrul primului său dualism pulsional: energia pulsiunilor de autoconservare prin opoziţie cu libidoul sau energia pulsiunilor sexuale.***

■ Sensul specific al termenului *interes*, indicat în definiţie, se desprinde din textele freudiene ale anilor 1911–1914. Se ştie că libidoul* desemnează energia de investire a pulsiunilor sexuale; există în paralel, după Freud, o energie de investire a pulsiunilor de autoconservare.

În anumite întrebuinţări, interesul, luat într-un sens general apropiat de sensul obişnuit, acoperă ansamblul acestor două feluri de investire, ca, de exemplu, în acest pasaj în care Freud introduce termenul: paranoicul retrage „...poate nu doar investirea sa libidinală, ci interesul său în general, deci şi investirile ce provin de la eu" (1). Teza lui Jung (α), care refuză să facă deosebire între libido şi „interes psihic în general", îl face pe Freud să sublinieze opoziţia, rezervînd termenul *interes* doar investirilor care îşi au originea în pulsiunile de autoconservare sau pulsiunile eului (2) (*vezi:* Egoism).

Pentru această întrebuinţare specifică, ne-am putea raporta, de exemplu, la *Prelegeri introductive în psihanaliză* (*Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1917) (3).

▲ (α) După Jung, termenul *interes* ar fi fost propus de Claparède, tocmai ca sinonim al celui de libido (4).

(1) FREUD (S.). *Psychoanalytische Bemerkungen über einen autobiographisch beschriebenen Fall von Paranoia*, 1911. G.W., VIII, 307, n. 3; S.E., XII, 70, n. 2; F., 314, n. 3.
(2) Cf. FREUD (S.). *Zur Einführung des Narzißmus*, 1914. G.W., X, 145–7; S.E., XIV, 79–81.
(3) Cf. FREUD (S.). G.W., XI, 430; S.E., XVI, 414; F., 444.
(4) JUNG (C. G.). „Versuch einer Darstellung der psychoanalytischen Theorie". *Jahrbuch psa. Forsch.*, V, 1913, 337 sq.

R.C.

INTERIORIZARE

G.: Verinnerlichung. — *F.:* intériorisation. — *E.:* internalization. — *S.:* interiorización. — *I.:* interiorizzazione. — *P.:* interiorização.

● **A)** ***Termen folosit adesea ca sinonim al introiecţiei*.***
B) ***Într-un sens mai specific, proces prin care relaţii intersubiective sînt transformate în relaţii intrasubiective (interiorizarea unui conflict, a unei interdicţii etc.).***

■ Termenul *interiorizare* se întrebuinţează des în psihanaliză. Este luat adesea, mai ales de şcoala kleiniană, în sensul de introiecţie, adică de trecere fantasmatică a unui *obiect* „bun" sau „rău", total sau parţial, în interiorul subiectului.

Într-un sens mai specific, se vorbeşte de interiorizare cînd procesul se aplică unor relaţii. Se poate spune, de exemplu, că relaţia de autoritate dintre tată şi copil este interiorizată în relaţia supraeului cu eul. Acest proces presupune o diferenţiere structurală în cadrul psihismului, care să permită trăirea la nivel intrapsihic a unor relaţii şi conflicte. Astfel, interiorizarea este în corelaţie cu concepţiile topice ale lui Freud, în special cu a doua teorie a aparatului psihic.

Dintr-o preocupare de precizie terminologică, distingem în definiţia noastră două sensuri, A şi B. De fapt, ele sînt foarte legate: în momentul declinului complexul Œdip, se poate spune că subiectul introiectează imagoul patern şi că interiorizează conflictul de autoritate cu tatăl.

R.C.

INTERPRETARE

G.: Deutung. — *F.:* interprétation. — *E.:* interpretation. — *S.:* interpretación. — *I.:* interpretazione. — *P.:* interpretação.

● **A)** ***Desprindere, prin investigaţia analitică, a sensului latent în spusele şi conduitele unui subiect. Interpretarea pune în evidenţă modalităţile conflictului defensiv şi vizează în ultimă instanţă dorinţa care se formulează în orice producţie a inconştientului.***
B) ***În cură, comunicare adresată subiectului şi urmărind să-i creeze accesul spre acest sens latent, după regulile cerute de orientarea şi evoluţia curei.***

■ Interpretarea este în centrul doctrinei şi tehnicii freudiene. Psihanaliza s-ar putea caracteriza prin interpretare, adică prin punerea în evidenţă a sensului latent a unui material. Atitudinea freudiană faţă de vis constituie primul exemplu şi modelul de interpre-

tare. Teoriile „ştiinţifice" ale visului încercau să-l explice, ca fenomen al vieţii mentale, prin invocarea unei scăderi a activităţii psihice, a unei relaxări a asociaţiilor; unele defineau visul ca activitate specifică, dar nici una nu-i lua în considerare conţinutul şi *a fortiori* raportul care există între el şi istoria personală a celui care visează. În schimb, metodele de interpretare de tip „cheia viselor" (Antichitate, Orient) nu neglijează conţinutul visului şi îi recunosc o semnificaţie. În acest sens, Freud declară că se înscrie în această tradiţie. Dar el pune întregul accent pe inserţia specială a simbolismului la nivelul persoanei, metoda lui îndepărtîndu-se astfel de cheia viselor (1 *a*).

Pentru Freud, interpretarea pune în evidenţă, plecînd de la relatarea visului (*conţinut manifest**), sensul acestuia aşa cum se formulează în *conţinutul latent** la care conduc asocierile libere.

Ţinta ultimă a interpretării este dorinţa inconştientă şi fantasma prin care aceasta ia formă.

Bineînţeles, termenul *interpretare* nu este rezervat acestei producţii majore a inconştientului care este visul. Se aplică şi altor producţii ale inconştientului (acte ratate, simptome etc.) şi, în general, asupra aspectelor care, în spusele şi comportamentul subiectului, poartă semnul conflictului defensiv.

*

Comunicarea interpretării fiind, prin excelenţă, modul de acţiune al analistului, termenul *interpretare*, folosit în mod absolut, are şi sensul tehnic de *interpretare comunicată* pacientului.

În acest sens tehnic, interpretarea este prezentă de la originile psihanalizei. Vom preciza totuşi că în stadiul *Studiilor asupra isteriei* (*Studien über Hysterie*, 1895), în măsura în care ţinta principală este de a determina reapariţia *amintirilor* patogene inconştiente, interpretarea nu este încă pusă în evidenţă ca mod major al acţiunii terapeutice (termenul însuşi nu se întîlneşte de altfel în acest text).

Dar ea va deveni de îndată ce tehnica psihanalitică va începe să se definească. Interpretarea este atunci integrată dinamicii curei, cum o ilustrează articolul despre *Utilizarea interpretării visului în psihanaliză* (*Die Handhabung der Traumdeutung in der Psychoanalyse*, 1911): „Susţin aşadar că interpretarea viselor nu trebuie practicată, în cursul tratamentului analitic, ca o artă în sine, ci că manevrarea ei rămîne supusă regulilor tehnice de care trebuie să asculte tot ansamblul tratamentului" (2). Tocmai luarea în considerare a acestor „reguli tehnice" trebuie să hotărască nivelul (mai mult sau mai puţin „profund"), tipul (interpretare a rezistenţelor, a transferului etc.), ordinea eventuală a interpretărilor.

Dar nu ne propunem să tratăm aici probleme referitoare la interpretare, care au făcut obiectul a numeroase discuţii tehnice: criterii, formă şi formulare, oportunitate, „profunzime", ordine etc. (α). Să arătăm doar că interpretarea nu acoperă ansamblul *intervenţiilor* analistului în cură (ca, de exemplu, stimularea vorbitului, liniştirea, explicarea unui mecanism sau a unui simbol, injoncţiunile, construcţiile* etc.), deşi toate acestea pot căpăta în cadrul situaţiei analitice valoare interpretativă.

*

Din punct de vedere terminologic, adăugăm că termenul francez *interprétation* (*interpretare*) nu acoperă cu exactitate sensul termenului german *Deutung*. Termenul francez te face să te gîndeşti mai mult la ceea ce este subiectiv, chiar nefiresc, arbitrar, în sensul dat unui eveniment, unui cuvînt. *Deutung* pare mai apropiat de explicaţie, de clarificare şi prezintă în mai mică măsură, pentru conştiinţa lingvistică obişnuită, nuanţa peiorativă pe care o poate lua termenul francez (β). *Deutung*-ul unui vis constă, scrie Freud, în a-i determina *Bedeutung*-ul, adică semnificaţia (1 *b*).

Nu e mai puţin adevărat că Freud a arătat înrudirea dintre interpretare, în sensul analitic al termenului, şi alte procese mentale în care se manifestă o activitate interpretativă.

Astfel, elaborarea secundară constituie o „primă interpretare" făcută de cel care a avut visul, destinată să aducă o anumită coerenţă la nivelul elementelor la care ajunge travaliul visului: „...anumite vise au suferit integral o elaborare realizată de o funcţie psihică analogă gîndirii vigile; ele par să aibă un sens, dar acest sens este tot ce poate fi mai îndepărtat de semnificaţia(*Bedeutung*) visului [...]. Este vorba de vise care, se poate spune, au fost deja interpretate înainte să le supunem, în starea de veghe, interpretării" (1 *c*). În elaborarea secundară, subiectul tratează conţinutul visului în acelaşi fel ca orice conţinut perceptiv inedit: încercînd să-l aducă la ceea ce este deja cunoscut prin anumite „reprezentări de aşteptare" (*Erwartungsvorstellungen*) (3). Freud semnalează şi relaţiile care există între interpretarea paranoică (sau, de pildă, interpretarea semnelor în superstiţie) şi interpretarea analitică (4 *a*). Într-adevăr, pentru paranoici orice este interpretabil: „...ei atribuie cea mai mare semnificaţie micilor detalii pe care noi le neglijăm de obicei în comportamentul altuia, interpretează complet (*ausdeuten*) şi trag concluzii cu efecte însemnate" (4 *b*). În interpretările pe care le fac comportamentului altuia, paranoicii dovedesc uneori o mai mare penetraţie decît subiectul normal. Luciditatea de care paranoicul dă dovadă faţă de altul se însoţeşte, pe de altă parte, de o necunoaştere fundamentală a propriului inconştient.

▲ (α) Cititorul îşi poate face o imagine despre aceste probleme consultînd lucrarea lui Edward Glover, *Tehnica psihanalizei* (*The Technique of Psycho-Analysis*, 1955, trad. fr., PUF, Paris, 1958) şi, mai ales, ancheta realizată de acest autor printre psihanalişti.

(β) De altfel, vom adăuga că psihiatria germană nu consideră cîtuşi de puţin delirul paranoic drept delir de interpretare.

(1) FREUD (S.). *Die Traumdeutung*, 1900. — *a)* Cf. cap. I şi începutul cap. II. — *b)* Cf. G.W., II–III, 100–1; S.E., IV, 96; F., 76. — *c)* G.W., II–III, 494; S.E., V; F., 365.
(2) FREUD (S.). G.W., VIII, 354; S.E., XII, 94; F., 47.
(3) Cf. FREUD (S.). *Über den Traum*, 1901. G.W., II–III, 679–80; S.E., V, 666.
(4) Cf. mai ales: FREUD (S.). *Zur Psychopathologie des Alltagslebens*, 1901. — *a)* G.W., IV, 283–9; S.E., VI, 254–60; F., 294–300. — *b)* G.W., IV, 284; S.E., VI, 255; F., 295.

R.C.

INTRICARE–DEZINTRICARE

Vezi: **Unire–Dezunire**

INTROIECŢIE

G.: Introjektion. — *F.:* introjection. — *E.:* introjection. — *S.:* introyección. — *I.:* introiezione. — *P.:* introjeção.

● ***Proces pus în evidenţă de investigaţia analitică: subiectul determină trecerea, într-un mod fantasmatic, din „afară" în „interior", de obiecte şi calităţi intrinseci acestor obiecte.***

Introiecția este apropiată de încorporare, care constituie prototipul ei corporal, dar ea nu implică în mod necesar o referire la limita corporală (introiecție în eu, în idealul eului etc.).

Se află într-un raport strîns cu identificarea.

■ Termenul *introiecție*, creat prin simetrie cu cel de proiecție, a fost introdus de Sándor Ferenczi. În *Introiecție și transfer* (*Introjektion und Übertragung*, 1909), el scrie: „În timp ce paranoicul expulzează din eul său tendințele devenite neplăcute, nevroticul caută soluția făcînd să intre în eul său cît mai mult cu putință din lumea exterioară, din care face obiectul fantasmelor inconștiente. Se poate da așadar acestui proces, prin contrast cu proiecția, numele de introiecție" (1 *a*). Este totuși dificil să desprindem din ansamblul acestui articol o accepție precisă a noțiunii de introiecție, Ferenczi părînd să o utilizeze într-un sens larg, cel al unei „pasiuni pentru transfer" care-l duce pe nevrotic la „atenuarea afectelor sale liber flotante prin extinderea sferei sale de interese" (1 *b*). El ajunge să desemneze prin termenul *introiecție* un tip de comportament (mai ales la isteric) pe care l-am putea numi la fel de bine proiecție.

Freud preia termenul *introiecție* și îl opune în mod clar proiecției. Textul cel mai explicit din acest punct de vedere este *Pulsiuni și destine ale pulsiunilor* (*Triebe und Triebschicksale*, 1915), în care este examinată geneza opoziției subiect (eu)–obiect (lume exterioară), ea fiind corelativă cu opoziția plăcere–neplăcere: „eul-plăcere purificată" se constituie printr-o introiecție a tot ceea ce este sursă de plăcere și printr-o proiecție în afară a tot ceea ce este prilej de neplăcere (*vezi:* Eu-plăcere, Eu-realitate). Aceeași opoziție apare în (*De*)*negarea* (*Die Verneinung*, 1925): „...eul-plăcere originar vrea [...] să introiecteze tot ceea ce este bun și să respingă din sine tot răul" (2*a*).

Introiecția se mai caracterizează prin legătura cu încorporarea orală. Cei doi termeni sînt, de altfel, des folosiți ca sinonimi de către Freud și numeroși autori. Freud arată modul în care opoziția introiecție–proiecție se actualizează mai întîi în cadrul stadiului oral, înainte de a se generaliza. Acest proces „...se exprimă astfel în limbajul pulsiunilor cele mai vechi, cele orale: vreau să mănînc acest lucru sau vreau să-l vomez: și, tradus printr-o expresie mai generală: vreau să introduc acest lucru în mine și vreau să elimin acel lucru din mine" (2 *b*).

Trebuie așadar să menținem o distincție, de altfel sugerată de acest ultim citat, între încorporare și introiecție. În psihanaliză, limita corporală este prototipul oricărei separări între interior și exterior; procesul de încorporare se raportează explicit la acest înveliș corporal. Termenul *introiecție* este mai cuprinzător: nu doar interiorul corpului este în cauză, ci și interiorul aparatului psihic, al unei instanțe etc. În acest fel, se vorbește de introiecție în eu, în idealul eului etc.

Introiecția a fost pusă în evidență de Freud mai întîi în analiza melancoliei (3), apoi recunoscută ca un proces mai general (4). Din această perspectivă, ea a reînnoit teoria freudiană a identificării*.

Marcată de prototipul ei corporal, introiecția se traduce în fantasme ce vizează obiecte, fie ele parțiale sau totale. Iată de ce noțiunea joacă un rol important la autori ca Abraham și, mai ales, la M. Klein, preocupată să descrie plecările și întoarcerile fantasmatice ale obiectelor „bune" și „rele" (introiecție, proiecție, reintroiecție). Acești autori vorbesc cu precădere de *obiecte* introiectate și se pare că, într-adevăr, termenul ar trebui rezervat situațiilor în care sînt în cauză obiecte sau calități care le sînt intrinseci. Pentru că este dificil de vorbit cu rigurozitate despre „introiecția agresivității" (3), cum i se-ntîmplă lui Freud, este preferabil ca, într-o asemenea situație, să se folosească expresia „întoarcere asupra propriei persoane"*.

(1) FERENCZI (S.). In *First Contr.*, 1909. — *a)* 40. — *b)* 43.
(2) FREUD (S.). *a)* G.W., XIV, 13; S.E., XIX, 237; F., 175. — *b)* G.W., XIV, 13; S.E., XIX, 237; F., 175.
(3) Cf. FREUD (S.). *Trauer und Melancholie*, 1917, G.W., X, 42–6; S.E., XIV, 243–58; F., 189–222.
(4) Cf. ABRAHAM (K.). *Versuch einer Entwicklungsgeschichte der Libido auf Grund der Psychoanalytischer Störungen*, 1924. F., II, 272 sq.
(5) Cf. FREUD (S.). *Das Unbehagen in der Kultur*, 1930. G.W., XIV, 482; S.E., XXI, 123; F., 58.

R.C.

INTROVERSIE

G.: Introversion. — *F.:* introversion. — *E.:* introversion. — *S.:* introversión. — *I.:* introversione. — *P.:* introversão.

● ***Termen introdus de Jung pentru a desemna într-un mod general detașarea libidoului de obiectele sale exterioare și retragerea sa la nivelul lumii interioare a subiectului.***

Freud a preluat termenul, dar i-a limitat întrebuințarea la o retragere a libidoului ce determină investirea unor formațiuni intrapsihice imaginare, ceea ce trebuie distins de o retragere a libidoului la nivelul eului (narcisism secundar).

■ Termenul *introversie* apare pentru prima dată la Jung în 1910 în *Despre conflictele sufletului infantil* (*Über Konflikte der kindlichen Seele*). Se regăsește în multe texte ulterioare, mai ales în *Metamorfoze și simboluri ale libidoului* (*Wandlungen und Symbole der Libido*, 1913). De atunci, conceptul a cunoscut o mare răspîndire în tipologiile post-jungiene (opoziția tipurilor introvertit și extravertit).

Deși a admis termenul *introversie*, Freud a emis de la început rezerve asupra sferei atribuibile conceptului.

Pentru el, introversia desemnează retragerea libidoului asupra unor obiecte imaginare sau fantasme; în acest sens, introversia constituie o fază a formării simptomelor nevrotice, fază consecutivă frustrației și care poate duce la regresie. Libidoul „...se îndepărtează de realitatea care pentru individ și-a pierdut din valoare din cauza frustrației persistente care-și are originea în această realitate și se îndreaptă spre viața fantasmatică în care creează noi formațiuni de dorință și reînvie urmele formării de dorință anterioare uitate" (1).

În *Pentru a introduce narcisismul* (*Zur Einführung des Narzißmus*, 1914), Freud critică folosirea prea generală, după el, a termenului *introversie*, care-l face pe Jung să conoteze psihoza ca nevroză de introversie. Freud opune conceptul de narcisism (secundar), ca retragere a libidoului asupra eului, celui de introversie, ca retragere a libidoului asupra fantasmelor, constituind psihoza ca nevroză narcisică*.

(1) FREUD (S.). *Über neurotische Erkrankungstypen* (1912). G.W., VIII, 323–4; S.E., XII, 232.

R.C.

INVESTIRE

G.: Besetzung. — *F.:* investissement. — *E.:* cathexis. — *S.:* carga. — *I.:* carica *sau* investimento. — *P.:* carga *sau* investimento.

● ***Concept economic: faptul că o anumită energie psihică e legată de o reprezentare sau un grup de reprezentări, de o parte a corpului, de un obiect etc.***

■ Se acceptă traducerea lui *Besetzung* prin *investissement* (investire) (uneori apare: *occupation* [ocupare]). Din acest punct de vedere, remarcăm: verbul german *besetzen* are multe sensuri, printre care *a ocupa* (de exemplu, a ocupa un loc sau, din punct de vedere militar, un oraş, o ţară); în franceză, *investissement* (investire) trimite într-un sens mai restrîns, pe de o parte, în limbaj militar, la faptul de a încercui (cu trupe) un loc (*cerner*) (şi nu de a-l ocupa), iar, pe de altă parte, în limbaj financiar, plasarea de capital într-o întreprindere (fără îndoială, acest ultim sens primează astăzi pentru conştiinţa lingvistică obişnuită). Termenii german şi francez nu se suprapun deci exact, termenul francez părînd mai adecvat pentru apropierea „economici" avute în vedere de Freud de cea care face obiectul ştiinţei economice.

*

Termenul *Besetzung* e folosit constant în opera freudiană; sfera, semnificaţia sa au cunoscut variaţii, dar a rămas prezent în toate etapele gîndirii lui Freud.

El apare în 1895, în *Studii asupra isteriei* (*Studien über Hysterie*) şi în *Proiect de psihologie* (*Entwurf einer Psychologie*); dar termeni apropiaţi ca „sumă de excitaţie", „valoare afectivă" sînt chiar anteriori (1893, 1894): încă din prefaţa sa la lucrarea lui Bernheim *Sugestia şi acţiunea sa terapeutică* (*Die Suggestion und ihre Heilwirkung*, 1888–1889), Freud vorbeşte despre deplasări de excitabilitate în sistemul nervos (*Verschiebungen von Erregbarkeit im Nervensystem*). Această ipoteză are o origine simultan clinică şi teoretică.

Din punct de vedere clinic, tratarea nevroticilor şi, în special, a istericilor i-a impus lui Freud ideea unei distincţii fundamentale între „reprezentări" şi „cuantumul de afect" cu care ele sînt investite. În acest fel, un eveniment important din istoria subiectului poate fi evocat cu indiferenţă, iar caracterul neplăcut sau insuportabil al unei trăiri va fi corelat mai degrabă cu un eveniment anodin decît cu cel care, la origine, a provocat neplăcerea (deplasare, „conexiune falsă"). Cura, aşa cum este ea descrisă în *Studii asupra isteriei*, restabilind conexiunea diferitelor reprezentări în cauză, restabileşte şi relaţia dintre amintirea evenimentului traumatic şi afect, favorizînd în acest fel descărcarea acestuia (abreacţie). Pe de altă parte, dispariţia simptomelor somatice în isterie este legată de aducerea la suprafaţă a trăirilor afective refulate, autorizînd supoziţia că, dimpotrivă, crearea simptomului se face prin conversia unei cantităţi de energie psihică în „energie de inervaţie".

Aceste fenomene şi, mai ales, cele de conversie* par să se bazeze pe un veritabil principiu de conservare a unei energii nervoase, capabilă să ia diferite forme. O asemenea concepţie îşi găseşte o formulare sistematică în *Proiect de psihologie*, unde se descrie funcţionarea aparatului nervos doar prin intervenţia unor variaţii de energie în cadrul unui sistem de neuroni. În acest text, termenul *Besetzung* desemnează atît actul de a investi un neuron (sau un sistem), adică de a-l încărca cu energie, cît şi cantitatea de energie investită, în particular o energie cviescentă (1).

Ulterior, Freud va renunţa la aceste scheme neurologice, transpunînd noţiunea de energie de investire pe planul unui „aparat psihic". Astfel, în *Interpretarea visului* (*Die Traumdeutung*, 1900), arată modul în care energia de investire se repartizează între diverse sisteme. Sistemul inconştient este supus în funcţionarea sa principiului descărcării cantităţilor de excitaţie; sistemul preconştient caută să inhibe această descărcare imediată, alocînd simultan mici cantităţi de energie activităţii de gîndire necesară explorării lumii exterioare: „...postulez că din motive de eficacitate al doilea

sistem reuşeşte să-şi menţină cea mai mare parte din investirile sale de energie în stare de repaus şi să se folosească doar de o mică parte, deplasînd-o" (2 *a*) (*vezi:* Energie liberă–energie legată).

Cu toate acestea, vom remarca faptul că transpunerea la care supune Freud tezele din *Proiect de psihologie* nu implică totuşi părăsirea oricărei referiri la ideea existenţei unei energii nervoase. „Cel care vrea să ia aceste idei în serios, scrie Freud, trebuie să le cerceteze analogiile fizice şi să-şi imagineze o cale prin care să-şi reprezinte procesul de mişcare în excitaţia neuronilor" (2 *b*).

Elaborarea noţiunii de pulsiune aduce un răspuns problemei rămase deschise în conceptualizarea economică din *Interpretarea visului*: energia investită este energia pulsională care provine din surse interne, exercită o presiune (*poussée*) continuă şi impune aparatului psihic sarcina să o transforme. În acest fel, o expresie ca „investire libidinală" semnifică: investire prin energia pulsiunilor sexuale. În a doua teorie a aparatului psihic, originea tuturor investirilor devine sinele, polul pulsional al personalităţii. Celelalte instanţe îşi iau energia din această sursă primară.

*

Noţiunea de investire, ca de altfel cea mai mare parte a noţiunilor economice, face parte din aparatul conceptual al lui Freud, fără ca el să-i fi dat o elaborare teoretică riguroasă.

De aceea, aceste noţiuni au fost parţial transmise „tînărului Freud" de neurofiziologii a căror influenţă l-a marcat (Brücke, Meynert etc.). Această stare de lucruri explică în parte incertitudinea în care se află cititorul lui Freud care caută răspunsul la un anumit număr de întrebări:

1) Folosirea termenului *investire* implică întotdeauna o anumită ambiguitate care nu a fost depăşită de teoria analitică. Cel mai des îl înţelegem în sens metaforic: el marchează o simplă analogie între operaţiile psihice şi funcţionarea unui aparat nervos conceput după un model energetic.

Cînd vorbim de investirea unei *reprezentări*, definim o operaţie psihologică într-un limbaj care se limitează să evoce, într-un mod analogic, un mecanism fiziologic ce ar putea fi paralel cu investirea psihică (investirea unui neuron, a unei engrame, de exemplu). În schimb, cînd vorbim de investirea unui *obiect*, opunînd-o investirii unei reprezentări, pierdem suportul noţiunii unui aparat psihic ca sistem închis analog sistemului nervos. Putem spune despre o reprezentare că este încărcată şi că destinul ei depinde de variaţiile acestei încărcături, în timp ce investirea unui obiect real, independent, nu poate avea acelaşi sens „realist". O noţiune ca aceea de introversie (trecere de la investirea unui obiect real la investirea unui obiect imaginar intrapsihic) pune în evidenţă o asemenea ambiguitate: ideea conservării energiei cu ocazia acestei retrageri este destul de dificil de conceput.

Anumiţi psihanalişti par să găsească într-un termen ca acela de investire garanţia obiectivă că psihologia lor dinamică este, cel puţin în principiu, legată de neurofiziologie. Într-adevăr, folosind expresii ca: investirea unei părţi a corpului, investirea aparatului perceptiv etc. se poate crea impresia folosirii unui limbaj neurologic şi a stabilirii tranziţiei dintre teoria psihanalitică şi neurofiziologie, dar aceasta din urmă nu este, de fapt, decît o transpunere a celeilalte.

2) O altă dificultate apare cînd se alătură noţiunea de investire concepţiilor topice. Pe de o parte, se presupune că orice energie de investire îşi găseşte originea în pulsiuni; dar,

pe de altă parte, se vorbeşte de o investire proprie fiecărui sistem. Dificultatea este evidentă în cazul investirii numite inconştientă. În măsura în care considerăm că, într-adevăr, această investire este de origine libidinală, ajungem să o concepem ca împingînd neîncetat reprezentările investite spre conştiinţă şi motricitate; dar Freud vorbeşte adesea de investirea inconştientă ca despre o forţă de coeziune proprie sistemului inconştient şi capabilă să atragă spre ea reprezentările: această forţă joacă un rol capital în refulare. Ne putem pune problema dacă termenul *investire* nu acoperă în acest caz noţiuni eterogene (3).

3) Se poate oare limita noţiunea de investire la accepţia ei economică? Este cert că Freud o asimilează ideii unei încărcături pozitive atribuite unui obiect sau unei reprezentări. Dar, în plan clinic şi descriptiv, nu capătă oare ea un sens mai larg? Într-adevăr, în lumea personală a subiectului, obiectele şi reprezentările sînt afectate de anumite *valori* care organizează cîmpul percepţiei şi al comportamentului. Pe de o parte, aceste valori pot apărea, din punct de vedere calitativ, ca eterogene, astfel încît nu putem concepe decît cu greu echivalenţe şi substituiri între ele. Pe de altă parte, se constată că anumite obiecte, de o valoare deosebită pentru subiect, sînt afectate nu de o încărcare pozitivă, ci de una negativă: astfel, obiectul fobic nu este dezinvestit, ci puternic „investit", ca trebuind-să-fie-evitat.

Am putea fi tentaţi în acest caz să abandonăm limbajul economic şi să traducem noţiunea freudiană de investire într-o conceptualizare inspirată de fenomenologie, în care ar domina ideile de intenţionalitate, de obiect-valoare etc. De aceea, s-ar găsi, chiar în limbajul lui Freud, expresii care să justifice acest mod de a vedea lucrurile. Este cazul articolului său în franceză *Cîteva consideraţii pentru un studiu comparativ al paraliziilor motorii organice şi isterice* (*Quelques considérations pour une étude comparative des paralysies motrices organiques et hystériques*, 1893), în care dă ca echivalent pentru *Affektbetrag* (cuantum de afect) termenul „valoare afectivă" (4). În alte texte, termenul *investire* pare să conoteze mai puţin o sarcină măsurabilă de energie libidinală, cît scopuri afective calitativ diferenţiate: astfel, obiectul matern, cînd lipseşte sugarului, se spune că este „investit de nostalgie" (*Sehnsuchtbesetzung*) (5).

*

Oricare ar fi dificultăţile ridicate de folosirea noţiunii de investire, este o stare de fapt că psihanaliştii cu greu ar putea să-l ignore dacă vor să explice numeroasele date clinice sau să aprecieze evoluţia curei. Anumite afecţiuni par să pună în evidenţă ideea că subiectul are la dispoziţia sa o anumită cantitate de energie pe care o repartizează în mod variabil în relaţia sa cu obiectele lui şi cu el însuşi. Astfel, într-o stare ca doliul, sărăcirea evidentă a vieţii de relaţie a subiectului îşi găseşte explicaţie într-o suprainvestire a obiectului pierdut, ca şi cum un veritabil echilibru energetic s-ar stabili între diferitele investiri de obiecte exterioare sau fantasmatice, ale propriului corp, ale eului etc.

(1) Cf. FREUD (S.), G., 382; E., 358–9; F., 318.
(2) FREUD (S.), *a)* G.W., II–III, 605; S.E., V, 599; F., 489. — *b)* G.W., II–III, 605; S.E., V, 599; F., 489.
(3) Pentru o tratare mai amplă a acestei probleme, cf. LAPLANCHE (J.) şi LECLAIRE (S.), „L'inconscient", in: *Les Temps Modernes*, 1961, nr. 183, cap. II.
(4) Cf. FREUD (S.), G.W., I, 54; S.E., I, 171.
(5) Cf. FREUD (S.), *Hemmung, Symptom und Angst*, 1926, G.W., XIV, 205; S.E., XX, 171; F., 100.

R.C.

INVIDIE DE PENIS

G.: Penisneid. — *F.:* envie du pénis. — *E.:* penis envy. — *S.:* envidia del pene. — *I.:* invidia del pene. — *P.:* inveja do pênis

● ***Element fundamental al sexualităţii feminine şi resort al dialecticii sale. Invidia de penis se naşte din descoperirea diferenţei anatomice dintre sexe: fetiţa se simte defavorizată în raport cu băiatul şi doreşte să posede, ca şi el, un penis (complexe de castrare); apoi, această invidie de penis ia în desfăşurarea complexului Œdip două forme derivate: dorinţa de a dobîndi un penis în interior (în primul rînd, sub forma dorinţei de a avea un copil); dorinţa de a se bucura de penis în coit.***

Invidia de penis poate duce la numeroase manifestări patologice sau sublimate.

■ Pe măsură ce Freud încearcă să găsească specificul sexualităţii feminine, care la început era implicit concepută ca simetrică celei masculine, noţiunea de invidie de penis ocupă în teoria sa din ce în ce mai multă importanţă.

Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905), centrate pe evoluţia sexualităţii masculine nu conţin, în prima ediţie, nici o referinţă la invidia de penis. Prima aluzie nu apare decît în 1908, în articolul *Teoriile sexuale infantile* (*Über infantile Sexualtheorien*); Freud indică aici interesul pe care fetiţa îl poartă penisului băiatului, interes care „...este inspirat de invidie (*Neid*) [...]. Cînd ea exprimă dorinţa: «mi-ar plăcea mai mult să fiu băiat», noi ştim care este lipsa pe care această dorinţă încearcă să o repare" (1).

Termenul „invidie de penis" pare deja admis în psihanaliză cînd Freud îl menţionează în 1914 (2) pentru a descrie manifestarea complexului de castrare la fetiţă.

În lucrarea *Despre transformările pulsiunii, cu precădere în erotismul anal* (*Über Triebumsetzungen, insbesondere der Analerotik*, 1917), Freud nu descrie prin invidie de penis numai dorinţa feminină de a avea un penis ca băiatul; el îi indică principalele avataruri: dorinţa de a avea un copil după echivalenţa simbolică penis–copil; dorinţa de bărbat ca „apendice al penisului" (3).

Concepţia freudiană despre sexualitatea feminină (4) tratează invidia de penis ca esenţială în evoluţia psihosexuală spre feminitate, care presupune o schimbare a zonei erogene (de la clitoris la vagin) şi o schimbare de obiect (ataşamentul preœdipian faţă de mamă făcînd loc iubirii œdipiene pentru tată). În această schimbare, complexul de castrare* şi invidia de penis joacă, la diferite niveluri, un rol de articulare:

a) resentiment faţă de mamă că nu a dotat fetiţa cu un penis;

b) deprecierea mamei, care apare astfel castrată;

c) renunţarea la activitatea falică (masturbare clitoridiană), pasivitatea luîndu-i locul;

d) echivalenţă simbolică penis–copil.

„Dorinţa (*Wunsch*) cu care fetiţa se întoarce spre tată este fără îndoială la originea dorinţei de penis, pe care mama i l-a refuzat şi pe care acum speră să-l aibă de la tată. Totodată, feminitatea nu se instalează decît atunci cînd dorinţa de penis e înlocuită prin dorinţa de a avea un copil, iar copilul, după vechea echivalenţă simbolică, vine în locul penisului" (5 *a*).

De mai multe ori, Freud a indicat care sînt urmele lăsate de invidia de penis în trăsăturile de caracter („complex de masculinitate", de exemplu) sau în simptomele nevrotice ale femeii. În mod obişnuit, de altfel, cînd se vorbeşte despre invidie de penis,

se face de fapt referire la aceste resturi ce persistă în stadiul adult, pe care psihanaliza le depistează sub forme deghizate.

În sfîrşit, Freud, care a subliniat întotdeauna persistenţa în inconştient a invidiei de penis dincolo de renunţări aparente, a indicat într-una din ultimele sale scrieri ceea ce invidia de penis prezintă ca ireductibil pentru analiză (6).

*

După cum se observă, „invidia de penis" prezintă o ambiguitate pe care Jones a subliniat-o şi a încercat să o înlăture punînd în evidenţă trei sensuri:

„(α) dorinţa de a obţine un penis, de obicei înghiţindu-l, şi de a-l reţine în interiorul corpului, adesea transformîndu-l acolo într-un copil;

(b) dorinţa de a poseda un penis în regiunea clitoridiană [...];

(c) dorinţa adultă de a se bucura de penis în coit" (7).

Această distincţie, oricît de utilă ar fi, nu trebuie să conducă totuşi la ideea că cele trei modalităţi ale invidiei de penis sînt străine una faţă de alta. Concepţia psihanalitică a sexualităţii feminine tinde exact spre descrierea căilor şi echivalenţelor care le leagă (α).

*

Mai mulţi autori (K. Horney, H. Deutsch, E. Jones, M. Klein) au discutat teza freudiană conform căreia invidia de penis este un dat primar şi nu o formaţiune construită sau utilizată secundar împotriva unor dorinţe mai primitive. Fără să vrem să rezumăm această importantă discuţie, să notăm că Freud îşi menţine teza datorită funcţiei, centrală pentru ambele sexe, pe care o atribuie falusului (*vezi:* Faza falică; Falus).

▲ (α) În anumite pasaje din Freud, se întîlnesc două expresii: invidie (*Neid*) şi dorinţă (*Wunsch*) de penis, dar nu se poate stabili între ele o diferenţă de utilizare (de exemplu, *Continuare la prelegerile introductive în psihanaliză* [*Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1932]) (5 *b*).

(1) FREUD (S.). G.W., VII, 180; S.E., IX, 218.
(2) Cf. FREUD (S.). *Zur Einführung des Narzißmus*, 1914. G.W., X, 159; S.E., XIV, 92.
(3) FREUD (S.). G.W., X, 405; S.E., XVII, 129.
(4) Cf. în special: FREUD (S.). *Einige psychische Folgen des anatomischen Geschlechtsunterschieds*, 1925. *Über die weibliche Sexualität*, 1931. *Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1932. — MACK BRUNSWICK (R.). „The Prœdipal Phase of the Libido Development", 1940, in: *Psa. Read.*
(5) FREUD (S.). *Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1932. — *a)* G.W., XV, 137; S.E., XXII, 128; F., 175. — *b)* G.W., XV, 137–9; S.E., XXII, 128–30; F., 175–7.
(6) Cf. FREUD (S.). *Die endliche und die unendliche Analyse*, 1937. G.W., XVI, 97–8; S.E., XXII, 250–1; F., 35–7.
(7) JONES (E.). „The Phallic Phase", 1932, in *Papers on Psychoanalysis*, Baillière, Londra, ediţia a 5-a, 1950, 469.

V.Ş.

ISTERIE

G.: Hysterie. — *F.:* hystérie. — *E.:* hysteria. — *S.:* histeria *sau* histerismo. — *I.:* isteria *sau* isterismo. — *P.:* histeria.

● ***Clasă de nevroze ce prezintă tablouri clinice foarte variate. Cele două forme simptomatice cel mai bine individualizate sînt* isteria de conversie, *în care conflictul psihic este simbolizat prin simptome corporale dintre cele mai diverse, paroxistice (exemplu: criză emoţională cu teatralism) sau mai durabile (exemplu: anestezii, paralizii isterice, senzaţie de* globus hystericus *etc.) şi* isteria de angoasă, *în care angoasa este fixată într-un mod mai mult sau mai puţin stabil la un anumit obiect exterior (fobii).***

Prin descoperirea de către Freud în isteria de conversie a unor trăsături etio-patogenice majore, psihanaliza are posibilitatea să raporteze la o aceeaşi structură isterică tablouri clinice variate, care se traduc în organizarea personalităţii şi modul de existenţă, chiar în condiţiile absenţei simptomelor fobice şi de conversie patente.

Specificitatea isteriei este căutată în prevalenţa unui anumit tip de identificare, a anumitor mecanisme (mai ales refularea, deseori manifestă), în emergenţa conflictului œdipian care se desfăşoară predominant în registrele libidinale falic şi oral.

■ Noţiunea unei maladii isterice este foarte veche, fiind întîlnită încă de la Hipocrate. Delimitarea ei a urmat avatarurile istoriei medicinei. În această privinţă, nu putem decît să trimitem cititorul la bogata literatură dedicată problemei (1, 2 *a*).

La sfîrşitul secolului al XIX-lea, mai ales sub influenţa lui Charcot, problema pusă de isterie gîndirii medicale şi metodei anatomo-clinice dominante este la ordinea zilei. Foarte schematic, se poate spune că soluţia e căutată în două direcţii: fie, în condiţiile absenţei oricărei leziuni organice, raportarea simptomelor isterice la sugestie, autosugestie, chiar la simulare (linie de gîndire care va fi preluată şi sistematizată de Babinski), fie tratarea isteriei drept o boală ca oricare alta, la fel de bine definită şi precisă în simptome ca o afecţiune neurologică (de pildă, studiile lui Charcot). Calea urmată de Breuer şi Freud (şi, dintr-o altă perspectivă, de Janet) îi face să depăşească o asemenea opoziţie. Ca şi Charcot, de a cărui influenţă se ştie în ce măsură a fost marcat, Freud consideră isteria ca pe o boală psihică bine definită, necesitînd o etiologie specifică. Pe de altă parte, încercînd să-i stabilească „mecanismul psihic", el se aliniază unui adevărat curent care face din isterie „o boală prin reprezentare" (2 *b*). Se ştie că definirea etiologiei psihice a isteriei coincide cu formularea principalelor descoperiri ale psihanalizei (inconştient, fantasmă, conflict defensiv şi refulare, identificare, transfer etc.).

Pe urmele lui Freud, psihanaliştii n-au încetat să considere nevroza isterică şi nevroza obsesională drept cei doi versanţi majori ai cîmpului nevrozelor (α), ceea ce nu exclude posibilitatea combinării lor, ca structuri, în diverse tablouri clinice.

Freud a adăugat structurii isterice un tip de nevroză ale cărei simptome cele mai marcante sînt fobiile, dîndu-i numele de isterie de angoasă (*vezi:* Isterie de angoasă).

▲ (α) Trebuie oare să admitem ca entitate specifică o *psihoză* isterică ce prezintă mai ales halucinaţii adesea vizuale trăite în mod dramatic? Cel puţin la început, Freud punea această problemă într-un cadru separat, mai multe cazuri din *Studii asupra isteriei* (*Studien über Hysterie*, 1895) ridicînd, pentru cititor, această chestiune nosografică.

(1) Cf. in: EY (H.). *Encyclopédie médico-chirurgicale: Psychiatrie*, 1955; ROSOLATO (G.). *Introduction à l'étude de l'hystérie*, 37335, A[10]. — ZILBOORG (G.). *A History of Medical Psychology*, Norton, New York, 1941.
(2) Cf. JANET (P.). *L'état mental des hystériques*, Alcan, Paris, 1894. — *a) Passim.* — *b)* Partea întîi, cap. VI, 40–7.
(3) Cf. FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1887–1902. *Manuscrisul H.* G., 118–24; E., 109–15; F., 98–102.

R.C.

ISTERIE DE ANGOASĂ

G.: Angsthysterie. — *F.:* hystérie d'angoisse. — *E.:* anxiety hysteria. — *S.:* histeria de angustia. — *I.:* isteria d'angoscia. — *P.:* histeria de angústia.

● ***Termen introdus de Freud pentru a individualiza o forma de nevroză al cărei simptom central este fobia şi pentru a sublinia asemănarea ei structurală cu isteria de conversie.***

■ Termenul *isterie de angoasă* a fost introdus în literatura psihanalitică de W. Stekel, în *Stările de angoasă nevrotică şi tratamentul lor* (*Nervöse Angstzustände und ihre Behandlung*, 1908), la sugestia lui Freud (1).

Această inovaţie terminologică se justifică astfel:

a) Simptome fobice se întîlnesc în diverse afecţiuni nevrotice şi psihonevrotice. Ele sînt prezente în nevroza obsesională şi în schizofrenie; chiar în nevroza de angoasă*, după Freud, se pot întîlni anumite simptome de alură fobică.

De aceea, Freud, în *Micul Hans*, consideră că fobia nu poate fi considerată ca „proces patologic independent" (2 *a*).

b) Există totuşi o formă de nevroză în care fobia constituie simptomul central. Freud nu a individualizat-o de la bun început; în primele sale elaborări teoretice, fobiile erau fie asociate nevrozei obsesionale, fie nevrozei de angoasă ca nevroză actuală (3). Analiza micului Hans i-a oferit ocazia să specifice nevroza fobică şi să-i releve asemănarea structurală cu isteria de conversie. Într-adevăr, în ambele situaţii, acţiunea refulării tinde înainte de toate să separe afectul de reprezentare. Freud subliniază totuşi o diferenţă esenţială: în isteria de angoasă, „...libidoul pe care refularea l-a detaşat de materialul patogen nu este *convertit* [...], ci eliberat sub formă de angoasă" (2 *b*). Formarea simptomelor fobice îşi găseşte originea „...într-o activitate psihică ce se exercită de la început pentru a lega din nou psihic angoasa devenită liberă" (2 *c*). „Isteria de angoasă se dezvoltă totdeauna mai mult în sensul «fobiei»" (2 *d*).

Acest text atestă că nu putem considera foarte exact isteria de angoasă şi nevroza fobică drept termeni efectiv sinonimi. Termenul *isterie de angoasă*, mai puţin descriptiv, orientează atenţia asupra mecanismului constitutiv al nevrozei în chestiune şi pune accentul pe faptul că deplasarea asupra unui obiect fobic este secundară apariţiei unei angoase libere, nelegată de vreun obiect.

(1) Cf. FREUD (S.). G.W., VII, 467; S.E., IX, 250–1.
(2) FREUD (S.). *Analyse der Phobie eines fünfjährigen Knaben*, 1909. — *a)* G.W., VII, 349; S.E., X, 115; F., 175. — *b)* G.W., VII, 349; S.E., X, 115; F., 175. — *c)* G.W., VII, 350; S.E., X, 117; F., 176. — *d)* G.W., VII, 350; S.E., X, 116; F., 176.
(3) Cf. FREUD (S.). *Über die Berechtigung, von der Neurasthenie einen bestimmten Symptomenkomplex als «Angstneurose» abzutrennen*, 1895. *Die Abwehr-Neuropsychosen*, 1894. *Obsessions et phobies. Leur mécanisme psychique et leur étiologie*, 1895.

R.C.

ISTERIE DE APĂRARE

G.: Abwehrhysterie. — *F.:* hystérie de défense. — *E.:* defence hysteria. — *S.:* histeria de defensa. — *I.:* isteria da difesa. — *P.:* histeria de defesa.

● ***Formă de isterie delimitată de Freud în anii 1894–1895 de alte două forme de isterie: isteria hipnoidă şi isteria de retenţie.***

Ea se individualizează prin activitatea de apărare pe care subiectul o exercită contra reprezentărilor susceptibile să provoace afecte neplăcute.

După ce evidenţiază intervenţia apărării în orice formă de isterie, Freud nu mai recurge la termenul* isterie de apărare *şi nici la distincţia pe care o presupune.

■ În *Psihonevrozele de apărare* (*Die Abwehr-Neuropsychosen*, 1894), Freud introduce, dintr-o perspectivă patogenică, distincţia dintre trei forme de isterie — hipnoidă, de retenţie, de apărare — şi desemnează în mod special ca aport personal isteria de apărare, din care face prototipul psihonevrozelor de apărare* (1).

Vom observa că, începînd cu *Comunicare preliminară* (*Vorläufige Mitteilung*, 1893) a lui Breuer şi Freud, imposibilitatea abreacţiei* — ce caracterizează isteria — este asociată cu două serii de condiţii: pe de o parte, o stare specifică, în care se află subiectul în momentul traumei (stare hipnoidă*); pe de altă parte, condiţii legate de însăşi natura traumei*: condiţii externe sau acţiunea intenţională (*absichtlich*) a subiectului care se apără contra conţinuturilor „penibile" (2 *a*). În această primă fază a teoriei, apărarea, retenţia şi starea hipnoidă apar ca factori etiologici care colaborează la producerea isteriei. Deoarece unul dintre ei este considerat prioritar, starea hipnoidă va fi considerată, datorită influenţei lui Breuer, „...fenomenul fundamental al acestei nevroze" (2 *b*).

În *Psihonevrozele de apărare*, Freud explică acest ansamblu de condiţii pînă la a diferenţia trei tipuri de isterie; dar, de fapt, el nu stăruie decît asupra isteriei de apărare.

Într-o a treia fază — *Studii asupra isteriei* (*Studien über Hysterie*, 1895) —, deşi deosebirea este menţinută de Freud, ea pare să-i servească mai ales pentru a promova, în dauna prevalenţei stării hipnoide, noţiunea de apărare. Iată ce observă Freud: „Lucru curios, în experienţa mea nu am întîlnit isterie hipnoidă veritabilă; toate cazurile pe care am încercat să le tratez s-au dovedit pînă la urmă isterie de apărare" (2 *c*). Similar, el pune la îndoială existenţa unei isterii de retenţie de sine stătătoare şi emite ipoteza că „...la baza isteriei de retenţie zace un element de apărare care a transformat întregul proces în fenomen isteric" (2 *d*).

Să amintim, în sfîrşit, că termenul *isterie de apărare* dispărea după *Studii asupra isteriei*. Totul s-a întîmplat aşadar ca şi cum n-ar fi fost creat decît pentru a face ca noţiunea de apărare să prevaleze asupra aceleia de stare hipnoidă. O dată obţinut acest rezultat — considerarea apărării ca proces fundamental al isteriei, extinderea modelului conflictului defensiv la alte nevroze —, termenul *isterie de apărare* îşi pierde evident raţiunea de a fi.

(1) Cf. FREUD (S.). G.W., I, 60–1; S.E., III, 45–7.
(2) FREUD (S.). *Studien über Hysterie*, 1895. — *a)* Cf. G.W., 1, 89; S.E., II, 10–11; F., 7. — *b)* Cf. G.W., I, 91; S.E., II, 12; F., 8. — *c)* G.W., I, 289; S.E., II, 286; F., 231. — *d)* G.W., I, 290; S.E., II, 286; F., 231.

R.C.

ISTERIE DE CONVERSIE

G.: Konversionshysterie. — *F.:* hystérie de conversion. — *E.:* conversion hysteria. — *S.:* histeria de conversión. — *I.:* isteria di conversione. — *P.:* histeria de conversão.

● ***Formă de isterie care se caracterizează prin prevalenţa simptomelor de conversie.***

■ În primele lucrări ale lui Freud, termenul *isterie de conversie* nu este folosit, mecanismul conversiei* caracterizînd pe atunci isteria în general. Cînd, o dată cu analiza *Micul Hans*, Freud pune în legătură isteria, sub numele de isterie de angoasă*, cu un sindrom fobic, termenul *isterie de conversie* apare pentru a desemna una dintre formele de isterie: „Există pur şi simplu o isterie de conversie, fără nici o angoasă, aşa cum există o isterie de angoasă simplă, care se manifestă prin senzaţii de angoasă şi fobii, fără să i se adauge conversia" (1).

(1) FREUD (S.). *Analyse der Phobie eines fünfjährigen Knaben*, 1909, G.W., VII, 349; S.E., X, 116; F., 175.

R.C.

ISTERIE DE RETENŢIE

G.: Retentionshysterie. — *F.:* hystérie de rétention. — *E.:* retention hysteria. — *S.:* histeria de retención. — *I.:* isteria da ritenzione. — *P.:* histeria de retenção.

● ***Formă de isterie delimitată de Breuer şi Freud în anii 1894–1895 de alte două forme de isterie: isteria hipnoidă şi isteria de apărare.***

Patogenia ei se caracterizează prin faptul că afectele, mai ales sub acţiunea circumstanţelor exterioare defavorabile, n-au putut fi exprimate prin abreacţie.

■ Freud individualizează isteria de retenţie ca formă de isterie în *Psihonevrozele de apărare* (*Die Abwehr-Neuropsychosen*, 1894).

În *Comunicare preliminară* (*Vorläufige Mitteilung*, 1893), noţiunea, dacă nu termenul, de retenţie era prezentă pentru a desemna o serie de condiţii etiologice în care, în opoziţie cu starea hipnoidă, *natura* traumei face abreacţia imposibilă: trauma se loveşte fie de condiţii sociale care împiedică abreacţia ei, fie de o apărare a subiectului însuşi (1 *a*).

Mai mult descriptivă decît explicativă, noţiunea de retenţie avea să dispară repede: într-adevăr, cînd vrea să explice fenomenul de retenţie, Freud întîlneşte apărarea. Este ceea ce ilustrează, în experienţa terapeutică, o observaţie a lui Freud — cazul Rosalie (1 *b*) — la care face fără îndoială aluzie cînd scrie: „Pentru un caz pe care-l consideram o isterie de retenţie tipică, scontam pe o reuşită uşoară şi sigură, dar care n-a avut loc, în pofida facilităţii travaliului terapeutic. Presupunem deci, cu toată precauţia cerută de ignoranţă, că şi la baza isteriei de retenţie se află un element de apărare care a transformat tot procesul în fenomen isteric" (1 *c*).

(1) FREUD (S.). *Studien über Hysterie*, 1895. — *a)* Cf. G.W., I, 89; S.E., II, 10; F., 7. — *b)* Cf. G.W., I, 237–41; S.E., II, 169–73; F., 135–38. — *c)* G.W., I, 289–90; S.E., II, 286; F., 231.

R.C.

ISTERIE HIPNOIDĂ

G.: Hypnoidhysterie. — *F.:* hystérie hypnoïde. — *E.:* hypnoid hysteria. — *S.:* histeria hipnoide. — *I.:* isteria ipnoida. — *P.:* histeria hipnóide.

● ***Termen folosit de Breuer şi Freud în anii 1894–1895: formă de isterie care-şi are originea în stările hipnoide; subiectul nu poate integra în persoana şi istoria sa reprezentările care apar în cursul acestor stări. Acestea formează în aceste condiţii un grup psihic separat, inconştient, susceptibil să provoace efecte patogene.***

■ În ce priveşte substratul teoretic al acestei noţiuni, recomandăm cititorului articolul *Stare hipnoidă*. Facem observaţia că termenul *isterie hipnoidă* nu se întîlneşte în textele scrise de Breuer singur; pare logic să credem că aici este vorba de o denumire dată de Freud. Într-adevăr, pentru Breuer, orice isterie este „hipnoidă" pentru că-şi găseşte condiţia ultimă în starea hipnoidă; pentru Freud, isteria hipnoidă nu este decît o formă de isterie alături de isteria de retenţie* şi, mai ales, de isteria de apărare*: distincţie care-i va permite mai întîi să limiteze, apoi să refuze recunoaşterea rolului stării hipnoide în raport cu cel al apărării.

R.C.

ISTERIE TRAUMATICĂ

G.: traumatische Hysterie. — *F.:* hystérie traumatique. — *E.:* traumatic hysteria. — *S.:* histeria traumática. — *I.:* isteria traumatica. — *P.:* histeria traumática.

● ***Tip de isterie descris de Charcot: simptomele somatice şi, mai ales, paraliziile apar adesea după o perioadă de latenţă, consecutiv unui traumatism fizic, dar fără ca acesta să poată explica mecanic simptomele în cauză.***

■ În lucrările sale asupra isteriei, între 1880 şi 1890, Charcot studiază anumite paralizii isterice consecutive unor traumatisme fizice destul de importante pentru ca subiectul să-şi simtă viaţa ameninţată, dar care nu provoacă pierderea cunoştinţei. Asemenea traumatisme nu pot explica paralizia din punct de vedere neurologic. Charcot observă de asemenea că paralizia se instalează după o perioadă mai mult sau mai puţin lungă de „incubaţie", de „elaborare"* psihică.

Charcot a avut ideea să reproducă experimental, sub hipnoză, paralizii de acelaşi tip, folosind un traumatism minim sau simpla sugestie. El aduce astfel dovada că simptomele în cauză erau provocate nu de şocul fizic, ci de reprezentările care-i erau asociate şi care apăreau în cursul unei stări psihice speciale.

Freud a remarcat continuitatea dintre o asemenea explicaţie şi primele explicaţii pe care Breuer şi el însuşi le-au dat despre isterie: „*Există o analogie completă între paralizia traumatică şi isteria comună, netraumatică.* Singura diferenţă este că în primul caz efectul a fost produs de un traumatism major, în timp ce, în al doilea, rar se întîmplă să trebuiască să fie semnalat *un singur* eveniment major, fiind vorba mai curînd de *o serie* de impresii afective [...]. Chiar în cazul traumatismului mecanic major al isteriei traumatice, ceea ce produce rezultatul nu este factorul mecanic, ci efectul groazei, traumatismul *psihic*" (1).

Se ştie că schema isteriei hipnoide* reia cele două elemente etiologice reperate deja de Charcot: traumatismul* psihic şi starea psihică specială (stare hipnoidă*, afect de groază*) în cursul căreia acesta survine.

(1) FREUD (S.). *Über den psychischen Mechanismus hysterischer Phänomene*, 1893, G., in *Wien. med. Presse* 34 (4), 121–6; S.E., III, 30–1.

R.C.

IZOLARE

G.: Isolieren *sau* Isolierung. — *F.:* isolation. — *E.:* isolation. — *S.:* aislamiento. — *I.:* isolamento. — *P.:* isolamento.

● ***Mecanism de apărare, tipic mai ales nevrozei obsesionale şi care constă în a izola o idee sau un comportament în aşa fel încît conexiunile lor cu alte idei sau cu restul existenţei subiectului sînt întrerupte. Printre procedeele de izolare să citäm pauzele în fluxul gîndirii, formulele, ritualurile şi în general toate măsurile care permit instalarea unui hiatus în succesiunea temporală a ideilor sau actelor.***

■ Textul cel mai explicit al lui Freud despre izolare se află în *Inhibiţie, simptom şi angoasă* (*Hemmung, Symptom und Angst*, 1926) (1 *a*), unde este descrisă ca o tehnică specială a nevrozei obsesionale.

Anumiţi bolnavi se apără contra unor idei, impresii, acţiuni, izolîndu-le de context printr-o pauză în timpul căreia „...nimic nu mai are dreptul să se producă, nimic nu este perceput, nici o acţiune nu se realizează" (1 *b*). Această tehnică activă, „motrice", este calificată de Freud ca magică; el o apropie de procedeul normal de concentrare la subiectul care încearcă să nu se lase furat de la obiectul actual al gîndurilor sale.

Izolarea se manifestă în diferite simptome obsesionale; o vedem funcţionînd în special în cură, unde regula asocierii libere, opunîndu-i-se, o pune în evidenţă (subiecţi care îşi separă radical analiza de propria viaţă, o suită de idei de ansamblul şedinţei, o reprezentare de contextul ei ideo-afectiv).

Freud reduce în ultimă analiză tendinţa la izolare la un mod arhaic de apărare contra pulsiunii: interdicţia atingerii, „...contactul corporal fiind scopul imediat al investirii de obiect, fie ea agresivă sau tandră" (1 *c*).

Din acest punct de vedere, izolarea apare ca „...o suprimare a posibilităţii de contact, ca un mijloc de a împiedica atingerea unui lucru; similar, cînd nevroticul izolează o impresie sau o activitate printr-o pauză, el ne dă simbolic de înţeles că nu va permite gîndurilor care le privesc să intre în contact asociativ cu alte gînduri" (1 *d*).

Se cuvine să adăugăm că în acest pasaj din *Inhibiţie, simptom şi angoasă* izolarea nu este redusă la un anumit tip de simptom, ci capătă o semnificaţie mai generală. Ea este comparată cu refularea la isteric: deşi experienţa traumatizantă nu este refulată în inconştient, ea este „...privată de afectul ei, iar relaţiile ei asociative sînt reprimate (*unterdrückt*) sau rupte în aşa fel încît persistă ca şi cum ar fi izolată şi n-ar fi reprodusă în cursul activităţii de gîndire" (1 *e*). Procedeele de izolare observate în simptomele nevrozei obsesionale nu fac decît să reia şi să întărească acest tip de clivaj anterior.

Luată în acest sens mai larg, noţiunea de izolare este prezentă în gîndirea lui Freud de la primele reflecţii asupra activităţii de apărare în general. În acest fel, în *Psihonevrozele de apărare* (*Die Abwehr-Neuropsychosen*, 1894), apărarea, atît în isterie, cît şi în grupul de fobii şi obsesii, este concepută ca o izolare: „...apărarea se produce prin separarea de reprezentarea insuportabilă şi de afectul ei; reprezentarea, chiar slăbită şi izolată, rămîne în conştiinţă" (2).

*

Termenul *izolare* este folosit uneori în limbajul psihanalitic într-un mod cam nesigur, ceea ce impune anumite rezerve.

Se confundă adesea izolarea cu procese care se combină cu ea sau al căror rezultat poate fi, cum sînt deplasarea, neutralizarea afectului şi chiar disocierea psihotică.

Se vorbeşte de asemenea uneori de izolarea simptomului în cazul subiecţilor care resimt şi-şi prezintă simptomele ca independente de orice context şi ca şi cum le-ar fi străine. Aici este vorba de un mod de a fi care nu implică în mod necesar ca procesul subiacent să fie mecanismul obsesional al izolării. În sfîrşit, să notăm că este o caracteristică foarte generală a simptomului să localizeze conflictul; orice simptom poate deci să apară ca izolat în raport cu ansamblul existenţei subiectului.

De fapt, ne gîndim că ar fi profitabil să rezervăm termenul *izolare* pentru a conota un proces specific de apărare care merge de la compulsiune pînă la o atitudine sistematică şi concertată şi care constă dintr-o ruptură a conexiunilor asociative ale unui gînd sau ale unei acţiuni, mai ales în raport cu ceea ce le precede sau le urmează în timp.

(1) FREUD (S.). *a)* Cf. G.W., XIV, 150–2; S.E., XX, 120–2; F., 43–5. — *b)* G.W., XIV, 150; S.E., XX, 120; F., 43. — *c)* G.W., XIV, 152; S.E., XX, 122; F., 44. — *d)* G.W., XIV, 152; S.E., XX, 122; F., 45. — *e)* G.W., XIV, 150; S.E., XX, 120; F., 43.
(2) FREUD (S.). G.W., I, 72; S.E., III, 58.

R.C.

Î

ÎNCORPORARE

G.: Einverleibung. — *F.:* incorporation. — *E.:* incorporation. — *S.:* incorporación. — *I.:* incorporazione. — *P.:* incorporação.

● ***Proces prin care subiectul, într-un mod mai mult sau mai puţin fantasmatic, determină pătrunderea unui obiect înăuntrul corpului său. Încorporarea constituie un scop pulsional şi un mod de relaţie de obiect caracteristice stadiului oral; aflată într-un raport privilegiat cu activitatea bucală şi ingestia de hrană, ea poate fi trăită şi în raport cu alte zone erogene şi cu alte funcţii. Ea constituie prototipul corporal al introiecţiei şi al identificării**.**

■ O dată cu elaborarea noţiunii de stadiu oral (1915), Freud a introdus şi termenul *încorporare* (1), care pune accent pe relaţia cu obiectul, în timp ce anterior, mai ales în prima ediţie a lucrării *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii* (*Drei Abhandlungen zür Sexualtheorie*, 1905), el descria activitatea orală sub aspectul relativ limitat al plăcerii suptului.

În încorporare se intrică mai multe scopuri pulsionale. Freud, în 1915, în cadrul a ceea ce constituia pe atunci teoria sa cu privire la pulsiuni (opoziţia dintre pulsiunile sexuale şi pulsiunile eului sau de autoconservare), subliniază că cele două activităţi — sexuală şi alimentară — sînt aici strîns legate. În cadrul ultimei teorii a pulsiunilor (opoziţia dintre pulsiunile de viaţă şi pulsiunile de moarte), va fi pusă în evidenţă mai ales unirea libidoului şi a agresivităţii: „În stadiul de organizare orală a libidoului, apropierea afectivă (*l'emprise amoureuse*) a obiectului coincide încă cu aneantizarea sa" (2). Această concepţie va fi dezvoltată de Abraham şi ulterior de M. Klein (*vezi:* Stadiu sadic-oral).

De fapt, în încorporare sînt efectiv prezente trei semnificaţii: procurarea unei plăceri prin determinarea pătrunderii unui obiect în sine; distrugerea acestui obiect; asimilarea calităţilor acestui obiect prin păstrarea acestuia în interiorul propriu. Acest ultim aspect face din încorporare matricea introiecţiei şi a identificării.

Încorporarea nu este limitată nici la activitatea orală propriu-zisă, nici la stadiul oral, deşi oralitatea constituie modelul oricărei încorporări. Într-adevăr, alte zone erogene şi alte funcţii pot să-i fie suport (încorporarea prin piele, respiraţie, vedere, audiţie). Există, de asemenea, o încorporare anală, cavitatea anală fiind asimilată unei guri, şi o încorporare genitală, manifestată mai ales în fantasma de retenţie a penisului în interiorul corpului.

Abraham, apoi M. Klein au semnalat că procesul de încorporare sau canibalismul* pot să fie şi parţiale, adică să vizeze obiectele parţiale*.

(1) Cf. FREUD (S.), secţiunea 6 adăugată în 1915: G.W., V, 98; S.E., VII, 197; F., 95.
(2) FREUD (S.). *Jenseits des Lustprinzips*, 1920. G.W., XIII, 58; S.E., XVIII, 54; F., 62.

R.C.

ÎNTOARCERE A REFULATULUI

G.: Wiederkehr (*sau* Rückkehr) des Verdrängten. — *F.:* retour du refoulé. — *E.:* return (*sau* breakthrough) of the repressed. — *S.:* retorno de lo reprimido. — *I.:* ritorno del rimosso. — *P.:* retôrno do recalcado.

● ***Proces prin care elementele refulate, care nu au fost niciodată distruse de refulare, tind şi reuşesc să reapară într-o manieră deformată, sub formă de compromis.***

■ Freud a insistat întotdeauna asupra caracterului „indestructibil" al conţinuturilor inconştiente (1). Nu numai că elementele refulate nu sînt distruse, dar ele au tendinţa permanentă de a reapărea la nivelul conştiinţei pe căi mai mult sau mai puţin ocolite şi prin intermediul unor formaţiuni derivate mai mult sau mai puţin nerecognoscibile: derivatele inconştientului (α).

Ideea că simptomele pot fi explicate prin întoarcerea refulatului apare încă din primele texte psihanalitice ale lui Freud. Tot acolo găsim şi ideea esenţială că întoarcerea refulatului se realizează prin intermediul „formaţiunii de *compromis* între reprezentările refulate şi [reprezentările] refulante" (2). Însă relaţiile dintre mecanismele refulării* şi cel al întoarcerii refulatului au fost înţelese de Freud în mod destul de diferit:

1. În *Delir şi vise în* Gradiva *de Jensen* (*Der Wahn und die Träume in W. Jensens Gradiva*, 1907), de exemplu, Freud insistă asupra faptului că refulatul foloseşte pentru a se întoarce aceleaşi căi asociative care au fost parcurse în timpul refulării (3 *d*). Cele două operaţii sînt deci intim legate una de alta şi aproape simetrice; Freud utilizează aici apologul ascetului care, încercînd să alunge ispita cu ajutorul imaginii crucifixului, vede apărînd în locul celui crucificat imaginea unei femei goale: „...refulatul obţine în cele din urmă victoria în şi prin [reprezentarea] refulantă" (3 *b*).

2. Freud a renunţat însă la această idee, pe care o revizuieşte, de exemplu, într-o scrisoare către Ferenczi din 6.12.1910, afirmînd că întoarcerea refulatului este un mecanism specific (4). Această afirmaţie este reluată în *Refularea* (*Die Verdrängung*, 1915), unde întoarcerea refulatului este concepută ca un al treilea timp, independent, al operaţiei refulării luată în sens larg (5). Freud descrie acest proces în diferite nevroze, arătînd că întoarcerea refulatului se realizează prin deplasare, condensare, conversie etc.

De asemenea, Freud a indicat condiţiile generale ale întoarcerii refulatului: slăbirea contrainvestirii*, întărirea presiunii pulsionale (sub influenţa biologică a pubertăţii, de exemplu), apariţia de evenimente actuale care evocă materialul refulat (6).

▲ (α) În legătură cu problematica unei astfel de idei, ne putem referi la o notă din *Inhibiţie, simptom şi angoasă* (*Hemmung, Symptom und Angst*, 1926), în care Freud se întreabă dacă dorinţa refulată îşi transferă întreaga energie derivatelor sale sau se menţine ea însăşi în inconştient (7).

(1) Cf. FREUD (S.). *Die Traumdeutung*, 1900. G.W., II–III, 583; S.E., V, 577; F., 472.
(2) FREUD (S.). *Weitere Bemerkungen über die Abwehr-Neuropsychosen*, 1896. G.W., I, 387; S.E., III, 170.
(3) FREUD (S.). *a)* Cf. G.W., VII, 60–1; S.E., IX, 35; F. 139–40. — *b)* G.W., VII, 60–1; S.E., IX, 35; F., 139–40.
(4) Cf. JONES (E.). *Sigmund Freud: Life and Work*, 1953–1955–1957, vol. II., E., Hogarth Press, Londra, 1955, 499; F., PUF, Paris, 472.
(5) Cf. FREUD (S.). G.W., X, 256–8; S.E., XIV, 154–6; F., 82–6.

(6) Cf. FREUD (S.). *Der Mann Moses und die monotheistische Religion*, 1939. G.W., XVI, 210–2; S.E., XXIII, 95–6; F., 145.
(7) Cf. FREUD (S.). G.W., XIV, 173, n.; S.E., XX, 142, n.; F., 67, n.

V.D.Z.

ÎNTOARCERE ASUPRA PROPRIEI PERSOANE

G.: Wendung gegen die eigene Person. — *F.:* retournement sur la personne propre. — *E.:* turning round upon the subject's own self. — *S.:* vuelta en contra del sujeto. — *I.:* riflessione sulla propria persona. — *P.:* volta contra si mesmo.

● ***Proces prin intermediul căruia pulsiunea înlocuieşte un obiect independent prin propria persoană.***

Vezi: **Transformarea în contrariu.**

V.D.Z.

J

JUDECATĂ DE CONDAMNARE

G.: Verurteilung *sau* Urteilsverwerfung. — *F.:* jugement de condamnation. — *E.:* judgment of condemnation. — *S.:* juicio de condenación. — *I.:* rifiuto da parte del giudizio; condamna. — *P.:* julgamento de condenação.

● ***Operaţie sau atitudine prin care subiectul, deşi devine conştient de o dorinţă, îşi interzice împlinirea ei, în primul rînd din motive morale sau conjuncturale. Freud vede în ea un mod de apărare mai elaborat şi mai adaptat decît refularea. Daniel Lagache a propus să fie considerată ca un proces de „degajare" a eului, care funcţionează mai ales în cura analitică.***

■ În mai multe ocazii, întîlnim la Freud termenul *Verurteilung*, ca şi pe cel de *Urteilsverwerfung*, pe care îi consideră sinonimi (1 *a*). Judecata de condamnare se înscrie pentru Freud într-o gradaţie a apărărilor, mergînd de la cea mai simplă pînă la cea mai elaborată: reflex de apărare prin fugă (pericol extern), refulare (pericol intern), judecată de condamnare (1 *b*). Cum poate fi definit acest ultim proces în raport cu refularea? Uneori, apare ca avînd aceeaşi finalitate cu aceasta: „...o metodă bună de adoptat contra unei mişcări pulsionale" (1 *c*). Alteori, este definită ca o modificare fericită a refulării: „Individul nu reuşea în trecut decît să refuleze pulsiunea supărătoare pentru că atunci era el însuşi slab şi imperfect organizat. Acum, fiind matur şi puternic, va ajunge să domine fără dificultăţi ceea ce îi este ostil" (2).

Tocmai acest aspect pozitiv al judecăţii de condamnare este subliniat de Freud în ultimele pagini ale *Analizei fobiei unui băiat de cinci ani* (*Analyse der Phobie eines fünfjährigen Knaben*, 1909). Freud îşi pune problema efectelor conştientizării de către micul Hans a dorinţelor sale œdipiene, incestuoase şi agresive. Dacă analiza nu l-a împins pe Hans pe calea satisfacerii nemijlocite a acestor dorinţe, este pentru că ea „...înlocuieşte procesul de refulare, care este automat şi excesiv, printr-o dominare temperată şi intenţională realizată cu ajutorul instanţelor psihice superioare. Într-un cuvînt: *ea înlocuieşte refularea prin judecata de condamnare*" (3).

Să remarcăm că, din acest punct de vedere, judecata de condamnare este fără îndoială, pentru Freud, cu atît mai importantă cu cît este legată, în această etapă a vieţii lui Hans, de funcţia structurantă a *interdicţiei* incestului şi de intrarea în perioada de latenţă.

Oricum, judecata de condamnare rămîne pentru Freud un avatar al (de)negării* şi continuă să poarte amprenta refulării pe care o înlocuieşte: „Judecata de condamnare este substitutul intelectual al refulării; «nu»-ul ei este marca acesteia, certificat de origine, am

putea spune, un *Made in Germany*" (4 *a*). În judecata de condamnare, după Freud, se exprimă perfect contradicţia inerentă însăşi funcţiei judecăţii: aceasta „...devine posibilă doar prin crearea simbolului (de)negării care oferă gîndirii un prim grad de independenţă în raport cu consecinţele refulării, deci şi în raport cu compulsia principiului plăcerii" (4*b*); dar, mai ales cînd spune nu, judecata are în mod special un rol de apărare: „...(de)negarea [este] succesoarea expulzării" (4 *c*).

*

După Daniel Lagache, prin referirea la judecata de condamnare, s-ar putea clarifica dificultatea inerentă concepţiei freudiene a noţiunii de apărare şi s-ar putea delimita mai bine distincţia dintre compulsiile defensive şi mecanismele de degajare*, în care judecata de condamnare îşi poate găsi locul. În cazul micului Hans, speranţa de a deveni mare, exprimată de la început prin ideea că penisul său, „înrădăcinat", se va mări, este unul dintre mecanismele concrete prin care eul se desprinde de conflictul œdipian şi de angoasa de castrare. Daniel Lagache vede, în general, într-un astfel de proces unul dintre rezultatele curei analitice: amînarea satisfacţiei, modificarea scopurilor şi obiectelor, luarea în considerare a posibilităţilor oferite de realitate subiectului ca şi a diverselor valori puse în joc, compatibilitatea cu ansamblul exigenţelor subiectului.

(1) FREUD (S.). *Die Verdrängung*, 1915. — *a)* Cf. G.W., X, 248; S.E., XIV, 246; F., 67. — *b)* Cf. G.W., X, 248; S.E., XIV, 246; F., 67. — *c)* G.W., X, 248; S.E., XIV, 246; F., 67.
(2) FREUD (S.). *Über Psychoanalyse*, 1910. G.W., VIII, 58; S.E., XI, 53; F., 175.
(3) FREUD (S.). G.W., VII, 375; S.E., X, 145; F., 196.
(4) FREUD (S.). *Die Verneinung*, 1925. — *a)* G.W., XIV, 12; S.E., XIX, 236; F., 175. — *b)* G.W., XIV, 15; S.E., XIX, 239; F., 177. — *c)* G.W., XIV, 15; S.E., XIX, 239; F., 177.

R.C.

L

LATENŢĂ (PERIOADĂ DE —)

G.: Latenzperiode *sau* Latenzzeit, *uneori* Aufschubsperiode. — *F.:* période de latence. — *E.:* latency period. — *S.:* período de latencia. — *I.:* periodo di latenza. — *P.:* período de latência.

● ***Perioadă care durează de la declinul sexualităţii infantile (la cinci sau şase ani) pînă la începutul pubertăţii şi marchează un interval de timp de oprire în evoluţia sexualităţii. Din acest punct de vedere, se observă o diminuare a activităţilor sexuale, desexualizarea relaţiilor de obiect şi a sentimentelor (mai ales, prevalenţa tandreţei asupra dorinţelor sexuale), apariţia de sentimente ca pudoarea şi dezgustul şi a unor aspiraţii morale şi estetice. Conform teoriei psihanalitice, perioada de latenţă îşi are originea în declinul complexului Œdip; ea corespunde unei intensificări a refulării — ceea ce are ca efect o amnezie ce acoperă primii ani de viaţă —, transformării investirilor de obiecte în identificări cu părinţii, dezvoltării sublimărilor.***

■ În primul rînd, ideea unei perioade de latenţă sexuală (α) se poate înţelege, dintr-un punct de vedere strict biologic, ca o perioadă de oprire predeterminată între două „puseuri" ale libidoului (β), a cărei geneză nu are nevoie de nici o explicaţie psihologică. În aceste condiţii, ea poate fi descrisă mai ales prin efectele sale, aşa cum se întîmplă în *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii* (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905) (1 *a*).

Cînd Freud raportează perioada de latenţă la declinul complexului Œdip, el vede lucrurile astfel: „...complexul Œdip trebuie să dispară pentru că a sosit momentul ca el să ia sfîrşit, aşa cum cad dinţii de lapte atunci cînd apar dinţii definitivi" (2 *a*). Dar dacă „puseul" pubertar care marchează sfîrşitul perioadei de latenţă este incontestabil, în schimb se vede mai puţin clar cărei predeterminări biologice îi corespunde intrarea în perioada de latenţă. Iată de ce nu trebuie „...să se ceară o concordanţă deplină între formarea anatomică şi dezvoltarea psihologică" (1 *b*).

În acest fel, Freud ajunge să invoce, pentru a explica declinul complexului Œdip, „imposibilitatea internă" (2 *b*) a acestuia, un fel de discordanţă între structura œdipiană şi imaturitatea biologică: „...absenţa persistentă a satisfacţiei sperate, frustrarea continuă a copilului care speră îl constrîng pe micul îndrăgostit să renunţe la un sentiment fără speranţe" (2 *c*).

În definitiv, intrarea în perioada de latenţă se poate înţelege doar prin referirea la evoluţia complexului Œdip şi la modalităţile rezolvării sale la cele două sexe (*vezi:* Complexul Œdip, Complexul de castrare).

În plan secund, formaţiunile sociale, conjungîndu-şi acţiunea cu cea a supraeului, consolidează latenţa sexuală: aceasta „...nu poate provoca o întrerupere completă a vieţii

sexuale decît în organizările culturale care au înscrisă în programul lor represia sexualităţii infantile. Ceea ce nu este valabil pentru cea mai mare parte a primitivilor" (3).

Vom semnala că Freud vorbeşte de *perioadă* de latenţă, şi nu de stadiu*, ceea ce trebuie înţeles astfel: în timpul perioadei avute în vedere, chiar dacă se pot observa manifestări sexuale, totuşi nu se poate vorbi de o nouă *organizare* a sexualităţii.

▲ (α) Freud afirmă că a împrumutat acest termen de la Wilhelm Fliess.

(β) Într-o scrisoare către Fliess, se găseşte o primă referire a lui Freud la perioadele vieţii (*Lebensalter*) şi la epoci de tranziţie (*Übergangszeiten*) „în cursul cărora se produce refularea".

(1) FREUD (S.). *a)* G.W., V, 77–80; S.E., VII, 176–9; F., 69–72. — *b)* G.W., V, 77, n. 2 adăugată în 1920; S.E., VII, 222–3; n.; F., 178, n. 43.
(2) FREUD (S.). *Der Untergang des Ödipuskomplexes*, 1924. — *a)* G.W., XIII, 395; S.E., XIX, 173; F., 394. — *b)* G.W., XIII, 395; S.E., XIX, 173; F., 394. — *c)* G.W., XIII, 395; S.E., XIX, 173; F., 394.
(3) FREUD (S.). *Selbstdarstellung*, 1925. G.W., XIV, 64, n. 2 adăugată în 1935; S.E., XX, 37, n. 1; F., notă netradusă.

R.C.

LEGARE

G.: Bindung. — *F.:* liaison. — *E.:* binding. — *S.:* ligazón. — *I.:* legame. — *P.:* ligação.

● ***Termen utilizat de Freud pentru a conota la un nivel foarte general şi în registre relativ diverse — atît la nivel biologic, cît şi în cadrul aparatului psihic — o operaţie care tinde să limiteze libera scurgere a excitaţiilor, să îmbine reprezentările, să constituie şi să menţină forme relativ stabile.***

■ Dacă termenul *legare* trebuie să fie pus în raport cu opoziţia energie liberă–energie legată, sensul său nu se epuizează în această accepţie pur economică: dincolo de semnificaţia sa propriu-zis tehnică, acest termen, utilizat în diferite momente ale operei lui Freud, semnalează o cerinţă constantă a conceptualizării. Decît să-i enumerăm întrebuinţările, preferăm să-i stabilim extensia în trei etape ale metapsihologiei, în care joacă un rol major.

I. — În *Proiect de psihologie* (*Entwurf einer Psychologie*, 1895), *Bindung* desemnează mai întîi faptul că energia aparatului neuronic trece de la starea liberă la starea legată şi apoi că se află în starea legată. Această legare implică pentru Freud existenţa unei mase de neuroni reuniţi, între care există bune facilitări de acces*, adică eul: „Eul însuşi este o masă de neuroni de acest gen care-şi menţin investirea, adică sînt în stare legată, ceea ce nu se poate produce, fără îndoială, decît prin acţiunea lor reciprocă" (1 *a*).

Această masă legată exercită ea însăşi asupra altor procese un efect de inhibiţie sau de legare. Cînd interogaţia lui Freud vizează, de exemplu, destinul anumitor amintiri relative la experienţe dureroase (*Schmerzerlebnisse*), care, cînd sînt reevocate, „...trezesc simultan afect şi neplăcere", el le numeşte „neîmblînzite" (*ungebändigt*): „În măsura în care cursul gîndirii se loveşte de una dintre aceste *imagini mnezice încă neîmblînzite*, se constată apariţia indicilor ei de calitate, adesea de natură senzorială, a unei senzaţii de neplăcere şi a tendinţelor de descărcare, elemente a căror combinaţie caracterizează un

afect determinat: cursul gîndirii este astfel rupt." Pentru ca o asemenea amintire să poată fi „îmblînzită", trebuie să se stabilească „...o relaţie cu eul sau cu investirile eului..."; este necesară „...o legare deosebit de puternică şi repetată, provenind din eu pentru ca facilitarea de acces ce duce la neplăcere să fie contrabalansată" (1*b*).

Două idei sînt de subliniat aici:

1° Legarea energetică are drept condiţie stabilirea de relaţii, de facilitări de acces cu un sistem deja investit şi care formează un tot: este o „...includere de noi neuroni" în eu (1 *c*);

2° *Bindung*-ul e însoţit, de-a lungul întregului *Proiect de psihologie*, de polul său opus, *Entbindung*-ul (literal, „dezlegare"); acest ultim termen desemnează un proces de declanşare, de eliberare bruscă de energie, de exemplu cea care se produce în muşchi sau glande, cînd mărimea efectului este net superioară celei a energiei declanşatoare. Termenul se întîlneşte mai ales sub formele *Unlustentbindung* (eliberare de neplăcere), *Lustentbindung* (eliberare de plăcere), *Sexualentbindung* (eliberare [de excitaţie] sexuală), *Affektentbindung* (eliberare de afect) şi, în alte texte, *Angstentbindung* (eliberare de angoasă). În toate aceste cazuri, este vorba de desemnarea unei apariţii bruşte de energie liberă, care tinde în mod incoercibil către descărcare.

Alăturarea acestor termeni diferiţi nu poate să nu surprindă, avînd în vedere concepţia economică pe care o implică; într-adevăr, folosirea aceluiaşi termen pentru a califica simultan eliberarea de plăcere şi eliberarea de neplăcere dă impresia atacării ideii fundamentale că plăcerea şi neplăcerea sînt două procese inverse, bazate pe aceeaşi energie (diminuare a tensiunii în primul caz, creştere în al doilea), cu excepţia situaţiei că presupunem, ceea ce nu e deloc conform cu ipoteza freudiană, că plăcerea şi neplăcerea corespund cîte unei forme de energie calitativ distincte.

Pentru a depăşi această dificultate, opoziţia *Entbindung–Bindung* pare a fi extrem de utilă. În opoziţia sa faţă de legarea realizată la nivelul eului, orice eliberare de proces primar, indiferent de faptul că duce la mărirea sau la diminuarea nivelului *absolut* de tensiune, este un prejudiciu adus nivelului relativ constant al eului. Se poate presupune că pentru Freud tocmai eliberarea de excitaţie sexuală face astfel să eşueze funcţia de legare a eului (*vezi:* Efect retroactiv, Seducţie).

II. — Prin *Dincolo de principiul plăcerii* (*Jenseits des Lustprinzips*, 1920), problema legării nu este doar împinsă în prim-planul reflecţiei lui Freud, ci devine totodată mai complexă. Freud recurge din nou la noţiunea de legare privitor la repetiţia traumatismului de către subiect, luată ca model al repetiţiei experienţelor neplăcute. El reia concepţia formulată în *Proiect de psihologie*, după care este vorba despre un sistem deja puternic investit, care este capabil să lege psihic un aflux de energie. Dar situaţia traumatismului, ca rupere extinsă a limitelor eului, permite sesizarea acestei capacităţi de legare, chiar în momentul în care ea este ameninţată. De aici rezultă o situaţie neaşteptată a legării în raport cu principiul plăcerii şi cu procesul primar. Dacă în general legarea este concepută ca o influenţă a eului asupra procesului primar, mai exact ca introducere a inhibiţiei ce caracterizează procesul secundar şi principiul realităţii, Freud se întreabă în această lucrare dacă în anumite situaţii „dominaţia [însăşi] a principiului plăcerii" nu presupune realizarea prealabilă a „...sarcinii [...] de a domina sau lega excitaţia, sarcină care prevalează, fără îndoială, nu în opoziţie cu principiul plăcerii, ci independent de el şi, în parte, fără să ţină seama de el" (2).

Chiar dacă această legare operează în cele din urmă în beneficiul eului, se pare că Freud îi recunoaşte totuşi o semnificaţie proprie, în măsura în care el vede în ea funda-

mentul compulsiei la repetiţie şi face din aceasta, în ultimă analiză, indiciul însuşi al pulsionalului. Rămîne deci deschisă problema existenţei a două tipuri de legare: una, reperată de multă vreme, care este coextensivă noţiunii de eu; cealaltă, mai apropiată de legile care reglează dorinţa inconştientă şi dispunerea fantasmelor, legi care sînt cele ale procesului primar: energia liberă însăşi, aşa cum este ea întîlnită în psihanaliză, nu este descărcare masivă de excitaţie, ci circulaţie de-a lungul şirurilor de reprezentări, implicînd „legături" asociative.

III. — În sfîrşit, în cadrul ultimei teorii a pulsiunilor, legarea devine caracteristica majoră a pulsiunilor de viaţă, în opoziţie cu pulsiunile de moarte: „Scopul Erosului este să stabilească unităţi tot mai mari, deci de a conserva; aceasta e legarea. Scopul celeilalte pulsiuni este, dimpotrivă, să rupă relaţiile, deci să distrugă lucrurile" (3).

În formularea ultimă a teoriei, instanţa eului şi energia pulsională pe care o are la dispoziţie se situează mai ales de partea pulsiunilor de viaţă: „Slujind la instituirea acestui ansamblu unificat care caracterizează eul sau tendinţa acestuia, [această energie] se conduce mereu după intenţia majoră a Erosului, care este de a uni şi lega" (4).

*

În sfîrşit, considerăm că problematica psihanalitică a legării poate fi pusă pornind de la trei direcţii semantice evocate de termen: ideea relaţiei dintre mai mulţi termeni uniţi, de exemplu, într-un lanţ asociativ (*Verbindung*), ideea unui ansamblu în care este menţinută o anumită coeziune, a unei forme definite prin anumite limite sau frontiere (cf. termenul englezesc *boundary*, în care se regăseşte rădăcina *bind*), în sfîrşit, ideea fixării unei anumite cantităţi de energie care nu se poate scurge liber.

(1) FREUD (S.). *a)* G., 447; E., 425; F., 379. — *b)* G., 459; E., 438; F., 390. — *c)* G., 448; E., 426; F., 379.
(2) FREUD (S.). G.W., XIII, 36; S.E., XVIII, 35; F., 40.
(3) FREUD (S.). *Abriß der Psychoanalyse*, 1938, G.W., XVII, 71; S.E., XXIII, 148; F., 8.
(4) FREUD (S.). *Das Ich und das Es*, 1923, G.W., XIII, 274; S.E., XIX, 45; F., 202.

R.C.

LIBIDO

● ***Energie postulată de Freud ca substrat al transformărilor pulsiunii sexuale în raport cu obiectul (deplasarea investirilor), în raport cu scopul (sublimarea, de exemplu), în raport cu originea excitaţiei sexuale (diversitatea zonelor erogene).***

La Jung, noţiunea de libido a fost extinsă pînă la a desemna „energia psihică" în general, prezentă în tot ce este „tendinţă spre", **appetitus.**

■ Termenul *libido* semnifică în latineşte poftă, dorinţă. Freud afirmă că l-a împrumutat de la A. Moll (*Untersuchungen über die Libido sexualis*, vol. I, 1898). Într-adevăr, el apare în mai multe rînduri în scrisorile şi manuscrisele adresate lui Fliess şi pentru prima dată în *Manuscrisul E* (data probabilă: iunie 1894).

Este dificil de dat o definiţie satisfăcătoare a libidoului. Nu numai că teoria libidoului a evoluat o dată cu diferitele etape ale teoriei pulsiunilor, dar conceptul însuşi este departe de a fi primit o definiţie univocă (α). Cu toate acestea, Freud a menţinut mereu două caracteristici specifice ale acestuia:

1° Dintr-un punct de vedere *calitativ*, libidoul nu este reductibil, aşa cum dorea Jung, la o energie mentală nespecifică. Dacă poate fi „desexualizat", mai ales în investirile narcisice, aceasta se realizează totdeauna în mod secundar şi prin renunţarea la scopul specific sexual.

Pe de altă parte, libidoul nu acoperă niciodată tot cîmpul pulsional. Într-o primă concepţie, se opune pulsiunilor de autoconservare*. Cînd acestea, în ultima concepţie a lui Freud, apar ca fiind de natură libidinală, opoziţia se deplasează, pentru a deveni cea dintre libido şi pulsiunile de moarte. Deci monismul jungian nu a fost acceptat niciodată, iar caracterul sexual al libidoului a fost mereu menţinut.

2° Libidoul se afirmă tot mai mult ca un concept *cantitativ:* el „...permite măsurarea proceselor şi transformărilor în domeniul excitaţiei sexuale" (1 *a*). „Producerea, creşterea şi diminuarea, repartiţia şi deplasarea sa ar trebui să ne furnizeze mijloacele de a explica fenomenele psiho-sexuale" (1 *b*).

Aceste două caracteristici sînt subliniate în următoarea definiţie a lui Freud: „Libido este o expresie împrumutată din teoria afectivităţii. Numim astfel energia, considerată ca o mărime cantitativă — cu toate că actualmente nu este măsurabilă —, a acelor pulsiuni care au de a face cu tot ce poate fi înţeles sub numele de iubire" (2).

Pulsiunea sexuală se situează la limita somato-psihică, libidoul desemnîndu-i aspectul psihic; el este „manifestarea dinamică în viaţa psihică a pulsiunii sexuale" (3). Conceptul de libido este introdus de Freud în primele sale scrieri despre nevroza de angoasă* (1896) ca o formă de energie clar distinctă de excitaţia sexuală somatică: o insuficienţă a „libidoului psihic" provoacă menţinerea tensiunii în plan somatic, unde se traduce fără elaborare psihică în simptome. Dacă „...anumite condiţii psihice lipsesc în parte" (4), excitaţia sexuală endogenă nu este controlată, tensiunea nu poate fi utilizată la nivel psihic, există clivaj între somatic şi psihic şi generare de angoasă.

În prima ediţie a celor *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii* (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905), libidoul — omolog, în raport cu iubirea, al foamei în raport cu instinctul de nutriţie — rămîne apropiat de dorinţa sexuală care-şi caută satisfacerea şi permite regăsirea metamorfozelor sale: în acest caz, este vorba doar de libidoul obiectal, care, în viziunea noastră, se concentrează asupra obiectelor, se fixează la nivelul lor sau le abandonează, părăsind un obiect pentru un altul.

În măsura în care pulsiunea sexuală reprezintă o forţă care exercită o „presiune", libidoul este definit de Freud ca fiind energia acestei pulsiuni. Tocmai acest aspect cantitativ va prevala în ceea ce devine „teoria libidoului", pornind de la concepţia asupra narcisismului şi a unui libido al eului.

Noţiunea de „libido al eului" atrage, într-adevăr, o generalizare a economiei libidinale care înglobează întregul joc de investiri şi contrainvestiri şi atenuează semnificaţiile subiective pe care termenul *libido* le-ar putea evoca; după spusele lui Freud însuşi, în acest fel teoria devine clar speculativă. Se poate pune întrebarea dacă, prin introducerea, în *Dincolo de principiul plăcerii* (*Jenseits des Lustprinzips*, 1920), a noţiunii de Eros* ca principiu fundamental al pulsiunilor de viaţă, ca tendinţă a organismelor de a-şi menţine coeziunea substanţei vii şi de a crea noi unităţi, Freud n-a căutat să regăsească în cadrul unui mit biologic dimensiunea subiectivă şi calitativă care era de la început inerentă noţiunii de libido.

▲ (α) Textele cele mai explicite privind teoria libidoului sînt articolul *Libidotheorie* din 1992 şi capitolul XXVI din *Prelegeri introductive în psihanaliză* (*Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1916–1917).

(1) FREUD (S.). *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905. — *a)* Pasaj adăugat în 1915. G.W., V, 118; S.E., VII, 217; F., 125. — *b)* G.W., V, 118; S.E., VII, 217; F., 126.
(2) FREUD (S.). *Massenpsychologie und Ich-Analyse*, 1921. G.W., XIII, 98; S.E., XVIII, 90; F., 100.
(3) FREUD (S.). *„Psychoanalyse" und „Libidotheorie"*, 1922. G.W., XIII, 220; S.E., XVIII, 244.
(4) FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1887–1902. G., 101; E., 91; F., 83.

R.C.

LIBIDO AL EULUI–LIBIDO OBIECTAL

G.: Ichlibido–Objektlibido. — *F.:* libido du moi–libido d'objet. — *E.:* ego-libido–object-libido. — *S.:* libido del yo–libido objetal. — *I.:* libido dell'io–libido oggettuale. — *P.:* libido do ego–libido objetal.

● ***Termeni introduşi de Freud pentru a distinge două moduri de investire a libidoului: acesta poate lua ca obiect fie persoana proprie (libido al eului sau narcisic), fie un obiect exterior (libido obiectal). După Freud, există un echilibru energetic între aceste două moduri de investire, libidoul obiectal diminuînd atunci cînd libidoul eului creşte şi invers.***

■ Mai ales studiul psihozelor l-a determinat pe Freud să recunoască posibilitatea ca subiectul să-şi ia propria persoană drept obiect de iubire (*vezi:* Narcisism), ceea ce, în termeni energetici, semnifică posibilitatea ca libidoul să fie la fel de bine investit atît în eu, cît şi în raport cu un obiect exterior. Aici se află originea distincţiei dintre libido al eului şi libido obiectal. Problemele economice pe care această distincţie le ridică sînt abordate în *Pentru a introduce narcisismul* (*Zur Einführung des Narzißmus*, 1914).

Libidoul, după Freud, începe prin a se investi în eu (narcisism primar*) pentru ca ulterior, plecînd de la eu, să fie investit în obiecte exterioare: „Ne formăm astfel reprezentarea unei investiri libidinale originare a eului; mai tîrziu, o parte a acesteia este cedată obiectelor, dar, fundamental, investirea eului persistă şi se comportă faţă de investirile obiectale la fel cum se comportă corpul unui organism protoplasmatic faţă de pseudopodele pe care le-a emis" (1 *a*).

Retragerea libidoului obiectal la nivelul eului constituie narcisismul secundar, aşa cum poate fi el observat mai ales în stări psihotice (ipohondrie, delir de grandoare).

Din punct de vedere terminologic, vom semnala: 1) că *obiectal*, din expresia *libido obiectal*, trimite la sensul restrîns de obiect exterior şi nu include eul, care poate fi, şi el, într-un sens mai larg, calificat drept obiect al pulsiunii (*vezi:* Obiect); 2) că prepoziţia *de* din expresiile franceze *libido d'objet*, *libido du moi* indică relaţia libidoului la punctul său de sosire, şi nu la punctul său de plecare.

Această a doua remarcă ne introduce în unele dificultăţi care nu sînt doar terminologice.

Iniţial, Freud n-a recunoscut decît o singură mare dualitate pulsională: pulsiuni sexuale*–pulsiuni ale eului* (sau de autoconservare*). Energia primelor este desemnată ca *libido*, iar energia celorlalte ca energie a pulsiunilor eului sau interes*. Noua distincţie introdusă apare iniţial ca o subdiviziune a pulsiunilor sexuale, în funcţie de obiectul lor de investire:

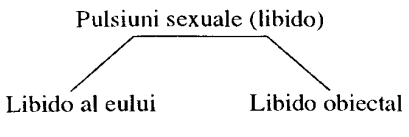

Cu toate acestea, dacă din punct de vedere conceptual distincţia dintre pulsiuni ale eului şi libido al eului este clară, în stările narcisice (somn, boală somatică) ea încetează să mai fie: „Libidoul şi interesul eului au aici acelaşi destin şi sînt din nou imposibil de deosebit unul de celălalt" (1 *b*). Freud nu admite monismul pulsional al lui Jung (α).

O dificultate asemănătoare constă în folosirea, frecventă la Freud, a unor expresii ca: „...libidoul este trimis de la eu spre obiecte". Nu sîntem oare în acest fel puşi în situaţia să credem că „libidoul eului" îşi găseşte nu doar obiectul, dar şi sursa în eu, în aşa fel încît distincţia dintre libido al eului şi pulsiuni ale eului se estompează? Problema este cu atît mai dificil de rezolvat cu cît momentul în care Freud introduce noţiunea de libido este contemporan elaborării concepţiei propriu-zis topice a eului. Această ambiguitate se regăseşte în expresiile prin care Freud califică eul drept „mare rezervor al libidoului". Interpretarea cea mai coerentă care se poate aplica gîndirii freudiene în această privinţă este aceasta: libidoul, ca energie pulsională, îşi găseşte izvorul în diferitele zone erogene; eul, ca persoană totală, ajunge să stocheze această energie libidinală al cărei prim obiect este; dar „rezervorul" se comportă ulterior, faţă de obiecte, ca un izvor, pentru că de la el decurg toate investirile.

▲ (α) Este ceea ce rezultă din examenul pe care Freud îl face tezelor lui Jung în 1914 (1 *c*). Într-un studiu retrospectiv referitor la evoluţia teoriei libidoului în *„Psihanaliză" şi „Teoria libidoului"* (*„Psychoanalyse" und „Libidotheorie"*, 1923) (2), Freud va reinterpreta acest moment al gîndirii sale, în sensul unei reduceri a pulsiunilor eului la libidoul eului, ca şi cum în 1914 s-ar fi apropiat de vederile lui Jung. Adăugăm că în 1922 Freud elaborase deja o nouă teorie a pulsiunilor, în care acestea sînt reclasate pornind de la opoziţia pulsiuni de viaţă–pulsiuni de moarte. De aici rezultă, după opinia noastră, că atunci el era mai puţin atent la distincţiile introduse în 1914 şi de altfel reafirmate în 1917 în *Prelegeri introductive în psihanaliză* (*Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*) (3).

(1) FREUD (S.). *a)* G.W., X, 140–1; S.E., XIV, 75. — *b)* G.W., X, 149; S.E., XIV, 82. — *c)* Cf. G.W., X, 142–7; S.E., XIV, 77–81.
(2) Cf. FREUD (S.). G.W., XIII, 231–2; S.E., XVIII, 257–9.
(3) Cf. FREUD (S.). G.W., XI, 435–6; S.E., XVI, 420; F., 449–50.

R.C.

LIBIDO NARCISIC

G.: narzißtische Libido. — *F.:* libido narcissique. — *E.:* narcissistic libido. — *S.:* libido narcisista. — *I.:* libido narcisistica. — *P.:* libido narcísica.

Vezi: **Libido al eului–Libido obiectal.**

R.C.

M

MASCULINITATE–FEMINITATE

G.: Männlichkeit–Weiblichkeit. — *F.:* masculinité–féminité. — *E.:* masculinity–feminity. — *S.:* masculinidad–feminidad. — *I.:* mascolinità–femminilità. — *P.:* masculinidade–feminidade.

● ***Opoziţie preluată de psihanaliză şi căreia aceasta i-a pus în evidenţă o complexitate mult mai mare decît cea admisă în general: felul în care subiectul uman se plasează în raport cu sexul său biologic este termenul aleatoriu al unui proces conflictual.***

■ Freud a subliniat diversitatea semnificaţiilor acoperite de termenii „masculin" şi „feminin": semnificaţia *biologică*, care pune subiectul în relaţie cu caracterele sale sexuale primare şi secundare; conceptele au aici un sens precis, dar psihanaliza a arătat că aceste date biologice nu sînt suficiente pentru a explica comportamentul psihosexual. Semnificaţia *sociologică* diferă după funcţiile reale şi simbolice atribuite bărbatului şi femeii în cultura avută în vedere. În sfîrşit, semnificaţia *psihosexuală*, care este în mod necesar intricată cu precedentele şi, mai ales, cu semnificaţia socială. Aceasta arată cît sînt de problematice aceste noţiuni şi faptul că trebuie abordate cu prudenţă; astfel, o femeie care exercită o profesie ce impune autonomie, tărie de caracter, iniţiativă etc. nu este în mod necesar mai masculină decît o alta. În general, ceea ce este decisiv în aprecierea unei conduite în funcţie de cuplul masculinitate–feminitate sînt fantasmele subiacente pe care numai investigaţia psihanalitică le poate descoperi.

Noţiunea de bisexualitate*, fie că i se caută un substrat biologic, fie că este interpretată în termeni de identificări şi de poziţii œdipiene, implică la orice fiinţă umană o sinteză mai mult sau mai puţin armonioasă şi mai mult sau mai puţin bine acceptată de trăsături masculine şi feminine.

În sfîrşit, din punctul de vedere al dezvoltării individuale, psihanaliza arată că opoziţia masculin–feminin nu se manifestă de la început în viaţa copilului, fiind precedată de faze în care rolul prevalent îl au opoziţiile activ–pasiv (*vezi:* Activitate–Pasivitate), apoi falic–castrat (*vezi:* Fază falică), şi aceasta la ambele sexe.

Din această perspectivă, Freud nu vorbeşte de feminitate, de exemplu, decît atunci cînd fetiţa a reuşit, cel puţin în parte, să îndeplinească dubla ei datorie: schimbarea zonei erogene directoare (de la clitoris la vagin) şi schimbarea obiectului de iubire (de la mamă la tată) (1).

(1) Cf. mai ales: FREUD (S.). *Die Weiblichkeit. Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1932. G.W., XV, cap. XXXIII; S.E., XXII, cap. XXXIII; F., cap. XXXIII.

R.C.

MASOCHISM

G.: Masochismus. — *F.:* masochisme. *E.:* masochism. — *S.:* masoquismo. — *I.:* masochismo. — *P.:* masoquismo.

● ***Perversiune sexuală în care satisfacţia e legată de suferinţa sau umilirea suferită de subiect.***

Freud extinde noţiunea de masochism dincolo de perversiunea descrisă de sexologi, pe de o parte recunoscîndu-i elemente în numeroase comportamente sexuale şi rudimente în sexualitatea infantilă, iar pe de altă parte descriindu-i forme derivate, mai ales „masochismul moral", în care subiectul, în virtutea unui sentiment de culpabilitate inconştient, caută poziţia de victimă, fără ca o plăcere sexuală să fie implicată direct.

■ Krafft-Ebing este primul autor care a descris într-un mod foarte detaliat perversiunea sexuală căreia i-a dat un nume derivat din cel al lui Sacher Masoch. Sînt menţionate „toate manifestările clinice: durerea fizică prin înţepătură, bătaie, flagelare; umilirea morală prin atitudinea de supunere servilă faţă de femeie, însoţită de pedepsirea corporală considerată indispensabilă. Rolul fantasmelor masochiste nu i-a scăpat lui Krafft-Ebing. El evidenţiază nu numai raportul dintre masochism şi contrariul său, sadismul, dar nu ezită să considere masochismul în ansamblu ca pe o supradezvoltare patologică de elemente psihice feminine, ca o accentuare morbidă a anumitor trăsături sufleteşti ale femeii" (1 *a*).

Despre legătura intimă a masochismului cu sadismul şi despre funcţia pe care Freud o atribuie acestui cuplu de contrarii în viaţa psihică, recomandăm cititorului articolul *Sado-masochism*. Aici ne vom limita la cîteva remarci asupra distincţiilor conceptuale propuse de Freud şi reluate adesea în psihanaliză.

În *Problema economică a masochismului* (*Das ökonomische Problem des Masochismus*, 1924), Freud distinge trei forme de masochism: erogen, feminin şi moral. Dacă noţiunea de „masochism moral" poate fi uşor înţeleasă (*vezi definiţia şi articolele următoare*: Nevoie de pedeapsă; Sentiment de vinovăţie; Supraeu; Nevroză de eşec; Reacţie terapeutică negativă), celelalte două forme pot da naştere la neînţelegeri.

1° Există tendinţa de a desemna prin termenul „masochism erogen" perversiunea sexuală masochistă (1 *b*). Dacă o asemenea denumire poate părea legitimă (perversul masochist căutînd excitaţia *erotică* în durere), ea nu corespunde cu ceea ce Freud pare să vrea să desemneze astfel: pentru el, nu este vorba de o formă clinică reperabilă a masochismului, ci de o condiţie care se află la baza perversiunii masochiste şi care se regăseşte şi în masochismul moral: legătura plăcerii sexuale cu durerea.

2° Prin masochism feminin, sîntem înclinaţi să înţelegem „masochismul femeii". Desigur, Freud a desemnat prin aceşti termeni „expresia esenţei feminine", dar, în cadrul teoriei bisexualităţii, masochismul feminin este o posibilitate imanentă oricărei fiinţe umane. Mai mult, tocmai sub această denumire a descris Freud la bărbat ceea ce este însăşi esenţa perversiunii masochiste. „Dacă avem ocazia să studiem cazuri în care fantasmele masochiste au fost elaborate într-o foarte mare diversitate, descoperim cu uşurinţă că ele plasează subiectul într-o situaţie caracteristică feminităţii..." (2).

*

Alte două noţiuni clasice sînt cele de *masochism primar* şi *masochism secundar*.

Prin masochism primar, Freud înţelege o stare în care pulsiunea de moarte este încă dirijată asupra subiectului însuşi, dar legată de libido şi unită cu acesta. Acest masochism

este numit „primar" pentru că nu succede unei perioade în care agresivitatea este orientată către un obiect exterior şi, de asemenea, pentru că se opune unui masochism secundar, definit prin întoarcerea sadismului contra propriei persoane şi adăugîndu-se masochismului primar.

Ideea unui masochism ireductibil la întoarcerea sadismului contra propriei persoane a fost admisă de Freud numai o dată cu avansarea ipotezei pulsiunii de moarte*.

(1) NACHT (S.). *Le masochisme*, in *RFP*, 1938, X, nr. 2. — *a)* 177. — *b)* Cf. 193.
(2) FREUD (S.). G.W., XIII, 374; S.E., XIX, 162; F., 215.

R.C.

MATERIAL (s.n.)

G.: Material. — *F.:* matériel. — *E.:* material. — *S.:* material. — *I.:* materiale. — *P.:* material.

● ***Termen utilizat frecvent în psihanaliză pentru a desemna ansamblul cuvintelor şi comportamentelor pacientului, ele constituind un fel de materie primă oferită interpretărilor şi construcţiilor.***

■ Termenul *material* este complementar termenilor *interpretare** şi *construcţie**, care desemnează elaborarea datelor brute furnizate de pacient.

Freud a comparat adesea travaliul analitic cu activitatea arheologului care reconstituie, pornind de la fragmente scoase la iveală în zona de săpături, o clădire dispărută. Se mai foloseşte comparaţia cu imaginea nivelurilor stratificate, atunci cînd se vorbeşte de material mai mult sau mai puţin „profund" după criterii genetice sau structurale.

Uneori, ca, de exemplu, în *Construcţiile în analiză* (*Konstruktionen in der Analyse*, 1937), Freud ajunge să diferenţieze în mod clar, în cadrul travaliului analitic, aportul de material şi elaborarea acestuia. O asemenea distincţie este evident schematică:

1) Nu se pot distinge în istoria curei două faze succesive: aportul de material şi elaborarea. Ceea ce se constată este o interacţiune constantă. Se recunoaşte, de exemplu, că o interpretare s-a adresat unui conţinut anume dacă a făcut să apară material nou (amintiri, fantasme).

2) În plus, aportul de material şi elaborarea acestuia nu pot fi considerate drept două funcţii atribuite una analizatului, cealaltă analistului. Într-adevăr, analizatul poate avea un rol activ în interpretarea materialului, trebuind să integreze interpretările (*vezi:* Perlaborare) etc.

Cu aceste rezerve, termenul *material* subliniază un aspect esenţial al producţiilor de origine inconştientă, şi anume alteritatea lor în raport cu subiectul conştient: fie că analizatul le consideră din capul locului ca relativ străine de personalitatea sa, constituind, din această cauză, un *material*, fie că, datorită unuia dintre primele efecte ale travaliului analitic şi aplicării regulii fundamentale*, acelaşi analizat percepe ceva din aspectul simptomatic, incoercibil, al unui anumit comportament şi îl consideră atunci ireductibil la motivaţiile sale conştiente, ca pe un *material* de analizat.

Termenul, dincolo de uzura suferită datorită folosirii sale curente, îşi cîştigă sensul deplin prin referirea la realismul freudian al inconştientului: există pentru Freud „conţinuturi" inconştiente, un material patogen inconştient (1).

(1) Cf. FREUD (S.). *Analyse der Phobie eines fünfjährigen Knaben*, 1909, G.W., VII, 356; S.E., X, 123; F., 181.

R.C.

MATERNAJ

G.: Bemuttern *sau* mütterliches Betreuen. — *F.:* maternage. — *E.:* mothering. — *S.:* maternalización. — *I.:* maternage. — *P.:* maternagem.

● ***Tehnică de psihoterapie folosită în psihoze, mai ales în schizofrenie, care urmăreşte să stabilească între terapeut şi pacient, atît în plan simbolic, cît şi în plan real, o relaţie analogă celei care există între o „mamă bună" şi copilul său.***

■ Tehnica maternajului se bazează pe o concepţie etiologică a psihozei care presupune frustraţii precoce, în primul rînd orale, suferite de subiect în prima copilărie din partea mamei.

În sens larg, s-a vorbit de maternaj pentru a defini „ansamblul de îngrijiri acordate *infans*-ului în climatul de tandreţe activă, generoasă, atentă şi continuă care caracterizează sentimentul matern" (1 *a*); dar, cel mai adesea, termenul califică numai tehnica psihoterapeutică.

Această tehnică este mai ales reparatorie. Dacă urmăreşte să aducă pacientului satisfacţii reale, de care a fost frustrat în relaţia cu mama, tehnica presupune, în primul rînd, înţelegerea nevoilor fundamentale. Aşa cum arată Racamier (1 *b*), este oportună recunoaşterea nevoilor subiacente apărărilor psihotice, decelarea acelora care trebuie satisfăcute în primul rînd („nevoi de bază") şi, mai ales, abordarea acestor nevoi altfel decît prin interpretarea analitică clasică.

Asupra naturii acestei abordări, fiecare dintre autorii care s-au angajat pe această cale de-a lungul ultimilor douăzeci de ani (între alţii, G. Schwing, J. N. Rosen, M.-A. Sechehaye) are propria sa concepţie. E imposibil să descriem aici diversele tehnici — şi diversele intuiţii — care pot fi încadrate în categoria generală de maternaj. Semnalăm doar că:

1° Nu este vorba să se refacă o relaţie sugar–mamă, ca în realitate;

2° Maternajul cere terapeutului, aşa cum subliniază toţi autorii, mai mult decît o atitudine maternă, o veritabilă angajare afectivă: *„Relaţia de maternaj ia naştere prin întîlnirea dintre un pacient cu o aviditate profundă şi vitală de a-şi găsi mulţumirea, cu un terapeut apt să-l înţeleagă şi totodată dornic să se apropie de el ca o mamă de un sugar abandonat"* (1 *c*). În sfîrşit, o teorie a maternajului ar trebui să ţină seama de ceea ce, în acţiunea psihoterapeutică, revine pe rînd satisfacerii reale, datului simbolic şi interpretării.

(1) RACAMIER (P.-C.). „Psychothérapie psychanalytique des psychoses" in : *La Psychanalyse d'aujourd'hui*, PUF, Paris, 1956. — *a)* II, 599. — *b)* II, 601–2. — *c)* II, 601.

R.C.

MECANISME DE APĂRARE

G.: Abwehrmechanismen. — *F.:* mécanismes de défense. — *E.:* mechanisms of defence. — *S.:* mecanismos de defensa. — *I.:* meccanismi di difesa. — *P.:* mecanismos de defesa.

● ***Diverse tipuri de operaţii în care se poate evidenţia apărarea. Mecanismele prevalente diferă după tipul de afecţiune avut în vedere, după etapa genetică în cauză, după gradul de elaborare a conflictului defensiv etc.***

În general, se acceptă ideea că mecanismele de apărare sînt utilizate de eu, rămînînd deschisă problema teoretică de a şti dacă punerea lor în joc presupune întotdeauna existenţa unui eu organizat care să le constituie suportul.

■ Termenul *mecanism* este utilizat de Freud de la început pentru a conota faptul că fenomenele psihice conţin structuri susceptibile să fie observate şi analizate ştiinţific; să citäm doar titlul *Comunicării preliminare* (*Vorläufige Mitteilung*, 1893) a lui Breuer şi Freud: *Despre mecanismul psihic al fenomenelor isterice* (*Über den psychischen Mechanismus hysterischer Phänomene*).

Chiar în perioada în care elaborează noţiunea de apărare şi o pune la baza înţelegerii fenomenelor isterice (*vezi:* Isterie de apărare), Freud caută să definească alte afecţiuni psihonevrotice după modul special de funcţionare al apărării: „...diferite afecţiuni nevrotice provin din diferitele procedee în care se angajează eul pentru a se elibera de incompatibilitatea [sa în raport cu o reprezentare]" (1).

În *Noi observaţii asupra psihonevrozelor de apărare* (*Weitere Bemerkungen über die Abwehr-Neuropsychosen*, 1896), el deosebeşte astfel mecanismele conversiei isterice, ale substituirii obsesionale, ale proiecţiei paranoice.

Termenul „mecanism" va fi prezent, în mod sporadic, de-a lungul întregii sale opere. Cel de „mecanism de apărare" figurează, de exemplu, în scrierile metapsihologice din 1915, dar în două accepţii destul de diferite: fie pentru a desemna *ansamblul* procesului defensiv caracteristic unei anumite nevroze (2), fie pentru a conota utilizarea defensivă a *unui anumit* „destin pulsional": refulare, întoarcere asupra propriei persoane, transformarea în contrariu (3).

În *Inhibiţie, simptom şi angoasă* (*Hemmung, Symptom und Angst*, 1926), Freud justifică ceea ce numeşte „restaurarea vechiului concept de *apărare*" (4 *a*), prin invocarea necesităţii de a avea o noţiune cuprinzătoare, care să includă, alături de refulare, şi alte „metode de apărare", prin sublinierea posibilităţii de a stabili „o legătură intimă între forme specifice de apărare şi afecţiuni determinate" şi, în fine, prin emiterea ipotezei că „...aparatul psihic, înainte de separaţia apărută între eu şi sine, înainte de formarea supraeului, utilizează metode de apărare diferite de acelea pe care le utilizează o dată atinse aceste stadii de organizare" (4 *b*).

Chiar dacă Freud pare să subestimeze aici faptul că aceste idei au fost prezente în mod constant în opera sa, este cert că după 1926 studiul mecanismelor de apărare a devenit o temă importantă a cercetării psihanalitice, în mod special prin lucrarea Annei Freud care le este consacrată. Această autoare foloseşte exemple concrete pentru a descrie varietatea, complexitatea, extensiunea mecanismelor de apărare, arătînd mai ales felul în care scopul defensiv poate utiliza activităţile cele mai diverse (fantasmă, activitate intelectuală), felul în care apărarea poate funcţiona nu doar în raport cu revendicările pulsionale, ci şi faţă de tot ceea ce poate provoca o dezvoltare de angoasă: emoţii, situaţii, exigenţe ale supraeului etc. Adăugăm că Anna Freud nu se plasează într-o poziţie exhaustivă sau sistematică, mai ales în enumerarea făcută în trecere a mecanismelor de apărare: refulare*, regresie*, formaţiune reacţională*, izolare*, anulare retroactivă*, proiecţie*, introiecţie*, întoarcerea asupra propriei persoane*, transformarea în contrariu*, sublimare*.

Multe alte procedee defensive au putut fi descrise. Anna Freud însăşi mai aminteşte, în acest cadru, negarea prin fantasmă, idealizarea*, identificarea cu agresorul* etc. Melanie Klein descrie ceea ce ea consideră drept apărări foarte primitive (*primaires*): clivajul obiectului*, identificarea proiectivă*, refuzul realităţii psihice, controlul omnipotent al obiectului etc.

*

O utilizare generalizată a noţiunii de mecanism de apărare nu poate fi realizată fără să ridice probleme: căci folosim oare un concept cu adevărat operaţional dacă raportäm la o funcţie unică operaţii atît de diferite ca, de exemplu, raţionalizarea*, care determină intervenţia unor mecanisme intelectuale complexe şi întoarcerea asupra propriei persoane*, care este un „destin" al scopului pulsional; sau dacă desemnäm cu ajutorul aceluiaşi termen de apărare adevărate operaţii compulsive, ca anularea retroactivă şi căutarea unei căi de „degajare" pe care o reprezintă anumite sublimări (*vezi:* Mecanisme de degajare)?

Vorbind de „mecanisme de apărare ale eului", numeroşi autori nu uită să recunoască diferenţe: „Alături de tehnici ca izolarea, anularea retroactivă, întîlnim veritabile procese instinctuale ca regresia, transformarea în contrariu, întoarcerea asupra propriei persoane" (5 *a*). Devine astfel necesar să arätäm cum un acelaşi proces poate să funcţioneze pe mai multe niveluri: introiecţia, de exemplu, care este iniţial un mod de relaţie al pulsiunii cu obiectul ei şi care-şi găseşte ea însăşi prototipul corporal în încorporare, poate fi utilizată apoi în manieră *secundară*, ca apărare de către eu (mai ales, apărare maniacală).

O altă distincţie teoretică fundamentală n-ar trebui nici ea neglijată: cea care specifică refularea în raport cu toate celelalte procedee defensive, specificitate pe care Freud, chiar după ce a spus despre refulare că este un caz special al apărării , a continuat să o amintească (6). Şi nu atît pentru că, aşa cum precizează Anna Freud, se defineşte înainte de toate ca o contrainvestire permanentă, fiind simultan „cel mai eficace şi cel mai periculos" mecanism de apărare, ci pentru că refularea este constitutivă inconştientului ca atare (*vezi:* Refulare).

În sfîrşit, centrînd teoria în jurul noţiunii de apărare a eului, ajungem cu uşurinţă să-i opunem revendicarea pulsională pură, care este, în principiu, total străină oricărei dialectici: „Dacă exigenţele eului sau cele ale forţelor exterioare reprezentate de eu n-ar exercita presiune, pulsiunea n-ar cunoaşte decît un singur destin: cel al satisfacţiei" (5 *b*).

S-ar ajunge astfel să se facă din pulsiune un termen integral pozitiv, care n-ar fi marcat de nici o interdicţie. Oare *mecanismele* procesului primar însuşi (deplasare, condensare etc.), cu ceea ce presupun ca structurare a jocului pulsional, nu sînt în contradicţie cu o asemenea concepţie?

(1) BREUER (J.) şi FREUD (S.). *Studien über Hysterie*, 1895. G.W., I, 181; S.E., II, 122; F., 96.
(2) FREUD (S.). *Das Unbewußte*, 1915. G.W., X, 283; S.E., XIV, 184; F., 126.
(3) FREUD (S.). *Die Verdrängung*, 1915. G.W., X, 249–50; S.E., XIV, 147; F., 70.
(4) FREUD (S.). *a)* G.W., XIV, 197; S.E., XX, 164; F., 93. — *b)* G.W., XIV, 197; S.E., XX, 164; F., 93–4.
(5) FREUD (A.). *Das Ich und die Abwehrmechanismen*, 1936. F.: *Le moi et les mécanismes de défense*, PUF, Paris, 1949. — *a)* 44–5. — *b)* 38–9.
(6) Cf. de exemplu: FREUD (S.). *Die endliche und die unendliche Analyse*, 1937. G.W., XVI, 80; S.E., XXIII, 235; F., 22.

R.C.

MECANISME DE DEGAJARE

G.: Abarbeitungsmechanismen. — *F.:* mécanismes de dégagement. — *E.:* working-off mechanisms. — *S.:* mecanismos de desprendimiento. — *I.:* meccanismi di disimpegno. — *P.:* mecanismos de desimpedimento.

● ***Noţiune introdusă de Edward Bibring (1943) şi reluată de Daniel Lagache (1956), în elaborarea pe care o dă teoriei psihanalitice a eului, pentru a explica rezolvarea conflic-***

tului defensiv, mai ales în cură. D. Lagache opune mecanismele de degajare mecanismelor de apărare: în timp ce ultimele au ca scop doar reducerea urgentă a tensiunilor interne, în conformitate cu principiul neplăcere–plăcere, primele tind să ducă la realizarea posibilităţilor, chiar cu preţul unei creşteri de tensiune. Această opoziţie este condiţionată de faptul că mecanismele de apărare — sau compulsiile de apărare — sînt automate şi inconştiente, rămîn sub influenţa procesului primar şi tind spre identitatea de percepţie, în timp ce mecanismele de degajare ascultă de principiul identităţii de gîndire şi permit subiectului să se elibereze în mod progresiv de repetiţie şi de identificările ei alienante.

■ E. Bibring este cel care a propus descrierea sub numele de *working-off mechanisms* a mecanismelor eului care ar trebui diferenţiate de mecanismele de apărare, şi aceasta în legătură cu concepţia sa asupra compulsiei la repetiţie*. După acest autor, repetarea experienţelor penibile sub controlul eului ar permite într-adevăr reducerea sau asimilarea progresivă a tensiunilor: „Mecanismele de degajare ale eului nu au ca scop nici să ducă la descărcare [abreacţie], nici să facă tensiunea nepericuloasă [mecanisme de apărare]; funcţia lor este de a face să dispară în mod progresiv tensiunea prin schimbarea condiţiilor interne care îi dau naştere“ (1). Bibring descrie diverse metode de degajare, ca detaşarea libidoului (travaliu al doliului*), familiarizarea cu situaţia anxiogenă etc.

În aceeaşi ordine de idei, Daniel Lagache a subliniat lărgirea abuzivă a conceptului de mecanism de apărare, invocat simultan pentru a clarifica compulsiile automate şi inconştiente pe care psihanaliza urmăreşte să le distrugă şi operaţiile care au în mod clar obiectivul de a aboli aceste compulsii, operaţii numite „apărări reuşite“.

Daniel Lagache plasează noţiunea de mecanism de degajare în cadrul unei opoziţii între conştiinţă şi Eu: conştiinţa (Eul-subiect) se poate identifica cu Eul-obiect, se poate înstrăina în el (narcisism) sau, dimpotrivă, poate obiectiva Eul, în acest fel degajîndu-se de acesta (2).

Noţiunea este reluată şi dezvoltată în elaborarea de ansamblu cu privire la structura personalităţii pe care a realizat-o D. Lagache: el specifică aici modalităţile degajării referindu-se la experienţa curei: „...trecerea de la repetiţia în act (*agie*) la rememorarea gîndită şi vorbită [...]; trecerea de la identificare, prin care subiectul se confundă cu trăirea sa, la obiectivare, prin care se distanţează faţă de această trăire; trecerea de la disociere la integrare; detaşarea de obiectul imaginar, completată prin schimbarea de obiect; familiarizarea cu situaţiile fobice, care înlocuieşte aşteptarea anxioasă a situaţiei traumatice şi fantasmatice; înlocuirea inhibiţiei cu controlul, a supunerii cu experimentarea. În toate aceste exemple, operaţia defensivă nu este neutralizată decît în măsura în care o operaţie de degajare o înlocuieşte“ (3 *a*).

Deci vom distinge o activitate defensivă a eului în raport cu pulsiunile sinelui şi o activitate de degajare a eului în raport cu propriile sale operaţii defensive. Dacă trebuie totuşi să atribuim eului funcţii la fel de antinomice, este pentru că ele au în comun o capacitate de alegere şi de respingere (3 *b*).

(1) BIBRING (Ed.). „The Conception of the Repetition Compulsion“, 1943, in *Psychoanalytic Quarterly*, XII, nr. 4.

(2) Cf. LAGACHE (D.). „Fascination de la conscience par le Moi“, 1957, in *La Psychanalyse*, PUF, Paris, vol. 3, 33–46.

(3) LAGACHE (D.). „La psychanalyse et la structure de la personnalité“, 1958, in *La Psychanalyse*, PUF, Paris, vol. 6. — *a)* 34. — *b)* Cf. 34.

R.C.

METAPSIHOLOGIE

G.: Metapsychologie. — *F.:* métapsychologie. — *E.:* metapsychology. — *S.:* metapsicología. — *I.:* metapsicologia. — *P:* metapsicologia.

● ***Termen creat de Freud pentru a desemna psihologia căreia i-a pus bazele, considerată în dimensiunea ei cea mai teoretică. Metapsihologia elaborează un ansamblu de modele conceptuale mai mult sau mai puţin îndepărtate de experienţă, precum ficţiunea unui aparat psihic divizat în instanţe, teoria pulsiunilor, procesul de refulare etc.***

Metapsihologia ia în considerare trei puncte de vedere: dinamic, topic şi economic.

■ Termenul *metapsihologie* se întîlneşte episodic în scrisorile adresate de Freud lui Fliess. Freud l-a utilizat pentru a defini originalitatea propriei sale tentative de a edifica o psihologie „...care să conducă de cealaltă parte a conştiinţei“ în raport cu psihologiile clasice ale conştiinţei (1 *a*). Va trebui să avem în vedere analogia dintre termenii *metapsihologie* şi *metafizică*, analogie care ţine probabil de intenţiile lui Freud. Se cunoaşte, din propria sa mărturie, cît de puternică a fost vocaţia sa filozofică: „Sper că vei fi binevoitor să dai atenţie cîtorva aspecte metapsihologice [...]. În anii tinereţii, am aspirat doar la cunoaşterea filozofică, şi acum sînt pe punctul de a-mi îndeplini această dorinţă, trecînd de la medicină la psihologie“ (1 *b*).

Dar reflecţia lui Freud asupra relaţiilor dintre metafizică şi metapsihologie trece dincolo de această simplă apropiere; el defineşte metapsihologia, într-un pasaj semnificativ, ca pe o tentativă ştiinţifică de a reface construcţiile „metafizice“; acestea, precum credinţele superstiţioase sau anumite deliruri paranoice, proiectează asupra unor forţe exterioare ceea ce este în realitate propriu inconştientului: „...o mare parte a concepţiei mitologice a lumii, care se regăseşte şi în religiile cele mai moderne, nu este nimic altceva decît *psihologie proiectată în lumea exterioară*. Cunoaşterea obscură (s-ar putea spune percepţie endopsihică) a factorilor psihici şi a ceea ce se întîmplă în inconştient se reflectă [...] în construcţia unei *realităţi suprasensibile*, care trebuie transformată de către ştiinţă în *psihologie a inconştientului* [...]. S-ar putea încerca [...] convertirea *metafizicii* în *metapsihologie*“ (2).

Freud va relua, mult mai tîrziu, termenul *metapsihologie*, pentru a-i da o definiţie precisă: „Propun să se vorbească de prezentare (*Darstellung*) *metapsihologică* atunci cînd se ajunge la descrierea unui proces psihic în relaţiile sale *dinamice*, *topice* şi *economice*“ (3, α). Problema este dacă toate studiile teoretice care propun noţiuni şi ipoteze inerente acestor trei registre pot fi considerate scrieri metapsihologice sau dacă, mai curînd, ar trebui desemnate astfel textele care în mai mare măsură elaborează sau explicitează ipotezele subiacente psihologiei psihanalitice: „principii“ (*Prinzipien*), „concepte fundamentale“ (*Grundbegriffe*), „modele“ teoretice (*Darstellungen, Fiktionen, Vorbilder*). În acest sens, un anumit număr de texte în mai mare măsură metapsihologice jalonează opera lui Freud, mai ales *Proiect de psihologie* (*Entwurf einer Psychologie*, 1895), capitolul VII din *Interpretarea visului* (*Die Traumdeutung*, 1900), *Formulări asupra celor două principii ale funcţionării psihice* (*Formulierungen über die zwei Prinzipien des psychischen Geschehens*, 1911), *Dincolo de principiul plăcerii* (*Jenseits des Lustprinzips*, 1920), *Eul şi sinele* (*Das Ich und das Es*, 1923), *Compendiu de psihanaliză* (*Abriß der Psychoanalyse*, 1938). În fine, în anul 1915, Freud a conceput şi realizat parţial proiectul de a serie

Preliminarii la o metapsihologie (*Zur Vorbereitung einer Metapsychologie*) cu intenţia „...de a clarifica şi aprofunda ipotezele teoretice care s-ar putea pune la baza unui sistem psihanalitic" (4, β).

▲ (α) Punctelor de vedere topic, dinamic şi economic puse în evidenţă de Freud li s-au adăugat, la propunerea lui Hartmann, Kris şi Lœwenstein, punctul de vedere *genetic* (*vezi:* Stadiu). David Rapaport a adăugat punctul de vedere al *adaptării.*

(β) Cinci dintre articolele prevăzute au fost publicate, alte şapte se pare că au fost scrise şi distruse.

(1) FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1887–1902. — *a)* Scrisoarea din 10.3.1898; G., 262; E., 246; F., 218. — *b)* Scrisoarea din 2.4.1896; G., 173; E., 162; F., 143–4.
(2) FREUD (S.). *Zur Psychopathologie des Alltagslebens*, 1901. G.W., IV, 287–8; S.E., VI, 258–9; F., 298–9.
(3) FREUD (S.). *Das Unbewußte*, 1915. G.W., X, 281; S.E., XIV, 181; F., 121.
(4) FREUD (S.). *Metapsychologische Ergänzung zur Traumlehre*, 1915. G.W., X, 412, n. 1; S.E., XIV, 222, n. 1; F., 162, n. 1.

R.C.

MIŞCARE PULSIONALĂ

G.: Triebregung. — *F.:* motion pulsionnelle. — *E.:* instinctual impuls.e — *S.:* impulso instintua. — *I.:* moto pulsionale *sau* istintivo. — *P.:* moção impulsora *sau* pulsional.

● ***Termen utilizat de Freud pentru a desemna pulsiunea sub aspectul ei dinamic, adică aşa cum se actualizează şi se precizează printr-o stimulare internă definită.***

■ Termenul *Triebregung* apare pentru prima dată în *Pulsiuni şi destine ale pulsiunilor* (*Triebe und Triebschicksale*, 1915), dar ideea pe care o conotează este foarte veche la Freud. Astfel, în *Proiect de psihologie* (*Entwurf einer Psychologie*, 1895), el vorbeşte despre stimuli endogeni (*endogene Reize*) pentru a desemna exact acelaşi lucru.

Între *Triebregung* şi *Trieb* (pulsiune) există o foarte mică diferenţă: Freud foloseşte des cei doi termeni unul în locul celuilalt. Dacă, în urma lecturii ansamblului operei sale, o distincţie este totuşi posibilă, ea ar fi aceasta: mişcarea pulsională este pulsiunea în act, considerată în momentul în care este mobilizată de o modificare organică.

Mişcarea pulsională se plasează deci, după Freud, la acelaşi nivel ca şi pulsiunea; cînd pulsiunea este concepută ca o modificare biologică şi, în consecinţă, de fapt dincoace de distincţia conştient–inconştient, mişcarea pulsională este văzută la fel: „Cînd vorbim de o mişcare pulsională inconştientă sau de o mişcare pulsională refulată, modul de exprimare este neriguros, dar fără gravitate. Nu putem avea nimic altceva în vedere decît o mişcare pulsională al cărei reprezentant-reprezentare este inconştient şi n-ar putea fi, într-adevăr, vorba despre altceva" (1).

Credem că nu este potrivită traducerea lui *Triebregung*, de altfel frecventă, prin *émoi pulsionnel* (emoţie pulsională), termen care se înscrie direct în registrul afectelor, ceea ce nu este cazul termenului german şi nici al echivalentului englezesc adoptat, *instinctual impulse*. Propunem reluarea vechiului termen *motion* (mişcare), împrumutat din psihologia morală şi care ne pare mai apropiat de termenul *Regung*, substantiv derivat din verbul *regen*, *mouvoir* (a mişca) şi din utilizările sale freudiene. Să adăugăm

că *motion pulsionnelle* (mişcare pulsională) se înscrie în seria termenilor psihologici uzuali *motif* (motiv), *mobile* (mobil), *motivation* (motivaţie), care implică, toţi, noţiunea de mişcare (*mouvement*).

În plus, *Regung* apare în opera lui Freud în afara expresiei *Triebregung*, de exemplu în *Wunschregung*, *Affektregung*, cu aceeaşi nuanţă de mişcare internă.

(1) FREUD (S.). *Das Unbewußte*, 1915. G.W., X, 276; S.E., XIV, 177; F., 112.

R.C.

N

NARCISISM

G.: Narzißmus. — *F.:* narcissisme. — *E.:* narcissism. — *S.:* narcisismo. — *I.:* narcisismo. — *P.:* narcisismo.

● ***În legătură cu mitul lui Narcis, iubire pentru imaginea de sine.***

■ 1. Termenul *narcisism* (α) apare pentru prima dată la Freud în 1910, pentru a explica alegerea de obiect la homosexuali; aceştia „...se iau ei înşişi drept obiect sexual; ei sînt animaţi de narcisism şi caută tineri care le seamănă şi pe care să-i poată iubi aşa cum mama lor i-a iubit pe ei înşişi" (1 *a*).

Descoperirea narcisismului îl determină pe Freud — în *Cazul Schreber*, 1911 — să afirme existenţa unui *stadiu* intermediar al evoluţiei sexuale, între autoerotism şi iubirea obiectală. „Subiectul începe prin a se lua pe el însuşi şi propriul său corp drept obiect de iubire" (2), ceea ce permite o primă unificare a pulsiunilor sexuale. Aceleaşi puncte de vedere sînt exprimate în *Totem şi tabu* (*Totem und Tabu*, 1913).

2. Se poate observa că Freud folosea deja conceptul de narcisism înainte să-l „introducă" printr-un studiu special (*Pentru a introduce narcisismul* [*Zur Einführung des Narzißmus*, 1914]). Dar, în acest text, el introduce conceptul în ansamblul teoriei psihanalitice, avînd în vedere mai ales investirile libidinale. Într-adevăr, psihoza („nevroza narcisică"*) pune în evidenţă posibilitatea ca libidoul să reinvestească eul dezinvestind obiectul; ceea ce duce la ideea că, „...fundamental, investirea eului persistă şi se comportă faţă de investirile obiectale la fel cum se comportă corpul unui organism protoplasmatic faţă de pseudopodele pe care le-a emis" (3 *a*). Referindu-se la un fel de principiu de conservare a energiei libidinale, Freud stabileşte un echilibru între „libidoul eului" (investit în eu) şi „libidoul obiectal": „cu cît unul creşte, cu atît celălalt se diminuează" (3 *b*). „Eul trebuie considerat ca un mare rezervor de libido, de unde libidoul este trimis spre obiecte, el fiind întotdeauna gata să absoarbă libidoul care revine de la obiecte" (4).

În cadrul unei concepţii energetice care recunoaşte permanenţa unei investiri libidinale a eului, se ajunge la o definiţie *structurală* a narcisismului: narcisismul nu mai apare ca un stadiu evolutiv, ci ca o stază a libidoului care nu poate fi depăşită complet de nici o investire obiectală.

3. Un astfel de proces de dezinvestire a obiectului şi de retragere a libidoului asupra subiectului fusese deja identificat de K. Abraham în 1908, pe baza modelului demenţei precoce: „Caracteristica psihosexuală a demenţei precoce este întoarcerea pacientului la autoerotism [...]. Bolnavul mental transferă numai asupra sa, ca unic obiect sexual al său, totalitatea libidoului pe care persoana normală îl îndreaptă asupra tuturor obiectelor

însufleţite sau neînsufleţite din jurul său" (5). Freud şi-a însuşit aceste puncte de vedere ale lui Abraham: „...ele s-au menţinut în psihanaliză şi au devenit fundamentul atitudinii noastre faţă de psihoze" (6). Dar el adaugă ideea — care permite distingerea narcisismului în raport cu autoerotismul* — că eul nu există de la început ca unitate şi că necesită pentru a se constitui „o nouă acţiune psihică" (3 *c*).

Dacă vrem să păstrăm distincţia dintre o stare în care pulsiunile sexuale se satisfac într-un mod anarhic, independent unele de altele, şi narcisism, în care eul în totalitatea sa este luat ca obiect de iubire, sîntem puşi în situaţia de a accepta că predominanţa narcisismului infantil şi momentele de formare ale eului coincid.

Teoria psihanalitică nu este univocă în această privinţă. Dintr-o perspectivă genetică, se poate concepe constituirea eului ca unitate psihică în corelaţie cu constituirea schemei corporale. Se poate concepe şi că o astfel de unitate se cristalizează printr-o anumită imagine pe care subiectul o dobîndeşte despre el însuşi, după modelul celuilalt şi care este chiar eul. Narcisismul e captarea afectivă a subiectului de către această imagine. J. Lacan a pus în legătură acest prim moment al formării eului cu experienţa narcisică fundamentală, pe care a desemnat-o sub numele de stadiu al oglinzii* (7). Dintr-o astfel de perspectivă, în care eul se defineşte printr-o identificare cu imaginea altuia, narcisismul — chiar „primar" — nu este o stare din care e absentă orice relaţie intersubiectivă, ci interiorizarea unei relaţii. Tocmai aceasta este concepţia care rezultă dintr-un text ca *Doliu şi melancolie* (*Trauer und Melancholie*, 1916), în care Freud pare să nu vadă nimic altceva în narcisism decît o „identificare narcisică" cu obiectul (8).

Dar, o dată cu elaborarea celei de a doua teorii a aparatului psihic, o asemenea concepţie se estompează. Freud ajunge să opună într-un mod global o stare narcisică primară (anobiectală) relaţiilor cu obiectul. Această stare primitivă, pe care o numeşte narcisism primar, este caracterizată prin absenţa totală de relaţii cu mediul, printr-o nediferenţiere a eului şi sinelui, şi-şi găseşte prototipul în viaţa intrauterină, somnul reprezentînd o reproducere mai mult sau mai puţin perfectă a ei (9).

Ideea unui narcisism contemporan cu formarea eului prin identificarea cu celălalt nu este nici ea abandonată, fiind numit „narcisism secundar", şi nu „narcisism primar": „Libidoul care se îndreaptă spre eu prin identificări [...] reprezintă «narcisismul său secundar»" (10 *a*). „Narcisismul eului este un narcisism secundar, retras obiectelor" (10 *b*).

Această modificare profundă a vederilor lui Freud se află în corelaţie cu introducerea noţiunii de sine*, ca instanţă separată, din care celelalte instanţe se desprind prin diferenţiere, cu evoluţia noţiunii de eu*, care pune accentul în egală măsură pe identificările care l-au generat, cît şi pe funcţia sa adaptativă ca aparat diferenţiat, şi, în sfîrşit, în corelaţie cu dispariţia distincţiei dintre autoerotism* şi narcisism. Luată în sens strict, o asemenea concepţie riscă simultan să contrazică experienţa, afirmînd că nounăscutul nu are nici o deschidere perceptivă asupra lumii exterioare, şi să reînnoiască, în termeni de altfel naivi, aporia idealistă, agravată aici printr-o formulare „biologică": cum se poate trece de la o monadă închisă asupra ei înseşi la recunoaşterea progresivă a obiectului?

▲ (α) Freud declară, în primele rînduri ale lucrării *Pentru a introduce narcisismul* (*Zur Einführung des Narzißmus*, 1914), că a preluat termenul de la P. Näcke (1899), care îl utilizează pentru a descrie o perversiune. Într-o notă adăugată în 1920 la *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii* (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*), el revine asupra acestei afirmaţii: H. Ellis ar fi creatorul termenului (1 *b*). De fapt, Näcke este cel care a creat termenul *Narzißmus*,

dar pentru a comenta puncte de vedere ale lui H. Ellis, care a descris, primul, în 1898 (*Autoerotism, a Psychological Study*), un comportament pervers în relaţie cu mitul lui Narcis.

(1) FREUD (S.). *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905. — *a)* G.W., V, 44, n. 1; S.E., VII, 145, n. 1; F., 167–8, n. 13. — *b)* Cf. G.W., V, 119, n. 3; S.E., VII, 218, n. 3; F., 184, n. 75.
(2) FREUD (S.). *Psychoanalytische Bemerkungen über einen autobiographisch beschriebenen Fall von Paranoia*, 1911. G.W., VIII, 296–7; S.E., XII, 60–1; F., 349–50.
(3) FREUD (S.). *a)* G.W., X, 141; S.E., XIV, 75–6. — *b)* G.W., X, 141; S.E., XIV, 75–6. — *c)* G.W., X, 142; S.E., XIV, 77.
(4) FREUD (S.). *„Psychoanalyse" und „Libidotheorie"*, 1923. G.W., XIII, 231; S.E., XVIII, 257.
(5) ABRAHAM (K.). *Les différences psychosexuelles entre l'hystérie et la démence précoce*, 1908. F., I, 36–47.
(6) FREUD (S.). *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1916–1917. G.W., XI, 430; S.E., XVI, 415; F., 444.
(7) Cf. LACAN (J.). „Le stade du miroir comme formateur de la fonction du Je", in *RFP*, 1949, XIII, 4, 449–55.
(8) Cf. FREUD (S.). G.W., X, 435–7; S.E., XIV, 249–51; F., 202–5.
(9) Cf. FREUD (S.). *Massenpsychologie und Ich-Analyse*, 1921. G.W., XIII, 146; S.E., XVIII, 130–1; F., 146–7.
(10) FREUD (S.). *Das Ich und das Es*, 1923. — *a)* G.W., XIII, 258, n.; S.E., XIX, 30; F., 185, n. 1. — *b)* G.W., XIII, 275; S.E., XIX, 46; F. 203.

R.C.

NARCISISM PRIMAR, NARCISISM SECUNDAR

G.: primärer Narzißmus, sekundärer Narzißmus. — *F.:* narcissisme primaire, narcissisme secondaire. — *E.:* primary narcissism, secondary narcissism. — *S.:* narcisismo primario, narcisismo secundario. — *I.:* narcisismo primario, narcisismo secondario. — *P.:* narcisismo primário, narcisismo secundário.

● ***Narcisismul primar desemnează o stare precoce în care copilul îşi investeşte tot libidoul asupra lui însuşi. Narcisismul secundar desemnează o întoarcere asupra eului a libidoului, retras din investirile sale obiectale.***

■ Aceşti termeni au în literatura psihanalitică şi chiar şi în opera lui Freud accepţii foarte diverse, care împiedică o definire univocă mai precisă decît cea propusă de noi.

1° Expresia *narcisism secundar* creează mai puţine dificultăţi decît cea de narcisism primar. Freud o foloseşte, începînd cu *Pentru a introduce narcisismul* (*Zur Einführung des Narzißmus*, 1914), pentru a desemna stări ca narcisismul schizofrenic: „...acest narcisism, care a apărut prin reîntoarcerea investirilor obiectale, îl concepem ca pe o stare secundară construită pe baza unui narcisism primar pe care multiple influenţe l-au estompat " (1). Pentru Freud, narcisismul secundar nu desemnează numai anumite stări extreme de regresie; el este şi o structură permanentă a subiectului: a) în plan economic, investirile de obiect nu anulează investirile eului, dar există un veritabil echilibru energetic între aceste două feluri de investire; b) în plan topic, idealul eului reprezintă o formaţiune narcisică ce nu este niciodată abandonată.

2° Noţiunea de narcisism primar are accepţii foarte diferite, în funcţie de autor. Aici este vorba de a defini un stadiu ipotetic al libidoului infantil, divergenţele referindu-se într-un mod complex la descrierea unei asemenea stări, situarea ei cronologică şi, pentru unii autori, la însăşi existenţa ei.

La Freud, narcisismul primar desemnează, în general, primul narcisism, cel al copilului care se ia pe sine însuşi ca obiect de iubire înainte să-şi aleagă obiecte exterioare. O asemenea stare corespunde credinţei copilului în atotputernicia gîndurilor sale (2).

Dacă încercăm să precizăm momentul constituirii unei asemenea stări, constatăm că la Freud încă există oscilaţii. În textele perioadei 1910–1915 (3), această fază este situată între cea a autoerotismului primitiv şi cea a iubirii de obiect şi pare contemporană cu apariţia unei prime unificări a subiectului, a unui eu. Ulterior, prin elaborarea celei de-a doua topici, Freud conotează prin termenul *narcisism primar* mai curînd o stare primară de viaţă, anterioară chiar constituirii unui eu şi care are drept arhetip viaţa intrauterină (4). Distincţia dintre autoerotism* şi narcisism este astfel anulată. E greu să discernem, din punct de vedere topic, ce este investit în narcisismul primar înţeles astfel.

Această ultimă accepţie a narcisismului primar este mai răspîndită astăzi în gîndirea psihanalitică, ceea ce duce la limitarea semnificaţiei şi amplorii dezbaterii: fie că acceptăm, fie că refuzăm noţiunea, prin ea desemnăm oricum o stare riguros „anobiectală" sau cel puţin „nediferenţiată", fără clivaj între subiect şi lumea exterioară.

Două tipuri de obiecţii pot fi aduse unei asemenea concepţii asupra narcisismului:

— În planul terminologic, această accepţie pierde din vedere referirea la o imagine de sine, la o relaţie de oglindire (*spéculaire*), pe care le presupune în etimologia sa termenul *narcisism*. Iată de ce, credem că termenul „narcisism primar" este neadecvat pentru a desemna un stadiu descris ca anobiectal.

— În planul faptelor: existenţa unui asemenea stadiu este foarte problematică, şi anumiţi autori apreciază că la sugar există de la început relaţii de obiect, o „iubire obiectală primară" (5), astfel încît noţiunea unui narcisism primar, înţeles ca prim stadiu anobiectal al vieţii extrauterine, este respins de ei ca fiind mitică. Pentru Melanie Klein, nu se poate vorbi de un stadiu narcisic, pentru că relaţiile obiectale se instituie de la început, ci doar de „stări" narcisice definite printr-o întoarcere a libidoului asupra obiectelor interiorizate.

Plecînd de la aceste critici, ni se pare posibil să redăm sensul a ceea ce a fost intenţia lui Freud, cînd, preluînd noţiunea de narcisism introdusă în patologie de H. Ellis, a extins-o pînă la a face din ea un stadiu necesar în evoluţia care duce de la funcţionarea anarhică, autoerotică a pulsiunilor parţiale, spre alegerea de obiect. Nimic nu pare să ne împiedice să desemnăm prin termenul *narcisism primar* o fază precoce sau momente întemeietoare, care se caracterizează prin apariţia simultană a unei prime schiţe de eu* şi a investirii sale de către libido; ceea ce nu presupune nici că acest narcisism este starea primară a fiinţei umane, nici că, din punct de vedere economic, această predominare a iubirii de sine exclude orice investire obiectală (*vezi:* Narcisism).

(1) FREUD (S.). G.W., X, 140; S.E., XIV, 75.
(2) Cf. FREUD (S.). *Totem und Tabu*, 1912. *Passim.*
(3) Cf. FREUD (S.). *Psychoanalytische Bemerkungen über einen autobiographisch beschriebenen Fall von Paranoia — Dementia paranoides*, 1911. *Totem und Tabu*, 1912. *Zur Einführung des Narzißmus*, 1914.
(4) Cf. FREUD (S.). *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1916–1917. G.W., XI, 431–2; S.E., XVI, 415–6; F., 444–5.
(5) Cf. BALINT (M.). „Early Developmental States of the Ego. Primary Object Love", 1937, in *Primary love and Psychoanalytic technique*, Hogarth Press, Londra, 1952, 103–8.

R.C.

NEAJUTORARE (STARE DE —)

G.: Hilflosigkeit. — *F.:* détresse (état de —). — *E.:* helplessness. — *S.:* desamparo. — *I.:* l'essere senza aiuto. — *P.:* desamparo *sau* desarvoramento.

● ***Termen al limbajului comun care are în teoria freudiană un sens specific: starea sugarului, care, depinzînd în întregime de un altul pentru satisfacerea nevoilor sale (sete, foame), se dovedeşte neputincios în îndeplinirea acţiunii specifice care poate pune capăt tensiunii interne.***

Pentru adult, starea de neajutorare este prototipul situaţiei generatoare de angoasă.

■ Cuvîntul *Hilflosigkeit*, care constituie pentru Freud o referinţă constantă, trebuie evidenţiat şi tradus în franceză printr-un termen special. Propunem *état de détresse* (stare de neajutorare) mai degrabă decît *détresse* (neajutorare) pur şi simplu pentru că la Freud este vorba de un dat esenţial obiectiv: neputinţa nou-născutului uman; acesta este incapabil să întreprindă o acţiune coordonată şi eficace (*vezi:* Acţiunea specifică); aici întîlnim ceea ce Freud a desemnat prin termenul *motorische Hilflosigkeit* (1 *a*). Din punct de vedere economic, o asemenea situaţie duce la creşterea tensiunii trebuinţei pe care aparatul psihic este încă neputincios s-o stăpînească: aceasta e *psychische Hilflosigkeit*.

Ideea unei stări iniţiale de neajutorare stă la baza mai multor serii de consideraţii:

1° Pe plan genetic (2), pornind de la ea se poate înţelege valoarea *princeps* a *trăirii de satisfacere*, reproducerea ei halucinatorie şi diferenţierea dintre proces primar şi secundar.

2° Starea de neajutorare, corelativă totalei dependenţe a omuleţului faţă de mama sa, implică *omnipotenţa* acesteia. Astfel, starea de neajutorare influenţează în mod decisiv structurarea psihismului, destinat să se constituie în întregime în relaţie cu celălalt.

3° În cadrul unei teorii a angoasei, starea de neajutorare devine prototipul situaţiei traumatice. În *Inhibiţie, simptom şi angoasă* (*Hemmung, Symptom und Angst*, 1926), Freud identifică o caracteristică comună a pericolelor interne: pierdere sau separare care antrenează o creştere progresivă a tensiunii, pînă la punctul în care, la limită, subiectul este incapabil să stăpînească excitaţiile şi este copleşit de ele: ceea ce defineşte starea generatoare a sentimentului de neajutorare.

4° Să notăm în sfîrşit că Freud leagă explicit starea de neajutorare de *prematuritatea* fiinţei umane: „...existenţa sa intrauterină pare relativ scurtată în comparaţie cu cea a majorităţii animalelor; fiinţa umană este mai puţin pregătită decît ele cînd este proiectată în lume. Din acest motiv, influenţa lumii exterioare este mai puternică, diferenţierea precoce dintre sine şi eu este necesară, importanţa pericolelor exterioare este mai mare, şi obiectul, singurul capabil să protejeze împotriva acestor pericole şi să înlocuiască viaţa intrauterină, dobîndeşte o valoare foarte mare. Acest factor biologic stabileşte deci primele situaţii de pericol şi creează nevoia de a fi iubit, care nu-l va mai părăsi pe om niciodată" (1 *b*).

(1) Cf. FREUD (S.). *Hemmung, Symptom und Angst*, 1926. — *a)* G.W., XIV, 200; S.E., XX, 167; F., 97. — *b)* G.W., XIV, 186–7; S.E., XX, 155; F., 83.

(2) Cf. în mod deosebit FREUD (S.). *Entwurf einer Psychologie*, 1895, prima parte.

V.Ş.

NEGARE

Vezi: **(De)negare.**

NEURASTENIE

G.: Neurasthenie. — *F.:* neurasthénie. — *E.:* neurasthenia. — *S.:* neurastenia. — *I.:* nevrastenia. — *P.:* neurastenia.

● ***Afecţiune descrisă de medicul american George Beard (1839–1883), care presupune un tablou clinic centrat pe o oboseală fizică de origine „nervoasă" şi care cuprinde simptome din registrele cele mai diverse.***

Freud a subliniat printre primii extensiunea prea mare acordată acestui sindrom, la care trebuie, în parte, să se renunţe în favoarea altor entităţi clinice. În plus, el nu mai menţine neurastenia ca nevroză autonomă; o caracterizează prin impresia de oboseală fizică, dureri de cap, dispepsie, constipaţie, parestezii spinale, sărăcirea activităţii sexuale. El o plasează în cadrul nevrozelor actuale, alături de nevroza de angoasă, şi îi caută etiologia într-o funcţionare sexuală incapabilă să rezolve în mod adecvat tensiunea libidinală (masturbaţie).

■ G. Beard este cel care a creat termenul *neurastenie* (etimologic: slăbiciune nervoasă). În ce priveşte tabloul clinic desemnat astfel, îl trimitem pe cititor la lucrările acestui autor (1).

Freud s-a interesat de neurastenie mai ales la începutul activităţii sale, ceea ce l-a dus la delimitarea şi subdivizarea cadrului nevrozelor actuale (*vezi acest termen*) (2, 3). Dar, ulterior, a continuat să susţină specificitatea acestei nevroze (4).

(1) Cf. BEARD (G.). *American Nervousness, Its Causes and Consequences*, New York, 1881. *Sexual Neurasthenia (Nervous Exchaustion) Its Hygiene, Causes, Symptoms and Treatment*, New York, 1884.

(2) Cf. FREUD (S.). *Über die Berechtigung, von der Neurasthenie einen bestimmten Symptomkomplex als „Angstneurose" abzutrennen*, 1895.

(3) Cf. FREUD (S.). *Die Sexualität in der Ätiologie der Neurosen*, 1898.

(4) Cf. mai ales: FREUD (S.). *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1916–1917, cap. XXIV.

R.C.

NEUTRALITATE

G.: Neutralität. — *F.:* neutralité. — *E.:* neutrality. — *S.:* neutralidad. — *I.:* neutralità. — *P.:* neutralidade.

● ***Una dintre calităţile care definesc atitudinea analistului în cură. Analistul trebuie să fie* neutru *în raport cu valorile religioase, morale şi sociale, adică să nu dirijeze cura în funcţie de un ideal oarecare şi să se abţină să dea sfaturi;* neutru *în raport cu manifestările transferenţiale, ceea ce se exprimă de obicei prin formula „să nu te laşi prins de jocul pacientului";* neutru, *în fine, în raport cu discursul analizatului, adică să nu favorizeze* a priori, *în funcţie de prejudecăţi teoretice, un anumit fragment sau un anumit tip de semnificaţii.***

■ Pe măsură ce tehnica psihanalitică s-a desprins de metodele de sugestie, care presupun o influenţare deliberată a pacientului de către terapeut, ea s-a îndreptat spre ideea de neutralitate. În *Studii asupra isteriei* (*Studien über Hysterie*, 1895), se găsesc, în parte, urmele acestei evoluţii. Precizăm că, la sfîrşitul lucrării, Freud scrie cu privire la acţiunea terapeutului: „În măsura în care este posibil, ne comportăm ca un educator (*Aufklärer*) acolo unde ignoranţa a provocat o anumită teamă, ca un profesor, reprezentant al unei concepţii asupra lumii mai liberă, superioară, ca un confesor care, prin păstrarea simpatiei şi stimei o dată mărturisirea făcută, oferă un fel de iertare" (1).

Imaginea cea mai clară dată de Freud relativ la ceea ce se poate înţelege prin neutralitate apare în *Îndrumări date medicilor privind tratamentul psihanalitic* (*Ratschläge für den Arzt bei der psychoanalytischen Behandlung*, 1912). El condamnă aici „orgoliul terapeutic" şi „orgoliul educativ" şi consideră drept „contraindicat să se dea pacientului directive precum cea de a-şi concentra amintirile, de a se gîndi la o anumită perioadă din viaţa sa etc." (2 *a*). Analistul, ca şi chirurgul, trebuie să aibă numai un obiectiv: „...să-şi ducă operaţia spre reuşită cît mai abil posibil" (2 *b*).

În *Despre începutul tratamentului* (*Zur Einleitung der Behandlung*, 1913), Freud condiţionează stabilirea unui transfer sigur de neutralitatea analitică: „Putem compromite acest prim rezultat adoptînd de la început o altă atitudine decît simpatia comprehensivă, de exemplu, un punct de vedere moralizator sau comportarea de reprezentant sau împuternicit al unui al treilea [...]" (3). Ideea de neutralitate este exprimată cu şi mai multă forţă în pasajul din *Căi ale terapiei psihanalitice* (*Wege den psychoanalytischen Therapie*, 1918) care se referă la şcoala lui Jung: „Am refuzat categoric să-l considerăm pe pacientul care ne cere ajutorul şi se lasă pe mîinile noastre ca pe un bun propriu. Nu căutăm nici să-i făurim în locul său destinul, nici să-i inculcăm idealurile noastre, nici să-l modelăm după imaginea noastră, cu orgoliul unui creator" (4).

Vom adăuga că expresia *neutralitate binevoitoare*, împrumutată fără îndoială din limbajul diplomatic şi devenită tradiţională pentru a defini atitudinea analistului, nu figurează la Freud. De asemenea, cerinţa de neutralitate se referă strict la cură: ea constituie o recomandare tehnică. Ea nici nu implică, nici nu garantează o „obiectivitate" suverană a celui care exercită meseria de psihanalist (5). Neutralitatea nu califică persoana reală a analistului, ci funcţia sa: cel care face interpretări şi suportă transferul ar trebui să fie neutru, şi anume să nu intervină ca individualitate psihosocială; aici este evident vorba de o cerinţă-limită.

Chiar dacă ansamblul de recomandări cu privire la neutralitate nu este totdeauna urmat, el nici nu este, în general, contestat de analişti. Totuşi, chiar psihanaliştii de cea mai clasică orientare pot fi puşi de unele cazuri aparte (în special, de angoasa copiilor, psihoze, anumite perversiuni) în situaţia să considere că neutralitatea absolută nu e de dorit sau că e imposibilă.

(1) FREUD (S.). „Zur Psychotherapie der Hysterie", in *Studien über Hysterie*, 1895. G.W., I, 285; S.E., II, 282; F., 228.
(2) FREUD (S.). *a)* G.W., VIII, 386; S.E., XII, 119; F., 70–1. — *b)* G.W., VIII, 381; S.E., XII, 115; F., 65.
(3) FREUD (S.). G.W., VIII, 474; S.E., XII, 140; F., 100.
(4) FREUD (S.). G.W., XII, 190; S.E., XVII, 164; F., 137–8.
(5) În legătură cu acest subiect, vom găsi remarci pertinente în: GLOVER (Ed.). *The Technique of Psycho-Analysis*, 1955. F., in: *Technique de la psychoanalyse*, PUF, Paris, 1958, 197.

R.C.

NEVOIE DE PEDEAPSĂ

G.: Strafbedürfnis. — *F.:* besoin de punition. — *E.:* need for punishment. — *S.:* necesidad de castigo. — *I.:* bisogno di punizione. — *P.:* necessidade de castigo *sau* de punição.

● ***Cerinţă internă postulată de Freud ca fiind la originea comportării unor subiecţi a căror investigare psihanalitică arată că îşi caută situaţii neplăcute sau umilitoare şi se complac în ele (masochism moral). Ceea ce este ireductibil în asemenea comportamente ar trebui raportat, în ultimă analiză, la pulsiunea de moarte.***

■ Existenţa unor fenomene implicînd o autopedepsire a provocat foarte de timpuriu interesul lui Freud: *vise* de pedepsire, care sînt ca un tribut plătit cenzurii pentru îndeplinirea unei dorinţe (1) sau, mai ales, simptome ale *nevrozei obsesionale*. Încă din primele sale studii asupra acestei afecţiuni, Freud descrie autoînvinuirile; apoi, în *Observaţii asupra unui caz de nevroză obsesională* (*Bemerkungen über einen Fall von Zwangsneurose*, 1909), comportamentele de autopedepsire; într-un sens mai larg, ansamblul simptomatologiei, cu suferinţa pe care ea o implică, face din obsedat propriul său călău.

Studiul clinic al *melancoliei* scoate în relief violenţa unei compulsii la autopedepsire ce poate merge pînă la suicid. Şi este tot una din contribuţiile lui Freud şi ale psihanalizei faptul de a fi motivat prin autopedepsire comportamente în care pedeapsa nu este, aparent, decît o consecinţă nedorită a anumitor *acţiuni agresive şi delictuale* (2). Se poate vorbi în acest sens de „criminali prin autopedepsire", fără a trebui să se vadă în acest proces motivaţia unică a unui fenomen întotdeauna complex.

În sfîrşit, în cadrul *curei*, Freud a fost determinat să acorde o atenţie tot mai mare faţă de ceea ce el numeşte reacţia terapeutică negativă*: analistul are impresia, scrie el, „...unei forţe care se apără prin toate mijloacele împotriva vindecării şi vrea cu tot dinadinsul să se agaţe de boală şi de suferinţă" (3 *a*).

Aprofundarea în cadrul celei de a doua teorii despre aparatul psihic a problemelor metapsihologice puse de aceste fenomene, progresele reflecţiei asupra sadismului-masochismului, în sfîrşit introducerea pulsiunii de moarte îl vor conduce pe Freud către o mai bună conturare şi diferenţiere a comportamentelor de autopedepsire.

1° Freud însuşi a exprimat rezerve în privinţa expresiei *sentiment de vinovăţie** *inconştient*. În acest sens, termenul „nevoie de pedeapsă" i se pare mai potrivit (4 *a*).

2° Într-o perspectivă topică, Freud explică comportamentele de autopedepsire prin tensiunea dintre un supraeu deosebit de exigent şi eu.

3° Folosirea termenului *nevoie de pedeapsă* scoate însă în relief ceea ce poate fi considerat ireductibil în forţa care împinge anumiţi subiecţi să sufere, în acelaşi timp cu paradoxul satisfacţiei pe care ei o găsesc în această suferinţă. Freud ajunge să distingă două cazuri: anumite persoane dau impresia „...de a fi sub stăpînirea unei conştiinţe morale deosebit de sensibile, deşi o asemenea supramorală nu este, la ei, conştientă. O cercetare mai aprofundată ne arată diferenţa dintre o asemenea prelungire inconştientă a moralei şi masochismul moral. În primul caz, accentul cade pe sadismul întărit al supraeului căruia eul i se supune, în cel de-al doilea, dimpotrivă, pe masochismul eului care cere pedepsirea, fie ea din partea supraeului, fie din cea a forţelor parentale externe" (4 *b*). Se observă astfel că sadismul supraeului şi masochismul eului nu pot fi considerate pur şi simplu ca doi versanţi simetrici ai unei aceleiaşi tensiuni.

4° În aceeaşi ordine de idei, Freud, în *Analiză terminabilă şi interminabilă* (*Die endliche und die unendliche Analyse*, 1937), a emis chiar ipoteza că nu e posibil să se explice integral nevoia de pedeapsă, ca expresie a pulsiunii de moarte, prin relaţia conflictuală dintre supraeu şi eu. Dacă o parte a pulsiunii de moarte este cu siguranţă „fixată psihic de către supraeu", alte părţi pot fi „...în acţiune, nu se ştie unde, sub formă liberă sau fixată" (3 *b*).

(1) Cf. FREUD (S.). *Die Traumdeutung*, 1900. G.W., II–III, 476–80; 563–6; S.E., V, 473–6, 557–60; F., 352–55, 458–9 şi nota.
(2) Cf. FREUD (S.). *Das Ich und das Es*, 1923. G.W., XIII, 282; S.E., XIX, 52; F. 210.
(3) FREUD (S.). *Die endliche und die unendliche Analyse*, 1937. — *a)* G.W., XVI, 88; S.E., XXIII, 241; F., 28. — *b)* G.W., XVI, 88; S.E., XXIII, 242–3; F., 28.
(4) FREUD (S.). *Das ökonomische Problem des Masochismus*, 1924. — *a)* Cf. G.W., XIII, 378–9; S.E., XIX, 166; F., 218–9. — *b)* G.W., XIII, 381; S.E., XIX, 168–9; F., 221.

A.D.

⚹NEVROZĂ

G.: Neurose. — *F.:* névrose. — *E.:* neurosis. — *S.:* neurosis. — *I.:* nevrosi. — *P.:* neurose.

● ***Afecţiune psihogenă în care simptomele sînt expresia simbolică a unui conflict psihic avîndu-şi rădăcinile în istoria infantilă a subiectului şi realizînd compromisuri între dorinţă şi apărare.***

Sfera termenului* nevroză *a cunoscut variaţii; astăzi, cînd termenul e folosit fără vreun calificativ, este tot mai mult rezervat formelor clinice care pot fi apropiate de nevroza obsesională, de isterie şi de nevroza fobică. Astfel, nosografia diferenţiază nevrozele, psihozele, perversiunile, afecţiunile psihosomatice, în timp ce statutul nosografic a ceea ce numim „nevroze actuale", „nevroze traumatice", „nevroze de caracter" rămîne în discuţie.

■ Termenul *nevroză* pare să fi fost introdus de William Cullen (medic scoţian) într-un tratat de medicină apărut în 1777 (*First Lines of the Practice of Physics*). A doua parte a lucrării sale se intitulează *Neurosis or Nervous Diseases* şi se ocupă nu numai de bolile mentale sau „alienări" (*vésanies*), dar şi de dispepsie, palpitaţii cardiace, colică, ipohondrie şi isterie.

În cursul secolului al XIX-lea, prin numele de nevroză va fi desemnată în mod constant o întreagă serie de afecţiuni pe care le-am putea caracteriza astfel:

a) Li se identifică un sediu organic precis (de unde, termenii „nevroză digestivă", „nevroză cardiacă", „nevroză a stomacului" etc.) sau se postulează unul în cazul isteriei (uterul, traiectul alimentar) şi al ipohondriei;

b) Sînt afecţiuni funcţionale, adică „fără inflamaţie sau leziune de structură" (1) ale organului vizat;

c) Sînt considerate boli ale sistemului nervos.

Conceptul de nevroză al secolului al XIX-lea ar trebui apropiat, din punctul de vedere al sensului, de noţiunile moderne de afecţiune psihosomatică şi de nevroză de organ. Dar, din punctul de vedere al sferei nosografice, termenul acoperea afecţiuni încadrate astăzi în cele trei domenii: al *nevrozei* (isteria, de exemplu), al *psihosomaticii* (neurastenia, afecţiunile digestive) şi al *neurologiei* (epilepsia, boala lui Parkinson).

O analiză a transformării suferite de noţiunea de nevroză la sfîrşitul secolului al XIX-lea ar cere o cercetare istorică de proporţii, cu atît mai mult cu cît această evoluţie diferă de la o ţară la alta. Pentru a fixa ideile, să amintim doar că cea mai mare parte a autorilor, în această perioadă, par sensibili la caracterul disparat al afecţiunilor clasificate în categoria „nevroză" (α). Din acest amalgam, se desprind progresiv afecţiuni pentru care există motive întemeiate de a presupune existenţa unei leziuni a sistemului nervos (epilepsie, boala lui Parkinson, coree)...

Pe de altă parte, la graniţa nesigură care îl separă de bolile mentale, grupul nevrozelor tinde să înglobeze tablouri clinice (obsesii şi fobii) clasificate încă de anumiţi autori în cadrul „psihozelor", „nebuniei" sau „delirurilor".

Poziţia lui Pierre Janet este o dovadă a acestei evoluţii în Franţa, la sfîrşitul secolului trecut; Janet distinge practic două mari categorii de nevroze: isteria şi psihastenia (ultima fiind în mare ceea ce Freud desemnează prin nevroză obsesională).

*

Care este poziţia lui Freud în această perioadă (1895–1900)? Se pare că el găseşte în cultura psihiatrică de limbă germană o distincţie, destul de bine susţinută din punct de vedere clinic, între psihoză* şi nevroză. Cu excepţia cîtorva rare nesiguranţe în terminologie, el desemnează prin aceşti doi termeni afecţiuni care, şi astăzi, sînt clasificate la fel.

Dar preocuparea majoră a lui Freud n-a fost atunci să delimiteze nevroza şi psihoza, ci să pună în evidenţă mecanismul psihogen al unui întreg şir de afecţiuni. Rezultă că axa clasificării lui se situează între nevrozele actuale*, a căror etiologie este căutată într-o disfuncţie somatică a sexualităţii, şi psihonevroze*, la care determinant este conflictul psihic. Acest grup, sau grup al „psihonevrozelor de apărare"*, include nevroze ca isteria şi psihoze desemnate uneori prin termenul „psihoze de apărare", ca paranoia (2, 3).

Din aceeaşi perspectivă, Freud va încerca în continuare să impună termenul *psihonevroză* (sau *nevroză*) *narcisică** pentru a desemna ceea ce psihiatria acelei epoci definea drept psihoză. În final, el revine la clasificarea psihiatrică uzuală şi păstrează termenul *nevroză narcisică* numai pentru desemnarea psihozei maniaco-depresive (4). Să mai amintim că Freud a deosebit foarte devreme în mod clar domeniul nevrozelor de cel al perversiunilor*.

În rezumat, propunem tabelul următor, care prezintă schematic evoluţia sferei conceptului de nevroză în nosografia psihanalitică.

1915	Nevroze actuale	Psihonevroze		
		de transfer	narcisice	
1924	Nevroze actuale	Nevroze	Nevroze narcisice	Psihoze
Clasificare contemporană	Afecţiuni psiho-somatice	Nevroze	Psihoze	
			maniaco-depresivă	paranoia schizofrenie

Chiar dacă subcategoriile pot diferi în funcţie de autor, în cadrul grupului nevrozelor (astfel, fobia poate fi apreciată ca o specie de isterie sau poate fi considerată o afecţiune

specifică) se poate constata că în momentul de faţă există în linii mari un acord asupra delimitării clinice a ansamblului sindroamelor considerate nevrotice. Admiterea „cazurilor-limită“* de către clinica actuală susţine cumva ideea că, în mod firesc, domeniul nevrozei este considerat ca bine precizat. Se poate spune că gîndirea psihanalitică este în general de acord cu delimitarea clinică adoptată de marea majoritate a şcolilor psihiatrice.

În ce priveşte definirea „comprehensivă“ a noţiunii de nevroză, ea poate fi teoretic concepută fie la nivelul simptomatologiei, ca grupare a unui anumit număr de caracteristici care permit deosebirea simptomelor nevrotice de simptomele psihotice sau perverse, fie la nivelul structurii.

De fapt, cînd nu se limitează la stabilirea unei simple distincţii de grad între tulburări „mai grave“ şi tulburări „mai puţin grave“, cea mai mare parte a încercărilor de definiţie propuse în psihiatrie oscilează între aceste două niveluri. Cu titlul de exemplu, vom cita această încercare de definire dintr-un manual recent: „Fizionomia clinică a nevrozelor este caracterizată:

a) Prin *simptome nevrotice*. Este vorba de tulburările de comportament, de sentimentele sau ideile care exprimă apărarea contra angoasei şi care constituie faţă de acest conflict intern un compromis din care subiectul, în poziţia sa nevrotică, obţine un anumit avantaj (beneficii secundare ale nevrozei);

b) Prin *caracterul nevrotic al Eului*. Eul nu poate găsi în identificarea propriului său personaj relaţii bune cu ceilalţi şi un echilibru intern satisfăcător“ (5).

*

Dacă se încearcă stabilirea, în planul înţelegerii conceptului, a specificităţii nevrozei aşa cum o reliefează clinica, sarcina tinde să se confunde cu teoria psihanalitică însăşi, ea constituindu-se în primul rînd ca teorie a conflictului nevrotic şi a modalităţilor sale.

Cu greu se poate accepta ca încheiată diferenţierea dintre structurile psihotice, perverse şi nevrotice. De aceea, definiţia noastră se confruntă cu riscul inevitabil de a fi prea încăpătoare, în măsura în care ea se poate aplica, cel puţin parţial, perversiunilor şi psihozelor.

▲ (α) Cf. de exemplu A. Axenfeld: „Întreaga clasă a nevrozelor a fost clădită pe o concepţie negativă; ea s-a născut în ziua în care anatomia patologică, avînd sarcina să explice bolile prin alterări ale organelor, s-a aflat în faţa unui anumit număr de stări morbide a căror raţiune de a exista îi scăpa“ (6).

(1) BARRAS. *Traité sur les gastralgies et les entéralgies, ou maladies nerveuses de l'estomac et de l'intestin*, Paris, Bruxelles, 1829.
(2) Cf. FREUD (S.). *Die Abwehr-Neuropsychosen*, 1894. G.W., I, 74; S.E., III, 60.
(3) Cf. FREUD (S.). *Weitere Bemerkungen über die Abwehr-Neuropsychosen*, 1896. G.W., I, 392; S.E., III, 174.
(4) Cf. FREUD (S.). *Neurose und Psychose*, 1924. G.W., XIII, 390; S.E., XIX, 152.
(5) EY (H.), BERNARD (P.) şi BRISSET (Ch.). *Manuel de psychiatrie*, Masson, Paris, 1963.
(6) AXENFELD (A.). *Traité des nevroses*, Germer Baillière et Cie, ediţia a 2-a, 1883, 14.

R.C.

NEVROZĂ ACTUALĂ

G.: Aktualneurose. — *F.:* névrose actuelle. — *E.:* actual neurosis. — *S.:* neurosis actual. — *I.:* nevrosi attuale. — *P.:* neurose atual.

● ***Tip de nevroză pe care Freud îl distinge de psihonevroze:***

a) ***Originea nevrozelor actuale nu trebuie căutată în conflictele infantile, ci în prezent;***

b) ***Simptomele acestei nevroze nu sînt o expresie simbolică şi supradeterminată, ci rezultă direct din absenţa sau inadecvarea satisfacţiei sexuale.***

Freud a inclus iniţial în categoria nevrozelor actuale nevroza de angoasă şi neurastenia, propunînd ulterior alăturarea ipohondriei.

■ Termenul „nevroză actuală“ apare în 1898 în opera lui Freud pentru a desemna nevroza de angoasă şi neurastenia (1 *a*), dar ideea specificităţii acestor afecţiuni în raport cu alte nevroze s-a conturat mai devreme, în cercetările sale asupra etiologiei nevrozelor, în corespondenţa cu Fliess (2) şi în ceea ce a publicat între anii 1894–1896 (3).

1. Opoziţia dintre nevroze actuale şi psihonevroze este în mod esenţial etiologică şi patogenică: cauza este sexuală în ambele tipuri de nevroză, dar în categoria de faţă ea trebuie căutată în „tulburările vieţii sexuale actuale“, şi nu în „evenimente importante ale trecutului“ (4). Termenul „actual“ trebuie deci luat mai întîi în sensul unei „actualităţi“ în timp (1 *b*). Pe de altă parte, această etiologie este somatică, şi nu psihică: „Sursa excitaţiei, factorul declanşator al tulburării se află în domeniul somatic, în timp ce în isterie şi în nevroza obsesională el se află în domeniul psihic“ (5). Acest factor este în nevroza de angoasă absenţa descărcării excitaţiei sexuale, iar în neurastenie o formă de uşurare neadecvată a acesteia (masturbarea, de exemplu).

În sfîrşit, mecanismul de formare a simptomelor e somatic (de exemplu, transformarea directă a excitaţiei în angoasă), şi nu simbolic. Termenul „actual“ conotează aici tocmai absenţa acestei medieri care intervine în formarea simptomelor psihonevrozelor (deplasare, condensare etc.).

Din punct de vedere terapeutic, aceste puncte de vedere conduc la ideea că nevrozele actuale nu beneficiază de psihanaliză pentru că simptomele lor nu presupun o semnificaţie care ar putea fi elucidată (6).

Freud n-a renunţat niciodată la aceste idei privitoare la specificitatea nevrozelor actuale. El le-a exprimat din nou în diverse ocazii, arătînd că mecanismul de formare a simptomelor ar trebui căutat în domeniul chimiei (intoxicarea prin produşi ai metabolismului substanţelor sexuale) (7).

2. Între psihonevroze şi nevrozele actuale nu există doar o opoziţie globală; în mai multe rînduri, Freud a încercat să stabilească o corespondenţă deplină între neurastenie şi nevroza de angoasă, pe de o parte, şi diversele forme de nevroză de transfer, pe de altă parte. Ulterior, cînd ajunge să considere ipohondria ca pe al treilea tip de nevroză actuală (8), o pune în corespondenţă cu parafreniile sau psihonevrozele narcisice (schizofrenie şi paranoia). Aceste corespondenţe nu se justifică doar prin analogii structurale, ci şi prin faptul că „...simptomul nevrozei actuale este foarte des nucleul şi stadiul precursor al simptomului psihonevrotic“ (9). Ideea că psihonevroza e declanşată de o frustraţie care duce la o stază a libidoului înseamnă tocmai punerea în evidenţă a acestui element actual (10).

*

Astăzi, conceptul de nevroză actuală tinde să dispară din nosografie, căci, independent de valoarea favorizantă a factorilor actuali, regăsim întotdeauna în simptome expresia simbolică a conflictelor mai vechi. Aşadar, ideea de conflict şi de simptom actuale îşi păstrează valoarea şi impune următoarele remarci:

1° Distincţia dintre conflicte de origine infantilă care sînt reactualizate şi conflicte care sînt determinate în mare parte de situaţia actuală se impune în practica psihanalitică; astfel, existenţa unui conflict actual acut este adesea un obstacol în cursul curei psihanalitice;

2° În orice psihonevroză, pe lîngă simptomele a căror semnificaţie poate fi elucidată, există un număr mai mare sau mai mic de simptome de tipul celor descrise de Freud în cadrul nevrozelor actuale: oboseli nejustificate, dureri vagi etc. Cum conflictul defensiv împiedică realizarea dorinţei inconştiente, se poate presupune că tocmai libidoul astfel nesatisfăcut se află la originea unui anumit număr de simptome nespecifice;

3° În acelaşi sens, se poate observa că în viziunea lui Freud simptomele „actuale" sînt în mod esenţial de ordin somatic şi că vechea noţiune de nevroză actuală conduce direct la concepţiile moderne asupra afecţiunilor psihosomatice;

4° Vom remarca, în fine, că Freud are în vedere în teoria sa numai nonsatisfacerea pulsiunilor sexuale. În geneza simptomelor nevrotice actuale şi a simptomelor psihosomatice, ar trebui ţinut seama şi de represia agresivităţii.

(1) Cf. FREUD (S.). *Die Sexualität in der Ätiologie der Neurosen*, 1898. — *a)* G.W., I, 509; S.E., III, 279. — *b)* G.W., I, 496–7; S.E., III, 267–8.
(2) Cf. FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1887–1902. G., manuscrisul B, 8.2.1893, 76–82; manuscrisul E, 98–103; E., manuscrisul B, 66–72; manuscrisul E, 88–94; F., manuscrisul B, 61–6; manuscrisul E, 80–5.
(3) Cf. de exemplu FREUD (S.). „Zur Psychotherapie der Hysterie", in *Studien über Hysterie*, 1895. *Über die Berechtigung, von der Neurasthenie einen bestimmten Symptomenkomplex als „Angstneurose" abzutrennen*, 1894. *L'hérédité et l'étiologie des névroses*, 1896.
(4) FREUD (S.). *L'hérédité et l'étiologie des névroses*, 1896. G.W., I, 414; S.E., III, 149; F., 165.
(5) FREUD (S.). *Über die Berechtigung, von der Neurasthenie einen bestimmten Symptomenkomplex als „Angstneurose" abzutrennen*, 1894. G.W., I, 341; S.E., III, 114.
(6) Cf. FREUD (S.). „Zur Psychotherapie der Hysterie", in *Studien über Hysterie*, 1895. G.W., I, 259; S.E., II, 261; F., 210.
(7) Cf. de exemplu: FREUD (S.). *Zur Einleitung der Onaniediskussion. Schlußwort der Onaniediskussion*, 1912. G.W., VIII, 337; S.E., XII, 248. *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1916–1917. G.W., XI, 400–4; S.E., XVI, 385–89; F., 413–17.
(8) Cf. FREUD (S.). *Zur Einführung des Narzißmus*, 1914. G.W., X, 149–51; S.E., XIV, 82–5.
(9) FREUD (S.). *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1916–1917. G.W., XI, 405; S.E., XVI, 390; F., 418.
(10) Cf. FREUD (S.). *Über neurotische Erkrankungstypen*, 1912. G.W., VIII, 322–30; S.E., 231–8.

R.C.

NEVROZĂ DE ABANDON

G.: Verlassenheitsneurose. — *F.:* névrose d'abandon. — *E.:* abandonment neurosis. — *S.:* neurosis de abandono. — *I.:* nevrosi d'abbandono. — *P.:* neurose de abandono.

● ***Termen introdus de psihanaliştii elveţieni (Charles Odier, Germaine Guex) pentru a desemna un tablou clinic în care predomină angoasa de abandon şi nevoia de siguranţă.***

Este vorba de o nevroză a cărei etiologie este preœdipiană. Ea nu corespunde neapărat unei abandonări suferite în copilărie. Subiecţii care prezintă această nevroză sînt numiţi „abandonici".

■ În lucrarea sa *Nevroza de abandon* (*La névrose d'abandon*) (1), Germaine Guex consideră necesară izolarea acestui tip de nevroză, care nu intră în nici unul din cadrele clasice ale nosografiei (α).

Simptomatologia abandonicului nu prezintă, la prima vedere, nimic riguros specific: angoasă, agresivitate, masochism, sentiment de nonvaloare; de fapt, aceste simptome nu se află în relaţie cu conflictele puse în mod obişnuit în evidenţă de psihanaliză (n-ar fi vorba în mod special de conflictele œdipiene), ci cu o insecuritate afectivă fundamentală.

Nevoia nelimitată de iubire, manifestată într-o manieră polimorfă, care o face adesea de nerecunoscut, semnifică încercarea regăsirii siguranţei pierdute, al cărei prototip este o fuziune primitivă a copilului cu mama. Această nevoie nu este legată în mod necesar de o părăsire reală de către mamă, părăsire ale cărei consecinţe au fost studiate de Spitz (*vezi:* Hospitalism; Depresie anaclitică), ci, mai ales, de o atitudine afectivă a mamei, simţită ca refuz al iubirii („falsa prezenţă" a mamei, de exemplu). În sfîrşit, după Germaine Guex, trebuie invocat un factor constituţional psiho-organic („lăcomia" afectivă, intoleranţa la frustraţii, dezechilibrul neuro-vegetativ).

Germaine Guex estimează că abandonicul rămîne dincoace de Œdip, care constituie o ameninţare excesivă pentru siguranţa sa; nevroza de abandon trebuie raportată la o „perturbare a eului", care se evidenţiază adesea numai în cursul curei psihanalitice.

Să adăugăm că termenul „abandonic" este folosit şi în mod descriptiv, chiar de autori care n-au adoptat nici din punct de vedere nosografic, nici din punct de vedere etiologic concepţiile — foarte pe scurt rezumate aici — susţinute de Germaine Guex.

▲ (α) Într-o discuţie personală, G. Guex a fost de părere că ar fi mai nimerit să se vorbească de un *sindrom* decît de o *nevroză* de abandon.

(1) GUEX (G.). PUF, Paris, 1950.

R.C.

NEVROZĂ DE ANGOASĂ

G.: Angstneurose. — *F.:* névrose d'angoisse. — *E.:* anxiety neurosis. — *S.:* neurosis de angustia. — *I.:* nevrosi d'angoscia. — *P.:* neurose de angústia.

● ***Tip de boală pe care Freud a izolat-o şi a diferenţiat-o:***

a) Din punct de vedere simptomatologic, de neurastenie, prin predominanţa angoasei (aşteptare anxioasă cronică, acces de angoasă sau echivalente somatice ale acesteia);

b) Din punct de vedere etiologic, de isterie: nevroza de angoasă este o formă de nevroză actuală caracterizată în mod specific prin acumularea unei excitaţii sexuale care se transformă direct în simptom, fără mediere psihică.

■ Problema originii angoasei şi a raporturilor ei cu excitaţia sexuală şi libidoul l-a preocupat pe Freud cu începere din 1893, aşa cum dovedeşte corespondenţa sa cu Fliess. Freud abordează sistematic această problemă în articolul său *Despre legitimitatea*

separării unui complex de simptome, cu numele de „nevroză de angoasă", de neurastenie (*Über die Berechtigung, von der Neurasthenie einen bestimmten Symptomenkomplex als „Angstneurose" abzutrennen*, 1895).

Din punct de vedere nosografic, el izolează din sindromul descris în mod clasic sub numele de neurastenie o afecţiune axată pe sindromul major de angoasă. Pe un fond de „excitabilitate generală", se detaşează diverse forme de angoasă: angoasa cronică sau aşteptarea anxioasă susceptibilă să se lege de orice conţinut reprezentativ care îi poate oferi un suport; accesul de angoasă pură (de exemplu: *pavor nocturnus*), însoţit sau înlocuit prin diverşi echivalenţi somatici (ameţeală, dispnee, tulburări cardiace, transpiraţie etc.); simptome fobice în care afectul de angoasă este legat de o reprezentare, însă fără a se putea recunoaşte în acesta un substitut simbolic al unei reprezentări refulate.

Freud determină nevroza de angoasă prin etiologii destul de specifice, care au ca factori comuni:

a) Acumularea de tensiune sexuală;

b) Absenţa sau insuficienţa „elaborării psihice" a excitaţiei sexuale somatice, aceasta neputîndu-se transforma în „libido psihic" (*vezi:* Libido) decît intrînd în conexiune cu grupări prestabilite de reprezentări sexuale. Cînd excitaţia sexuală nu este dominată astfel, este derivată direct în plan somatic sub formă de angoasă (α).

Freud vede condiţiile acestei insuficienţe de elaborare psihică fie „...într-o dezvoltare insuficientă a sexualităţii psihice, fie într-o încercare de reprimare a acesteia, fie în degradarea sa, fie, în sfîrşit, în instaurarea unei distanţe, devenită obişnuită, între sexualitatea fizică şi sexualitatea psihică" (1 *a*).

Freud a încercat să arate ce rol joacă aceste mecanisme în diversele forme etiologice pe care le inventariază: angoasa fecioarelor, angoasa abstinenţei sexuale, angoasa provocată de *coitus interruptus* etc.

El a semnalat caracteristicile care apropie simptomatologiile şi, într-o anumită măsură, mecanismele nevrozei de angoasă şi ale isteriei: în ambele situaţii, „...se produce un fel de «conversie» [...]. Cu toate acestea, în isterie o anumită excitaţie psihică o ia pe un drum greşit, exclusiv în plan somatic, în timp ce aici [în nevroza de angoasă] o anumită tensiune *fizică* nu poate trece în plan *psihic*, rămînînd astfel pe o cale fizică. Cele două procese se combină cu o frecvenţă extremă" (1 *b*).

După cum se vede, deşi Freud a arătat aspectele ce ţin de planul psihic în condiţiile de apariţie ale nevrozei de angoasă şi a subliniat înrudirea acesteia cu isteria şi posibila lor combinare ca „nevroză mixtă", el a menţinut totuşi specificitatea nevrozei de angoasă ca nevroză actuală.

Astăzi, psihanaliştii acceptă cu rezerve noţiunea de nevroză actuală*, dar tabloul clinic al nevrozei de angoasă — despre care se uită adesea că a fost desprinsă de neurastenie tocmai de Freud — îşi păstrează valoarea nosografică în clinică: este o nevroză în care predomină o angoasă masivă, fără un obiect evident şi în care rolul factorilor actuali este manifest.

În acest sens, ea se diferenţiază clar de *isteria de angoasă** sau nevroza fobică, în care angoasa este fixată asupra unui obiect substitutiv.

▲ (α) Se cuvine să adăugăm că aici nu sînt amintite integral primele puncte de vedere ale lui Freud în ce priveşte angoasa. Chiar el arată că teoria sa cu privire la un mecanism *actual*, somatic, al angoasei i-a limitat teoria, iniţial pur psihogenă, asupra isteriei. Cf. o observaţie relativă la cazul Emmy în *Studii asupra isteriei* (*Studien über Hysterie*, 1895): „Aveam pe

atunci [în 1889] tendinţa să admit o origine *psihică* pentru toate simptomele unei isterii. Astăzi [în 1895], voi declara drept nevrotică [nevrotic este luat aici în sensul său primar, de perturbare în funcţionarea sistemului nervos] tendinţa la angoasă a acestei femei care trăieşte în abstinenţă (nevroză de angoasă)" (2).

(1) FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1887–1902. — *a)* G., 103; E., 93; F., 84. — *b)* G., 104; E., 94; F., 85.
(2) FREUD (S.). G.W., I, 118; S.E., II, 65; F., 50.

R.C.

NEVROZĂ DE CARACTER

G.: Charakterneurose. — *F.:* névrose de caractère. — *E.:* character neurosis. — *S.:* neurosis de carácter. — *I.:* nevrosi del carattere. — *P.:* neurose de caráter.

● ***Tip de nevroză în care conflictul defensiv nu se traduce prin formarea de simptome izolabile în mod clar, ci prin trăsături de caracter, tipuri de comportament, chiar printr-o organizare patologică a ansamblului personalităţii.***

■ Termenul *nevroză de caracter* este folosit în mod curent în psihanaliza contemporană, fără să fi primit totuşi un sens bine precizat.

Dacă noţiunea nu este bine delimitată, aceasta se datorează în mod cert faptului că ea ridică nu doar probleme nosografice (se poate distinge o nevroză de caracter?), dar şi psihologice (origine, fundament, funcţie a ceea ce psihologia numeşte caracter), cît şi tehnice (ce loc trebuie acordat analizei apărărilor numite „de caracter"?).

Această noţiune îşi găseşte într-adevăr antecedentele în lucrări psihanalitice de inspiraţii diverse:

1) Studii asupra genezei anumitor trăsături sau anumitor tipuri de caracter în relaţie mai ales cu evoluţia libidinală (1);

2) Concepţiile teoretice şi tehnice ale lui W. Reich despre „armura caracterială" şi necesitatea, în special în cazurile rebele la analiza clasică, de a pune în evidenţă şi de a interpreta atitudinea de apărare care se repetă, oricare ar fi conţinutul verbalizat (2).

*

Dacă respectăm punctul de vedere nosografic propriu-zis, pe care termenul însuşi de „nevroză de caracter" îl evocă în mod necesar, confuzia şi multitudinea sensurilor posibile apar imediat:

1) Expresia este folosită adesea fără rigoare, pentru a califica orice tablou nevrotic care, la primul examen, nu oferă simptome, ci doar moduri de comportament care atrag dificultăţi repetate sau constante în relaţia cu anturajul.

2) O caracterologie de inspiraţie psihanalitică stabileşte corespondenţe între diverse tipuri de caracter fie cu marile afecţiuni psihonevrotice (caracterele obsesional, fobic, paranoic etc.), fie cu diversele stadii ale evoluţiei libidinale (caracterele oral, anal, uretral, falic-narcisic, genital, regrupate uneori în marea opoziţie caracter genital–caracter pregenital). Din această perspectivă, putem vorbi de nevroză de caracter pentru a desemna orice nevroză aparent asimptomatică a cărei organizare patologică este revelată de tipul de caracter.

Mergînd însă mai departe şi recurgînd, cum se procedează tot mai des astăzi, la conceptul de structură, ajungem să depăşim opoziţia dintre nevroză cu şi fără simptome,

punînd accentul mai puţin pe exprimările manifeste ale conflictului (simptome, trăsături de caracter) şi mai mult pe modul de organizare a dorinţei şi a apărării (α).

3) Mecanismele invocate cel mai adesea pentru a explica formarea caracterului sînt sublimarea* şi formaţiunea reacţională*. Formaţiunile reacţionale „duc la evitarea refulărilor secundare, realizînd o dată pentru totdeauna o modificare definitivă a personalităţii" (3). În măsura în care formaţiunile reacţionale predomină, caracterul poate apărea el însuşi ca o formaţiune fundamental defensivă, menită să protejeze individul nu doar împotriva ameninţării pulsionale, dar şi împotriva apariţiei simptomelor.

Din punct de vedere descriptiv, apărarea caracterială se distinge de simptom mai ales prin relativa sa integrare în cadrul eului: necunoaşterea aspectului patologic al trăsăturii de caracter, raţionalizarea, generalizarea într-o schemă de comportament a unei apărări originar orientate contra unei ameninţări specifice. Putem recunoaşte în asemenea mecanisme tot atîtea trăsături caracteristice structurii obsesionale (4). În acest sens, nevroza de caracter conotează, înainte de toate, o formă foarte frecventă de nevroză obsesională, în care predomină mecanismul formaţiunii reacţionale, în timp ce simptomele (obsesii, compulsii) sînt discrete sau sporadice.

4) În sfîrşit, în opoziţie cu polimorfismul „caracterelor nevrotice", s-a încercat, prin termenul *nevroză de caracter*, desemnarea unei structuri psihopatologice originale. Astfel, Henri Sauguet rezervă „...termenul *nevroză de caracter* cazurilor la care infiltrarea eului este atît de importantă, încît determină o organizare care evocă o structură prepsihotică" (5).

O asemenea concepţie se înscrie pe linia unor lucrări psihanalitice (Alexander, Ferenczi, Glover) care au încercat să situeze anomaliile caracteriale între simptomele nevrotice şi afecţiunile psihotice (6).

▲ (α) În cadrul unei concepţii structurale a aparatului psihic, e important să distingem foarte clar noţiunile de structură şi de caracter. Caracterul, după o formulă a lui D. Lagache, se poate defini ca proiecţia asupra sistemului eului a relaţiilor dintre diversele sisteme şi a relaţiilor interioare sistemelor: din această perspectivă, există preocuparea decelării într-o anumită trăsătură de caracter, care se prezintă ca o dispoziţie inerentă a persoanei, a dominaţiei unei anumite instanţe (eul ideal, de exemplu).

(1) Cf. mai ales: FREUD (S.). *Charakter und Analerotik*, 1908. *Einige Charaktertypen aus der Psychoanalytischen Arbeit*, 1915. *Über libidinöse Typen*, 1931. — ABRAHAM (K.). *Ergänzung zur Lehre vom Analcharakter*, 1921. *Beitrage der Oralerotik zur Charakterbildung*, 1924. *Zur Charakterbildung auf der „genitalen" Entwicklungsstufe*, 1924. — GLOVER (E.). *Notes on Oral Character-Formation*, 1925.
(2) Cf. REICH (W.). *Charakteranalyse*, Berlin, 1933. Trad. engl.: Noonday Press, New York, 1949.
(3) FENICHEL (O.). *The Psychoanalytic Theory of Neurosis*, 1945. F., *La théorie psychanalytique des névroses*, PUF, Paris, 1953, 187.
(4) Cf. FREUD (S.). *Hemmung, Symptom und Angst*, 1926. G.W., XIV, 190; S.E., XX, 157–8; F., 85–6.
(5) EY (H.). *Encyclopédie médico-chirurgicale: Psychiatrie*, 1955, 37320 A 20, 1.
(6) Cf. mai ales: GLOVER (E.). „The Neurotic Character", in: *IJP*, VII, 1926, 11–30.

R.C.

NEVROZĂ DE DESTIN

G.: Schicksalsneurose. — *F.:* névrose de destinée. — *E.:* fate neurosis. — *S.:* neurosis de destino. — *I.:* nevrosi di destino. — *P.:* neurose de destino.

● ***Desemnează o formă de existenţă caracterizată prin revenirea periodică a unor înlănţuiri identice de evenimente, de obicei nefericite, înlănţuiri cărora subiectul pare să le fie supus ca unei fatalităţi exterioare, deşi, din punct de vedere psihanalitic, mecanismele trebuie căutate în inconştient şi, în mod special, în compulsia la repetiţie.***

■ În *Dincolo de principiul plăcerii* (*Jenseits des Lustprinzips*, 1920) (1), la sfîrşitul capitolului III, Freud evocă, pentru a oferi un exemplu de repetiţie, situaţia persoanelor care „...dau impresia unui destin care le urmăreşte, a unei orientări demonice în existenţa lor" (binefăcători răsplătiţi prin ingratitudine, prieteni trădaţi etc.). Să precizăm că, de altfel, el vorbeşte în cazul lor de compulsie de destin (*Schicksalzwang*) şi nu de nevroză de destin. Cu toate acestea, ultimul termen a fost preferat, fără îndoială datorită extinderii psihanalizei asupra nevrozelor numite asimptomatice (nevroze de caracter*, de eşec* etc.). Oricum, valoarea termenului nu este nosografică, ci descriptivă.

Ideea de nevroză de destin poate fi uşor luată într-un sens foarte larg: cursul întregii existenţe este „...conturat dinainte de către subiect". Dar, generalizîndu-se, conceptul riscă să-şi piardă pînă şi valoarea descriptivă. El conotează tot ce este recurent, chiar constant în conduita unui individ.

Rămînînd fideli sensului dat de Freud în pasajul citat, se pare că putem da termenului *nevroză de destin* un înţeles mai precis, care să-l diferenţieze mai ales de nevroza de caracter. Într-adevăr, exemplele date de Freud arată că el nu face apel la „compulsia de destin" decît pentru a explica experienţe relativ specifice:

a) Ele se repetă în pofida caracterului lor neplăcut;

b) Ele se desfăşoară după un scenariu imuabil, care constituie o secvenţă de evenimente care pot necesita o lungă desfăşurare temporală;

c) Ele apar ca o fatalitate exterioară, căreia subiectul i se simte pe bună dreptate victimă (exemplul unei femei care, măritată de trei ori, îşi vede cei trei soţi îmbolnăvindu-se la puţină vreme după căsătorie şi-i îngrijeşte pînă la moartea lor).

Repetiţia se face simţită aici într-un ciclu izolabil de evenimente. S-ar putea spune, cu titlu de indicaţie, că, în cazul nevrozei de destin, subiectul nu poate accede la o dorinţă inconştientă pe care o percepe ca venind din exterior — de unde, aspectul „demonic" subliniat de Freud —, în schimb, în nevroza de caracter, importantă este repetarea compulsivă a mecanismelor de apărare şi a schemelor de comportament, repetare care se relevă în menţinerea rigidă a unei forme (trăsături de caracter).

(1) FREUD (S.). G.W., XIII, 20–1; S.E., XVIII, 21–2; F., 22–3.

R.C.

NEVROZĂ (sau SINDROM) DE EŞEC

G.: Misserfolgsneurose. — *F.:* névrose (*sau* syndrome) d'échec. — *E.:* failure-neurosis. — *S.:* neurosis de fracaso. — *I.:* nevrosi di scacco. — *P.:* neurose de fracasso.

● ***Termen introdus de René Laforgue şi avînd o accepţie foarte largă: desemnează structura psihologică a unei întregi game de subiecţi, de la cei care par, în general, să fie responsabili de propria lor nenorocire, pînă la cei care nu pot suporta să obţină tocmai ceea ce par să-şi dorească mai intens.***

■ Vorbind de nevroză de eşec, psihanaliştii au în vedere eşecul ca o consecinţă a dezechilibrului nevrotic şi nu ca o condiţie declanşatoare (tulburare reactivă în raport cu eşecul real).

Noţiunea de nevroză de eşec este asociată numelui lui René Laforgue, care a consacrat numeroase lucrări funcţiei supraeului, mecanismelor de autopedepsire şi psihopatologiei eşecului (1). Acest autor a grupat tot felul de sindroame de eşec reperabile în viaţa afectivă şi socială a individului sau a unui grup social (familie, clasă, grup etnic) şi le-a căutat resortul comun în acţiunea supraeului.

În psihanaliză, termenul *nevroză de eşec* este folosit într-un sens mai mult descriptiv decît nosografic.

Ca o regulă generală, eşecul este preţul plătit de orice nevrotic în măsura în care simptomul implică o limitare a posibilităţilor subiectului, o blocare parţială a energiei acestuia. Vorbim de nevroză de eşec doar în cazurile în care eşecul nu este produsul supraadăugat al simptomului (ca la fobicul ce-şi vede posibilităţile de deplasare diminuate din pricina măsurilor sale de protecţie), ci constituie însuşi simptomul şi cere o explicaţie specifică.

În *Cîteva tipuri de caracter desprinse din practica psihanalitică* (*Einige Charaktertypen aus der Psychoanalytischen Arbeit*, 1916), Freud atrăsese atenţia asupra acestui tip aparte de subiecţi care „eşuează în faţa succesului"; problema eşecului prin autopedepsire este abordată aici într-un sens mai îngust decît la René Laforgue:

a) E vorba de subiecţi care nu suportă satisfacţia într-un domeniu precis, legat evident de dorinţa lor inconştientă;

b) Situaţia lor pune în evidenţă următorul paradox: deşi frustarea* externă nu era patogenă, tocmai posibilitatea oferită de realitate pentru satisfacerea dorinţei este intolerabilă şi declanşează „frustraţia internă": subiectul îşi refuză lui însuşi satisfacţia (2);

c) Acest mecanism nu constituie pentru Freud o formă de nevroză, nici măcar un sindrom, ci un mod de declanşare a nevrozei şi primul simptom al bolii.

În *Dincolo de principiul plăcerii* (*Jenseits des Lustprinzips*, 1920), Freud leagă anumite tipuri de eşec nevrotic de compulsia la repetiţie, mai ales ceea ce el numeşte compulsiile de destin (*vezi:* Nevroza de destin).

(1) Cf. LAFORGUE (R.), *Psychopathologie de l'échec*, Payot, Paris, 1939.
(2) Cf. FREUD (S.), G.W., X, 372; S.E., XIV, 317–8; F., 115.

R.C.

NEVROZĂ DE TRANSFER

G.: Übertragungsneurose. — *F.:* névrose de transfert. — *E.:* transference neurosis. — *S.:* neurosis de transferencia. — *I.:* nevrosi di transfert. — *P.:* neurose de transferência.

● **A) *În sens nosografic, categorie de nevroze (isteria de angoasă*, isteria de conversie*, nevroza obsesională*) pe care Freud le distinge de nevrozele narcisice*, în cadrul grupului de psihonevroze. Faţă de nevrozele narcisice, ele se caracterizează prin faptul că libidoul este totdeauna deplasat asupra obiectelor reale sau imaginare, în loc să fie retras de la acestea asupra eului. De aici rezultă că nevrozele de transfer sînt mai accesibile tratamentului psihanalitic pentru că se pretează la constituirea în cadrul curei a unei nevroze de transfer în sensul* B.**

B) *În teoria curei psihanalitice, nevroză artificială în cadrul căreia tind să se organizeze manifestările de transfer. Ea se constituie în jurul relaţiei cu analistul; este o reeditare a nevrozei clinice; elucidarea ei conduce la descoperirea nevrozei infantile.*

■ În sensul A, termenul *nevroză de transfer* a fost introdus de Jung, în opoziţie cu cel de *psihoză* (1), în care libidoul este „introvertit" (Jung) sau investit la nivelul eului (Abraham [2]; Freud [3]), ceea ce reduce capacitatea pacienţilor de a-şi transfera libidoul asupra obiectelor, făcîndu-i, în consecinţă, puţin accesibili unei cure al cărei mecanism este transferul. De aceea, nevrozele care au constituit obiect al curei psihanalitice se definesc drept tulburări la care această capacitate de transfer există şi sînt desemnate prin termenul *nevroze de transfer.*

Freud stabileşte (de exemplu, în *Prelegeri introductive în psihanaliză* [*Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1916–1917]) o clasificare ce s-ar putea rezuma astfel: nevrozele de transfer şi nevrozele narcisice se opun în interiorul grupului psihonevrozelor. Pe de altă parte, simptomele lor fiind expresia simbolică a unui conflict psihic, psihonevrozele se opun grupului nevrozelor actuale* al căror mecanism este predominant somatic.

Precizăm că, deşi distincţia dintre cele două categorii de psihonevroze rămîne în continuare valabilă, nu se mai admite diferenţierea lor numai prin prezenţa sau absenţa transferului pur şi simplu. Într-adevăr, astăzi se acceptă că în cazul psihonevrozelor absenţa aparentă a transferului nu constituie cel mai adesea decît unul dintre aspectele modului de transfer — care poate fi intens — propriu psihoticilor.

B) În studiul *Rememorare, repetiţie şi perlaborare* (*Erinnern, Wiederholen und Durcharbeiten*, 1914), Freud introduce noţiunea de nevroză de transfer (în sensul B) în raport cu ideea că pacientul *repetă* în transfer conflictele sale infantile. „Numai dacă pacientul vrea să respecte condiţiile de durată ale tratamentului putem ajunge cu regularitate să dăm tuturor simptomelor bolii o nouă semnificaţie transferenţială, înlocuind nevroza sa comună printr-o nevroză de transfer de care poate fi vindecat prin travaliul terapeutic" (4 *a*).

Conform acestui citat, se pare că diferenţa dintre reacţiile de transfer şi nevroza de transfer propriu-zisă poate fi înţeleasă astfel: în nevroza de transfer, întregul comportament patologic al pacientului ajunge să se recentreze pe relaţia sa cu analistul. S-ar putea spune despre nevroza de transfer că, pe de o parte, coordonează reacţiile de transfer iniţial difuze („transfer flotant", după Glover) şi că, pe de altă parte, permite ansamblului simptomelor şi conduitelor patologice ale pacientului să capete o nouă funcţie, raportîndu-se la situaţia analitică. Pentru Freud, instalarea nevrozei de transfer este un element pozitiv în dinamica tratamentului: „Noua stare a preluat în seama ei toate caracteristicile bolii, dar ea reprezintă o boală artificială, care este accesibilă abordării noastre din toate punctele de vedere" (4 *b*).

Din acest punct de vedere, se poate considera ca model ideal al curei următoarea secvenţă: nevroza clinică se transformă în nevroză de transfer a cărei elucidare conduce la descoperirea nevrozei infantile (α).

Cu toate acestea, trebuie adăugat că ulterior, cînd a accentuat extinderea compulsiei la repetiţie, Freud a formulat o concepţie mai puţin unilaterală a nevrozei de transfer, subliniind pericolul care apare dacă este lăsată să se dezvolte. „Medicul încearcă să limiteze cît mai mult domeniul acestei nevroze de transfer, să canalizeze cît mai mult conţinut pe calea rememorării şi să lase cît mai puţin posibil repetiţiei [...]. Ca regulă

generală, medicul nu-l poate feri pe analizat de această fază a curei. El este obligat să-l lase să retrăiască un anumit fragment din viaţa sa uitată, dar trebuie să aibă în vedere ca bolnavul să păstreze o anumită capacitate de a ieşi din situaţie, care să-i permită, mai presus de orice, să recunoască în ceea ce-i apare drept realitate, o reflectare reînnoită a unui trecut uitat" (5).

▲ (α) Precizăm că S. Rado, în comunicarea prezentată la Congresul de la Salzburg (1924) asupra teoriei curei, *Principiul economic în tehnica psihanalitică* (*The Economic Principle in Psychoanalytic Technique*) (6), a descris „nevroza terapeutică" proprie tehnicilor preanalitice (hipnoză şi catharsis) şi a diferenţiat-o de cea care apare în cura psihanalitică, nevroza de transfer putînd fi analizată şi discutată numai în această ultimă situaţie.

(1) Cf. JUNG (C.G.). *Über die psychologie der Dementia praecox*, Halle, 1907. „Wandlungen und Symbole der Libido", in *Jahrbuch Psa.-Forsch.*, 1911, 1912.
(2) ABRAHAM (K.). *Les différences psychosexuelles entre l'hystérie et la démence précoce*. F., I, 36–47.
(3) Cf. FREUD (S.). *Zur Einführung des Narzißmus*, 1914.
(4) FREUD (S.). *a)* G.W., X, 134–5; S.E., XII, 154; F., 113. — *b)* G.W., X, 135; S.E., XII, 154; F., 114.
(5) FREUD (S.). *Jenseits des Lustprinzips*, 1920. G.W., XIII, 17; S.E., XVIII, 19; F., 19.
(6) Cf. RADO (S.), in *IJP*, 1925, VI, 35–44.

R.C.

NEVROZĂ FAMILIALĂ

G.: Familienneurose. — *F.:* névrose familiale. — *E.:* family neurosis. — *S.:* neurosis familiar. — *I.:* nevrosi familiare. — *P.:* neurose familial.

● ***Termen folosit pentru a desemna faptul că, într-o familie dată, nevrozele individuale se completează, se condiţionează reciproc, punînd în evidenţă influenţa patogenă pe care o poate exercita asupra copiilor structura familială şi, în primul rînd, cea ce cuplului parental.***

■ Psihanaliştii de limbă franceză au utilizat primii termenul *nevroză familială*, continuîndu-l pe René Laforgue (1). Dar chiar aceşti autori recunosc că nevroza familială nu constituie o entitate nosologică.

Termenul grupează într-o manieră aproape intuitivă (*imagé*) un anumit număr de achiziţii esenţiale ale psihanalizei: rolul central, în constituirea subiectului, a identificării cu părinţii; complexul Œdip, complex nuclear al nevrozei; importanţa relaţiei dintre părinţi pentru formarea complexului Œdip etc. René Laforgue insistă mai ales asupra influenţei patogene a unui cuplu parental constituit în funcţie de o anumită complementaritate nevrotică (cuplu sado-masochist, de exemplu).

Dar a vorbi de nevroza familială înseamnă să subliniem nu atît importanţa anturajului, cît mai ales rolul jucat de fiecare membru al familiei într-o reţea de interrelaţii inconştiente (ceea ce se numeşte adesea „constelaţie" familială). Termenul îşi dobîndeşte valoarea mai ales în abordarea psihoterapeutică a copiilor, aceştia fiind situaţi de la început în această „constelaţie". Din punct de vedere practic, aceasta îl poate determina pe psihoterapeut nu numai să încerce o acţiune directă asupra anturajului, dar şi să pună în relaţie nevroza familială cu cererea, formulată de părinţi, pentru tratarea copilului (copilul considerat ca „simptom" al părinţilor).

După R. Laforgue, noţiunea de nevroză familială provine din concepţia freudiană privitoare la supraeu, aşa cum este ea exprimată în aceste rînduri: „Supraeul copilului nu se formează după imaginea părinţilor, ci după imaginea supraeului acestora; capătă acelaşi conţinut, devine reprezentantul tradiţiei, al tuturor judecăţilor de valoare care şi-au menţinut astfel existenţa de-a lungul generaţiilor" (2).

Termenul *nevroză familială* nu mai este folosit deloc în psihanaliză; faptul că are rolul de a atrage atenţia asupra funcţiilor complementare ale diverşilor subiecţi în cadrul unui cîmp inconştient nu trebuie să conducă la minimalizarea funcţiei fantasmelor proprii fiecărui subiect în favoarea unei manipulări a situaţiei reale considerate drept factor determinant al nevrozei.

(1) Cf. LAFORGUE (R.). „À propos de la frigidité de la femme," in *RFP*, 1935, VIII, 2, 217–26. „La névrose familiale", in *RFP*, 1936, IX, 3, 327–55.
(2) FREUD (S.). *Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1932. G.W., XV, 73; S.E., XXII, 67; F., 94–5.

R.C.

NEVROZĂ FOBICĂ

G.: phobische Neurose. — *F.:* névrose phobique. — *E.:* phobic neurosis. — *S.:* neurosis fóbica. — *I.:* nevrosi fobica. — *P.:* neurose fóbica.

Vezi: **Isterie de angoasă**.

R.C.

NEVROZĂ MIXTĂ

G.: gemischte Neurose. — *F.:* névrose mixte. — *E.:* mixed neurosis. — *S.:* neurosis mixta. — *I.:* nevrosi mista. — *P.:* neurose mista.

● ***Formă de nevroză caracterizată prin coexistenţa unor simptome care evidenţiază, după Freud, existenţa unor nevroze distincte din punct de vedere etiologic.***

■ La Freud, termenul *nevroză mixtă* se întîlneşte mai ales în primele scrieri (1), pentru a semnala că simptomele psihonevrotice sînt de foarte multe ori combinate cu simptome actuale, sau că simptomele unei anumite psihonevroze sînt însoţite de simptomele alteia.

Termenul nu se limitează să conoteze un tablou clinic complex. Pentru Freud, în cazurile de nevroză mixtă, cel puţin la modul ideal, fiecare tip de simptom prezent poate fi raportat la un mecanism specific: „De fiecare dată cînd ne aflăm în prezenţa unei nevroze mixte, putem arăta că există un amestec de mai multe etiologii specifice" (2).

Nevrozele se prezintă rareori în stare pură: este vorba de un fapt recunoscut pe scară foarte întinsă de clinica psihanalitică. Se insistă, de exemplu, asupra existenţei unor trăsături isterice la rădăcina oricărei nevroze obsesionale (3) şi a unui nucleu actual în orice psihonevroză (*vezi:* Nevroză actuală). Ceea ce se numesc la Freud *cazuri-limită*, desemnîndu-se astfel afecţiuni în care intră simultan componente nevrotice şi psihotice, dovedeşte, de asemenea, intricarea structurilor psihopatologice.

Dar termenul *nevroză mixtă* nu trebuie să conducă la respingerea oricărei clasificări nosografice (4). Din contră, el presupune că într-un caz clinic complex s-ar putea determina partea care revine unei anumite structuri şi cea care revine unui mecanism anume.

(1) Cf. de exemplu: FREUD (S.). *Über die Berechtigung, von der Neurasthenie einen bestimmten Symptomenkomplex als «Angstneurose» abzutrennen*, 1895. — BREUER (J.) şi FREUD (S.). *Zur Psychotherapie der Hysterie*, 1895, în special, G.W., I, 256; S.E., II, 259; F., 208.
(2) FREUD (S.). *Über die Berechtigung, von der Neurasthenie einen bestimmten Symptomenkomplex als «Angstneurose» abzutrennen*, 1895. G.W., I, 339; S.E., III, 113.
(3) Cf. de exemplu: FREUD (S.). *Aus der Geschichte einer infantilen Neurose*, 1918. G.W., XII, 107; S.E., XVII, 75; F., 381. — Şi *Hemmung, Symptom und Angst*, 1926. G.W., XIV, 143; S.E., XX, 113; F., 33–4.
(4) Cf. de exemplu: FREUD (S.). *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1916–1917. G.W., XI, 405; S.E., XVI, 390; F., 417–18.

R.C.

NEVROZĂ NARCISICĂ

G.: narzißtische Neurose. — *F.:* névrose narcissique. — *E.:* narcissistic neurosis. — *S.:* neurosis narcisista. — *I.:* nevrosi narcisistica. — *P.:* neurose narcísica.

● ***Termen pe cale de dispariţie în psihiatrie şi psihanaliză, dar care se găseşte în scrierile lui Freud, unde desemnează o boală mentală caracterizată prin retragerea libidoului la nivelul eului. Se opune astfel nevrozelor de transfer*.***

Din punct de vedere nosografic, grupul nevrozelor narcisice desemnează ansamblul psihozelor funcţionale (ale căror simptome nu sînt efectul unei leziuni somatice).

■ Punerea în evidenţă a narcisismului, la care Freud a ajuns în special prin aplicarea concepţiilor psihanalitice la psihoze, se află la originea termenului *nevroză narcisică* (1). Cel mai des, Freud a recurs la acest termen pentru a-l opune celui de nevroză de transfer.

Această opoziţie este simultan de ordin tehnic — dificultate sau imposibilitate de transfer libidinal — şi de ordin teoretic — retragerea libidoului la nivelul eului. Cu alte cuvinte, relaţia narcisică predomină la structurile în cauză. În acest sens, Freud consideră echivalente nevrozele narcisice şi psihozele, pe care le numeşte şi parafrenii*.

Mai tîrziu, mai ales în articolul *Nevroză şi psihoză* (*Neurose und Psychose*, 1924), el va restrînge folosirea termenului *nevroză narcisică* la sfera afecţiunilor de tip melancolic, diferenţiindu-le astfel atît de nevrozele de transfer, cît şi de psihoze (2).

Astăzi termenul este pe cale să iasă din uz.

(1) Cf. FREUD (S.). *Zur Einführung des Narzißmus*, 1914. G.W., X, 138–70; S.E., XIV, 73–102.
(2) Cf. FREUD (S.). G.W., XIII, 390; S.E., XIX, 151–2.

R.C.

NEVROZĂ OBSESIONALĂ

G.: Zwangsneurose. — *F.:* névrose obsessionnelle. — *E.:* obsessional neurosis. — *S.:* neurosis obsesiva. — *I.:* nevrosi ossessiva. — *P.:* neurose obsessiva.

● ***Clasă de nevroze definită de Freud şi constituind unul dintre domeniile majore ale clinicii psihanalitice.***

Conflictul psihic, în forma sa cea mai tipică, se exprimă prin simptome numite compulsive*: idei obsedante, compulsie la comiterea de acte indezirabile, lupta contra acestor gînduri şi tendinţe, ritualuri de exorcizare etc. şi printr-un mod de gîndire definit mai ales prin ruminaţie mentală, îndoială, scrupule şi ducînd la inhibiţii ale gîndirii şi acţiunii.

Freud a delimitat progresiv specificitatea etiopatogenică a nevrozei obsesionale din punct de vedere al mecanismelor (deplasarea* afectului asupra reprezentărilor mai mult sau mai puţin depărtate de conflictul originar, izolare*, anulare retroactivă*); din punct de vedere al vieţii pulsionale (ambivalenţă*, fixaţie* la stadiul anal* şi regresie*); în sfîrşit, din punct de vedere topic (relaţie sado-masochistă interiorizată sub forma tensiunii dintre eu şi un supraeu extrem de crud). Această punere în evidenţă a dinamicii subiacente nevrozei obsesionale şi, pe de altă parte, descrierea caracterului anal şi a formaţiunilor reacţionale* care îl constituie, permit adăugarea la nevroza obsesională a unor tablouri clinice în care simptomele propriu-zise nu sînt evidente la prima vedere.

■ Se cuvine subliniat mai întîi că nevroza obsesională, astăzi o entitate nosografică universal admisă, a fost individualizată de Freud în anii 1894–1895: „A trebuit să-mi încep activitatea printr-o inovaţie nosografică. Alături de isterie, am considerat justificat să plasez nevroza obsesiilor (*Zwangsneurose*) ca afecţiune autonomă şi independentă, deşi cea mai mare parte a autorilor clasifică obsesiile printre sindroamele care constituie degenerescenţa mentală sau le confundă cu neurastenia" (1 *a*). Freud a început prin a analiza mecanismul psihologic al obsesiilor (*Zwangsvorstellungen*) (2), pe care le-a grupat apoi (3, 1 *b*) într-o entitate psihonevrotică de simptome descrise demult (sentimente, idei, conduite compulsive etc.), dar raportate la cadre nosografice foarte diferite („degenerescenţa" lui Magnan, „constituţia emotivă" a lui Dupré, „neurastenia" lui Beard etc.). La puţină vreme după Freud, Janet a descris, sub denumirea de psihastenie, o nevroză apropiată de ceea ce Freud desemnează sub numele de nevroză obsesională, dar şi-a axat descrierea pe o concepţie etiologică diferită: ceea ce este fundamental pentru el şi condiţionează însăşi lupta obsesională este o stare deficitară, slăbiciunea sintezei mentale, o astenie psihică, în timp ce, pentru Freud, îndoielile şi inhibiţiile sînt consecinţele unui conflict care mobilizează şi blochează energiile subiectului (4).

Specificitatea nevrozei obsesionale n-a încetat, în continuare, să se afirme în cadrul teoriei psihanalitice.

Progresele psihanalizei au condus la punerea unui accent şi mai puternic pe structura obsesională — în raport cu simptomele —, ceea ce, din punct de vedere terminologic, invită la discutarea valorii descriptive a termenului *nevroză obsesională*.

Să precizăm mai întîi că acest termen nu este echivalentul exact al germanului *Zwangsneurose*, *Zwang* desemnînd nu doar compulsiile gîndirii sau obsesiile (*Zwangsvorstellungen*), ci şi actele (*Zwangshandlungen*) şi afectele compulsive (*Zwangsaffekte*) (*vezi:* Compulsie) (α). Pe de altă parte, termenul *nevroză obsesională* orientează atenţia asupra unui simptom, ce-i drept, esenţial, mai mult decît asupra structurii. Or, se întîmplă frecvent să se vorbească de structură, caracter, de bolnavi *obsesionali* în absenţa unor obsesii determinate. În acest sens, se poate constata, de altfel, în terminologia contemporană o tendinţă de a folosi termenul „obsedat" pentru bolnavul care prezintă obsesii clar individualizate.

▲ (α) Freud traduce el însuşi *Zwangsneurose* prin *névrose des obsessions* (nevroza obsesiilor) (1 *c*) sau *d'obsessions* (de obsesii) (1 *d*).

Dar termenul *nevroză mixtă* nu trebuie să conducă la respingerea oricărei clasificări nosografice (4). Din contră, el presupune că într-un caz clinic complex s-ar putea determina partea care revine unei anumite structuri şi cea care revine unui mecanism anume.

(1) Cf. de exemplu: FREUD (S.). *Über die Berechtigung, von der Neurasthenie einen bestimmten Symptomenkomplex als «Angstneurose» abzutrennen*, 1895. — BREUER (J.) şi FREUD (S.). *Zur Psychotherapie der Hysterie*, 1895, în special, G.W., I, 256; S.E., II, 259; F., 208.
(2) FREUD (S.). *Über die Berechtigung, von der Neurasthenie einen bestimmten Symptomenkomplex als «Angstneurose» abzutrennen*, 1895. G.W., I, 339; S.E., III, 113.
(3) Cf. de exemplu: FREUD (S.). *Aus der Geschichte einer infantilen Neurose*, 1918. G.W., XII, 107; S.E., XVII, 75; F., 381. — Şi *Hemmung, Symptom und Angst*, 1926. G.W., XIV, 143; S.E., XX, 113; F., 33–4.
(4) Cf. de exemplu: FREUD (S.). *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1916–1917. G.W., XI, 405; S.E., XVI, 390; F., 417–18.

R.C.

NEVROZĂ NARCISICĂ

G.: narzißtische Neurose. — *F.:* névrose narcissique. — *E.:* narcissistic neurosis. — *S.:* neurosis narcisista. — *I.:* nevrosi narcisistica. — *P.:* neurose narcísica.

● ***Termen pe cale de dispariţie în psihiatrie şi psihanaliză, dar care se găseşte în scrierile lui Freud, unde desemnează o boală mentală caracterizată prin retragerea libidoului la nivelul eului. Se opune astfel nevrozelor de transfer*.***

Din punct de vedere nosografic, grupul nevrozelor narcisice desemnează ansamblul psihozelor funcţionale (ale căror simptome nu sînt efectul unei leziuni somatice).

■ Punerea în evidenţă a narcisismului, la care Freud a ajuns în special prin aplicarea concepţiilor psihanalitice la psihoze, se află la originea termenului *nevroză narcisică* (1). Cel mai des, Freud a recurs la acest termen pentru a-l opune celui de nevroză de transfer.

Această opoziţie este simultan de ordin tehnic — dificultate sau imposibilitate de transfer libidinal — şi de ordin teoretic — retragerea libidoului la nivelul eului. Cu alte cuvinte, relaţia narcisică predomină la structurile în cauză. În acest sens, Freud consideră echivalente nevrozele narcisice şi psihozele, pe care le numeşte şi parafrenii*.

Mai tîrziu, mai ales în articolul *Nevroză şi psihoză* (*Neurose und Psychose*, 1924), el va restrînge folosirea termenului *nevroză narcisică* la sfera afecţiunilor de tip melancolic, diferenţiindu-le astfel atît de nevrozele de transfer, cît şi de psihoze (2).

Astăzi termenul este pe cale să iasă din uz.

(1) Cf. FREUD (S.). *Zur Einführung des Narzißmus*, 1914. G.W., X, 138–70; S.E., XIV, 73–102.
(2) Cf. FREUD (S.). G.W., XIII, 390; S.E., XIX, 151–2.

R.C.

NEVROZĂ OBSESIONALĂ

G.: Zwangsneurose. — *F.:* névrose obsessionnelle. — *E.:* obsessional neurosis. — *S.:* neurosis obsesiva. — *I.:* nevrosi ossessiva. — *P.:* neurose obsessiva.

● ***Clasă de nevroze definită de Freud şi constituind unul dintre domeniile majore ale clinicii psihanalitice.***

Conflictul psihic, în forma sa cea mai tipică, se exprimă prin simptome numite compulsive*: idei obsedante, compulsie la comiterea de acte indezirabile, lupta contra acestor gînduri şi tendinţe, ritualuri de exorcizare etc. şi printr-un mod de gîndire definit mai ales prin ruminaţie mentală, îndoială, scrupule şi ducînd la inhibiţii ale gîndirii şi acţiunii.

Freud a delimitat progresiv specificitatea etiopatogenică a nevrozei obsesionale din punct de vedere al mecanismelor (deplasarea* afectului asupra reprezentărilor mai mult sau mai puţin depărtate de conflictul originar, izolare*, anulare retroactivă*); din punct de vedere al vieţii pulsionale (ambivalenţă*, fixaţie* la stadiul anal* şi regresie*); în sfîrşit, din punct de vedere topic (relaţie sado-masochistă interiorizată sub forma tensiunii dintre eu şi un supraeu extrem de crud). Această punere în evidenţă a dinamicii subiacente nevrozei obsesionale şi, pe de altă parte, descrierea caracterului anal şi a formaţiunilor reacţionale* care îl constituie, permit adăugarea la nevroza obsesională a unor tablouri clinice în care simptomele propriu-zise nu sînt evidente la prima vedere.

■ Se cuvine subliniat mai întîi că nevroza obsesională, astăzi o entitate nosografică universal admisă, a fost individualizată de Freud în anii 1894–1895: „A trebuit să-mi încep activitatea printr-o inovaţie nosografică. Alături de isterie, am considerat justificat să plasez nevroza obsesiilor (*Zwangsneurose*) ca afecţiune autonomă şi independentă, deşi cea mai mare parte a autorilor clasifică obsesiile printre sindroamele care constituie degenerescenţa mentală sau le confundă cu neurastenia" (1 *a*). Freud a început prin a analiza mecanismul psihologic al obsesiilor (*Zwangsvorstellungen*) (2), pe care le-a grupat apoi (3, 1 *b*) într-o entitate psihonevrotică de simptome descrise demult (sentimente, idei, conduite compulsive etc.), dar raportate la cadre nosografice foarte diferite („degenerescenţa" lui Magnan, „constituţia emotivă" a lui Dupré, „neurastenia" lui Beard etc.). La puţină vreme după Freud, Janet a descris, sub denumirea de psihastenie, o nevroză apropiată de ceea ce Freud desemnează sub numele de nevroză obsesională, dar şi-a axat descrierea pe o concepţie etiologică diferită: ceea ce este fundamental pentru el şi condiţionează însăşi lupta obsesională este o stare deficitară, slăbiciunea sintezei mentale, o astenie psihică, în timp ce, pentru Freud, îndoielile şi inhibiţiile sînt consecinţele unui conflict care mobilizează şi blochează energiile subiectului (4).

Specificitatea nevrozei obsesionale n-a încetat, în continuare, să se afirme în cadrul teoriei psihanalitice.

Progresele psihanalizei au condus la punerea unui accent şi mai puternic pe structura obsesională — în raport cu simptomele —, ceea ce, din punct de vedere terminologic, invită la discutarea valorii descriptive a termenului *nevroză obsesională*.

Să precizăm mai întîi că acest termen nu este echivalentul exact al germanului *Zwangsneurose, Zwang* desemnînd nu doar compulsiile gîndirii sau obsesiile (*Zwangsvorstellungen*), ci şi actele (*Zwangshandlungen*) şi afectele compulsive (*Zwangsaffekte*) (*vezi:* Compulsie) (α). Pe de altă parte, termenul *nevroză obsesională* orientează atenţia asupra unui simptom, ce-i drept, esenţial, mai mult decît asupra structurii. Or, se întîmplă frecvent să se vorbească de structură, caracter, de bolnavi *obsesionali* în absenţa unor obsesii determinate. În acest sens, se poate constata, de altfel, în terminologia contemporană o tendinţă de a folosi termenul „obsedat" pentru bolnavul care prezintă obsesii clar individualizate.

▲ (α) Freud traduce el însuşi *Zwangsneurose* prin *névrose des obsessions* (nevroza obsesiilor) (1 *c*) sau *d'obsessions* (de obsesii) (1 *d*).

(1) FREUD (S.). *L'hérédité et l'étiologie des névroses*, 1896. — *a)* G.W., I, 411; S.E., III, 146. — *b)* Cf. G.W., I, 407–22; S.E., III, 143–56. — *c)* G.W., I, 411; S.E., III, 146. — *d)* G.W., I, 420; S.E., III, 155.
(2) Cf. FREUD (S.). *Die Abwehr-Neuropsychosen*, 1894. G.W., I, 59–74; S.E., III, 45–68.
(3) Cf. FREUD (S.). *Weitere Bemerkungen über die Abwehr-Neuropsychosen*, 1896. G.W., I, 377–403; S.E., III, 162–85.
(4) Cf. JANET (P.) *Les obsessions et la psychasthénie*, 1903.

R.C.

NEVROZĂ TRAUMATICĂ

G.: traumatische Neurose. — *F.:* névrose traumatique. — *E.:* traumatic neurosis. — *S.:* neurosis traumática. — *I.:* nevrose traumatica. — *P.:* neurose traumática.

● ***Tip de nevroză în care apariţia simptomelor este consecutivă unui şoc emoţional legat, în general, de o situaţie în care subiectul şi-a simţit viaţa ameninţată. Ea se manifestă, în momentul şocului, printr-o criză anxioasă paroxistică, ce poate provoca stări de agitaţie, de stupoare sau de confuzie mentală. Evoluţia ei ulterioară, care survine cel mai des după un interval liber, permite desprinderea schematică a două situaţii:***

a) ***Traumatismul funcţionează ca element declanşator, care pune în evidenţă o structură nevrotică preexistentă;***

b) ***Traumatismul capătă o pondere determinantă în însuşi conţinutul simptomului (retrăirea evenimentului traumatizant, coşmar repetitiv, tulburări de somn etc.), care apare ca o tentativă repetată de a „lega" şi a provoca abreacţia traumei; o asemenea „fixaţie la traumă" e însoţită de o inhibiţie mai mult sau mai puţin generalizată a activităţii subiectului.***

Freud şi psihanaliştii rezervă, de obicei, denumirea de nevroză traumatică acestui al doilea tablou clinic.

■ Termenul *nevroză traumatică* este anterior psihanalizei (α) şi continuă să fie utilizat în psihiatrie într-o manieră variabilă, legată de ambiguităţile noţiunii de traumatism şi de diversitatea opţiunilor teoretice pe care aceste ambiguităţi le autorizează.

Noţiunea de traumatism este în primul rînd somatică; ea desemnează astfel „...leziunile produse accidental, instantaneu, de agenţi mecanici a căror acţiune vătămătoare este mai puternică decît rezistenţa ţesuturilor sau organelor întîlnite" (1); traumatismele se împart în plăgi şi contuzii (sau traumatisme închise), după cum există sau nu distrugerea învelişului cutanat.

În neuropsihiatrie, se vorbeşte de traumatism în două accepţii foarte diferite:

1) În situaţia specifică a sistemului nervos central, se foloseşte noţiunea chirurgicală de traumatism, consecinţele acestuia mergînd de la leziunile evidente ale substanţei nervoase pînă la leziunile microscopice presupuse (de exemplu, noţiunea de „comoţie");

2) Se transpune metaforic asupra planului psihic noţiunea de traumatism, care califică în acest fel orice eveniment care-şi face o intrare bruscă în organizarea psihică a individului. Cea mai mare parte a situaţiilor generatoare de nevroze traumatice (accidente, luptă, explozii etc.) pun psihiatrilor, în plan practic, o problemă de diagnostic (există sau nu o leziune neurologică?), în timp ce, în plan teoretic, în funcţie de opţiunile personale, lasă o mare libertate de apreciere a cauzalităţii ultime a tulburării. La limită, anumiţi autori includ tabloul clinic al nevrozelor traumatice în cadrul „traumatismelor cranio-cerebrale" (2) (*vezi:* Traumă psihică).

*

Dacă ne limităm la domeniul traumatismului aşa cum este el avut în vedere în psihanaliză, termenul nevroză traumatică poate fi privit din două perspective destul de diferite.

I. — Referitor la ceea ce Freud numeşte o „serie complementară" în declanşarea nevrozei, trebuie să luăm în considerare factori care variază invers proporţional unul faţă de altul: predispoziţia şi traumatismul. Se poate găsi astfel o gamă întreagă de situaţii între cazurile în care un eveniment minor capătă rol declanşator din pricina slabei toleranţe a subiectului la orice excitaţie sau la o anumită excitaţie şi cazul în care un eveniment de o intensitate excepţională din punct de vedere obiectiv perturbă în mod brusc echilibrul subiectului.

Pe această linie, vom face mai multe remarci:

1) Noţiunea de traumatism devine aici cu totul relativă;

2) Problema traumatism–predispoziţie tinde să se confunde cu cea a rolului factorilor actuali şi, respectiv, al conflictului preexistent (*vezi:* Nevroză actuală);

3) În situaţiile în care un traumatism important se află în mod evident la originea apariţiei simptomelor, psihanaliştii se vor strădui să caute în istoria subiectului conflicte nevrotice pe care evenimentul n-a făcut decît să le precipite. Se cuvine adăugat în sprijinul acestei poziţii că deseori tulburările declanşate de un traumatism (război, accident etc.) sînt similare celor întîlnite în nevrozele clasice de transfer;

4) Din această perspectivă, sînt deosebit de interesante cazurile în care un eveniment exterior duce la realizarea unei dorinţe refulate a subiectului, punînd în scenă o fantasmă inconştientă. În asemenea situaţii, nevroza care se declanşează este caracterizată de trăsături care o apropie de nevrozele traumatice: retrăire, vis repetitiv etc. (3);

5) În aceeaşi ordine de idei, s-a încercat raportarea apariţiei înseşi a evenimentului traumatizant la o predispoziţie nevrotică anume. Unii subiecţi par să caute inconştient situaţia traumatizantă, deşi se tem de ea; după Fenichel, ei repetă astfel un traumatism infantil, cu scopul de a-l abreacţiona: „...Eul doreşte repetarea pentru a rezolva o tensiune penibilă, dar repetarea este ea însăşi penibilă [...]. Bolnavul a intrat într-un cerc vicios. El nu reuşeşte niciodată să domine traumatismul prin repetări, pentru că fiecare încercare va aduce o nouă experienţă traumatică" (4 *a*). La aceşti subiecţi descrişi ca „traumatofili", Fenichel vede o situaţie tipică de „combinare a nevrozelor traumatice şi a psihonevrozelor" (4 *b*). De altfel, vom adăuga la acest aspect că K. Abraham, care a introdus termenul „traumatofilie", raporta înseşi traumatismele sexuale ale copilăriei la o dispoziţie traumatofilică preexistentă (5).

II. — Se poate vedea că investigaţia psihanalitică duce la punerea în discuţie a noţiunii de nevroză traumatică: ea contestă rolul hotărîtor al evenimentului traumatic, subliniindu-i, pe de o parte, relativitatea în raport cu capacitatea de toleranţă a subiectului şi inserînd, pe de altă parte, experienţa traumatică în istoria şi organizarea specifice subiectului. Din acest punct de vedere, noţiunea de nevroză traumatică n-ar fi decît o primă aproximare, pur descriptivă, care nu rezistă la o analiză mai aprofundată a factorilor în cauză.

N-ar trebui totuşi să se păstreze un loc aparte, din punct de vedere nosografic şi etiologic, acelor nevroze pentru care un traumatism, prin înseşi natura şi intensitatea sa, este factorul de departe predominant al declanşării, iar mecanismele aflate în joc şi simptomatologia sînt relativ specifice faţă de cele din psihonevroze?

Se pare că aici poate fi situată poziţia lui Freud, aşa cum se desprinde ea în primul rînd din *Dincolo de principiul plăcerii* (*Jenseits des Lustprinzips*, 1920): „Tabloul simptomatologic al nevrozei traumatice se apropie de cel al isteriei prin bogăţia sa de simptome

motorii similare, dar, în general, îl depăşeşte prin semnele sale foarte pronunţate de suferinţă subiectivă — evocînd astfel ipohondria sau melancolia — şi prin indiciile unei slăbiri şi perturbări mult mai extinse a funcţiilor psihice" (6 *a*). Cînd Freud vorbeşte de nevroză traumatică, el insistă asupra caracterului simultan somatic („zdruncinare" [*Erschütterung*] a organismului care provoacă un aflux de excitaţie) şi psihic (*Schreck:* spaimă) al traumatismului (7). Tocmai în această spaimă, „...stare care apare cînd ajungem într-o situaţie periculoasă fără să fim pregătiţi" (6 *b*), vede Freud factorul determinant al nevrozei traumatice.

În faţa afluxului de excitaţie care irupe, ameninţîndu-i integritatea, subiectul nu poate răspunde nici printr-o descărcare adecvată, nici printr-o elaborare psihică. Depăşit în funcţiile sale de legare, el va repeta în mod compulsiv, mai ales sub formă de vise (β) situaţia traumatizantă pentru a încerca să o lege (*vezi:* Compulsie la repetiţie; Legare).

Cu toate acestea, Freud n-a evitat să arate că pot exista puncte de trecere între nevrozele traumatice şi nevrozele de transfer (8). El va lăsa deschisă problema specificităţii nevrozelor traumatice, aşa cum dovedesc aceste rînduri din *Compendiu de psihanaliză* (*Abriß der Psychoanalyse*, 1938): „Este posibil ca ceea ce numim nevroze traumatice (declanşate de o spaimă prea mare sau de şocuri somatice grave ca ciocnirile de trenuri, alunecările de teren etc.) să constituie excepţii; dar raporturile lor cu factorul infantil nu au făcut pînă în prezent obiectul investigaţiilor noastre" (9).

▲ (α) Pare să fi fost introdus de Oppenheim (după *Enciclopedia medico-chirurgicală: Psihiatrie* [*Encyclopédie médico-chirurgicale: Psychiatrie*], 37520 C 10, p. 6).

(β) „Viaţa onirică a nevroticilor traumatici se caracterizează prin aceea că îl readuce fără încetare pe bolnav în situaţia accidentului său, situaţie din care se trezeşte cu o nouă stare de groază" (6 *c*).

(1) FORGUE (E.). *Précis de pathologie externe*, 1948, I, 220, ediţia a 11-a, Masson, Paris.
(2) Cf. pe această temă: EY (H.). *Encyclopédie médico-chirurgicale: neurologie*, articolul „Traumatismes cranio-cérébraux", nr. 17585, 1955.
(3) Cf. de exemplu: LAGACHE (D.). „Deuil pathologique", 1957, in *La Psychanalyse*, PUF, Paris, II, 45–74.
(4) FENICHEL (O.). *The Psychoanalytic Theory of Neurosis*, 1945. F.: *La théorie psychanalytique des névroses*, PUF, Paris, 1953. — *a)* 649–51. — *b)* cap. XXI.
(5) Cf. ABRAHAM (K.). *Das Erleiden sexueller Traumen als Form infantiler Sexualbetätigung*, 1907. F., I, 24–35.
(6) FREUD (S.). *a)* G.W., XIII, 9; S.E., XVIII, 12; F., 7. — *b)* G.W., XIII, 10; S.E., XVIII, 12; F., 8. — *c)* G.W., XIII, 10; S.E., XVIII, 13; F., 8.
(7) Cf. FREUD (S.). *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905. G.W., V, 103; S.E., VII, 202; F., 101.
(8) Cf. FREUD (S.). *Einleitung zur Psychoanalyse der Kriegsneurosen*, 1919. G.W., XII, 321 sqq.; S.E., XVII, 207 sqq.
(9) FREUD (S.). G.W., XVII, 111; S.E., XXIII, 184; F., 54.

R.C.

O

OBIECT

G.: Objekt. — *F.:* objet. — *E.:* object. — *S.:* objeto. — *I.:* oggetto. — *P.:* objeto.

● ***Noţiunea de obiect este privită în psihanaliză sub trei aspecte principale:***

A) Ca un corelativ al pulsiunii: în el şi prin el, pulsiunea tinde să-şi atingă scopul, adică un anumit tip de satisfacere. Poate fi vorba de o persoană sau de un obiect parţial, de un obiect real sau un obiect fantasmatic.

B) Ca un corelativ al iubirii (sau al urii): relaţia în cauză este astfel cea a persoanei totale, sau a instanţei eului, cu un obiect vizat el însuşi ca totalitate (persoană, entitate, ideal etc.); (adjectivul corespunzător este „obiectal").

C) În sensul tradiţional al filozofiei şi psihologiei cunoaşterii, ca un corelativ al subiectului care percepe şi cunoaşte: el este ceea ce oferă caractere fixe şi permanente, recognoscibile în principiu de totalitatea subiecţilor, independent de dorinţele şi opiniile indivizilor (adjectivul corespunzător este „obiectiv").

■ În scrierile psihanalitice, termenul *obiect* este întîlnit atît singur, cît şi în numeroase expresii ca: alegere de obiect*, iubire de obiect*, pierderea obiectului*, relaţie de obiect* etc., care-l pot deruta pe cititorul nespecialist. Noţiunea de obiect este luată într-un sens comparabil celui din limba curentă („obiectul pasiunii mele, al resentimentului meu, obiect iubit" etc.). Dar nu trebuie să evoce noţiunea de „lucru", de obiect neînsufleţit şi manipulabil, aşa cum obişnuit se opune noţiunilor de fiinţă însufleţită sau de persoană.

I. — Aceste întrebuinţări diverse ale termenului *obiect* în psihanaliză îşi găsesc originea în concepţia freudiană a pulsiunii. Freud, după ce analizează noţiunea de pulsiune, distinge între obiect şi scop*: „Introducem doi termeni: numim obiect sexual persoana care exercită atracţia sexuală, şi scop sexual acţiunea la care împinge pulsiunea" (1). El păstrează această opoziţie de-a lungul întregii sale opere şi o reafirmă mai ales în definiţia cea mai completă pe care a dat-o pulsiunii: „...obiectul pulsiunii este în ceea ce sau prin ceea ce pulsiunea îşi poate atinge scopul" (2 *a*); în acelaşi timp, obiectul este definit ca mijloc contingent al satisfacerii: „El este elementul cel mai variabil din cadrul pulsiunii, iniţial nu este legat de ea, dar nu intră în acord cu ea decît în funcţie de aptitudinea sa de a permite satisfacerea" (2 *b*). Această teză majoră şi constantă la Freud, contingenţa obiectului, nu presupune că orice obiect poate satisface pulsiunea, ci doar că obiectul pulsional, adesea foarte individualizat prin trăsături singulare, este determinat de istoria — mai ales de istoria infantilă — a fiecăruia. Obiectul este ceea ce, din punctul de vedere al pulsiunii, este în cea mai mică măsură determinat de constituţia biologică.

O asemenea concepţie nu a putut să nu ridice obiecţii. Problema poate fi rezumată prin referirea la distincţia lui Fairbairn (3): libidoul este în căutarea plăcerii (*pleasure-seeking*), sau a obiectului (*object-seeking*)? Pentru Freud, este neîndoielnic că libidoul,

chiar dacă suferă de timpuriu influenţa unui obiect sau a altuia (*vezi*: Trăire de satisfacere), este, la origine, integral orientat spre satisfacţie şi reducerea tensiunii pe cele mai scurte căi, după modalităţi proprii activităţii fiecărei zone erogene. Cu toate acestea, ideea, subliniată de noţiunea de relaţie de obiect, că există un raport strîns între natura şi „destinele" scopului şi cele ale obiectului nu este străină gîndirii lui Freud (*pentru discutarea acestei idei, vezi:* Relaţie de obiect).

Pe de altă parte, concepţia freudiană asupra obiectului pulsional s-a constituit în *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii* (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905), pornind de la analiza pulsiunilor sexuale. Ce se întîmplă în cazul obiectului altor pulsiuni şi, mai ales, în cazul obiectului pulsiunilor de autoconservare* din cadrul dualismului freudian iniţial? În ce priveşte acest ultim tip de pulsiuni, obiectul (de exemplu, hrana) este cu mult mai precizat de cerinţele nevoilor vitale.

Distincţia dintre pulsiunile sexuale şi pulsiunile de autoconservare nu trebuie totuşi să conducă la o opoziţie prea rigidă în privinţa statutului obiectelor lor: contingent în prima situaţie, riguros determinat şi precizat biologic în a doua. Iată de ce, Freud a arătat că pulsiunile sexuale funcţionează sprijinindu-se pe pulsiunile de autoconservare, ceea ce semnifică mai ales că acestea le arată primelor calea obiectului.

Recursul la noţiunea de anaclisis* permite clarificarea problemei complexe a obiectului pulsional. Dacă ne referim, cu titlu de exemplu, la stadiul oral, obiectul este, în limbajul pulsiunii de autoconservare, ceea ce hrăneşte; în cel al pulsiunii orale, ceea ce se încorporează, cu toată dimensiunea fantasmatică pe care o comportă încorporarea. Analiza fantasmelor orale arată că această activitate de încorporare poate să se extindă asupra oricăror alte obiecte decît cele alimentare, definind astfel „relaţia de obiect orală".

II. — Noţiunea de obiect în psihanaliză se poate înţelege nu doar prin referirea la pulsiune — presupunînd că funcţionarea acesteia poate fi surprinsă în stare pură. Ea desemnează şi ceea ce pentru subiect este obiect de atracţie, obiect de iubire şi, la modul cel mai general, o persoană. Numai investigaţia psihanalitică permite, dincolo de această relaţie globală a eului cu obiectele sale de iubire, descoperirea jocului propriu al pulsiunilor în polimorfismul, variaţiile, corelaţiile lor fantasmatice. În prima perioadă în care Freud analizează noţiunile de sexualitate şi pulsiune, problema de a articula între ele obiectul pulsiunii şi obiectul iubirii nu este prezentă în mod explicit şi nici nu putea fi; într-adevăr, cele *Trei eseuri* sînt axate, în prima lor ediţie, asupra opoziţiei majore care există între funcţionarea sexualităţii infantile şi cea a sexualităţii postpubertare. Prima este definită ca esenţial autoerotică* şi, în acest stadiu al gîndirii lui Freud, accentul nu este pus pe problema raportului ei cu un obiect diferit de corpul propriu, fie el şi fantasmatic. La copil, pulsiunea se defineşte ca *parţială*, mai mult din pricina modului ei de satisfacere (plăcere imediată, plăcere de organ*) decît în funcţie de tipul de obiect pe care-l vizează. Doar la pubertate intervine o *alegere de obiect*, ale cărei „prefigurări", „schiţe" pot fi sigur regăsite în copilărie, permiţînd vieţii sexuale ca, pe măsură ce se unifică, să se şi orienteze definitiv spre celălalt.

Se ştie că, între 1905 şi 1924, opoziţia dintre autoerotismul infantil şi alegerea de obiect pubertară se va atenua progresiv. Se descriu o serie de stadii pregenitale ale libidoului, implicînd, toate, un mod original de „relaţii de obiect". Echivocul care putea fi creat de noţiunea de autoerotism (în măsura în care risca să fie înţeleasă ca implicînd că subiectul ignoră la început orice obiect exterior, real sau fantasmatic) dispare. Pulsiunile parţiale, al căror joc defineşte autoerotismul, sînt numite parţiale, satisfacerea lor fiind

legată nu doar de o zonă erogenă determinată, ci şi de ceea ce teoria psihanalitică va numi *obiecte parţiale**. Între aceste obiecte se stabilesc echivalenţe simbolice, puse în lumină de Freud în *Despre transformările pulsiunilor, cu precădere în erotismul anal* (*Über Triebumsetzungen, insbesondere der Analerotik*, 1917), schimburi care determină un şir de transformări în viaţa pulsională. Problematica obiectelor parţiale are ca efect anularea caracterului global pe care noţiunea relativ nediferenţiată de obiect sexual putea să-l aibă la începuturile gîndirii freudiene. Într-adevăr, ajungem astfel la distincţia dintre un obiect propriu-zis pulsional şi un obiect de iubire. Primul se defineşte în mod esenţial ca susceptibil să procure satisfacţia pentru pulsiunea în cauză. Poate fi vorba de o persoană, dar nu este o condiţie necesară, satisfacţia putînd fi oferită mai ales de o parte a corpului. Accentul este astfel pus pe contingenţa obiectului, el fiind subordonat satisfacerii. În ce priveşte relaţia cu obiectul de iubire, ca şi ura, ea determină intervenţia unei alte perechi de termeni: „...termenii de iubire şi ură nu trebuie folosiţi pentru relaţiile pulsiunilor cu obiectele lor, ci păstraţi pentru relaţiile eului total cu obiectele" (2 *c*). Vom observa aici că, din punct de vedere terminologic, Freud, deşi a pus în evidenţă relaţiile cu obiectul parţial, rezervă expresia *alegere de obiect* pentru relaţia persoanei cu obiectele sale de iubire, care sînt, ele însele, mai ales persoane totale.

Din această opoziţie dintre obiect parţial–obiect al pulsiunii şi mai ales obiect pregenital — şi obiect total–obiect de iubire şi mai ales obiect genital, se poate deduce, dintr-o perspectivă genetică asupra dezvoltării psihosexuale, ideea că subiectul trece de la un tip de obiect la altul printr-o integrare progresivă a pulsiunilor sale parţiale în cadrul organizării genitale, aceasta fiind corelativă unei sporite luări în considerare a obiectului în diversitatea şi bogăţia calităţilor sale, în independenţa sa. Obiectul de iubire nu mai este doar corelativul pulsiunii, destinat să fie consumat.

Distincţia dintre obiectul pulsional parţial şi obiectul de iubire, oricare ar fi importanţa sa incontestabilă, nu implică în mod necesar o asemenea concepţie. Pe de o parte, obiectul parţial poate fi considerat drept unul dintre polii ireductibili, de nedepăşit, ai pulsiunii sexuale. Pe de altă parte, investigaţia analitică arată că obiectul total, departe de a apărea precum ceva încheiat, nu evită niciodată implicaţiile narcisice; la originea constituirii sale intervine mai curînd un fel de precipitare, într-o formă modelată conform eului (α), a diferitelor obiecte parţiale, decît o sinteză fericită a acestora.

Între obiectul alegerii prin anaclisis*, caz în care sexualitatea se estompează în favoarea funcţiilor de autoconservare, şi obiectul alegerii narcisice*, replică a eului, între „mama care hrăneşte, tatăl care protejează" şi „ceea ce sîntem, ceea ce am fost sau ceea ce am vrea să fim", un text ca *Pentru a introduce narcisismul* (*Zur Einführung des Narzißmus*, 1914) face dificilă stabilirea unui statut propriu al obiectului de iubire.

III. — În sfîrşit, teoria psihanalitică se referă şi la noţiunea de obiect în sensul filozofic tradiţional, adică în cuplu cu noţiunea de subiect care percepe şi cunoaşte. Se pune bineînţeles problema articulării obiectului astfel conceput cu obiectul sexual. Dacă se concepe o evoluţie a obiectului pulsional şi, *a fortiori*, dacă aceasta contribuie la constituirea unui obiect de iubire genitală care se defineşte prin bogăţie, autonomie şi caracterul său de totalitate, el trebuie pus cu necesitate în relaţie cu edificarea progresivă a obiectului percepţiei: „obiectalitatea" şi obiectivitatea au anumite raporturi. Mai mulţi autori şi-au propus ca sarcină să pună de acord concepţiile psihanalitice asupra evoluţiei relaţiilor de obiect cu datele unei psihologii genetice a cunoaşterii sau chiar să schiţeze o „teorie psihanalitică a cunoaşterii" (*cu privire la indicaţiile date de Freud, vezi:* Eu-plăcere–eu-realitate, Probă a realităţii).

▲ (α) În narcisism, eul este el însuşi definit ca *obiect* de iubire; poate fi chiar luat drept prototip al obiectului de iubire, aşa cum arată mai ales alegerea narcisică. Cu toate acestea, Freud enunţă această teorie în acelaşi text în care introduce distincţia rămasă clasică: libido al eului–libido de obiect*; *obiect*, în această expresie, este luat în sensul limitativ de obiect exterior.

(1) FREUD (S.). *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905. G.W., V, 34; S.E., VII, 135–6; F., 18.
(2) FREUD (S.). *Triebe und Triebschicksale*, 1915. — *a)* G.W., X, 215; S.E., XIV, 122; F., 35. — *b)* G.W., X, 215; S.E., XIV, 122; F., 35. — *c)* G.W., X, 229; S.E., XIV, 137; F., 61.
(3) Cf. FAIRBAIRN (W.R.D.). „A Revised Psychopathology of the Psychoses and Psychoneuroses", 1941, *IJP*, XXII, 250–79.

R.C.

OBIECT „BUN", OBIECT „RĂU"

G.: „gutes" Objekt, „böses" Objekt. — *F.:* „bon" objet, „mauvais" objet. — *E.:* „good" object, „bad" object. — *S.:* objeto „bueno", objeto „malo". — *I.:* oggetto „buono", oggetto „cattivo". — *P.:* objeto „bom", objeto „mau".

● ***Termeni introduşi de Melanie Klein pentru a desemna primele obiecte pulsionale, parţiale sau totale, aşa cum apar ele în viaţa fantasmatică a copilului. Calităţile de „bun" şi „rău" le sînt atribuite în funcţie nu numai de caracterul lor gratifiant sau frustrant, ci, mai ales, din cauza proiecţiei asupra lor a pulsiunilor libidinale sau destructive ale subiectului. După M. Klein, obiectul parţial (sînul, penisul) este clivat în obiect „bun" şi obiect „rău", acest clivaj constituind primul mod de apărare împotriva angoasei. Obiectul total va fi, de asemenea, clivat (mamă „bună" şi mamă „rea" etc.).***

Obiectele „bune" şi „rele" sînt supuse proceselor de introiecţie* şi de proiecţie*.

■ Dialectica obiectelor „bune" şi „rele" se află în centrul teoriei psihanalitice a Melaniei Klein aşa cum s-a conturat ea prin analiza fantasmelor cele mai arhaice.

Nu vom urmări aici toată această complexă dialectică; ne limităm să semnalăm unele trăsături majore ale noţiunilor de obiect „bun" şi „rău" şi să lămurim anumite ambiguităţi.

1) Ghilimelele întîlnite frecvent în textele Melaniei Klein au rolul de a sublinia caracterul fantasmatic al calităţilor de obiect „bun" şi „rău". Este vorba, de fapt, de „imagouri" sau „...imagini, deformate fantasmatic, ale obiectelor reale pe care se bazează" (1). Această deformare rezultă din doi factori: pe de o parte, gratificarea prin sîn face din acesta un sîn „bun" şi, invers, imaginea unui sîn „rău" se formează corelativ cu retragerea sau refuzul sînului. Pe de altă parte, copilul îşi proiectează iubirea asupra sînului gratifiant şi, mai ales, agresivitatea asupra sînului rău. Cu toate că aceşti doi factori constituie un cerc vicios („sînul mă urăşte şi mă privează pentru că eu îl urăsc şi reciproc") (2), Melanie Klein insistă mai ales asupra factorului proiectiv.

2) La baza dinamicii obiectelor bune şi rele se află dualitatea pulsiunilor de viaţă* şi de moarte*, aşa cum M. Klein o vede acţionînd, cu caracterul său ireductibil încă de la originile existenţei individului. După M. Klein, sadismul se află la „zenit" chiar la începutul vieţii, balanţa dintre libido şi destructivitate înclinînd, în acel moment, mai degrabă în favoarea celui din urmă.

3) În măsura în care cele două feluri de pulsiuni sînt prezente încă de la origine şi sînt îndreptate către un acelaşi obiect real (sînul), se poate vorbi de ambivalenţă*. Însă, dintru început, ambivalenţa, anxiogenă pentru copil, este ţinută în frîu prin mecanismul *clivajului obiectului** şi al afectelor ce ţin de acesta.

4) Caracterul fantasmatic al acestor obiecte nu trebuie să ne facă să pierdem din vedere faptul că ele sînt considerate ca şi cînd ar oferi o consistenţă *reală* (în sensul în care Freud vorbeşte de *realitate* psihică). M. Klein le descrie drept conţinuturi în „interiorul" mamei; ea defineşte introiecţia şi proiecţia lor ca pe operaţii îndreptate nu asupra unor caracteristici bune sau rele, ci asupra unor obiecte de care aceste caracteristici nu pot fi disociate. Mai mult chiar, *obiectul*, bun sau rău, este înzestrat fantasmatic cu puteri asemănătoare celor ale unei persoane („sîn rău persecutor", „sîn bun liniştitor", atac al obiectelor rele asupra corpului matern, luptă între obiectele bune şi cele rele în interiorul corpului etc.).

Primul obiect astfel clivat este sînul. Toate obiectele parţiale (penis, materii fecale, copil etc.) sînt supuse unui clivaj analog. La fel şi obiectele totale, atunci cînd copilul este capabil să le perceapă: „Sînul cel bun — extern şi intern — devine prototipul tuturor obiectelor ce oferă sprijin şi gratificaţie, iar sînul cel rău prototipul tuturor obiectelor persecutorii externe şi interne" (3).

Să remarcăm în sfîrşit că ideea kleiniană despre clivajul obiectului în „bun" şi „rău" trebuie legată de unele indicaţii date de Freud, mai ales în *Pulsiuni şi destine ale pulsiunilor* (*Triebe und Triebschicksale*, 1915) şi în *(De)negarea* (*Die Verneinung*, 1925) (*vezi:* Eu-plăcere–Eu-realitate).

(1) KLEIN (M.). „A Contribution to the Psychogenesis of Manic-Depressive States", 1934. In *Contributions*, 282.
(2) RIVIERE (J.). „On the Genesis of Psychical Conflict in Earliest Infancy", 1936. In *Developments*, 47.
(3) KLEIN (M.). „Some Theoretical Conclusions regarding the Emotional Life of the Infant", 1952. In *Developments*, 200.

A.D.

OBIECT PARŢIAL

G.: Partialobjekt. — *F.:* objet partiel. — *E.:* part-object. — *S.:* objeto parcial. — *I.:* oggetto parziale. — *P.:* objeto parcial.

● ***Tip de obiect vizat de pulsiunile parţiale, fără ca aceasta să implice ca o persoană, în ansamblul ei, să fie luată ca obiect de iubire. Este vorba mai ales de părţi ale corpului, reale sau fantasmatice (sîn, fecale, penis), şi de echivalenţii lor simbolici. Chiar o persoană se poate identifica sau poate fi identificată cu un obiect parţial.***

■ Psihanaliştii kleinieni sînt cei care au introdus termenul *obiect parţial*, acordîndu-i un rol de prim-plan în teoria psihanalitică a relaţiei de obiect.

Dar ideea că obiectul pulsiunii nu este, în mod necesar, persoana totală este deja explicit prezentă la Freud. Este neîndoielnic că, atunci cînd Freud vorbeşte de alegere de obiect, de iubire de obiect, este în general desemnată o persoană totală; însă, cînd studiază obiectul vizat de pulsiunile parţiale, este vorba de un obiect parţial (sîn, hrană, fecale etc.) (1). Mai mult, Freud a evidenţiat echivalenţele şi relaţiile care se stabilesc

între diverse obiecte parţiale (copil = penis = fecale = bani = cadou), în special în articolul *Despre transformările pulsiunilor, cu precădere în erotismul anal* (*Über Triebumsetzungen, insbesondere der Analerotik*, 1917). El arată şi felul în care femeia trece de la dorinţa de penis la dorinţa de bărbat, cu posibilitatea unei „regresii trecătoare de la bărbat la penis, ca obiect al dorinţei sale" (2). În sfîrşit, în planul simptomatologiei, fetişismul atestă fixaţia posibilă a pulsiunii sexuale la un obiect parţial: se ştie că Freud defineşte fetişul ca pe un substitut al penisului mamei (3).

În ce priveşte ideea, devenită clasică, a identificării unei persoane totale cu un obiect parţial, şi în mod special cu falusul (4, 5), ea poate fi găsită în mod episodic la Freud (*vezi:* Falus).

Prin Karl Abraham, opoziţia parţial–total în evoluţia relaţiilor de obiect trece pe primul plan. În perspectiva predominant genetică a acestui autor, există o corespondenţă între evoluţia obiectului şi cea a scopurilor libidinale caracteristice diferitelor stadii psihosexuale (6). Iubirea parţială de obiect constituie una dintre etapele „dezvoltării iubirii de obiect".

Lucrările Melaniei Klein se situează pe drumul deschis de Abraham. Noţiunea de obiect parţial se află în centrul reconstrucţiei universului fantasmatic al copilului, realizată de ea. Fără pretenţia de a rezuma aici această teorie, amintim doar perechile de contrarii între care se creează dialectica fantasmelor: obiect bun–obiect rău*; introiecţie*–proiecţie*, parţial–total (*vezi aceşti termeni*, ca şi: Poziţie paranoidă şi Poziţie depresivă).

Cu toate acestea, vom aminti că pentru Abraham evoluţia relaţiei de obiect nu se poate înţelege doar în sensul unui progres de la parţial la total; el o concepe într-un mod mult mai complex. De exemplu, stadiul de iubire parţială este el însuşi precedat de un tip de relaţii care comportă o încorporare totală a obiectului.

Obiectul parţial (deşi termenul ca atare nu pare să figureze în scrierile lui Abraham) este în mod special miza procesului de încorporare.

Cu Melanie Klein, în expresia *obiect parţial*, termenul *obiect* capătă toată valoarea pe care i-a dat-o psihanaliza: deşi parţial, obiectul (sîn sau altă parte a corpului) este înzestrat fantasmatic cu caractere asemănătoare celor ale unei persoane (de exemplu, persecutor, liniştitor, binevoitor etc.).

În sfîrşit, să adăugăm că pentru kleinieni relaţia cu obiectele parţiale nu înseamnă doar un stadiu al evoluţiei psihosexuale (poziţia paranoidă); ea continuă să joace un rol important şi după stabilirea relaţiei cu obiectele totale. Jacques Lacan insistă la rîndul său asupra acestui punct. Dar, o dată cu acest autor, aspectul propriu-zis genetic al obiectului parţial trece într-un plan secund. El a încercat să ofere obiectului parţial un statut privilegiat într-o *topică* a dorinţei (7).

(1) FREUD (S.). *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905. G.W., V, 98–101; S.E., VII, 197–206; F., 94–107.
(2) FREUD (S.). G.W., X, 406; S.E., XVII, 130.
(3) Cf. FREUD (S.). *Fetischismus*, 1927. G.W., XIV, 310–17; S.E., XXI, 152–7.
(4) Cf. FENICHEL (O.). „Die symbolische Gleichung: Mädchen = Phallus", 1936. G., in *Internat. Zeit. für Psychoanalyse*, XXII, 299–314. E., in *Collected Papers*, Routledge and Kegan, Londra, 1955, 3–18.
(5) Cf. LEWIN (B.). „The Body as Phallus", 1933, in *The Psychoanalytic Quarterly*, 1933, II, 24–47.
(6) Cf. ABRAHAM (K.). *Versuch einer Entwicklungsgeschichte der Libido auf Grund der Psychoanalyse seelischer Störungen*, II. Teil: *Anfänge und Entwicklung der Objektliebe*, 1924. F., II, 298–313.
(7) Cf. în special: LACAN (J.). *Le désir et son interprétation*, 1960, raport de J.-B. PONTALIS, in *Bul. Psycho.*, XIII.

R.C.

OBIECT TRANZIŢIONAL

G.: Übergangsobjekt. — *F.:* objet transitionnel. — *E.:* transitional objet. — *S.:* objeto transicional. — *I.:* oggetto transizionale. — *P.:* objeto transicional.

● ***Termen introdus de D. W. Winnicott pentru a desemna un obiect material care are valoare electivă pentru sugar şi copilul mic, în special în momentul adormirii (de exemplu, un colţ de cuvertură, un şervet pe care-l suge).***

Recurgerea la obiecte de acest tip este, după autorul citat, un fenomen normal, care permite copilului să realizeze tranziţia de la prima relaţie orală cu mama la „veritabila relaţie de obiect".

■ Articolul intitulat *Obiecte tranziţionale şi fenomene tranziţionale* (*Transitional Objects and Transitional Phenomena*, 1953) conţine ideile esenţiale ale lui Winnicott despre obiectul tranziţional.

1° În planul descrierii clinice, autorul pune în evidenţă un comportament observat adesea la copil şi pe care îl desemnează ca relaţie cu obiectul tranziţional.

Copilul în vîrstă de la patru la douăsprezece luni poate fi frecvent văzut ataşîndu-se de un anumit obiect, cum ar fi un smoc de lînă, colţul unei cuverturi sau al unei perne etc., pe care-l suge, îl strînge la piept şi care se dovedeşte cu totul indispensabil în momentul adormirii. Acest „obiect tranziţional" îşi păstrează multă vreme valoarea, înainte să şi-o piardă în mod progresiv; poate să şi-o recapete mai tîrziu, în special în momentul apropierii unei faze depresive.

Winnicott include în acelaşi grup anumite gesturi şi diverse activităţi bucale (plescăitul, de exemplu) pe care le denumeşte *fenomene tranziţionale*.

2° În plan genetic, obiectul tranziţional se situează „între degetul mare şi ursul de pluş" (1 *a*). Într-adevăr, dacă el constituie „o parte aproape inseparabilă a copilului" (1 *b*), deosebindu-se astfel de viitoarea jucărie, el este şi prima „posesiune a ceva care nu este eu" (*not-me possession*).

Din punct de vedere libidinal, activitatea rămîne de tip oral. Se schimbă însă statutul obiectului. În cea mai timpurie activitate orală (relaţia cu sînul), există ceea ce Winnicott numeşte „creativitate primară": „Acest sîn este constant recreat de copil prin capacitatea sa de a iubi sau, se poate spune, prin nevoia sa [...]. Mama plasează sînul real chiar în locul unde copilul este gata să-l creeze şi la momentul potrivit" (1 *c*). Ulterior, va funcţiona proba realităţii*. Între aceşti doi timpi se situează relaţia cu obiectul tranziţional, care este la jumătatea drumului dintre subiectiv şi obiectiv: „Din punctul nostru de vedere, obiectul vine din exterior: dar copilul nu-l concepe astfel. El nu vine nici din interior: căci nu este o halucinaţie" (1 *d*).

3° Deşi constituie o fază de trecere către percepţia unui obiect clar diferenţiat de subiect şi spre o „relaţie de obiect propriu-zisă", obiectul tranziţional nu-şi pierde rolul în dezvoltarea ulterioară a individului. „Obiectul tranziţional şi fenomenul tranziţional aduc, de la început, oricărei fiinţe umane ceva care va rămîne mereu important pentru ea, adică un cîmp neutru de experienţă, care nu va fi contestat" (1 *e*). După Winnicott, ele aparţin domeniului *iluziei*: „Acest cîmp intermediar de experienţă, căruia el nu trebuie să-i justifice apartenenţa nici la realitatea interioară, nici la realitatea exterioară (şi

împărtăşită), constituie partea cea mai importantă a experienţei copilului. El se va prelungi, de-a lungul întregii sale vieţi, prin experienţa intensă care aparţine domeniului artelor, religiei, vieţii imaginative, creaţiei ştiinţifice" (1 *f*).

(1) WINNICOTT (D.W.). E., in: *IJP*, XXIV, 2; F., in: *La Psychanalyse*, V, PUF, Paris, 1959. — *a)* E., 89; F., 22. — *b)* E., 92; F., 30. — *c)* E., 95; F., 36. — *d)* E., 91; F., 27. — *e)* E., 95; F., 37–8. — *f)* E., 97; F., 41.

R.C.

ORGANIZAREA LIBIDOULUI

G.: Organisation der Libido. — *F.:* organisation de la libido. — *E.:* organization of the libido. — *S.:* organización de la libido. — *I.:* organizzazione della libido. — *P.:* organização da libido.

● ***Coordonare relativă a pulsiunilor parţiale, caracterizate prin primatul unei zone erogene şi printr-un mod specific de relaţie de obiect. Considerate într-o succesiune în timp, organizările libidoului definesc stadii ale evoluţiei psihosexuale infantile.***

■ Evoluţia vederilor lui Freud privind organizarea libidinală se poate reprezenta pe scurt astfel: în prima ediţie a celor *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii* (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905), activităţile orale sau anale sînt descrise ca activităţi sexuale precoce, dar fără să se menţioneze că ar avea vreo organizare; copilul nu iese din anarhia pulsiunilor parţiale decît o dată cu asigurarea primatului zonei genitale. Dacă ideea centrală din *Trei eseuri* este evidenţierea unei funcţii sexuale mai extinse decît funcţia genitală, nu e mai puţin adevărat că aceasta îşi păstrează privilegiul de a *organiza* funcţia sexuală. Schematizînd modificările aduse de pubertate, Freud scrie în 1905: „Pulsiunea sexuală a fost pînă aici predominant autoerotică; acum ea îşi găseşte obiectul sexual. Pînă aici, activitatea sa provenea dintr-un anume număr de pulsiuni şi zone erogene separate, care, independent unele de celelalte, căutau o plăcere determinată ca unic scop sexual. Acum, apare un nou scop sexual şi toate pulsiunile parţiale lucrează împreună pentru a-l atinge, în timp ce zonele erogene se subordonează primatului zonei genitale" (1 *a*). Vom observa că la acea dată Freud nu vorbeşte despre organizarea pregenitală şi că, de fapt, tocmai descoperirea obiectului permite coordonarea pulsiunilor.

Tot la nivelul obiectului descoperă Freud apoi un mod de organizare al sexualităţii, pe care-l intercalează între starea neorganizată a pulsiunilor (autoerotism) şi adevărata alegere de obiect: narcisismul*. Obiectul este atunci eul* ca unitate.

De abia în 1913, în articolul *Predispoziţia la nevroza obsesională* (*Die Disposition zur Zwangsneurose*), Freud introduce conceptul de organizare pregenitală: unificarea pulsiunilor este găsită aici prin predominanţa unei activităţi sexuale legate de o zonă erogenă determinată. El descrie mai întîi organizarea anală (1913, art. citat), apoi pe cea orală (ediţia din 1915 a celor *Trei eseuri*) (1 *b*) şi, în fine, falică (în 1923, în *Organizarea genitală infantilă* [*Die infantile Genitalorganisation*]). Vom adăuga totuşi că Freud reafirmă, după ce descrisese aceste trei organizări, că „...organizarea completă nu este atinsă decît de pubertate, într-o a patra fază, faza genitală" (2).

Căutînd să definească modurile de organizare pregenitală a sexualităţii, Freud a urmat două căi, între care nu se poate stabili o corespondenţă riguroasă. Conform uneia dintre aceste căi, *obiectul* este cel care asigură funcţia de organizator: diferitele moduri de organizare se eşalonează astfel conform unei succesiuni care duce de la autoerotism la obiectul heterosexual, trecînd prin narcisism şi alegerea de obiect homosexuală; conform celeilalte căi, fiecare organizare este axată pe un *mod specific de activitate sexuală*, care depinde de o zonă erogenă determinată.

Din această a doua perspectivă, cum poate fi înţeles acest primat al unei zone erogene şi al activităţii care-i corespunde?

La nivelul organizării orale, primatului activităţii (orale) specifice i se poate da sensul unei relaţii cvasiexclusive cu anturajul. Dar ce se întîmplă cu organizările ulterioare, care nu suprimă funcţionarea activităţilor nepredominante? Ce înseamnă, de exemplu, să vorbim despre primatul analităţii? Nu poate fi înţeles ca o suspendare şi nici chiar ca o plasare în planul al doilea a oricărei forme de sexualitate orală; de fapt, aceasta se găseşte integrată în organizarea anală, schimburile orale fiind impregnate de semnificaţii legate de activitatea anală.

(1) FREUD (S.). *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905. — *a)* G.W., V, 108; S.E., VII, 207; F., 111. — *b)* Cf. G.W., V, 98; S.E., VII, 198; F., 95.

(2) Cf. FREUD (S.). *Abriß der Psychoanalyse*, 1938. G.W., XVII, 77; S.E., XXIII, 155; F., 16.

R.C.

P

PARAFRENIE

G.: Paraphrenie. — *F.:* paraphrénie. — *E.:* paraphrenia. — *S.:* parafrenia. — *I.:* parafrenia. — *P.:* parafrenia.

● **A)** ***Termen propus de Kraepelin pentru a desemna acele psihoze delirante cronice care, ca şi paranoia, nu sînt însoţite de deteriorare intelectuală şi nu evoluează spre demenţă; ele se aseamănă însă cu schizofrenia prin construcţiile delirante bogate şi nesistematizate, bazate pe halucinaţii şi fabulaţii.***

B) ***Termen propus de Freud pentru a desemna fie schizofrenia („parafrenie propriu-zisă"), fie grupul paranoia–schizofrenie.***

În zilele noastre, accepţia dată de Kraepelin prevalează în raport cu cea propusă de Freud.

■ Kraepelin a propus termenul *parafrenie* înaintea lui Freud (între 1900 şi 1907). Pentru a se informa asupra concepţiei nosologice, astăzi clasice, a lui Kraepelin privind parafrenia, trimitem cititorul la manualele de psihiatrie.

Freud a vrut să utilizeze termenul în cu totul alt sens. El considera impropriu termenul „demenţă precoce", ca, de altfel, şi pe cel de schizofrenie*, preferîndu-le termenul *parafrenie*, care nu implica aceleaşi opţiuni în privinţa mecanismului profund al bolii; în plus, *para*frenia se apropia de *para*noia, subliniind înrudirea celor două afecţiuni (1).

Ulterior, în *Pentru a introduce narcisismul* (*Zur Einführung des Narzißmus*, 1914), Freud reia termenul *parafrenie* într-un sens mai larg, pentru a desemna grupul paranoia–schizofrenie, dar continuă de asemenea să desemneze schizofrenia ca „parafrenie propriu-zisă" (*eigentliche Paraphrenie*) (2).

Freud a renunţat repede la sugestia sa terminologică fără îndoială în faţa succesului termenului bleulerian *schizofrenie*.

(1) Cf. FREUD (S.). *Psychoanalytische Bemerkungen über einen autobiographisch beschriebenen Fall von Paranoia (Dementia paranoides)*, 1911. G.W., VIII, 312–3; S.E., XII, 75; F., 319.
(2) Cf. FREUD (S.). G.W., X, 138–70; S.E., XIV, 73–102.

V.Ş.

PARANOIA

G.: Paranoia. — *F.:* paranoïa. — *E.:* paranoia. — *S.:* paranoia. — *I.:* paranoia. — *P.:* paranóia.

● ***Psihoză cronică caracterizată printr-un delir mai mult sau mai puţin sistematizat, predominanţa interpretativităţii, absenţa deficitului intelectual şi care, în general, nu evoluează spre deteriorare.***

Freud include în paranoia nu numai delirul de persecuţie, ci şi erotomania, delirul de gelozie şi delirul de grandoare.

■ Termenul *paranoia* este un cuvînt grecesc care înseamnă nebunie, dereglare mentală. Utilizarea lui în psihiatrie este foarte veche. Istoria complexă a acestui termen a fost frecvent expusă în tratatele de psihiatrie, la care ne permitem să trimitem cititorul (1). Se ştie că paranoiei, care, în psihiatria germană a secolului al XIX-lea, îngloba aproape toate delirurile, i s-a precizat sensul şi i s-a redus extensiunea în secolul al XX-lea, mai ales sub influenţa lui Kraepelin. Persistă însă, chiar în zilele noastre, divergenţe între diferitele şcoli în ceea ce priveşte extensiunea acestui cadru nosografic.

Psihanaliza nu pare să fi avut o influenţă directă asupra acestei evoluţii; ea a exercitat însă o influenţă indirectă, în măsura în care a contribuit, prin intermediul lui Bleuler, la definirea cîmpului limitrof al schizofreniei.

Poate fi util pentru cititorul lui Freud să vadă modul în care utilizarea dată de el acestui termen se înscrie în această evoluţie. În corespondenţa cu W. Fliess şi în primele sale lucrări publicate, Freud pare să rămînă la accepţia prekraepeliniană şi să facă din paranoia o entitate foarte largă, care grupează majoritatea formelor de deliruri cronice. În scrierile publicate începînd cu 1911, el adoptă marea distincţie făcută de Kraepelin între paranoia şi demenţa precoce: „Consider foarte justificat pasul înainte făcut de Kraepelin, care a unit într-o nouă entitate clinică, incluzînd catatonia şi alte forme patologice, o mare parte din ceea ce se numea înainte paranoia" (2 *a*). Se ştie că Kraepelin recunoştea, alături de formele hebefrenice şi catatonice ale demenţei precoce, o formă paranoidă în care există un delir, dar slab sistematizat, caracterizat prin lipsă de afectivitate şi evoluînd spre demenţă terminală. Adoptînd această terminologie, Freud va înlocui în una din primele sale scrieri diagnosticul de „paranoia cronică" cu acela de *dementia paranoides* (3).

Ca şi Kraepelin, Freud a separat întotdeauna grupul demenţelor precoce de ansamblul delirurilor sistematizate, pe care le-a reunit sub denumirea de paranoia: el nu încadrează aici numai delirul de persecuţie, ci şi erotomania, delirul de gelozie şi delirul de grandoare. Poziţia sa se diferenţiază net de cea a discipolului său Bleuler, care includea paranoia în grupul schizofreniilor, regăsind şi aici aceeaşi tulburare fundamentală primară: „disociaţia" (4) (*vezi:* Schizofrenie). Această ultimă tendinţă prevalează în zilele noastre mai ales în şcoala psihiatrică americană de inspiraţie psihanalitică.

Poziţia lui Freud este nuanţată. Deşi a încercat de mai multe ori să diferenţieze paranoia de schizofrenie prin punctele de fixaţie şi mecanismele aflate în joc, el a admis în acelaşi timp că „...simptomele paranoice şi schizofrenice se pot combina în orice proporţii" (2 *b*) şi a dat unor astfel de structuri complexe o explicaţie genetică. Dacă luăm ca punct de referinţă distincţia introdusă de Kraepelin, poziţia lui Freud este opusă celei a lui Bleuler. Kraepelin distinge net paranoia, pe de o parte, şi forma paranoidă a demenţei precoce, pe de altă parte; Bleuler include paranoia în demenţa precoce sau în grupul schizofreniilor; Freud stabileşte o legătură între paranoia şi anumite forme numite paranoide ale demenţei precoce, şi asta mai ales pentru că „sistematizarea" delirului nu este, în ochii lui, un bun criteriu pentru a defini paranoia. Cum subliniază studiul asupra *Cazului Schreber* — şi chiar titlul său —, „demenţa paranoidă" a preşedintelui Schreber este pentru Freud un caz de „paranoia".

Nu ne-am propus să expunem aici teoria freudiană a paranoici. Să indicăm numai că paranoia se defineşte, în diferitele sale modalităţi delirante, prin caracterul său de defensă împotriva homosexualităţii (2 *c*), (5), (6). Faptul că acest mecanism este prevalent într-un delir numit paranoid este pentru Freud un motiv major de a pune acest diagnostic, chiar în absenţa „sistematizării".

Deşi elaborată pe baze destul de diferite, poziţia Melaniei Klein întîlneşte tendinţa lui Freud de a căuta o bază comună schizofreniei paranoide şi paranoici. Astfel se explică ambiguitatea aparentă a termenului „poziţie paranoidă". Poziţia paranoidă se centrează asupra fantasmei de persecuţie produse de „obiectele rele" parţiale, M. Klein regăsind această fantasmă atît în delirurile paranoide, cît şi în cele paranoice.

(1) Cf. de exemplu: EY (H.). *Groupe des psychoses schizophréniques et des psychoses délirantes chroniques*, 37281 A 10, 1955. — EY (H.) şi PUJOL (R.). *Groupe des délires chroniques*: III. *Les deux grands types de personnalités délirantes*, 1955, 37299 C 10 (aceste două articole, în EY, *Encyclopédie médico-chirurgicale. Psychiatrie*). — POROT (A.). *Manuel alphabétique de psychiatrie* (articolul: „Paranoïa"), PUF, Paris, 1960.

(2) FREUD (S.). *Psychoanalytische Bemerkungen über einen autobiographisch beschrieben Fall von Paranoia (Dementia paranoides)*, 1911. — *a)* G.W., VIII, 312; S.E., XII, 75; F., 318. — *b)* G.W., VIII, 314; S.E., XII, 77; F., 320. — *c)* Cf. G.W., VIII, 295–302; S.E., XII, 59–65; F., 304–310.

(3) FREUD (S.). *Weitere Bemerkungen über die Abwehr-Neuropsychosen*. 1896. G.W., I, 392, n.; S.E., III, 174, n.

(4) BLEULER (E.). *Dementia Praecox oder Gruppe der Schizophrenien*, Leipzig und Wien, 1911. *Passim.*

(5) Cf. FREUD (S.). *Mitteilung eines der psychoanalytischen Theorie widersprechenden Falles von Paranoia*, 1915. G.W., X, 234–46; S.E., XIV, 263–72; F., in *RFP*, 1935, VIII, 2–11.

(6) Cf. FREUD (S.). *Über einige neurotische Mechanismen bei Eifersucht, Paranoia und Homosexualität*, 1922. G.W., XIII, 198–204; S.E., XVIII, 225–30; F., in *RFP*, 1932, V, 393–98.

V.Ş.

PARANOID (adj.)

G.: paranoid. — *F.:* paranoïde. — *E.:* paranoid. — *S.:* paranoide. — *I.:* paranoide. — *P.:* paranóide.

Vezi: **Poziţie paranoidă** şi comentariul de la **Paranoia.**

V.Ş.

PĂRINTE COMBINAT (PĂRINŢI COMBINAŢI)

G.: vereinigte Eltern, vereinigte Eltern-Imago. — *F.:* parent(s) combiné(s). — *E.:* combined parents, combined parent-figure. — *S.:* pareja combinada, imago de la pareja combinada.— *I.:* figura parentale combinata. — *P.:* pais unificados, imago de pais unificados.

● ***Termen introdus de Melanie Klein pentru a desemna o teorie sexuală infantilă care se exprimă în diverse fantasme reprezentînd părinţii uniţi într-o relaţie sexuală neîntreruptă: mama conţinînd penisul tatălui sau pe tată în totalitatea lui; tatăl conţinînd sînul mamei sau pe mamă în totalitatea ei; părinţii inseparabil confundaţi într-un coit.***

Ar fi vorba aici de fantasme foarte arhaice şi puternic anxiogene.

■ Ideea de „părinte combinat" este inseparabilă de concepţia kleiniană a complexului Œdip (1): „Este vorba despre o teorie sexuală constituită într-un stadiu genetic foarte precoce, după care mama ar încorpora penisul tatălui în cursul coitului, în aşa fel încît femeia care posedă un penis să reprezinte părinţii cuplaţi" (2 *a*).

Fantasma „femeii cu penis" nu este o descoperire a Melanici Klein; Freud o descrie în 1908 în *Despre teoriile sexuale infantile* (*Über infantile Sexualtheorien*) (3). Dar, pentru Freud, această fantasmă se înscrie în teoria sexuală infantilă care ignoră diferenţa dintre sexe şi castrarea femeii. Melanie Klein, în *Psihanaliza copilului* (*Die Psychoanalyse des Kindes*, 1932), îi atribuie o geneză diferită. Ea o leagă de fantasme foarte precoce: scenă originară* puternic marcată de sadism, interiorizarea penisului tatălui, reprezentarea corpului mamei ca receptacol al *obiectelor „bune"** şi mai ales *„rele"**. „Fantasma unui penis patern care ar fi conţinut în interiorul mamei determină o altă fantasmă la copil, fantasma «femeii cu penis». Teoria sexuală a mamei falice dotate cu un penis feminin îşi are originea în angoase primitive, modificate prin deplasare şi induse de pericolele pe care le prezintă penisurile încorporate de mamă şi raporturile sexuale ale părinţilor. După observaţiile mele, «femeia cu penis» reprezintă întotdeauna femeia cu penis patern" (2 *b*). Fantasma de „părinte combinat", legată de sadismul infantil arhaic, are o mare valoare anxiogenă.

Într-un articol ulterior, M. Klein leagă noţiunea de „părinte combinat" de o atitudine fundamentală a copilului: „O caracteristică a emoţiilor intense şi a activităţii copilului mic este de a atribui obligatoriu părinţilor o stare de gratificare mutuală orală, anală şi genitală" (4).

(1) Cf. KLEIN (M.). „Early Stages of the Œdipus Conflict", 1928, in *Contributions*, 202–14.

(2) KLEIN (M.). *Die Psychoanalyse des Kindes*, 1932. F.: *La psychanalyse des enfants*, PUF, Paris, 1959. — *a)* 77–8. — *b)* 256–7.

(3) Cf. FREUD (S.). G.W., VII, 171–88; S.E., IX, 209—26; *passim.*

(4) KLEIN (M.). „The Emotional Life of the Infant", 1952, in *Developments*, 219.

V.Ş.

PERCEPŢIE–CONŞTIINŢĂ (Pc–Cs)

G.: Wahrnehmung–Bewußtsein. — *F.:* perception–conscience. — *E.:* perception–consciousness. — *S.:* percepción–conciencia. — *I.:* percezione–coscienza. — *P.:* percepção–consciência.

Vezi: **Conştiinţă**, sens **B**.

V.Ş.

PERECHE DE CONTRARII

G.: Gegensatzpaar. — *F.:* couple d'opposés. — *E.:* pair of opposites. — *S.:* par antitético. — *I.:* coppia d'opposti. — *P.:* par antitético.

● ***Termen utilizat adeseori de Freud pentru a desemna mari opoziţii de bază, fie la nivelul manifestărilor psihologice sau psihopatologice (de exemplu: sadism–masochism,***

voaiorism–exhibiţionism), fie la nivel metapsihologic (de exemplu: pulsiune de viaţă–pulsiune de moarte).

■ Termenul apare în *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii* (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905) pentru a pune în evidenţă o caracteristică fundamentală a anumitor perversiuni: „Constatăm că anumite înclinaţii perverse se manifestă cu regularitate prin *perechi de contrarii*, ceea ce [...] are o mare importanţă teoretică" (1 *a*). Studierea sadismului demonstrează, de exemplu, prezenţa plăcerii masochiste asociate tendinţelor sadice precumpănitoare; tot astfel, voaiorismul şi exhibiţionismul alcătuiesc un cuplu ca forme active şi pasive ale aceleiaşi pulsiuni parţiale*. Aceste perechi de contrarii deosebit de vizibile în perversiuni se regăsesc cu regularitate în psihanaliza nevrozelor (1 *b*).

Dincolo de aceste date clinice, noţiunea de pereche de contrarii se înscrie în ceea ce a reprezentat o constantă a gîndirii lui Freud — dualismul fundamental care permite, în ultimă analiză, explicarea conflictului.

În diferite momente ale evoluţiei doctrinei freudiene, indiferent de forma pe care o îmbracă acest dualism, întîlnim termeni ca: pereche de contrarii, opoziţie (*Gegensätzlichkeit*), polaritate (*Polarität*) (2) etc. Această noţiune nu este întîlnită doar la nivel descriptiv, ci şi la diferite niveluri de teoretizare: în cele trei opoziţii care definesc poziţiile libidinale succesive ale subiectului: (activ–pasiv, falic–castrat şi masculin–feminin), în noţiunea de ambivalenţă*, în cuplul plăcere–neplăcere şi, mai radical, la nivelul dualismului pulsional (dragoste şi foame, pulsiune de viaţă şi pulsiune de moarte).

Să notăm că termenii astfel cuplaţi ţin de un acelaşi nivel şi sînt ireductibili unul la celălalt; ei nu se pot genera reciproc printr-o dialectică, ci sînt la originea oricărui conflict şi motorul oricărei dialectici.

(1) FREUD (S.), *a)* G.W., V, 59; S.E., VII, 160; F., 46. — *b)* Cf. G.W., V, 66–7; S.E., VII, 166–7; F., 54–5.
(2) Cf. FREUD (S.), *Triebe und Triebschicksale*, 1915, G.W., X, 226; S.E., XIV, 133; F., 55 sqq.

V.D.Z.

PERLABORARE

G.: Durcharbeitung *sau* Durcharbeiten. — *F.:* perlaboration. — *E.:* working-through. — *S.:* trabajo elaborativo. — *I.:* elaborazione. — *P.:* perlaboração.

● ***Proces de integrare a unei interpretări şi de depăşire a rezistenţelor pe care le suscită interpretarea în analiză. Este vorba de un travaliu psihic care permite subiectului să accepte anumite elemente refulate şi să se elibereze de dominaţia mecanismelor repetitive. Perlaborarea este o constantă a curei analitice, dar acţionează în mod particular în anumite faze în care tratamentul pare să stagneze sau în care rezistenţa persistă, deşi a fost interpretată.***

Din punct de vedere tehnic, perlaborarea este favorizată de interpretările analistului, interpretări constînd mai ales în a arăta cum aceleaşi semnificaţii se regăsesc în contexte diferite.

■ Verbul substantivat *Durcharbeiten* şi-a găsit un echivalent satisfăcător în termenul englezesc *working-through*, la care au recurs adesea şi autorii francezi. Limba franceză nu permite o traducere exactă. De aceea, trebuie fie să admitem termeni ca *élaboration interprétative* (elaborare interpretativă), termeni ce constituie un comentariu al conceptului, fie să propunem neologisme: e tocmai soluţia pe care o adoptăm cu termenul *perlaboration* (perlaborare). După părerea noastră, termenul *élaboration* (elaborare), ce poate fi găsit în anumite traduceri, nu poate fi reţinut; pe de o parte, el corespunde mai mult termenilor germani *bearbeiten* sau *verarbeiten*, ce sînt la rîndul lor prezenţi în textele freudiene; pe de altă parte, nuanţa de „punere în formă" pe care o implică ar risca să falsifice sensul lui *durcharbeiten* (*vezi:* Elaborare psihică).

Oare incertitudinea conceptului este cea care determină această dificultate terminologică?

În *Studii asupra isteriei* (*Studien über Hysterie*, 1895), este prezentă ideea că analizatul îndeplineşte în timpul curei un anumit travaliu; termenii înşişi de *Durcharbeiten* şi *Durcharbeitung* apar sub pana lui Freud fără a căpăta o semnificaţe precisă (1).

Semnificaţia lor va fi precizată abia în articolul *Remorare, repetiţie şi perlaborare* (*Erinnern, Wiederholen und Durcharbeiten*, 1914), al cărui titlu anunţă că perlaborarea constituie un resort al curei comparabil cu rememorarea amintirilor refulate şi repetiţia în transfer. De fapt, sensul pe care îl dă Freud rămîne destul de obscur. Trăsăturile următoare sînt desprinse din acest text:

a) perlaborarea are în vedere rezistenţele;

b) ea este în general consecutivă interpretării unei rezistenţe, interpretare ce pare să rămînă fără efect; în acest sens, o perioadă de relativă stagnare poate acoperi acest travaliu eminamente pozitiv, în care Freud vede principalul factor de eficacitate terapeutică;

c) ea permite trecerea de la refuz sau de la acceptarea pur intelectuală la o convingere bazată pe experienţa trăită (*Erleben*) a pulsiunilor refulate care „hrănesc rezistenţa" (2 *a*). În acest sens, subiectul realizează perlaborarea „înfundîndu-se profund în rezistenţă" (2 *b*).

Freud nu pune conceptul de perlaborare în relaţie cu cel de rememorare sau repetiţie. Totuşi, se pare că pentru el este vorba de un al treilea termen, în care primii doi se regăsesc; într-adevăr, perlaborarea este o repetiţie, dar modificată de interpretare şi, din acest motiv, susceptibilă să favorizeze desprinderea subiectului de mecanismele sale repetitive. Freud ia în considerare caracterul trăit şi rezolutiv al perlaborării şi, fără îndoială, din acest motiv vede în ea un omolog a ceea ce reprezintă abreacţia în tratamentul hipnotic.

Distincţia topică pe care Freud o introduce în *Inhibiţie, simptom şi angoasă* (*Hemmung, Symptom und Angst*, 1926) între rezistenţa sinelui şi rezistenţa eului permite eliminarea unor ambiguităţi ale textului precedent; refularea nu dispare o dată cu depăşirea rezistenţei eului; este necesară şi „...învingerea forţei compulsiunii la repetiţie, atracţia exercitată de prototipurile inconştiente asupra procesului pulsional refulat" (3); din aceasta derivă necesitatea perlaborării. Din această perspectivă, perlaborarea ar putea fi definită ca un proces susceptibil de a face să înceteze insistenţa repetitivă proprie formaţiunilor inconştiente, prin raportarea lor la ansamblul personalităţii subiectului.

*

În textele freudiene pe care le-am avut în vedere, perlaborarea este indiscutabil descrisă ca un travaliu efectuat de către cel analizat. Autorii care, după Freud, au insistat asupra necesităţii perlaborării nu au omis să sublinieze partea de participare a analistului. Să citîm de exemplu următorul text din Melanie Klein: „Experienţa noastră cotidiană confirmă fără încetare necesitatea de a perlabora: astfel, noi vedem pacienţii care, într-un anumit stadiu, au avut un *insight*, dar care în şedinţele următoare neagă acest *insight*;

uneori, chiar par să uite că l-au avut şi că şi l-au asumat vreodată. Numai trăgînd concluziile noastre din material, aşa cum reapare în diferite contexte şi interpretîndu-l treptat, ajutăm progresiv pacientul să dobîndească un *insight* durabil" (4).

(1) Cf. FREUD (S.). G.W., I, 292, 295; S.E., II, 288, 291; F., 235.
(2) FREUD (S.). *a)* G.W., X, 136; S.E., XII, 155; F., 115. — *b)* G.W., X, 135; S.E., XII, 155; F., 114.
(3) FREUD (S.). G.W., XIV, 192; S.E., XX, 159; F., 88.
(4) KLEIN (M.). *Narrative of a Child Analysis*, Hogarth Press, Londra, 1961, 12.

V.Ş.

PERVERSIUNE

G.: Perversion. — *F.:* perversion. — *E.:* perversion. — *S.:* perversión. — *I.:* perversione. — *P.:* perversão.

● ***Deviaţie în raport cu actul sexual „normal", definit ca un coit, vizînd obţinerea orgasmului prin penetrare genitală, cu o persoană de sex opus.***

Se vorbeşte despre perversiune: cînd orgasmul este obţinut cu alte obiecte sexuale (homosexualitate, pedofilie, zoofilie etc.) sau prin alte zone corporale (coit anal, de exemplu); cînd orgasmul este imperios subordonat anumitor condiţii extrinsece (fetişism, travestism, voaiorism şi exhibiţionism, sado-masochism) ce pot provoca prin ele însele plăcerea sexuală.

În general, se desemnează ca perversiune ansamblul comportamentului psihosexual ce presupune condiţii atipice pentru obţinerea plăcerii sexuale.

■ 1. E greu să concepem noţiunea de perversiune altfel decît prin raportare la o normă. Înainte de Freud şi chiar şi în zilele noastre, termenul este utilizat pentru a desemna „deviaţii" ale instinctului* definit ca un comportament preformat, propriu unei anumite specii şi relativ invariabil în ce priveşte realizarea şi obiectul său.

Autorii care admit o pluralitate de instincte sînt obligaţi să dea o extensie foarte largă noţiunii de perversiune şi să-i lărgească sfera formelor de manifestare: perversiuni ale „simţului moral" (delincvenţă), ale „instinctelor sociale" (proxenetism), ale instinctului de nutriţie (bulimie, dipsomanie) (1). În aceeaşi ordine de idei, se vorbeşte curent de perversiune sau mai curînd de perversitate pentru a califica anumiţi subiecţi cu un caracter şi un comportament brutale sau deosebit de maligne (α).

În psihanaliză, se vorbeşte despre perversiune numai în relaţie cu sexualitatea. Deşi Freud recunoaşte şi existenţa altor pulsiuni decît cele sexuale, el nu vorbeşte de perversiune în legătură cu acestea. În domeniul pulsiunilor de autoconservare, foamea, de exemplu, el descrie, fără a folosi termenul *perversiune*, tulburări ale nutriţiei, pe care mulţi autori le desemnează ca perversiuni ale instinctului de nutriţie. Pentru Freud, asemenea tulburări sînt datorate efectelor pe care sexualitatea le poate produce asupra funcţiei de alimentare (libidinizare); s-ar putea deci spune că aceasta este „pervertită" de sexualitate.

2. Cînd Freud a început elaborarea teoriei sexualităţii, studiul sistematic al perversiunilor sexuale era la ordinea zilei (*Psychopathia sexualis* a lui Krafft-Ebing, 1893; *Studies in the Psychology of Sex* ale lui Havelock Ellis, 1897). Aceste lucrări descriau ansamblul perversiunilor sexuale ale adultului, dar originalitatea lui Freud este că a găsit în perversiune un punct de sprijin pentru problematizarea definiţiei tradiţionale a sexualităţii, pe care o rezumă astfel: „...pulsiunea sexuală este absentă la copil, ea se instalează în momentul pubertăţii în strînsă relaţie cu procesul de maturare, se manifestă sub forma unei atracţii irezistibile între sexele opuse, scopul ei fiind unirea sexuală sau cel puţin acţiuni care tind spre acest scop" (2 *a*). Frecvenţa comportamentelor perverse definite şi mai ales persistenţa unor tendinţe perverse, subiacente simptomului nevrotic sau integrate în actul sexual normal sub formă de „plăcere preliminară", conduc la ideea că „...dispoziţia la perversiune nu este ceva rar şi particular, ci face parte din constituţia pe care o numim normală" (2 *b*), ceea ce confirmă şi explică existenţa unei sexualităţi infantile. În măsura în care aceasta este supusă jocului pulsiunilor parţiale*, strîns legate de diversitatea zonelor erogene şi în măsura în care se dezvoltă înaintea stabilirii funcţiilor genitale propriu-zise, poate fi descrisă ca „dispoziţie perversă polimorfă". Din această perspectivă, perversiunea la adult apare ca persistenţă sau reapariţie a unor componente parţiale ale sexualităţii. Stabilirea stadiilor organizării libidinale şi descoperirea evoluţiei în alegerea obiectală îi vor permite lui Freud să ofere o definiţie mai precisă, cuprinzînd fixaţia la un stadiu şi la un tip de alegere de obiect: perversiunea este o regresie* la un stadiu anterior în raport cu care a avut loc o fixaţie libidinală.

3. Concepţia freudiană asupra sexualităţii are deci consecinţe asupra conceptului de perversiune. Aşa-zisa sexualitate normală nu este un dat al naturii umane: „...interesul sexual exclusiv al bărbatului pentru femeie nu este ceva de la sine înţeles [...], ci o problemă care trebuie clarificată" (2 *c*). O perversiune cum ar fi homosexualitatea, de exemplu, apare mai întîi ca *variantă* a vieţii sexuale: „Psihanaliza refuză cu desăvîrşire să admită că homosexualii constituie un grup avînd caracteristici speciale, pe care le-am putea separa de cele ale altor indivizi [...]. Ea a stabilit că toţi indivizii, oricare ar fi ei, sînt capabili să aleagă un obiect de acelaşi sex şi că toţi au şi făcut inconştient această alegere" (2 *d*). S-ar putea merge chiar mai departe în acest sens, pînă la a defini sexualitatea umană ca „perversă" în esenţa ei, deoarece ea nu se desprinde niciodată în întregime de originile sale, care constau în căutarea satisfacerii nu într-o activitate specifică, ci în „stropul de plăcere" legat de funcţii sau activităţi dependente de alte pulsiuni (*vezi:* Anaclisis). În chiar exercitarea actului genital, este suficient ca subiectul să fie excesiv ataşat de plăcerea preliminară pentru a aluneca spre perversiune (2 *e*).

4. Totuşi, Freud şi toţi ceilalţi psihanalişti au în vedere o sexualitate „normală". Chiar dacă dispoziţia perversă polimorfă defineşte sexualitatea infantilă, chiar dacă majoritatea perversiunilor pot fi întîlnite în dezvoltarea psihosexuală a oricărui individ, chiar dacă scopul acestei evoluţii — organizarea genitală — nu este „de la sine înţeles" şi depinde nu de structurarea naturii umane, ci de cea a istoriei personale, nu este mai puţin adevărat că însăşi noţiunea de dezvoltare presupune o normă.

Se poate oare spune că Freud regăseşte, întemeind-o pe baze genetice, concepţia normativă a sexualităţii pe care o pune limpede în discuţie la începutul celor *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii* (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905)? Califică el ca perversiuni ceea ce a fost dintotdeauna recunoscut ca atare?

Să reţinem mai întîi că, dacă există o normă pentru Freud, ea nu e niciodată căutată în consensul social, aşa cum nici perversiunea nu e redusă la o deviaţă în raport cu tendinţa centrală a grupului social: homosexualitatea nu este anormală pentru că este condamnată şi nu încetează să fie o perversiune în societăţile sau grupurile unde este foarte răspîndită şi admisă.

Oare constituirea organizării genitale să fie cea care instituie normalitatea în măsura în care aceasta unifică sexualitatea şi subordonează actului genital activităţile sexuale parţiale ce rămîn doar preliminare? Aceasta e teza explicită din *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii*, teză care nu va fi niciodată complet abandonată, nici chiar atunci cînd descoperirea „organizărilor"* pregenitale succesive va reduce diferenţa dintre sexualitatea infantilă şi sexualitatea adultă; într-adevăr, „...deplina organizare nu este atinsă decît o dată cu faza genitală" (3 *a*).

Cu toate acestea, este legitimă întrebarea dacă numai caracterul unificator, valoarea de „totalitate", în opoziţie cu pulsiunile „parţiale", este cel care conferă genitalităţii un rol normativ. Numeroase perversiuni ca fetişismul, majoritatea formelor de homosexualitate, chiar incestul realizat, presupun într-adevăr o organizare sub primatul zonei genitale. Nu este aceasta o indicaţie că norma trebuie căutată în altă parte decît în funcţionarea genitală propriu-zisă? Trebuie să reamintim că trecerea la deplina organizare genitală presupune, după Freud, depăşirea complexului Œdip, asumarea castrării, acceptarea interdicţiei incestului. Ultimele cercetări ale lui Freud arată în ce mod fetişismul este legat de „refuzul"* castrării.

5. Sînt cunoscute faimoasele formulări care apropie şi în acelaşi timp opun nevroza şi perversiunea: „Nevroza este o perversiune negativă", ea este „negativul perversiunii" (2 *f*). Aceste formule sînt adesea citate invers (*perversiunea, negativul nevrozei*), ceea ce înseamnă că perversiunea ar fi manifestarea brută, nerefulată a sexualităţii infantile. Or, cercetările lui Freud şi ale psihanaliştilor asupra perversiunilor arată că este vorba de afecţiuni deosebit de diferenţiate. Este cert că Freud le opune deseori nevrozelor prin absenţa mecanismului refulării, dar îşi propune, de asemenea, să arate că în perversiuni intervin alte modalităţi de apărare. Ultimele sale lucrări, mai ales cele despre fetişism (3 *b*, 4), subliniază complexitatea acestora: refuz* al realităţii, clivaj (*Spaltung*) al eului etc., mecanisme care sînt, de altfel, înrudite cu mecanismele de apărare din psihoze.

▲ (α) S-a remarcat existenţa unei ambiguităţi a adjectivului „pervers", căruia îi corespund două substantive, „perversitate" şi „perversiune".

(1) Cf. BARDENAT (Ch.) articolul „Perversions" in *Manuel alphabétique de psychiatrie*, Porot (A.), PUF, Paris, 1960.
(2) FREUD (S.). *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905. — *a)* G.W., V, 33; S.E., VII, 135; F., 17. — *b)* G.W., V, 71; S.E., VII, 171; F., 61. — *c)* G.W., V, 44, n.1; S.E., VII, 144, n. 1; F., n.13. — *d)* G.W., V, 44, n.1; S.E., VII, 144, n.1; F., n.13. — *e)* Cf. G.W., V, 113–4; S.E., VII, 211–2; F., 118–9. — *f)* G.W., V, 65 şi 132; S.E., VII, 165 şi 231; F., 54 şi 145.
(3) FREUD (S.). *Abriß der Psychoanalyse*, 1938. — *a)* G.W., XVII, 77; S.E., XXIII, 155; F., 16. — *b)* Cf. G.W. XVII, 133–5; S.E., XXIII, 202–4; F., 78–81.
(4) Cf. FREUD (S.). *Die Ichspaltung im Abwehrvorgang*, 1938. G.W., XVII, 59–62; S.E., XXIII, 275–8.

V.Ş.

PHANTASY (FANTASMĂ)

● ***Grafie propusă de Suzan Isaacs şi adoptată de diverşi autori şi traducători pentru a desemna fantasma inconştientă şi a marca distincţia faţă de fantasma conştientă.***

Vezi: comentariul la **Fantasmă.**

V.Ş.

PLASTICITATE A LIBIDOULUI

G.: Plastizität der Libido. — *F.:* plasticité de la libido. — *E.:* plasticity of the libido. — *S.:* plasticidad de la libido. — *I.:* plasticità della libido. — *P.:* plasticidade da libido.

● ***Capacitate a libidoului de a-şi schimba mai mult sau mai puţin uşor obiectul sau modul de satisfacere.***

■ Plasticitatea (sau libera mobilitate, *freie Beweglichkeit*) poate fi considerată ca o proprietate opusă *vîscozităţii**. Trimitem cititorul la comentariul termenului *vîscozitate*, mult mai des întîlnit în scrierile lui Freud decît cel de *plasticitate*.

Expresia „plasticitate a libidoului" ilustrează ideea, esenţială în psihanaliză, că libidoul este la început relativ nedeterminat în ce priveşte obiectele* sale şi rămîne întotdeauna capabil să le schimbe.

Plasticitatea se poate defini, de asemenea, din punct de vedere al scopului*: nesatisfacerea unei pulsiuni parţiale se compensează prin satisfacerea altei pulsiuni sau prin sublimare. Pulsiunile sexuale „...pot să se înlocuiască reciproc, una putînd prelua intensitatea celorlalte; cînd realitatea refuză satisfacerea uneia, există posibilitatea compensării prin satisfacerea altei pulsiuni. Ele reprezintă un fel de reţea de vase comunicante [...] (1).

Plasticitatea este variabilă în funcţie de individ, de vîrsta şi istoria lui. Ea constituie un factor important în indicarea şi pronosticul curei psihanalitice, capacitatea de schimbare bazîndu-se, în principal, după Freud, pe capacitatea de modificare a investirilor libidinale.

(1) FREUD (S.). *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1915–1917. G.W., XI, 358; S.E., XVI, 345; F., 371.

V.Ş.

PLĂCERE DE ORGAN

G.: Organlust. — *F.:* plaisir d'organe. — *E.:* organ-pleasure. — *S.:* placer de órgano. — *I.:* piacere d'organo. — *P.:* prazer de órgão.

● ***Formă de plăcere ce caracterizează satisfacerea autoerotică a pulsiunilor parţiale: excitaţia unei zone erogene se calmează în însuşi locul în care se produce, independent de satisfacerea altor zone şi fără relaţie directă cu îndeplinirea unei funcţii.***

■ Termenul „plăcere de organ" este utilizat de Freud în cîteva ocazii; nu pare să fie vorba aici de o inovaţie terminologică introdusă de el; termenul sugerează o opoziţie cu termenul, mai uzual, de *plăcere de funcţie* sau *plăcere funcţională*, prin care se califică satisfacţia legată de îndeplinirea unei funcţii vitale (plăcere provocată de hrănire, de exemplu).

Termenul *plăcere de organ* este utilizat de Freud mai ales cînd încearcă să aprofundeze ipotezele privitoare la originea şi natura sexualităţii* în sensul pe care psihanaliza i l-a dat, extinzînd-o mult dincolo de funcţia genitală. Momentul de emergenţă al sexualităţii este căutat în faza numită autoerotică, caracterizată printr-o funcţionare independentă a fiecărei pulsiuni parţiale.

La sugar, plăcerea propriu-zis sexuală se detaşează de funcţia pe care ea *se bazează* la început (*vezi* Anaclisis) şi al cărei „produs marginal" (*Nebenprodukt*) era, pentru a fi

căutată pentru ea însăşi: suptul nealimentar, de exemplu, încearcă o diminuare a tensiunii zonei erogene buco-labiale dincolo de orice nevoie alimentară.

În termenul *plăcere de organ* se condensează trăsăturile esenţiale care definesc după Freud sexualitatea infantilă: „...ea apare *sprijinindu-se* pe o funcţie corporală de importanţă vitală; ea nu cunoaşte încă obiect sexual: este *autoerotică;* scopul său sexual este comandat de o zonă erogenă" (1).

În *Prelegeri introductive în psihanaliză* (*Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1916–1917), Freud se întreabă asupra posibilităţii de a defini însăşi esenţa sexualităţii prin intermediul manifestărilor a căror înrudire şi legătură cu plăcerea genitală a fost arătată de psihanaliză. Definirea acestor manifestări ca „plăcere de organ" este prezentată de Freud ca o tentativă a interlocutorilor săi ştiinţifici de a defini fiziologic plăcerile infantile pe care Freud le desemnează ca sexuale. În acest pasaj, Freud critică o asemenea definiţie, căci ea sfîrşeşte prin a nega sau limita descoperirea sexualităţii infantile. Dar opunîndu-se acestei utilizări polemice a noţiunii, Freud şi-o însuşeşte, în măsura în care ea pune accent pe originalitatea plăcerii sexuale infantile în raport cu plăcerea legată de funcţiile de autoconservare. Astfel, în *Pulsiuni şi destine ale pulsiunilor* (*Triebe und Triebschicksale*, 1915) el scrie: „În general, pulsiunile sexuale pot fi caracterizate astfel: sînt numeroase, se nasc din surse organice variate, acţionează mai întîi independent unele de altele şi se unesc doar tîrziu într-o sinteză mai mult sau mai puţin reuşită. Scopul spre care tinde fiecare dintre ele este obţinerea plăcerii de organ" (2).

(1) FREUD (S.), *Drei Abhandungen zur Sexualtheorie*, 1905 (1915), G.W., V, 83; S.E., VII, 182–3; F., 76.
(2) FREUD (S.), G.W., X, 218; S.E., XIV, 125–6; F., 41.

V.Ş.

POZIŢIE DEPRESIVĂ

G.: depressive Einstellung. — *F.:* position dépressive. — *E.:* depressive position. — *S.:* posición depresiva. — *I.:* posizione depressiva. — *P.:* posição depressiva.

● ***După Melanie Klein: modalitate a relaţiilor de obiect consecutivă poziţiei paranoide; ea se instituie în jurul vîrstei de patru luni şi este progresiv depăşită în cursul primului an, deşi ea mai poate fi regăsită în cursul copilăriei şi reactivată la adult, mai ales în doliu şi în stările depresive.***

Ea se caracterizează prin următoarele trăsături: copilul devine capabil să-şi perceapă mama ca obiect total; clivajul dintre obiectul „bun" şi obiectul „rău" se atenuează, astfel încît pulsiunile libidinale şi ostile tind să se raporteze la acelaşi obiect; angoasa, numită depresivă, se referă la pericolul fantasmatic de a distruge şi de a pierde mama din cauza sadismului subiectului; această angoasă este combătută prin diferite modalităţi defensive (defensă maniacală sau defense mai adecvate: reparaţie, inhibiţie a agresivităţii) şi depăşită cînd obiectul iubit este introiectat în mod stabil şi securizant.

■ Asupra opţiunii Melanici Klein pentru termenul „poziţie", trimitem cititorul la comentariul nostru privitor la *poziţia paranoidă*.

Teoria kleiniană a poziţiei depresive se situează pe linia lucrărilor lui Freud *Doliu şi melancolie* (*Trauer und Melancholie*, 1915) şi Abraham *Schiţă a unei istorii a dezvoltării libidoului bazată pe psihanaliza tulburărilor psihice* (*Versuch einer Entwicklungsgeschichte der Libido auf Grund der Psychoanalyse seelischer Störungen*, 1924, partea I, intitulată „Stările maniaco-depresive şi stadiile de organizare pregenitală a libidoului" [„Die manisch-depressiven Zustände und die prägenitalen Organisationsstufen der Libido"]). Aceşti autori au pus pe primul plan, în depresia melancolică, noţiunile de pierdere a obiectului iubit şi de introiecţie, căutînd pentru aceasta puncte de fixaţie în dezvoltarea psihosexuală (al doilea stadiu oral, după Abraham) şi subliniind, în sfîrşit, înrudirea existentă între depresie şi procese normale, cum ar fi doliul.

Caracterul original cel mai important al aportului kleinian constă în descrierea unei faze a dezvoltării infantile ca prezentînd o profundă analogie cu tabloul clinic al depresiei.

Noţiunea de poziţie depresivă este introdusă de M. Klein în 1934 în *Contribuţie la psihogeneza stărilor maniaco-depresive* (*A Contribution to the Psychogenesis of Manic-Depressive States*) (1). Înainte însă, M. Klein atrăsese deja atenţia asupra frecvenţei simptomelor depresive la copil: „...la copii, întîlnim în mod regulat această oscilaţie între exuberanţă şi epuizare care este caracteristică stărilor depresive" (2). Expunerea cea mai sistematică a poziţiei depresive poate fi găsită în *Concluzii teoretice privind viaţa emoţională în prima copilărie* (*Some Theoretical Conclusions regarding the Emotional Life of the Infant*, 1952) (3 *a*).

Această poziţie se instalează după poziţia paranoidă, spre mijlocul primului an. Ea este corelată cu o serie de schimbări privind, pe de o parte, obiectul şi eul, iar, pe de altă parte, pulsiunile.

1) Persoana totală a mamei poate fi percepută, luată ca obiect pulsional şi introiectată. Aspectele „bun" şi „rău" nu mai sînt radical repartizate între obiecte separate printr-un clivaj, ci raportate la acelaşi obiect. De asemenea, distanţa dintre obiectul fantasmatic intern şi obiectul extern se reduce.

2) Pulsiunile agresive şi libidinale se unesc şi vizează acelaşi obiect, instaurînd astfel ambivalenţa în sensul deplin al acestui termen (*vezi:* Ambivalenţă): „Iubirea şi ura s-au apropiat mult, iar sînul «bun» şi sînul «rău», mama «bună» şi mama «rea» nu mai pot fi ţinute atît de departe una de alta, ca în stadiul precedent" (3 *b*).

Corelativ acestor modificări, angoasa îşi schimbă caracterul: ea vizează de aici înainte pierderea obiectului total interior sau exterior şi-şi găseşte motivul în sadismul infantil; deşi acesta este deja, după M. Klein, mai puţin intens decît în faza precedentă, el riscă, în universul fantasmatic al copilului, să distrugă, să dăuneze, să provoace abandonul. Copilul poate încerca să răspundă acestei angoase prin defensa maniacală care utilizează, mai mult sau mai puţin modificate, mecanismele fazei paranoide (de negare, idealizare, clivaj, control omnipotent al obiectului). Dar el învinge şi depăşeşte efectiv angoasa depresivă prin cele două procese de inhibiţie a agresivităţii şi de reparaţie a obiectului.

Să adăugăm că, atîta timp cît predomină poziţia depresivă, relaţia cu mama începe să nu mai fie exclusivă, copilul intrînd în ceea ce M. Klein a numit stadiile precoce ale complexului Œdip: „...libidoul şi angoasa depresivă sînt deviate într-o oarecare măsură de la mamă, iar acest proces de distribuire stimulează relaţiile de obiect şi diminuează de asemenea intensitatea sentimentelor depresive" (3 *c*).

(1) Cf. KLEIN (M.), In *Contributions*, 1934, 282 sq.
(2) KLEIN (M.), *Die Psychoanalyse des Kindes*, 1932, Trad. fr., PUF, Paris, 1959, 170.
(3) KLEIN (M.), In *Developments*, 1952. — *a)* Cf. 198–236. — *b)* 212. — *c)* 220.

V.Ş.

POZIŢIE PARANOIDĂ

G.: paranoide Einstellung. — *F.:* position paranoïde. — *E.:* paranoid position. — *S.:* posición paranoide. — *I.:* posizione paranoide. — *P.:* posição paranóide.

● ***După Melanie Klein, modalitate a relaţiilor de obiect specifică primelor patru luni de existenţă, dar care se poate regăsi ulterior în cursul copilăriei şi la adult, mai ales în stările paranoide şi schizofrenice.***

Ea se caracterizează prin următoarele trăsături: pulsiunile agresive coexistă de la început cu pulsiunile libidinale şi sînt deosebit de puternice; obiectul este parţial (în principal, sînul matern) şi clivat în obiectul* „bun" şi obiectul „rău"; procesele psihice prevalente sînt introiecţia* şi proiecţia*; angoasa, intensă, este de natură persecutivă (distrugere de către obiectul „rău").

■ Să începem prin observaţii terminologice: adjectivul *paranoid* este introdus în terminologia psihiatrică de către Kraepelin şi rezervat unei forme de schizofrenie delirantă asemănătoare cu paranoia, dar care diferă de aceasta prin disociaţie (1). În limba engleză, distincţia adjectivelor *paranoid* (paranoid) şi *paranoiac* (paranoic) este însă mai puţin tranşantă, fiecare dintre termeni putîndu-se raporta atît la paranoia, cît şi la schizofrenia paranoidă (2).

Deşi nu contestă distincţia nosografică dintre paranoia şi schizofrenia paranoidă, pentru M. Klein termenul *paranoid* desemnează aspectul persecutiv al delirului, aspect ce se regăseşte în ambele afecţiuni; să notăm, de asemenea, că M. Klein a vorbit mai întîi de faza persecutivă (*persecutory phase*). În sfîrşit, ea adoptă în ultimele scrieri expresia *poziţie paranoid-schizoidă (paranoid-schizoid position)*, primul termen punînd accentul pe caracterul persecutiv al anxietăţii, iar al doilea pe caracterul schizoid al mecanismelor aflate în joc.

În ceea ce priveşte termenul *poziţie*, M. Klein declară că-l preferă celui de *fază:* „...deşi apar mai întîi în timpul stadiilor cele mai precoce, aceste ansambluri de anxietăţi şi apărări nu se limitează la această perioadă, ci reapar în timpul primilor ani ai copilăriei şi, ulterior, în anumite condiţii" (3 *a*).

M. Klein a remarcat de la începutul operei sale temerile persecutive fantasmatice întîlnite în analiza copiilor, mai ales la copii psihotici. Doar mai tîrziu ea vorbeşte de o „stare paranoidă rudimentară" din care face o etapă precoce a dezvoltării (4); ea o situează atunci în primul stadiu anal descris de Abraham; ulterior, vorbeşte despre primul tip de relaţie de obiect în stadiul oral şi îl desemnează cu numele de poziţie paranoidă. Descrierea cea mai sistematică pe care a făcut-o poate fi găsită în *Concluzii teoretice privind viaţa emoţională în prima copilărie* (*Some Theoretical Conclusions regarding the Emotional Life of the Infant*, 1952) (3 *b*).

În mod schematic, poziţia paranoid-schizoidă se poate caracteriza astfel:

1) Din punct de vedere pulsional, libidoul şi agresivitatea (pulsiuni sadic-orale: a devora, a sfîşia) sînt de la început prezente şi unite; în acest sens, pentru M. Klein ambivalenţa există începînd cu primul stadiu oral al suptului (3 *c*). Emoţiile conexe vieţii pulsionale sînt intense (aviditate, angoasă etc.);

2) Obiectul este un obiect parţial, sînul matern fiind un prototip al acestuia;

3) Acest obiect parţial este clivat de la început în „bun" şi „rău", şi asta nu numai pentru că sînul matern gratifică sau frustrează, ci mai ales pentru că copilul proiectează asupra lui iubirea sau ura sa;

4) Obiectul bun şi obiectul rău care rezultă din clivaj (*splitting*) dobîndesc o autonomie relativă unul în raport cu celălalt şi sînt supuse, şi unul, şi celălalt, proceselor de introiecţie şi proiecţie;

5) Obiectul bun este „idealizat": el este capabil să procure „o gratificare nelimitată, nemijlocită, fără sfîrşit" (3 *d*). Introiecţia sa apără copilul împotriva anxietăţii persecutive (reasigurare). Obiectul rău este un persecutor îngrozitor; introiecţia lui îl expune pe copil la riscuri interne de distrugere;

6) Eul „foarte puţin integrat" nu are decît o capacitate limitată de a suporta angoasa. El utilizează ca modalităţi de apărare, în afara clivajului şi a idealizării, refuzul (*denial*), care vizează negarea oricărei realităţi a obiectului persecutor şi *controlul* omnipotent al obiectului;

7) „Aceste prime obiecte introiectate constituie nucleul supraeului" (3 *e*) (*vezi:* Supraeu).

*

Să subliniem în sfîrşit că, în perspectiva kleiniană, orice individ trece în mod normal prin faze în care predomină anxietăţi şi mecanisme psihotice: poziţia paranoidă şi apoi poziţia depresivă*. Depăşirea poziţiei paranoide depinde mai ales de forţa relativă a pulsiunilor libidinale în raport cu pulsiunile agresive.

(1) Cf. de exemplu: POROT (A.). *Manuel alphabétique de psychiatrie*, PUF, Paris, 1960.
(2) Cf. ENGLISH (H.B.) şi ENGLISH (A.C.). *A Comprehensive Dictionary of Psychological and Psychoanalytical Terms*, 1958.
(3) Cf. KLEIN (M.). „Some Theoretical Conclusions regarding the Emotional Life of the Infant", 1952, in *Developments*. — *a)* 236 — *b)* 198. — *c)* 206, n. — *d)* 202. — *e)* 200, n.
(4) Cf. KLEIN (M.). *Die Psychoanalyse des Kindes*, 1932. F.: *La psychanalyse des enfants*, PUF, Paris, 1959, 232–3.

V.Ş.

PRECONŞTIENT (s. şi adj.)

G.: das Vorbewußte, vorbewußt. — *F.:* préconscient. — *E.:* preconscious. — *S.:* preconsciente. — *I.:* preconscio. — *P.:* preconsciente.

● **A)** ***Termen utilizat de Freud în cadrul primei sale topici: ca substantiv, el desemnează un sistem al aparatului psihic net distinct de sistemul inconştient (Ics); ca adjectiv, el califică operaţiile şi conţinuturile acestui sistem preconştient (Pcs). Acestea nu sînt prezente în cîmpul actual al conştiinţei şi sînt deci inconştiente în sensul „descriptiv" (α) al termenului (vezi:*** **Inconştient, B)*****, dar se diferenţiază de conţinuturile sistemului inconştient prin faptul că rămîn de fapt accesibile conştiinţei (cunoştinţe şi amintiri neactualizate, de exemplu).***

Din punct de vedere metapsihologic, sistemul preconştient este guvernat de procesul secundar. El este separat de sistemul inconştient prin cenzura* care nu permite conţinuturilor şi proceselor inconştiente să treacă în Pcs fără să sufere transformări.

B) ***În cadrul celei de a doua topici freudiene, termenul „preconştient" este utilizat mai ales ca adjectiv, pentru a califica ceea ce scapă conştientului actual, fără a fi***

inconştient în sens strict. Din punct de vedere sistemic, el califică conţinuturi şi procese legate mai ales de eu, dar şi de supraeu.

■ Distincţia dintre preconştient şi inconştient este fundamentală pentru Freud. El a invocat, fără îndoială cu un scop apologetic, existenţa incontestabilă a unei vieţi psihologice care depăşeşte cîmpul conştient actual, pentru a apăra posibilitatea unui psihism inconştient în general (1 *a*); iar dacă considerăm „inconştient" în sensul pe care Freud îl numeşte „descriptiv" — ceea ce scapă conştiinţei —, distincţia dintre preconştient şi inconştient se şterge. De aceea, ea trebuie înţeleasă în accepţiile ei topică (sau *sistemică*) şi dinamică.

Ea a fost stabilită foarte devreme de Freud, în cursul elaborării concepţiilor sale metapsihologice (2 *a*). În *Interpretarea visului* (*Die Traumdeutung*, 1900), sistemul preconştient este situat între sistemul inconştient şi conştiinţă; el este separat de sistemul inconştient prin cenzură, care caută să interzică conţinuturilor inconştiente calea către preconştient şi conştiinţă; la cealaltă extremitate, el comandă accesul la conştiinţă şi la motricitate. În acest sens, preconştientul face parte din conştient; de aceea vorbeşte Freud de sistemul Pcs–Cs; dar, în alte pasaje ale *Interpretării visului*, preconştientul şi ceea ce Freud numeşte sistemul percepţie–conştiinţă sînt net delimitate unul de altul: ambiguitate care, cum a notat Freud ulterior, ţine de faptul că nu putem defini conştiinţa prin consideraţii structurale (*vezi:* Conştiinţă) (1 *b*).

Freud atribuie trecerea de la preconştient la conştient unei „cenzuri secunde"; aceasta se diferenţiază însă de cenzura propriu-zisă (între Ics şi Pcs) prin aceea că deformează mai puţin decît selecţionează, funcţia sa constînd mai ales în a evita accesul la conştiinţă a unor preocupări perturbatoare. Ea favorizează astfel exercitarea atenţiei.

Sistemul preconştient se defineşte în raport cu sistemul inconştient prin forma energiei sale (energie „legată") şi prin procesul care se desfăşoară la nivelul său (proces secundar). Să notăm totuşi că această distincţie nu este absolută; aşa cum anumite conţinuturi ale inconştientului, fapt subliniat de Freud, sînt modificate de procesul secundar (de exemplu, fantasmele), tot aşa elemente preconştiente pot fi guvernate de procesul primar (resturi diurne în vis, de exemplu). În general, în aspectul defensiv al operaţiilor preconştiente pot fi recunoscute dominaţia principiului plăcerii şi influenţa procesului primar. Freud a derivat întotdeauna diferenţa dintre Ics şi Pcs din faptul că reprezentarea preconştientă este legată de limbajul verbal, de „reprezentări de cuvinte"[*].

Să adăugăm că relaţia dintre preconştient şi eu este în mod evident foarte strînsă. Este semnificativ că prima dată cînd introduce noţiunea de preconştient Freud o asimilează „eului nostru oficial" (2 *b*). Şi cînd, în a doua topică, eul este redefinit, deşi sistemul preconştient nu se confundă cu eul care este în parte inconştient, el este în mod firesc înglobat în acesta. În sfîrşit, în instanţa supraeului, mai nou descoperit, se pot pune în evidenţă aspecte preconştiente.

*

Ce acoperă noţiunea de preconştient în trăirea subiectului şi mai ales în experienţa curei? Exemplul cel mai frecvent este cel al amintirilor neactualizate, dar pe care subiectul le poate evoca. În general, preconştientul desemnează ceea ce este *implicit* prezent în activitatea mentală, fără a fi considerat totuşi obiect de conştiinţă; este ceea ce vrea să spună Freud cînd defineşte preconştientul ca „descriptiv" inconştient, dar accesibil conştiinţei, în timp ce inconştientul este separat de conştiinţă.

În *Inconştientul* (*Das Unbewußte*, 1915), Freud califică sistemul preconştient cu sintagma „cunoaştere conştientă" (*bewußte Kenntnis*) (1 *c*); sînt termeni semnificativi, care subliniază diferenţa faţă de inconştient: „cunoaştere" înseamnă implicit că este

vorba de o oarecare informaţie privind subiectul şi lumea lui personală; „conştientă" marchează faptul că anumite procese şi conţinuturi, chiar nonconştiente, sînt legate de conştient din punct de vedere topic.

Distincţia topică se verifică din punct de vedere dinamic în cură, mai ales printr-o trăsătură asupra căreia insistă D. Lagache: dacă mărturisirea unor conţinuturi preconştiente poate provoca *reticenţe*, pe care aplicarea regulii asocierii libere este menită să le elimine, recunoaşterea conţinuturilor inconştiente se loveşte de *rezistenţe*, ele însele inconştiente, pe care analiza trebuie progresiv să le interpreteze şi să le depăşească (fiind de la sine înţeles că reticenţele se bazează cel mai adesea pe rezistenţe).

▲ (α) Acest cuvînt al lui Freud nu pare să fie foarte fericit ales. De fapt, chiar şi dacă ne rezumăm doar la planul descriptiv şi fără a invoca distincţii topice, se pot degaja diferenţe între ceea ce este preconştient şi ceea ce este inconştient. Expresia „inconştient în sens descriptiv" desemnează fără deosebire ansamblul conţinuturilor şi proceselor psihice care au în comun un singur caracter negativ, acela de a nu fi conştiente.

(1) Cf. FREUD (S.), *Das Unbewußte*, 1915. — *a)* G.W., X, 264–5; S.E., XIV, 166–7; F., 92–3. — *b)* G.W., X, 291; S.E., XIV, 192; F., 139. — *c)* G.W., X, 265; S.E., XIV, 167; F., 94.

(2) Cf. FREUD (S.), *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1887–1902, scrisoare din 6.12.1896. — *a)* G., 185; E., 173; F., 153. — *b)* G., 186; E., 174; F., 155.

V.Ş.

PREGENITAL

G.: prägenital. — *F.:* prégénital. — *E.:* pregenital. — *S.:* pregenital. — *I.:* pregenitale. — *P.:* pregenital.

● ***Adjectiv utilizat pentru a califica pulsiunile, organizările, fixaţiile etc. care se raportează la perioada dezvoltării psihosexuale în care primatul zonei genitale nu este încă stabilit*** (*vezi:* ***Organizare***).

■ Introducerea acestui termen de către Freud în *Predispoziţia la nevroza obsesională* (*Die Disposition zur Zwangsneurose*, 1913) coincide cu apariţia ideii unei *organizări* libidinale anterioare organizării realizate sub primatul organelor genitale. Se ştie că Freud recunoscuse cu mult înainte existenţa unei vieţi sexuale infantile anterioare stabilirii primatului genital. Încă în scrisoarea către Fliess din 14.11.1897 (1), el vorbeşte de zone sexuale ulterior abandonate, iar, în *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii* (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905), el descrie funcţionarea, la început anarhică, a pulsiunilor parţiale nongenitale.

Adjectivul „pregenital" a căpătat o mare extensie. În limbajul psihanalitic contemporan, el nu califică numai pulsiuni sau organizări libidinale, ci şi fixaţii, regresii la aceste modalităţi precoce ale funcţionării psihosexuale. Se vorbeşte despre nevroze pregenitale atunci cînd asemenea fixaţii sînt prevalente. S-a ajuns chiar să se substantiveze adjectivul şi să se vorbească de „pregenital" ca de un tip definit de personalitate.

(1) Cf. FREUD (S.), *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1887–1902, G., 244–9; E., 229–34; F., 205–8.

V.Ş.

PREŒDIPIAN

G.: präödipal. — *F.:* préœdipien. — *E.:* preœdipal. — *S.:* preedípico. — *I.:* preedipico. — *P.:* pré-edipiano.

● ***Califică perioada de dezvoltare psihosexuală anterioară instaurării complexului Œdip; în această perioadă, predomină, pentru ambele sexe, legătura cu mama.***

■ La Freud, acest termen nu apare decît foarte tîrziu, atunci cînd a trebuit să precizeze specificitatea sexualităţii feminine şi în special să insiste asupra importanţei, complexităţii, duratei relaţiei primare dintre fetiţă şi mamă (1 *a*). O asemenea fază există şi la băiat, dar ea este mai puţin lungă, mai puţin bogată în consecinţe şi mai greu de diferenţiat de iubirea œdipiană, în situaţia în care obiectul rămîne acelaşi.

Din punct de vedere terminologic, este necesară distincţia netă dintre preœdipian şi pregenital*, termeni frecvent confundaţi. Primul se referă la situaţia interpersonală (absenţa triunghiului œdipian), cel de al doilea priveşte tipul de activitate sexuală în cauză. În mod cert, dezvoltarea complexului Œdip are în principiu ca rezultat instaurarea organizării genitale, dar numai o concepţie normativă poate pretinde coincidenţa dintre genitalitate şi deplina alegere de obiect în corelaţie cu complexul Œdip. Experienţa arată că poate avea loc o activitate genitală satisfăcătoare fără un Œdip realizat şi că, de asemenea, conflictul œdipian poate avea loc în registre sexuale pregenitale.

Se poate oare vorbi foarte riguros de o fază preœdipiană, adică de o *fază* în care n-ar exista decît relaţia duală mamă–copil? Această dificultate nu i-a scăpat lui Freud, care remarcă faptul că tatăl este prezent ca „rival inoportun", chiar şi atunci cînd predomină relaţia cu mama; după Freud, faptele ar putea fi la fel de bine descrise spunînd că „...femeia nu ajunge la situaţia œdipiană pozitivă normală decît după ce a depăşit o perioadă prealabilă în care domină complexul negativ" (1 *b*). Formularea are pentru Freud avantajul de a păstra ideea că Œdipul este complexul nuclear al nevrozelor.

Se poate indica schematic că, pornind de la teza nuanţată a lui Freud, se deschid două direcţii: fie că se pune accentul pe exclusivitatea relaţiei duale, fie că se decelează foarte precoce manifestări œdipiene, pînă la a nu mai putea circumscrie o fază propriu-zis preœdipiană.

Ca exemplu pentru prima direcţie, ne putem raporta la lucrarea lui Ruth Mack Brunswick (2), care este rezultatul unei lungi colaborări cu Freud şi pe care ea o consideră ca exprimînd gîndirea acestuia:

1) Ea crede că tatăl nu este perceput ca rival, chiar dacă este prezent în cîmpul psihologic.

2) Ea recunoaşte specificitatea fazei preœdipiene, pe care o descrie insistînd mai ales asupra predominanţei opoziţiei activitate–pasivitate.

La polul opus, şcoala Melanici Klein afirmă, analizînd fantasmele cele mai arhaice, că în relaţia cu mama intervine precoce tatăl, fapt demonstrat de fantasma penisului patern păstrat în corpul mamei (*vezi:* Părinte combinat). Ne putem întreba însă dacă prezenţa unui al treilea termen (falus) în relaţia primitivă mamă–copil justifică descrierea acestei perioade ca „stadiu precoce al complexului Œdip". Într-adevăr, în această fază tatăl nu este prezent ca instanţă interdictivă (*vezi:* Complex Œdip). Dintr-o asemenea perspectivă, J. Lacan, exprimînd concepţiile kleiniene, vorbeşte de un „triunghi preœdipian" pentru a desemna relaţia mamă–copil–falus, acest ultim termen intervenind ca obiect fantasmatic al dorinţei mamei (3).

(1) FREUD (S.). *Über die weibliche Sexualität*, 1931. — *a)* Cf. G.W., XIV, 515–37; S.E., XXI, 223–43.
(2) Cf. MACK BRUNSWICK (R.). „The Preœdipal Phase of the Libido Development", 1940, in *The Psychoanalytic Reader*, 231–53.
(3) Cf. LACAN (J.). *La relation d'objet et les structures freudiennes*, raport de J.-B. PONTALIS in *Bul. Psycho.*, 1956–1957.

V.Ş.

PRESIUNE (A PULSIUNII)

G.: Drang. — *F.:* poussée (de la pulsion). — *E.:* pressure. — *S.:* presión. — *I.:* spinta. — *P.:* pressão.

● ***Factor cantitativ variabil ce caracterizează fiecare pulsiune şi care explică în ultimă instanţă acţiunea declanşată pentru a obţine satisfacerea; chiar atunci cînd satisfacerea este pasivă (a fi văzut, a fi bătut), pulsiunea, în măsura în care exercită o „presiune", este activă.***

■ În analiza conceptului de pulsiune, analiză aflată la începutul studiului *Pulsiuni şi destine ale pulsiunilor* (*Triebe und Triebschicksale*, 1915), Freud defineşte, pe lîngă sursă, obiect, scop, presiunea pulsiunii în aceşti termeni: „Prin presiune a unei pulsiuni se înţelege aspectul său motor, suma forţei sau cantitatea de cerinţă de travaliu pe care o reprezintă. Fiecare pulsiune reprezintă un strop de activitate; atunci cînd se vorbeşte relaxat despre pulsiuni pasive, nu poate fi vorba decît despre pulsiuni cu scop pasiv" (1).

În acest text, sînt subliniate două caracteristici ale pulsiunii:

1° Factorul cantitativ asupra căruia Freud a insistat întotdeauna şi în care vede un element determinant al conflictului patologic (*vezi:* Economic).

2° Caracterul activ al oricărei pulsiuni. În privinţa acestui aspect, Freud îl are în vedere pe Adler, care face din activitate apanajul unei pulsiuni distincte: pulsiunea agresivă. „Mi se pare că Adler a greşit cînd a ipostaziat într-o pulsiune particulară un caracter general şi indispensabil al tuturor pulsiunilor, mai exact ceea ce există în ele ca «pulsional», ca presant (*das Drängende*), ceea ce am putea descrie ca o capacitate de a declanşa motricitatea" (2).

Ideea că pulsiunile se definesc în mod esenţial prin presiunea pe care o exercită ţine de originile gîndirii teoretice freudiene, marcată de conceptele lui Helmholtz. *Proiect de psihologie* (*Entwurf einer Psychologie*, 1895) începe printr-o distincţie fundamentală între excitaţiile exterioare pe care organismul le poate evita prin fugă şi excitaţiile endogene, care provin de la elementele somatice: „Organismul nu le poate evita [...]. El trebuie să înveţe să suporte o cantitate înmagazinată" (3). Necesităţile vieţii (*die Not des Lebens*) obligă organismul la acţiunea specifică*, singura capabilă să reducă tensiunea.

(1) FREUD (S.). G.W., X, 214–5; S.E., XIV, 122; F., 34.
(2) FREUD (S.). *Analyse der Phobie eines fünfjährigen Knaben*, 1909. G.W., VII, 371; S.E., X, 140–1; F., 193.
(3) FREUD (S.) G., 381; E., 357–8; F., 317.

V.Ş.

PRINCIPIUL CONSTANŢEI

G.: Konstanzprinzip. — *F.:* principe de constance. — *E.:* principle of constancy. — *S.:* principio de constancia. — *I.:* principio di costanza. — *P.:* princípio de constância.

● ***Principiu enunţat de Freud conform căruia aparatul psihic tinde să menţină la un nivel cît mai scăzut sau cel puţin cît mai constant cu putinţă cantitatea de excitaţie pe care o conţine. Constanţa este obţinută, pe de o parte, prin descărcarea energiei deja existente, iar, pe de altă parte, prin evitarea a ceea ce ar putea creşte cantitatea de excitaţie şi apărarea împotriva acestei creşteri.***

■ Principiul constanţei stă la baza teoriei economice freudiene. Prezent încă din primele lucrări, el este tot timpul presupus implicit ca reglator al funcţionării aparatului psihic; el caută să menţină constantă în cadrul său suma excitaţiilor; în acest scop, sînt puse în mişcare mecanisme de evitare faţă de excitaţiile externe şi de apărare şi descărcare (abreacţie) faţă de creşterea tensiunii de origine internă. Reduse la expresia lor economică ultimă, cele mai diverse manifestări ale vieţii psihice trebuie înţelese ca tentative mai mult sau mai puţin reuşite de a menţine sau restabili această constanţă.

Principiul constanţei se află într-un raport strîns cu principiul plăcerii în măsura în care neplăcerea poate, dintr-o perspectivă economică, să fie abordată ca percepţia subiectivă a unei creşteri de tensiune, iar plăcerea ca traducînd diminuarea acestei tensiuni. Relaţia dintre senzaţiile subiective de plăcere–neplăcere şi procesele economice care le stau la bază i-a apărut însă lui Freud deosebit de complexă; de exemplu, senzaţia de plăcere poate însoţi o creştere de tensiune. Asemenea fenomene fac necesară stabilirea unui raport între principiul constanţei şi principiul plăcerii, raport care să nu se reducă la o simplă echivalenţă (*vezi:* Principiul plăcerii).

*

Punînd la baza psihologiei o lege a constanţei, Freud, ca şi Breuer, nu face decît să-şi asume o exigenţă general admisă în mediile ştiinţifice ale sfîrşitului de secol al XIX-lea: extinderea la psihologie şi psihofiziologie a principiilor cele mai generale ale fizicii, principii care stau la baza oricărei ştiinţe. S-ar putea găsi destule tentative, fie anterioare (în principal, cea a lui Fechner, care dă „principiului său de stabilitate" o importanţă universală) (1), fie contemporane lui Freud, pentru a pune în evidenţă în psihofiziologie o lege de constanţă.

Dar, aşa cum a observat însuşi Freud, sub aparenta simplitate a termenului *constanţă*, „...se pot înţelege lucrurile cele mai diferite" (2 *a*).

Cînd se invocă în psihologie, după modelul fizicii, un principiu al constanţei, este vorba de mai multe accepţii ce pot fi sistematizate astfel:

1° Ne limităm la aplicarea la psihologie a principiului conservării energiei, după care, într-un sistem închis, suma energiilor rămîne constantă. A supune faptele psihice acestui principiu ar echivala cu postularea existenţei unei energii psihice sau nervoase al cărui cuantum nu variază ca urmare a diferitelor transformări şi deplasări pe care le suferă. Enunţarea acestui principiu înseamnă întemeierea posibilităţii de a traduce faptele psihologice în limbaj energetic. Se poate remarca însă că un asemenea principiu, constitutiv teoriei economice din psihanaliză, nu se situează la acelaşi nivel cu principiul reglator desemnat de Freud prin termenul *principiu al constanţei.*

2° Principiul constanţei este înţeles uneori într-un sens care permite compararea lui cu cel de al doilea principiu al termodinamicii: în interiorul unui sistem închis, diferenţele de nivel energetic tind spre egalizare, în aşa fel încît starea finală ideală este aceea a unui echilibru. „Principiul stabilităţii enunţat de Fechner are o semnificaţie analogă. Însă, într-o asemenea transpoziţie, e necesară definirea sistemului avut în vedere: este vorba de aparatul psihic şi de energia care circulă în interiorul acestui aparat? Este vorba de sistemul constituit din ansamblul aparat psihic–organism sau de sistemul organism–mediu? Într-adevăr, de la caz la caz, noţiunea de tendinţă la egalizare poate îmbrăca semnificaţii opuse. De aceea, în ultimă instanţă, consecinţele ar fi reducerea energiei interne a organismului pînă la starea anorganică (*vezi:* Principiul Nirvana).

3° În sfîrşit, principiul constanţei poate fi înţeles în sensul unei autoreglări: sistemul avut în vedere funcţionează în aşa fel încît încearcă să menţină constantă diferenţa sa de nivel energetic în raport cu mediul. În această accepţie, principiul constanţei reafirmă existenţa unor sisteme relativ închise (fie aparatul psihic, fie organismul în ansamblu), care tind să menţină şi să restabilească, prin schimburi cu mediul exterior, configuraţia şi nivelul lor energetic specific. În acest sens, noţiunea „constanţă" a fost util raportată la aceea de homeostazie, noţiune introdusă de fiziologul Cannon (α).

*

Datorită acestei pluralităţi de sensuri, e dificilă determinarea acelei accepţii care ar coincide exact cu ceea ce Freud înţelege prin principiul constanţei. Într-adevăr, formulările, date de el, formulări de care el însuşi nu era mulţumit (3 *a*), sînt adesea ambigue, chiar contradictorii: „...aparatul psihic are tendinţa de a menţine cît mai scăzută cu putinţă cantitatea de excitaţie prezentă în el sau cel puţin să o menţină constantă" (3 *b*). Freud pare să raporteze la o aceeaşi tendinţă „...reducerea, constanţa, suprimarea tensiunii produse de excitaţie internă" (3 *c*). Or, tendinţa de a reduce la zero energia internă a unui sistem nu pare asimilabilă tendinţei proprii organismelor de a menţine constant, la un nivel ce poate fi ridicat, echilibrul său cu mediul. Această a doua tendinţă se poate traduce, după caz, fie ca o căutare a excitaţiei, fie ca o descărcare a acesteia.

Contradicţiile şi impreciziile, alunecările de sens constatabile în enunţurile freudiene nu se pot clarifica decît prin încercarea de a delimita, mai net decît a făcut-o Freud, experienţa şi exigenţa teoretică cărora le corespund tentativele mai mult sau mai puţin reuşite de a enunţa în psihologie un principiu al constanţei.

*

Principiul constanţei face parte din aparatul teoretic pe care Breuer şi Freud îl elaborează în comun în jurul anilor 1892–1895, mai ales pentru a clarifica fenomene pe care le-au constatat în isterie: simptomele sînt raportate la un defect de abreacţie; resortul curei este căutat într-o descărcare adecvată a afectelor. În acelaşi timp însă, dacă se compară două texte teoretice scrise de fiecare dintre cei doi autori, se constată, dincolo de acordul aparent, o netă diferenţă de perspectivă.

În capitolul „Consideraţii teoretice" din *Studii asupra isteriei* („Theoretisches" in *Studien über Hysterie*, 1895), Breuer examinează condiţiile de funcţionare ale unui sistem relativ autonom în cadrul organismului, sistemul nervos central. El distinge două tipuri de energie în acest sistem: o energie cviescentă sau „excitaţie tonică intracerebrală" şi o energie cinetică, energie care circulă în aparat. Principiul constanţei reglează nivelul excitaţiei tonice: „...există în organism o tendinţă de a menţine constantă excitaţia intracerebrală" (4). Trei aspecte esenţiale trebuie subliniate aici:

1° Legea constanței este concepută ca o lege a optimului. Există un nivel energetic favorabil ce trebuie restabilit prin descărcări atunci cînd tinde să crească, dar și prin reîncărcări (mai ales prin somn), atunci cînd este prea coborît;

2° Constanța poate fi amenințată fie prin stări de excitație generalizate și uniforme (stare de așteptare intensă, de exemplu), fie printr-o repartizare inegală a excitației în sistem (*afecte*);

3° Existența și restabilirea unui nivel optim sînt condiții care permit o liberă circulație a energiei cinetice. Funcționarea fără piedici a gîndirii, o derulare normală a asociațiilor de idei presupun ca autoreglarea sistemului să nu fie perturbată.

Freud, în *Proiect de psihologie* (*Entwurf einer Psychologie*, 1895), studiază și el condițiile de funcționare ale aparatului neuronal. Dar el nu pune de la început problema unui principiu al constanței care menține un oarecare nivel energetic, ci a unui principiu de inerție* neuronală, conform căruia neuronii tind să se videze de cantitatea de excitație, să o evacueze complet. Ca urmare, Freud presupune existența unei tendințe la constanță, dar vede în ea o „funcție secundară impusă de necesitățile vieții", o modificare a principiului inerției: „...sistemul neuronal este obligat să abandoneze tendința sa originară la inerție, adică spre nivelul = 0. El trebuie să facă în așa fel încît să aibă o provizie pentru a satisface exigențele acțiunii specifice. Din modul în care o face, reiese totodată continuarea aceleiași tendințe, modificată în efortul de a menține cel puțin la un nivel cît mai scăzut cu putință cantitatea și de a se apăra împotriva creșterilor, adică de a o menține constantă" (2 *b*). Principiul inerției reglează, după Freud, tipul de funcționare primară a aparatului, circulația energiei libere. Legea constanței, chiar dacă nu este enunțată explicit ca principiu independent, corespunde procesului secundar, în care energia este legată, menținută la un nivel oarecare.

Se observă că, în ciuda unui aparat conceptual ce poate părea comun, modelele lui Breuer și Freud sînt foarte diferite. Breuer își dezvoltă gîndirea dintr-o perspectivă biologică din care nu lipsesc asemănările cu ideile moderne asupra homeostazei și sistemelor de autoreglare, pe care chiar le anunță (β). În schimb, construcția freudiană poate părea aberantă din punct de vedere al științelor vieții în măsura în care ea pretinde *să deducă* un organism cu aptitudinile sale vitale, funcțiile sale adaptative, constantele sale energetice, dintr-un principiu care este negarea oricărei diferențe stabile de nivel.

Dar această divergență, de altfel neexplicită, dintre Breuer și Freud (γ) este bogată în semnificații. Într-adevăr, ceea ce la Freud este reglat prin principiul inerției constituie un tip de proces a cărui existență este postulată prin descoperirea cu puțină vreme înainte a inconștientului: procesul primar*. Acesta e descris începînd cu *Proiect de psihologie* prin exemple privilegiate, cum ar fi visul și formarea simptomului, în special la isterici. Ceea ce caracterizează procesul primar este o curgere fără piedici, o „deplasare facilă" (2 *c*). Pe planul analizei psihologice, se poate observa că o reprezentare se poate substitui complet alteia, pînă la a-i împrumuta proprietățile și eficacitatea: „...*istericul* pe care A îl face să plîngă ignoră că plînsul său e provocat de asocierea A–B, unde B însuși nu joacă nici un rol în viața sa psihică. Simbolul s-a substituit aici complet *lucrului*" (2 *d*). Fenomenul unei deplasări totale a semnificației de la o reprezentare la alta, constatarea clinică a intensității și eficacității pe care o au reprezentările substitutive își găsesc, pentru Freud, în mod natural, expresia în formularea economică a principiului inerției. Libera circulație a sensului și scurgerea totală a energiei psihice pînă la completa evacuare sînt pentru Freud sinonime. Se vede că un asemenea proces este opusul menținerii constanței.

Aceasta este invocată în *Proiect de psihologie*, dar ca venind să modereze și să inhibe simpla tendință la descărcarea absolută. Sarcina de a lega energia psihică și de a o menține la un nivel mai ridicat revine eului; el îndeplinește această funcție pentru că el însuși constituie un ansamblu de reprezentări sau de neuroni în care se menține un nivel constant de investire (*vezi:* Eu).

Filiația dintre procesul primar și procesul secundar nu trebuie deci înțeleasă ca o succesiune reală, în ordine vitală, ca și cum principiul constanței ar fi succesiv principiului inerției în istoria organismelor; ea nu se susține decît la nivelul unui aparat psihic în care Freud recunoaște de la început existența a două tipuri de procese, a două principii ale funcționării mentale (δ).

După cum se știe, capitolul VII al *Interpretării visului* (*Die Traumdeutung*, 1900) se bazează pe o asemenea opoziție. Freud dezvoltă aici ipoteza „...unui aparat psihic primitiv a cărui activitate este reglată de tendința de a evita acumularea de excitație și de a se menține, în măsura posibilului, fără excitație" (5 *a*). Un asemenea principiu, caracterizat prin „...scurgerea liberă a cantităților de excitație" este desemnat de Freud ca „principiul neplăcerii". El reglează funcționarea sistemului inconștient. Sistemul preconștient–conștient are un alt mod de funcționare; el „...produce investirile care emană din el o *inhibiție* a acestei curgeri [libere], o transformare în investire cviescentă, fără îndoială cu ridicarea nivelului" (5 *b*). Prin urmare, opoziția dintre modurile de funcționare ale celor două sisteme va fi cel mai adesea asimilată de Freud cu opoziția dintre principiul plăcerii* și principiul realității*. Dar dacă, din grijă pentru clarificare conceptuală, vrem să menținem o distincție între tendința de a scădea pînă la zero cantitatea de excitație și o tendință de a o menține la nivel constant, observăm că principiul plăcerii corespunde primei tendințe, în timp ce menținerea constanței este corelată cu principiul realității.

*

Abia în 1920, în *Dincolo de principiul plăcerii* (*Jenseits des Lustprinzips*), Freud formulează explicit un „principiu al constanței". Aici trebuie să notăm următoarele:

1° Principiul constanței apare ca bază economică a principiului plăcerii (3 *d*);

2° Definițiile propuse continuă să conțină un echivoc: tendința la reducerea absolută și tendința la constanță sînt considerate ca echivalente;

3° Cu toate acestea, tendința spre zero, sub numele de principiul Nirvana*, este considerată ca fundamentală, celelalte principii nefiind decît modificări ale acestuia;

4° În același timp în care Freud nu pare să vadă în acțiune în „...viața psihică și poate [în] viața nervoasă în general" (3 *e*) decît o singură tendință, mai mult sau mai puțin modificată, el introduce la nivelul pulsiunilor un dualism fundamental și ireductibil: pulsiunile de moarte, ce tind spre reducerea absolută a tensiunilor, și pulsiunile de viață, ce caută, dimpotrivă, să mențină și să creeze unități vitale care presupun un nivel de tensiune. Acest ultim dualism (despre care mai mulți autori au subliniat, de altfel, că trebuie înțeles ca un dualism de *principii*) poate să se clarifice dacă îl raportăm la anumite opoziții fundamentale constant prezente în gîndirea freudiană: energie liberă–energie legată*, eliberare–legare* (*Entbindung–Bindung*), proces primar–proces secundar* (*vezi* și: Pulsiune de moarte).

Dimpotrivă, Freud n-a delimitat niciodată pe deplin opoziția care, la nivelul principiilor economice ale funcționării mentale, corespunde opozițiilor precedente. Dacă ea este schițată în *Proiect de psihologie* prin distincția dintre un principiu al inerției și o tendință

la constanţă, ea nu va putea constitui, ca urmare, o referinţă explicită care să permită poate evitarea confuziei ce continuă să fie legată de noţiunea de principiu al constanţei.

▲ (α) W. B. Cannon, în cartea sa *Înţelepciunea corpului* (*Wisdom of the Body*, 1932), a desemnat prin *homeostazie* procesele fiziologice cu ajutorul cărora corpul tinde să menţină constantă compoziţia mediului sanguin. El a descris acest proces pentru conţinutul de apă, sare, zahăr, proteine, grăsimi, calciu, oxigen, ioni de hidrogen (echilibrul acido-bazic) al sîngelui şi pentru temperatură. Această listă poate fi evident extinsă la alte elemente (minerale, hormoni, vitamine etc.).

Observăm că ideea de homeostazie este aceea a unui echilibru dinamic caracteristic corpului viu şi deloc aceea a unei reduceri de tensiune la un nivel minimal.

(β) Se ştie că Breuer a colaborat la lucrările neurofiziologului Hering asupra unuia dintre sistemele de autoreglare cele mai importante ale organismului, acela al respiraţiei.

(γ) S-ar putea găsi urme ale dificultăţii celor doi autori de a se pune de acord asupra unei formulări a principiului constanţei în elaborările succesive care ne-au parvenit din „Comunicarea preliminară" din cadrul *Studiilor asupra isteriei.*

În *Teoria atacului isteric* (*Zur Theorie des hysterischen Anfalles*, 1892), manuscris trimis spre aprobare lui Breuer, ca şi într-o scrisoare adresată acestuia, din 29.06.1892 (6), Freud vorbeşte de o tendinţă de a „...menţine constantă" ceea ce s-ar putea numi „suma de excitaţie" în sistemul nervos.

În conferinţa susţinută de Freud la zece zile după apariţia „Comunicării preliminare", publicată sub acelaşi titlu în numărul 4 din 1893 al revistei *Wiener medizinische Presse*, Freud nu vorbeşte decît despre o tendinţă de a „...diminua [...] suma de excitaţie" (7).

În „Comunicare preliminară" la *Studii asupra isteriei*, principiul constanţei nu este enunţat.

(δ) S-ar introduce o oarecare clarificare în problemele cu care Breuer şi Freud se luptă, distingînd mai multe planuri:

1° nivelul *organismului*, reglat prin mecanisme de homeostazie şi funcţionînd deci după un principiu unic, principiul constanţei. Un asemenea principiu nu este valabil numai pentru ansamblul organismului, ci şi pentru aparatul specializat care e sistemul nervos. Acesta nu poate funcţiona decît dacă sînt menţinute şi restabilite condiţii constante. Acest fapt era vizat de Breuer cînd vorbea despre un nivel constant al excitaţiei tonice intracerebrale;

2° la nivelul *psihismului* uman, care face obiectul investigării freudiene:

a) procesele inconştiente care, la limită, presupun o alunecare nedefinită a semnificaţiilor sau, în limbaj energetic, o scurgere total liberă a cantităţii de excitaţie.

b) procesul secundar, aşa cum este reperat în sistemul preconştient–conştient, care presupune o legare a energiei, aceasta fiind reglată printr-o anumită „formă" tinzînd să menţină şi să restabilească limitele şi nivelul său energetic: eul.

La prima vedere, s-ar putea deci spune că Breuer şi Freud nu aveau în vedere aceleaşi realităţi: Breuer pune problema condiţiilor neurofiziologice ale unei funcţionări psihice normale, Freud se întreabă cum se poate regla şi limita procesul primar la om.

Rămîne totuşi un echivoc la Freud atît în *Proiect de psihologie*, cît şi în opere tîrzii, ca *Dincolo de principiul plăcerii*: între deducerea unui proces psihic secundar pornind de la procesul primar şi o geneză cvasimitică a organismului ca formă constantă şi care tinde să se păstreze în viaţă pornind de la o stare pur anorganică.

Acest echivoc fundamental în gîndirea freudiană nu se poate interpreta, după părerea noastră, decît dacă înţelegem eul însuşi ca o „formă", un *Gestalt* edificat după modelul organismului sau, dacă vrem, ca o metaforă realizată a organismului.

(1) Cf. FECHNER (G.T.). *Einige Ideen zur Schöpfungs- und Entwicklungsgeschichte der Organismen*. Breitkopf und Härtel, Leipzig, 1873.
(2) FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1887–1902. — *a)* G., 148; E., 137; F., 122. — *b)* G., 381; E., 358; F., 317. — *c)* G., 425; E., 404; F., 358. — *d)* G., 429; — E., 407; — F., 361.
(3) FREUD (S.). *Jenseits des Lustprinzips*, 1920. — *a)* Cf. G.W., XIII, 68; S.E., XVII, 62; F., 73. — *b)* G.W., XIII, 5; S.E., XVIII, 9; F., 7. — *c)* G.W., XIII, 60; S.E., XVIII, 55–6; F., 64. — *d)* Cf. G.W., XIII, 5; S.E., XVIII, 9; F., 7. — *e)* G.W., XIII, 60; S.E., XVIII, 55–6; F., 64.
(4) BREUER (J.). G., 171; S.E., II, 197; F., 156.
(5) FREUD (S.). *a)* G.W., II–III, 604; S.E., V, 598; F., 488. — *b)* G.W., II–III, 605; S.E., V, 599; F., 489.
(6) Cf. FREUD (S.). G.W., XVII, 12; S.E., I, 147.
(7) FREUD (S.). S.E., III, 36.

V.Ş.

PRINCIPIUL INERŢIEI (NEURONALE)

G.: Prinzip der Neuronenträgheit *sau* Trägheitsprinzip. — *F.:* principe d'inertie (neuronique). — *E.:* principle of neuronic inertia. — *S.:* principio de inercia neurónica. — *I.:* principio dell'inerzia neuronica. — *P.:* princípio de inércia neurônica.

● ***Principiu de funcţionare al sistemului neuronal postulat de Freud în* Proiect de psihologie (Entwurf einer Psychologie, *1895*): *neuronii tind să evacueze complet cantităţile de energie pe care le primesc.***

■ Freud enunţă în *Proiect de psihologie* un principiu al inerţiei ca principiu de funcţionare a ceea ce el numea atunci sistem neuronal. În textele metapsihologice ulterioare, el nu va relua această expresie. Noţiunea aparţine perioadei de elaborare a concepţiei freudiene privind aparatul psihic. Se ştie că Freud descrie în *Proiect de psihologie* un sistem neuronal făcînd apel la două noţiuni fundamentale: cea de neuron şi cea de cantitate. Conform acestei ipoteze, cantitatea circulă în sistem, luînd căi diferite prin bifurcaţiile succesive ale neuronilor, în funcţie de rezistenţa („bariera de contact") sau de *gradul de facilitare a accesului** care există la trecerea de la un element neuronal la altul. Există o analogie evidentă între această descriere într-un limbaj neurofiziologic şi descrierile ulterioare ale aparatului psihic, descrieri în care de asemenea intervin două elemente: reprezentările grupate în lanţuri sau în sisteme şi energia psihică.

Vechea noţiune de principiu al inerţiei prezintă interes prin faptul că ajută la precizarea sensului principiilor economice fundamentale care reglează funcţionarea aparatului psihic.

*

În fizică, inerţia desemnează următorul fenomen: „...un punct lipsit de orice legătură mecanică şi asupra căruia nu se exercită nici o acţiune îşi conservă nedefinit aceeaşi viteză considerată din punct de vedere al mărimii şi direcţiei (chiar şi în cazul în care această viteză este nulă, adică acel corp este în repaus)" (1).

1. Principiul enunţat de Freud privind sistemul neuronal prezintă o analogie sigură cu principiul inerţiei din fizică. El este formulat astfel: „Neuronii tind să se debaraseze de cantitate" (2).

Modelul unei astfel de funcţionări este furnizat de o anumită concepţie a reflexului: în arcul reflex, cantitatea de excitaţie primită de neuronul senzitiv se presupune că e complet descărcată la extremitatea motorie. Mai mult, pentru Freud, aparatul neuronal se

comportă ca şi cum ar tinde nu numai să descarce excitaţiile, dar să se şi protejeze de sursele de excitaţie. Faţă de excitaţiile interne, principiul inerţiei nu poate funcţiona fără să sufere o modificare profundă; într-adevăr, pentru a exista descărcarea adecvată este necesară o acţiune specifică*, acţiune care, pentru a fi dusă la bun sfîrşit, cere o stocare a energiei.

2. Raportul dintre utilizarea pe care o dă Freud noţiunii de principiu al inerţiei şi utilizarea lui în fizică rămîne destul de vag:

a) În fizică, inerţia este o proprietate a corpurilor în mişcare, în timp ce, pentru Freud, ea nu este o proprietate a *mobilului* avut în vedere, adică excitaţia, ci o tendinţă activă a *sistemului* în care cantităţile se deplasează.

b) În fizică, principiul inerţiei este o lege universală, constitutivă a fenomenelor avute în vedere şi presupusă a acţiona chiar în manifestări care, pentru observatorul comun, par s-o contrazică. De exemplu, mişcarea unui proiectil tinde aparent să se oprească de la sine, dar fizica arată că această oprire se datorează rezistenţei aerului şi că, făcînd abstracţie de acest factor contingent, validitatea legii inerţiei nu este deloc pusă în cauză. Dimpotrivă, în transpunerile psihofiziologice ale lui Freud, principiul inerţiei nu mai este constitutiv pentru ordinea naturală considerată; el poate eşua datorită unui alt mod de funcţionare, care-i limitează cîmpul de aplicaţie. În acest fel, formarea de grupe de neuroni constant investiţi presupune, de fapt, reglarea printr-o lege — legea constanţei —, care contracarează curgerea liberă a energiei. Numai printr-o deducţie care apelează la finalitate poate Freud să susţină că principiul inerţiei utilizează pentru scopurile sale o anumită acumulare de energie.

c) Această trecere de la mecanism la finalitate se regăseşte şi în faptul că Freud deduce din principiul descărcării excitaţiei o tendinţă de evitare a oricărei surse de excitaţie.

3. Devine clar că, în măsura în care vrea să se menţină la un anumit nivel de verosimilitate biologică, Freud se vede obligat să introducă imediat alterări considerabile ale principiului inerţiei. Cum ar putea să supravieţuiască un organism care ar funcţiona după acest principiu? Cum ar putea el să *existe* dacă este adevărat că însăşi noţiunea de organism presupune menţinerea unei diferenţe stabile a nivelului energetic în raport cu mediul înconjurător?

*

Contradicţiile care se pot constata în noţiunea freudiană de principiu al inerţiei neuronale nu trebuie totuşi, după părerea noastră, să descalifice intuiţia de bază subiacentă utilizării sale. Această intuiţie este legată de însăşi descoperirea inconştientului; ceea ce Freud traduce în termeni de liberă circulaţie a energiei în neuroni nu este decît transpunerea experienţei sale clinice: libera circulaţie a sensului, care caracterizează procesul primar*.

Astfel, principiul Nirvana*, aşa cum apare el mult mai tîrziu în opera lui Freud, poate fi considerat ca o reafirmare, într-un moment decisiv al gîndirii freudiene („turnanta" anilor '20), a intuiţiei fundamentale care ghida deja enunţul principiului inerţiei.

(1) LALANDE (A.). *Vocabulaire technique et critique de la philosophie*, PUF, Paris, 1951.
(2) FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1895. G., 380; E., 356; F., 316.

V.Ş.

PRINCIPIUL NIRVANA

G.: Nirwanaprinzip. — *F.:* principe de Nirvana. — *E.:* Nirvana principle. — *S.:* principio de nirvana. — *I.:* principio del Nirvana. — *P.:* princípio de nirvana.

● ***Termen propus de Barbara Low şi reluat de Freud pentru a desemna tendinţa aparatului psihic de a reduce la zero sau măcar de a reduce cît mai mult posibil orice cantitate de excitaţie de origine externă sau internă.***

■ Termenul „Nirvana", răspîndit în Occident de Schopenhauer, este preluat din religia budistă, unde desemnează „stingerea" dorinţei umane, aneantizarea individualităţii, care se topeşte în sufletul colectiv, o stare de linişte şi de fericire perfectă.

În *Dincolo de principiul plăcerii* (*Jenseitz des Lustprinzips*, 1920), Freud, reluînd expresia propusă de psihanalista engleză Barbara Low, defineşte principiul Nirvana ca „...tendinţă la reducerea, la constanţa, la suprimarea tensiunii produse de excitaţia internă" (1). Această formulare este identică cu aceea pe care Freud o dă în acelaşi text principiului constanţei şi conţine deci ambiguitatea de a considera ca echivalente tendinţa de a menţine constant un anume nivel şi tendinţa de a reduce la zero orice excitaţie (*pentru discutarea acestui punct vezi:* Principiul constanţei).

Totodată, nu este lipsit de importanţă să notăm că Freud introduce termenul *Nirvana*, cu rezonanţa lui filozofică, într-un text în care merge foarte departe pe firul speculaţiei; în Nirvana hindusă sau schopenhaueriană, Freud găseşte un corespondent pentru noţiunea de pulsiune de moarte*. Această corespondenţă este subliniată în *Problema economică a masochismului* (*Das ökonomische Problem des Masochismus*, 1924): „Principiul Nirvana exprimă tendinţa pulsiunii de moarte" (2). În acest sens, „principiul Nirvana" desemnează altceva decît o lege a constanţei sau de homeostazie: tendinţa radicală de a reduce excitaţia la zero, aşa cum Freud o enunţase deja sub numele de „principiu al inerţiei"*.

Pe de altă parte, termenul *Nirvana* sugerează o legătură profundă între plăcere şi aneantizare, legătură care rămîne problematică pentru Freud (*vezi:* Principiul plăcerii).

(1) FREUD (S.). G.W., XIII, 60; S.E., XVIII, 51; F., 59.
(2) FREUD (S.). G.W., XIII, 373; S.E., XIX, 160; F., 213.

V.Ş.

PRINCIPIUL PLĂCERII

G.: Lustprinzip. — *F.:* principe de plaisir. — *E.:* pleasure principle. — *S.:* principio de placer. — *I.:* principio di piacere. — *P.:* princípio de prazer.

● ***Unul dintre cele două principii care guvernează, după Freud, funcţionarea mentală: ansamblul activităţii psihice are ca scop să evite neplăcerea şi să procure plăcerea. În măsura în care neplăcerea este legată de creşterea cantităţii de excitaţie, iar plăcerea de reducerea ei, principiul plăcerii este un principiu economic.***

■ Ideea de a fundamenta pe plăcere un principiu reglator al funcţionării mentale este departe de a fi proprie lui Freud. Fechner, ale cărui idei l-au marcat profund pe Freud, a

enunţat el însuşi un „principiu de plăcere al acţiunii" (1 *a*). Spre deosebire de doctrinele hedoniste tradiţionale, el înţelegea prin aceasta nu numai că finalitatea urmărită de acţiunea umană este plăcerea, dar şi că actele noastre sînt determinate de plăcerea sau neplăcerea procurate în *prezent* de reprezentarea acţiunii de îndeplinit sau a consecinţelor sale. El notează de asemenea că aceste motivaţii pot să nu fie conştient percepute: „...este absolut natural ca, dacă motivele se pierd în inconştient, acest lucru să se întîmple şi cu plăcerea şi neplăcerea" (1 *b*) (α).

Caracterul de motivaţie actuală este şi în centrul concepţiei freudiene: aparatul psihic* este reglat de evitarea sau evacuarea tensiunii neplăcute. Să notăm că principiul este desemnat mai întîi ca „principiu de neplăcere" (2 *a*): motivaţia este neplăcerea actuală, şi nu perspectiva plăcerii de obţinut. Este vorba de un mecanism de reglare „automată" (2 *b*).

*

Noţiunea de principiu al plăcerii rămîne aproape neschimbată în toată opera freudiană. Dimpotrivă, ceea ce devine problematic la Freud şi primeşte răspunsuri diferite este situaţia principiului în raport cu alte referinţe teoretice.

O primă dificultate, sesizabilă chiar în enunţul principiului, este legată de definirea plăcerii şi a neplăcerii. Una din ipotezele constante ale lui Freud în cadrul modelului pe care-l dă aparatului psihic afirmă că, în principiul funcţionării sale, sistemul percepţie–conştiinţă este sensibil la o întreagă diversitate de calităţi provenind din mediul exterior, în timp ce din interior el nu percepe decît creşterile şi diminuările de tensiune care se traduc într-o singură gamă calitativă: scala plăcere–neplăcere (2 *c*) (β). Putem oare rămîne la o definiţie pur economică, plăcerea şi neplăcerea nefiind decît traducerea calitativă a unor modificări cantitative? Pe de altă parte, care este corelaţia exactă dintre aceste două aspecte, calitativ şi cantitativ? Freud a subliniat progresiv întreaga dificultate de a da acestei probleme un răspuns simplu. Chiar dacă, într-o primă etapă, el se mulţumeşte să enunţe o echivalenţă între plăcere şi reducerea de tensiune, între neplăcere şi creşterea tensiunii, el încetează foarte curînd să afirme că această relaţie este evidentă şi simplă: „...să nu neglijăm caracterul cu totul nedeterminat al acestei ipoteze atîta timp cît nu vom reuşi să decelăm natura relaţiei dintre plăcere şi neplăcere şi variaţiile în cantităţile de excitaţie care acţionează asupra vieţii psihice. Cert este că, dacă asemenea relaţii pot fi foarte diverse, ele nu pot în orice caz să fie foarte simple" (3).

Freud nu ne oferă decît cîteva indicaţii privind tipul de funcţionare în cauză. În *Dincolo de principiul plăcerii* (*Jenseits des Lustprinzips*, 1920), el notează că trebuie diferenţiată neplăcerea de sentimentul de tensiune: există tensiuni plăcute. „Senzaţia de tensiune nu trebuie raportată la mărimea absolută a investirii, eventual la nivelul ei, în timp ce gradarea plăcere–neplăcere ar indica modificarea cantităţii de investire în unitatea de timp" (4 *a*). Într-un text ulterior, este luat în considerare tot un factor temporal: ritmul; în acelaşi timp este repus în valoare aspectul calitativ al plăcerii (5 *a*).

În pofida dificultăţilor de a găsi echivalenţe cantitative exacte pentru stări calitative ca plăcerea şi neplăcerea, interesul pentru teoria psihanalitică a unei interpretări economice a acestor stări este evident; ea permite enunţarea unui principiu valabil atît pentru instanţele inconştiente ale personalităţii, cît şi pentru aspectele sale conştiente. A vorbi, de exemplu, de o plăcere inconştientă legată de un simptom evident neplăcut, poate ridica obiecţii la nivelul descrierii psihologice. Plasîndu-se în perspectiva unui aparat psihic şi a modificărilor energetice care se produc în el, Freud dispune de un model care-i permite să considere fiecare substructură ca fiind reglată de acelaşi principiu ca ansamblul aparatului psihic, lăsînd nerezolvată dificila problemă de a determina, pentru fiecare dintre aceste substructuri, modalitatea şi momentul în care o creştere de tensiune devine efectiv motivantă ca neplăcere resimţită. Această problemă nu este totuşi neglijată în opera freudiană. Ea este direct vizată în legătură cu eul, în *Inhibiţie, simptom şi angoasă* (*Hemmung, Symptom und Angst*, 1926) (concepţia angoasei-semnal* ca motiv de apărare).

*

O altă problemă, nu fără legătură cu cea precedentă, priveşte relaţia dintre *plăcere* şi *constanţă*. Într-adevăr, chiar o dată admisă existenţa unei semnificaţii economice, cantitative a plăcerii, rămîne problema de a şti dacă ceea ce Freud numeşte principiul plăcerii corespunde unei menţineri a constanţei nivelului energetic sau unei reduceri radicale a tensiunilor pînă la nivelul cel mai scăzut. Numeroase formulări aparţinînd lui Freud, care asimilează principiul plăcerii şi principiul constanţei, merg în sensul primei soluţii. Dar, dacă luăm în considerare ansamblul referinţelor teoretice fundamentale freudiene (aşa cum reies ele mai ales din texte ca *Proiect de psihologie* [*Entwurf einer Psychologie*, 1895] şi *Dincolo de principiul plăcerii*), se observă că principiul plăcerii se găseşte mai degrabă în opoziţie cu menţinerea constanţei, fie că el corespunde scurgerii libere a energiei în timp ce constanţa corespunde unei legări* a acesteia, fie că, la limită, Freud se poate întreba dacă principiul plăcerii nu este „în serviciul pulsiunii de moarte" (4 *b*, 5 *b*). Această problemă este discutată mai pe larg în articolul *Principiul constanţei*.

Problema, adesea dezbătută în psihanaliză, a existenţei unui „dincolo de principiul plăcerii" nu poate fi pusă în mod corect decît după ce a fost pe deplin precizat ansamblul de probleme care aduce în prim-plan conceptele de plăcere, constanţă, legare, reducerea tensiunilor la zero. Într-adevăr, existenţa unor principii sau forţe pulsionale care transcend principiul plăcerii nu este susţinută de Freud decît din momentul în care optează pentru o interpretare a acestuia care tinde să-l confunde cu principiul constanţei. Dacă, dimpotrivă, principiul plăcerii tinde să fie asimilat unui principiu de reducere la zero (principiul Nirvana), caracterul său ultim şi fundamental nu mai este contestat (*vezi mai ales:* Pulsiunea de moarte).

*

Noţiunea de principiu al plăcerii apare, în teoria psihanalitică, mai ales corelată noţiunii de principiu al realităţii. De asemenea, cînd Freud enunţă explicit cele două principii de funcţionare psihică, el scoate în evidenţă tocmai acest ax de referinţă. Pulsiunile nu caută la început decît să se descarce, să se satisfacă pe căile cele mai scurte. Ele se acomodează progresiv cu realitatea, singura care le permite, prin deturnări şi amînări necesare, să atingă satisfacţia căutată. Din această teză simplificată, reiese modul în care raportul plăcere–realitate pune o problemă care este ea însăşi dependentă de semnificaţia dată în psihanaliză termenului *plăcere*. Dacă înţelegem prin plăcere mai ales satisfacerea unei nevoi, după modelul satisfacerii pulsiunilor de autoconservare, atunci opoziţia principiul plăcerii–principiul realităţii nu oferă nimic radical; aceasta cu atît mai mult cu cît s-ar putea uşor admite existenţa în organismul viu a unei dotări naturale, a unor predispoziţii care fac din plăcere un ghid de viaţă, subordonîndu-i comportamente şi funcţii adaptative. Dar psihanaliza a pus în prim-plan noţiunea de plăcere într-un cu totul alt context, în care apare, dimpotrivă, legat de procese (trăire de satisfacere) şi fenomene (visul) al căror caracter dereal este evident. Din această perspectivă, cele două principii

apar ca fundamental antagonice, împlinirea unei dorinţe inconştiente (*Wunscherfüllung*) răspunzînd la cu totul alte exigenţe şi funcţionînd după cu totul alte legi decît satisfacerea (*Befriedigung*) nevoilor vitale (*vezi:* Pulsiuni de autoconservare).

▲ (α) Este interesant de notat că Fechner nu a pus explicit în relaţie „principiul plăcerii" şi „principiul de stabilitate". Freud se referă numai la ultimul principiu.

(β) Nu este vorba aici decît de un model simplificat. Freud este obligat să clarifice o serie întreagă de fenomene „calitative" care nu provin dintr-o percepţie externă actuală: limbaj interior, amintire-imagine, vis şi halucinaţie. În ultimă analiză, pentru el, calităţile sînt furnizate întotdeauna de o excitaţie actuală a sistemului perceptiv. Dificultăţile unei asemenea concepţii — care, între limbajul interior şi halucinaţie, lasă puţin loc pentru ceea ce de la Sartre încoace numim „imaginar" — sînt deosebit de sensibile în *Completare metapsihologică la teoria visului* (*Metapsychologische Ergänzung zur Traumlehre*, 1915) (*vezi şi:* Urmă mnezică).

(1) FECHNER. „Über das Lustprinzip des Handelns", in: *Zeitschrift für Philosophie und Philosophische Kritik*, Halle, 1848. — *a)* 1–30 şi 163–194. — *b)* 11.
(2) FREUD (S.). *Die Traumdeutung*, 1900. — *a)* G.W., II–III, 605; S.E., V, 600; F., 490. — *b)* G.W., II–III, 580; S.E., V, 574; F., 470. — *c)* Cf. G.W., II–III, 621; S.E., V, 616; F., 501.
(3) FREUD (S.). *Triebe und Triebschicksale*, 1915. G.W., X, 214; S.E., XIV, 120–1; F., 32–3.
(4) FREUD (S.). *a)* G.W., XIII, 69; S.E., XVIII, 63; F., 74. — *b)* G.W., XIII, 69; S.E., XVIII, 63; F., 74.
(5) FREUD (S.). *Das ökonomische Problem des Masochismus*, 1924. — *a)* G.W., XIII, 372–3; S.E., XIX, 160–1; F., 212. — *b)* G.W., XIII, 372; S.E., XIX, 160; F., 212.

V.Ş.

PRINCIPIUL REALITĂŢII

G.: Realitätsprinzip. — *F.:* principe de réalité. — *E.:* principle of reality. — *S.:* principio de realidad. — *I.:* principio di realtà. — *P.:* princípio de realidade.

● ***Unul din cele două principii care guvernează, după Freud, funcţionarea mentală. El formează un cuplu cu principiul plăcerii, pe care-l modifică: în măsura în care reuşeşte să se impună ca principiu reglator, căutarea satisfacţiei nu se mai efectuează pe căile cele mai scurte, ci acceptă deturnări şi îşi amînă atingerea scopului în funcţie de condiţiile impuse de mediul exterior.***

Din punct de vedere economic, principiul realităţii corespunde unei transformări a energiei libere în energie legată*; din punct de vedere topic, el este definitoriu pentru sistemul preconştient–conştient; din punct de vedere dinamic, psihanaliza caută să fundamenteze intervenţia principiului realităţii pe un tip de energie pulsională care este pusă cu precădere în serviciul eului (vezi: Pulsiuni ale eului).

■ Prefigurîndu-se de la primele elaborări metapsihologice freudiene, principiul realităţii este enunţat ca atare în 1911 în *Formulări privind cele două principii ale funcţionării psihice* (*Formulierungen über die zwei Prinzipien des psychischen Geschehens*); el este pus în relaţie, într-o perspectivă genetică, cu principiul plăcerii, căruia îi succede. Sugarul încearcă mai întîi să găsească, într-un mod halucinatoriu, o posibilitate de descărcare imediată, nemijlocită a tensiunii pulsionale (*vezi:* Trăirea de satisfacere): „...numai absenţa persistentă a satisfacţiei aşteptate şi decepţia antrenează abandonarea

acestei tentative de satisfacere halucinatorie. În locul acesteia, aparatul psihic trebuie să rezolve problema prin reprezentarea stării reale a lumii exterioare şi să caute o modificare reală. Prin aceasta, e introdus un nou principiu al activităţii psihice: ceea ce e reprezentat nu mai este ceea ce e agreabil, ci ceea ce e real, chiar dacă poate fi dezagreabil" (1 *a*). Principiul realităţii, principiu reglator al funcţionării psihice, apare secundar ca o modificare a principiului plăcerii, care este la început suveran. Instaurarea sa corespunde unei serii întregi de adaptări pe care trebuie să le sufere aparatul psihic: dezvoltarea funcţiilor conştiente — atenţie, judecată, memorie; substituirea descărcării motorii printr-o acţiune ce are în vedere transformarea convenabilă a realităţii; naşterea gîndirii, aceasta fiind definită ca o „activitate probantă" în care sînt deplasate mici cantităţi de investire, ceea ce presupune o transformare a energiei libere*, care tinde să circule fără piedici de la o reprezentare la alta, în energie legată* (*vezi:* Identitate de percepţie–Identitate de gîndire). Trecerea de la principiul plăcerii la principiul realităţii nu suprimă principiul plăcerii. Pe de o parte, principiul realităţii asigură obţinerea unor satisfacţii în real, pe de altă parte, principiul plăcerii continuă să guverneze un întreg cîmp de activităţi psihice, un domeniu rezervat, cedat fantasmei şi funcţionînd după legile procesului primar*: inconştientul*.

Acesta e modelul cel mai general pe care Freud l-a elaborat în cadrul a ceea ce el însuşi numeşte „psihologie genetică" (1 *b*). El arată că această schemă se aplică diferit, după cum este luată în considerare evoluţia pulsiunilor sexuale sau evoluţia pulsiunilor de autoconservare*. Dacă, în dezvoltarea lor, pulsiunile de autoconservare se supun progresiv şi pînă la urmă total principiului realităţii, pulsiunile sexuale nu se „educă" decît cu întîrziere şi întotdeauna imperfect. Rezultă, secundar, că pulsiunile sexuale rămîn domeniul privilegiat al principiului plăcerii, în timp ce pulsiunile de autoconservare reprezintă în sînul aparatului psihic exigenţele realităţii. În fond, conflictul psihic între eu şi conţinutul refulat îşi are rădăcinile în dualismul pulsional, corespunzînd el însuşi dualismului principiilor.

În ciuda simplităţii sale aparente, această concepţie ridică probleme dificile, pe care multe indicii din chiar opera lui Freud ni le semnalează.

1° În ce priveşte *pulsiunile*, ideea că pulsiunile sexuale şi pulsiunile de autoconservare evoluează după aceeaşi schemă nu mai pare deloc satisfăcătoare. E greu de conceput ce poate fi pentru pulsiunile de autoconservare acest prim timp reglat de principiul plăcerii. Nu sînt ele de la început orientate spre un obiect real satisfăcător, aşa cum Freud însuşi a afirmat pentru a le diferenţia de pulsiunile sexuale? (2) Invers, legătura dintre sexualitate* şi fantasmă* este atît de esenţială, încît ideea de învăţare progresivă a realităţii devine aici foarte contestabilă, cum o atestă de altfel şi experienţa analitică.

S-a pus adesea întrebarea: de ce, dacă îşi poate satisface dorinţa prin halucinaţie, copilul trebuie să mai caute un obiect real? Concepţia conform căreia pulsiunea sexuală apare din pulsiunea de autoconservare într-o dublă relaţie: anaclitică* şi de separare, permite clarificarea acestei probleme dificile. În mod schematic, funcţiile de autoconservare pun în joc montaje de comportamente, scheme perceptive care vizează de la început, chiar dacă în mod inabil, un obiect real adecvat (sînul, hrana). Pulsiunea sexuală apare în marginea exercitării acestei funcţii naturale; ea nu devine cu adevărat autonomă decît în mişcarea care o separă de această funcţie şi de obiectul ei, repetînd plăcerea în mod autoerotic* şi vizînd pe mai departe reprezentările elective care se organizează în fantasme. Constatăm că, din această perspectivă, legătura dintre cele două tipuri de pulsiuni avute în vedere şi cele două principii nu apare deloc ca o achiziţie secundară;

legătura este la început foarte strînsă între autoconservare şi realitate; invers, momentul de emergenţă al sexualităţii coincide cu cel al fantasmei şi al împlinirii halucinatorii a dorinţei.

2° I s-a atribuit adesea lui Freud, pentru a-l critica, ideea că fiinţa umană ar trebui să iasă dintr-o ipotetică stare în care realizează un fel de sistem închis destinat numai plăcerii „narcisice" pentru a accede, pe nu se ştie ce cale, la realitate. O asemenea reprezentare este dezminţită prin mai multe formulări freudiene: există de la început, cel puţin în anumite sectoare, mai ales în cel perceptiv, un acces la real. Contradicţia ar putea oare să vină din faptul că în cîmpul investigaţiei pur psihanalitice problematica realului se pune în termeni foarte diferiţi de cei ai unei psihologii care-şi propune ca obiect analiza comportamentului copilului? Ceea ce Freud consideră injust ca o generalizare valabilă pentru ansamblul genezei subiectului uman îşi regăseşte valoarea la nivelul, de la bun început dereal, al dorinţei inconştiente. Freud caută condiţiile de acces la ceea ce el numeşte „deplină iubire de obiect", în evoluţia sexualităţii umane, în structurarea sa prin complexul Œdip*. Semnificaţia unui principiu al realităţii capabil să modifice cursul dorinţei sexuale poate fi cu dificultate surprinsă în afara acestei referinţe la dialectica complexului Œdip şi la identificările* corelative acestuia (*vezi:* Obiect).

3° Freud atribuie un rol important noţiunii de *probă a realităţii**, fără însă a fi elaborat vreodată o teorie coerentă asupra ei şi fără a fi clarificat relaţia cu principiul realităţii. În utilizarea acestei noţiuni, observăm şi mai limpede modul în care aceasta e aptă să acopere două direcţii de gîndire foarte diferite: o teorie genetică a învăţării realităţii, de supunere a pulsiunii la proba realităţii (ca şi cum ea ar proceda prin „încercări şi erori") şi o teorie cvasitranscendentală, care tratează despre constituirea obiectului prin intermediul unei întregi serii de opoziţii: interior–exterior, plăcut–neplăcut, introiecţie–proiecţie (*pentru discutarea acestei probleme, vezi:* Probă a realităţii şi Eu-plăcere–eu-realitate).

4° În măsura în care, în ultima sa topică, defineşte *eul* ca o diferenţiere a sinelui, diferenţiere ce rezultă din contactul direct cu realitatea exterioară, Freud face din eu instanţa căreia i se atribuie sarcina de a asigura dominaţia principiului realităţii. Eul „...intercalează, între revendicarea pulsională şi acţiunea care procură satisfacţia, activitatea de gîndire, care, orientîndu-se în prezent şi utilizînd experienţele anterioare, încearcă să ghicească prin tatonări rezultatul acţiunilor proiectate. În acest fel, eul ajunge să stabilească dacă tentativa de a obţine satisfacţia trebuie pusă în aplicare sau amînată sau dacă revendicarea pulsională nu trebuie pur şi simplu reprimată ca fiind foarte periculoasă (*principiul* realităţii)" (3). O asemenea formulare reprezintă expresia cea mai directă a tentativei lui Freud de a face ca funcţiile adaptative ale individului să depindă de eu (*vezi:* Eu, *Comentariu:* VI). Această concepţie implică două tipuri de rezerve: pe de o parte, nu este sigur că învăţarea exigenţelor realităţii trebuie pusă în întregime pe seama unei instanţe a personalităţii psihice ale cărei geneză şi funcţie sînt ele însele marcate de identificări şi conflicte; pe de altă parte, în cîmpul propriu psihanalizei, noţiunea de realitate n-a fost ea profund reînnoită prin descoperiri fundamentale ca aceea a complexului Œdip şi a unei constituiri progresive a obiectului libidinal? Ceea ce se înţelege în psihanaliză prin „acces la realitate" nu poate fi redus la ideea unei puteri de discriminare între real şi ireal, şi nici la ideea unei puneri la încercare a fantasmelor şi a dorinţelor inconştiente în contact cu o lume exterioară care, în definitiv, îşi stabileşte singură legile.

(1) FREUD (S.), *a)* G.W., VIII, 231-2; S.E., XII, 219. — *b)* G.W., VIII, 235; S.E., XII, 223.
(2) Cf. FREUD (S.), *Triebe und Triebschicksale*, 1915, G.W., X, 227, n.; S.E., XIV, 134–5; F., 57.
(3) FREUD (S.), *Abriß der Psychoanalyse*, 1938, G.W., XVII, 129; S.E., XXIII, 199; F., 74.

V.Ş.

PROBĂ A REALITĂŢII

G.: Realitätsprüfung. — *F.:* épreuve de réalité. — *E.:* reality-testing. — *S.:* prueba de realidad. — *I.:* esame di realtà. — *P.:* prova de realidade.

● ***Proces postulat de Freud, care permite subiectului să distingă între stimulii interni şi cei provenind din lumea exterioară şi să prevină confuzia posibilă între ceea ce subiectul percepe şi ceea ce nu face decît să-şi reprezinte, confuzie care stă la baza halucinaţiei.***

■ Termenul *Realitätsprüfung* nu apare decît în 1911, în *Formulări asupra celor două principii de funcţionare psihică* (*Formulierungen über die zwei Prinzipien des psychischen Geschehens*), dar problema la care se referă este enunţată încă din primele scrieri teoretice ale lui Freud.

Una din presupoziţiile fundamentale ale *Proiectului de psihologie* din 1895 este că, la origine, aparatul psihic nu dispune de criterii pentru a distinge o *reprezentare*, puternic investită, a obiectului care satisface (*vezi:* Trăire de satisfacere) de *percepţia* acestuia. Desigur, percepţia (pe care Freud o raportează la un sistem specializat al aparatului neuronal) este în relaţie directă cu obiectele exterioare reale şi furnizează „semne de realitate", dar acestea pot fi în egală măsură provocate de investirea unei amintiri, care, atunci cînd e suficient de intensă, duce la halucinaţie. Pentru ca semnul de realitate (numit şi semn de calitate) să aibă valoarea unui criteriu sigur, este necesară producerea unei inhibiţii a investirii amintirii sau imaginii, ceea ce presupune constituirea eului.

Observăm că, în acest stadiu al gîndirii freudiene, nu o „probă" e cea care hotărăşte în privinţa realităţii a ceea ce este reprezentat, ci o modalitate de funcţionare internă a aparatului psihic. În *Interpretarea visului* (*Die Traumdeutung*, 1900), problema e enunţată în termeni analogi: împlinirea halucinatorie a dorinţei, mai ales în vis, e concepută ca rezultat al unei „regresii", în aşa fel încît sistemul perceptiv este investit de excitaţiile interne. Abia în *Completare metapsihologică la teoria visului* (*Metapsychologische Ergänzung zur Traumlehre*, 1917) problema e discutată în mod mai sistematic:

1° Cum antrenează o reprezentare, în vis sau în halucinaţie, credinţa în realitatea ei? Regresia nu constituie o explicaţie decît în măsura în care există nu numai o reinvestire a imaginilor mnezice, dar şi a însuşi sistemului Pcs–Cs.

2° Proba de realitate este definită ca un dispozitiv (*Einrichtung*) ce permite operarea unei discriminări între excitaţiile externe, asupra cărora acţiunea motorie poate acţiona, şi excitaţiile interne, pe care aceasta nu le poate suprima. Acest dispozitiv aparţine sistemului Cs, care comandă motricitatea; el este situat de Freud „printre marile instituţii ale eului" (1 *a*) (α).

3° Proba realităţii poate fi scoasă din funcţiune în afecţiunile halucinatorii şi în vis, în măsura în care deturnarea parţială sau totală de la realitate este corelativă cu o stare de dezinvestire a sistemului Cs: acesta e atunci liber pentru orice investire care-i parvine din interior. „Excitaţiile care [...] au luat calea regresiei găsesc această cale liberă pînă la sistemul Cs, în care ele vor căpăta valoarea unei realităţi necontestate" (1 *b*).

Se pare că în acest text coexistă două concepţii diferite asupra aspectelor care permit discriminarea dintre percepţie şi reprezentarea de origine internă. Pe de o parte, o concepţie economică: repartizarea diferită a investiţiilor între sistemele care răspund de diferenţa dintre vis şi starea de veghe. Pe de altă parte, într-o concepţie mai empiristă, această discriminare s-ar opera printr-o explorare motorie.

Într-una din ultimele sale scrieri, *Compendiu de psihanaliză* (*Abriß der Psychoanalyse*, 1938), Freud revine asupra problemei. Proba de realitate este definită ca un „dispozitiv special" care nu devine necesar decît o dată cu apariţia posibilităţii proceselor interne de a informa conştiinţa altfel decît prin variaţii cantitative de plăcere şi de neplăcere (2 *a*). „Din faptul că urmele mnezice, mai ales prin asocierea lor cu resturi verbale, pot deveni la fel de conştiente ca şi percepţiile, rezultă posibilitatea de confuzie capabilă să ducă la o nerecunoaştere a realităţii. Eul se protejează punînd în funcţiune dispozitivul *probei realităţii*..." (2 *b*). În acest text, Freud îşi propune să deducă necesitatea existenţei probei realităţii, dar nu să descrie în ce constă ea.

*

Termenul *probă a realităţii*, foarte adesea utilizat în literatura psihanalitică cu o aparenţă de acord în privinţa sensului său, rămîne de fapt nedeterminat şi confuz; se face referire la el în cadrul diferitelor probleme unde există interesul de a-l lămuri.

I. — Dacă ne menţinem strict de formularea lui Freud:

1° Proba realităţii este în general invocată în legătură cu diferenţa dintre halucinaţie şi percepţie;

2° În acelaşi timp, ar fi totuşi eronat să presupunem că proba realităţii este în măsură să facă pentru subiect discriminarea dintre halucinaţie şi percepţie. Dacă starea halucinatorie sau visul s-au instalat, nici o „probă" nu le înfrînge. Se pare deci că, în cazurile în care proba realităţii ar trebui teoretic să joace un rol discriminativ, ea este de la început lipsită de eficienţă (astfel, la subiectul care halucinează, recurgerea la acţiunea motrice ca mijloc de diferenţiere a obiectivului de subiectiv este inutilă).

3° Freud trebuie deci să determine condiţiile capabile să evite chiar apariţia stării halucinatorii, adică să împiedice trecerea de la reînvierea imaginii la credinţa în realitatea acesteia. Dar în acest caz nu mai este vorba doar de o „probă" cu ideea, implicită în acest termen, a unei sarcini ce se desfăşoară în timp şi e susceptibilă de aproximări, încercări şi erori. Freud recurge atunci ca principiu explicativ la un ansamblu de condiţii metapsihologice, mai ales economice şi topice.

II. — Pentru a ieşi din această aporie, am putea încerca să vedem în modelul freudian al satisfacerii halucinatorii a sugarului nu o explicaţie a faptului halucinatoriu, aşa cum este el întîlnit în clinică, ci o ipoteză genetică în relaţie cu constituirea eului prin intermediul diferitelor modalităţi de opoziţie dintre eu şi non-eu.

În încercarea de a schematiza împreună cu Freud această constituire (*vezi:* Euplăcere–eu-realitate), putem să distingem trei timpi: un prim timp, în care accesul la lumea reală este dincolo de orice problemă; „eul-realitate iniţial distinge interiorul şi exteriorul după un criteriu obiectiv ferm" (3). Există o „ecuaţie percepţie–realitate (lume exterioară)" (2 *c*). „La început, existenţa reprezentării este garanţia realităţii reprezentatului" (4 *a*), în timp ce, din interior, eul nu este informat prin senzaţiile de plăcere şi de neplăcere decît despre variaţiile cantitative ale energiei pulsionale.

Într-un al doilea timp, numit al „eului-plăcere", cuplul de contrarii nu mai este cel al subiectivului şi obiectivului, ci cuplul plăcut–neplăcut, eul fiind identic cu tot ceea ce e sursă de plăcere, iar non-eul identic cu ceea ce este neplăcere. Freud nu face explicit legătura dintre această etapă şi aceea a satisfacerii halucinatorii, dar se pare că sîntem autorizaţi s-o facem ca urmare a faptului că pentru „eul-plăcere" nu există un criteriu care să facă posibilă distincţia dintre satisfacţiile legate de un obiect exterior şi cele care sînt independente de un astfel de obiect.

Al treilea timp, denumit „eu-realitate definitiv" e corelat cu apariţia unei distincţii între ceea ce este doar „reprezentat" şi ceea ce este „perceput". Proba realităţii e ceea ce permite această distincţie şi totodată constituirea unui eu care se diferenţiază de realitatea exterioară prin aceeaşi mişcare care-l instituie ca realitate internă. De aceea, în *(De)negarea* (*Die Verneinung*, 1925), Freud descrie proba realităţii ca fiind la baza judecăţii de existenţă (care afirmă sau neagă că o reprezentare îşi găseşte corelativul în realitate). Ea este necesară prin faptul că „...gîndirea posedă capacitatea de a reactualiza, prin reproducerea în reprezentare, ceva care a fost perceput altădată, fără a fi necesar ca obiectul să mai fie prezent în exterior" (4 *b*).

III. — Prin termenul *probă a realităţii* par a fi desemnate două funcţii destul de diferite: una, fundamentală, care constă în a diferenţia ceea ce e doar reprezentat de ceea ce e perceput şi instituie prin aceasta distincţia dintre lumea interioară şi lumea exterioară; cealaltă constă în compararea a ceea ce e obiectiv perceput cu reprezentarea sa pentru a *rectifica* eventualele deformări ale acesteia. Freud însuşi a subordonat aceste două funcţii probei realităţii (4 *c*). Astfel că el numeşte probă a realităţii nu numai acţiunea motorie, singura capabilă să asigure distincţia extern–intern (1 *c*), dar şi, în cazul doliului de exemplu, faptul că subiectul, confruntat cu pierderea obiectului iubit, învaţă să-şi modifice lumea personală, proiectele, dorinţele în funcţie de această pierdere reală.

Cu alte cuvinte, Freud n-a explicat nicăieri această distincţie şi se pare că în utilizarea contemporană confuzia imanentă noţiunii „probă a realităţii" este menţinută şi chiar întărită. Într-adevăr, expresia poate duce la înţelegerea realităţii ca ceva care pune la încercare, măsoară, testează gradul de realism al dorinţelor şi fantasmelor subiectului, le serveşte ca etalon. La limită, asta poate duce la confundarea curei analitice cu o reducere progresivă a ceea ce lumea personală a subiectului ar oferi ca „dereal". Ar însemna să pierdem din vedere unul dintre principiile constitutive ale psihanalizei: „Să nu ne lăsăm niciodată tentaţi să introducem etalonul realităţii în formaţiunile psihice refulate; am risca atunci să subestimăm valoarea fantasmelor în formarea simptomelor, invocînd că acestea nu sînt realităţi, sau de a găsi o altă origine culpabilităţii nevrotice, pentru că nu se poate proba existenţa unei crime realmente comise" (5). De asemenea, expresii ca „realitatea gîndirii" (*Denkrealität*), „realitate psihică"* exprimă nu numai ideea că structurile inconştiente trebuie să fie considerate ca avînd o realitate specifică, ce ascultă de legi proprii, ci şi că ele pot avea pentru subiect valoare deplină de realitate (*vezi:* Fantasmă).

▲ (α) Se constată la Freud o anumită ezitare în ce priveşte situaţia topică a probei realităţii. La un moment dat, el emite interesanta idee că ea ar putea depinde de idealul eului (6).

(1) FREUD (S.). *a)* G.W., X, 424; S.E., XIV, 233; F., 184. — *b)* G.W., X, 425; S.E., XIV, 235; F., 186. — *c)* Cf. G.W., X, 423–4; S.E., XIV, 232; F., 183.
(2) FREUD (S.). *a)* Cf. G.W., XVII, 84; S.E., XXIII, 162; F., 25. — *b)* G.W., XVII, 130; S.E., XXIII, 199; F., 74–5. — *c)* G.W., XVII, 84; S.E., XXIII, 162; F., 25.
(3) FREUD (S.). *Triebe und Triebschicksale*, 1915, G.W., X, 228; S.E., XIV, 136; F., 58.
(4) FREUD (S.). *Die Verneinung*, 1925. — *a)* G.W., XIV, 14; S.E., XIX, 237; F., 176. — *b)* G.W., XIV, 14; S.E., XIX, 237; F., 176. — *c)* Cf. G.W., XIV, 14; S.E., XIX, 237; F., 176.
(5) FREUD (S.). *Formulierungen über die zwei Prinzipien des psychischen Geschehens*, 1911, G.W., VIII, 238; S.E., XII, 225.
(6) Cf. de exemplu: FREUD (S.). *Massenpsychologie und Ich-Analyse*, 1921, G.W., XIII, 126; S.E., XVIII, 114; F., 128.

V.Ş.

PROCES PRIMAR, PROCES SECUNDAR

G.: Primärvorgang, Sekundärvorgang. — *F.:* processus primaire, processus secondaire. — *E.:* primary process, secondary process. — *S.:* proceso primario, proceso secundario. — *I.:* processo primario, processo secondario. — *P.:* processo primário, processo secundário.

● ***Cele două moduri de funcţionare a aparatului psihic, aşa cum au fost ele puse în evidenţă de Freud. Ele pot fi diferenţiate radical:***

a) ***din punct de vedere* topic:** ***procesul primar caracterizează sistemul inconştient, procesul secundar caracterizează sistemul preconştient–conştient;***

b) ***din punct de vedere* economico-dinamic:** ***în cazul procesului primar, energia psihică se scurge liber, trecînd fără piedici de la o reprezentare la alta, conform mecanismelor de deplasare şi condensare: ea tinde să reinvestească deplin reprezentările legate de trăirile de satisfacere constitutive ale dorinţei (halucinaţie primitivă). În cazul procesului secundar, energia este mai întîi „legată" înainte de a se scurge în mod controlat; reprezentările sînt investite în mod stabil, satisfacţia este amînată, permiţînd astfel experienţe mentale care testează diferitele căi de satisfacere posibile.***

Opoziţia dintre procesul primar şi procesul secundar este corelativă opoziţiei dintre principiul plăcerii şi principiul realităţii.

■ Distincţia freudiană dintre procesul primar şi procesul secundar este contemporană cu descoperirea proceselor inconştiente, a căror primă expresie teoretică este. Ea e prezentă încă din *Proiect de psihologie* (*Entwurf einer Psychologie*, 1895), dezvoltată în capitolul VII al *Interpretării visului* (*Die Traumdeutung*, 1900), şi va rămîne o referinţă imuabilă a gîndirii freudiene.

Studiul formării simptomelor şi analiza viselor îl conduc pe Freud la recunoaşterea unui tip de funcţionare mentală care prezintă mecanismele sale proprii, guvernat de anumite legi, foarte diferit de procesele gîndirii care se oferă observaţiei psihologice tradiţionale. Acest mod de funcţionare, pe care în special visul îl pune în evidenţă, este caracterizat nu numai de o absenţă de sens, cum afirmă psihologia clasică, dar şi printr-o permanentă deplasare a acestuia. Mecanismele aflate în joc sînt, pe de o parte, deplasarea* prin care unei reprezentări aparent nesemnificative i se poate atribui toată valoarea psihică, semnificaţia, intensitatea originar atribuită altei reprezentări; pe de altă parte, condensarea*: într-o unică reprezentare se pot reuni toate semnificaţiile care, prin lanţuri asociative, se încrucişează în ea. Supradeterminarea* simptomului oferă un alt exemplu al acestui mod de funcţionare propriu inconştientului.

Tot modelul visului l-a determinat pe Freud să postuleze că scopul procesului inconştient este să stabilească pe cele mai scurte căi o identitate de percepţie*, adică să reproducă, în mod halucinatoriu, reprezentările cărora trăirea de satisfacere* originară le-a conferit o valoare privilegiată.

În opoziţie cu un asemenea mod de funcţionare mentală pot fi descrise ca procese secundare funcţii descrise în psihologia clasică ca gîndirea vigilă, atenţia, judecata, raţionamentul, acţiunea controlată. În procesul secundar, este căutată *identitatea de gîndire**: „Gîndirea trebuie să se intereseze de căile de legătură între reprezentări, fără a se lăsa înşelată de intensitatea lor" (1). Din această perspectivă, procesul secundar constituie o modificare a procesului primar. El îndeplineşte o funcţie reglatoare care este posibilă prin constituirea eului, al cărui rol major este de a inhiba procesul primar (*vezi:* Eul).

Totuşi, nu toate procesele în care intervine eul pot fi descrise ca procese secundare. Încă de la început, Freud a subliniat modul în care eul este supus dominaţiei procesului primar, mai ales în cazul modalităţilor de apărare patologice. Caracterul primar al apărării se evidenţiază astfel clinic prin aspectul său compulsiv şi, în termeni economici, prin faptul că energia pusă în joc încearcă să se descarce total, imediat, pe căile cele mai scurte (α): „Investirea dorinţei mergînd pînă la halucinaţie, deplina dezvoltare a neplăcerii care implică o masivă apărare le desemnăm şi prin termenul *procese psihice primare;* dimpotrivă, procesele care fac posibilă o bună investire a eului şi care reprezintă o moderare a celor precedente le denumim *procese psihice secundare*" (2 *a*).

Opoziţia dintre procesul primar şi procesul secundar corespunde opoziţiei dintre cele două moduri de circulaţie a energiei psihice: energie liberă şi energie legată*. Ea trebuie de asemenea pusă în paralel cu opoziţia dintre principiul plăcerii şi principiul realităţii*.

*

Termenii *primar* şi *secundar* au implicaţii temporale, chiar genetice. Aceste implicaţii se accentuează la Freud în cea de a doua teorie asupra aparatului psihic, în care eul este definit ca rezultat al unei diferenţieri progresive în raport cu sinele*.

Problema este însă prezentă începînd cu primul model teoretic freudian. Astfel, în *Proiect de psihologie* cele două tipuri de proces par să corespundă nu numai unor moduri de funcţionare la nivelul reprezentărilor, dar şi celor două *etape* în diferenţierea aparatului neuronal şi chiar în evoluţia organismului. Freud distinge o „funcţie primară", în care organismul şi această parte specializată a lui care este sistemul neuronal funcţionează după modelul „arcului reflex": descărcare imediată şi totală a cantităţii de excitaţie şi o „funcţie secundară": fuga de excitaţii externe — acţiune specifică ce poate să pună singură capăt tensiunii interne şi care presupune o anumită înmagazinare de energie: „...toate realizările sistemului neuronal trebuie considerate fie din unghiul funcţiei primare, fie din cel al funcţiei secundare impuse de urgenţa vitală (*Not des Lebens*)" (2 *b*). Era dificil pentru Freud să eludeze ceea ce reprezenta pentru el o exigenţă ştiinţifică fundamentală: să insereze descoperirea proceselor psihice primar şi secundar într-o concepţie biologică în care intervin moduri de răspuns ale unui organism la afluxul de excitaţie. Din această tentativă au rezultat afirmaţii greu de susţinut pe plan biologic: de exemplu, arcul reflex conceput ca transmiţînd la extremitatea sa motorie aceeaşi cantitate de excitaţie pe care a primit-o la extremitatea senzorială sau, la un nivel mai profund, ideea că organismul poate parcurge o etapă în care să funcţioneze numai după principiul evacuării totale a energiei primite; astfel că tocmai „urgenţa vitală" ar fi cea care, paradoxal, face posibilă apariţia fiinţei vii (*vezi:* Principiul constanţei).

Să notăm totuşi că şi atunci cînd Freud este cel mai aproape de modelele sale biologice, el nu asimilează „funcţiile" primară şi secundară ale organismului cu „procesele" primar şi secundar, din care face două modalităţi de funcţionare a psihismului, a sistemului ψ (2 *c*).

▲ (α) În *Proiect de psihologie*, Freud califică procesul primar ca proces „plin" sau total (*voll*).

(1) FREUD (S.). G.W., II–III, 607–8; S.E., V, 602; F., 491.
(2) FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1895. — *a)* G., 411; E., 388; F., 344. — *b)* G., 381; E., 358; F., 317. — *c)* Cf. G., 409–11; E., 386–9; F., 342–4.

V.Ş.

PROIECŢIE

G.: Projektion. — *F.:* projection. — *E.:* projection. — *S.:* proyección. — *I.:* proiezione. — *P.:* projeção.

● **A)** ***Termen utilizat într-un sens foarte general în neurofiziologie şi în psihologie pentru a desemna operaţia prin care un fapt neurologic sau psihologic este deplasat şi localizat în exterior, fie trecînd de la centru la periferie, fie de la subiect la obiect. Acest sens comportă accepţii destul de diferite*** **(vezi:** ***Comentariu).***

B) ***În sensul psihanalitic propriu-zis, operaţia prin care subiectul expulzează din sine şi localizează în altul, persoană sau lucru, calităţi, sentimente, dorinţe, chiar „obiecte" pe care nu le cunoaşte sau le refuză în sine însuşi. Este vorba aici de o apărare de origine foarte arhaică, ce acţionează mai ales în paranoia, dar şi în moduri de gîndire „normale", cum ar fi superstiţia.***

■ I. — Termenul *proiecţie* are astăzi o largă utilizare atît în psihologie, cît şi în psihanaliză; el comportă accepţii diverse, care se disting greu unele de altele, aşa cum s-a arătat adesea. Ar putea fi comod să enumerăm, mai întîi la nivel semantic, ceea ce este desemnat prin „proiecţie".

a) În *neurologie*, se vorbeşte despre proiecţie într-un sens derivat din geometrie, în care termenul desemnează o corespondenţă punct cu punct între o figură în spaţiu şi o figură plană, de exemplu. Se va spune astfel că o anume arie cerebrală constituie proiecţia unui anumit aparat somatic, receptor sau efector; se desemnează prin aceasta o corespondenţă ce se poate stabili după legi definite fie punct cu punct, fie de la structură la structură, şi aceasta atît în sens centripet, cît şi centrifug.

b) O a doua accepţie derivă din prima, dar implică o mişcare de la centru spre periferie. S-a putut spune, într-un limbaj psihofiziologic, că senzaţiile olfactive, de exemplu, sînt localizate prin proiecţie la nivelul aparatului receptor. Freud vorbeşte în acest sens de o „senzaţie de mîncărime sau de excitaţie *de origine centrală* proiectată în zona erogenă periferică" (1). Din aceeaşi perspectivă, se poate defini proiecţia „excentrică", descrisă de H. B. English şi A. C. English ca „localizare a unui dat senzorial în poziţia pe care obiectul-stimul o ocupă în spaţiu mai degrabă decît în punctul de stimulare pe corp" (2 *a*).

În *psihologie*, se vorbeşte de proiecţie pentru a desemna procesele următoare:

c) Subiectul percepe mediul ambiant şi îi răspunde în funcţie de propriile sale interese, aptitudini, obiceiuri, stări afective durabile sau momentane, aşteptări, dorinţe etc. Corelaţia dintre *Innenwelt* şi *Umwelt* este una din achiziţiile biologiei şi psihologiei moderne, datorată mai ales „psihologiei formei". Ea se verifică la toate nivelurile comportamentului: un animal selectează din cîmpul perceptiv anumiţi stimuli privilegiaţi care-i orientează întregul comportament; un om de afaceri îşi va putea considera toate obiectele din punctul de vedere a ceea ce poate fi vîndut sau cumpărat („deformare profesională"); omul bine dispus este înclinat să vadă „viaţa în roz" etc. Mai profund, structuri sau trăsături esenţiale ale personalităţii pot să apară în comportamentul manifest. Acest fapt stă la baza tehnicilor numite proiective: desenul copilului îi dezvăluie personalitatea; în probe standardizate, cum ar fi testele proiective propriu-zise (Rorschach, T.A.T., de exemplu), subiectul este pus în faţa unor situaţii puţin structurate şi a unor stimuli ambigui, ceea ce permite „...citirea, după reguli de descifrare proprii tipului de material şi de activitate creatoare propusă, a anumitor trăsături de caracter şi a anumitor sisteme de organizare ale conduitei şi emoţiilor sale" (3).

d) Subiectul arată prin atitudinea sa că asimilează o persoană cu alta: se spune atunci, de exemplu, că el „proiectează" imaginea tatălui asupra patronului. Se desemnează prin aceasta, într-un mod nu prea potrivit, un fenomen pe care psihanaliza l-a descoperit sub numele de *transfer*.

e) Subiectul se asimilează unor persoane străine sau, invers, îşi asimilează persoane, fiinţe animate sau neanimate. Se spune astfel în mod obişnuit că cititorul de romane se proiectează în cutare sau cutare erou, şi celălalt sens, că La Fontaine, de exemplu, a proiectat în animalele din *Fabulele* sale sentimente şi raţionamente antropomorfe. Un asemenea proces ar trebui încadrat mai curînd în cîmpul a ceea ce psihanaliştii numesc *identificare*.

f) Subiectul atribuie altuia tendinţe, dorinţe etc. pe care el le ignoră în sine însuşi: rasistul, de exemplu, îşi proiectează asupra grupului disprețuit propriile greşeli sau tendinţe nemărturisite. Acest sens, pe care English şi English îl desemnează ca *disowning projection* (2 *b*), pare cel mai aproape de ceea ce Freud a descris sub numele de *proiecţie*.

II. — Freud a invocat proiecţia pentru a lămuri diferite manifestări ale psihologiei normale şi patologice.

1) Proiecţia a fost mai întîi descoperită în *paranoia*. Începînd cu 1895–1896, Freud consacră acestei afecţiuni două scurte scrieri (4 *a*) şi capitolul III al *Noilor observaţii asupra psihonevrozelor de apărare* (*Weitere Bemerkungen über die Abwehr-Neuropsychosen*, 1896). Proiecţia e descrisă aici ca o apărare primară care constă într-o proastă utilizare a mecanismului normal de a căuta în exterior originea unei neplăceri. Paranoicul îşi proiectează reprezentările intolerabile care se întorc la el din exterior sub formă de reproşuri: „...conţinutul efectiv rămîne intact, dar există o schimbare în amplasarea ansamblului" (4 *b*).

În fiecare din ocaziile ulterioare în care Freud vorbeşte despre paranoia, el invocă proiecţia, mai ales în *Cazul Schreber*. Dar trebuie să fim receptivi la modul în care Freud limitează aici rolul proiecţiei: ea nu este decît o parte a mecanismului defensei paranoice, nefiind în aceeaşi măsură prezentă în toate formele afecţiunii (5 *a*).

2) Freud descrie în 1915 ansamblul construcţiei *fobice* ca pe o veritabilă „proiecţie" în real a pericolului pulsional: „Eul se comportă ca şi cum pericolul dezvoltării angoasei n-ar veni de la o mişcare pulsională, ci de la o percepţie; el poate deci să reacţioneze împotriva acestui pericol exterior prin tentativele de fugă prezente în evitările fobice" (6).

3) În ceea ce Freud desemnează sub numele „gelozie proiectivă", distingînd-o atît de gelozia „normală", cît şi de delirul de gelozie paranoic, el vede efectul proiecţiei (7): subiectul se apără împotriva propriilor dorinţe de a fi infidel, imputînd infidelitatea partenerului său; procedînd astfel, el îşi deturnează atenţia de la propriul inconştient, o deplasează spre inconştientul celuilalt, cîştigînd atîta clarviziune în ce-l priveşte pe celălalt cîtă ignoranţă există în raport cu el însuşi. Este deci cîteodată imposibil şi întotdeauna ineficace de a denunţa proiecţia ca percepţie eronată.

4) Freud a insistat de mai multe ori asupra caracterului *normal* al mecanismului proiecţiei. Astfel, el vede în superstiţie, în mitologie, în „animism" exemple de proiecţie.

„Obscura cunoaştere (ca să spunem astfel, percepţia endopsihică) a factorilor psihici şi a relaţiilor care există în inconştient se reflectă [...] în construcţia unei *realităţi suprasensibile* care trebuie retransformată de ştiinţă în *psihologie a inconştientului*" (8).

5) În sfîrşit, numai în rare cazuri Freud invocă proiecţia în legătură cu situaţia analitică. El nu desemnează niciodată transferul în general ca o proiecţie şi nu foloseşte acest termen decît pentru a desemna un fenomen particular asociat acestuia: subiectul atribuie analistului sau cuvinte sau gînduri care, în realitate, îi aparţin (de exemplu: „o să credeţi că..., dar nu este adevărat") (9 *a*).

Din această trecere în revistă, reiese că Freud, chiar dacă identifică proiecţia în domenii diverse, îi dă totuşi un sens destul de restrîns. Proiecţia apare întotdeauna ca o apărare, ca atribuire celuilalt, în exterior — persoană sau lucru — de calităţi, sentimente, dorinţe pe care subiectul le refuză sau le ignoră în el însuşi. Exemplul animismului demonstrează cel mai convingător că pentru Freud proiecţia nu este o simplă asimilare a celuilalt cu sine. Într-adevăr, credinţele animiste au fost explicate deseori ca o incapacitate presupusă a primitivilor de a concepe natura altfel decît conform cu modelul uman; de asemenea, în legătură cu mitologia s-a afirmat frecvent că anticii „proiectau" în forţele naturii calităţi şi pasiuni umane. Aportul major al lui Freud constă în afirmaţia că o asemenea asimilare îşi găseşte principiul şi finalitatea într-o *necunoaştere*: „demonii", „stafiile" întruchipează dorinţele inconştiente negative.

III. — De cele mai multe ori cînd Freud vorbeşte de proiecţie, el evită tratarea problemei în ansamblu. Faptul este explicat în *Cazul Schreber:* „...deoarece înţelegerea proiecţiei implică o problemă psihologică mai generală, ne-am hotărît să o lăsăm de o parte, pentru a studia în alt context problema proiecţiei şi, cu aceasta, mecanismul formării simptomului paranoic în general" (5 *b*). Un asemenea studiu a fost probabil scris, dar niciodată publicat. Totuşi, Freud a dat de mai multe ori indicaţii asupra metapsihologiei proiecţiei. Se poate încerca gruparea elementelor teoriei sale şi a problemelor puse de aceasta în felul următor:

1) Proiecţia îşi găseşte principiul cel mai general în concepţia freudiană a pulsiunii. Se ştie că, pentru Freud, organismul este supus la două feluri de excitaţii generatoare de tensiune: cele pe care le poate evita şi de care se poate proteja şi cele pe care nu le poate evita şi împotriva cărora nu există la început un aparat protector sau filtru de excitaţii*; acesta e primul criteriu de diferenţiere al interiorului şi exteriorului. Proiecţia apare în acest fel ca mijlocul de apărare originară împotriva excitaţiilor interne a căror intensitate le face prea neplăcute: subiectul le proiectează în exterior, ceea ce-i permite să le evite (evitare fobică, de exemplu) şi să se protejeze de ele. Există „...o înclinaţie de a le trata ca şi cum n-ar acţiona din interior, ci din exterior, pentru a putea utiliza împotriva lor apărarea prin filtrul de excitaţii. Aceasta e originea proiecţiei" (10). Aşa cum a observat Freud, reversul acestui beneficiu este că subiectul se vede obligat să acorde încredere deplină faţă de ceea ce din acel moment e supus categoriilor realului (4 *c*).

2) Freud acordă un rol esenţial proiecţiei, corelată cu introiecţia*, în geneza opoziţiei subiect (eu)–obiect (lume exterioară). Subiectul „...preia în eul său obiecte care i se prezintă ca surse de plăcere, le introiectează (după expresia lui Ferenczi) şi, pe de altă parte, expulzează din el ceea ce în propriul său interior e sursă de neplăcere (mecanismul proiecţiei)" (11). Acest proces de introiecţie şi de proiecţie se exprimă „în limbajul pulsiunii orale" (9 *b*) prin opoziţia a ingera–a expulza. Este etapa a ceea ce Freud a numit „eu-plăcere purificată" (*vezi:* Eu-plăcere–eu-realitate). Autorii care analizează această concepţie freudiană într-o perspectivă cronologică se întreabă dacă mişcarea proiecţie–introiecţie presupune distincţia: interior–exterior, sau dacă ea o constituie. Astfel, Anna Freud scrie: „Credem că introiecţia şi proiecţia apar în epoca următoare diferenţierii eului de lumea exterioară" (12). Ea se opune astfel şcolii Melaniei Klein, care a pus în prim-plan dialectica introiecţie–proiecţie a obiectului „bun" şi a obiectului „rău", văzînd în aceasta însăşi baza distincţiei interior–exterior.

IV. — Freud a indicat deci care este, după opinia lui, resortul metapsihologic al proiecţiei. Dar concepţia lui lasă în suspensie o serie de întrebări fundamentale, pentru care nu vom găsi la el un răspuns univoc:

1) O primă dificultate se referă la *ceea ce* este proiectat. Freud descrie adesea proiecţia ca pe o deformare a unui proces normal, care ne face să căutăm în lumea exterioară *cauza* afectelor noastre: se pare că în acest mod vede el proiecţia cînd cercetează modul în care acţionează în fobie. În schimb, în analiza mecanismului paranoic, aşa cum este descris în *Cazul Schreber*, apelul la cauzalitate apare ca o raţionalizare *a posteriori* a proiecţiei: „propoziţia «îl urăsc» este transformată prin proiecţie în altă propoziţie: «el mă urăşte» (mă persecută), ceea ce îmi dă astfel dreptul să-l urăsc" (5 *c*). Aici ura (pulsiunea *însăşi*, ca să spunem aşa) este proiectată. În sfîrşit, în texte metapsihologice ca *Pulsiuni şi destine ale pulsiunilor* (*Triebe und Triebschicksale*, 1915) şi *(De)negarea* (*Die Verneinung*, 1925) „urîtul" şi „răul" sînt proiectate. Sîntem aici foarte aproape de o concepţie „realistă" a proiecţiei, care se va afirma pe deplin la M. Klein; în concepţia ei, proiectat este obiectul „rău" — fantasmatic —, ca şi cum, pentru a putea fi într-adevăr expulzate, afectul sau pulsiunea trebuiau să se încarneze într-un *obiect*.

2) O a doua dificultate majoră este prezentă în concepţia freudiană despre paranoia. Într-adevăr, Freud nu situează întotdeauna proiecţia în acelaşi loc în ansamblul procesului defensiv al acestei afecţiuni. În primele texte în care o tratează, proiecţia paranoică este concepută ca un mecanism de apărare primar al cărui caracter este pus în lumină de opoziţia cu refularea din nevroza obsesională: în această nevroză, apărarea primară constă din refularea în inconştient a ansamblului unei amintiri patogene şi în înlocuirea ei cu un „simptom primar de apărare", neîncrederea în sine. În paranoia, apărarea primară trebuie înţeleasă în mod simetric: există şi aici refulare, dar în lumea exterioară, iar simptomul primar de apărare este neîncrederea în celălalt. Delirul este conceput ca un eşec al acestei apărări şi ca o „întoarcere a conţinutului refulat", care vine din exterior (4 *d*).

În *Cazul Schreber*, locul proiecţiei este total diferit; aceasta e descrisă în timpul „formării simptomului". O asemenea concepţie duce la o apropiere între mecanismul paranoiei şi cel al nevrozelor: într-o primă fază, sentimentul insuportabil (iubire homosexuală) este refulat în interior, în inconştient, şi transformat în contrariul său; în a doua fază, el este proiectat în exterior: proiecţia este aici modul în care ceea ce este refulat în inconştient revine.

Această diferenţă în concepţia mecanismului paranoiei permite evidenţierea a două accepţii ale proiecţiei:

a) Într-un sens comparabil sensului cinematografic: subiectul trimite în afară imaginea a ceea ce există în el în mod inconştient. Aici, proiecţia se defineşte ca un mod de ignorare, cu, în compensaţie, cunoaşterea în celălalt a exact ceea ce este ignorat în subiect.

b) Ca proces de expulzare evazireală: subiectul aruncă în afara lui ceea ce refuză în el, regăsindu-l apoi în lumea exterioară. Se poate spune schematic că aici proiecţia nu se defineşte ca „a nu vrea să cunoşti", ci ca „a nu vrea să fii".

Prima perspectivă apropie proiecția de iluzie, a doua o fixează în bipartiția originară a subiectului și a lumii exterioare (*vezi:* Forcludere).

De altfel, acest al doilea punct de vedere nu este absent din studierea *Cazului Schreber*, așa cum o dovedesc următoarele rînduri: „N-ar fi exact dacă am spune că senzația reprimată în interior era proiectată în exterior: recunoaștem mai degrabă că ceea ce a fost suprimat (*aufgehobene*) în interior revine din exterior" (5 *d*). Vom observa că în acest pasaj Freud desemnează prin termenul *proiecție* ceea ce am descris mai sus ca un mod de simplă ignorare; dar, în aceeași măsură, Freud estimează tocmai că nu mai este suficientă pentru a explica psihoza.

3) În teoria freudiană a halucinației și a visului ca proiecție se poate repera o nouă dificultate. Dacă, așa cum insistă Freud, ceea ce e proiectat este conținutul neplăcut, cum se explică proiecția unei împliniri de dorință? Problema nu i-a scăpat lui Freud, care-i dă un răspuns pe care l-am putea formula astfel: chiar dacă, în conținutul său, visul împlinește o dorință plăcută, în funcția lui primară el este defensiv: el are în primul rînd ca scop să țină la distanță tot ceea ce riscă să perturbe somnul: „...în locul solicitării interne care ar căuta să-l acapareze [pe cel care doarme], se instalează o experiență externă de care [cel care doarme] se poate debarasa. Un vis este deci, între altele, și o proiecție: o exteriorizare a unui proces intern" (13).

V. — 1) În ciuda acestor dificultăți de fond, utilizarea pe care Freud o dă *termenului* proiecție este, după cum putem observa, net orientată. Este vorba întotdeauna de a expulza ceea ce refuzăm să recunoaștem în noi înșine sau ceea ce refuzăm să fim noi înșine. Or, se pare că sensul de expulzare nu era prevalent înaintea lui Freud la nivelul utilizării lingvistice, așa cum stau mărturie bunăoară următoarele rînduri ale lui Renan: „Copilul proiectează asupra tuturor lucrurilor miraculosul pe care îl poartă în el". Această accepție a supraviețuit firește concepției freudiene și explică anumite ambiguități actuale ale termenului *proiecție* în psihologie și adesea chiar la psihanaliști (α).

2) Chiar dacă avem grijă să păstrăm conceptului de proiecție sensul bine determinat pe care i-l dă Freud, nu vrem totuși să negăm existența tuturor proceselor pe care le-am clasat și diferențiat mai sus (cf. I). Pe de altă parte, psihanalistul demonstrează limpede că proiecția ca respingere, ca ignorare, acționează în aceste diverse procese.

Chiar proiecția într-un organ al corpului a unei stări în tensiune, a unei suferințe difuze permite fixarea acesteia și ignorarea adevăratei sale origini (cf. *supra* I *b*).

Se poate, de asemenea, arăta cu ușurință, în cazul testelor proiective (cf. *supra* I *c*) că în cazul lor nu este vorba numai de structurare de stimuli în corespondență cu structura personalității: în planșele T.A.T. mai ales, subiectul proiectează desigur ceea ce este el, dar și ceea ce refuză să fie. Ne-am putea chiar întreba dacă tehnica proiectivă nu suscită în mod electiv mecanismul proiecției în afară a „răului".

Vom mai nota și faptul că un psihanalist nu va asimila transferul în ansamblul său cu o proiecție (cf. *supra* I *d*); el va recunoaște, în schimb, că proiecția poate juca aici un rol. De exemplu, el va spune că subiectul își proiectează asupra analistului său propriul supraeu și găsește cu ajutorul acestei expulzări o situație mai avantajoasă, o atenuare a conflictului său interior.

În sfîrșit, raporturile dintre identificare și proiecție sînt foarte încurcate, în parte din cauza folosirii neriguroase a terminologiei. Se afirmă cîteodată nediferențiat că istericul, de pildă, *se proiectează în* sau *se identifică cu* cutare personaj; confuzia este atît de mare, încît Ferenczi a putut chiar vorbi despre introiecție pentru a desemna acest proces. Fără a pretinde că tratăm aici articularea celor două mecanisme, identificarea și proiecția, se poate crede că este vorba aici de utilizarea abuzivă a termenului *proiecție*. Nu mai regăsim într-adevăr aici ceea ce este mereu presupus în definiția psihanalitică a proiecției: o bipartiție în interiorul persoanei și o respingere asupra celuilalt a părții din sine care este refuzată.

▲ (α) Această confuzie poate fi ilustrată printr-o anecdotă. În cursul unei discuții între filozofi cu tendințe diferite, un participant declară: „Nu avem noi oare aceeași concepție?" „I hope not", răspunde cineva din grupul opus. În sens psihologic curent, se va spune că primul a „proiectat"; în sens freudian, putem presupune că al doilea a proiectat în măsura în care luarea sa de poziție stă mărturie a unui refuz radical al ideilor interlocutorului, idei pe care se teme că le-ar putea găsi în el însuși.

(1) FREUD (S.). *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905. G.W., V, 85; S.E., VII, 184; F., 78.
(2) ENGLISH (H.B.) și ENGLISH (A.C.). *A Comprehensive Dictionary of Psychological and Psychoanalytical Terms*, 1958. — *a)* Articolul „Projection-Eccentric". — *b)* Articolul „Projection", 3.
(3) ANZIEU (D.). *Les méthodes projectives*, PUF, Paris, 1960, 2–3.
(4) FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1887–1902. — *a)* G., 118–24 și 163–4; E., 109–15 și 152–4; F., 98–102 și 135-6. — *b)* G., 120; E., 111; F., 99. — *c)* Cf. G., 118–24 și 163–4; E., 109–15 și 152–4; F., 98–102 și 135–6. — *d)* Cf. G., 118–24 și 163–4; E., 109–15 și 152–4; F., 98–102 și 135–6.
(5) FREUD (S.). *Psychoanalytische Bemerkungen über einen autobiographisch beschriebenen Fall von Paranoia*, 1911. — *a)* Cf. G.W., VIII, 302–3; S.E., XII, 66; F., 311. — *b)* G.W., VIII, 303; S.E., XII, 66; F., 311. — *c)* G.W., VIII, 299; S.E., XII, 63; F., 308. — *d)* G.W., VIII, 508; S.E., XII, 71; F., 315.
(6) FREUD (S.). *Das Unbewußte*, 1915. G.W., X, 283; S.E., XIV, 184; F., 126.
(7) Cf. FREUD (S.). *Über einige neurotische Mechanismen bei Eifersucht, Paranoia und Homosexualität*, 1922. G.W., XIII, 195–8; S.E., XVIII, 223–5; F., în *RFP*, 1932, V, 3, 391–3.
(8) FREUD (S.). *Zur Psychopathologie des Alltagslebens*, 1901. G.W., IV, 287–8; S.E., VI, 158–9; F., 299.
(9) Cf. de exemplu: FREUD (S.). *Die Verneinung*, 1925. — *a)* G.W., XIV, 11; S.E., XIX, 235; F., 174. — *b)* G.W., XIV, 13; S.E., XIX, 237; F., 175.
(10) FREUD (S.). *Jenseits des Lustprinzips*, 1920. G.W., XIII, 29; S.E., XVII, 29; F., 32.
(11) FREUD (S.). *Triebe und Triebschicksale*, 1915. G.W., X, 228; S.E., XIV, 136; F., 58.
(12) FREUD (S.). *Das Ich und die Abwehrmechanismen*, 1936. F.: *Le moi et les mécanismes de défense*, PUF, Paris, 1949, 47.
(13) FREUD (S.). *Metapsychologische Ergänzung zur Traumlehre*, 1917. G.W., X, 414; S.E., XIV, 223; F., 165.

V.Ș.

PSIHANALIZĂ

G.: Psychoanalyse. — *F.:* psychanalyse. — *E.:* psycho-analysis. — *S.:* psicoanálisis. — *I.:* psicoanalisi *sau* psicanalisi. — *P.:* psicanálise.

● ***Disciplină creată de Freud și în care se pot distinge trei niveluri:***

A) ***O metodă de investigație care constă în esență în punerea în evidență a semnificației inconștiente a cuvintelor, acțiunilor, producțiilor imaginare (vise, fantasme, deliruri) ale unui subiect. Această metodă se bazează în principal pe asocierile libere* ale subiectului, asocieri libere care sînt garantul validității interpretării*. Interpretarea psihanalitică se poate extinde și la creații umane pentru care nu dispunem de asocieri libere.***

B) ***O metodă psihoterapeutică bazată pe acest mod de investigare şi avînd ca specific interpretarea controlată a rezistenţei*, transferului* şi dorinţei*. Acest sens se regăseşte în utilizarea termenului*** **psihanaliză** ***ca sinonim cu termenul*** **cură psihanalitică;** ***exemplu: a întreprinde o psihanaliză (sau: o analiză).***

C) ***Un ansamblu de teorii psihologice şi psihopatologice în care sînt sistematizate rezultatele obţinute prin metoda psihanalitică de investigare şi tratament.***

■ Freud a utilizat termenii *analiză, analiză psihică, analiză psihologică, analiză hipnotică* în primul său articol, *Psihonevrozele de apărare* (*Die Abwehr-Neuropsychosen*, 1894) (1). El a introdus termenul *psycho-analyse* mai tîrziu, într-un articol despre etiologia nevrozelor, publicat în franceză (2). În germană, *Psychoanalyse* figurează pentru prima dată în 1896, în *Noi observaţii asupra psihonevrozelor de apărare* (*Weitere Bemerkungen über die Abwehr-Neuropsychosen*) (3). Utilizarea termenului *psihanaliză* a consacrat abandonarea catharsisului* sub hipnoză şi a sugestiei şi recurgerea exclusivă la regula asocierii libere pentru obţinerea materialului*.

Freud a dat mai multe definiţii ale psihanalizei. Una dintre cele mai explicite se găseşte la începutul articolului din *Enciclopedia* apărută în 1922: „Psihanaliza este denumirea:

1° unui procedeu de investigare a proceselor mentale aproape inaccesibile prin alte metode;

2° a unei metode bazate pe acest tip de investigare pentru tratamentul tulburărilor nevrotice;

3° a unei serii de concepţii psihologice dobîndite prin acest mijloc şi care se dezvoltă împreună pentru a forma progresiv o nouă disciplină ştiinţifică" (4).

Definiţia propusă la începutul articolului o reproduce sub o formă mai detaliată pe cea dată de Freud în acest text.

Referitor la alegerea termenului *psihanaliză*, e preferabil să-i dăm cuvîntul celui care l-a creat din chiar momentul în care îşi definea descoperirea: „Am numit psihanaliză travaliul prin care aducem în conştiinţa bolnavului materialul psihic refulat în el. De ce «analiză», care semnifică fracţionare, descompunere şi sugerează o analogie cu activitatea efectuată de chimist asupra substanţelor pe care le găseşte în natură şi pe care le duce în laboratorul său? Pentru că o asemenea analogie este într-o măsură importantă efectiv întemeiată. Simptomele şi manifestările patologice ale pacientului au, ca toate activităţile sale psihice, o natură foarte complexă; elementele acestei complexităţi sînt în ultimă instanţă motive, mişcări pulsionale. Dar bolnavul nu ştie nimic sau prea puţin despre aceste motive elementare. Noi îl învăţăm deci să înţeleagă alcătuirea acestor formaţii psihice extrem de complicate şi evidenţiem legătura dintre simptome şi mişcările pulsionale care le motivează; îi arătăm bolnavului, în simptomele sale, motive pulsionale pînă în acel moment ignorate, aşa cum chimistul separă substanţa fundamentală, elementul chimic, de sarea în care, în compoziţie cu alte elemente, a devenit de nerecunoscut. În acelaşi mod, îi arătăm bolnavului, utilizînd manifestările psihice considerate ca nonpatologice, că el nu era decît în parte conştient de motivaţia lor, că alte motive pulsionale, care i-au rămas necunoscute, au contribuit la producerea lor.

Am explicat, de asemenea, tendinţa sexuală a fiinţei umane descompunînd-o în componentele ei, iar, în momentul în care interpretăm un vis, procedăm ca şi cum n-am ţine seama de vis ca totalitate şi favorizăm asociaţiile pornind de la elementele izolate ale acestuia.

„Această comparaţie justificată a activităţii medicale psihanalitice cu activitatea chimistului ar putea sugera o direcţie nouă terapiei noastre. [...] Ni s-a spus: analizei psihismului bolnav ar trebui să-i urmeze sinteza sa! Foarte curînd însă, a apărut îngrijorarea că bolnavul ar fi prea mult supus analizei şi insuficient condus spre sinteză, ca şi preocuparea de a pune accentul principal pe sinteză în acţiunea psihoterapeutică, pe un fel de restaurare a ceea ce ar fi distrus, ca să spunem aşa, prin vivisecţie.

[...] Comparaţia cu analiza chimică este limitată de faptul că în viaţa psihică avem de a face cu tendinţe supuse unei compulsiuni spre unificare şi combinare. Ajungînd la descompunerea unui simptom, la eliberarea mişcării pulsionale dintr-un ansamblu de relaţii, aceasta nu rămîne izolată, ci intră imediat într-un nou ansamblu.

[...] De aceea, la subiectul în tratament analitic, psihosinteza se realizează fără intervenţia noastră, automat şi inevitabil" (5).

Un inventar al principalelor texte generale cu privire la psihanaliză publicate de Freud se găseşte în *Standard Edition* (6).

Moda psihanalizei i-a făcut pe mulţi autori să desemneze prin acest termen activităţi ale căror conţinut, metode şi rezultate nu au decît o legătură foarte slabă cu psihanaliza propriu-zisă.

(1) Cf. FREUD (S.). G.W., I, 59–74; S.E., III, 45–68.
(2) Cf. FREUD (S.). *L'hérédité et l'étiologie des névroses*, 1896, G.W., I, 407–22; S.E., III, 143–56.
(3) Cf. FREUD (S.). G.W., I, 379, 383; S.E., III, 162, 165–6.
(4) FREUD (S.). *„Psychoanalyse" und „Libidotheorie"*, 1923, G.W., XIII, 211; S.E., XVIII, 235.
(5) FREUD (S.). *Wege der psychoanalytischen Therapie*, 1918, G.W., XII, 184–6.
(6) S.E., XI, 56.

V.Ş.

PSIHANALIZĂ CONTROLATĂ (sau SUB CONTROL)

G.: Kontrollanalyse. — *F.:* psychanalyse controlée (*sau* sous contrôle). — *E.:* control *sau* supervisory *sau* supervised analysis. — *S.:* análisis de control *sau* supervisión. — *I.:* analisi di controllo *sau* sotto controllo. — *P.:* análise sob contrôle *sau* supervisão.

● ***Psihanaliză condusă de un analist în curs de formare despre care el raportează periodic unui analist experimentat care-l ghidează în înţelegerea şi direcţionarea curei şi-l ajută să-şi conştientizeze contratransferul. Acest mod de formare urmăreşte mai ales să permită începătorului să sesizeze în ce constă intervenţia propriu-zis psihanalitică în raport cu alte modalităţi de acţiune psihoterapeutică (sugestii, sfaturi, directive, lămuriri, sprijin etc.).***

■ Practica analizei sub control şi-a făcut apariţia în jurul anului 1920 (1), pentru a deveni progresiv un element major al formării tehnice a psihanalistului şi o condiţie prealabilă a abilitării lui pentru practică. E un lucru acceptat astăzi în diversele societăţi de psihanaliză că un candidat nu este autorizat să întreprindă analize sub control (se prevăd de obicei cel puţin două) decît după ce propria lui analiză didactică* este suficient de avansată (α).

▲ (α) Notăm că s-a propus diferenţierea prin doi termeni, *Kontrollanalyse* şi *Analysenkontrolle*, a principalelor două aspecte ale controlului: primul termen desemnează analiza contratransferului candidatului faţă de pacientul său, iar al doilea supervizarea analizei pacientului.

(1) Cf. raportul despre policlinica psihanalitică din Berlin, prezentat de EITINGON (M.), la Congresul psihanalitic internaţional din 1922, in *IJP*, 1923, 4, 254–69.

V.Ş.

PSIHANALIZĂ SĂLBATICĂ

G.: wilde Psychoanalyse. — *F.:* psychanalyse sauvage. — *E.:* wild analysis. — *S.:* psicoanálisis silvestre. — *I.:* psicoanalisi selvaggia. — *P.:* psicanálise selvagem *sau* inculta.

● ***Într-un sens larg, tip de intervenţie a „analiştilor" amatori sau neexperimentaţi, care se bazează pe noţiuni psihanalitice adesea prost înţelese, pentru a interpreta simptome, vise, cuvinte, acţiuni etc. Într-un sens mai tehnic, se va califica drept sălbatică o interpretare care nu ţine seama de o situaţie analitică determinată în dinamica sa actuală şi în singularitatea sa, mai ales relevînd direct conţinutul refulat, fără a lua în considerare rezistenţa şi transferul.***

■ În articolul pe care l-a consacrat analizei sălbatice (*Psihanaliza „sălbatică"* [*Über „wilde" Psychoanalyse*, 1916]), Freud a caracterizat-o mai întîi ca o formă de ignoranţă; medicul căruia îi critică intervenţia a comis erori ştiinţifice (referioare la natura sexualităţii, a refulării, a angoasei) şi tehnice: „este o eroare tehnică să arunci brusc în faţa pacientului, în cursul primei consultaţii, secretele pe care medicul le-a ghicit" (1 *a*). Astfel, se poate spune că toţi cei care au „cîteva noţiuni despre descoperirile psihanalizei", dar nu au căpătat o formaţie teoretică şi tehnică necesară (α) fac psihanaliză sălbatică.

Dar critica lui Freud merge mai departe: ea se extinde la cazurile în care diagnosticul formulat este corect, interpretarea conţinutului inconştient, exactă. „Am depăşit demult concepţia conform căreia bolnavul suferă de un fel de ignoranţă: dacă înlăturăm această ignoranţă prin comunicarea informaţiei absente (privind raporturile de cauzalitate dintre boala şi existenţa sa, evenimentele din copilărie etc.), vindecarea lui ar fi sigură. Or, nu această ignoranţă în sine constituie factorul patogen, ci faptul că această necunoaştere se bazează pe *rezistenţe interioare* care au provocat-o şi continuă să o întreţină. [...] Comunicîndu-le bolnavilor conţinutul inconştientului lor, provocăm întotdeauna în ei o recrudescenţă a conflictelor şi o agravare a durerilor" (1 *b*). Iată de ce, asemenea revelări cer ca transferul să fie bine stabilit şi conţinuturile inconştiente să fie aproape de conştiinţă. Altfel, ele creează o situaţie în care anxietatea nu poate fi controlată de analist. În acest sens, metoda analitică, la începuturile ei încă neseparată cum se cuvine, aşa precum Freud a subliniat deseori, de tehnicile hipnotică şi cathartică, poate fi calificată astăzi ca sălbatică. Cu toate acestea, ar fi prezumţios să considerăm analiza sălbatică caracterizîndu-i doar pe psihoterapeuţii necalificaţi sau ca aparţinînd etapelor revolute ale psihanalizei; ceea ce n-ar fi decît o modalitate comodă de a ne crede apăraţi. Ceea ce Freud denunţă într-adevăr în analiza sălbatică este nu atît ignoranţa, cît o anumită atitudine a analistului care crede că găseşte în „ştiinţa" sa justificarea puterii sale. Într-un articol

în care, fără a întrebuinţa termenul, abordează problema analizei sălbatice, Freud îl citează pe Hamlet: „Crezi oare că e mai uşor să cînţi din mine decît dintr-un flaut?" (2). În acest sens, este clar că o analiză a apărărilor sau a transferului poate fi condusă la fel de sălbatic ca o analiză a conţinutului.

Ferenczi definea analiza sălbatică drept „compulsiune la analiză", compulsiune ce se poate manifesta atît în interiorul, cît şi în exteriorul situaţiei analitice; el o opune *elasticităţii* pe care o cere orice analiză din momentul în care nu vedem în ea o structură edificată după un plan prestabilit (3). Glover notează că analistul care se repede pe un lapsus, izolează un vis sau unul din fragmentele sale, găseşte în aceasta ocazia de a simţi o „fragilă omnipotenţă" (4).

Mergînd pe firul unor asemenea observaţii, putem vedea în analiza sălbatică, „savantă" sau ignorantă, o rezistenţă a analistului la analiza singulară în care este implicat, rezistenţă care riscă să-l pună în situaţia de a nu ţine seama de cuvintele pacientului său şi de a-şi impune interpretările.

▲ (α) Asociaţia internaţională de psihanaliză a fost creată în 1910, anul de apariţie al acestui articol.

(1) FREUD (S.). *a)* G.W., VIII, 124; S.E., XI, 226; F., 41. — *b)* G.W., VIII, 123; S.E., XI, 225; F., 40.
(2) FREUD (S.). *Über Psychotherapie*, 1904. G.W., V, 19; S.E., VII, 262; F., 15.
(3) FERENCZI (S.). „The Elasticity of Psycho-analytic Technique" (1928) in *Further Contributions*, 97.
(4) GLOVER (E.). *Technique of Psycho-Analysis* (1955). F.: PUF, Paris, 1958, 8.

V.Ş.

PSIHONEVROZĂ

G.: Neuropsychose. — *F.:* psychonévrose. — *E.:* psychoneurosis *sau* neuro-psychosis. — *S.:* psiconeurosis. — *I.:* psiconevrosi. — *P.:* psiconeurose.

● ***Termen folosit de Freud pentru a caracteriza, în opoziţia lor cu nevrozele actuale, afecţiunile psihice în care simptomele sînt expresia simbolică a conflictelor infantile, adică nevrozele de transfer* şi nevrozele narcisice*.***

■ Termenul *psihonevroză* apare foarte devreme la Freud, de exemplu în articolul *Psihonevrozele de apărare* (*Die Abwehr-Neuropsychosen*, 1894), care, aşa cum indică subtitlul, îşi propune să ofere „o teorie psihologică a isteriei dobîndite, a numeroaselor fobii şi obsesii şi a anumitor psihoze halucinatorii".

Cînd Freud vorbeşte de psihonevroză, el pune accentul pe psihogeneza afecţiunilor respective. El va utiliza termenul mai ales pentru a-l opune celui de nevroze actuale*, de exemplu în *Ereditatea în etiologia nevrozelor* (*L'hérédité et l'étiologie des névroses*, 1896); *Sexualitatea şi etiologia nevrozelor* (*Die Sexualität in der Ätiologie der Neurosen*, 1898). Această opoziţie se regăseşte în *Prelegeri introductive în psihanaliză* (*Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1916–1917).

Constatăm că termenul *psihonevroză* nu este sinonim cu cel de nevroză*; pe de o parte, el nu include nevrozele actuale, iar, pe de altă parte, el include nevrozele narcisice, pe care Freud le numeşte şi psihoze, adoptînd un limbaj psihiatric care de atunci n-a făcut decît să se afirme.

Să notăm, de asemenea, că există uneori în limbajul psihiatric obişnuit o ambiguitate în jurul termenului *psihonevroză*, ca şi cum radicalul „psiho" ar evoca pentru unii termenul *psihoză*: astfel, se vorbeşte de psihonevroză cu intenţia eronată de a da termenului *nevroză* o nuanţă suplimentară de gravitate sau chiar de organicitate.

V.Ş.

PSIHONEVROZĂ DE APĂRARE

G.: Abwehr-Neuropsychose. — *F.:* psychonévrose de défense. — *E.:* defence neuro-psychosis. — *S.:* psiconeurosis de defensa. — *I.:* psiconevrosi da difesa. — *P.:* psiconeurose de defesa.

● ***Termen folosit de Freud în anii 1894–1896 pentru a desemna un anumit număr de afecţiuni psihonevrotice (isterie, fobie, obsesii, anumite psihoze), punînd în evidenţă rolul conflictului defensiv descoperit la început în isterie.***

O dată admisă ideea că în orice psihonevroză apărarea are o funcţie esenţială, termenul* psihonevroză de apărare, *care se justifica prin valoarea sa euristică, dispare, în favoarea celui de psihonevroză.

■ Termenul este introdus într-un articol din 1894, *Psihonevrozele de apărare* (*Die Abwehr-Neuropsychosen*), în care Freud îşi propune să definească rolul apărării în sfera isteriei şi apoi să identifice apărarea sub alte forme în fobii, obsesii şi anumite psihoze halucinatorii. În această etapă a gîndirii sale, Freud nu generalizează noţiunea de apărare nici la ansamblul formelor de isterie (*vezi:* Isterie de apărare), nici la ansamblul psihonevrozelor, aşa cum va face puţin mai tîrziu. Într-adevăr, în articolul din 1896, *Noi observaţii asupra psihonevrozelor de apărare* (*Weitere Bemerkungen über Abwehr-Neuropsychosen*), Freud consideră ca pe un bun cîştigat că apărarea este „nucleul mecanismului psihic al nevrozelor în chestiune" (1).

(1) FREUD (S.). G.W. I, 379–80; S.E., III, 162.

V.Ş.

PSIHOTERAPIE

G.: Psychotherapie. — *F.:* psychothérapie. — *E.:* psychotherapy. — *S.:* psicoterapia. — *I.:* psicoterapia. — *P.:* psicoterapia.

● ***A) În sens larg, orice metodă de tratament a tulburărilor psihice sau corporale care utilizează mijloace psihologice şi, mai precis, relaţia terapeutului cu bolnavul: hipnoza, sugestia, reeducarea psihologică, persuasiunea etc.; în acest sens, psihanaliza este o formă de psihoterapie.***

B) În sens mai restrîns, psihanaliza este adesea opusă diverselor forme de psihoterapie; aceasta pentru o serie întreagă de motive, printre care: funcţia majoră a interpretării conflictului inconştient, analiza transferului care urmăreşte rezolvarea acestuia.

C) Sub numele de „psihoterapie analitică" se înţelege o formă de psihoterapie care se bazează pe principiile teoretice şi tehnice ale psihanalizei, fără a realiza totuşi condiţiile unei cure psihanalitice riguroase.

V.Ş.

PSIHOZĂ

G.: Psychose. — *F.:* psychose. — *E.:* psychosis. — *S.:* psicosis. — *I.:* psicosi. — *P.:* psicose.

● ***1° În clinica psihiatrică, conceptul de psihoză are cel mai adesea o utilizare extrem de largă, acoperind o gamă întreagă de maladii mentale, fie că sînt manifest organo-genetice (paralizia generală, de exemplu), fie că etiologia lor rămîne în ultimă instanţă problematică (schizofrenia, de pildă).***

2° În psihanaliză, nu s-a urmărit de la început realizarea unei clasificări care să cuprindă totalitatea maladiilor mentale cunoscute în psihiatrie; mai întîi, s-a manifestat interes pentru maladiile cele mai direct accesibile investigaţiei analitice; în interiorul acestui cîmp mai restrîns decît cel al psihiatriei, diferenţierile majore sînt cele care se stabilesc între perversiuni*, nevroze* şi psihoze.

În această ultimă grupă, psihanaliza a căutat să definească diferite structuri: pe de o parte, paranoia (în care sînt incluse, în general, afecţiunile delirante) şi schizofrenia; pe de altă parte, melancolia şi mania. Din punct de vedere al teoriei psihanalitice, numitorul comun al psihozelor este o perturbare primară a relaţiei libidinale cu realitatea, majoritatea simptomelor manifeste (mai ales, construcţia delirantă) fiind tentative secundare de restaurare a legăturii obiectale.

■ Apariţia termenului *psihoză* în secolul al XIX-lea încununează o evoluţie care a condus la constituirea domeniului autonom al maladiilor mentale ce diferă nu numai de maladiile creierului sau ale nervilor, ca maladii ale corpului, dar şi de ceea ce o tradiţie filozofică milenară considera ca „maladii ale sufletului": eroarea şi păcatul (α).

În secolul al XIX-lea, termenul *psihoză* se răspîndeşte mai ales în literatura psihiatrică de limbă germană, pentru a desemna maladiile mentale în general, nebunia, alienarea, fără a implica însă o teorie psihogenetică a nebuniei. Cuplul de termeni opuşi nevroză–psihoză, ce se exclud reciproc cel puţin pe plan noţional, apare doar spre sfîrşitul secolului al XIX-lea. Evoluţia celor doi termeni s-a produs într-adevăr pe planuri diferite: grupul nevrozelor s-a restrîns treptat, plecînd de la un anumit număr de afecţiuni considerate ca maladii ale nervilor; era vorba fie de afecţiuni în care un organ este implicat, dar în care, în absenţa unei leziuni, se presupune o proastă funcţionare a sistemului nervos (nevroză cardiacă, nevroză digestivă etc.), fie de existenţa unor semne neurologice, dar fără leziuni decelabile şi fără febră (coree, epilepsie, manifestări neurologice ale isteriei). Schematic vorbind, se poate spune că aceşti bolnavi consultau medicul, dar nu erau trimişi la azil; pe de altă parte, termenul *nevroză* implica o clasificare de natură etiologică (maladii funcţionale ale nervilor).

În schimb, termenul *psihoză* indică afecţiuni care sînt de resortul alienistului şi se traduc printr-o simptomatologie esenţial psihică, ceea ce nu implică deloc faptul că pentru autorii care folosesc acest termen psihozele nu-şi au cauza în sistemul nervos.

*

Încă din primele sale scrieri, ca şi în corespondenţa cu Fliess, Freud face o distincţie clară între psihoză şi nevroză. Astfel, în manuscrisul H din 24.1.1894, în care propune o clasificare de ansamblu a apărărilor psihopatologice, Freud desemnează ca psihoze confuzia halucinatorie, paranoia şi psihoza isterică (diferită de nevroza isterică); de

asemenea, în cele două texte consacrate psihonevrozelor de apărare, el pare să considere ca admisă diferenţa dintre psihoză şi nevroză şi vorbeşte, de exemplu, de „psihoză de apărare" (1).

Totodată, în această perioadă, preocuparea lui Freud este de a defini noţiunea de apărare şi de a-i identifica modalităţile de acţiune în diverse afecţiuni; din punct de vedere nosografic, distincţia majoră e cea stabilită între psihonevrozele (de apărare) şi nevrozele actuale. Ea va fi menţinută de Freud şi ulterior, dar accentul va fi pus din ce în ce mai mult pe diferenţierea ce trebuie operată în sînul grupului de psihonevroze, ceea ce va da o valoare axială opoziţiei nevroză–psihoză (*despre evoluţia clasificării freudiene a se vedea mai ales:* Nevroză, Nevroză narcisică).

*

În zilele noastre, există în clinica psihiatrică, indiferent de orientarea şcolilor, un acord asupra domeniilor psihozei şi nevrozei: ne vom putea referi de exemplu la *Enciclopedia medico-chirurgicală. Psihiatrie (Encyclopédie médico-chirurgicale. Psychiatrie)*, coordonată de Henri Ey. Desigur, este foarte dificil să stabilim rolul pe care psihanaliza l-a jucat într-o astfel de delimitare a categoriilor nosografice, istoria ei fiind, începînd cu E. Bleuler şi şcoala de la Zürich, strîns împletită cu evoluţia ideilor psihiatrice.

Din punct de vedere al *comprehensiunii*, conceptul de psihoză rămîne în psihiatrie definit mai mult intuitiv decît sistematic, prin trăsături împrumutate din registrele cele mai diferite. În definiţiile curente, figurează adesea alături criterii ca incapacitatea de adaptare socială (problema spitalizării), „gravitatea" mai mare sau mai mică a simptomelor, perturbarea capacităţii de comunicare, absenţa conştiinţei stării morbide, pierderea contactului cu realitatea, caracterul non „comprehensibil" (folosind termenul lui Jaspers) al tulburărilor, determinismul organic sau psihogenetic, alterările mai mult sau mai puţin profunde şi ireversibile ale eului.

În măsura în care se poate susţine că psihanaliza este în mare parte la originea opoziţiei nevroză–psihoză, ea nu poate transmite altor şcoli psihiatrice sarcina formulării unei definiţii coerente şi structurale a psihozei. În opera lui Freud, o asemenea preocupare, fără a fi centrală, este totuşi prezentă şi se traduce în diverse momente prin încercări cărora nu le putem indica decît direcţiile:

1° În primele scrieri, Freud încearcă desigur să arate, luînd exemplul anumitor psihoze, cum acţionează conflictul defensiv împotriva sexualităţii, al cărei rol tocmai îl descoperise în simptomul nevrotic; simultan însă, el încearcă să definească mecanisme originale care operează *de la început în relaţia subiectului cu exteriorul*: „respingere" (*verwerfen*) radicală în afara conştiinţei în cazul confuziei halucinatorii (2) (*vezi:* Forcludere) sau chiar o formă de proiecţie originară a „reproşului" în exterior (3) (*vezi:* Proiecţie).

2° În cadrul primei sale teorii privitoare la aparatul psihic şi pulsiuni, Freud reia, în anii 1911–1914 (analiza *Cazului Schreber; Pentru a introduce narcisismul*) problema din punctul de vedere al relaţiei dintre investirile libidinale şi investirile pulsiunilor eului („interes") asupra obiectului. Această direcţie explica nuanţat şi suplu constatările clinicii care arată că recursul la ideea de „pierdere a [simţului] realităţii" în psihoze nu trebuie să se facă masiv şi fără discriminare.

3° În a doua teorie a aparatului psihic, opoziţia nevroză–psihoză pune în joc poziţia intermediară a eului între sine şi realitate. În timp ce, în nevroză, eul, ascultînd de

exigenţele realităţii (şi ale supraeului), refulează revendicările pulsionale, în psihoză se produce mai întîi o ruptură între eu şi realitate, care lasă eul sub dominaţia sinelui; în timpul doi, cel al delirului, eul reconstruieşte o nouă realitate, conformă dorinţelor sinelui. Vedem că aici toate pulsiunile se regrupează la un singur pol al conflictului defensiv (sinele). Freud e pus în situaţia să acorde realităţii rolul unei veritabile forţe autonome, aproape acela al unei instanţe a aparatului psihic. Este pierdută din vedere diferenţa dintre investire libidinală şi interes, acestuia din urmă dîndu-i-se în concepţia precedentă rolul de a media în cadrul aparatului un raport adaptativ la realitate.

4° Freud însuşi a considerat că o asemenea schemă simplificată care trimite prea des la teoria freudiană a psihozei nu este pe deplin satisfăcătoare (4). În ultima etapă a operei sale, el se angajează din nou, insistînd asupra noţiunii de refuz* (*vezi acest termen*), pe calea depistării unui mecanism absolut original de respingere a realităţii, sau mai degrabă a unei anumite „realităţi" particulare: castrarea.

▲ (α) După R. A. Hunter şi I. Macalpine (5), termenul *psihoză* a fost introdus în 1845 de Feuchtersleben în *Manual de psihologie medicală* (*Lehrbuch der ärztlichen Seelenkunde*). Psihoza este pentru el maladia psihică (*Seelenkrankheit*), în timp ce nevroza desemnează afecţiuni ale sistemului nervos din care numai cîteva se pot traduce prin simptomele unei „psihoze". „Orice psihoză este în acelaşi timp o nevroză pentru că, fără intervenţia vieţii nervoase, nu se manifestă nici o modificare a psihicului; dar nu orice nevroză este şi psihoză."

(1) FREUD (S.). G.W., I. 74 şi I., 392–3; S.E., III. 60 şi 174–5.
(2) FREUD (S.). *Die Abwehr-Neuropsychosen*. 1894. G.W., I. 72–4; S.E., III, 58–61.
(3) FREUD (S.). *Weitere Bemerkungen über die Abwehr-Neuropsychosen*. 1896. G.W., I. 392–403; S.E., III. 174–185.
(4) FREUD (S.). *Fetischismus*. 1927. Cf. mai ales G.W., XIV, 315; S.E., XXI. 155–6.
(5) Cf. HUNTER (R.A.) şi MACALPINE (I.). *In* D. P. SCHREBER, introducere la *Memoirs of My Nervous Illness*, Dawson and Sons, Londra, 1955, p. 16.

V.Ş.

PULSIUNE

G.: Trieb. — *F.:* pulsion. — *E.:* instinct *sau* drive. — *S.:* instinto. — *I.:* istinto *sau* pulsione. — *P.:* impulso *sau* pulsão.

● ***Proces dinamic constînd dintr-o* presiune *(încărcătură energetică, factor de motricitate) care face ca organismul să tindă spre un scop. După Freud, o pulsiune îşi are* sursa *într-o excitaţie corporală (stare de tensiune);* scopul *ei este de a suprima starea de tensiune din sursa pulsională; pulsiunea îşi poate atinge ţinta în* obiect *sau mulţumită lui.***

■ I. — Din punct de vedere terminologic, termenul *pulsion* (pulsiune) a fost introdus în traducerile franceze din opera lui Freud ca echivalent al termenului german *Trieb* şi pentru a evita implicaţiile termenilor mai vechi ca *instinct* (instinct) şi *tendance* (tendinţă). Această convenţie, care n-a fost întotdeauna respectată, este totuşi justificată.

1° În limba germană, există doi termeni, *Instinkt* şi *Trieb*. Termenul *Trieb* este de origine germanică, fiind utilizat din cele mai vechi timpuri şi păstrînd încă nuanţa de

presiune (*treiben* = a presa, a împinge); accentul este pus nu atît pe o finalitate precisă, cît pe o orientare generală şi evidenţiază mai degrabă caracterul irezistibil al presiunii decît fixitatea scopului şi a obiectului.

Anumiţi autori par să folosească nediferenţiat termenii *Instinkt* şi *Trieb* (α); alţii par să opereze o diferenţiere implicită, rezervînd termenul *Instinkt* pentru a desemna, în zoologie de exemplu, un comportament fixat ereditar şi apărînd într-o formă aproape identică la toţi indivizii aceleiaşi specii (1).

2° La Freud, se găsesc ambii termeni, în accepţii net distincte. Cînd Freud vorbeşte de *Instinkt*, este pentru a clarifica un comportament animal fixat prin ereditare, caracteristic speciei, preformat în derularea sa şi adaptat obiectului său (*vezi:* Instinct).

În franceză, termenul *instinct* are aceleaşi implicaţii ca *Instinkt* la Freud şi trebuie deci, după noi, rezervat pentru traducerea acestuia; dacă este utilizat pentru a-l traduce pe *Trieb*, falsifică modul în care Freud a utilizat noţiunea.

Termenul *pulsion* (pulsiune) are meritul de a pune în evidenţă sensul de *presiune*, chiar dacă nu face parte din limbă, cum este cazul cu *Trieb* în germană.

Să notăm că *Standard Edition* englezească a preferat să traducă *Trieb* prin *instinct*, renunţînd la alte posibilităţi, ca *drive* şi *urge* (β). Această problemă e discutată în „Introducerea generală" a primului volum din *Standard Edition*.

II. — Chiar dacă termenul *Trieb* nu apare în textele freudiene decît în 1905, ca noţiune energetică el îşi are originea în diferenţierea pe care Freud o operează foarte de timpuriu între două tipuri de excitaţie (*Reiz*) la care organismul este supus şi pe care trebuie să le descarce conform principiului constanţei*. Alături de excitaţiile externe, pe care subiectul le poate evita sau de care se poate proteja, există surse interne care produc constant un aflux de excitaţie de care organismul nu poate scăpa şi care este resortul funcţionării aparatului psihic.

Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905) introduc termenul *Trieb*, ca şi distincţiile, ce vor continua să fie utilizate de Freud, între sursă*, obiect*, scop*.

Noţiunea freudiană de pulsiune este pusă în evidenţă în cadrul descrierii sexualităţii umane. Sprijinindu-se mai ales pe studierea perversiunilor şi a manifestărilor sexualităţii infantile, Freud face o breşă în aşa-zisa concepţie populară care atribuie pulsiunii sexuale un scop şi un obiect specifice şi o localizează în excitaţiile şi funcţionarea aparatului genital. El demonstrează că obiectul este variabil, contingent şi că nu este ales în forma sa definitivă decît în funcţie de vicisitudinile istoriei subiectului. El arată de asemenea că scopurile sînt multiple, parcelare (*vezi:* Pulsiune parţială) şi strîns dependente de sursele somatice; acestea sînt în acelaşi timp multiple şi susceptibile să dobîndească şi să păstreze pentru subiect o funcţie prevalentă (zone erogene); pulsiunile parţiale nu se subordonează zonei genitale şi nu se integrează scopului realizării coitului decît ca urmare a unei evoluţii complexe, pentru care nu e suficientă asigurarea maturării biologice.

Ultimul element pe care îl introduce Freud în legătură cu noţiunea de pulsiune este acela de *presiune*, conceput ca factor cantitativ economic: „o exigenţă de activitate impusă aparatului psihic" (2 *a*). În *Pulsiuni şi destine ale pulsiunilor* (*Triebe und Triebschicksale*, 1915), Freud regrupează aceste patru elemente — presiune, sursă, obiect, scop — şi dă o definiţie de ansamblu a pulsiunii (2 *b*).

III. — Cum trebuie situată această forţă care atacă organismul din interior şi-l împinge să îndeplinească anumite acţiuni susceptibile să provoace o descărcare de excitaţie? Este vorba de o sursă somatică sau de o energie psihică? Întrebarea pusă de

Freud primeşte răspunsuri diferite în măsura în care pulsiunea este definită ca „un concept-limită între psihism şi somatic" (3). Ea este legată, după părerea lui Freud, de noţiunea de „reprezentant", prin care înţelege un fel de delegat trimis de somatic în psihic. Cititorul va găsi o tratare mai extinsă a acestei probleme în comentariul articolului *Reprezentant psihic*.

IV. — Noţiunea de pulsiune este analizată, aşa cum am arătat, pe baza modelului sexualităţii, dar, de la început, în teoria freudiană, pulsiunii sexuale îi sînt opuse alte pulsiuni. Se ştie că teoria pulsiunilor la Freud rămîne totdeauna dualistă; primul dualism invocat este cel al pulsiunilor sexuale* şi al pulsiunilor eului* sau de autoconservare*; prin ultimele, Freud înţelege marile nevoi sau marile funcţii indispensabile conservării individului, modelul constituindu-l foamea şi funcţia de nutriţie.

Acest dualism se manifestă încă de la originile sexualităţii, pulsiunea sexuală detaşîndu-se de funcţiile de autoconservare pe care se sprijină la început (*vezi:* Anaclisis); el poate să explice conflictul psihic, eul găsind în pulsiunea de autoconservare cea mai mare parte a energiei necesare apărării împotriva sexualităţii.

Dualismul pulsional introdus de *Dincolo de principiul plăcerii* (*Jenseits des Lustprinzips*, 1920) opune pulsiunea de viaţă* şi pulsiunea de moarte* şi modifică funcţia şi situaţia pulsiunilor în conflict.

1° Conflictul topic (dintre instanţa defensivă şi instanţa refulată) nu mai acoperă conflictul pulsional, sinele* fiind conceput ca rezervor pulsional ce include cele două tipuri de pulsiuni. Energia utilizată de eu* este împrumutată de la acest fond comun, mai ales sub formă de energie „desexualizată şi sublimată".

2° În această ultimă teorie, cele două mari tipuri de pulsiuni sînt postulate nu atît ca motivaţii concrete ale funcţionării, chiar ale organismului, cît ca principii fundamentale care reglează în ultimă analiză activitatea acestuia: „Numim pulsiuni forţele pe care le postulăm în spatele tensiunilor generatoare de nevoi ale sinelui" (4). Această schimbare de accent este şi mai evidentă în faimosul pasaj: „Teoria pulsiunilor este, ca să spunem aşa, mitologia noastră. Pulsiunile sînt fiinţe mitice, grandioase în indeterminarea lor" (5).

*

Concepţia freudiană despre pulsiune conduce — după cum se vede din această simplă trecere în revistă — la dizolvarea noţiunii clasice de instinct, conturînd două direcţii opuse. În primul rînd, conceptul de „pulsiune parţială" subliniază ideea că pulsiunea sexuală există mai întîi în stare „polimorfă" şi vizează în principal suprimarea tensiunii la nivelul sursei corporale, că ea se leagă, în istoria subiectului, de reprezentanţi care determină obiectul şi modul de satisfacere: presiunea internă, iniţial nedeterminată, parcurge o evoluţie care îi va imprima trăsături extrem de individualizate. În al doilea rînd, Freud, departe de a postula, aşa cum fac cu uşurinţă teoreticienii instinctului, în spatele fiecărui tip de activitate, o forţă biologică corespunzătoare, subordonează ansamblul manifestărilor pulsionale unei singure mari opoziţii fundamentale, de altfel împrumutată de la tradiţia mitologică: opoziţia dintre Foame şi Dragoste şi apoi opoziţia între Dragoste şi Ură.

▲ (α) Cf. de exemplu *Noţiunea de instinct în trecut şi astăzi* (*Der Begriff des Instinktes einst und jetzt*, Jena, ed. a 3-a, 1920), în care Ziegler vorbeşte cînd de *Geschlechtstrieb*, cînd de *Geschlechtsinstinkt*.

(β) Anumiţi autori anglo-saxoni preferă să traducă *Trieb* prin *drive* (6).

(1) Cf. HEMPELMANN (F.) *Tierpsychologie*, Akademische Verlagsgesellschaft, Leipzig, 1926. *Passim.*
(2) FREUD (S.). *Triebe und Triebschicksale*, 1915. — *a)* G.W., X, 214; S.E., XIV, 122; F., 33. — *b)* Cf. G.W., X, 214–5; S.E., XIV, 122; F., 33–4.
(3) FREUD (S.). *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905. G.W., V, 67; S.E., VII, 168; F., 56.
(4) FREUD (S.). *Abriß der Psychoanalyse*, 1938. G.W., XVII, 70; S.E., XXIII, 148; F., 130.
(5) FREUD (S.). *Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1932. G.W., XV, 101; S.E., XXII, 95; F., 130.
(6) Cf. de exemplu: KRIS (E.), HARTMANN (H.), LŒWENSTEIN (R.). „Notes on the Theory of Aggression", in *Psychoanalytic Study of the Child*, 1946, III–IV, 12–3.

V.Ş.

PULSIUNE AGRESIVĂ

G.: Aggressionstrieb. — *F.:* pulsion d'agression. — *E.:* aggressive instinct. — *S.:* instinto agresivo. — *I.:* istinto *sau* pulsione d'aggressione. — *P.:* impulso agressivo *sau* pulsão agressiva *sau* de agressão.

● ***Desemnează pentru Freud pulsiunile de moarte în măsura în care sînt îndreptate spre exterior. Scopul pulsiunii agresive este distrugerea obiectului.***

■ Noţiunea a fost introdusă în 1908 (1) de Alfred Adler în acelaşi timp cu noţiunea de „intricare pulsională" (*Triebverschränkung*) (*vezi:* Unire–dezunire). Deşi analiza micului Hans pune în evidenţă importanţa şi frecvenţa tendinţelor şi comportamentelor agresive, Freud refuză ideea unei „pulsiuni agresive" specifice: „Nu mă pot hotărî să admit alături de pulsiuni de autoconservare şi de pulsiuni sexuale, bine cunoscute, şi pe acelaşi plan cu ele, o pulsiune agresivă specială" (2). Noţiunea de pulsiune agresivă ar confisca nelegitim în avantajul său ceea ce reprezintă marca oricărei pulsiuni (*vezi:* Agresivitate).

Cînd Freud reia mai tîrziu, începînd cu *Dincolo de principiul plăcerii* (1920), termenul *Aggressionstrieb*, o face în cadrul teoriei dualiste a pulsiunilor de viaţă şi pulsiunilor de moarte.

Chiar dacă textele nu ne permit să ne pronunţăm pentru utilizarea absolut univocă a termenului şi nici o distribuire precisă între pulsiune de moarte*, pulsiune de distrugere* şi pulsiune agresivă, rezultă totuşi că acest ultim termen este rar utilizat în sensul cel mai extensiv şi că desemnează cel mai adesea pulsiunea de moarte îndreptată spre exterior.

(1) Cf. ADLER (A.). „Der Aggressionstrieb im Leben und in der Neurose", in *Fortschritte der Medizin*, 1908.
(2) FREUD (S.). *Analyse der Phobie eines fünfjährigen Knaben*. G.W., VII, 371; S.E., X, 140; F., 193.

V.Ş.

PULSIUNE DE DISTRUGERE

G.: Destruktionstrieb. — *F.:* pulsion de destruction. — *E.:* destructive instinct. — *S.:* instinto destructivo *sau* destructor. — *I.:* istinto *sau* pulsione di distruzione. — *P.:* impulso destrutivo *sau* pulsão destrutiva.

● ***Termen folosit de Freud pentru a desemna pulsiunile de moarte dintr-o perspectivă apropiată de experienţa biologică şi psihologică. Uneori, extensiunea lui este aceeaşi cu***

***cea a termenului* pulsiune de moarte, *dar, mai frecvent, el califică pulsiunea de moarte în măsura în care ea este orientată spre lumea exterioară. În acest sens, mai specific, Freud foloseşte de asemenea termenul* pulsiune agresivă* (Aggressionstrieb).**

■ Noţiunea *pulsiune de moarte* a fost introdusă în *Dincolo de principiul plăcerii* (*Jenseits des Lustprinzips*, 1920); într-un registru evident speculativ, dar începînd cu acest text, Freud este preocupat să-i constate efectele în experienţă. De asemenea, în textele ulterioare el vorbeşte adesea de *pulsiune de distrugere*, ceea ce îi permite să marcheze mai exact scopul pulsiunilor de moarte.

Cum pulsiunile de moarte acţionează „în mod esenţial în tăcere", după spusele lui Freud, şi nu pot să fie recunoscute decît dacă acţionează în afară, înţelegem că termenul *pulsiune de distrugere* le califică efectele cele mai accesibile, cele mai manifeste. Pulsiunea de moarte este deturnată de la persoana proprie, din cauza investirii acesteia de către libidoul narcisic, şi se îndreaptă spre lumea exterioară prin intermediul musculaturii; ea „...se manifestă acum — fără îndoială, doar parţial — ca *pulsiune de distrugere*, dirijată împotriva lumii şi a altor fiinţe vii" (1).

În alte texte, acest sens restrictiv de pulsiune de distrugere în raport cu pulsiunea de moarte nu este tot atît de bine precizat, Freud incluzînd în pulsiunea de distrugere şi autodistrugerea (*Selbstdestruktion*) (2). În ce priveşte termenul *pulsiune agresivă*, el este rezervat pentru distrugerea îndreptată spre exterior.

(1) FREUD (S.). *Das Ich und das Es*, 1923. G.W., XIII, 269; S.E., XIX, 41; F., 197.
(2) Cf. FREUD (S.). *Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1932. G.W., XV, 112; S.E., XXII, 106; F., 144.

V.Ş.

PULSIUNE DE DOMINAŢIE

G.: Bemächtigungstrieb. — *F.:* pulsion d'emprise. — *E.:* instinct to master (*sau* for mastery). — *S.:* instinto de dominio. — *I.:* istinto *sau* pulsione d'impossessamento. — *P.:* impulso *sau* pulsão de apossar-se.

● ***Termen utilizat în cîteva ocazii de Freud, fără ca semnificaţia lui să poată fi precis codificată. Freud înţelege prin acest termen o pulsiune nonsexuală, care nu se uneşte decît secundar cu sexualitatea şi al cărei scop este de a domina obiectul prin forţă.***

■ Termenul *Bemächtigungstrieb* este greu de tradus (α). Termenii *pulsion de maîtrise* (pulsiune de stăpînire) sau *instinct de possession* (instinct de posesiune) la care s-a recurs nu par să fie suficient de adecvaţi: stăpînire (*maîtrise*) evocă o dominare controlată, iar posesia (*possession*) ideea unui bun care trebuie conservat, în timp ce *sich bemächtigen* înseamnă a pune stăpînire sau a domina prin forţă. Ni s-a părut că, folosind *pulsion d'emprise* (β), respectăm mai bine această nuanţă.

Ce înseamnă pentru Freud această pulsiune? Cercetarea terminologică permite precizarea schematică a două concepţii:

1° În textele anterioare studiului *Dincolo de principiul plăcerii* (*Jenseits des Lustprinzips*, 1920), *Bemächtigungstrieb* e descris ca o pulsiune nonsexuală, care nu se uneşte decît secundar cu sexualitatea; ea este de la început îndreptată spre obiectul exterior şi constituie singurul element prezent în cruzimea originară a copilului.

Freud invocă pentru prima oară o asemenea pulsiune în *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii* (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905): originea cruzimii infantile raportată la o pulsiune de dominaţie care nu urmăreşte iniţial suferinţa celuilalt, ci pur şi simplu nu ţine seama de ea (fază anterioară atît milei, cît şi sadismului) (1 *a*); ea este independentă de sexualitate, „...deşi se poate uni cu ea într-un stadiu precoce graţie unei anastomoze apropiate de punctele lor de origine" (1 *b*).

În *Predispoziţia la nevroza obsesională* (*Die Disposition zur Zwangsneurose*, 1913), este vorba de pulsiunea de dominaţie în legătură cu cuplul activitate–pasivitate*, care predomină în stadiul sadic-anal*: în timp ce pasivitatea se bazează pe erotismul anal, „...activitatea se datorează pulsiunii de dominaţie în sens larg, pulsiune pe care o desemnăm sub numele de sadism, cînd o întîlnim în serviciul pulsiunii sexuale" (2).

În ediţia din 1915 a celor *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii*, reluînd problema activităţii şi pasivităţii în stadiul sadic-anal, Freud atribuie musculaturii rolul de suport al pulsiunii de dominaţie.

În sfîrşit, în *Pulsiuni şi destine ale pulsiunilor* (*Triebe und Triebschicksale*, 1915), în care prima teză freudiană asupra sado-masochismului* este clar dezvoltată, primul scop al „sadismului" este definit ca supunerea şi dominarea prin violenţă (*Überwältigung*) a obiectului. Producerea suferinţei nu aparţine scopului originar; scopul de a produce durere şi unirea cu sexualitatea apar o dată cu transformarea în masochism: sadismul în sensul erogen al termenului este efectul unei devieri secunde, cea a masochismului asupra obiectului.

2° O dată cu *Dincolo de principiul plăcerii* şi introducerea noţiunii de pulsiune de moarte*, problema unei pulsiuni de dominaţie specifice se pune diferit.

Geneza sadismului este descrisă ca o derivare spre obiect a pulsiunii de moarte, care, la origine, vizează distrugerea subiectului însuşi: „Nu este oare legitim să presupunem că acest sadism este, la drept vorbind, o pulsiune de moarte care a fost respinsă de la nivelul eului sub influenţa libidoului narcisic, în aşa fel încît ea nu devine manifestă decît raportîndu-se la obiect? El intră atunci în serviciul funcţiei sexuale" (3 *a*).

În privinţa scopului masochismului şi sadismului — concepute din acel moment ca avataruri ale pulsiunii de moarte —, accentul nu mai este pus pe dominaţie, ci pe distrugere.

Ce se întîmplă cu dominarea ce trebuie asigurată asupra obiectului? Ea nu mai este legată de o pulsiune specifică; ea apare ca o formă pe care o poate lua pulsiunea de moarte atunci cînd aceasta „intră în serviciul" pulsiunii sexuale: „În stadiul organizării orale a libidoului, dominaţia în dragoste (*Liebesbemächtigung*) coincide încă cu aneantizarea obiectului; mai tîrziu, pulsiunea sadică se separă şi, în final, în stadiul instaurării primatului genital orientat spre reproducere, ea îşi asumă funcţia de a domina obiectul sexual în măsura în care acest lucru este necesar îndeplinirii actului sexual" (3 *b*).

*

Pe de altă parte, trebuie notat că, alături de termenul *Bemächtigung*, întîlnim destul de frecvent termenul *Bewältigung*, înrudit ca semnificaţie. Acest ultim cuvînt, pe care ne propunem să-l traducem prin *„maîtrise"*, este de cele mai multe ori folosit de Freud pentru a desemna controlarea excitaţiei, fie ea de origine pulsională sau externă, legarea

ei (*vezi:* Legare) (γ). Totuşi, diferenţierea terminologică nu este absolut riguroasă, iar din punct de vedere al teoriei analitice există mai mult decît un punct de trecere între dominaţia asupra obiectului şi controlul excitaţiei. Astfel, în *Dincolo de principiul plăcerii*, pentru a explica repetiţia din jocul copilului, ca şi pe aceea din nevroza traumatică, între alte ipoteze Freud o avansează pe cea după care s-ar putea „...atribui această tendinţă unei pulsiuni de dominaţie..." (3 *c*). Aici, dominaţia asupra obiectului (aceasta fiind, în formă simbolică, în întregime la dispoziţia subiectului) corespunde legării amintirii traumatice şi energiei care o investeşte.

*

Unul dintre puţinii autori care a încercat să utilizeze cele cîteva indicaţii date de Freud cu privire la termenul *Bemächtigungstrieb* a fost Ives Hendrick, care, într-o serie de articole, a reluat problema în cadrul unei psihologii genetice a eului inspirată din cercetările asupra învăţării (*learning*). Schematic, tezele sale se pot rezuma astfel:

1) Există un *instinct to master*, nevoia de a stăpîni mediul, pe care psihanaliştii l-au neglijat în beneficiul mecanismelor de căutare a plăcerii. Este vorba de o „pulsiune înnăscută de a face şi de a învăţa cum să faci" (4 *a*).

2) Această pulsiune este la origine asexuală; ea poate fi libidinizată secundar, în alianţa ei cu sadismul;

3) Ea comportă o plăcere specifică, plăcerea de a exercita cu succes o funcţie: „...o plăcere primară este căutată în funcţionarea eficientă a sistemului nervos central pentru îndeplinirea funcţiilor integrate ale eului, ceea ce permite individului să controleze sau să schimbe mediul" (5 *a*).

4) De ce s-ar vorbi de *instinct* de dominare şi nu s-ar considera eul ca o organizare care procură forme de plăcere care nu sînt gratificări instinctuale? Pentru că autorul înţelege „...să stabilească un concept care explică ce forţe fac să funcţioneze eul" (6) şi „...să definească eul în termeni de instinct" (4 *b*) şi pentru că, pe de altă parte, este vorba, după el, de „...un instinct definit psihanalitic ca sursă biologică de tensiuni determinînd scheme (*patterns*) specifice de acţiune" (5 *b*).

O asemenea concepţie nu este fără legătură cu sensul pulsiunii de dominaţie, aşa cum am încercat să-l scoatem în evidenţă pe baza scrierilor lui Freud; dar aici este vorba de o dominaţie de gradul doi, care constă dintr-un control progresiv adaptat al acţiunii înseşi.

Freud n-a fost străin de această idee a stăpînirii propriului corp, a unei tendinţe primare de dominare de sine, evocînd pentru aceasta „...eforturile copilului care vrea să devină stăpînul (*Herr werden*) propriilor membre" (7).

▲ (α) În traducerile franceze, izolarea conceptului este chiar dificilă, acelaşi termen fiind tradus diferit.

(β) Traducere deja adoptată de B. Grunberger (8).

(γ) Pentru asemenea utilizări ale lui *Bewältigung*, cf. de exemplu un anumit număr de texte ale lui Freud (9). Mai întîlnim şi termeni ca *bändigen* (a domoli, a domestici), *Triebbeherrschung* (dominare asupra pulsiunii) (10).

(1) FREUD (S.). *a)* Cf. G.W., V, 93–4; S.E., VII, 192–3; F., 89. — *b)* G.W., V, 94; S.E., VII, 193, n. 1; F., 89.
(2) FREUD (S.). G.W., VIII, 448; S.E., XII, 322; F., 443.
(3) FREUD (S.). *a)* G.W., XIII, 58; S.E., XVIII, 54; F., 62. — *b)* G.W., XIII, 58; S.E., XVII, 54; F., 62. — *c)* G.W., XIII, 14; S.E., XVIII, 16; F., 15.
(4) HENDRICK (I.). „Instinct and the Ego During Infancy", 1942, in *Psychoanalytic Quarterly*, XI, 40.

(5) HENDRICK (I.). „Work and the Pleasure Principle", 1943, in *Psychoanalytic Quarterly*, XII. — *a)* 311. — *b)* 314.
(6) HENDRICK (I.). The Discussion of the „Instinct to Master", 1943, in *Psychoanalytic Quarterly*, XII, 563.
(7) FREUD (S.). *Triebe und Triebschicksale*, 1915. G.W., X, 223; S.E., XIV, 130; F., 49.
(8) GRUNBERGER (B.). In *RFP*, 1960, 24, nr. 2, 143.
(9) Cf. de exemplu FREUD (S.). *Über die Berechtigung, von der Neurasthenie einen bestimmten Symptomenkomplex als „Angstneurose" abzutrennen*, 1895. G.W., I, 336 şi 338; S.E., III, 110 şi 112. *Zur Einführung des Narzißmus*, 1914. G.W., X, 152; S.E., IV, 85–6. *Aus der Geschichte einer infantilen Neurose*, 1918. G.W., XII, 83–4; S.E., XVII, 54–5; F., 364.
(10) Cf. FREUD (S.). *Die endliche und die unendliche Analyse*, 1937. G.W., XVI, 69 şi 74; S.E., XXIII, 225 şi 229–30; F., 12.

V.Ş.

PULSIUNE PARŢIALĂ

G.: Partialtrieb. — *F.:* pulsion partielle. — *E.:* component (*sau* partial) instinct. — *S.:* instinto parcial. — *I.:* istinto *sau* pulsione parziale. — *P.:* impulso *sau* pulsão parcial.

● ***Prin acest termen, se desemnează elementele ultime la care ajunge psihanaliza în analiza sexualităţii. Fiecare dintre aceste elemente se defineşte printr-o sursă (de exemplu, pulsiune orală, pulsiune anală) şi un scop (de exemplu, pulsiunea de a vedea, pulsiunea de a domina).***

Termenul „parţial" nu înseamnă numai că pulsiunile parţiale sînt specii aparţinînd clasei pulsiunii sexuale în generalitatea sa; el trebuie luat mai ales în sens genetic şi structural: pulsiunile parţiale funcţionează mai întîi independent şi tind să se unească în diferite organizări libidinale.

■ Freud s-a arătat întotdeauna critic faţă de orice teorie a instinctelor sau a pulsiunilor care conduce la stabilirea unui catalog postulînd tot atîtea pulsiuni cîte tipuri de activităţi cunoscute există; de exemplu, invocarea unui „instinct gregar" pentru a explica viaţa în comunitate. În ceea ce-l priveşte, el distinge doar două mari feluri de pulsiuni: pulsiunile sexuale şi pulsiunile de autoconservare sau, într-o a doua concepţie, pulsiunile de viaţă şi pulsiunile de moarte.

Cu toate acestea, încă de la prima ediţie a celor *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii* (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905), el introduce noţiunea de pulsiune parţială. În această diferenţiere a activităţii sexuale, îl călăuzeşte preocuparea de a găsi *componente* pe care se străduieşte să le coreleze cu surse organice şi să le definească prin scopuri specifice.

Pulsiunea sexuală în ansamblul ei poate fi analizată într-un număr de pulsiuni parţiale: cea mai mare parte pot fi uşor raportate la o zonă erogenă determinată (α); altele se definesc mai degrabă prin scopul lor (de exemplu, pulsiunea de dominaţie*), deşi li s-ar putea atribui o sursă somatică (musculatura, în exemplul dat).

Jocul pulsiunilor parţiale poate fi observat la copil în activităţile sexuale parcelare („perversitate polimorfă"), iar la adult sub formă de plăceri preliminare actului sexual şi în perversiuni.

Conceptul de pulsiune parţială este corelativ celui de întreg, de organizare. Analiza unei organizări* sexuale pune în evidenţă pulsiunile care se integrează în ea. Opoziţia are un aspect genetic, teoria freudiană presupunînd că pulsiunile funcţionează mai întîi în stare anarhică, pentru a se organiza ulterior (β).

În prima ediţie a celor *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii*, Freud admite că sexualitatea se organizează doar la pubertate, ceea ce înseamnă în consecinţă că ansamblul activităţilor sexuale infantile este definit prin jocul neorganizat al pulsiunilor parţiale.

Ideea de organizare pregenitală infantilă duce la plasarea şi mai precoce a acestei faze de joc liber al pulsiunilor parţiale, fază autoerotică „...în care fiecare pulsiune parţială, fiecare pentru sine, îşi caută satisfacerea plăcerii (*Lustbefriedigung*) în corpul propriu" (1) (*vezi:* Autoerotism).

▲ (α) „Nu vedeţi că multitudinea pulsiunilor trimite la multitudinea organelor erogene?" Scrisoare a lui Freud către Oskar Pfister din 9 octombrie 1918 (2).

(β) Cf. de exemplu acest pasaj al lui Freud din *„Psihanaliză" şi „teoria libidoului"* (*„Psychoanalyse" und „Libidotheorie"*, 1923): „pulsiunea sexuală, a cărei manifestare dinamică în viaţa psihică poate fi numită libido, se compune din pulsiuni parţiale în care ea se poate din nou descompune şi care nu se unesc decît progresiv în organizări determinate [...]. Diferitele pulsiuni parţiale tind mai întîi independent unele de altele spre satisfacere, dar, în cursul dezvoltării, ele se unifică şi se integrează din ce în ce mai mult. Ca prim stadiu de organizare (pregenitală), poate fi recunoscută organizarea orală" (3).

(1) FREUD (S.). *Die Disposition zur Zwangsneurose*, 1913. G.W., VIII, 446; S.E., XII, 321; F., in *RFP*, 1929, III, 3, 441.
(2) Citat în JONES (E.). *Sigmund Freud, Life and Work*, Hogarth Press, Londra, 1955. E., II, 506; F., PUF, Paris, II, 479.
(3) FREUD (S.). G.W., XIII, 220; S.E., XVIII, 244.

V.Ş.

PULSIUNE SEXUALĂ

G.: Sexualtrieb. — *F.:* pulsion sexuelle. — *E.:* sexual instinct. — *S.:* instinto sexual. — *I.:* istinto *sau* pulsione sessuale. — *P.:* impulso *sau* pulsão sexual.

● ***Presiune internă căreia psihanaliza îi dă un cîmp de acţiune mult mai larg decît cel al activităţii sexuale în sensul curent al termenului. În cazul ei, se verifică perfect anumite caracteristici ale pulsiunii, care o deosebesc de instinct: obiectul ei nu este biologic predeterminat, modalităţile de satisfacere (scopuri) sînt variabile, mai exact legate de funcţionarea unor zone corporale determinate (zone erogene), dar susceptibile să însoţească activităţile cele mai variate pe care se sprijină. Această diversitate a surselor somatice ale excitaţiei sexuale presupune că pulsiunea sexuală nu e de la început unificată; ea este mai întîi fărîmiţată în pulsiuni parţiale* a căror satisfacere este locală (plăcere de organ*).***

Psihanaliza arată că pulsiunea sexuală este, la om, strîns legată de un joc de reprezentări sau fantasme care o determină. Ea se organizează sub primatul genitalităţii doar la capătul unei evoluţii complexe şi aleatorii şi numai astfel ea regăseşte fixitatea şi finalitatea manifeste ale instinctului.

Din punct de vedere economic, Freud postulează existenţa unei energii unice în vicisitudinile pulsiunii sexuale: libidoul*.

Din punct de vedere dinamic, Freud vede în pulsiunea sexuală un pol necesarmente prezent al conflictului psihic: ea este obiectul privilegiat al refulării în inconştient.

■ Definiţia noastră pune în evidenţă revoluţia realizată de psihanaliză în privinţa ideii unui „instinct sexual", atît în ce priveşte sfera, cît şi în ce priveşte conţinutul noţiunii (*vezi:* Sexualitate). Această răsturnare vizează atît noţiunea de sexualitate, cît şi cea de pulsiune. Critica concepţiei „populare" sau „biologice" a sexualităţii (1) îl determină pe Freud să pună în evidenţă aceeaşi „energie", libidoul*, în fenomene dintre cele mai diverse şi adesea foarte îndepărtate de actul sexual; această concluzie coincide cu stabilirea diferenţei fundamentale dintre instinct şi pulsiune la om. Din această perspectivă, putem spune: concepţia freudiană a pulsiunii, elaborată pornind de la studierea sexualităţii umane, nu se verifică plenar decît în cazul pulsiunii sexuale (*vezi:* Pulsiune, Instinct, Anaclisis, Pulsiune de autoconservare).

Freud a susţinut pe parcursul întregii sale opere că refularea vizează preferenţial pulsiunea sexuală; în consecinţă, îi acordă un rol major în conflictul psihic*, lăsînd totuşi deschisă problema motivelor fundamentale ale unui asemenea privilegiu. „Teoretic, nimic nu ne împiedică să credem că orice exigenţă pulsională, oricare ar fi ea, poate provoca aceleaşi refulări cu consecinţele lor; dar observaţia ne arată invariabil, ori de cîte ori sîntem în situaţia să analizăm lucrurile, că excitaţiile care joacă acest rol patogen au ca sursă pulsiunile parţiale ale sexualităţii" (2) (*vezi:* Seducţie, Complex Œdip, Efect retroactiv).

Pulsiunea sexuală, opusă de Freud, în prima teorie a pulsiunilor, pulsiunilor de autoconservare, este asimilată, în ultimul dualism, cu pulsiunile de viaţă* sau Erosul*. În timp ce în primul dualism ea era forţa supusă exclusiv principiului plăcerii, dificil „educabilă", funcţionînd după legile procesului primar şi ameninţînd neîncetat din interior echilibrul aparatului psihic, ea devine, sub numele de pulsiune de viaţă, o forţă care tinde la „legarea"*, la constituirea şi menţinerea de unităţi vitale; în schimb, pulsiunea de moarte, antagonică ei, funcţionează după principiul descărcării totale.

O asemenea schimbare poate fi cu greu înţeleasă în afara ansamblului remanierii noţionale realizate de Freud după 1920 (*vezi:* Pulsiune de moarte, Eu, Legare).

(1) Cf. FREUD (S.), *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905, G.W., V, 33; S.E., VII, 135; F., 17.
(2) FREUD (S.), *Abriß der Psychoanalyse*, 1938, G.W., XVII, 112; S.E., XXIII, 186; F., 55–6.

V.Ş.

PULSIUNI DE AUTOCONSERVARE

G.: Selbsterhaltungstriebe. — *F.:* pulsions d'auto-conservation. — *E.:* instincts of self-preservation. — *S.:* instintos de autoconservación. — *I.:* istinti *sau* pulsioni d'autoconservazione. — *P.:* impulsos *sau* pulsões de autoconservação.

● ***Termen prin care Freud desemnează ansamblul nevoilor legate de funcţiile corporale necesare conservării vieţii individului şi al căror prototip îl constituie foamea.***

Pulsiunile de autoconservare sînt opuse de Freud pulsiunilor sexuale în cadrul primei sale teorii a pulsiunilor.

■ Termenul *pulsiune de autoconservare* nu apare la Freud decît în 1910, ideea de a opune pulsiunilor sexuale un alt tip de pulsiuni fiind anterioară. Ea este într-adevăr implicită în afirmaţiile lui Freud din *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii* (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905), afirmaţii privind sprijinirea sexualităţii pe alte funcţii somatice

(*vezi:* Anaclisis); de exemplu, la nivel oral, plăcerea sexuală îşi găseşte suportul în activitatea de nutriţie: „Satisfacerea zonei erogene era asociată la început cu satisfacerea nevoii de hrană" (1 *a*); în acelaşi context, Freud mai vorbeşte de „pulsiunea de alimentare" (1 *b*).

În 1910, Freud enunţă opoziţia care va rămîne centrală în prima teorie a pulsiunilor: „De o importanţă cu totul specială [...] este opoziţia incontestabilă dintre pulsiunile care servesc sexualităţii, obţinerii plăcerii sexuale, şi celelalte, care au ca scop autoconservarea individului, pulsiunile eului: toate pulsiunile organice active în psihicul nostru pot fi împărţite, după cuvintele poetului, în «Foame» sau «Dragoste»" (2). Acest dualism presupune două aspecte corelative evidenţiate de Freud în textele acestei perioade: sprijinirea pulsiunilor sexuale pe pulsiunile de autoconservare şi rolul determinant al opoziţiei lor în conflictul* psihic. Un exemplu cum ar fi cel al tulburărilor de vedere din isterie ilustrează acest dublu aspect: acelaşi organ, ochiul, este suportul a două tipuri de activităţi pulsionale; el va fi, în cazul unui conflict între ele, şi locul simptomului.

În ce priveşte rolul anaclisisului, cititorul va trebui să se raporteze la comentariul nostru privind acest termen. În privinţa modului în care cele două mari tipuri de pulsiuni ajung să se opună în conflictul defensiv, unul dintre pasajele cele mai explicite figurează în *Formulări asupra celor două principii de funcţionare psihică* (*Formulierungen über die zwei Prinzipien des psychischen Geschehens*, 1911). În măsura în care nu se pot satisface decît cu un obiect real, pulsiunile eului efectuează foarte repede trecerea de la principiul plăcerii la principiul realităţii*, devenind chiar agenţi ai realităţii şi opunîndu-se astfel pulsiunilor sexuale ce se pot satisface fantasmatic şi rămîn mai mult timp doar sub dominaţia principiului plăcerii*; „O parte esenţială a predispoziţiei psihice la nevroză provine din întîrzierea cu care pulsiunea sexuală acceptă realitatea" (3).

O asemenea concepţie este concentrată în ideea enunţată uneori de Freud: conflictul dintre pulsiunile sexuale şi pulsiunile de autoconservare furnizează cheia înţelegerii nevrozei de transfer (*vezi pentru acest punct comentariul nostru referitor la:* Pulsiunea eului).

*

Freud nu şi-a propus niciodată să facă o expunere de ansamblu despre diferitele pulsiuni de autoconservare; cînd se referă la ele, le tratează fie global, fie luînd ca model privilegiat foamea. Totuşi el pare să admită existenţa a numeroase pulsiuni de autoconservare, tot atît de numeroase cîte funcţii organice există (nutriţie, defecaţie, urinare, activitate musculară, vedere etc.).

Opoziţia freudiană dintre pulsiunile sexuale şi pulsiunile de autoconservare poate pune în discuţie legitimitatea folosirii aceluiaşi termen *Trieb* pentru a le desemna atît pe unele, cît şi pe celelalte. Să notăm mai întîi că, atunci cînd Freud tratează problema pulsiunii în general, el se referă mai mult sau mai puţin explicit la pulsiunea sexuală, atribuindu-i trăsături ca variabilitatea scopului şi contingenţa obiectului. Pentru „pulsiunile" de autoconservare, dimpotrivă, căile de acces sînt preformate, şi obiectul care satisface este de la început determinat; pentru a relua o formulare a lui Max Scheler, foamea sugarului implică o „intuiţie a valorii hranei" (4). Pulsiunile de autoconservare indică sexualităţii calea spre obiect, aşa cum o arată concepţia freudiană cu privire la alegerea de obiect prin anaclisis*. Această diferenţă este, fără îndoială, aceea care-l conduce pe Freud să folosească de mai multe ori termenul *nevoie* (*Bedürfnis*) pentru a desemna pulsiunile de autoconservare (5 *a*). Nu putem, din acest punct de vedere, decît să subliniem artificialitatea intenţiei de a stabili, într-o perspectivă genetică, un paralelism strict între

funcţiile de autoconservare şi pulsiunile sexuale, atît unele, cît şi celelalte supunîndu-se mai întîi principiului plăcerii înainte de a se supune progresiv principiului realităţii. Într-adevăr, se poate spune că pulsiunile de autoconservare pot fi situate de la început de partea principiului realităţii, în timp ce pulsiunile sexuale se situează de partea principiului plăcerii.

Remanierile succesive aduse de Freud teoriei pulsiunilor îl vor obliga la situarea diferită a pulsiunilor de autoconservare. Vom nota mai întîi că, în aceste tentative de reclasificare, termenii *pulsiuni ale eului* şi *pulsiuni de autoconservare,* care iniţial coincideau, primesc sensuri diferite. În ce priveşte pulsiunile eului, adică natura energiei pulsionale care este în serviciul instanţei eului, trimitem cititorul la comentariile articolelor: Pulsiunile eului, Libido al eului–libido obiectal, Eu. În ce priveşte funcţiile de autoconservare, concluziile se pot schematiza astfel:

1° O dată cu introducerea narcisismului (1915), pulsiunile de autoconservare rămîn opuse pulsiunilor sexuale, deşi acestea sînt subdivizate după cum ele vizează obiectul exterior (libido obiectal) sau eul (libido al eului).

2° Între anii 1915–1920, cînd Freud realizează o „aparentă apropiere de vederile lui Jung" (5 *b*) şi este tentat să adopte ideea unui monism pulsional, pulsiunile de autoconservare tind să fie considerate un caz particular al iubirii de sine sau al libidoului eului.

3° După 1920, este introdus un nou dualism, cel al pulsiunilor de moarte* şi al pulsiunilor de viaţă*. Într-o primă etapă (6), Freud va ezita în privinţa situării pulsiunilor de autoconservare, clasîndu-le mai întîi în grupa pulsiunilor de moarte; ele n-ar constitui decît deturnări ale pulsiunilor de moarte, exprimînd faptul că „organismul nu vrea să moară decît în felul lui" (7); el rectifică curînd această idee, şi va vedea în conservarea individului un caz particular al pulsiunilor de viaţă.

În continuare, el va menţine acest ultim punct de vedere: „Opoziţia dintre pulsiunea de autoconservare şi pulsiunea de conservare a speciei, ca şi opoziţia dintre iubirea de eu şi iubirea de obiect trebuie situate în interiorul Erosului" (8).

(1) FREUD (S.). *a)* G.W., V, 82; S.E., VII, 181–2; F., 74. — *b)* G.W., V, 83; S.E., VII, 182; F., 76.
(2) FREUD (S.). *Die psychogene Sehstörung in psychoanalytischer Auffassung*, 1910. G.W., VIII, 97–8; S.E., XI, 214.
(3) FREUD (S.). G.W., VIII, 235; S.E., XII, 223.
(4) SCHELER (M.). *Wesen und Formen der Sympathie*, 1913. F., 295.
(5) Cf. FREUD (S.). *„Psychoanalyse" und „Libidotheorie"*, 1923. — *a)* G.W., XIII, 221; S.E., XVIII, 245. — *b)* G.W., XIII, 231–2; S.E., XVIII, 257.
(6) Cf. FREUD (S.). *Jenseits des Lustprinzips*, 1920. *Passim.*
(7) FREUD (S.). G.W., XIII, 41; S.E., XVIII, 39; F., 45.
(8) FREUD (S.). *Abriß der Psychoanalyse*, 1938. G.W., XVII, 71; S.E., XXIII, 148; F., 8.

V.Ş.

PULSIUNI DE MOARTE

G.: Todestriebe. — *F.:* pulsions de mort. — *E.:* death instincts. — *S.:* instintos de muerte. — *I.:* istinti *sau* pulsioni di morte. — *P.:* impulsos *sau* pulsões de morte.

● ***În cadrul ultimei teorii freudiene a pulsiunilor, desemnează o categorie fundamentală de pulsiuni care se opun pulsiunilor de viaţă şi care tind la reducerea completă a tensiunilor, adică la readucerea fiinţei vii la starea anorganică.***

Îndreptate mai întîi spre interior şi tinzînd la autodistrugere, pulsiunile de moarte sînt secundar dirijate spre exterior, manifestîndu-se în acest caz sub forma pulsiunii agresive sau de distrugere.

■ Noţiunea de pulsiune de moarte, introdusă de Freud în *Dincolo de principiul plăcerii* (*Jenseits des Lustprinzips*, 1920) şi constant reafirmată de el pînă la sfîrşitul operei, nu a reuşit să se impună discipolilor şi posterităţii în aceeaşi măsură ca majoritatea aporturilor sale conceptuale; ea rămîne una dintre noţiunile cele mai controversate. Pentru a-i sesiza sensul, nu este suficientă, după părerea noastră, raportarea la tezele freudiene care vorbesc despre ea, după cum nu este suficientă identificarea în clinică a manifestărilor ce par a fi cele mai apte să justifice această ipoteză speculativă; este necesar în plus să o raportăm la evoluţia gîndirii freudiene şi să vedem cărei necesităţi îi corespunde introducerea conceptului în cadrul unei remanieri generale a concepţiei sale (răscrucea anilor 1920). Numai o asemenea apreciere ne-ar permite să regăsim, dincolo de enunţurile explicite ale lui Freud şi chiar dincolo de sentimentul său de inovare radicală, exigenţa exprimată de noţiune, exigenţă care-şi găsise deja locul, sub alte forme, în modelele anterioare.

*

Să rezumăm mai întîi tezele lui Freud privitoare la noţiunea de pulsiune de moarte. Ea reprezintă tendinţa fundamentală a oricărei fiinţe vii de a reveni la starea anorganică. „Astfel, dacă admitem că fiinţa vie a apărut ulterior anorganicului şi s-a ivit din el, pulsiunea de moarte este în concordanţă cu formula [...] după care o pulsiune tinde să se întoarcă la o stare anterioară" (1 *a*). Din această perspectivă, „oricare fiinţă vie moare în mod necesar din cauze interne" (2 *a*). La fiinţele pluricelulare, „...libidoul întîlneşte pulsiunea de moarte sau de distrugere care domină în ele şi care tinde să dezintegreze acest organism celular şi să conducă fiecare organism elementar (fiecare celulă) la starea de stabilitate anorganică [...]. El are menirea să facă inofensivă această pulsiune distructivă şi să se debaraseze de ea, deviind-o în mare parte spre exterior, dirijînd-o împotriva obiectelor lumii exterioare pe nu mult timp cu ajutorul unui sistem organic particular, musculatura. Această pulsiune se numeşte atunci pulsiune de distrugere, pulsiune de dominaţie, voinţă de putere. O parte a acestei pulsiuni este plasată direct în serviciul funcţiei sexuale, caz în care ea are de jucat un rol important. Acesta e sadismul propriu-zis. O altă parte nu urmează această deplasare spre exterior; ea rămîne în organism, unde este legată libidinal [...]. În ea trebuie să recunoaştem masochismul originar, erogen" (3 *a*).

În dezvoltarea libidinală a individului, Freud a reuşit să descrie jocul combinat al pulsiunii de viaţă şi al pulsiunii de moarte atît în forma sadică (2 *c*), cît şi în forma sa masochistă (3 *b*).

Pulsiunile de moarte se înscriu într-un nou dualism, în care ele se opun pulsiunilor de viaţă (Eros*), care din acel moment vor subsuma ansamblul pulsiunilor definite de Freud anterior (*vezi:* Pulsiuni de viaţă; Pulsiune sexuală; Pulsiuni de autoconservare; Pulsiuni ale eului). În conceptualizarea freudiană, pulsiunile de moarte apar deci ca un tip total nou de pulsiuni, care nu-şi găsea locul în clasificările precedente (sadismul* şi masochismul*, de exemplu, erau explicate printr-un joc complex de pulsiuni cu finalitate total pozitivă) (4 *a*); în acelaşi timp însă, Freud vede în ele pulsiunile prin excelenţă în măsura în care, în ele, caracterul repetitiv al pulsiunii se realizează în mod privilegiat.

*

Care sînt motivele cele mai evidente care-l conduc pe Freud să afirme existenţa unei pulsiuni de moarte?

1) Luarea în considerare, în registre foarte diverse, a fenomenelor de repetiţie (*vezi:* Compulsiune la repetiţie) ce pot fi cu dificultate reduse la căutarea unei satisfacţii libidinale sau la o simplă tentativă de a domina experienţele neplăcute. Freud vede aici marca „demonicului", a unei forţe irepresibile, independente de principiul plăcerii şi susceptibile chiar să i se opună. Pornind de la această noţiune, Freud ajunge la ideea unui caracter regresiv al pulsiunii, idee care, urmărită sistematic, îl determină să vadă în pulsiunea de moarte pulsiunea prin excelenţă.

2) Importanţa pe care o capătă în experienţa psihanalitică noţiunile de ambivalenţă*, agresivitate*, sadism şi masochism aşa cum se degajă, de exemplu, din clinica nevrozei obsesionale şi a melancoliei.

3) De la bun început, ura i s-a părut lui Freud, din punct de vedere metapsihologic, imposibil de dedus din pulsiunile sexuale. El nu-şi va însuşi niciodată teza după care „...tot ceea ce în dragoste este periculos sau ostil ar trebui atribuit mai degrabă unei bipolarităţi originare a propriei sale fiinţe" (5 *a*). În *Pulsiuni şi destine ale pulsiunilor* (*Triebe und Triebschicksale,* 1915), sadismul şi ura sînt puse în relaţie cu pulsiunile eului: „...adevăratele prototipuri ale relaţiei de ură nu provin din viaţa sexuală, ci din lupta eului pentru conservarea şi afirmarea sa" (4 *b*). Freud vede în ură o relaţie de obiect „mai veche decît dragostea" (4 *c*). Cînd, ca urmare a introducerii narcisismului*, el tinde să şteargă diferenţa dintre pulsiunile sexuale şi pulsiunile eului, făcînd din cele din urmă modalităţi ale libidoului, este de presupus că a considerat că ura poate fi integrată cu dificultate într-un monism pulsional. Problema unui *masochism primar* ridicată începînd cu 1915 (4 *c*) era ca un indicator îndreptat spre polul noului mare dualism pulsional care urma.

Cerinţa dualismului este, după cum se ştie, fundamentală în gîndirea freudiană; ea se manifestă în numeroase aspecte structurale ale teoriei şi se traduce de pildă în noţiunea de pereche de contrarii*. Ea este imperioasă în cazul pulsiunilor, pentru că acestea sînt cele care dau naştere forţelor ce se înfruntă în ultimă instanţă în conflictul psihic* (2 *d*).

*

Ce rol joacă, după Freud, noţiunea de pulsiune de moarte? Să notăm mai întîi că el însuşi subliniază că această noţiune se bazează mai ales pe consideraţii speculative şi că, încetul cu încetul, aproape că i s-a impus de la sine: „La început, am prezentat aceste concepţii numai cu intenţia de a vedea unde duc ele, dar, în cursul anilor, ele ni s-au impus atît de mult, încît n-aş mai putea gîndi altfel acum" (5 *b*). Se pare că mai ales valoarea teoretică a noţiunii şi concordanţa ei cu o anumită viziune asupra pulsiunii l-au făcut pe Freud să susţină teza pulsiunii de moarte, împotriva „rezistenţelor" din mediul psihanalitic şi în ciuda dificultăţilor de a o confirma prin experienţe concrete. Într-adevăr, aşa cum a arătat şi Freud de mai multe ori, faptele demonstrează că poate exista satisfacţie libidinală, satisfacţie sexuală îndreptată spre un obiect sau satisfacţie narcisică chiar în cazurile în care tendinţa de distrugere a unei alte persoane sau de autodistrugere, precum şi furia de distrugere paroxistică sînt foarte evidente (5 *c*). „Nu avem niciodată de a face aici, ca să spunem aşa, cu mişcări pulsionale pure, ci cu combinaţia a două pulsiuni în proporţii variate" (6 *a*). În acest sens, Freud afirmă adesea că pulsiunea de moarte „...se sustrage percepţiei cînd nu este colorată de erotism" (5 *d*).

Aceste dificultăţi apar şi în teoria nevrozelor sau în modelele conflictului: „Atunci cînd putem urmări parcursul mişcărilor pulsionale, acestea se dovedesc a fi derivate ale Erosului. Dacă n-ar fi considerentele menţionate la începutul lucrării *Dincolo de principiul plăcerii* şi implicarea sadismului în Eros, ne-ar fi greu să ne menţinem concepţia dualistă fundamentală" (7 *a*). Într-un text ca *Inhibiţie, simptom şi angoasă* (*Hemmung, Symptom und Angst,* 1926), care reconsideră ansamblul problemei conflictului nevrotic şi a diferitelor lui modalităţi, sîntem de-a dreptul frapaţi de locul redus acordat de Freud opoziţiei celor două mari tipuri de pulsiuni, opoziţie căreia nu-i atribuie nici un rol dinamic. Cînd Freud îşi pune explicit întrebarea (7 *b*) privind relaţia dintre instanţele personalităţii — sine, eu, supraeu — şi cele două categorii de pulsiuni, se observă că problema conflictului dintre instanţe nu se suprapune cu dualismul pulsional; deşi Freud face efortul de a determina rolul celor două pulsiuni în constituirea fiecărei instanţe, cînd este vorba de descrierea modalităţilor de conflict nu reiese rolul presupusei opoziţii dintre pulsiunile de viaţă şi pulsiunile de moarte: „Nu este vorba de a limita una sau alta dintre pulsiunile fundamentale la una din provinciile psihice. Ar trebui să le pot regăsi peste tot" (1 *b*). Deseori, hiatusul dintre noua teorie a pulsiunilor şi noua topică este şi mai evident: conflictul devine un conflict între instanţe, unde *sinele* sfîrşeşte prin a reprezenta ansamblul exigenţelor pulsionale care se opun *eului.* Numai astfel a putut Freud să susţină că, în plan empiric, distincţia dintre pulsiunile eului şi pulsiunile de obiect îşi păstrează valoarea; numai „...speculaţia teoretică ne face să bănuim existenţa a două pulsiuni fundamentale [Eros şi pulsiune de distrugere], care se ascund în spatele pulsiunilor manifeste, pulsiuni ale eului şi pulsiuni de obiect" (8). Constatăm că aici Freud reia (*vezi:* Libido al eului–libido de obiect), chiar în plan pulsional, un model al conflictului anterior eseului *Dincolo de principiul plăcerii,* presupunînd pur şi simplu că fiecăreia dintre cele două forţe prezente care se confruntă („pulsiuni ale eului", „pulsiuni de obiect") îi corespunde o unire* a pulsiunilor de viaţă şi de moarte. În ultimă analiză, sîntem frapaţi de minima schimbare manifestă pe care noua teorie a pulsiunilor o aduce atît în descrierea conflictului defensiv, cît şi în aceea a evoluţiei stadiilor pulsionale (6 *b*).

Dacă Freud afirmă şi menţine pînă la sfîrşitul operei sale noţiunea de pulsiune de moarte, nu este pentru că teoria nevrozelor ar impune-o ca ipoteză. Pe de o parte, acest lucru se întîmplă pentru că noţiunea este produsul unei exigenţe speculative fundamentale pentru Freud, iar, pe de altă parte, pentru că ea pare sugerată inevitabil de insistenţa unor fapte precise, ireductibile, ce au în ochii lui o importanţă crescîndă în observaţia clinică şi în cură: „Dacă considerăm ansamblul tabloului compus de manifestările masochismului imanent al atîtor persoane, reacţia terapeutică negativă şi sentimentul de culpabilitate al nevroticilor, nu ne vom mai putea sprijini pe credinţa că funcţionarea psihică este exclusiv dominată de tendinţa spre plăcere. Aceste fenomene indică într-un mod pe care nu-l putem ignora prezenţa în viaţa psihică a unei forţe pe care o numim, conform scopurilor ei, pulsiune agresivă sau de distrugere şi care considerăm că provine din pulsiunea de moarte imanentă materiei vii" (9).

Acţiunea pulsiunii de moarte poate fi întrevăzută în stare pură atunci cînd tinde să se separe de pulsiunea de viaţă, de exemplu în cazul melancolicului al cărui supraeu apare ca „...o concretizare (*une culture*) a pulsiunii de moarte" (7 *c*).

*

Freud afirmă el însuşi că ipoteza sa, „...deşi se bazează mai ales pe fundamente teoretice, nu este nici pe departe la adăpost de obiecţii teoretice" (5 *e*). Pe această cale a

obiecţiilor teoretice s-au angajat numeroşi analişti, susţinînd, pe de o parte, că *noţiunea* de pulsiune de moarte este inacceptabilă, iar, pe de altă parte, că *faptele* clinice invocate de Freud trebuie interpretate fără a recurge la această noţiune. Foarte schematic, aceste critici pot fi clasificate în funcţie de diferite niveluri:

1) Dintr-un punct de vedere metapsihologic, refuz de a face din reducerea tensiunilor apanajul unui grup determinat de pulsiuni.

2) Tentative de descriere a unei geneze a agresivităţii: fie ca element corelativ, la început, al oricărei pulsiuni, în măsura în care ea se realizează printr-o activitate pe care subiectul o impune obiectului, fie văzînd în agresivitate o reacţie secundară frustrării provocate de obiect.

3) Recunoaşterea importanţei şi autonomiei pulsiunilor agresive, dar fără ca acestea să poată fi raportate la o tendinţă *auto*agresivă; refuzul de a ipostazia, în orice fiinţă vie, cuplul de contrarii: pulsiuni de viaţă–pulsiune de autodistrugere. O ambivalenţă pulsională poate fi afirmată ca existînd de la început, dar opoziţia iubire–ură, aşa cum se manifestă de la început în încorporarea* orală, n-ar putea fi înţeleasă decît în relaţia cu un obiect exterior.

Pe poziţie opusă se situează şcoala Melaniei Klein, care reafirmă cu toată forţa dualismul pulsiunilor de moarte şi a pulsiunilor de viaţă, acordînd chiar un rol major pulsiunilor de moarte încă de la începutul existenţei umane nu numai în măsura în care ele sînt orientate spre obiectul exterior, dar şi în măsura în care acţionează în organism şi induc angoasa de a fi dezintegrat şi anihilat. Ne putem întreba dacă maniheismul kleinian îşi asumă toate semnificaţiile pe care Freud le-a dat acestui dualism. Într-adevăr, cele două tipuri de pulsiuni invocate de Melanie Klein se opun prin scopul lor, dar nu există o diferenţă fundamentală în ce priveşte principiul lor de funcţionare.

*

Dificultăţile pe care urmaşii lui Freud le-au întîmpinat în integrarea noţiunii de pulsiune de moarte ne invită să reflectăm cu privire la ceea ce înţelege Freud prin *Trieb* în ultima sa teorie. Sîntem într-adevăr puşi oarecum în dificultate de utilizarea noţiunii de pulsiune atît pentru a desemna ceea ce, de pildă, Freud a descris ca operînd în sectorul funcţionării sexualităţii umane (*Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii* [*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905]), cît şi pentru desemnarea acestor „fiinţe mitice" pe care el le vede confruntîndu-se nu atît la nivelul conflictului observabil clinic, cît într-o dispută ce depăşeşte individul uman, ele regăsindu-se ascunse, la toate fiinţele vii, chiar cele mai primitive: „...este posibil ca forţele pulsionale care tind să ducă viaţa spre moarte să acţioneze încă de la începuturile acesteia: dar este foarte dificil să le dovedeşti prezenţa, efectele lor fiind mascate de forţele care conservă viaţa" (2 *e*).

Opoziţia celor două pulsiuni fundamentale ar putea fi asemănată cu cea dintre două mari procese vitale: asimilare şi dezasimilare; la limită, s-ar ajunge chiar la „...cuplul de contrarii care domină anorganicul: atracţie şi respingere" (1 *c*). De aceea, acest aspect fundamental, chiar universal, al pulsiunii de moarte este subliniat de Freud în mai multe feluri. El e atestat mai ales prin referirile la concepţii filozofice cum ar fi cele ale lui Empedocle şi Schopenhauer.

Anumiţi traducători francezi au sesizat că ultima teorie a „pulsiunilor" se situează pe un alt plan decît teoriile precedente, fapt indicat prin aceea că preferă să vorbească de *instinct de vie* („instinct de viaţă") şi *instinct de mort* („instinct de moarte"), deşi în alte părţi ale traducerii au ales ca echivalent pentru *Trieb* termenul *pulsion* („pulsiune"). Dar o

asemenea terminologie este criticabilă pentru că termenul *instinct** este rezervat mai degrabă de tradiţie (şi aceasta chiar la Freud) pentru a desemna comportamente preformate şi fixe, susceptibile să fie observate şi analizate, specifice ordinii vitale.

De fapt, ceea ce Freud încearcă să definească explicit prin termenul *pulsiune de moarte* e tot ce poate fi mai fundamental în noţiunea de pulsiune, reîntoarcerea la o stare anterioară şi, în ultimă instanţă, reîntoarcerea la repausul absolut al anorganicului. Dincolo de un tip particular de pulsiune, Freud desemnează aici *principiul* însuşi al oricărei pulsiuni. În legătură cu aceasta, este instructivă constatarea dificultăţilor întîmpinate de Freud în situarea pulsiunii de moarte în raport cu „principiile de funcţionare psihică" pe care le enunţase mai demult şi mai ales în raport cu principiul plăcerii. Astfel, în *Dincolo de principiul plăcerii*, aşa cum o arată şi titlul, pulsiunea de moarte e postulată pornind de la fapte care contrazic principiul amintit, dar, în acelaşi timp, Freud conchide afirmînd că „principiul plăcerii pare a fi, de fapt, în serviciul pulsiunii de moarte" (2 *f*).

Sensibil la această contradicţie, Freud e pus în situaţia să deosebească de principiul plăcerii* principiul Nirvana*; principiul Nirvana, ca principiu economic al reducerii tensiunilor la zero, „este în întregime în serviciul pulsiunii de moarte" (3 *c*). În ce priveşte principiul plăcerii, a cărui definiţie devine în acest caz mai mult calitativă decît economică, el „reprezintă exigenţa libidoului" (3 *d*).

Ne putem întreba dacă introducerea principiului Nirvana, „exprimînd tendinţa pulsiunii de moarte", constituie o inovaţie radicală. S-ar putea demonstra cu uşurinţă că formulările principiului plăcerii date de Freud pe parcursul operei sale confundă două tendinţe: o tendinţă spre descărcarea completă a excitaţiei şi o tendinţă de menţinere a unui nivel constant (homeostazie). Vom nota de altfel că în primul stadiu al construcţiei sale metapsihologice (*Proiect de psihologie* [*Entwurf einer Psychologie*, 1895]) Freud a diferenţiat aceste două tendinţe, vorbind despre un principiu de inerţie* şi arătînd cum se modifică pentru a deveni tendinţă de „a păstra constant nivelul de tensiune" (10).

Distincţia dintre aceste două tendinţe a fost menţinută, în măsura în care ele sînt în relaţie cu două tipuri de energie, liberă şi legată* şi cu două moduri de funcţionare psihică (proces primar*, proces secundar*). Din această perspectivă, în teza pulsiunii de moarte se poate vedea o reafirmare a ceea ce Freud a considerat întotdeauna ca însăşi esenţa inconştientului în ceea ce oferă el ca indestructibil şi dereal. Această reafirmare a ceea ce are mai radical dorinţa inconştientă este corelativă unei mutaţii în funcţia ultimă pe care Freud o atribuie sexualităţii. Sub numele de Eros, ea nu mai este într-adevăr definită ca o forţă explozivă, eminamente perturbatoare, ci ca un principiu de coeziune: „Scopul [Erosului] este de a institui unităţi tot mai mari şi astfel de a menţine: este legarea*; scopul [pulsiunii de distrugere] este, dimpotrivă, de a dizolva asamblările şi de a distruge astfel lucrurile" (1 *d*) (*vezi:* Pulsiuni de viaţă).

*

Chiar dacă în noţiunea de pulsiune de moarte s-ar putea decela un nou avatar al exigenţei fundamentale şi constante a gîndirii freudine, totuşi nu putem să nu subliniem că ea oferă o concepţie nouă: face din tendinţa de distrugere, aşa cum apare de pildă în sado-masochism, un dat ireductibil, este expresia privilegiată a principiului cel mai radical al funcţionării psihice, legînd indisolubil, în măsura în care este „tot ce poate fi mai pulsional", orice dorinţă, agresivă sau sexuală, de dorinţa de moarte.

(1) FREUD (S.). *Abriß der Psychoanalyse*, 1938. — *a)* G.W., XVII, 71; S.E., XXIII, 148–9; F., 8. — *b)* G.W., XVII, 71–2; S.E., XXIII, 149; F., 9. — *c)* G.W., XVII, 71; S.E., XXIII, 149; F., 8–9. — *d)* G.W., XVII, 71; S.E., XXIII, 148; F., 8.

(2) FREUD (S.). *Jenseits des Lustprinzips*, 1920. — *a)* G.W., XIII, 47; S.E., XVIII, 44; F., 51. — *b)* G.W., XIII, 55; S.E., XVIII, 49; F., 57. — *c)* G.W., XIII, 58; S.E., XVIII, 54; F., 62. — *d)* G.W., XIII, 57; S.E., XVIII, 54; F., 61. — *e)* G.W., XIII, 52; S.E., XVIII, 49; F., 56–7. — *f)* G.W., XIII, 69; S.E., XVIII, 63; F., 74.

(3) FREUD (S.). *Das ökonomische Problem des Masochismus*, 1924. — *a)* G.W., XIII, 376; S.E., XX, 163; F., 216. — *b)* G.W., XIII, 377; S.E., XX, 164; F., 217. — *c)* G.W., XIII, 372; S.E., XX, 160; F., 212. — *d)* G.W., XIII, 273; S.E., XX, 160; F., 213.

(4) FREUD (S.). *Triebe und Triebschicksale*, 1915. — *a)* G.W., X, 220 sq.; S.E., XIV, 127 sq.; F., 44 sq. — *b)* G.W., X, 230; S.E., XIV, 138; F., 63. — *c)* G.W., X, 231; S.E., XIV, 139; F., 64. — *d)* G.W., X, 220–1; S.E., XIV, 128; F., 45.

(5) FREUD (S.). *Das Unbehagen in der Kultur*, 1930. — *a)* G.W., XIV, 478; S.E., XXI, 119; F., 55. — *b)* G.W., XIV, 478–9; S.E., XXI, 119; F., 55. — *c)* G.W., XIV, 480; S.E., XXI, 121; F., 56. — *d)* G.W., XIV, 479; S.E., XXI, 120; F., 55. — *e)* G.W., XIV, 480–1; S.E., XXI, 121–2; F., 56.

(6) FREUD (S.). *Hemmung, Symptom und Angst*, 1926. — *a)* G.W., XIV, 155; S.E., XX, 125; F., 48. — *b)* Cf. G.W., XIV, 155; S.E., XX, 124–5; F., 47–8.

(7) FREUD (S.). *Das Ich und das Es*, 1923. — *a)* G.W., XIII, 275; S.E., XIX, 46; F., 203. — *b)* cap. IV, *passim*. — *c)* G.W., XIII, 283; S.E., XIX, 53; F., 211.

(8) FREUD (S.). *Psycho-Analysis*, 1926. G.W., XIV, 302; S.E., XX, 265.

(9) FREUD (S.). *Die endliche und die unendliche Analyse*, 1937. G.W., XVI, 88; S.E., XXIII, 243; F., 28–9.

(10) FREUD (S.). G., 380–1; E., 356–8; F., 316–7.

V.Ş.

PULSIUNI DE VIAŢĂ

G.: Lebenstriebe. — *F.:* pulsions de vie. — *E.:* life instincts. — *S.:* instintos de vida. — *I.:* istinti *sau* pulsioni di vita. — *P.:* impulsos *sau* pulsões de vida.

● ***Categorie mare de pulsiuni pe care Freud, în ultima sa teorie, le opune pulsiunilor de moarte. Ele tind spre constituirea şi menţinerea unor unităţi din ce în ce mai mari. Pulsiunile de viaţă, desemnate şi prin termenul* Eros, *cuprind nu numai pulsiunile sexuale propriu-zise, dar şi pulsiunile de autoconservare.***

■ Marea opoziţie dintre pulsiunile de moarte* şi pulsiunile de viaţă, opoziţie pe care o va susţine pînă la sfîrşitul operei ale, este introdusă de Freud în *Dincolo de principiul plăcerii* (*Jenseits des Lustprinzips*, 1920). Pulsiunile de moarte urmăresc distrugerea unităţilor vitale, egalizarea radicală a tensiunilor şi întoarcerea la starea anorganică, presupusă ca stare de repaus absolut. Pulsiunile de viaţă tind nu doar spre conservarea unităţilor vitale existente, ci şi spre constituirea, pornind de la acestea, a unor unităţi şi mai cuprinzătoare. Există astfel, chiar la nivel celular, o tendinţă „...care caută să provoace şi să menţină coeziunea părţilor substanţei vii" (1 *a*). Această tendinţă este manifestă în organismul individual, în măsura în care el caută să-şi menţină unitatea şi existenţa (pulsiuni de autoconservare*, libido narcisic*). Sexualitatea sub formele sale manifeste se defineşte ea însăşi ca principiu de unire (unire a indivizilor în acuplare, unirea gameţilor în fecundare).

Pulsiunile de viaţă, aşa cum le înţelege Freud, se definesc cel mai limpede în opoziţie cu pulsiunile de moarte: ele se opun unele altora ca două principii ce acţionează şi în lumea fizică (atracţie–respingere) şi care stau la baza fenomenelor vitale (anabolism–catabolism).

Acest nou dualism pulsional presupune cîteva dificultăţi:

1) Introducerea de către Freud a noţiunii de pulsiune de moarte este consecinţa reflexiei asupra esenţei oricărei pulsiuni: reîntoarcerea la o stare anterioară. Din perspectiva evoluţionistă explicit aleasă de Freud, această tendinţă regresivă nu poate viza decît restabilirea unor forme mai puţin diferenţiate, mai puţin organizate şi care, la limită, nu comportă diferenţe de nivel energetic. Această tendinţă se exprimă mai ales în pulsiunea de moarte. Pulsiunea de viaţă este definită printr-o mişcare inversă: stabilirea şi menţinerea de forme din ce în ce mai diferenţiate sau mai organizate, menţinerea *constanţei* şi chiar a *creşterii diferenţei de nivel* energetic între organism şi mediu. Freud se declară incapabil să arate în ce fel pulsiunile de viaţă corespund formulei generale a pulsiunii, caracterului ei conservator sau mai degrabă regresiv. „Pentru Eros (pulsiunea de dragoste), nu putem aplica aceeaşi formulă, pentru că aceasta ar echivala cu a postula că substanţa vie, care a constituit iniţial o unitate, s-a fărîmiţat mai tîrziu şi tinde să se unească din nou" (2 *a*). Freud este atunci constrîns să apeleze la un mit, mitul lui Aristofan din *Banchetul* lui Platon, mit conform căruia actul sexual ar încerca restabilirea unităţii pierdute a unei fiinţe originar androgine, anterioară separării sexelor (1 *b*).

2) Pe planul principiilor funcţionării psihice ce corespunde celor două mari grupe de pulsiuni se regăsesc aceeaşi opoziţie şi aceeaşi dificultate: principiul Nirvana*, care corespunde pulsiunilor de moarte, este clar definit, dar principiul plăcerii (şi transformarea lui în principiu al realităţii*), care se presupune că ar reprezenta exigenţa pulsiunilor de viaţă, poate fi greu sesizat în accepţia sa economică, fiind reformulat de Freud în termeni „calitativi" (*vezi:* Principiul plăcerii, Principiul constanţei).

Ultimele formulări ale lui Freud (*Compendiu de psihanaliză* [*Abriß der Psychoanalyse*, 1938]) semnalează că principiul subiacent pulsiunilor de viaţă este un principiu de *legare**. „Scopul Erosului este de a stabili unităţi tot mai mari, deci de a conserva: aceasta e legarea. Scopul celeilalte pulsiuni este, dimpotrivă, de a rupe raporturile, deci de a distruge lucrurile" (2 *b*).

Se observă că, şi în plan economic, pulsiunea de viaţă contrazice modelul energetic al pulsiunii ca tendinţă de a reduce tensiunile. În anumite pasaje (3), Freud ajunge chiar să pună în opoziţie Erosul cu caracterul conservator general al pulsiunii.

3) În sfîrşit, dacă Freud pretinde că regăseşte în pulsiunile de viaţă ceea ce iniţial a desemnat ca pulsiune sexuală*, ne putem întreba dacă această asimilare nu este corelativă unei schimbări în ce priveşte poziţia sexualităţii în structura dualismului freudian. În marile cupluri de opozite puse în evidenţă de Freud: energie liberă–energie legată, proces primar–proces secundar, principiul plăcerii–principiul realităţii şi, în *Proiect de psihologie* (*Entwurf einer Psychologie*, 1895), principiul inerţiei–principiul constanţei, sexualitatea corespundea pînă atunci primilor termeni, apărînd esenţial ca o forţă explozivă, perturbatoare. O dată cu noul dualism pulsional, pulsiunea de moarte devine această forţă „primară", „demonică" şi propriu-zis pulsională, în timp ce sexualitatea trece, paradoxal, de partea legării.

(1) FREUD (S.). *a)* G.W., XIII, 66, n.; S.E., XVIII, 60, n.; F., 70, n. — *b)* Cf. G.W., XIII, 62–3; S.E., XVIII, 57–8; F., 66–7.

(2) FREUD (S.). *Abriß der Psychoanalyse*, 1938. — *a)* G.W., XVII, 71; S.E., XXIII, 149; F., 8. — *b)* G.W., XVII, 71; S.E., XXIII, 148; F., 8.

(3) Cf. FREUD (S.). *Das Unbehagen in der Kultur*, 1930. G.W., XIV, 477, n.; S.E., XXII, 118, n. 2; F., 54, n. 2.

V.ş.

PULSIUNILE EULUI

G.: Ichtriebe. — *F.:* pulsions du moi. — *E.:* ego instincts. — *S.:* instintos del yo. — *I.:* istinti *sau* pulsioni dell'io. — *P.:* impulsos *sau* pulsões do ego.

● ***În cadrul primei teorii a pulsiunilor (aşa cum este formulată de Freud în anii 1910–1915), pulsiunile eului desemnează un tip specific de pulsiuni, a căror energie este pusă în serviciul eului în conflictul defensiv; ele sînt asimilate pulsiunilor de autoconservare şi opuse pulsiunilor sexuale.***

■ În prima teorie freudiană a pulsiunilor, care opune pulsiunile sexuale* pulsiunilor de autoconservare*, acestea din urmă mai poartă şi numele de pulsiuni ale eului.

Se ştie că la început conflictul* psihic a fost descris de Freud ca opunînd sexualitatea unei instanţe refulante, defensive: eul*. Dar eului nu-i era atribuit la acea dată un suport pulsional.

Pe de altă parte, Freud opunea, încă în *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii* (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905), pulsiunile sexuale şi ceea ce el numea „nevoi" (sau „funcţii de importanţă vitală"), arătînd că primele iau naştere sprijinindu-se (*vezi:* Anaclisis) pe aceste funcţii vitale, pentru ca apoi să se separe de acestea, mai ales în autoerotism*. Enunţînd „prima teorie a pulsiunilor", Freud încearcă să suprapună aceste două opoziţii: opoziţia clinică, din conflictul defensiv, dintre eu şi pulsiunile sexuale, opoziţie genetică, manifestă la originea sexualităţii umane, între funcţiile de autoconservare şi pulsiunea sexuală.

Abia în 1910, în *Tulburarea psihogenă a vederii în concepţia psihanalitică* (*Die psychogene Sehstörung in psychoanalytischer Auffassung*), Freud reuneşte, pe de o parte, ansamblul acestor „mari nevoi" nonsexuale sub numele de „pulsiuni de autoconservare", iar, pe de altă parte, le desemnează, ca parte în conflictul psihic, sub numele de „pulsiuni ale eului", cei doi poli ai conflictului trebuind să fie, în ultimă analiză, definiţi de asemenea în termeni de forţe: „De o importanţă cu totul deosebită în tentativa noastră explicativă este opoziţia incontestabilă dintre pulsiunile care servesc sexualităţii, obţinerii plăcerii sexuale, şi celelalte, care au ca scop autoconservarea individului, pulsiunile eului. Toate pulsiunile organice care acţionează în sufletul nostru pot fi clasate, conform unei exprimări poetice, în «foame» şi «dragoste»" (1 *a*).

*

Ce semnifică sinonimia stabilită de Freud între pulsiunile de autoconservare şi pulsiunile eului? Care este criteriul care permite clasificarea unui grup determinat de pulsiuni în categoria pulsiunilor eului?

1° La nivel biologic, Freud se bazează pe opoziţia dintre pulsiunile care tind spre conservarea individului (*Selbsterhaltung*) şi cele care servesc conservării specici (*Arterhaltung*): „Individul are în realitate o dublă existenţă: ca scop sieşi şi ca membru al unui lanţ căruia i se supune împotriva propriei voinţe sau, în orice caz, independent de ea [...]. Deosebirea dintre pulsiunile sexuale şi pulsiunile eului nu face decît să reflecte această dublă funcţie a individului" (2 *a*). Din această perspectivă, „pulsiunile eului" înseamnă „pulsiuni ale conservării de sine", eul ca instanţă fiind agentul psihic căruia îi revine conservarea individului.

2° În cadrul funcţionării aparatului psihic, Freud arată că pulsiunile de autoconservare, spre deosebire de pulsiunile sexuale, sînt deosebit de apte să funcţioneze conform principiului realităţii. Mai mult, el defineşte un „eu-realitate"* prin aceleaşi caractere ale pulsiunilor eului: „...eul-realitate nu are nimic de făcut altceva decît să tindă spre *util* şi să se asigure împotriva pierderilor" (3).

3° Vom remarca, în sfîrşit, că, din momentul introducerii noţiunii de pulsiuni ale eului, Freud face observaţia că acestea (simetric pulsiunilor sexuale cu care sînt în conflict) sînt legate de un grup determinat de *reprezentări*, grup „pentru care utilizăm conceptul colectiv de eu care este alcătuit în mod diferit după caz" (1 *b*).

Dacă analizăm în profunzime înţelesul acestei ultime indicaţii, sîntem puşi în situaţia să constatăm că pulsiunile eului investesc „eul" luat ca „grup de reprezentări", că ele *vizează eul*. Observăm că apare aici o ambiguitate dată de genitiv: pulsiunile eului sînt, pe de o parte, concepute ca tendinţe ce *emană* de la organism (sau din eu, în măsura în care acesta e instanţa psihică ce asigură conservarea lui) şi vizează obiecte exterioare relativ specifice (hrană, de exemplu), dar, pe de altă parte, ele sînt ataşate de eu ca de un *obiect* al lor.

*

Cînd, între 1910 şi 1915, descrie opoziţia pulsiuni sexuale–pulsiuni ale eului, Freud declară deseori că este vorba de o ipoteză la care a ajuns „... silit de analiza nevrozelor de transfer pure (isterie şi nevroză obsesională)" (2 *b*). Putem să remarcăm în această privinţă că în interpretările pe care Freud le dă conflictului nu apare practic niciodată rolul jucat de pulsiunile de autoconservare ca forţe ce motivează refularea:

1° În studiile clinice publicate înainte de 1910, locul eului în conflict este frecvent marcat, dar legătura sa cu funcţiile necesare conservării individului biologic nu este indicată (*vezi:* Eu). Apoi, după ce aceste funcţii au fost explicit numite în teorie ca pulsiuni ale eului, pulsiunea de autoconservare este totuşi rar invocată ca energie refulantă: în *Din istoria unei nevroze infantile* (*Aus der Geschichte einer infantilen Neurose*, 1918), redactată în 1914–1915, forţa care provoacă refularea este căutată în „libidoul genital narcisic" (4).

2° În lucrările de metapsihologie din 1914–1915 (*Inconştientul* [*Das Unbewußte*], *Refularea* [*Die Verdrängung*], *Pulsiuni şi destine ale pulsiunilor* [*Triebe und Triebschicksale*]), refularea din cele trei tipuri majore de nevroze de transfer este atribuită unui joc pur *libidinal* de investiri, de dezinvestiri şi de contrainvestiri ale reprezentărilor: „Putem să înlocuim aici, «investirea» prin «libido» pentru că este vorba, aşa cum ştim, despre destinul pulsiunilor sexuale" (5).

3° Textul care introduce noţiunea de pulsiune a eului, unul dintre puţinele texte în care Freud încearcă să o analizeze ca pe o parte în conflict, dă impresia că funcţia de „autoconservare" (aici, vederea) este mai curînd miza şi terenul conflictului defensiv decît unul din termenii dinamici ai acestuia.

4° Cînd Freud vrea să justifice introducerea acestui dualism pulsional, el nu vede în acesta un „postulat necesar", ci numai o „construcţie auxiliară", care depăşeşte cu mult datele psihanalitice. Acestea impun într-adevăr doar ideea unui „conflict între exigenţele

sexualităţii şi cele ale eului" (6). În ultimă analiză, dualismul pulsional se bazează pe consideraţii „biologice": „...vreau să mărturisesc aici în mod expres că ipoteza separării pulsiunilor eului de pulsiunile sexuale [...] are doar în mică măsură o bază psihologică şi se sprijină în primul rînd pe date biologice" (2 *c*).

*

Introducerea noţiunii de narcisism* nu anulează dintr-o trăsătură de condei opoziţia pulsiuni sexuale–pulsiuni ale eului (2 *d*, 6 *b*), dar introduce o deosebire suplimentară: pulsiunile sexuale îşi pot investi energia într-un obiect exterior (libido de obiect) sau în eu (libido al eului sau libido narcisic). Energia pulsiunilor eului nu este libido, ci „interes"*. Observăm că noua regrupare încearcă eliminarea ambiguităţii semnalate mai sus în legătură cu termenul pulsiuni *ale* eului. Pulsiunile eului emană din eu şi se raportează la obiecte independente (de exemplu, hrana); dar eul poate fi obiect pentru pulsiunea sexuală (libido al eului).

Totuşi, interesul pentru opoziţia pulsiuni ale eului–pulsiuni sexuale va scădea rapid în gîndirea lui Freud în favoarea opoziţiei libido al eului–libido de obiect*.

Într-adevăr, autoconservarea îi apare lui Freud ca reductibilă la iubirea de sine, adică la libidoul eului. Scriindu-şi *a posteriori* istoria teoriei pulsiunilor, Freud interpretează cotitura marcată de introducerea noţiunii de libido narcisic ca o apropierea de o teorie monistă a energiei pulsionale: „...ca şi cum lentul progres al cercetării psihanalitice ar fi mers în întîmpinarea speculaţiilor lui Jung despre libidoul originar; şi aceasta cu atît mai mult cu cît transformarea libidoului de obiect în narcisism era inevitabil legată de o anumită desexualizare" (7).

Să notăm însă că Freud descoperă această fază „monistă" a gîndirii sale doar în momentul în care el afirmă un *nou dualism* fundamental, acela al pulsiunilor de viaţă* şi al pulsiunilor de moarte*.

*

După introducerea acestui dualism, termenul *pulsiuni ale eului* se va estompa în terminologia freudiană, nu fără ca Freud să fi încercat mai întîi, în *Dincolo de principiul plăcerii* (*Jenseits des Lustprinzips*, 1920), situarea a ceea ce el a numit pînă atunci pulsiuni ale eului în acest nou cadru. Această tentativă este orientată în două direcţii contradictorii:

1° În măsura în care pulsiunile de viaţă sînt asimilate pulsiunilor sexuale, Freud încearcă să suprapună simetric pulsiunile eului cu pulsiunile de moarte. Cînd împinge pînă la ultimele consecinţe teza speculativă conform căreia pulsiunea în esenţa sa tinde să restabilească starea anorganică, el vede în pulsiunile de autoconservare „...pulsiuni parţiale destinate să asigure organismului calea proprie spre moarte" (8 *a*). Ele nu se disting de tendinţa nemijlocită de întoarcere la anorganic decît în măsura în care „...organismul nu vrea să moară decît în felul său; gardienii vieţii au fost ei înşişi la origine complici ai morţii" (8 *b*).

2° Freud trebuie să-şi corecteze opiniile chiar pe parcursul aceleiaşi lucrări, reluînd teza după care pulsiunile de autoconservare sînt de natură libidinală (8 *c*).

În cele din urmă, în cea de a doua teorie a aparatului psihic, Freud va renunţa la încercarea de a face să coincidă un tip calitativ de pulsiune cu una din instanţe (aşa cum a încercat să facă asimilînd pulsiunea de *autoconservare* cu pulsiunile *eului*). Dacă pulsiunile îşi găsesc originea la nivelul sinelui, ele pot fi, toate, regăsite acţionînd în fiecare dintre instanţe. Problema de a şti ce energie pulsională este utilizată cu predilecţie de eu va rămîne deschisă (*vezi:* Eu), fără ca Freud să mai vorbească de pulsiune a eului.

(1) FREUD (S.). *a)* G.W., VIII, 97–8; S.E., XI, 214–5. — *b)* G.W., VIII, 97; S.E., XI, 213.
(2) FREUD (S.). *Zur Einführung des Narzißmus*, 1914. — *a)* G.W., X, 143; S.E., XIV, 78. — *b)* G.W., X, 143; S.E., XIV, 77. — *c)* G.W., X, 144; S.E., XIV, 79. — *d)* Cf. *passim*.
(3) FREUD (S.). *Formulierungen über die zwei Prinzipien des psychischen Geschehens*, 1911. G.W., VIII, 235; S.E., XII, 223.
(4) FREUD (S.). G.W., XII, 73; S.E., XVII, 46; F., 357.
(5) FREUD (S.). *Das Unbewußte*, 1915. G.W., X, 281; S.E., XIV, 181–2; F., 122.
(6) FREUD (S.). *Triebe und Triebschicksale*, 1915. — *a)* G.W., X, 217; S.E., XIV, 124; F., 38. — *b)* Cf. G.W., X, 216 sqq.; S.E., XIV, 123 sqq.; F., 37 sqq.
(7) FREUD (S.). *„Psychoanalyse" und „Libidotheorie"*, 1923. G.W., XIII, 231–2; S.E., XVIII, 257.
(8) FREUD (S.). *a)* G.W., XIII, 41; S.E., XVII, 39; F., 45. — *b)* G.W., XIII, 41; S.E., XVII, 39; F., 45. — *c)* Cf. G.W., XIII, 56; S.E., XVII, 52; F., 60.

V.Ş.

R

RAŢIONALIZARE

G.: Rationalisierung. — *F.:* rationalisation. — *E.:* rationalization. — *S.:* racionalización. — *I.:* razionalizzazione. — *P.:* racionalização.

● ***Procedeu prin care subiectul încearcă să dea o explicaţie coerentă din punct de vedere logic sau acceptabilă din punct de vedere moral unei atitudini, acţiuni, idei, unui sentiment etc. ale căror motive adevărate nu-i sînt accesibile; se vorbeşte în special de raţionalizarea unui simptom, a unei compulsii defensive, a unei formaţiuni reacţionale. De asemenea, raţionalizarea intervine în delir, realizînd o sistematizare mai mult sau mai puţin pronunţată.***

■ Termenul a fost introdus în limbajul psihanalitic de E. Jones, în articolul *Raţionalizarea în viaţa cotidiană* (*Rationalization in Everyday Life*, 1908).

Raţionalizarea este un procedeu foarte obişnuit, care acoperă un domeniu care merge de la delir pînă la gîndirea normală. Deoarece orice comportament poate fi explicat raţional, este adesea dificil de stabilit dacă această explicaţie este deficitară. Mai ales în cura psihanalitică pot fi întîlnite toate formele intermediare între cele două extreme: în anumite cazuri, este uşor să-i arăţi pacientului caracterul artificial al motivaţiilor invocate, determinîndu-l astfel să nu se mulţumească cu ele; în alte cazuri, motivele raţionale sînt deosebit de solide (analiştii cunosc ce rezistenţe poate disimula de exemplu „invocarea realităţii"); chiar şi în asemenea cazuri poate fi utilă „punerea lor între paranteze" pentru a descoperi satisfacţiile sau apărările inconştiente supraadăugate lor.

Ca exemplu pentru prima situaţie pot fi invocate raţionalizările simptomelor, nevrotice sau perverse (comportamentul homosexual masculin explicat prin superioritatea intelectuală şi estetică a bărbatului, de pildă), a compulsiilor defensive (ritual alimentar explicat prin preocupările de igienă, de exemplu).

În cazul trăsăturilor de caracter sau al comportamentelor bine integrate în eu, este mai dificil să-l faci pe subiect să înţeleagă rolul jucat de raţionalizare.

De obicei, raţionalizarea nu este inclusă în categoria mecanismelor de apărare, în pofida funcţiei sale defensive evidente. Aceasta pentru că ea nu este dirijată direct împotriva satisfacţiei pulsionale: mai curînd, ea camuflează într-un al doilea timp diversele elemente ale conflictului defensiv. Astfel, apărările, rezistenţele care se manifestă în analiză, formaţiunile reacţionale pot fi ele însele raţionalizate. Raţionalizarea găseşte puncte solide de sprijin în ideologiile constituite — morala comună, religii, convingeri politice etc. —, acţiunea supraeului întărind aici apărările eului.

Raţionalizarea poate fi comparată cu elaborarea secundară*, care organizează imaginile visului într-un scenariu coerent.

În acest sens limitat, raţionalizarea poate fi inclusă, susţine Freud, în explicarea delirului. Într-adevăr, Freud îi contestă funcţia de a crea teme delirante (1), opunîndu-se astfel unei concepţii clasice care vede de pildă în megalomanie o raţionalizare a delirului de persecuţie („trebuie că sînt un personaj important pentru a merita să fiu persecutat de persoane atît de puternice").

Intelectualizarea* este un termen înrudit cu raţionalizarea. Ele trebuie totuşi deosebite una de alta.

(1) Cf. FREUD (S.). *Psychoanalytische Bemerkungen über einen autobiographisch beschriebenen Fall von Paranoia (Dementia paranoides)*. G.W., VIII, 248; S.E., XII, 48–9; F., 296.

V.D.Z.

REACŢIE TERAPEUTICĂ NEGATIVĂ

G.: negative therapeutische Reaktion. — *F.:* réaction thérapeutique négative. — *E.:* negative therapeutic reaction. — *S.:* reacción terapéutica negativa. — *I.:* reazione terapeutica negativa. — *P.:* reação terapêutica negativa.

● ***Fenomen întîlnit în anumite terapii psihanalitice ca tip de rezistenţă la vindecare, extrem de dificil de depăşit: ori de cîte ori ne-am putea aştepta ca progresul analizei să aducă o ameliorare, se produce o agravare, ca şi cum anumiţi subiecţi ar prefera vindecării suferinţa. Freud pune în legătură acest fenomen cu un sentiment de culpabilitate inconştient, inerent anumitor structuri masochiste.***

■ În *Eul şi sinele* (*Das Ich und das Es*, 1923), Freud oferă descrierea şi analiza cea mai detaliată a reacţiei terapeutice negative. La anumiţi subiecţi, „...orice rezolvare parţială care ar trebui să aibă drept urmare o ameliorare sau dispariţie pasageră a simptomelor, ceea ce s-a şi întîmplat în alte cazuri, provoacă o întărire momentană a suferinţei lor; starea li se agravează pe parcursul tratamentului în loc să se amelioreze" (1 *a*).

Încă în *Rememorare, repetiţie şi perlaborare* (*Erinnern, Wiederholen und Durcharbeiten*, 1914), Freud atrăsese atenţia asupra problemei „agravării în timpul tratamentului" (2). Proliferarea simptomelor poate fi explicată prin întoarcerea refulatului, favorizată de o atitudine mai tolerantă faţă de nevroză sau prin dorinţa pacientului de a arăta analistului pericolele pe care le presupune tratamentul.

În *Din istoria unei nevroze infantile* (*Aus der Geschichte einer infantilen Neurose*, 1918), Freud vorbeşte de asemenea de „reacţii negative": „De fiecare dată cînd un simptom era definitiv clarificat, el [omul cu lupi] încerca pentru un timp să nege efectul printr-o agravare a simptomului" (3); însă abia în *Eul şi sinele* Freud propune o teorie mai specifică. Reacţia terapeutică negativă trebuie diferenţiată de alte modalităţi de rezistenţă care ar putea fi invocate pentru a o explica: vîscozitatea* libidoului, cu alte cuvinte dificultatea deosebită a subiectului de a renunţa la fixaţiile sale, transfer negativ, dorinţa pacientului de a demonstra analistului superioritatea sa, „inaccesibilitatea narcisică" a anumitor cazuri grave, şi chiar beneficiul* bolii. Freud vorbeşte de o reacţie *inversă*, bolnavul preferînd în fiecare etapă a analizei menţinerea suferinţei în locul vindecării.

Freud vede în aceasta expresia unui sentiment de culpabilitate inconştient, foarte dificil de scos la suprafaţă: „...acest sentiment de culpabilitate este mut pentru bolnav; subiectul nu se simte culpabil, ci bolnav" (1 *b*).

Freud revine asupra temei în *Problema economică a masochismului* (*Das ökonomische Problem des Masochismus*, 1924): dacă se poate vorbi, cu privire la reacţia terapeutică negativă, de un beneficiu al bolii, este deoarece masochistul îşi află satisfacţia în suferinţă şi încearcă cu orice preţ să menţină „o anumită cantitate de suferinţă" (4).

Putem vedea în reacţia terapeutică negativă efectul unei rezistenţe a supraeului? Se pare că aceasta e convingerea lui Freud, cel puţin pentru cazurile în care în sentimentul de culpabilitate putem percepe ceva „...*împrumutat*, adică rezultatul identificării cu o altă persoană care a fost odinioară obiectul unei investiri erotice" (1 *c*). În *Inhibiţie, simptom şi angoasă* (*Hemmung, Symptom und Angst*, 1926), Freud face aluzie la reacţia terapeutică negativă cînd invocă rezistenţa supraeului (5).

Totuşi, de la început, Freud a lăsat loc pentru ceva care nu este întotdeauna reductibil la rolul supraeului şi la masochismul secundar, idee care-şi găseşte expresia cea mai netă în *Analiză terminabilă şi interminabilă* (*Die endliche und die unendliche Analyse*, 1937), unde reacţia terapeutică negativă este pusă direct în legătură cu pulsiunea de moarte (*vezi acest termen*). Efectele acesteia nu sînt în întregime localizabile în conflictul eului cu supraeul (sentiment de culpabilitate, nevoie de pedeapsă); aici nu este vorba decît de „...partea care este, ca să spun aşa, legată psihic de către supraeu şi care devine astfel accesibilă cunoaşterii; alte cantităţi ale aceleiaşi forţe pot acţiona, nu se ştie unde, sub formă liberă sau legată" (6). Dacă reacţia terapeutică negativă nu poate fi uneori depăşită şi nici interpretată adecvat, faptul se explică prin caracterul radical al pulsiunii de moarte.

Constatăm că expresia „reacţie terapeutică negativă" desemnează, cel puţin în intenţia lui Freud, un fenomen clinic foarte specific, în care rezistenţa la vindecare nu poate fi explicată prin noţiunile invocate de obicei. Paradoxul său, ireductibil la jocul, oricît de complex, al principiului plăcerii, l-a condus pe Freud, printre altele, la ipoteza masochismului primar (*vezi:* Masochism).

Totuşi, psihanaliştii utilizează adesea expresia „reacţie terapeutică negativă" mai mult descriptiv şi fără a-i delimita riguros sensul, pentru a desemna orice formă de rezistenţă deosebit de tenace la schimbare în terapie.

(1) FREUD (S.). *a)* G.W., XIII, 278; S.E., XIX, 49; F., 206–7. — *b)* G.W., XIII, 279; S.E., XIX, 50; F., 207. — *c)* G.W., XIII, 279, n.; S.E., XIX, 50, n.; F., 207, n.
(2) FREUD (S.). G.W., X, 131–2; S.E., XII, 152; F., 111.
(3) FREUD (S.). G.W., XII, 100; S.E. XVII, 69; F., 376.
(4) FREUD (S.). G.W., XIII, 379; S.E., XIX, 166; F., 219.
(5) Cf. FREUD (S.). G.W., XIV, 193; S.E., XX, 160; F., 89.
(6) FREUD (S.). G.W., XVI, 88; S.E., XXIII, 242–3; F., 28.

V.D.Z.

REALITATE PSIHICĂ

G.: psychische Realität. — *F.:* réalité psychique. — *E.:* psychical reality. — *S.:* realidad psíquica. — *I.:* realtà psichica. — *P.:* realidade psíquica.

● ***Termen utilizat adesea de Freud pentru a desemna ceea ce, în psihismul subiectului, prezintă o coerenţă şi o rezistenţă comparabile cu cele ale realităţii materiale: este vorba în primul rînd de dorinţa inconştientă şi de fantasmele conexe.***

■ Freud vorbeşte de realitate psihică nu doar pentru a desemna domeniul psihologiei, conceput ca avînd propria sa realitate susceptibilă de investigare ştiinţifică, ci pentru a se referi la ceea ce are, pentru subiect, în psihismul său, valoare de realitate.

În istoria psihanalizei, ideea de realitate psihică se conturează corelativ abandonării sau cel puţin limitării teoriei seducţiei* şi a rolului patogen al traumatismelor infantile reale. Chiar dacă nu se bazează pe evenimente reale, fantasmele au pentru subiect aceeaşi valoare patogenă pe care Freud o atribuia la început „reminiscenţelor": „Fantasmele au o realitate *psihică* opusă realităţii *materiale* [...]; în lumea nevrozelor, realitatea psihică joacă rolul dominant" (1 *a*).

Raportul dintre fantasmă şi evenimentele care au putut să-i stea la bază (*vezi:* Fantasmă) poate constitui, într-adevăr, o problemă teoretică, dar, arată Freud, „...nu am putut încă constata o diferenţă în ce priveşte efectele între evenimentele vieţii infantile, indiferent dacă ele sînt un produs al fantasmei sau al realităţii" (1 *b*). Iată de ce, terapia psihanalitică se bazează pe presupunerea că simptomele nevrotice se întemeiază cel puţin pe o realitate psihică şi că în acest sens nevroticul „...trebuie să aibă, într-un anume sens, dreptate" (2). În mai multe rînduri, Freud a insistat asupra ideii că afectele în aparenţă cel mai puţin motivate, de exemplu sentimentul de culpabilitate în nevroza obsesională, sînt pe deplin justificate, în măsura în care se sprijină pe realităţi psihice.

În general, nevroza şi *a fortiori* psihoza se caracterizează prin predominanţa realităţii psihice în viaţa subiectului.

Ideea de realitate psihică este legată de ipoteza freudiană privitoare la procesele inconştiente; acestea nu numai că nu ţin seama de realitatea exterioară, dar o înlocuiesc printr-o realitate psihică (3). Utilizată în accepţia cea mai riguroasă, expresia „realitate psihică" desemnează dorinţa inconştientă şi fantasma pe care o produce. În legătură cu analiza visului, Freud se întreabă dacă trebuie să recunoaştem o realitate dorinţelor inconştiente. „Desigur, nu o putem admite în ce priveşte toate ideile de tranziţie şi legătură. Cînd ne aflăm în prezenţa dorinţelor inconştiente, reduse la expresia lor ultimă şi cea mai adevărată, vom fi nevoiţi să spunem că *realitatea psihică* este o formă de existenţă particulară care nu trebuie confundată cu realitatea *materială*" (4) (α).

▲ (α) Pentru istoria şi problematica conceptului de „realitate psihică", ne permitem să îl trimitem pe cititor la lucrarea lui Laplanche (J.) şi Pontalis (J.-B.) *Fantasmă originară, fantasme ale originilor, origine a fantasmei* (*Fantasme originaire, fantasmes des origines, origine du fantasme*), in *Les temps modernes*, aprilie 1964, nr. 215.

(1) FREUD (S.). *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1916–1917. — *a)* G.W., XI, 383; S.E., XVI, 368. F., 396 — *b)* G.W., XI, 385; S.E., XVI, 370; F., 398.
(2) FREUD (S.). *Trauer und Melancholie*, 1915. G.W., X, 432; S.E., XIV, 246; F., 196.
(3) Cf. FREUD (S.). *Das Unbewußte*, 1915. G.W., X, 286; S.E., XIV, 187; F., 131.
(4) FREUD (S.). *Die Traumdeutung*, 1900. G.W., II–III, 625; S.E., V, 620; F., 504.

V.D.Z.

REALIZARE DE DORINŢĂ

G.: Wunscherfüllung. — *F.:* accomplissement de désir. — *E.:* wish-fulfilment. — *S.:* realización de deseo. — *I.:* appagamento di desiderio. — *P.:* realização de desejo.

● ***Formaţiune psihologică în care dorinţa este în mod imaginar prezentată ca realizată. Producţiile inconştientului (vis, simptom şi, prin excelenţă, fantasmă) sînt realizări de dorinţă în care dorinţa se exprimă într-o formă mai mult sau mai puţin deghizată.***

■ Nu vom putea expune aici teoria psihanalitică a visului, a cărei propoziţie esenţială — *visul este o realizare de dorinţă* — se ştie că îi apare lui Freud ca semn inaugural al descoperirii sale (α). În *Interpretarea visului* (*Die Traumdeutung*, 1900), el a căutat să dovedească universalitatea acestei propoziţii şi să o verifice în toate cazurile ce par să o dezmintă (vise de angoasă, de pedepsire etc.). Amintim că în lucrarea *Dincolo de principiul plăcerii* (*Jenseits des Lustprinzips*, 1920) problema repetării viselor de accident în nevroza traumatică îl determină pe Freud să pună în discuţie funcţia visului ca realizare de dorinţă şi să caute pentru vis o funcţie mai originară (1) (*vezi:* Compulsie de repetiţie; Legare).

Analogia dintre vis şi simptom îi apare lui Freud evidentă de la început; o aminteşte încă din 1895 (2 *a*) şi îi înţelege întreaga importanţă după *Interpretarea visului*. Iată, de pildă, aceste rînduri adresate lui W. Fliess: „Ultima mea generalizare rezistă şi pare că vrea să progreseze la infinit. Nu numai visul este o realizare de dorinţă, ci şi accesul isteric. Este valabil pentru simptomul isteric, ca şi, fără îndoială, pentru toate fenomenele nevrotice ceea ce am identificat deja (β) în delirul acut“ (2 *b*).

Este de notat că ideea conform căreia visul realizează o dorinţă este prezentată de Freud sub forma unei locuţiuni substantivale; cititorul întîlneşte astfel formule precum: două realizări de dorinţă se regăsesc în conţinutul latent al cutărui vis etc. Termenul *realizare de dorinţă* dobîndeşte prin aceasta o valoare autonomă, ca şi cînd el nu ar desemna numai o funcţie a visului, ci o structură internă a acestuia, susceptibilă să intre în combinaţie cu o alta. În acest sens, el devine practic sinonim cu cel de fantasmă*.

Această remarcă determină punerea accentului pe faptul că despre nici o producţie a inconştientului nu se poate spune că realizează *o* dorinţă; fiecare apare ca rezultat al unui conflict şi al unui compromis: „Un simptom isteric nu se produce decît acolo unde două realizări de dorinţe opuse, fiecare avîndu-şi originea într-un sistem psihic diferit, se reunesc într-o expresie unică“ (3).

*

Expresia anglo-saxonă *wishful thinking* ce corespunde locuţiunii franceze uzuale *prendre ses désirs pour des réalités* („a-şi lua dorinţele drept realitate“) se referă la concepţia psihanalitică a realizării de dorinţă. Ar fi însă greşit să le confundăm pur şi simplu. Într-adevăr, cînd se vorbeşte de *wishful thinking*, se pune accentul asupra realului pe care subiectul îl contestă fie prin neglijarea condiţiilor ce i-ar permite realizarea efectivă a dorinţei sale, fie prin deformarea interpretării realităţii etc. Cînd vorbim de realizare de dorinţă, punem accentul pe dorinţă şi pe punerea ei fantasmatică în scenă; în general, dimensiunea realităţii nu poate fi aici contestată, deoarece ea nu este prezentă (vis). Pe de altă parte, *wishful thinking* este folosit mai degrabă cînd este vorba de dorinţe, proiecte, aşteptări în legătură cu care referirea la inconştient nu este esenţială.

▲ (α) Cf., de exemplu, scrisoarea către Fliess din 12.6.1900: „Îţi vine cu adevărat să crezi că într-o zi va exista pe casă o placă de marmură pe care se va putea citi: «În această casă, în ziua de 24 iulie 1895, misterul visului i-a fost revelat doctorului Sigmund Freud»?“

(β) Freud face aici aluzie la o concepţie susţinută în *Psihonevrozele de apărare* (*Die Abwehr-Neuropsychosen*, 1894).

(1) Cf. FREUD (S.). G.W., XIII, 31 sq.; S.E., XVIII, 31 sq.; F., 35 sq.
(2) FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1887–1902. — *a)* Cf. G., 419–20; E., 397–8; F., 352. — *b)* G., 295–6; E., 277; F., 246.
(3) FREUD (S.). *Die Traumdeutung*, 1900. G.W., II–III, 575; S.E., V, 569; F., 466.

A.D.

REALIZARE SIMBOLICĂ

G.: symbolische Wunscherfüllung. — *F.:* réalisation symbolique. — *E.:* symbolic realization. — *S.:* realización simbólica. — *I.:* realizzazione simbolica. — *P.:* realização simbólica.

● ***Expresie prin care M.-A. Sechehaye desemnează metoda sa de psihoterapie analitică a schizofreniei: repararea frustraţiilor suferite de pacient în primii ani de viaţă prin încercarea de satisfacere simbolică a nevoilor sale, ceea ce-i deschide accesul la realitate.***

■ Metoda de realizare simbolică este asociată numelui doamnei Sechehaye, care a descoperit-o în timpul psihoterapiei analitice a unei tinere schizofrene (α). Cititorul va găsi relatarea episodului *Cazului Renée*, care a fost la originea concepţiilor autoarei, în *Introducere în psihoterapia schizofrenilor* (*Introduction à une psychothérapie des schizophrènes*, 1954) (1 *a*) şi, povestit de bolnava însăşi, în *Jurnalul unei schizofrene* (*Journal d'une schizophrène*, 1950) (2 *a*).

În expresia „realizare simbolică“, „realizare“ conotează ideea că nevoile fundamentale ale schizofrenului trebuie efectiv satisfăcute în terapie; „simbolic“ indică faptul că trebuie procedat în însuşi registrul în care sînt exprimate, adică în manieră „magico-simbolică“, în care există o unitate între obiectul satisfacţiei (sîn matern, de exemplu) şi simbolul său (merele, în *Cazul Renée*).

Tehnica poate fi definită ca o formă de maternaj*, psihoterapeutul jucînd rolul unei „mame bune“, apt să înţeleagă şi să satisfacă nevoile orale frustrate. „Departe de a cere schizofrenului un efort de adaptare la situaţia conflictuală insurmontabilă pentru el, această metodă încearcă să aranjeze, să modifice realitatea «dură», înlocuind-o cu o nouă realitate, mai «blîndă» şi mai suportabilă“ (1 *b*).

Realizările simbolice ale nevoilor fundamentale trebuie, conform autoarei, să vizeze subiectul la nivelul regresiunii sale celei mai profunde; ele sînt oferite în conformitate cu o ordine care încearcă să reproducă succesiunea genetică a stadiilor*, permiţînd reconstrucţia eului schizofrenic şi o corelativă cucerire a realităţii (2 *b*).

▲ (α) M.-A. Sechehaye a prezentat pentru prima dată metoda sa în *Realizarea simbolică* (*O nouă metodă de psihoterapie aplicată la un caz de schizofrenie*) (*La réalisation symbolique* [*Nouvelle méthode de psychothérapie appliquée à un cas de schizophrénie*]); supliment la *Revue suisse de psychologie et psychologie appliquée*, nr. 12, Éd. Médicales, Hans Huber, Berna, 1947.

(1) SECHEHAYE (M.-A.). *a)* 22. — *b)* 9.
(2) SECHEHAYE (M.-A.). *a)* Cap. XI. — *b)* Cf. mai ales partea a II-a.

V.D.Z.

REFULARE

G.: Verdrängung. — *F.:* refoulement. — *E.:* repression. — *S.:* represión. — *I.:* rimozione. — *P.:* recalque *sau* recalcamento.

● ***A) În sens propriu: operaţie prin care subiectul încearcă să respingă sau să menţină în inconştient reprezentări (gînduri, imagini, amintiri) legate de o pulsiune. Refularea se produce în cazurile în care satisfacerea unei pulsiuni — susceptibilă prin ea însăşi să producă plăcere — riscă să provoace neplăcere în raport cu alte exigenţe.***

Refularea este deosebit de evidentă în isterie, dar joacă un rol important şi în alte afecţiuni mentale, precum şi în psihologia normală. Ea poate fi considerată ca un proces psihic universal, deoarece se află la originea constituirii inconştientului ca domeniu separat de restul psihismului.

B) Într-un sens mai puţin precis: termenul* refulare *este folosit uneori de Freud într-o accepţie care îl apropie de cel de „apărare"; aceasta pentru că, pe de o parte, operaţia refulării, luată în sensul A, se regăseşte cel puţin ca un moment în numeroase procese defensive complexe (partea este atunci luată drept întreg), iar, pe de altă parte, deoarece modelul teoretic al refulării este utilizat de Freud ca prototip pentru alte operaţii defensive.

■ Distincţia dintre sensurile A şi B pare a se impune dacă avem în vedere aprecierea pe care o face Freud în 1926 asupra utilizării pe care o dă termenilor *refulare* şi *apărare*: „Consider acum că este avantajos să revenim la vechiul concept de apărare, cu precizarea că el trebuie să desemneze în general toate tehnicile la care apelează eul în situaţiile sale conflictuale, care pot eventual să ducă la nevroză; termenul *refulare* îl păstrăm doar pentru una din aceste metode de apărare, pe care orientarea cercetărilor noastre ne-a permis la început s-o cunoaştem mai bine decît pe altele" (1).

De fapt, evoluţia concepţiilor lui Freud asupra problemei raportului dintre refulare şi apărare nu corespunde exact cu ceea ce afirmă în textul citat. Referitor la această evoluţie, putem face următoarele remarci:

1° În textele anterioare *Interpretării visului* (*Die Traumdeutung*, 1900), termenii *refulare* şi *apărare* sînt folosiţi cu o frecvenţă relativ egală. Însă, foarte rar, Freud îi foloseşte ca şi cum ar fi echivalenţi, şi ar fi greşit să considerăm, bazîndu-ne pe afirmaţia ulterioară a lui Freud, că singurul mod de apărare cunoscut atunci era refularea, mod de apărare specific isteriei, genul coincizînd cu specia. În realitate, în această perioadă, Freud defineşte diferitele psihonevroze cu ajutorul unor modalităţi de apărare net diferite, modalităţi de apărare printre care nu include refularea; de aceea, în textele privitoare la *Psihonevrozele de apărare* (1894, 1896), mecanismul de apărare al isteriei este *conversia* afectului, cel al nevrozei obsesionale — transpunerea sau deplasarea afectului; pentru psihoză, Freud are în vedere mecanisme cum ar fi respingerea (*verwerfen*) simultană a reprezentării şi a afectului sau proiecţia. Pe de altă parte, termenul *refulare* este folosit pentru a desemna destinul reprezentărilor detaşate de conştiinţă care constituie nucleul unui grup psihic separat, situaţie întîlnită atît în nevroza obsesională, cît şi în isterie (2).

Chiar dacă cele două concepte, cel de apărare şi cel de refulare, depăşesc cadrul unei afecţiuni psihice particulare, se observă că acest lucru nu se întîmplă în acelaşi sens: de la început, apărarea este un concept *generic*, care desemnează o tendinţă generală „...legată de condiţiile fundamentale ale mecanismului psihic (legea constanţei)" (3 *a*); această tendinţă poate îmbrăca atît forme normale, cît şi patologice, în ultimul caz specificîndu-se în „mecanisme" complexe caracterizate de faptul că afectul şi reprezentarea cunosc destine diferite. Dacă refularea este şi ea universal prezentă în diversele afecţiuni, nefiind specifică, în calitate de mecanism de apărare particular, isteriei, faptul se explică prin aceea că diferite psihonevroze implică, toate, un inconştient (*vezi acest cuvînt*) separat instituit de refulare.

2° După 1900, termenul *apărare* tinde să fie utilizat mai puţin frecvent de către Freud, dar e departe de a dispărea, aşa cum pretinde Freud („Am început să folosesc refularea în locul apărării") (4) şi păstrează aceeaşi semnificaţie generică. Freud vorbeşte de „mecanisme de apărare", de „luptă de apărare" etc.

În ce priveşte termenul *refulare*, acesta nu-şi pierde niciodată *specificitatea*, pentru a se confunda pur şi simplu cu un concept cuprinzător care să conoteze ansamblul tehnicilor defensive utilizate pentru controlul conflictului psihic. Să notăm, de exemplu, că Freud, atunci cînd vorbeşte de „apărări secundare" (apărări contra simptomului însuşi), nu le califică niciodată drept „refulări" secundare (5). În textul din 1915 care îi este consacrat, noţiunea de refulare îşi păstrează accepţia prezentată mai sus: „*Esenţa sa nu constă decît în faptul de a îndepărta şi de a menţine la distanţă de conştient*" (6 *a*). În acest sens, refularea este uneori considerată de Freud ca un „mecanism de apărare" particular sau mai curînd ca un „destin al pulsiunii", apt de a fi utilizat ca apărare. Ea joacă un rol esenţial în isterie, în timp ce în nevroza obsesională este inclusă într-un proces defensiv mai complex" (6 *b*). Prin urmare, din faptul că refularea este descrisă în mai multe nevroze nu trebuie să conchidem, aşa cum procedează editorii *Standard Edition* (7), că ea este echivalentă de acum înainte cu „apărarea": ea se regăseşte în fiecare afecţiune ca unul dintre timpii operaţiei defensive, cu sensul bine precizat: de refulare în inconştient.

În orice caz, mecanismul refulării studiat de Freud în diferitele sale etape constituie pentru el un fel de prototip pentru alte operaţii defensive; astfel, în *Cazul Schreber*, în timp ce încerca să degajeze un mecanism de apărare specific psihozei, Freud se referă la cei trei timpi ai refulării, teorie pe care o expune cu aceeaşi ocazie. Fără îndoială, într-un asemenea text sîntem cel mai aproape de confuzia dintre refulare şi apărare, confuzie care nu mai este pur terminologică, ci conduce la dificultăţi de fond (*vezi:* Proiecţie).

3° În sfîrşit, să notăm că după ce a inclus refularea în categoria mecanismelor de apărare, Freud, comentînd cartea Annei Freud, scrie: „Nu m-am îndoit niciodată că ar exista şi alte procedee în afara refulării la care eul poate apela pentru a-şi realiza intenţiile. Totuşi, refularea este ceva cu totul special, care e mai clar deosebită de alte mecanisme decît sînt acestea unele faţă de altele" (8).

*

„Teoria refulării este piatra unghiulară pe care se sprijină întregul edificiu al psihanalizei" (9). Termenul *refulare* apare încă la Herbart (10), iar anumiţi autori susţin că Freud a cunoscut, prin mijlocirea lui Meynert, psihologia lui Herbart (11). Însă refularea s-a impus ca fapt clinic încă de la primele cazuri de tratare a istericilor, cînd Freud a constatat că pacienţii nu au acces la anumite amintiri, care-şi păstrează totuşi întreaga forţă cînd sînt regăsite: „Era vorba de lucruri pe care bolnavul vroia să le uite şi pe care în mod intenţionat le menţinea, respingea, refula în afara gîndirii sale conştiente" (12).

Constatăm că noţiunea de refulare, surprinsă aici în momentul genezei, apare de la început ca fiind corelativă noţiunii de inconştient (termenul *refulat* va fi mult timp pentru

Freud, pînă în momentul conturării ideii referitoare la apărările inconştiente ale eului, sinonim cu inconştientul.) În ce priveşte expresia „în mod intenţionat", Freud nu o foloseşte, începînd cu această epocă (1895), fără rezerve: clivajul conştiinţei nu este decît *introdus* printr-un act intenţional. Şi, într-adevăr, conţinuturile refulate scapă controlului subiectului şi, ca „grup psihic separat", sînt guvernate de legi proprii (proces primar*). O reprezentare refulată constituie ea însăşi un prim „nucleu de cristalizare" capabil să atragă alte reprezentări intolerabile, fără intervenţia unei intenţii conştiente (13). În această măsură, operaţia refulării este ea însăşi marcată de procesul primar. Tocmai acest aspect îi conferă caracterul de apărare patologică în raport cu o apărare normală de tipul evitării, de exemplu (3 *b*). În sfîrşit, de la început refularea este descrisă ca o operaţie dinamică, ce implică menţinerea unei contrainvestiri; ea este întotdeauna susceptibilă să fie pusă în dificultate de forţa dorinţei inconştiente, care încearcă să revină în conştiinţă şi motilitate (*vezi:* Întoarcerea refulatului, Formaţiune de compromis).

În anii 1911–1915, Freud îşi propune să elaboreze o teorie coerentă a procesului refulării, distingînd aici diferiţi timpi. Să observăm, în legătură cu acest lucru, că nu este vorba aici, de fapt, de prima sa elaborare teoretică. În ce ne priveşte, considerăm că *teoria* sa asupra seducţiei* constituie o primă încercare sistematică de a explica refularea, încercare cu atît mai interesantă cu cît ea nu izolează descrierea mecanismului de obiectul electiv la care acesta se referă, şi anume sexualitatea.

În articolul *Refularea* (*Die Verdrängung*, 1915), Freud distinge o refulare în sens larg (cuprinzînd trei timpi) şi o refulare în sens restrîns, care nu este decît cel de al doilea timp al primeia. „Refularea originară"* constituie primul timp; ea nu vizează pulsiunea ca atare, ci semnele acesteia, „reprezentanţii" săi, care nu ajung la conştiinţă şi de care pulsiunea rămîne fixată. Astfel se constituie un prim nucleu inconştient, care funcţioncază ca pol de atracţie faţă de elementele ce vor trebui refulate.

Refularea propriu-zisă (*eigentliche Verdrängung*) sau „refularea secundară" (*Nachdrängen*) este deci un proces dublu, în care atracţia exercitată de refulatul originar se combină cu respingerea (*Abstossung*) exercitată de o instanţă superioară.

În sfîrşit, un al treilea timp este „întoarcerea refulatului" sub forma simptomelor, viselor, actelor ratate etc.

Care este obiectul refulării? Trebuie subliniat că nici pulsiunea (14 *a*), care, în măsura în care este organică, se află dincolo de alternativa conştient–inconştient, nici afectul. Acesta poate suferi diferite transformări corelative refulării, însă el nu poate deveni inconştient *stricto sensu* (14 *b*) (*vezi:* Represie). Doar „reprezentanţii-reprezentare" (idee, imagine etc.) ai pulsiunii sînt refulaţi. Aceste elemente reprezentative sînt legate de refulatul primar, fie că sînt produsele sale, fie că intră în mod întîmplător în relaţie cu el. Fiecărui element refularea îi rezervă un destin special, „cu totul individual", în funcţie de gradul său de deformare, de depărtarea faţă de nucleul inconştient sau valoarea sa afectivă.

*

Operaţia refulării poate fi prezentată în triplul registru al metapsihologiei:

a) din punct de vedere *topic:* faptul că în prima teorie a aparatului psihic refularea este descrisă ca menţinere în afara conştiinţei nu înseamnă că Freud asimilează instanţa refulantă cu conştiinţa. Modelul îi este oferit de cenzură*. În a doua topică, refularea este considerată ca o operaţie defensivă a eului (parţial inconştient);

b) Din punct de vedere *economic*, refularea presupune un joc complex al dezinvestirilor*, reinvestirilor şi contrainvestirilor* care vizează reprezentanţii pulsiunii.

c) Din punct de vedere *dinamic*, problema esenţială o constituie *motivele* refulării: de ce o pulsiune a cărei satisfacere produce prin definiţie plăcere ajunge să genereze neplăcere, astfel încît declanşează operaţia refulării? (pentru acest aspect, *vezi:* Apărare).

(1) FREUD (S.). *Hemmung, Symptom und Angst*, 1926. G.W., XIV, 195; S.E., XX, 163; F., 92.
(2) Cf. de exemplu: FREUD (S.). *Die Abwehr-Neuropsychosen*, 1894. G.W., I, 68–9; S.E., III, 54–5.
(3) FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1887–1902. — *a)* G., 157; E., 146; F., 130. — *b)* Cf. G., 431–2; E., 409–10; F., 363.
(4) FREUD (S.). *Meine Ansichten über die Rolle der Sexualität in der Ätiologie der Neurosen*, 1905. G.W., V, 156; S.E., VII, 276.
(5) Cf. FREUD (S.). *Bemerkungen über einen Fall von Zwangsneurose*, 1909. G.W., VII, 441–2; S.E., X, 224–5; F., 281–2.
(6) FREUD (S.). *Die Verdrängung*, 1915. — *a)* G.W., X, 250; S.E., XIV, 147; F., 70. — *b)* Cf. G.W., X, 259–61; S.E., XIV, 156–8; F., 86–90.
(7) Cf. S.E., XIV, 144.
(8) FREUD (S.). *Die endliche und die unendliche Analyse*, 1937. G.W., XVI, 81; S.E., XXIII, 236; F., in *RFP*, 1939, XI, 2.
(9) FREUD (S.). *Zur Geschichte der psychoanalytischen Bewegung*, 1914. G.W., X, 54; S.E., XIV, 16; F., 273.
(10) Cf. HERBART (J.-F.). *Psychologie als Wissenschaft*, 1824, 341, şi *Lehrbuch zur Psychologie* 1806, in *Samtliche Werke*, V, 19.
(11) Cf. JONES (E.). *Sigmund Freud: Life and Work*, Hogarth Press, Londra, 1953. E., I, 309; F., PUF, Paris, I, 311 şi ANDERSSON (O.). *Studies in the Prehistory of Psychoanalysis*, Svenska Bokförlaget, Norstedts, 1962, 116–7.
(12) BREUER (J.) şi FREUD (S.). Über den psychischen Mechanismus hysterischer Phänomene, 1893, in *Studien über Hysterie*. G.W., I, 89; S.E., II, 10; F., 7.
(13) Cf. FREUD (S.). *Studien über Hysterie*, 1895. G.W., I, 182; S.E., II, 123; F., 96.
(14) Cf. FREUD (S.). *Das Unbewußte*, 1915. — *a)* G.W., X, 275–6; S.E., XIV, 177; F., 112. — *b)* G.W., X, 276–7; S.E., XIV, 177–8; F., 113–4.

V.D.Z.

REFULARE ORIGINARĂ

G.: Urverdrängung. — *F.:* refoulement originaire. — *E.:* primal repression. — *S.:* — represión primitiva *sau* originaria. — *I.:* rimozione originaria *sau* primaria. — *P.:* recalque (*sau* recalcamento) primitivo *sau* originário.

● ***Proces ipotetic descris de Freud ca primul timp al operaţiei refulării. El are ca efect formarea unui anumit număr de reprezentări inconştiente — „refulatul originar". Nucleele inconştiente astfel constituite participă apoi la refularea propriu-zisă datorită atracţiei pe care o exercită asupra conţinuturilor ce urmează a fi refulate, simultan respingerii care provine de la instanţele superioare.***

■ Termenii *refoulement primaire* (refulare primară), *refoulement primitif* (refulare primitivă), *refoulement primordial* (refulare primordială) sînt adesea utilizaţi în traducerile franceze. În ce ne priveşte, am preferat să redăm prefixul *Ur* prin *originaire* (originar); să notăm că el se regăseşte şi în alţi termeni freudieni, cum ar fi *Urphantasie* (fantasmă originară*), *Urszene* (scenă originară*).

Oricît de obscură ar fi noţiunea de refulare originară, ea constituie totuşi una dintre piesele esenţiale ale teoriei freudiene asupra refulării, putînd fi întîlnit în întreaga operă a lui Freud, începînd cu studiul *Cazului Schreber*. Refularea originară a fost postulată

pornindu-se mai ales de la efectele sale: o reprezentare nu poate fi, după Freud, refulată decît dacă ea este supusă, simultan acţiunii realizate de o instanţă superioară, unei atracţii din partea conţinuturilor deja inconştiente. Dar, printr-o judecată recurentă, trebuie explicată existenţa formaţiunilor inconştiente care nu au fost atrase de alte formaţiuni: ele sînt produsul „refulării originare", care se distinge astfel de refularea propriu-zisă sau refularea secundară (*Nachdrängen*). În ce priveşte natura refulării originare, Freud declară încă din 1926 că cunoştinţele noastre sînt foarte limitate (1 *a*). Totuşi, cîteva aspecte par să se contureze din ipotezele freudiene (α).

1° Între refularea originară şi fixaţie* există relaţii strînse. În studiul *Cazului Schreber*, primul timp al refulării este descris deja ca fixaţie (2). Dacă, în acest text, fixaţia este concepută ca „inhibiţie a dezvoltării", în alte locuri termenul nu mai este luat într-un sens strict genetic, desemnînd nu numai fixaţia într-un stadiu libidinal, ci fixaţia pulsiunii de o reprezentare şi „înscrierea" (*Niederschrift*) acestei reprezentări în inconştient: „Avem deci motive să admitem o refulare originară, o primă fază a refulării, care constă în aceea că reprezentantul psihic (reprezentantul-reprezentare) al pulsiunii nu are acces în conştiinţă. Cu el se produce o fixaţie; reprezentantul corespunzător dobîndeşte din acest moment o existenţă inalterabilă, iar pulsiunea rămîne legată de el" (3).

2° Dacă refularea originară se află la baza primelor formaţiuni inconştiente, mecanismul său nu poate fi explicat ca o investire* din partea inconştientului; el nu este nici rezultatul unei dezinvestiri* din partea sistemului preconştient–conştient, ci exclusiv al unei contrainvestiri*. „[Contrainvestirea] reprezintă cheltuiala permanentă în materie de refulare originară, dar care îi garantează permanenţa. Contrainvestirea este singurul mecanism al refulării originare; în refularea propriu-zisă (refularea secundară) se adaugă retragerea investirii preconştiente" (4).

3° Natura acestei contrainvestiri rămîne obscură. Freud consideră că este puţin probabil ca ea să-şi aibă originea în supraeu, a cărui formare este ulterioară refulării originare. Probabil că trebuie să-i căutăm rădăcina în experienţele arhaice foarte puternice. „Este foarte plauzibil ca factorii cantitativi cum ar fi o prea mare forţă a excitaţiei şi străpungerea filtrului de excitaţii (*Reizschutz*) să fie primele ocazii care duc la refularea originară" (1 *b*).

▲ (α) Cititorul poate găsi o încercare de interpretare a noţiunii de refulare originară în *Inconştientul* („L'inconscient", *Les Temps Modernes*, 1961, XVII, nr. 183) de J. Laplanche şi S. Leclaire.

(1) FREUD (S.). *Hemmung, Symptom und Angst*, 1926. — *a)* Cf. G.W., XIV, 121; S.E., XX, 94; F., 10. — *b)* G.W., XIV, 121; S.E., XX, 94; F., 10.
(2) Cf. FREUD (S.). *Psychoanalytische Bemerkungen über einen autobiographisch beschriebenen Fall von Paranoia (Dementia paranoides)*, 1911. G.W., VIII, 303–4; S.E., XII, 67; F., 311.
(3) FREUD (S.). *Die Verdrängung*, 1915. G.W., X, 250; S.E., XIV, 148; F., 71.
(4) FREUD (S.). *Das Unbewußte*, 1915. G.W., X, 280; S.E., XIV, 181; F., 120.

V.D.Z.

REFUZ (— AL REALITĂŢII)

G.: Verleugnung. — *F.:* déni (de la realité). — *E.:* disavowal *sau* denial. — *S.:* renegación. — *I.:* diniego. — *P.:* recusa.

● ***Termen utilizat de Freud într-un sens specific: mod de apărare care constă în refuzul subiectului de a recunoaşte realitatea unei percepţii traumatizante, esenţialmente aceea a absenţei penisului la femeie. Acest mecanism este invocat de Freud mai ales pentru a explica fetişismul şi psihozele.***

■ Începînd cu anul 1924, Freud începe să utilizeze termenul *Verleugnung* într-un sens relativ specific. Între 1924 şi 1938, referinţele la procesul desemnat astfel sînt destul de numeroase. În *Compendiu de psihanaliză* (*Abriß der Psychoanalyse*, 1938), Freud face expunerea cea mai completă a acestui termen. Deşi nu se poate spune că a făcut teoria acestui proces şi nici că l-a definit riguros distingîndu-l de procesele înrudite, se poate recunoaşte totuşi în această evoluţie o linie directoare. Freud începe să descrie *Verleugnung* în relaţie cu castrarea. În faţa absenţei penisului la fetiţă, copiii „...contestă (*leugnen*) această lipsă, cred împotriva evidenţei că au văzut un membru..." (1). Numai progresiv ei vor explica lipsa penisului ca fiind rezultatul castrării.

În *Cîteva consecinţe psihice ale diferenţei anatomice dintre sexe* (*Einige psychische Folgen des anatomischen Geschlechtsunterschieds*, 1925), refuzul este descris atît în cazul fetiţei, cît şi în cel al băiatului; trebuie notat că Freud consideră că acest proces este înrudit cu mecanismul psihotic: „...survine un proces pe care mi-ar plăcea să-l desemnez cu termenul «refuz» (*Verleugnung*), proces ce nu pare să fie nici rar, nici foarte periculos în viaţa psihică a copilului, dar care, la adult, este punctul de plecare al unei psihoze" (2). În măsura în care refuzul vizează *realitatea exterioară*, Freud vede în el, spre deosebire de refulare, primul timp al psihozei: în timp ce nevroticul începe prin a refula exigenţele sinelui, psihoticul începe prin a refuza realitatea (3).

Începînd cu 1927, Freud elaborează noţiunea de refuz (al realităţii) pe baza exemplului privilegiat al fetişismului. În studiul pe care-l consacră acestei perversiuni (*Fetişismul* [*Fetischismus*], 1927), el arată în ce fel fetişismul perpetuează o atitudine infantilă, făcînd să coexiste două poziţii ireconciliabile: refuzul şi recunoaşterea castrării feminine. Interpretarea pe care o dă Freud este încă ambiguă: el încearcă să explice această coexistenţă invocînd procesele refulării şi ale formaţiunii de compromis între cele două forţe în conflict; dar el arată, de asemenea, cum această coexistenţă constituie un veritabil clivaj* (*Spaltung, Zwiespältigkeit*) al subiectului.

În textele ulterioare (*Clivajul eului în procesul de apărare* [*Die Ichspaltung im Abwehrvorgang*], 1938; *Compendiu de psihanaliză* [*Abriß der Psychoanalyse*], 1938), această noţiune de clivaj al eului vine să clarifice termenul *refuz*. Cele două atitudini ale fetişismului — refuzul percepţiei absenţei penisului la femeie, recunoaşterea acestei lipse şi asumarea consecinţelor ei (angoasă) — „... persistă tot timpul vieţii una alături de cealaltă fără să se influenţeze reciproc. Este ceea ce am putea numi un clivaj al eului" (4). Acest clivaj trebuie diferenţiat de divizarea instituită în orice persoană de refularea nevrotică:

1) Este vorba de coexistenţa a două tipuri diferite de apărare ale eului, şi nu de un conflict între eu şi sine;

2) Una din apărările eului are ca obiect realitatea exterioară: negarea unei percepţii.

Se poate vedea în această definire progresivă de către Freud a procesului de refuz un semn printre altele al grijii lui constante de a descrie un mecanism originar de apărare faţă de realitatea exterioară. Această preocupare este atestată în particular de prima concepţie despre proiecţie* (*vezi acest termen*), de noţiunea de dezinvestire sau de pierdere a realităţii în psihoze etc. Noţiunea de refuz se înscrie pe această linie de cercetare. Ea este mai precis prefigurată în anumite pasaje din *Omul cu lupi*: „La sfîrşit subzistau în el, alături, două curente opuse, dintre care unul are oroare de castrare, în timp ce celălalt era gata s-o admită şi să se consoleze cu feminitatea ca substitut. Al treilea curent, mai vechi

şi mai profund, care a respins (*verworfen hatte*) pur şi simplu castrarea şi în care nu se punea încă problema de judecare a realităţii acesteia, acest curent nu era, desigur, încă reactivabil" (5). În aceste rînduri, este afirmată deja ideea clivajului personalităţii în diverse „curente" independente, ideea unei apărări primare constînd dintr-un refuz radical, în sfîrşit ideea că un asemenea mecanism are selectiv ca obiect realitatea castrării.

Acest ultim punct este fără îndoială cel care permite o mai bună înţelegere a noţiunii freudiene de refuz, dar şi extinderea şi reînnoirea problematicii acesteia. Dacă refuzul castrării este prototipul şi poate chiar originea celorlalte negări ale realităţii, trebuie să ne întrebăm ce înţelege Freud prin „realitatea" castrării sau percepţia acesteia. Dacă „lipsa penisului" la femeie este negată, este dificil să vorbim de percepţie sau de realitate, căci o absenţă nu este percepută ca atare, ea nu devine realitate decît în măsura în care e pusă în relaţie cu o prezenţă posibilă. Dacă ceea ce este respins este castrarea, refuzul nu vizează o percepţie (castrarea nefiind niciodată percepută ca atare), ci o teorie explicativă a faptelor (o „teorie sexuală infantilă"). Să ne amintim în această privinţă că Freud nu a raportat complexul sau angoasa de castrare la percepţia unei simple realităţi, ci în mod constant la conjuncţia a două date: constatarea diferenţei anatomice dintre sexe şi ameninţarea cu castrarea de către tată (*vezi:* Castrare). Aceste remarci permit întrebarea dacă *refuzul,* ale cărei consecinţe *în realitate* sînt atît de evidente, nu ar avea ca obiect mai curînd un element *fondator* al realităţii umane şi nu un ipotetic „fapt perceptiv" (*vezi şi:* Forcludere).

*

Am optat pentru traducerea în franceză a termenului *Verleugnung* prin *déni* (refuz), care, spre deosebire de *dénégation* (denegare), comportă diverse nuanţe:

1) Refuzul este adesea mai puternic, de exemplu: „Refuz să vă accept afirmaţiile";

2) Refuzul nu are ca obiect numai o afirmaţie ce este contestată, dar şi un drept sau un bun (material);

3) În acest din urmă caz, refuzul în cauză este ilegitim. De exemplu, refuz de justiţie, refuz de alimente etc.: refuz a ceea ce trebuie.

Aceste nuanţe diferite se acordă cu noţiunea freudiană de *Verleugnung.*

(1) FREUD (S.). *Die infantile Genitalorganisation,* 1923. G.W., XIII, 296; S.E., XIX, 143–4.
(2) FREUD (S.). G.W., XIV, 24; S.E., XIX, 253.
(3) Cf. FREUD (S.). *Der Realitätsverlust bei Neurose und Psychose,* 1924. G.W., XIII, 364–5; S.E., XIX, 184–5.
(4) FREUD (S.). *Abriß der Psychoanalyse,* 1938. G.W., XVII, 134; S.E., XXIII, 203; F., 79.
(5) FREUD (S.). *Aus der Geschichte einer infantilen Neurose,* 1918. G.W., XII, 171; S.E., XVII, 85; F., 389.

V.Ş.

REGRESIE

G.: Regression. — *F.:* régression. — *E.:* regression. — *S.:* regresión. — *I.:* regressione. — *P.:* regressão.

● ***Prin regresie se desemnează, în cazul unui proces psihic avînd un sens de desfăşurare sau dezvoltare, o întoarcere în sens invers, pornind de la un punct deja atins, pînă la un punct situat înaintea sa.***

În sens* topic, *regresia se realizează, în viziunea lui Freud, parcurgînd o succesiune de sisteme psihice pe care în mod normal excitaţia le străbate într-o direcţie dată.

În sens* temporal, *regresia presupune o succesiune genetică şi desemnează întoarcerea subiectului la etape depăşite ale dezvoltării sale (stadii libidinale, relaţii de obiect, identificări etc.).

În sens* formal, *regresia desemnează trecerea la moduri de expresie şi de comportament de nivel inferior din punct de vedere al complexităţii, structurării şi diferenţierii.

■ Regresia este o noţiune foarte frecvent utilizată în psihanaliza şi psihologia contemporană; cel mai adesea, ea este concepută ca o întoarcere la forme anterioare ale dezvoltării gîndirii, relaţiilor de obiect şi structurării comportamentului.

La început, Freud nu a descris regresia dintr-un punct de vedere pur genetic. De altfel, din punct de vedere terminologic, vom observa că a regresa înseamnă a merge înapoi, a face cale întoarsă, ceea ce poate fi conceput atît în sens logic sau spaţial, cît şi în sens temporal.

În *Interpretarea visului* (*Die Traumdeutung,* 1900), Freud a introdus noţiunea de regresie pentru a explica una din caracteristicile esenţiale ale visului: gîndurile visului apar mai ales sub forma imaginilor senzoriale care se impun subiectului într-un mod cvasihalucinatoriu. Înţelegerea acestei caracteristici necesită o concepţie topică* asupra aparatului psihic ca format dintr-o succesiune orientată de sisteme. În starea de veghe, acestea sînt parcurse de excitaţii într-un sens progredient (de la percepţie la motilitate); în timpul somnului, gîndurile cărora le este refuzat accesul la motilitate regresează pînă la sistemul: percepţie (1 *a*). Freud a introdus termenul *regresie* mai ales într-un sens *topic* (α).

Semnificaţia *temporală* a regresiei, la început implicită, va cîştiga treptat în importanţă prin aporturile succesive ale lui Freud la studiul dezvoltării psihosexuale a individului.

În *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii* (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie,* 1905), deşi termenul *regresie* nu apare, există deja indicaţii privitoare la posibilitatea întoarcerii libidoului spre căi laterale de satisfacere (2 *a*) şi la obiecte anterioare (2 *b*). Să remarcăm cu privire la această problemă că pasajele în care este vorba în mod explicit de regresie sînt adăugate în 1915. De aceea, Freud însuşi a remarcat că a descoperit tîrziu ideea unei regresii a libidoului la un mod anterior de organizare (3 *a*). Într-adevăr, a trebuit să fie descoperite în mod treptat (în anii 1910–1912) stadiile* dezvoltării psihosexuale infantile care se succed într-o ordine determinată pentru ca noţiunea de regresie temporală să poată fi pe deplin conturată. Astfel, în *Predispoziţia la nevroză obsesională* (*Die Disposition zur Zwangsneurose,* 1913), Freud opune cazurile cînd „...organizarea sexuală în care rezidă predispoziţia la nevroza obsesională nu este niciodată pe deplin depăşită o dată ce s-a constituit ... [şi cazurilor în care] ... ea este mai întîi înlocuită prin stadiul superior de organizare, fiind apoi reactivată prin regresie pornind de la acesta" (4).

Aşa cum constatăm într-un pasaj adăugat în 1914 la *Interpretarea visului,* Freud ajunge la o diferenţiere interioară a conceptului de regresie: „Distingem trei tipuri de regresie: a) *Topică,* în sensul schemei [aparatului psihic]; b) *Temporală,* în cazul căreia sînt regăsite formaţiunile psihice mai vechi; c) *Formală,* cînd modurile de expresie şi de figurare obişnuite sînt înlocuite prin moduri primitive. În fapt, aceste trei forme de regresie nu constituie decît una singură, în majoritatea cazurilor suprapunîndu-se, căci ceea ce este mai vechi în timp este în acelaşi timp primitiv ca formă şi, în topica psihică, se situează mai aproape de extremitatea percepţiei" (1 *b*).

Regresia *topică* se manifestă cu deosebită claritate în vis, unde este dusă pînă la capăt. Ea se regăseşte în alte procese patologice unde este incompletă (halucinaţia) sau chiar în procese normale, în cazul cărora nu merge prea departe (memoria).

Noţiunea de regresie *formală* a fost mai rar utilizată de Freud, deşi numeroase fenomene în care are loc o întoarcere de la procesele secundare la procesele primare s-ar putea încadra în această categorie (trecerea de la funcţionarea în conformitate cu identitatea gîndirii* la funcţionarea conform identităţii percepţiei*). Ceea ce Freud a numit regresie formală poate fi apropiat de ceea ce „psihologia formei" şi neurofiziologia de inspiraţie jacksoniană numesc destructurare (a unui comportament, a conştiinţei etc.). Ordinea presupusă aici nu este aceea a unei succesiuni de etape parcurse efectiv de individ, ci aceea a unei ierarhii de funcţii sau de structuri.

În cadrul regresiei *temporale*, Freud distinge, în conformitate cu diferite linii genetice, o regresie referitoare la obiect, o regresie referitoare la stadiul libidinal şi o regresie în evoluţia eului (3 *b*).

Toate aceste distincţii nu corespund doar interesului pentru clasificare. În anumite structuri normale sau patologice, există într-adevăr o distanţă între diferitele tipuri de regresie; Freud notează de exemplu că „...în isterie există întotdeauna o regresie a libidoului spre obiectele sexuale incestuoase primare, dar nu există regresie la un stadiu anterior al organizării sexuale" (3 *c*).

*

Freud a insistat adesea asupra faptului că trecutul infantil — al individului şi chiar al umanităţii — rămîne întotdeauna prezent în noi: „Stările primitive pot fi reinstaurate în orice moment. Psihicul primitiv este nepieritor în adevăratul sens al cuvîntului" (5). El regăseşte această idee de întoarcere înapoi în domeniile cele mai diverse: psihopatologie, vise, istoria civilizaţiilor, biologie etc. Reapariţia trecutului în cadrul prezentului este marcată şi prin noţiunea de compulsie la repetiţie*. De altfel, această idee nu apare exprimată în limbajul lui Freud doar prin termenul *Regression*, ci şi prin termeni înrudiţi, cum ar fi *Rückbildung, Rückwendung, Rückgreifen* etc.

Conceptul de regresie este mai curînd un concept descriptiv, aşa cum Freud însuşi a afirmat. Nu este desigur suficient să-l invoci pentru a înţelege sub ce formă se întoarce subiectul în trecut. Anumite stări psihopatologice frapante ne determină să înţelegem regresia într-un mod realist: se spune uneori că schizofrenul redevine sugar, iar catatonicul se întoarce la stadiul fetal. Este evident că altul este sensul cînd se spune despre obsesional că a regresat la stadiul anal. Într-un sens şi mai limitativ în raport cu ansamblul comportamentului se poate vorbi de regresie în cadrul transferului.

Să notăm că distincţiile freudiene, chiar dacă nu reuşesc să întemeieze noţiunea de regresie într-un mod riguros din punct de vedere teoretic, au cel puţin meritul că nu îngăduie conceperea regresiei ca un fenomen masiv. În acest sens, trebuie menţionat şi faptul că noţiunea de regresie este cuplată cu cea de fixaţie, aceasta neputînd fi redusă la structurarea unui pattern de comportament. Dacă fixaţia este înţeleasă ca o „inscripţie" (*vezi:* Fixaţie; Reprezentant-reprezentare), regresia poate fi interpretată ca o reactivare a ceea ce a fost „înscris". Atunci cînd vorbim, în special în cadrul terapiei, de „regresie orală", ar trebui să înţelegem, în această ordine de idei, că subiectul regăseşte în vorbele şi atitudinile sale ceea ce Freud a numit „limbajul pulsiunii orale" (6).

▲ (α) Ideea unei excitări „regrediente" (*rückläufige*) a aparatului perceptiv în halucinaţie şi în vis, idee pe care o întîlnim la Breuer începînd cu *Studii asupra isteriei* (*Studien über Hysterie*, 1895) (7) şi la Freud începînd cu *Proiect de psihologie* (*Entwurf einer Psychologie*, 1895) (8), pare a fi destul de răspîndită la autorii care au vorbit despre halucinaţie în secolul al XIX-lea.

(1) FREUD (S.). *a)* Cf. G.W., II–III, 538–55; S.E., V, 533–49; F., 438–52. — *b)* G.W., II–III, 554; S.E., V, 548; F., 451.
(2) Cf. FREUD (S.). *a)* G.W., V, 69–70; S.E., VII, 70–1; F., 58–60; — *b)* G.W., V, 129; S.E., VII, 228; F., 139.
(3) FREUD (S.). *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1915–1917. — *a)* Cf. G.W., XI, 355–7; S.E., XVI, 343–4; F., 369–70. — *b)* Cf. G.W., XI, 353–7 şi 370–1; S.E., XVI, 340–4 şi 357; F., 367–70 şi 384. — *c)* G.W., XI, 355; S.E., XVI, 343; F., 369.
(4) FREUD (S.). G.W., VIII, 448; S.E., XII, 322; F., 443.
(5) FREUD (S.). *Zeitgemässes über Krieg und Tod*, 1915. G.W., X, 337; S.E., XIV, 286; F., 232.
(6) FREUD (S.). *Die Verneinung*, 1925. G.W., XIV, 13; S.E., XIX, 237; F., 175.
(7) Cf. BREUER (J.) şi FREUD (S.). G., 164–5; S.E., II, 188–9; F., 150.
(8) Cf. FREUD (S.). G., 423; E., 401; F., 355.

V.D.Z.

REGULĂ FUNDAMENTALĂ

G.: Grundregel. — *F.:* règle fondamentale. — *E.:* fundamental rule. — *S.:* regla fundamental. — *I.:* regola fondamentale. — *P.:* regra fundamental.

● ***Regulă care structurează situaţia analitică: persoana analizată este invitată să spună ce gîndeşte şi simte fără nici o selecţie şi fără să omită nimic din ce-i vine în minte, chiar dacă acest lucru i se pare neplăcut de comunicat, ridicol, lipsit de interes sau fără sens.***

■ Regula fundamentală pune la baza tratamentului psihanalitic metoda asocierii libere*. În repetate rînduri, Freud a relatat modul în care a ajuns de la hipnoză şi apoi de la sugestie la formularea acestei reguli. El a încercat „...să-i determine pe bolnavi, chiar cînd nu erau hipnotizaţi, să-şi comunice asociaţiile, pentru a găsi prin intermediul acestui material calea spre ceea ce pacientul uitase sau de care se ferea. Mai tîrziu, el a constatat că o astfel de presiune nu era necesară şi că aproape întotdeauna pacientului îi veneau în minte un mare număr de idei (*Einfälle*) pe care le menţinea în afara comunicării şi chiar în afara conştiinţei, în funcţie de anumite obiecţii pe care şi le făcea. Ar trebui în acest caz să ne aşteptăm [...] ca toate aceste idei care-i veneau în minte pacientului (*alles, was dem Patienten einfiele*) să fie într-o relaţie intimă cu punctul lor de plecare; de aici, tehnica de a educa pacientul să renunţe la toate atitudinile critice şi de a utiliza materialul de idei (*Einfälle*) astfel obţinut pentru a descoperi relaţiile căutate" (1).

Să notăm, în legătură cu acest text, folosirea de către Freud a termenului *Einfall* (literal: ceea ce vine în minte, tradus aici prin „idee" în lipsă de o soluţie mai bună), care trebuie diferenţiat de cel de *Assoziation*. Într-adevăr, termenul *asociaţie* se referă la elementele care alcătuiesc un lanţ, lanţul discursului logic sau lanţul asociaţiilor aşa-zise libere, care nu sînt mai puţin determinate. *Einfall* desemnează toate ideile care-i vin subiectului în minte în timpul şedinţelor, chiar dacă legătura asociativă care le constituie suportul nu este evidentă şi chiar dacă subiectiv ele nu apar legate de context.

Regula fundamentală nu are ca efect să dea curs liber procesului primar ca atare, care să permită astfel un acces nemijlocit la lanţurile asociative inconştiente; ea doar favori-

zează apariţia unui tip de comunicare în care determinismul inconştient este mai accesibil prin punerea în lumină a unor noi conexiuni sau a unor lacune semnificative ale discursului.

Regula asocierii libere i s-a impus lui Freud doar treptat ca o regulă *fundamentală*. Astfel, în *Despre psihanaliză* (*Über Psychoanalyse*, 1909), Freud vorbeşte de trei căi de acces la inconştient, pe care pare să le plaseze pe acelaşi plan: elaborarea ideilor subiectului supusă regulii principale (*Hauptregel*), interpretarea viselor şi interpretarea actelor ratate (2). Aici regula pare concepută ca menită să favorizeze manifestarea produselor inconştientului prin furnizarea unui material semnificativ ca oricare altul.

*

Din regula fundamentală derivă cîteva consecinţe:

1° Subiectul, invitat să o aplice, se angajează, pe măsură ce i se supune, pe calea de a spune totul, şi doar de a spune; emoţiile, impresiile corporale, ideile, amintirile îi sînt canalizate spre limbaj. Prin urmare, regula are drept corolar implicit manifestarea unui anumit cîmp al activităţii subiectului ca *acting-out**.

2° Respectarea regulii pune în evidenţă modul în care se înlănţuie asociaţiile şi „punctele nodale" în care ele se întretaie.

3° Aşa cum s-a observat în repetate rînduri, regula este tot atît de revelatoare şi prin dificultăţile pe care subiectul le întîmpină în aplicarea ei: reticenţe conştiente, rezistenţe inconştiente faţă de regulă şi prin regulă, cu alte cuvinte prin modul în care aceasta este aplicată (anumiţi analizaţi recurg sistematic la vorbirea dezlînată sau folosesc regula mai ales pentru a demonstra că aplicarea sa riguroasă este imposibilă sau absurdă) (α).

În prelungirea acestor remarci, să subliniem ideea că regula este mai mult decît o tehnică de investigare şi că ea structurează ansamblul relaţiei analitice; tocmai în acest sens poate fi ea calificată drept fundamentală, deşi nu este singura care să instituie o situaţie în care alte condiţii, în special neutralitatea* analistului, joacă un rol determinant. Să ne limităm la a spune, pe urmele lui J. Lacan, că regula fundamentală contribuie la instaurarea relaţiei intersubiective dintre analist şi analizat ca un raport de limbaj (3). Regula de a spune totul nu trebuie înţeleasă ca o simplă metodă printre altele de a ajunge la inconştient (hipnoză, narco-analiză etc.), metodă de care terapeutul se poate eventual lipsi. Ea este menită să determine apariţia în discursul analizatului a dimensiunii cererii adresate celuilalt. Combinată cu nonactivitatea analistului, ea conduce persoana analizată la formularea cerinţelor sale în modalităţi diverse, care au avut pentru el, în anumite stadii, valoare de limbaj (*vezi:* Regresie).

▲ (α) Este evident că regula psihanalitică nu invită la discursuri sistematic incoerente, ci ea are drept scop de a împiedica transformarea coerenţei într-un criteriu de selecţie.

(1) FREUD (S.), *„Psychoanalyse" und „Libidotheorie"*, 1923, G.W., XIII, 214; S.E., XVIII, 238.
(2) Cf. FREUD (S.), G.W., VIII, 31; S.E., XI, 33; F., 147.
(3) Cf. în special: LACAN (J.), „La direction de la cure et les principes de son pouvoir", comunicare la *Colloque international de Royaumont* în 1958, in *La Psychanalyse*, PUF, Paris, 1961, VI, 149–206.

V.D.Z.

RELAŢIE DE OBIECT

G.: Objektbeziehung. — *F.:* relation d'objet. — *E.:* object-relationship *sau* object-relation. — *S.:* relación de objeto *sau* objetal. — *I.:* relazione oggetuale. — *P.:* relação de objeto *sau* objetal.

● ***Termen folosit în mod curent în psihanaliza contemporană pentru a desemna modul de relaţie al subiectului cu lumea sa, relaţie care este rezultatul complex şi total al unei anumite organizări a personalităţii, al unei perceperi mai mult sau mai puţin fantasmatice a obiectelor, precum şi al unor anumite tipuri privilegiate de apărare.***

Se vorbeşte de relaţii de obiect ale unui subiect dat, dar şi de tipuri de relaţii de obiect care privesc fie momente ale evoluţiei (de exemplu, relaţie de obiect orală), fie psihopatologia (de pildă, relaţie de obiect melancolică).

■ Termenul *relaţie de obiect* apare ocazional în opera lui Freud (1); deşi ar fi deci inexact să spunem, aşa cum s-a întîmplat, că Freud îl ignoră, se poate afirma cu certitudine că el nu face parte din aparatul său conceptual.

Însă, începînd cu anii '30, noţiunea de relaţie de obiect a căpătat o importanţă sporită în literatura psihanalitică, constituind astăzi pentru mulţi autori referinţa teoretică majoră. Aşa cum adesea a arătat D. Lagache, această evoluţie se înscrie într-o mişcare de idei care nu e specifică psihanalizei şi care conduce la considerarea organismului în interacţiune cu mediul său, nu izolat. M. Balint a susţinut ideea că în psihanaliză există o distanţă între o tehnică bazată pe comunicare, pe relaţiile de la persoană la persoană, şi teoria care ar rămîne, conform unei expresii a lui Rickman, o *one-body psychology*. Pentru Balint, care, începînd cu 1935, a cerut să se acorde mai multă atenţie dezvoltării relaţiilor de obiect, toţi termenii şi toate conceptele psihanalitice — cu excepţia termenilor „obiect" şi „relaţie de obiect" — se referă la individul izolat (3). De asemenea, R. Spitz notează că, exceptînd un pasaj din *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii* (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905) în care este vorba de relaţiile reciproce dintre mamă şi copil, Freud tratează obiectul libidinal doar din punct de vedere al subiectului (investiri, alegere de obiect) (4).

Importanţa crescută acordată noţiunii de relaţie de obiect a condus la o schimbare de perspectivă în domeniile clinic, tehnic şi genetic în acelaşi timp. Nu putem să oferim aici, nici măcar sumar, un bilanţ al unei astfel de evoluţii. Ne vom limita, pe de o parte, la remarci terminologice, iar, pe de altă parte, la indicaţii destinate să definească principalele sensuri ale utilizării actuale date noţiunii de relaţie de obiect, comparîndu-le cu accepţia conferită de Freud.

I. — Expresia „relaţie de obiect" îl poate deruta pe cititorul care nu este familiarizat cu textele psihanalitice. *Obiect* trebuie luat în sensul specific pe care îl are în psihanaliză, în expresii ca „alegere de obiect", „iubire de obiect". Se ştie că o persoană este calificată drept obiect în măsura în care este vizată de pulsiuni; nu este nimic peiorativ aici, nimic mai ales care să implice refuzul calităţii de subiect persoanei respective.

Relaţie trebuie luată în sens denotativ: este vorba în realitate de o interrelaţie, cu alte cuvinte nu numai de modul în care subiectul îşi constituie obiectele, ci, de asemenea, de modul în care acestea îi modelează activitatea. Într-o concepţie cum este cea a Melaniei Klein, această idee apare întărită: obiectele — proiectate, introiectate — exercită literalmente o acţiune (persecutorie, liniştitoare etc.) asupra subiectului (*vezi:* Obiect „bun", obiect „rău"). Prepoziţia *de* (acolo unde ne-am putea aştepta la prepoziţia *cu*) marchează

această interrelaţie. Într-adevăr, a vorbi de relaţie cu obiectul sau cu obiectele ar presupune că acestea preexistă relaţiei subiectului cu ele şi, simetric, că subiectul este deja constituit.

II. — Care este locul teoriei freudiene în raport cu noţiunea contemporană de relaţie de obiect?

Se ştie că Freud, preocupat de analizarea conceptului de pulsiune, a distins sursa*, obiectul* şi scopul* pulsiunii. *Sursa* este zona sau aparatul somatic unde îşi află sediul excitaţia sexuală; importanţa pe care o are aceasta pentru Freud este atestată de faptul că diferitele stadii ale evoluţiei libidinale sînt desemnate cu numele zonei erogene predominante. În ce priveşte *scopul* şi *obiectul*, Freud le-a considerat în mod constant distincte. Astfel, în *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii*, el studiază în capitole deosebite deviaţiile privitoare la scop (sadismul, de pildă) şi deviaţiile privitoare la obiect (homosexualitatea, de exemplu). De asemenea, în *Pulsiuni şi destine ale pulsiunilor* (*Triebe und Triebschicksale*, 1915), găsim o distincţie între transformările pulsiunii legate de modificările scopului şi cele în care procesul priveşte în primul rînd obiectul.

O astfel de distincţie se bazează în special pe ideea că scopul pulsional este determinat de tipul de pulsiune parţială respectiv şi, în ultimă analiză, de sursa somatică. De exemplu, încorporarea este modul de activitate propriu pulsiunii orale; ea poate fi deplasată asupra altor aparate decît gura, poate fi transformată în contrariul său (a devora–a fi devorat), poate fi sublimată etc., dar plasticitatea sa rămîne relativă. Cu privire la obiect, Freud subliniază adesea ceea ce se numeşte „contingenţa" sa, termen care conotează două idei riguros complementare una alteia:

a) obiectului nu i se impune altă condiţie decît aceea de a fi un mijloc de a procura satisfacţie. În acest sens, el este relativ interschimbabil. De exemplu, în stadiul oral, orice obiect va fi considerat în funcţie de posibilitatea de a fi încorporat;

b) obiectul poate fi specificat în istoria subiectului în aşa fel încît doar un obiect precis sau substitutul său, care permite regăsirea caracteristicilor elective ale originalului, sînt apte să procure satisfacţia; în acest sens, trăsăturile obiectului sînt singulare.

Înţelegem de ce a putut Freud să afirme în acelaşi timp că obiectul este „tot ce poate fi mai variabil în pulsiune" (5 *a*) şi că „...a găsi obiectul înseamnă, în fond, a-l regăsi" (6).

Distincţia dintre sursă, obiect şi scop, care îi serveşte lui Freud drept cadru de referinţă, îşi pierde aparenta rigiditate cînd are în vedere viaţa pulsională.

A spune că într-un stadiu dat funcţionarea unui anumit aparat somatic (gură) determină un mod de relaţie cu obiectul (încorporare) înseamnă de fapt a recunoaşte că această funcţionare joacă un rol de prototip: toate celelalte activităţi ale subiectului — somatice sau nu — vor putea fi atunci impregnate de semnificaţii orale. De asemenea, între obiect şi scop există numeroase relaţii. Modificările scopului pulsional apar ca determinate de o dialectică în care obiectul joacă un anumit rol; în special în cazul sadomasochismului şi al voaiorismului–exhibiţionismului, „...întoarcerea asupra propriei persoane [schimbarea obiectului] şi transformarea activităţii în pasivitate [schimbarea scopului] se întîlnesc sau se confundă" (5 *b*). Sublimarea* oferă un alt exemplu pentru această corelaţie între obiect şi scop.

În sfîrşit, Freud a prezentat tipurile de caracter şi de relaţii de obiect în ansamblul lor (7), descriind în lucrările sale clinice modul în care aceeaşi problematică poate să se regăsească în activităţile în aparenţă foarte diferite ale aceluiaşi individ.

III. — Ne putem acum întreba care sînt elementele de noutate aduse de concepţia postfreudiană asupra relaţiei de obiect. Este dificil să răspundem la o astfel de întrebare, deoarece concepţiile autorilor care se referă la această noţiune sînt foarte diverse şi ar fi artificial să încercăm găsirea unor puncte comune. Ne vom limita la următoarele remarci:

1) Utilizarea contemporană a termenului *relaţie de obiect*, fără să presupună o revizuire propriu-zisă a teoriei freudiene asupra pulsiunii, îi modifică echilibrul.

Sursa, în calitate de substrat organic, trece, în mod evident, într-un plan secund; valoarea sa de simplu prototip, deja recunoscută de Freud, se accentuează. În consecinţă, scopul apare mai puţin ca satisfacere sexuală a unei zone erogene determinate: însăşi noţiunea sa se estompează în raport cu cea de relaţie. Ceea ce devine centrul de interes în „relaţie de obiect orală", de exemplu, sînt avatarurile încorporării şi modul în care aceasta se regăseşte ca semnificaţie şi ca fantasmă prevalentă în toate relaţiile subiectului cu lumea. În ce priveşte statutul de obiect, se pare că mulţi analişti contemporani nu admit nici caracterul său extrem de variabil în raport cu satisfacţia căutată, nici unicitatea sa în măsura în care el este înscris în istoria subiectului; mai curînd, ei se orientează spre o concepţie a unui obiect *tipic* pentru fiecare mod de relaţie (se vorbeşte de obiect oral, anal etc.).

2) Această căutare a tipicului merge mai departe. Într-o modalitate determinată a relaţiei de obiect sînt luate în considerare nu numai viaţa pulsională, ci şi mecanismele de apărare corespunzătoare, gradul de dezvoltare şi structura eului etc., în măsura în care acestea sînt specifice respectivei relaţii (α). Astfel, noţiunea de relaţie de obiect se prezintă în acelaşi timp ca o noţiune totalizatoare („holistă") şi tipizantă a evoluţiei personalităţii.

Să notăm în legătură cu acest aspect că termenul *stadiu* tinde să dispară în favoarea celui de relaţie de obiect. O astfel de schimbare de accent ne permite să concepem că, la un subiect dat, se combină sau alternează mai multe tipuri de relaţie de obiect. În schimb, am fi puşi în faţa unei contradicţii în termeni dacă am vorbi de coexistenţa mai multor *stadii*.

3) În măsura în care noţiunea de relaţie de obiect pune prin definiţie accentul asupra vieţii relaţionale a subiectului, ea riscă să-i determine pe anumiţi autori să considere că relaţiile reale ale subiectului cu anturajul sînt hotărîtoare. Aceasta este o deviaţie pe care ar respinge-o orice psihanalist, pentru care relaţia de obiect trebuie studiată în primul rînd la nivel fantasmatic, fiind de la sine înţeles că fantasmele pot modifica perceperea realului şi acţiunile care îl vizează.

▲ (α) Desigur, Freud admitea existenţa altor linii evolutive decît cele ale stadiilor libidinale; însă el nu a tratat problema corespondenţei dintre ele sau, mai curînd, a lăsat deschisă posibilitatea existenţei unui decalaj între ele (*vezi:* Stadiu).

(1) Cf. de exemplu: FREUD (S.). *Trauer und Melancholie*, 1917. G.W., X, 435; S.E., XIV, 249; F., 202.
(2) Cf. LAGACHE (D.). „La psychanalyse. Évolution, tendances et problèmes actuels", in *Cahiers d'actualité et de synthèse de l'Encyclopédie française permanente*. Supplément au vol. VIII, 23–34.
(3) Cf. BALINT (M.). *Critical Notes on the Theory of the Pregenital Organisations of the Libido, 1935, passim*. Şi *Changing Therapeutical Aims and Techniques in Psycho-Analysis*, 1949. In *Primary Love and Psychoanalytic Technique*, Hogarth Press, Londra, 1952.
(4) Cf. SPITZ (R.A.) *La première année de la vie de l'enfant. Genèse des premières relations objectales*, PUF, Paris, 1958.
(5) FREUD (S.). *a)* G.W., X, 215; S.E., XIV, 122; F., 35. — *b)* G.W., X, 220; S.E., XIV, 127; F., 44.
(6) FREUD (S.). *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905. G.W., V, 123; S.E., VII, 222; F., 132.
(7) Cf. de exemplu: FREUD (S.). *Charakter und Analerotik*, 1908. G.W., VII, 203–9, S.E., IX, 169–75.

V.D.Z.

REPARAŢIE

G.: Wiedergutmachung. — *F.:* réparation. — *E.:* reparation. — *S.:* reparación. — *I.:* riparazione. — *P.:* reparação.

● ***Mecanism, descris de Melanie Klein, prin care subiectul încearcă să repare efectele fantasmelor sale distructive asupra obiectului iubirii. Acest mecanism este legat de angoasa şi culpabilitatea depresive: reparaţia fantasmatică a obiectului matern extern şi intern permite depăşirea poziţiei depresive, asigurînd eului o identificare stabilă cu obiectul benefic.***

■ Să observăm mai întîi că în scrierile Melaniei Klein există mai mulţi termeni cu sens foarte apropiat: *Wiederherstellung* (în engleză: *restoration*), *Wiedergutmachung* (în engleză: *restitution* sau *reparation*, ultimul echivalent fiind preferat de autoare în scrierile ei cele mai recente). Aceşti termeni trebuie luaţi în diversitatea nuanţelor lor semantice, mai ales reparaţie, care poate fi regăsit atît în „a repara un lucru" cît şi în „a aduce o reparaţie cuiva".

Noţiunea de reparaţie face parte din concepţia kleiniană asupra sadismului infantil precoce, care se traduce prin fantasme de distrugere (*Zerstörung*), de fragmentare (*Ausschneiden; Zerschneiden*), de devorare (*Fressen*) etc. Reparaţia e legată esenţial de poziţia depresivă (*vezi acest termen*), simultană cu instalarea unei relaţii cu obiectul total. Copilul încearcă să menţină sau să restabilească integritatea corpului matern ca răspuns la angoasa şi culpabilitatea inerente acestei poziţii. Diferite fantasme actualizează această tendinţă de a repara „dezastrul creat de sadismul său" (1 *a*): apărarea corpului matern de atacul obiectelor „rele", reunirea fragmentelor disparate, redarea vieţii celui ce a fost ucis etc. Redînd astfel obiectului iubirii integritatea şi suprimînd tot răul care i-a fost făcut, copilul îşi asigură posesia unui obiect pe deplin „bun" şi stabil, a cărui introiecţie îi întăreşte eul. Fantasmele de reparaţie capătă astfel un rol structurant în dezvoltarea eului.

Mecanismele de reparaţie se pot apropia, în măsura în care nu sînt bine asigurate, fie de apărările maniacale (sentiment de omnipotenţă), fie de mecanismele obsesionale (repetiţie compulsivă a acţiunilor reparatorii). Reuşita reparaţiei presupune, în concepţia M. Klein, victoria pulsiunilor de viaţă asupra pulsiunilor de moarte (*vezi aceşti termeni*).

Melanie Klein a subliniat rolul jucat de reparaţie în travaliul de doliu şi al sublimării: „...efortul de abolire a stării de dezintegrare în care a fost adus [obiectul] presupune necesitatea de a-l face frumos şi perfect" (1 *b*, 1 *c*).

(1) KLEIN (M.). *Contributions to Psycho-Analysis*, 1921–1945. — *a)* 289. — *b)* 290. — *c)* Cf. 227–235.

V.D.Z.

REPETIŢIE

G.: Wiederholung. — *F.:* répétition. — *E.:* repetition. — *S.:* repetición. — *I.:* ripetizione. — *P.:* repetição.

Vezi: **Compulsie la repetiţie.**

V.D.Z.

REPRESIE

G.: Unterdrückung. — *F.:* répression. — *E.:* suppression. — *S.:* supresión. — *I.:* repressione. — *P.:* supressão.

● ***A) În sens larg: operaţie psihică ce tinde să elimine din conştiinţă un conţinut neplăcut sau inoportun: idee, afect etc. În acest sens, refularea este o formă particulară a represiei.***

B) Într-un sens mai restrîns, desemnează anumite operaţii ale sensului A diferite de refulare:

a) fie prin caracterul conştient al operaţiei şi faptul că conţinutul reprimat devine doar preconştient şi nu inconştient;

b) fie, în cazul represiei unui afect, deoarece acesta nu este împins în inconştient, ci inhibat, chiar suprimat.

C) În anumite texte traduse din engleză, echivalent greşit pentru* Verdrängung *(refulare).

■ Termenul *represie* este frecvent utilizat în psihanaliză, dar sensul său este insuficient precizat.

Este necesar mai întîi să eliminăm dintr-o utilizare coerentă sensul C. Traducătorii englezi ai lui Freud redau de obicei *Verdrängung* prin *repression*, utilizînd ocazional pentru *Unterdrückung* termenul *suppression*. Însă redarea termenului englezesc *repression* prin francezul *répression* nu este justificată, deoarece termenul *refulare* este consacrat şi satisfăcător, iar termenul francez *répression* este folosit deja în mod curent, într-un sens care corespunde termenului german *Unterdrückung*. Ar fi recomandabil ca traducerile franceze ale textelor englezeşti să redea *répression* prin *refoulement*.

Sensul A poate fi întîlnit uneori la Freud, cum ar fi de pildă în *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii* (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905) (1), dar în general nu apare frecvent. Să notăm că acest sens nu cuprinde ansamblul „mecanismelor de apărare", deoarece o parte dintre ele nu presupun excluderea unui conţinut în afara cîmpului conştiinţei (de exemplu, anularea retroactivă*).

Sensul cel mai frecvent, prezent începînd cu *Interpretarea visului* (*Die Traumdeutung*, 1900) (2) este sensul B, mai ales sensul B a). Aici, represia se opune, mai ales din punct de vedere topic, refulării. În cazul ultimei, instanţa refulantă (eul), operaţia şi rezultatul acesteia sînt inconştiente. Dimpotrivă, represia este un mecanism conştient, acţionînd la nivelul „celei de a doua cenzuri", pe care Freud o situează între conştient şi preconştient: este vorba de o excludere din cîmpul conştiinţei actuale şi nu de trecerea dintr-un sistem (preconştient–conştient) în alt sistem (inconştient). Din punct de vedere dinamic, motivaţiile morale joacă în represie un rol predominant.

Represia trebuie distinsă şi de judecata de condamnare* (*Verurteilung*), care poate motiva respingerea în afara conştiinţei, dar nu o presupune cu necesitate.

În sfîrşit, să notăm că sensul B b) poate fi întîlnit mai ales în teoria freudiană a refulării, unde desemnează destinul afectului. Într-adevăr, pentru Freud, doar reprezentant-reprezentare* al pulsiunii este cu adevărat refulat, în timp ce afectul nu poate deveni inconştient: el este fie transformat într-un alt afect, fie reprimat, „...în aşa fel încît nu mai rămîne nimic din el" (3) sau astfel încît „...nu-i mai corespunde [în sistemul inconştient] decît un rudiment care nu a putut să se dezvolte" (4).

(1) Cf. FREUD (S.). G.W., V, 71 şi 77; S.E., VII, 172 şi 176; F., 61–2 şi 69.
(2) FREUD (S.). G.W., II–III, 611–2, n.; S.E., V, 606, n.; F., 494, n.
(3) FREUD (S.). *Die Verdrängung*, 1915. G.W., X, 255–6; S.E., XIV, 153; F., 81.
(4) FREUD (S.). *Das Unbewußte*, 1915. G.W., X, 277; S.E., XIV, 178; F., 115.

V.D.Z.

REPREZENTANT AL PULSIUNII (α)

G.: Triebrepräsentanz (*sau* Triebrepräsentant). — *F.:* représentant de la pulsion. — *E.:* instinctual representative. — *S.:* representación *sau* representante del instinto. — *I.:* rappresentanza *sau* rappresentante della pulsione. — *P.:* representante do impulso *sau* pulsional (da pulsão).

● ***Termen utilizat de Freud pentru a desemna elementele sau procesele prin care pulsiunea se exprimă psihic. Uneori, este sinonim cu reprezentant-reprezentare*, alteori are o accepţie mai largă, înglobînd şi afectul.***

■ În general, Freud asimilează reprezentantul pulsiunii cu reprezentantul-reprezentare; în descrierea fazelor refulării, este avut în vedere doar destinul reprezentantului-reprezentare, pînă în momentul în care este luat în considerare „un alt element al reprezentantului psihic": cuantumul de afect* (*Affektbetrag*) care „...corespunde pulsiunii, numai că s-a desprins de reprezentare şi găseşte o expresie adecvată calităţii sale în procese pe care le percepem ca afecte" (1 *a*).

Alături de elementul reprezentativ al reprezentantului pulsiunii, se poate deci vorbi de un factor cantitativ sau afectiv al acestuia. Să notăm că Freud nu foloseşte totuşi termenul *reprezentant afectiv* pe care l-ar fi putut crea prin simetrie cu termenul *reprezentant-reprezentare*.

Destinul acestui element afectiv nu este mai puţin important pentru refulare; într-adevăr, aceasta „...nu are altă cauză şi alt scop decît evitarea neplăcerii: de aici rezultă că destinul cuantumului de afect al reprezentantului este mult mai important decît cel al reprezentării (1 *b*).

Să amintim că acest „destin" poate fi diferit: afectul este menţinut, şi atunci se poate deplasa asupra unei alte reprezentări; este transformat într-un alt afect, în special în angoasă; sau este reprimat (1 *c*, 2 *a*). Trebuie precizat însă că această represie* nu este o refulare în inconştient în acelaşi sens cu cea care vizează reprezentarea; într-adevăr, nu se poate vorbi în sens strict de afect inconştient. Ceea ce este numit astfel nu are în fapt drept corespondent în sistemul Ics „...decît un rudiment care nu a putut să se dezvolte" (2 *b*).

Prin urmare, nu se poate susţine în mod riguros decît la nivelul sistemului Pcs–Cs sau al eului că pulsiunea este reprezentată prin afect.

▲ (α) Preocupaţi de claritate, consacrăm trei articole distincte — reprezentant al pulsiunii, reprezentant psihic, reprezentant-reprezentare — unor termeni cu semnificaţii atît de apropiate, încît în majoritatea textelor freudiene ei funcţionează ca sinonime. Aceste trei articole se referă la un acelaşi concept, dar am preferat să rezervăm fiecăruia dintre cele trei comentarii ale noastre discutarea cîte unui aspect particular.

În prezentul articol, ne referim la funcţia pe care Freud a atribuit-o reprezentării şi afectului în măsura în care sînt reprezentanţi ai pulsiunii. Cel de al doilea articol defineşte mai ales ceea ce Freud înţelege prin *reprezentant* (al somaticului la nivel psihic). Articolul *reprezentant-reprezentare* arată că rolul de a reprezenta pulsiunea revine în special *reprezentării* (*Vorstellung*).

Să mai semnalăm că articolele *reprezentare*, *reprezentare a lucrului–reprezentare a cuvîntului* fac parte din acelaşi ansamblu conceptual.

(1) FREUD (S.). *Die Verdrängung*, 1915. — *a)* G.W., X, 255; S.E., XIV, 152; F., 79–80. — *b)* G.W., X, 256; S.E., XIV, 153; F., 81. — *c)* Cf. G.W., X, 255–6; S.E., XIV, 153; F., 81.
(2) FREUD (S.). *Das Unbewußte*, 1915. — *a)* Cf. G.W., X, 276–7; S.E., XIV, 178; F., 114. — *b)* G.W., X, 277; S.E., XIV, 178; F., 115.

V.D.Z.

REPREZENTANT PSIHIC (α)

G.: psychische Repräsentanz *sau* psychischer Repräsentant. — *F.:* représentant psychique. — *E.:* psychical representative. — *S.:* representante psíquico. — *I.:* rappresentanza psichica *sau* rappresentante psichico. — *P.:* representante psíquico.

● ***Termenul a fost utilizat de Freud pentru a desemna, în cadrul teoriei sale asupra pulsiunii, expresia psihică a excitaţiilor endosomatice.***

■ Acest termen nu poate fi înţeles decît prin raportare la pulsiune, pe care Freud o concepe ca pe un concept-limită între somatic şi psihic. Într-adevăr, sub aspect somatic, pulsiunea îşi are sursa în fenomenele organice generatoare de tensiuni interne pe care subiectul nu le poate evita. Însă, prin scopul pe care-l urmăreşte şi obiectele de care se leagă, pulsiunea cunoaşte un „destin" (*Triebschicksal*) esenţialmente psihic.

Această situare limitrofă explică fără îndoială faptul că Freud a apelat la noţiunea de reprezentant — prin care înţelege un fel de delegaţie — al somaticului în plan psihic. Această idee a delegării este formulată însă în două maniere diferite.

Cîteodată, pulsiunea însăşi apare ca „...reprezentant psihic al excitaţiilor care, avîndu-şi sursa în interiorul corpului, ating sufletul" (1, 2); alteori, pulsiunea este asimilată procesului de excitaţie somatică, fiind ea reprezentată la nivelul psihismului prin „reprezentanţi ai pulsiunii", care sînt alcătuiţi din două elemente: reprezentantul-reprezentare* şi cuantumul de afect* (3).

Nu ni se pare însă posibil, cum afirmă editorii *Standard Edition* să urmărim o evoluţie a gîndirii lui Freud în această problemă (cele două formulări fiind avansate în acelaşi an — 1915) şi cu atît mai puţin să vedem în cea de a doua concepţie pe cea care ar fi fost adoptată de Freud în ultimele sale scrieri (în *Compendiu de psihanaliză* [*Abriß der Psychoanalyse*, 1938] întîlnim prima concepţie). Ar trebui atunci, aşa cum recomandă *Standard Edition*, să dizolvăm contradicţia în ambiguitatea conceptului de pulsiune, limită între somatic şi psihic (4)? Fie; totuşi, considerăm că în legătură cu acest aspect gîndirea lui Freud poate fi clarificată.

1) Chiar dacă la prima vedere formulările se contrazic, totuşi o idee rămîne prezentă: *relaţia* somaticului cu psihicul nu este concepută nici ca paralelism, nici sub forma cauzalităţii; ea trebuie înţeleasă prin comparaţie cu relaţia care există între un delegat şi mandantul său (β).

Întrucît această relaţie este constantă în formulările lui Freud, se poate emite ipoteza că diferenţa care există între ele nu este decît de ordin verbal: modificarea somatică este desemnată într-un caz prin termenul *pulsiune* (*Trieb*), iar în celălalt prin cel de excitaţie (*Reiz*), reprezentantul psihic fiind numit în primul caz reprezentant-reprezentare, şi, în al doilea, pulsiune.

2) Remarcile de mai sus nu anulează, în concepţia noastră, orice diferenţă între cele două formulări. Soluţia în care pulsiunea, considerată ca somatică, îşi deleagă reprezentanţii psihici ni se pare mai riguroasă, deoarece ea nu se limitează la invocarea unui raport global de *expresie* între somatic şi psihic; totodată ca este mai concordantă cu ideea de *inscripţie de reprezentări*, inseparabilă de concepţia freudiană asupra inconştientului*.

▲ (α) Vezi nota (α) a articolului: Reprezentant al pulsiunii.

(β) Se ştie că, într-un astfel de caz, delegatul, cu toate că în principiu nu este altceva decît o „persoană însărcinată să acţioneze în numele altei persoane", adică a mandantului său, intră într-un nou sistem de relaţii, ce riscă să-i modifice perspectiva şi directivele care i-au fost date.

(1) FREUD (S.). *Triebe und Triebschicksale*, 1915. G.W., X, 214; S.E., XIV, 122; F., 33.
(2) Aceeaşi formulare în: FREUD (S.). *Psychoanalytische Bemerkungen über einen autobiographisch beschriebenen Fall von Paranoia (Dementia paranoides)*, 1911. G.W., VIII, 311; S.E., XII, 73–4; F., 317–8. — FREUD (S.). *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905, pasaj adăugat în 1915. G.W., V, 67; S.E., VII, 168; F., 56. — FREUD (S.). *Abriß der Psychoanalyse*, 1938. G.W., XVII, 70; S.E., XXIII, 148; F., 7.
(3) Cf. FREUD (S.). *Die Verdrängung*, 1915. G.W., X, 254–5; S.E., XIV, 152; F., 79.
(4) S.E., XIV, 113.

V.D.Z.

REPREZENTANT-REPREZENTARE (α)

G.: Vorstellungsrepräsentanz (*sau* Vorstellungsrepräsentant). — *F.:* représentant-représentation. — *E.:* ideational representative. — *S.:* representante ideativo. — *I.:* rappresentanza data da una rappresentazione. — *P.:* representante ideativo.

● ***Reprezentare sau grup de reprezentări de care se fixează pulsiunea pe parcursul istoriei subiectului şi prin intermediul cărora ea se înscrie în psihism.***

■ Expresia franceză *représentant-représentation* (reprezentant-reprezentare) introduce un echivoc prin faptul că redă prin două cuvinte foarte apropiate un cuvînt german compus din două substantive foarte diferite; din nefericire, nu vedem cum ar putea fi evitat acest echivoc, oferind, în acelaşi timp, o traducere exactă a termenului freudian.

Reprezentant îl traduce pe *Repräsentanz* (β), termen german de origine latină care trebuie înţeles ca delegaţie (γ). *Vorstellung* este un termen filozofic al cărui echivalent francez tradiţional este *représentation* (reprezentare)*. *Vorstellungsrepräsentanz* semnifică ceea ce reprezintă (aici, ceea ce reprezintă pulsiunea) în domeniul reprezentării (δ), sens pe care am încercat să-l redăm prin: *représentant-représentation* (reprezentant-reprezentare).

*

Întîlnim noţiunea de reprezentant-reprezentare în textele în care Freud defineşte relaţia somaticului cu psihicul ca o relaţie a pulsiunii cu reprezentanţii săi. Noţiunea este definită şi utilizată în primul rînd în lucrările metapsihologice din 1915: *Refularea (Die Verdrängung)*, *Inconştientul (Das Unbewußte)*; expunerea cea mai clară a noţiunii menţionate o găsim în cadrul teoriei celei mai elaborate emise de Freud asupra refulării.

Să reamintim pe scurt că pulsiunea, fiind somatică, rămîne în afara acţiunii directe a operaţiei psihice de refulare în inconştient. Aceasta nu poate avea ca obiect decît reprezentanţii psihici ai pulsiunii; riguros vorbind, reprezentanţii-reprezentări.

Într-adevăr, Freud distinge clar două elemente în reprezentantul psihic al pulsiunii — reprezentarea şi afectul — şi arată că fiecare are un destin diferit; doar primul element (reprezentantul-reprezentare) trece ca atare în sistemul inconştient (*în privinţa acestei distincţii, vezi:* Reprezentant psihic, Afect, Refulare).

Ce trebuie să înţelegem prin reprezentant-reprezentare? Freud nu a explicitat niciodată această noţiune. În ce priveşte termenul *reprezentant* şi relaţia de delegare pe care o presupune între pulsiune şi el însuşi, trimitem cititorul la articolul *Reprezentant psihic*. Pentru termenul *reprezentare*, care conotează elementul ideaţional în opoziţie cu elementul afectiv, trimitem la articolele Reprezentare (*Vorstellung*), Reprezentare a lucrului (*Sachvorstellung* sau *Dingvorstellung*) şi Reprezentare a cuvîntului (*Wortvorstellung*).

În teoria despre sistemul inconştient pe care o expune în articolul din 1915, Freud vede în reprezentanţii-reprezentări nu numai „conţinuturile" inconştientului, ci şi ceea ce îi este constitutiv. Într-adevăr, printr-unul şi acelaşi act — refularea originară* —, pulsiunea se fixează de un reprezentant şi inconştientul se constituie: „Sîntem [...] îndreptăţiţi să admitem o *refulare originară*, o primă fază a refulării, care constă în aceea că reprezentantului psihic (reprezentativ) al pulsiunii i se refuză preluarea în conştient. Cu el se produce o *fixaţie;* începînd cu acest moment, reprezentantul corespunzător capătă o existenţă inalterabilă, iar pulsiunea rămîne legată de el" (1 *a*).

În acest pasaj, termenul *fixaţie** evocă în acelaşi timp două idei. Ideea fixării pulsiunii într-un stadiu sau de un obiect, idee care se află la baza concepţiei genetice, şi ideea înscrierii pulsiunii în inconştient. Această ultimă idee — sau această ultimă imagine — e incontestabil foarte veche la Freud. O găsim enunţată în scrisorile către Fliess, într-una dintre primele scheme ale aparatului psihic — care presupune mai multe straturi de înscriere a semnelor (*Niederschriften*) (2) — şi reluată în *Interpretarea visului* (*Die Traumdeutung*, 1900), în special într-un pasaj în care este discutată ipoteza că o reprezentare care trece dintr-un sistem într-altul cunoaşte o modificare de inscripţie (3).

Putem vedea în această comparare a raportului dintre pulsiune şi reprezentantul său cu înscrierea unui semn (a unui „semnificant", pentru a utiliza un termen lingvistic) un mijloc de a lămuri natura reprezentantului-reprezentare.

▲ (α) Vezi nota (α) a articolului Reprezentant al pulsiunii.

(β) Termenul uzual în germană este *der Repräsentant*; rareori îl întîlnim la Freud, care adoptă forma *die Repräsentanz*, mai apropiată de originalul latin şi, fără îndoială, mai abstractă.

(γ) „X este reprezentantul meu."

(δ) Traducerea termenului *Vorstellungsrepräsentanz* prin „reprezentant al reprezentării" ar fi un contrasens în raport cu gîndirea lui Freud: reprezentarea este ceea ce reprezintă pulsiunea, şi nu ceea ce ar fi la rîndul său reprezentat prin altceva. În această privinţă, textele lui Freud sînt explicite (1 *b*, 4).

(1) FREUD (S.). *Die Verdrängung*, 1915. — *a)* G.W., X, 250; S.E., XIV, 148; F., 71. — *b)* Cf. G.W., X, 255; S.E., XIV, 152–3; F., 80–1.
(2) Cf. FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1887–1902. Scrisoarea din 6.12.1896: G., 185–6; E., 173; F., 153.
(3) Cf. FREUD (S.). G.W., II–III, 615; S.E., V, 610; F., 496.
(4) Cf. FREUD (S.). *Das Unbewußte*, 1915. G.W., X, 275–6; S.E., XIV, 177; F., 112.

V.D.Z.

REPREZENTARE

G.: Vorstellung. — *F.:* représentation. — *E.:* idea *sau* presentation. — *S.:* representación. — *I.:* rappresentazione. — *P.:* representação.

● ***Termen clasic în filozofie şi psihologie, utilizat pentru a desemna „ceea ce este reprezentat, ceea ce formează conţinutul concret al unui act de gîndire" şi „mai ales reproducerea unei percepţii anterioare" (1). Freud opune afectului reprezentarea, fiecare dintre cele două elemente avînd în cadrul procesului psihic un destin propriu.***

■ Termenul *Vorstellung* face parte din vocabularul clasic al filozofiei germane. La început, Freud nu-i modifică sensul, dar îi dă o utilizare originală (α). În cele ce urmează, vom indica pe scurt în ce constă aceasta.

1° Primele modele teoretice menite să explice psihonevrozele sînt centrate pe distincţia dintre „cuantumul de afect"* şi reprezentare. În nevroza obsesională, cuantumul de afect cunoaşte o deplasare de la reprezentarea patogenă legată de evenimentul traumatizant la o altă reprezentare, considerată de subiect drept neînsemnată. În isterie, cuantumul de afect este convertit în energie somatică, iar reprezentarea refulată este simbolizată printr-o zonă sau activitate corporală. Această teză, conform căreia separarea afectului de reprezentare stă la baza refulării, conduce la concluzia că fiecare din aceste elemente are un destin diferit şi la luarea în considerare a acţiunii unor procese distincte: reprezentarea este „refulată", afectul „reprimat" etc.

2° Se ştie că Freud vorbeşte de „reprezentări inconştiente", marcînd prin rezerva *sit venia verbo* că paradoxul conţinut în asocierea celor doi termeni nu i-a scăpat. Dacă el totuşi nu renunţă la această expresie, faptul arată că în utilizarea freudiană a termenului *Vorstellung* un aspect predominant în filozofia clasică — acela de *a-şi reprezenta* în mod subiectiv un obiect — trece într-un plan secund. Reprezentarea este mai curînd ceea ce, de la obiect, se înscrie în „sistemele mnezice".

3° Se ştie însă că Freud nu concepe memoria ca pe un simplu receptacul de imagini, în conformitate cu o viziune strict empirică, ci vorbeşte de sisteme mnezice, descompunînd amintirea în diferite serii asociative; prin termenul *urmă mnezică** Freud desemnează în ultimă instanţă nu atît o „impresie slabă", aflată într-o relaţie de asemănare cu

obiectul, cît un semn întotdeauna coordonat cu altele, care nu este legat de una sau alta din calităţile senzoriale. Din această perspectivă, termenul freudian *Vorstellung* a putut fi pus în legătură cu noţiunea lingvistică de semnificat.

4° Împreună cu Freud, putem distinge aici două niveluri ale acestor „reprezentări": „reprezentările cuvîntului"* şi „reprezentările lucrului"*. Această distincţie subliniază o diferenţă căreia Freud îi acordă de altfel o valoare topică fundamentală; reprezentările lucrului, caracteristice pentru sistemul inconştient, se află într-un raport mai direct cu lucrul: în „halucinaţia primitivă", reprezentarea lucrului este considerată de copil ca echivalentă cu obiectul perceput şi investită în absenţa acestuia (*vezi:* Trăire de satisfacere).

În acelaşi mod, cînd Freud caută, la capătul căilor asociative, „reprezentarea inconştientă patogenă" — ceea ce se întîmplă în special în primele descrieri pe care le dă terapiei în anii 1894–1896 (2) — vizat este punctul ultim, în care obiectul nu poate fi disociat de urmele sale mnezice, semnificatul inseparabil de semnificant.

5° Deşi distincţia dintre urma mnezică şi reprezentare ca investire a urmei mnezice este întotdeauna prezentă în mod implicit (3) în utilizarea freudiană, totuşi ea nu este întotdeauna netă (4). Fără îndoială, este dificil de conceput, în termenii gîndirii freudiene, o *urmă* mnezică *pură*, adică o reprezentare total dezinvestită, atît de către sistemul inconştient, cît şi de sistemul conştient.

▲ (α) Influenţa pe care a exercitat-o asupra lui Freud concepţia lui Herbart despre o adevărată „mecanică a reprezentărilor" (*Vorstellungsmechanik*) a fost adesea menţionată. Aşa cum arată Ola Andersson, „...herbartismul era psihologia dominantă în lumea ştiinţifică în care trăia Freud în anii formării şi dezvoltării sale ştiinţifice" (5).

(1) LALANDE (A.). *Vocabulaire technique et critique de la philosophie*, PUF, Paris, 1951.
(2) Cf. FREUD (S.). *Studien über Hysterie*, 1895. *Passim.*
(3) Cf. FREUD (S.). *Das Unbewußte*, 1915. G.W., X, 300; S.E., XIV, 201–202; F., 155–6.
(4) Cf. FREUD (S.). *Das Ich und das Es*, 1923. G.W., XIII, 247; S.E., XIX, 20; F., 173.
(5) ANDERSSON (O.). *Studies in the Prehistory of Psychoanalysis*, Svenska Bokförlaget, Norstedts, 1962, 224.

V.D.Z.

REPREZENTARE A LUCRULUI, REPREZENTARE A CUVÎNTULUI

G.: Sachvorstellung (*sau* Dingvorstellung), Wortvorstellung. — *F.:* représentation de chose, représentation de mot. — *E.:* thing presentation, word presentation. — *S.:* representación de cosa, representación de palabra. — *I.:* rappresentazione di cosa, rappresentazione di parola. — *P.:* representação de coisa, representação de palavra.

● ***Termeni utilizaţi de Freud în textele sale metapsihologice pentru a distinge două tipuri de „reprezentare": cea — esenţialmente vizuală — care se referă la lucruri şi cea — esenţialmente acustică — care se referă la cuvînt. Această distincţie are pentru el o semnificaţie metapsihologică, legătura dintre reprezentarea lucrului şi reprezentarea cuvîntului corespunzătoare caracterizînd sistemul preconştient–conştient, spre deosebire de sistemul inconştient, care nu conţine decît reprezentări ale lucrului.***

■ Pentru termenul *reprezentare* şi modul în care poate fi deosebit de termenul *urmă mnezică*, uneori folosit ca sinonim, recomandăm cititorului două articole: *Reprezentare* şi *Urmă mnezică*.

Distincţia dintre reprezentarea lucrului şi reprezentarea cuvîntului îşi află originea în cercetările tînărului Freud asupra afaziei.

Ideea de reprezentare a lucrului apare foarte devreme în doctrină alături de termenul, foarte apropiat, de „urmă mnezică": acestea sînt înmagazinate în diferitele sisteme mnezice. În *Despre concepţia afaziilor. Studiu critic* (*Zur Auffassung der Aphasien. Eine kritische Studie*, 1891) întîlnim termenul *Objektvorstellung;* în *Interpretarea visului* (*Die Traumdeutung*, 1900), termenul *Dingvorstellung* (1). Una dintre definiţiile cele mai precise pe care Freud o dă noţiunii este următoarea: „Reprezentarea lucrului constă într-o investire, dacă nu a imaginilor mnezice directe ale lucrurilor, cel puţin a urmelor mnezice mai îndepărtate, derivate din acestea" (2 *a*). Această definiţie necesită două observaţii:

1° Reprezentarea este aici distinsă net de urma mnezică; ea o reinvesteşte, o revigorează pe cea din urmă, care nu este în sine nimic altceva decît inscripţia evenimentului;

2° Reprezentarea lucrului nu trebuie înţeleasă ca un analog mental al ansamblului lucrului. Acesta e prezent în diferite sisteme sau complexe asociative sub unul sau altul din aspectele sale.

Reprezentările cuvîntului sînt introduse într-o concepţie care leagă verbalizarea de conştientizare. Astfel, începînd cu *Proiect de psihologie* (*Entwurf einer Psychologie*, 1895), găsim ideea că imaginea mnezică poate dobîndi „indicele de calitate" specific conştiinţei doar asociindu-se cu o imagine verbală. Freud va afirma constant această idee. Ea este esenţială pentru înţelegerea trecerii de la procesul primar la procesul secundar, de la identitatea percepţiei* la identitatea gîndirii*. O regăsim în *Inconştientul* (*Das Unbewußte*, 1915), sub forma următoare, care îi accentuează valoarea topică: „Reprezentarea conştientă include reprezentarea lucrului plus reprezentarea cuvîntului corespunzătoare, în timp ce reprezentarea inconştientă este doar reprezentarea lucrului" (2 *b*).

Prioritatea reprezentării cuvîntului nu este reductibilă la o supremaţie a auditivului asupra vizualului. Aici nu e pusă în joc doar o diferenţă între aparatele senzoriale. Freud a arătat că în schizofrenie reprezentările cuvîntului sînt tratate ele însele ca reprezentări ale lucrului, şi anume în conformitate cu legile procesului primar; acelaşi lucru se întîmplă în vis, unde anumite propoziţii pronunţate în stare de veghe sînt supuse condensării şi deplasării asemeni reprezentărilor lucrului: „...atunci cînd reprezentările cuvîntului care ţin de resturile diurne sînt reziduuri proaspete şi actuale ale percepţiilor, şi nu expresii ale gîndurilor, ele sînt tratate ca reprezentări ale lucrului" (3). Vedem că reprezentarea lucrului şi reprezentarea cuvîntului nu desemnează pur şi simplu două varietăţi de „urme mnezice"; distincţia are pentru Freud o semnificaţie topică esenţială.

Cum se articulează reprezentările cuvîntului cu aceşti semnificanţi preverbali care sînt reprezentările lucrului? Care este relaţia ambelor cu percepţia? Ce condiţii le pot conferi o prezenţă halucinatorie? Care sînt, în ultimă analiză, condiţiile care privilegiază simbolurile lingvistice verbale? Freud a încercat să răspundă la astfel de întrebări în mai multe rînduri (4).

(1) Cf. FREUD (S.). G.W. II–III, 302; S.E., IV, 296; F., 222.

(2) FREUD (S.). *Das Unbewußte*, 1915. — *a)* G.W., X, 300; S.E., XIV, 201; F., 155–6. — *b)* G.W., X, 300; S.E., XIV, 201; F., 156.

(3) FREUD (S.). *Metapsychologische Ergänzung zur Traumlehre*, 1917. G.W., X, 418–9; S.E., XIV, 228; F., 174.

(4) Cf. în special: FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1887–1902. G., 443; E., 421; F., 375. — *Die Traumdeutung*, 1900, capitolul despre „Regresie". — *Metapsychologische Ergänzung zur Traumlehre*, 1917, *passim*. — *Das Ich und das Es*, 1923. G.W., XIII, 247 sqq.; S.E., XIX, 20 sqq.; F., 173 sqq.

V.D.Z.

REPREZENTARE-SCOP

G.: Zielvorstellung. — *F.:* représentation-but. — *E.:* purposive idea. — *S.:* representación-meta. — *I.:* rappresentazione finalizzata. — *P.:* representação-meta.

● ***Termen creat de Freud pentru a explica orientarea cursului ideilor, atît a celor conştiente, cît şi a celor preconştiente şi inconştiente: la fiecare din aceste niveluri, există o finalitate care asigură o înlănţuire a ideilor, care nu este doar mecanică, ci determinată de anumite reprezentări privilegiate care exercită o adevărată atracţie asupra celorlalte reprezentări (de exemplu, sarcină de îndeplinit în cazul ideilor conştiente, fantasmă inconştientă în cazul în care subiectul se supune regulii asocierii libere).***

■ Termenul *reprezentare-scop* este utilizat de Freud în special în primele sale scrieri metapsihologice: *Proiect de psihologie* (*Entwurf einer Psychologie*, 1895) şi capitolul VII din *Interpretarea visului* (*Die Traumdeutung*, 1900), unde apare în mod repetat. El pune în evidenţă originalitatea concepţiei freudiene asupra determinismului psihic: înlănţuirea ideilor nu este niciodată nedeterminată, adică liberă de orice lege; mai mult, legile care o guvernează nu sînt legile pur mecanice stabilite de doctrina asociaţionistă conform căreia succesiunea asociaţiilor poate fi întotdeauna redusă la contiguitate şi asemănare, fără a-i găsi un sens mai profund. „*De fiecare dată cînd un element psihic este legat de un altul printr-o asociaţie deconcertantă şi superficială, există de asemenea o legătură corectă şi profundă între ele, legătură disimulată de rezistenţa cenzurii*" (1).

Termenul de reprezentare-scop indică faptul că pentru Freud asociaţiile sînt caracterizate de o anumită finalitate. Finalitate manifestă în cazul unei gîndiri atente, discriminative, în care selecţia este asigurată de reprezentarea scopului urmărit. Finalitate latentă, descoperită de psihanaliză, acolo unde asociaţiile lasă impresia că sînt lăsate în voia înlănţuirii lor libere (*vezi:* Asociere liberă).

De ce Freud vorbeşte de reprezentare-scop şi nu doar de scop sau finalitate? Problema se pune în special pentru finalitatea inconştientă. S-ar putea răspunde spunînd că reprezentările respective nu sînt altceva decît fantasmele inconştiente. O astfel de interpretare este justificată de referirea la primele modele elaborate de Freud pentru a explica funcţionarea gîndirii: aceasta, incluzînd aici şi explorarea care caracterizează procesul secundar, este posibilă doar datorită faptului că scopul sau reprezentarea-scop rămîne investită, exercită o atracţie care face ca toate căile apropiate de el să fie mai permeabile, mai „umblate". Acest scop este „reprezentarea dorinţei" (*Wunschvorstellung*) care provine din trăirea satisfacerii* (2).

Traducînd *Zielvorstellung* prin „représentation-but" („reprezentare-scop") şi nu prin „représentation de but" („reprezentare de scop"), considerăm că rămînem fideli spiritului lui Freud: reprezentările despre care este vorba aici nu trimit în mod expres la scopuri, ele fiind doar elemente inductoare capabile să organizeze, să orienteze cursul asociaţiilor. Echivalentul englezesc de *purposive idea* concordă cu interpretarea noastră.

(1) FREUD (S.). *Traumdeutung*, 1900. G.W., II–III, 535; S.E., V, 530; F., 436.

(2) Cf. FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1887–1902. G., 411–6; E., 389–94; F., 345–9.

V.D.Z.

RESTURI DIURNE

G.: Tagesreste. — *F.:* restes diurnes. — *E.:* day's residues. — *S.:* restos diurnos. — *I.:* resti diurni. — *P.:* restos diurnos.

● ***În teoria psihanalitică a visului, elemente ale stării de veghe din ziua precedentă care apar în povestirea visului şi în asocierile libere ale celui care a avut visul; ele se află într-o legătură mai mult sau mai puţin strînsă cu dorinţa inconştientă care se realizează în vis. Pot fi întîlnite toate stadiile intermediare între două cazuri extreme: cel în care prezenţa unui anumit rest diurn pare motivată, cel puţin la prima vedere, de o preocupare sau de o dorinţă din timpul stării de veghe, dar şi cazul în care apar elemente diurne în aparenţă nesemnificative, alese în funcţie de legătura lor asociativă cu dorinţa visului.***

■ Conform unei concepţii clasice, discutată în primul capitol al *Interpretării visului* (*Die Traumdeutung*, 1900), elementele majorităţii viselor provin din evenimentele, gîndurile, sentimentele zilelor precedente. Totuşi, mai mulţi autori observaseră că elementele reţinute nu se referă întotdeauna la evenimente sau interese importante, ci la detalii în aparenţă anodine.

Freud reia aceste fapte, dar le dă o semnificaţie nouă, integrîndu-le în teoria sa, care vede în vis realizarea unei dorinţe inconştiente. Natura şi funcţia diferitelor resturi diurne pot fi înţelese în conexiune cu teza fundamentală conform căreia energia visului se află în dorinţa inconştientă.

Poate fi vorba de dorinţe sau preocupări diverse, pe care subiectul le-a trăit în stare de veghe şi care reapar în vis; cel mai adesea, problemele stării de veghe apar în vis sub o formă deplasată şi simbolică. Resturile diurne sînt supuse acţiunii mecanismelor travaliului visului la fel ca orice gînd al visului. Conform unei metafore celebre a lui Freud, resturile diurne sînt „antreprenorul" visului, funcţionînd ca incitaţie (un rol analog îl pot juca impresiile corporale din timpul somnului). Dar chiar în acest caz, visul nu poate fi pe deplin explicat decît prin intervenţia dorinţei inconştiente, care furnizează forţa pulsiunilor (*Triebkraft*), „capitalul". „*Consider că dorinţa conştientă nu poate provoca un vis decît dacă reuşeşte să trezească o altă dorinţă, inconştientă, în consonanţă cu ea şi prin care se întăreşte*" (1 *a*).

La limită, raportul între resturile diurne şi dorinţa inconştientă poate să se dispenseze de medierea unei preocupări actuale: resturile diurne devin simple elemente, semne utilizate de dorinţa inconştientă. În acest caz, aparenţa că au fost selecţionate arbitrar va fi cu atît mai evidentă. Care este atunci funcţia lor? Am putea s-o rezumăm astfel:

a) Selecţionîndu-le, visul dejoacă cenzura. Conţinuturile refulate se pot exprima la adăpostul caracterului nesemnificativ al resturilor diurne;

b) mai mult decît amintirile încărcate de interes şi deja integrate în bogate complexe asociative, ele pot intra în conexiune cu dorinţa infantilă;

c) caracterul lor actual pare să le privilegieze în ochii lui Freud, care, pentru a explica impresia de *recent* prezentă în orice vis, invocă noţiunea de „transfer"*. „Resturile diurne [...] nu numai că împrumută ceva din inconştient — forţa pulsiunii care se află la dispoziţia dorinţei refulate — atunci cînd iau parte la formarea unui vis, dar oferă inconştientului ceva indispensabil, şi anume punctul de prindere necesar pentru un transfer" (1 *b*). Această importanţă a prezentului este atestată de faptul că adesea visul foloseşte resturile din chiar ziua care-l precede.

(1) FREUD (S.), *a)* G.W., II–III, 558; S.E., V, 553; F., 454. — *b)* G.W., II–III, 569; S.E., V, 564; F., 462.

V.D.Z.

REZISTENŢĂ

G.: Widerstand. — *F.:* résistance. — *E.:* resistance. — *S.:* resistencia. — *I.:* resistenza. — *P.:* resistência.

● ***În cadrul terapiei psihanalitice, tot ceea ce în acţiunile şi cuvintele analizatului se opune accesului acestuia la propriul inconştient este numit rezistenţă. Prin extensie, Freud a vorbit de rezistenţă la psihanaliză pentru a desemna o atitudine de opoziţie faţă de descoperirile sale în măsura în care ele revelau dorinţele inconştiente şi produceau omului o „vexaţie psihologică"*** (α).

■ Conceptul de rezistenţă a fost introdus de Freud încă de la început; se poate spune că el a jucat un rol decisiv în apariţia psihanalizei. Într-adevăr, Freud a renunţat la hipnoză şi la sugestie în special deoarece rezistenţa masivă pe care o opuneau anumiţi pacienţi acestor procedee i se părea, pe de o parte, legitimă (β); pe de altă parte, ea nu putea fi nici depăşită, nici interpretată (γ), ceea ce metoda psihanalitică face cu putinţă în măsura în care permite punerea în evidenţă progresivă a rezistenţelor care se traduc mai ales prin diferitele moduri în care pacientul se abate de la regula fundamentală; în *Studii asupra isteriei* (*Studien über Hysterie*, 1895), găsim o primă enumerare a diferitelor fenomene clinice, evidente sau discrete, de rezistenţă (1 *a*).

Rezistenţa a fost descoperită ca obstacol în calea elucidării simptomelor şi a progresului terapiei. „Rezistenţa constituie, la urma urmei, ceea ce împiedică travaliul [terapeutic]" (2 *a*, δ). La început, Freud a încercat să depăşească acest obstacol prin insistenţă — forţă de sens contrar rezistenţei — şi persuasiune; era perioada cînd rezistenţa nu fusese identificată ca un mijloc de acces la refulat şi la secretul nevrozei; într-adevăr, în rezistenţă şi refulare acţionează aceleaşi forţe. În acest sens, aşa cum subliniază Freud în scrierile sale tehnice, întregul progres al tehnicii analitice a constat într-o apreciere mai adecvată a rezistenţei, mai exact a datului clinic că nu este suficient să comunici pacienţilor sensul simptomelor lor pentru ca refularea să fie ridicată. Se ştie că Freud n-a încetat să considere interpretarea rezistenţei, împreună cu cea a transferului, drept caracteristicile definitorii ale tehnicii sale. Mai mult, transferul* trebuie considerat parţial ca o rezistenţă, în măsura în care el înlocuieşte rememorarea verbalizată cu repetarea acţiunilor; trebuie să mai adăugăm că rezistenţa utilizează transferul, dar nu-l constituie.

În ce priveşte explicarea fenomenului de rezistenţă, concepţiile lui Freud sînt mai dificil de stabilit. În *Studii asupra isteriei*, el formulează următoarea ipoteză: se poate considera că amintirile sînt grupate, în funcţie de gradul lor de rezistenţă, în straturi concentrice în jurul unui nucleu central patogen; pe parcursul tratamentului, fiecare trecere de la un cerc la altul mai apropiat de nucleu va duce aşadar la creşterea rezistenţei (1 *b*). Încă din această perioadă, Freud face din rezistenţă o manifestare, proprie tratamentului şi rememorării pe care acesta o presupune, a aceleiaşi forţe pe care cul o opune reprezentărilor neplăcute. Totuşi, el pare să vadă originea ultimă a rezistenţei într-o repulsie care vine de la refulat ca atare, legată de dificultatea sa de a deveni conştient şi mai ales pe deplin acceptat de subiect. Găsim aici aşadar două elemente explicative: intensitatea rezistenţei depinde de distanţa faţă de refulat; pe de altă parte, ea corespunde unei funcţii defensive. Scrierile tehnice menţin această ambiguitate.

O dată cu cea de a doua topică, accentul este însă pus asupra aspectului defensiv. Aşa cum arată mai multe texte, apărarea este exercitată de eu. „Inconştientul, adică «refulatul»

nu opune terapiei nici un fel de rezistenţă; în fond, el nici nu urmăreşte altceva decît depăşirea presiunii exercitate asupra lui, pentru a-şi deschide un drum către conştiinţă sau către descărcarea prin acţiune reală. Rezistenţa în terapie provine din aceleaşi straturi şi sisteme superioare ale vieţii psihice care în trecut au produs refularea" (3). Freud va menţine acest rol prevalent al apărării eului pînă în una din ultimele sale scrieri: „Mecanismele de apărare faţă de pericolele vechi reapar în terapie sub forma *rezistenţelor* la vindecare, şi aceasta pentru că vindecarea însăşi este considerată de eu ca un nou pericol" (4 *a*). În această perspectivă, analiza rezistenţelor nu se deosebeşte de analiza apărărilor permanente ale eului, aşa cum se specifică ele în situaţia analitică (Anna Freud).

Este adevărat că Freud afirmă explicit că rezistenţa evidentă a eului nu este suficientă pentru a explica dificultăţile întîlnite în progresul şi desăvîrşirea travaliului analitic; în experienţa sa, analistul întîlneşte rezistenţe pe care nu le poate explica prin alterări* ale eului (4 *b*).

În finalul lucrării *Inhibiţie, simptom şi angoasă* (*Hemmung, Symptom und Angst*, 1926), Freud distinge cinci forme de rezistenţă; trei ţin de eu: refularea, rezistenţa de transfer şi beneficiul secundar al bolii „care se bazează pe integrarea simptomului în eu". Mai trebuie să se ţină seama şi de rezistenţa inconştientului sau a sinelui şi de cea a supraeului. Cea dintîi face tehnic necesară perlaborarea* (*Durcharbeiten*): este „...forţa compulsiei la repetiţie, atracţia exercitată de prototipurile inconştiente asupra procesului pulsional refulat". În sfîrşit, rezistenţa supraeului derivă din culpabilitatea inconştientă şi din nevoia de pedeapsă (5 *a*) (*vezi:* Reacţie terapeutică negativă).

Tentativa de clasificare metapsihologică de mai sus nu-l satisfăcea pe Freud, dar are cel puţin meritul de a sublinia că el a refuzat întotdeauna să asimileze fenomenul inter- şi intrapersonal al rezistenţei cu mecanismele de apărare inerente structurii eului. Întrebarea: care este sursa rezistenţei? rămîne pentru el deschisă şi dificilă (ε). Dincolo de eu „...care se cramponează de contrainvestirile sale" (5 *b*), trebuie să recunoaştem ca obstacol ultim în faţa travaliului analitic o rezistenţă radicală, a cărei natură a fost explicată de Freud prin mai multe ipoteze, dar care nu este în nici un caz reductibilă la operaţiile defensive (*vezi:* Compulsie la repetiţie).

▲ (α) Idee care apare încă din 1896: „Ostilitatea care mi se arată şi izolarea la care sînt constrîns ar lăsa să se creadă că am descoperit cele mai mari adevăruri" (2 *b*).

Cu privire la „vexaţie", vezi *O dificultate a psihanalizei* (*Eine Schwierigkeit der Psychoanalyse*, 1917) (6).

(β) „Cînd se striga la un bolnav care se arăta recalcitrant: Ce faceţi? Vă contrasugestionaţi? îmi spuneam că se face o nedreptate şi o silnicie. Omul avea cu siguranţă dreptul de a se contrasugestiona cînd se încerca supunerea sa prin sugestie" (7).

(γ) Tehnica bazată pe sugestie „...nu ne permite, de exemplu, să recunoaştem *rezistenţa* care face ca bolnavul să se cramponeze de boala sa şi, prin aceasta, să lupte contra restabilirii sale" (8).

(δ) Vezi definiţia rezistenţei în *Interpretarea visului* (*Die Traumdeutung*, 1900): „Tot ceea ce împiedică continuarea terapiei este o rezistenţă" (9).

(ε) Ne putem referi la lucrarea lui E. Glover, *Tehnica psihanalizei* (*The Technique of Psycho-Analysis*, 1955). După ce a făcut o prezentare sistematică a rezistenţelor ca manifestări ale apărărilor permanente ale aparatului mental, manifestări evidenţiate de analiză, autorul recunoaşte existenţa unui rest: „Epuizînd lista posibilă a rezistenţelor care ar putea proveni din eu sau supraeu, rămînem în faţa faptului nud că pacientul procedează în faţa noastră la repetarea neîntreruptă a aceluiaşi ansamblu de reprezentări [...] Speram că îndepărtînd

rezistenţele eului şi supraeului vom produce ceva asemănător unei eliberări automate de presiune şi că o altă formă de apărare se va grăbi să lege această energie eliberată, aşa cum se întîmplă în simptomele tranzitorii. S-ar părea însă că de fapt am biciuit compulsia la repetiţie şi că sinele a profitat de slăbirea apărărilor eului pentru a exercita o atracţie sporită asupra reprezentărilor preconştiente" (10).

(1) Cf. FREUD (S.). *a)* G.W., I, 280; S.E., II, 278; F., 225. — *b)* G.W., I, 284; S.E., II, 289; F., 234.
(2) FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1887–1902. — *a)* Scrisoarea din 27.10.1897: G., 240; E., 226; F., 200. — *b)* Scrisoarea din 13.3.1896: G., 172; E., 161; F., 143.
(3) FREUD (S.). *Jenseits des Lustprinzips*, 1920. G.W., XIII, 17; S.E., XVIII, 19; F., 19.
(4) FREUD (S.). *Die endliche und die unendliche Analyse*, 1937. — *a)* G.W., XVI, 84; S.E., XXIII, 238; F., 24–5. — *b)* Cf. G.W., XVI, 86; S.E., XXIII, 241; F., 27.
(5) FREUD (S.). *a)* Cf. G.W., XIV, 191–3; S.E., XX, 158–60; F., 87–9. — *b)* G.W., XIV, 191–3; S.E., XX, 158–60; F., 87–9.
(6) Cf. FREUD (S.). G.W., XII, 1–26; S.E., XVII, 137–44; F., 137–47.
(7) FREUD (S.). *Massenpsychologie und Ich-Analyse*, 1921. G.W., XIII, 97; S.E., XVIII, 89; F., 99.
(8) FREUD (S.). *Über Psychotherapie*, 1904. G.W., V, 18; S.E., VII, 261; F., 14.
(9) FREUD (S.). G.W., II–III, 521; S.E., V, 517; F., 427.
(10) GLOVER (Ed.). E., Baillière, Londra, 1955, 81; F., PUF, Paris, 1958, 94–5.

V.D.Z.

ROMAN FAMILIAL

G.: Familienroman. — *F.:* roman familial. — *E.:* family romance. — *S.:* novela familiar. — *I.:* romanzo familiare. — *P.:* romance familial.

● ***Expresie creată de Freud pentru a desemna fantasmele prin intermediul cărora subiectul modifică imaginar legăturile sale cu părinţii (imaginîndu-şi, de exemplu, că este copil găsit). Astfel de fantasme îşi au baza în complexul Œdip.***

■ Înainte de a le dedică în 1909 (α) un articol, Freud înregistrase în cîteva rînduri fantasmele prin intermediul cărora subiectul îşi alcătuieşte o familie, inventînd cu acest prilej un fel de roman (1). Astfel de fantasme apar în mod manifest în delirele paranoice; curînd, Freud le va regăsi la nevrozaţi sub diferite forme: copilul îşi imaginează că nu e născut din părinţii săi reali, ci din părinţi prestigioşi sau dintr-un tată prestigios, caz în care el atribuie mamei sale aventuri secrete; sau este într-adevăr copil legitim, dar fraţii şi surorile sale sînt bastarzi.

Astfel de fantasme ţin de situaţia œdipiană; ele se nasc sub presiunea exercitată de complexul Œdip*. Motivaţiile lor exacte sînt numeroase şi întrepătrunse: dorinţă de a-şi deprecia părinţii sub un anumit aspect şi de a-i ridica în slăvi sub un alt aspect, dorinţă de grandoare, încercare de a evita barierele care se opun incestului, expresie a rivalităţii între fraţi etc.

▲ (α) Integrat mai întîi în opera lui Otto Rank *Mitul naşterii eroului* (*Der Mythus von der Geburt des Helden*, 1909).

(1) Cf. FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1887–1902. Manuscris M şi scrisoare din 20.6.1898: G., 219 şi 273; E., 205 şi 256; F., 181–2 şi 227–8.

V.D.Z.

S

SADISM

G.: Sadismus. — *F.:* sadisme. — *E.:* sadism. — *S.:* sadismo. — *I.:* sadismo. — *P.:* sadismo.

● ***Perversiune sexuală în care satisfacţia e legată de suferinţa sau umilirea produse unei alte persoane.***

Psihanaliza extinde noţiunea de sadism dincolo de perversiunea descrisă de sexologi, identificînd numeroase manifestări latente, în special infantile, şi făcînd din el una din componentele fundamentale ale vieţii pulsionale.

■ Cititorul poate găsi descrierea diferitelor forme şi grade ale perversiunii sadice în lucrările sexologilor, în special Krafft-Ebing şi Havelock Ellis (α).

Să notăm, din punct de vedere terminologic, că Freud rezervă cel mai adesea termenul *sadism* (*Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii* [*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905], de pildă) sau *„sadism propriu-zis"* (1) asocierii dintre sexualitate şi violenţa exercitată asupra altuia.

Totuşi, Freud foloseşte termenul şi într-o accepţie mai puţin riguroasă, prin sadism înţelegînd simpla exercitare a violenţei, independent de orice satisfacţie sexuală (2) (*vezi:* Pulsiune de dominaţie, Agresivitate, Sado-masochism). O astfel de utilizare a termenului, despre care Freud însuşi a afirmat că nu e întru totul riguroasă, a cunoscut o mare răspîndire în psihanaliză. Ar fi însă greşit să facem din termenul *sadism* sinonimul celui de agresivitate. Această accepţie apare în special în scrierile Melaniei Klein şi ale şcolii sale.

▲ (α) Krafft-Ebing este cel care a propus ca această perversiune să poarte numele de sadism, după opera marchizului de Sade.

(1) FREUD (S.). *Das ökonomische Problem des Masochismus*, 1924. G.W., XIII, 376; S.E., XIX, 163; F., 216.
(2) Cf. de exemplu FREUD (S.). *Triebe und Triebschicksale*, 1915. G.W., X, 221; S.E., XIV, 128; F., 46.

V.D.Z.

SADISM–MASOCHISM, SADO-MASOCHISM

G.: Sadismus–Masochismus, Sadomasochismus. — *F.:* sadisme–masochisme, sado-masochisme. — *E.:* sadism–masochism, sado-masochism. — *S.:* sadismo–masoquismo, sado-masoquismo. — *I.:* sadismo–masochismo, sado-masochismo. — *P.:* sadismo–masoquismo, sado-masoquismo.

● ***Expresie care subliniază nu numai faptul că pot exista simetrie şi complementaritate între cele două perversiuni, sadică şi masochistă, ci care desemnează o pereche fundamentală de contrarii atît în evoluţia, cît şi în manifestările vieţii pulsionale.***

Din această perspectivă, termenul* sado-masochism, *utilizat în sexologie pentru a desemna formele combinate ale acestor două perversiuni, a fost preluat în psihanaliză, mai ales în Franţa de către Daniel Lagache, pentru a sublinia interrelaţia acestor două poziţii atît în conflictul intersubiectiv (dominaţie–supunere), cît şi în structurarea persoanei (autopedepsire).

■ În articolele dedicate masochismului şi sadismului, cititorul va găsi consideraţii terminologice; prezentul articol se referă doar la perechea de contrarii sadism–masochism, la relaţia pe care psihanaliza o stabileşte între aceşti doi poli ai săi şi la funcţia pe care i-o atribuie.

Ideea unei legături între perversiunea sadică şi cea masochistă a apărut deja la Krafft-Ebing. Freud o evidenţiază încă din *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii* (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905), făcînd din sadism şi masochism cele două faţete ale unei aceleiaşi perversiuni: forma sa activă şi forma sa pasivă se regăsesc în proporţii variabile la acelaşi individ. „Un sadic este întotdeauna în acelaşi timp un masochist, ceea ce nu opreşte ca latura activă sau latura pasivă a perversiunii să predomine şi să caracterizeze activitatea sexuală prevalentă (1 *a*).

În restul operei freudiene şi în gîndirea psihanalitică, două idei vor cunoaşte o consolidare continuă:

1° Corelaţia intimă dintre cele două elemente ale cuplului este atît de strînsă, încît ele nu pot fi studiate separat nici în ce priveşte geneza, nici în ce priveşte manifestările lor;

2° Importanţa acestui cuplu depăşeşte cu mult planul perversiunilor: „Sadismul şi masochismul ocupă un loc aparte printre celelalte perversiuni. Activitatea şi pasivitatea, care îi formează trăsăturile fundamentale şi opuse, sînt constitutive vieţii sexuale în general" (1 *b*).

*

În ce priveşte geneza sadismului, respectiv a masochismului, ideile lui Freud au evoluat paralel cu modificările aduse teoriei pulsiunilor. În cadrul primei teorii despre pulsiuni, aşa cum este expusă într-o ultimă formă în *Pulsiuni şi destine ale pulsiunilor* (*Triebe und Triebschicksale*, 1915), se afirmă de obicei că sadismul este anterior masochismului, că masochismul este un sadism întors asupra propriei persoane. În realitate, sadismul este luat aici în sensul unei agresiuni împotriva altei persoane, suferinţa provocată acesteia nefiind luată în considerare şi nefiind corelativă plăcerii sexuale. „Psihanaliza pare să demonstreze că provocarea de durere nu se numără printre scopurile originare ale pulsiunii. Copilul sadic nu se gîndeşte şi nu intenţionează să provoace durere" (2 *a*). Ceea ce Freud numeşte aici sadism este de fapt exercitarea pulsiunii de dominaţie*.

Masochismul reprezintă o întoarcere* asupra propriei persoane şi în acelaşi timp o transformare* a activităţii în pasivitate. Doar în faza masochistă activitatea pulsională capătă o semnificaţie sexuală, iar producerea de suferinţă îi devine imanentă: „...senzaţia de durere, ca şi alte senzaţii de neplăcere impietează asupra domeniului excitaţiei sexuale, provocînd o stare de plăcere pentru obţinerea căreia se poate găsi o plăcere în neplăcerea durerii" (2 *b*). Freud indică două etape ale acestei întoarceri asupra propriei persoane: una în care subiectul îşi produce sieşi suferinţă, atitudine deosebit de evidentă în nevroza obsesională; cealaltă ce caracterizează masochismul propriu-zis, în care subiectul îşi provoacă durerea prin intermediul unei persoane străine: înainte de a trece

la diateza „pasivă", verbul *a produce suferinţă* trece prin diateza „medie" reflexivă (2 *c*). În sfîrşit, sadismul în sensul sexual al termenului presupune o nouă modificare a poziţiei masochiste.

Freud subliniază rolul pe care îl joacă identificarea fantasmatică cu celălalt în cazul acestor două modificări succesive: în masochism, „...eul pasiv se pune fantasmatic în poziţia sa precedentă, poziţie care este acum cedată unei alte persoane" (2 *d*). La fel, în sadism, „...producînd [dureri] altora, subiectul se bucură în mod masochist prin identificarea cu obiectul care suferă" (2 *e*) (α).

Să notăm că sexualitatea intervine în cadrul procesului corelativ apariţiei dimensiunii intersubiective şi a fantasmei.

Deşi Freud a putut afirma, calificînd această etapă a gîndirii sale în comparaţie cu etapa următoare, că el deduce masochismul din sadism şi că nu admite atunci teza unui masochism primar, totuşi constatăm — dacă luăm cuplul masochism–sadism în sensul său propriu (sexual) — că momentul masochist este de pe acum considerat ca primordial, fundamental.

O dată cu introducerea noţiunii de pulsiune de moarte, Freud postulează în principiu existenţa a ceea ce a numit masochism primar. Într-un prim stadiu, mitic, întreaga pulsiune de moarte este întoarsă împotriva subiectului însuşi, dar acest lucru nu este încă ceea ce Freud numeşte masochism primar. Libidoul trebuie să devieze o mare parte a pulsiunii de moarte asupra lumii exterioare: „O parte a acestei pulsiuni este pusă direct în serviciul pulsiunii sexuale, în care joacă un rol important. Acesta e sadismul propriu-zis. O altă parte nu este afectată de această deturnare spre exterior, ea rămîne în organism, unde este legată libidinal cu ajutorul excitaţiei sexuale cu care se însoţeşte [...]; recunoaştem aici masochismul originar, erogen" (3 *a*).

Dacă facem abstracţie de o anumită nesiguranţă terminologică de care Freud însuşi era conştient (3 *b*), se poate spune că stadiul prim în care pulsiunea de moarte se orientează în întregime împotriva individului însuşi nu este propriu atît unei poziţii masochiste, cît unei poziţii sadice.

Dintr-o singură mişcare, pulsiunea de moarte se asociază cu libidoul şi se scindează în sadism şi masochism erogene. În sfîrşit, să notăm că acest sadism, la rîndul său, se poate întoarce împotriva subiectului sub forma unui „masochism secundar care se adaugă masochismului originar" (3 *c*).

*

Freud a descris în evoluţia copilului participarea sadismului şi a masochismului la diferitele organizări libidinale. El le-a identificat în primul rînd şi mai ales în organizarea sadic-anală*, dar şi în alte stadii (*vezi:* Stadiul sadic-oral; Canibalism, Unire–dezunire). Se ştie că perechea activitate–pasivitate*, care se realizează în primul rînd în opoziţia sadism–masochism, este considerat de Freud ca una din marile polarităţi ce caracterizează viaţa sexuală a subiectului, regăsindu-se în cuplurile care-i succed: falic–castrat, masculin–feminin.

Funcţia intrasubiectivă a cuplului sadism–masochism a fost descoperită de Freud în dialectica ce opune supraeul sadic eului masochist (3, 4).

*

Freud a evidenţiat interrelaţia dintre sadism şi masochism nu numai în perversiunile manifeste, ci şi reversibilitatea poziţiilor la nivelul fantasmei, precum şi în conflictul intrasubiectiv. Pe această linie, D. Lagache a insistat în special asupra noţiunii de *sado-masochism*, în care vede dimensiunea majoră a relaţiei intersubiective. Conflictul psihic şi forma sa centrală — conflictul œdipian — pot fi înţelese ca un conflict al cerinţelor (*vezi:* Conflict): „...poziţia celui care emite cerinţa este virtual o poziţie de persecutat-persecutor, deoarece medierea cerinţei introduce în mod necesar relaţiile sado-masochiste de tipul dominaţie–supunere, pe care le implică orice interferenţă a puterii" (5) (β).

▲ (α) În legătură cu articularea sadismului şi a masochismului în structura fantasmatică, vezi *Un copil este bătut* (*Ein Kind wird geschlagen*, 1919).

(β) Pentru semnificaţia pe care D. Lagache o dă noţiunii de sado-masochism, vezi textul citat la (5).

(1) FREUD (S.). *a)* G.W., V, 59; S.E., VII, 159; F., 46. — *b)* Pasaj adăugat în 1915: G.W., V, 58; S.E., VII, 159; F., 45.
(2) FREUD (S.). *a)* G.W., X, 221; S.E., XIV, 128; F., 46. — *b)* G.W., X, 221; S.E., XIV, 128; F., 46. — *c)* Cf. G.W., X, 221; S.E., XIV, 128; F., 45. — *d)* G.W., X, 220; S.E., XIV, 128; F., 45. — *e)* G.W., X, 221; S.E., XIV, 129; F., 46.
(3) FREUD (S.). *Das ökonomische Problem des Masochismus*, 1924. — *a)* G.W., XIII, 376; S.E., XIX, 163–4; F., 216. — *b)* Cf. G.W., XIII, 377; S.E., XIX, 164; F., 217. — *c)* G.W., XIII, 377; S.E., XIX, 164; F., 217. — *d)* Cf. *passim*.
(4) Cf. FREUD (S.). *Das Ich und das Es*, 1923, Cap. V; G.W., XIII, 277–89; S.E., XIX, 48–59; F., 205–18.
(5) LAGACHE (D.). „Situation de l'agressivité", in *Bull. Psycho.*, XIV, 1, 1960, 99–112.

V.D.Z.

SCENĂ ORIGINARĂ

G.: Urszene. — *F.:* scène originaire. — *E.:* primal scene. — *S.:* escena primitiva *sau* originaria *sau* protoescena. — *I.:* scena originaria *sau* primaria. — *P.:* cena primitiva *sau* originária *sau* protocena.

● ***Scenă de raport sexual între părinţi, observată sau presupusă după anumite indicii şi fantasmată de copil. În general, ea este interpretată de acesta ca un act de violenţă din partea tatălui.***

■ Termenul *Urszenen* (scene originare sau primitive) apare într-un manuscris al lui Freud din 1897 (1), conotînd anumite experienţe infantile traumatizante organizate în scenarii, în scene (*vezi:* Fantasmă), fără a fi vorba atunci în mod special de coitul parental.

În *Interpretarea visului* (*Die Traumdeutung*, 1900), deşi nu foloseşte termenul *scenă originară*, Freud subliniază importanţa observării coitului parental ca sursă a angoasei: „Am explicat această angoasă indicînd că e vorba de o excitaţie sexuală pe care [copilul] nu este capabil să o stăpînească prin înţelegere şi care fără îndoială este îndepărtată pentru că părinţii sînt implicaţi" (2).

Experienţa analitică îl va determina pe Freud să acorde o importanţă tot mai mare scenei în care copilul este spectator la raporturile sexuale ale părinţilor: ea este „...un element care arareori lipseşte din tezaurul de fantasme inconştiente pe care le putem descoperi la orice nevrotic şi, probabil, la toţi copiii" (3). Ea face parte din ceea ce Freud numeşte fantasme originare* (*Urphantasien*). În *Omul cu lupi* (*Aus der Geschichte einer infantilen Neurose*, 1918), apare termenul „scenă originară" care desemnează observarea coitului parental. În legătură cu acest caz, Freud pune în lumină diferite aspecte: coitul este înţeles de copil ca

o agresiune a tatălui în cadrul unei relaţii sado-masochiste; el îi provoacă copilului o stare de excitaţie sexuală şi în acelaşi timp furnizează un suport pentru frica de castrare; în cadrul uneia din teoriile sexuale infantile, el este interpretat ca un coit anal.

Să adăugăm că, după Ruth Mack Brunswick, „...înţelegerea pe care copilul o are despre coitul parental şi interesul pe care-l manifestă pentru acesta îşi găsesc sprijin în propriile sale experienţe corporale preœdipiene din relaţia cu mama sa şi în dorinţele care rezultă de aici" (4).

Trebuie oare să vedem în scena originară amintirea unui eveniment trăit efectiv de subiect sau o pură fantasmă? Întrebarea, care a constituit obiectul unei dispute între Freud şi Jung şi obiect de meditaţie pentru el însuşi, a fost discutată în cîteva rînduri în *Omul cu lupi.* Deşi răspunsurile lui Freud par diferite unul de altul, ele se situează între două limite: în prima formă a lucrării *Omul cu lupi* (1914), unde Freud caută să demonstreze realitatea scenei originare, accentul este deja pus asupra faptului că doar datorită efectului retroactiv* (*nachträglich*) numita scenă este înţeleasă şi interpretată de copil; şi, invers, cînd pune accentul pe fantasmele retroactive (*Zurückphantasieren*) din scena originară, el arată că realul a furnizat cel puţin anumite indicii (zgomot, coit animal etc.) (5).

Dincolo de discuţia privitoare la ponderea realului şi a fantasmaticului în scena originară, ceea ce Freud pare să aibă în vedere şi să vrea să menţină în special împotriva lui Jung este ideea că această scenă ţine de trecutul — ontogenetic sau filogenetic — al individului şi constituie un eveniment care poate fi de ordinul mitului, dar care există înaintea oricărei semnificări retroactive.

(1) Cf. FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1887–1902. G., 210; E., 197; F., 174.
(2) FREUD (S.). G.W., II–III, 591; S.E., V, 585; F., 478.
(3) FREUD (S.). *Mitteilung eines der psychoanalytischen Theorie widersprechenden Falles von Paranoia*, 1915. G.W., X, 242; S.E., XIV, 269; F., 8.
(4) MACK BRUNSWICK (R.). „The Preœdipal Phase of the Libido Development", 1940, in *The Psycho-Analytic Reader*, 1950, 247.
(5) Cf. FREUD (S.). G.W., XII, 137, n.; S.E., XVII, 103, n.; F., 404, n.

V.D.Z.

SCENĂ PRIMITIVĂ

● ***Expresie utilizată de obicei de psihanaliştii de limbă franceză ca echivalent pentru ceea ce Freud a numit* Urszene. *În ceea ce ne priveşte, preferăm traducerea:* scène originaire (scenă originară).**

Vezi: **Scenă originară.**

V.D.Z.

SCHIZOFRENIE

G.: Schizophrenie. — *F.:* schizophrénie. — *E.:* schizophrenia. — *S.:* esquizofrenia. — *I.:* schizofrenia. — *P.:* esquizofrenia.

● ***Termen creat de E. Bleuler (1911) pentru a desemna un grup de psihoze a căror unitate fusese deja arătată de Kraepelin, care le subsumase categoriei „demenţei precoce", deosebind cele trei forme rămase clasice: hebefrenică, catatonică şi paranoidă.***

***Introducînd termenul* schizofrenie** *(în greaca veche* σχίζω *„a despica, a cliva", şi* φρήν *„spirit"), Bleuler vrea să pună în evidenţă ceea ce constituie în opinia sa simptomul fundamental al acestor psihoze:* **Spaltung** *(„disociere"). Termenul s-a impus în psihiatrie şi psihanaliză în pofida divergenţelor dintre diferiţii autori asupra aspectului care asigură schizofreniei specificitatea şi, implicit, asupra extensiunii acestui cadru nosografic.*

Clinic, schizofrenia se manifestă în forme în aparenţă foarte diferite, pe baza cărora sînt degajate de obicei următoarele caracteristici: incoerenţa gîndirii, acţiunii şi afectivităţii (desemnată prin termenii clasici de discordanţă, disociere, dezagregare), detaşarea de realitate cu repliere asupra propriei persoane şi predominanţa unei vieţi interioare axate pe producţii fantasmatice (autism), activitate delirantă mai mult sau mai puţin marcată, întotdeauna slab sistematizată. În sfîrşit, caracterul cronic al maladiei, care evoluează în cele mai diferite ritmuri în sensul unei „deteriorări" intelectuale şi afective, ajungînd adesea la stări cu aspect demenţial, constituie pentru cea mai mare parte a psihiatrilor o trăsătură majoră, în absenţa căreia nu poate fi pus diagnosticul de schizofrenie.

■ Extinderea termenului „demenţă precoce", realizată de Kraepelin, la un numeros grup de afecţiuni a căror înrudire a arătat-o, a condus la o inadecvare între termen şi tablourile clinice avute în vedere, la ansamblul cărora nu se mai potrivea nici cuvîntul *demenţă*, nici calificativul precoce. Iată de ce, Bleuler a propus un nou termen; preferinţa sa pentru termenul *schizofrenie* derivă din preocuparea ca denominarea însăşi să exprime ceea ce constituia pentru el, dincolo de „simptomele accesorii" ce puteau fi întîlnite şi în altă parte (halucinaţiile, de exemplu), un simptom fundamental al afecţiunii — *Spaltung*: „Numesc *dementia praecox schizofrenie* pentru că [...] disocierea funcţiilor psihice cele mai diverse reprezintă una dintre caracteristicile sale cele mai importante" (1 *a*).

Bleuler, care a subliniat influenţa exercitată asupra gîndirii sale de către descoperirile lui Freud şi care, în calitate de profesor de psihiatrie la Zürich, a participat la cercetările lui Jung (*vezi:* Asociaţie), foloseşte termenul *Spaltung* într-o accepţie foarte diferită de cea pe care i-o conferă Freud (*vezi:* Clivaj al eului).

Ce înţelege el prin *Spaltung*? Dacă efectele ei pot fi înregistrate în diferite domenii ale vieţii psihice (gîndire, afectivitate, activitate), aceasta este înainte de toate o perturbare a asociaţiilor care guvernează procesul gîndirii. În schizofrenie, trebuie să distingem simptomele „primare", expresie directă a procesului morbid (pe care Bleuler îl consideră ca fiind organic), de simptomele „secundare", care nu sînt decît „...reacţia sufletului bolnav" la procesul patogen (1 *b*).

Perturbarea primară a gîndirii poate fi definită ca o relaxare a asociaţiilor: „...asociaţiile îşi pierd coeziunea. Boala rupe ici şi colo, în mod neregulat, cînd unul sau altul, cînd cîteva sau o mare parte din miile de fire care ne călăuzesc gîndirea. Din această cauză, rezultatul gîndirii devine insolit şi adesea fals din punct de vedere logic" (1 *c*).

Alte tulburări ale gîndirii sînt secundare, traducînd modul în care ideile se regrupează, în absenţa „reprezentărilor-scop" (termen prin care Bleuler înţelege doar reprezentările-scop conştiente sau preconştiente) (*vezi:* Reprezentare-scop), sub denumirea complexelor afective: „Datorită faptului că tot ceea ce se opune afectului este reprimat mai mult decît în mod normal şi că ceea ce corespunde afectului este favorizat, de asemenea, într-o măsură anormală, se ajunge în final la situaţia că subiectul nu mai poate

deloc gîndi ceea ce contrazice o idee marcată de afect: în pretenţiile sale, schizofrenul nu visează decît la dorinţele sale; ceea ce ar putea împiedica realizarea lor nu există pentru el. Astfel, se formează şi sînt întărite complexe de idei legate nu atît printr-o relaţie logică, ci mai curînd printr-un afect comun. Nefiind utilizate, traiectele asociative care duc de la un astfel de complex la alte idei îşi pierd, în privinţa asociaţiilor adecvate, viabilitatea; complexul ideativ marcat de afect se detaşează tot mai mult şi ajunge la o independenţă tot mai mare (*Spaltung al funcţiilor psihice*)" (1 *d*).

În acest sens, disocierea (*Spaltung*) schizofrenică e alăturată de Bleuler de ceea ce Freud a descris ca specific inconştientului — coexistenţa grupurilor de reprezentări independente unele de altele (1 *e*); însă pentru Bleuler, disocierea (*Spaltung*), deoarece implică întărirea grupurilor asociative, este secundară în raport cu un deficit primar, care reprezintă o adevărată dezagregare a procesului mental. De asemenea, Bleuler deosebeşte două momente ale disocierii (*Spaltung*): o disociere primară (*Zerspaltung*) (o dezagregare, o adevărată explozie) şi o disociere propriu-zisă (*Spaltung*) (clivaj al gîndirii în diferite grupuri): „Disocierea (*Spaltung*) este condiţia prealabilă a majorităţii manifestărilor mai complicate ale bolii; ea îşi pune amprenta asupra întregii simptomatologii. Dar în spatele acestei disocieri (*Spaltung*) sistematice în complexe ideative determinate, am găsit mai înainte o relaxare primară a texturii asociative care poate conduce la o disociere primară (*Zerspaltung*) incoerentă de formaţiuni tot atît de solide ca şi conceptele concrete. Prin termenul schizofrenie, am vizat aceste două tipuri de disocieri (*Spaltung,*) ale căror efecte se contopesc adesea" (1 *f*).

Rezonanţele semantice ale termenului francez *dissociation* (disociere), prin care se traduce disocierea (*Spaltung*) schizofrenică evocă mai curînd ceea ce Bleuler descrie ca *Zerspaltung*.

*

Freud a exprimat rezerve cu privire la termenul *schizofrenie;* „...el exprimă o judecată grăbită în ce priveşte natura afecţiunii, folosind pentru a o desemna o caracteristică a acesteia postulată teoretic, mai mult, o caracteristică ce nu o defineşte în exclusivitate şi care, în lumina altor consideraţii, nu poate fi privită ca una din caracteristicile sale esenţiale" (2 *a*). Deşi Freud a vorbit de schizofrenie, continuînd să utilizeze şi termenul *demenţă precoce*, el a propus totuşi termenul *parafrenie**, care putea, după el, mai uşor să facă pereche cu termenul *paranoia**, marcînd astfel, în acelaşi timp, unitatea cîmpului psihozelor* şi diviziunea sa în două versante fundamentale.

Într-adevăr, Freud admite că aceste două mari psihoze se pot combina în diferite moduri (aşa cum arată *Cazul Schreber*) şi că, eventual, bolnavul trece de la una din aceste forme la cealaltă; pe de altă parte însă, el menţine specificitatea schizofreniei în raport cu paranoia, specificitate pe care încearcă s-o definească la nivelul proceselor şi al fixaţiilor: predominarea procesului de „refulare" sau de dezinvestire a realităţii asupra tendinţei de restituire şi, în cadrul mecanismelor de restituire, predominarea celor care se înrudesc cu isteria (halucinaţia) asupra celor ale paranoiei, care se înrudesc mai curînd cu nevroza obsesională (proiecţie); la nivelul fixaţiilor: „Fixaţia predispozantă trebuie să se găsească mult mai în urmă decît cea a paranoiei; să fie situată la începutul dezvoltării care duce de la autoerotism la iubirea obiectală" (2 *b*).

Chiar dacă Freud a dat şi alte indicaţii, mai ales în ce priveşte funcţionarea gîndirii şi limbajului schizofrenic (3), putem spune că definirea structurii acestei afecţiuni a rămas o sarcină pentru succesorii săi.

(1) BLEULER (E.) *Dementia praecox oder Gruppe der Schizophrenien*, Leipzig şi Viena, 1911. — *a)* 5. — *b)* Cf. 284–5. — *c)* 10. — *d)* 293. — *e)* Cf. 296. — *f)* 296.

(2) FREUD (S.). *Psychoanalytische Bemerkungen über einen autobiographisch beschriebenen Fall von Paranoia*, 1911. — *a)* G.W., VIII, 312–3; S.E., XII, 75; F., 319. — *b)* G.W., VIII, 314; S.E., XII, 77; F., 320.

(3) Cf. în special: FREUD (S.). *Das Unbewußte*, 1915. G.W., X, cap. VII; S.E., XIV, cap. VII; F., cap. VII.

V.D.Z.

SCOP (— PULSIONAL)

G.: Ziel (Triebziel). — *F.:* but (pulsionnel). — *E.:* aim (instinctual aim). — *S.:* hito *sau* meta instintual. — *I.:* meta (istintuale *sau* pulsionale). — *P.:* alvo *sau* meta impulsor(a) *sau* pulsional.

● ***Activitate impusă de presiunea pulsiunii şi care conduce la o descărcare a tensiunii interne; această activitate este susţinută şi orientată de fantasme.***

■ Noţiunea de scop pulsional este legată de analiza freudiană a conceptului de pulsiune din punct de vedere al diferitelor sale elemente: presiune*, sursă*, scop* şi obiect* (1 *a*, 2 *a*).

Într-un sens larg, se poate spune că scopul pulsional este univoc: în toate cazurile, el constă în satisfacere, adică, în conformitate cu concepţia economică a lui Freud, într-o descărcare noncalitativă de energie, guvernată de „principiul de constanţă"*. Cu toate acestea, chiar şi atunci cînd vorbeşte de „scop final" (*Endziel*) al pulsiunii, Freud înţelege prin acesta un scop specific, legat de o pulsiune determinată (2 *b*). Acest scop final poate fi el însuşi atins numai mulţumită unor mijloace sau „scopuri intermediare" mai mult sau mai puţin interschimbabile; ideea unei specificităţi a scopului fiecărei pulsiuni parţiale este însă afirmată chiar din cele *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii* (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905): „Scopul sexual al pulsiunii infantile constă în provocarea satisfacerii prin excitarea adecvată a uneia sau alteia dintre zonele erogene" (1 *b*). Această ideea pare să-şi aibă originea în *Proiect de psihologie* (*Entwurf einer Psychologie*, 1895), sub forma „acţiunii specifice", singura capabilă să suprime tensiunea internă. Ea este şi mai explicit reafirmată în ediţia din 1915 a celor *Trei eseuri:* „Ceea ce distinge pulsiunile unele de altele şi le înzestrează cu proprietăţi specifice este relaţia în care ele se găsesc cu sursele lor sexuale şi cu scopurile lor" (1 *c*).

Aceste texte afirmă, în acelaşi timp, legătura strînsă dintre scop şi sursă, reprezentată cel mai adesea de o zonă erogenă*: „...[în sexualitatea infantilă] scopul sexual se află sub dominaţia unei zone erogene" (1 *d*). Sau: „...scopul spre care tinde fiecare dintre [pulsiunile sexuale] este de a atinge plăcerea de organ* (*Organlust*)" (2 *c*). Astfel, scopul corespunzător pulsiunii orale va fi satisfacerea legată de activitatea de supt. În sens invers, sursa pulsională, în accepţia de proces organic ce se produce în organul erogen, poate fi cunoscută prin scopul pulsiunii: „...chiar dacă originea sa somatică este momentul absolut determinant pentru pulsiune, aceasta nu ne este cunoscută în psihism altfel decît prin scopurile sale [...]. Deseori, se pot stabili cu certitudine sursele pulsiunii plecînd de la scopurile acesteia" (2 *d*).

Sursa ar fi deci *ratio essendi* a scopului, iar acesta *ratio cognoscendi* a sursei. Cum poate fi împăcată această riguroasă determinare reciprocă cu existenţa „devierilor de la

scopul sexual" ce fac obiectul unui întreg capitol al celor *Trei eseuri*? Intenţia lui Freud în acest text este de a arăta — împotriva opiniei comune — că sexualitatea include un domeniu mult mai vast decît cel al actului sexual adult considerat normal, adică limitat la o singură sursă: aparatul genital, şi la un singur scop: „unirea sexuală sau, cel puţin, acţiunile care conduc la aceasta" (1 *e*). „Devierile" pe care Freud le indică nu sînt modificări ale scopului unei aceleiaşi pulsiuni parţiale, ci diferitele varietăţi posibile de scopuri sexuale. Acestea sînt fie scopuri legate de *surse*, de zone erogene diferite de zona genitală (de exemplu, sărutul — legat de zona orală), fie modificări ale actului sexual ce ţin de o deplasare a *obiectului*. (Astfel, Freud descrie fetişismul între „devierile de la scop", dar admite că este vorba de fapt în mod esenţial de o deviere privitoare la obiect) (1 *f*).

În *Pulsiuni şi destine ale pulsiunilor* (*Triebe und Triebschicksale*, 1915), punctul de vedere este foarte diferit. Nu este vorba de realizarea inventarului variantelor scopului sexual în general, ci de a arăta cum se poate transforma scopul *unei pulsiuni parţiale determinate*. Din această perspectivă, Freud este condus la stabilirea unei distincţii între pulsiunile autoerotice şi pulsiunile îndreptate dintru început către obiect (sadism şi „pulsiunea de a vedea"). Pentru primele, „...rolul sursei organice este determinant pînă într-atît încît, conform unei supoziţii interesante elaborate de P. Federn şi L. Jekel, forma şi funcţia organului hotărăsc asupra activităţii şi pasivităţii scopului pulsional" (2 *e*). Această modificare a scopului care este „transformarea în contrariu" (transformarea sadismului în masochism şi a voyeurismului în exhibiţionism) există doar pentru cea de a doua categorie de pulsiuni; trebuie însă arătat că această schimbare de scop este, din nou, strîns legată de o schimbare de obiect: „întoarcerea asupra propriei persoane" (2 *f*).

În sublimare*, modificarea pulsiunii constă esenţialmente într-o schimbare de scop. Dar, şi aici, această schimbare este condiţionată de o modificare în cadrul celorlalte elemente ale pulsiunii: schimbare a obiectului, înlocuire a unei pulsiuni printr-o alta (înlocuirea printr-o pulsiune de autoconservare cu care pulsiunea sexuală funcţiona în anaclisis*) (1 *g*, 2 *g*).

Se observă că, limitîndu-ne la categoriile pe care le introduce în mod explicit concepţia freudiană, noţiunea de scop este cumva împărţită între cele două noţiuni de sursă şi obiect al pulsiunii. Definind-o prin legătura ei strînsă cu sursa organică, scopul pulsional devine specificat într-un mod foarte precis, dar destul de sumar: suptul pentru gură, vederea pentru ochi, „apucarea" pentru musculatură etc. Considerînd, cum ne-ar îndemna evoluţia teoriei psihanalitice, fiecare tip de activitate sexuală în raportul său cu tipul de obiect avut în vedere, noţiunea de scop pulsional se estompează în favoarea celei de „relaţie de obiect"*.

*

Dificultăţile în care e implicată, la Freud, problema scopului pulsional ar putea fi fără îndoială lămurite prin evidenţierea aspectelor echivoce pe care însăşi noţiunea le conţine la el; într-adevăr, el aşază în aceeaşi categorie pulsiunea sexuală şi pulsiunea de autoconservare, în timp ce întreaga sa teorie a sexualităţii arată ceea ce le diferenţiază profund în funcţionarea şi, mai ales, în scopul lor, adică în ceea ce le conduce pe fiecare dintre ele la satisfacere.

Dacă scopul unei pulsiuni de autoconservare nu poate fi înţeles altfel decît ca o acţiune specifică* ce pune capăt unei stări de tensiune provocate de o necesitate localizabilă într-un anumit aparat somatic şi care cere, bineînţeles, o rezolvare efectivă (de exemplu, aport de hrană), scopul pulsiunii sexuale e mult mai dificil de determinat.

Într-adevăr, aceasta — chiar în măsura în care, la început, se confundă, în anaclisis*, cu funcţia de autoconservare şi are ca moment de emergenţă desprinderea de aceasta — îşi găseşte satisfacerea într-o activitate marcată în acelaşi timp de funcţia vitală ce i-a servit de suport şi decalată, profund pervertită în raport cu aceasta. Tocmai în acest decalaj se inserează o activitate fantasmatică ce poate cuprinde elemente reprezentative deseori foarte îndepărtate de prototipul corporal (*vezi:* Autoerotism, Anaclisis, Pulsiune, Sexualitate).

(1) FREUD (S.). *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905. — *a)* Cf. G.W., V, 34; S.E., VII, 135–6; F., 17–8. — *b)* G.W., V, 85; S.E., VII, 184; F., 78; — *c)* G.W., V, 67; S.E., VII, 168; F., 56–7. — *d)* G.W., V, 83; S.E., VII, 182–3; F., 76. — *e)* G.W., V, 33; S.E., VII, 135; F., 17. — *f)* Cf. G.W., V, 52; S.E., VII, 153; F., 38. — *g)* Cf. G.W., V, 107; S.E., VII, 205–6; F., 105–7.

(2) FREUD (S.). *Trieben und Triebschicksale*, 1915. — *a)* Cf. G.W., X, 214; S.E., XIV, 121; F., 33. — *b)* Cf. G.W., X, 215; S.E., XIV, 122; F., 34–5. — *c)* G.W., X, 218; S.E., XIV, 125–6; F., 41. — *d)* G.W., X, 216; S.E., XIV, 123; F., 36. — *e)* G.W., X, 225; S.E., XIV, 132–3; F., 53. — *f)* G.W., X, 220; S.E., XIV, 127; F., 43–4. — *g)* Cf. G.W., X, 219; S.E., XIV, 125–6; F., 41–2.

A.D.

SEDUCŢIE (SCENĂ DE —, TEORIE A SEDUCŢIEI)

G.: Verführung (Verführungsszene, Verführungstheorie). — *F.:* séduction (scène de —, théorie de la —). — *E.:* scene, theory of seduction. — *S.:* escena de, teoría de la seducción. — *I.:* seduzione (scena di —, teoria della —). — *P.:* cena de, teoria da sedução.

● ***1. Scenă reală sau fantasmatică, în care subiectul (de obicei, un copil) suferă pasiv, din partea unei alte persoane (cel mai adesea un adult), avansuri şi manevre sexuale.***

2. Teorie elaborată de Freud între 1895 şi 1897, ulterior abandonată, care atribuie amintirii scenelor reale de seducţie rolul determinant în etiologia psihonevrozelor.

■ Înainte de a deveni obiectul unei teorii despre care Freud credea, la începuturile psihanalizei, că poate explica refularea sexualităţii, seducţia a fost o descoperire clinică; în cursul tratamentului, pacienţii îşi reamintesc experienţe de seducţie sexuală: este vorba de scene trăite, în care iniţiativa revine unei alte persoane (de obicei, un adult) şi care pot merge de la simple avansuri verbale sau gestice, pînă la un atentat sexual mai mult sau mai puţin manifest pe care subiectul îl trăieşte pasiv cu un sentiment de groază*.

Începînd cu anul 1893, Freud menţionează seducţia; între anii 1895–1897, el îi atribuie o funcţie teoretică majoră şi, în acelaşi timp, este pus în situaţia să plaseze scenele de seducţie traumatizante într-o copilărie din ce în ce mai timpurie.

Vorbind de *teoria* seducţiei, nu numai că se recunoaşte o funcţie etiologică importantă scenelor sexuale în raport cu alte traumatisme; pentru Freud, această preponderenţă devine într-adevăr principiul unei tentative foarte elaborate de a explica originea mecanismului refulării.

Schematic vorbind, această teorie presupune că traumatismul* se produce în doi timpi, separaţi unul de altul prin pubertate. Primul timp, cel al seducţiei propriu-zise, este caracterizat de Freud drept eveniment sexual „presexual"; evenimentul sexual este impus din exterior unui subiect care este încă incapabil de emoţie sexuală (absenţa condiţiilor somatice ale excitaţiei, imposibilitatea de a integra experienţa). În momentul în care se

produce, scena nu face obiectul unei refulări. Doar într-un al doilea timp, un alt eveniment, care prin sine însuşi nu are o semnificaţie sexuală, evocă prin cîteva trăsături asociative amintirea primului eveniment: „Aici, notează Freud, ni se oferă posibilitatea unică de a vedea cum o amintire produce un efect cu mult mai important decît incidentul însuşi" (1 *a*). Doar din cauza afluxului de excitaţie endogenă declanşat de amintire se produce refularea acesteia.

A spune că scena de seducţie este trăită pasiv nu înseamnă doar că subiectul are un comportament pasiv în această scenă, ci şi că o suportă fără ca ea să poată determina la el un răspuns, fără să provoace un ecou în planul reprezentărilor sexuale: starea de pasivitate este corelativă unei nepregătiri, seducţia produce „groază sexuală" (*Sexualschreck*).

Importanţa atribuită de Freud seducţiei în geneza refulării este atît de mare, încît el încearcă să regăsească în mod sistematic scene de seducţie pasivă atît în nevroza obsesională, cît şi în isterie, unde le-a descoperit la început. „În toate cazurile mele de nevroză obsesională, am regăsit, la o vîrstă foarte precoce, cu mulţi ani înaintea experienţei plăcerii, o experienţă *pur pasivă*, ceea ce nu poate fi o întîmplare" (1 *b*). Chiar dacă Freud distinge nevroza obsesională de isterie prin aceea că prima este determinată de experienţe sexuale precoce trăite activ şi cu plăcere, totuşi el caută în spatele unor asemenea experienţe scene de seducţie pasivă, de tipul celor întîlnite în isterie.

Se ştie că Freud va începe să se îndoiască de adevărul scenelor de seducţie, abandonînd teoria corespunzătoare. Scrisoarea adresată lui Fliess la 21.9.1897 oferă motivele acestei abandonări. „Trebuie să-ţi mărturisesc imediat marele secret care s-a conturat lent în cursul acestor ultime luni. Nu mai cred în *neurotica* mea" (1 *c*). Freud descoperă că scenele de seducţie sînt uneori produsul reconstrucţiilor fantasmatice, descoperite în acelaşi timp cu evidenţierea progresivă a sexualităţii infantile.

*

Se ştie că abandonarea de către Freud a teoriei seducţiei (1897) reprezintă un pas decisiv în constituirea teoriei psihanalitice şi în punerea pe primul plan a noţiunilor de: fantasmă inconştientă, realitate psihică, sexualitate infantilă spontană etc. Freud însuşi a afirmat în mai multe rînduri importanţa acestui moment în istoria gîndirii sale: „Dacă este adevărat că istericii îşi pun în legătură simptomele cu traumatisme fictive, noutatea o constituie faptul că ei fantasmează astfel de scene; este deci necesar să ţinem seama, alături de realitatea practică, de o realitate psihică. Am descoperit curînd că aceste fantasme slujeau la disimularea activităţii autoerotice din primii ani ai copilăriei, la înfrumuseţarea şi prezentarea lor într-o lumină favorabilă. Atunci, din spatele acestor fantasme, a apărut în întreaga sa amploare viaţa sexuală a copilului" (2).

Această viziune de ansamblu merită totuşi cîteva precizări:

1° Pînă la sfîrşitul vieţii, Freud nu a încetat să susţină existenţa, frecvenţa şi valoarea patogenă a scenelor de seducţie efectiv trăite de copii (3, 4).

Relativ la situarea cronologică a scenelor de seducţie, el a venit cu două lămuriri care sînt doar în aparenţă contradictorii:

a) Seducţia se produce adesea într-o perioadă relativ tîrzie, seducătorul fiind atunci un alt copil de aceeaşi vîrstă sau ceva mai mare. Apoi seducţia este transpusă prin intermediul unei fantasme retroactive într-o perioadă mai timpurie şi atribuită unui personaj parental (5 *a*);

b) Descrierea legăturii preœdipiene cu mama, în special în cazul fetiţei, ne îngăduie să vorbim de o adevărată seducţie sexuală exercitată de către mamă, sub forma îngrijirilor corporale date sugarului, seducţie reală, care constituie prototipul fantasmelor ulterioare: „Aici, fantasma regăseşte solul realităţii, căci realmente mama este cea care a provocat în mod necesar şi chiar trezit primele senzaţii de plăcere la nivelul organelor genitale prin îngrijirile corporale acordate copilului" (6).

2° Se poate oare afirma că, în plan teoretic, schema explicativă a lui Freud, aşa cum am prezentat-o mai sus, a fost pur şi simplu abandonată de acesta? Se pare că mai multe elemente esenţiale ale acestei scheme sînt transpuse în elaborările ulterioare ale teoriei psihanalitice:

a) Ideea că refularea nu poate fi înţeleasă decît ca fiind alcătuită din mai mulţi timpi, timpul ulterior conferind, datorită efectului retroactiv*, sensul său traumatic primului. Această concepţie va fi, de pildă, dezvoltată pe larg în *Din istoria unei nevroze infantile* (*Aus der Geschichte einer infantilen Neurose*, 1918);

b) Ideea că în cel de al doilea timp eul suferă o agresiune, un aflux de excitaţie *endogenă*; în teoria seducţiei, amintirea, şi nu evenimentul însuşi, e traumatizant. În acest sens, „amintirea" capătă în această teorie valoarea de „realitate psihică"*, de „corp străin", care va fi mai tîrziu rezervată fantasmei*;

c) Ideea că, dimpotrivă, această realitate psihică a amintirii sau a fantasmei trebuie să-şi aibă fundamentul ultim în „solul realităţii". Se pare că Freud nu va ajunge niciodată să vadă fantasma ca o simplă eflorescenţă a vieţii sexuale spontane a copilului. El va căuta neîncetat în spatele fantasmei elementul care a putut să-i confere o bază reală: indiciile sesizate ale scenei originare* (*Omul cu lupi*), seducerea sugarului de către mama sa (*vezi* punctul 1° *b*); şi, mai mult decît atît, noţiunea că fantasmele se întemeiază în ultimă analiză pe „fantasme originare"* — resturi mnezice transmise ereditar ale experienţelor trăite în istoria speciei umane: „...tot ceea ce ni se relatează în prezent pe parcursul unei analize sub formă de fantasmă [...] a fost odinioară, în timpurile originare ale familiei umane, realitate..." (5 *b*). Considerăm că prima schemă pe care a oferit-o prin teoria seducţiei este exemplară pentru această dimensiune a gîndirii lui Freud: primul timp, cel al scenei seducţiei, a trebuit să fie întemeiat obligatoriu pe ceva mai real decît simplele produse ale imaginaţiei subiectului;

d) În sfîrşit, Freud a recunoscut tîrziu că, o dată cu fantasmele de seducţie, el a „...întîlnit pentru prima dată complexul Œdip..." (7). Între seducerea fetiţei de către tată şi iubirea œdipiană a fetiţei pentru tată nu era într-adevăr decît un singur pas.

Problema de fond este de a şti dacă trebuie să considerăm fantasma de seducţie ca pe o simplă deformare defensivă şi proiectivă a componentei pozitive a complexului Œdip* sau dacă trebuie să vedem în ea expresia unui dat fundamental — faptul că sexualitatea copilului este în întregime structurată de ceva care pare să-i vină din exterior: relaţia dintre părinţi, dorinţa părinţilor care preexistă dorinţei subiectului, modelînd-o. În acest sens, seducţia trăită în mod real, precum şi fantasma de seducţie nu ar fi decît actualizarea unui astfel de dat.

Pe aceeaşi linie, Ferenczi relua în 1932 (8), în mod independent, teoria seducţiei, descriind modul în care sexualitatea adultă („limbajul pasiunii") violentează lumea infantilă („limbajul tandreţei").

Pericolul unei asemenea reluări a teoriei seducţiei constă în reactualizarea noţiunii preanalitice a inocenţei sexuale a copilului, pe care o perverteşte sexualitatea adultă. Freud contestă că am putea vorbi de o lume a copilului care are o existenţă proprie înainte de producerea acestei violentări sau acestei pervertiri. Se pare că acesta este motivul care-l determină să plaseze în ultimă analiză seducţia printre „fantasmele originare",

a căror origine trebuie căutată în preistoria umanităţii. Seducţia nu e un fapt real, localizabil în istoria subiectului, ci un dat structural, care nu poate fi transpus istoric decît sub forma unui mit.

(1) FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1887–1902. — *a)* G., 157; E., 147; F., 130. — *b)* G., 160; E., 149; F., 132. — *c)* G., 229; E., 215; F., 190.
(2) FREUD (S.). *Zur Geschichte der psychoanalytischen Bewegung*, 1914. G.W., X, 56; S.E., XIV, 17–8; F., 275.
(3) Cf. FREUD (S.). *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905. G.W., V, 91–2; S.E., VII, 191; F., 86–7.
(4) Cf. FREUD (S.). *Abriß der Psychoanalyse*, 1938. G.W., XVII, 113–4; S.E., XXIII, 187; F., 57.
(5) FREUD (S.). *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1915–1917. — *a)* Cf. G.W., XI, 385; S.E., XVI, 370; F., 398. — *b)* G.W., XI, 386; S.E., XVI, 371; F., 399.
(6) FREUD (S.). *Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1932. G.W., XV, 129; S.E., XXII, 120; F., 165.
(7) FREUD (S.). *Selbstdarstellung*, 1925. G.W., XIV, 60; S.E., XX, 34; F., 52.
(8) Cf. FERENCZI (S.). *Sprachverwirrung zwischen den Erwachsenen und dem Kind*, 1932–1933. F., in: *La Psychanalyse*, PUF, Paris, 1961, VI, 241–53. *Passim*.

V.D.Z.

SENTIMENT DE INFERIORITATE

G.: Minderwertigkeitsgefühl. — *F.:* sentiment d'infériorité. — *E.:* sense *sau* feeling of inferiority. — *S.:* sentimiento de inferioridad. — *I.:* senso d'inferiorità. — *P.:* sentimento de inferioridade.

● ***Pentru Adler, sentiment bazat pe o inferioritate organică efectivă. În cazul complexului de inferioritate, individul încearcă să-şi compenseze mai mult sau mai puţin reuşit deficienţa. Adler acordă unui asemenea mecanism o semnificaţie etiologică general valabilă pentru ansamblul afecţiunilor.***

După Freud, sentimentul de inferioritate nu este neapărat legat de o inferioritate organică. El nu este un factor etiologic ultim, ci trebuie înţeles şi interpretat ca un simptom.

■ Termenul „sentiment de inferioritate" are, în literatura psihanalitică, o rezonanţă adleriană. Teoria lui Adler încearcă să explice nevrozele, afecţiunile mentale şi, mai general, formarea personalităţii prin reacţii faţă de inferiorităţile organice, oricît de neînsemnate, morfologice sau funcţionale, apărute încă din copilărie: „Defectele constituţionale şi alte stări analoge din copilărie duc la apariţia unui sentiment de inferioritate care necesită o compensare în sensul exaltării sentimentului personalităţii. Subiectul îşi stabileşte un scop final, în întregime fictiv, definit prin voinţa de putere, scop final care [...] pune în slujba sa toate forţele psihice" (1).

În mai multe rînduri, Freud a demonstrat caracterul parţial, nesatisfăcător şi sărac al acestor concepţii: „Fie că este vorba de un homosexual sau de un necrofil, de un isteric suferind de angoasă, de un obsesional închis în nevroza sa sau de un nebun furios, adeptul psihologiei individuale de inspiraţie adleriană va susţine că în fiecare caz motivul care-i determină starea este că vrea să se pună în valoare, să-şi supracompenseze inferioritatea [...]" (2 *a*).

Dacă o astfel de teorie a nevrozelor nu este acceptabilă din punct de vedere etiologic, aceasta nu presupune desigur negarea de către psihanaliză a importanţei şi frecvenţei

sentimentului de inferioritate şi nici a funcţiei acestuia în cadrul înlănţuirii motivaţiilor psihologice. În ce priveşte originea acestuia, Freud a făcut cîteva precizări, fără a trata problema în mod sistematic: sentimentul de inferioritate provine din cele două pierderi, reale sau fantasmatice, pe care copilul le poate suferi: pierderea iubirii şi castrarea. „Un copil se simte inferior cînd observă că nu este iubit, ceea ce este valabil şi pentru adult. Singurul organ care este într-adevăr considerat ca inferior îl constituie penisul atrofiat — clitorisul fetiţei" (2 *b*).

Structural, sentimentul de inferioritate traduce tensiunea dintre eu şi supraeul care îl condamnă. O asemenea explicaţie subliniază înrudirea sentimentului de inferioritate cu sentimentul de vinovăţie, dar în acelaşi timp face dificilă delimitarea lor. Mai mulţi autori au încercat, după Freud, să facă această delimitare. După D. Lagache, sentimentul de vinovăţie depinde de „sistemul supraeu–ideal al eului", iar sentimentul de inferioritate de eul ideal* (3).

Din punct de vedere clinic, importanţa sentimentelor de vinovăţie şi inferioritate a fost pusă deseori în evidenţă în diferite forme de depresie. F. Pasche a încercat să delimiteze o formă, care în concepţia sa este deosebit de frecventă în zilele noastre, cea de „depresie de inferioritate" (4).

(1) ADLER (A.). *Über den nervösen Charakter*, 1912. F.: *Le tempérament nerveux*, Payot, Paris, 1955, 49.
(2) FREUD (S.). *Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1933. — *a)* G.W., XV, 152; S.E., XXII, 141; F., 193. — *b)* G.W., XV, 71; S.E., XXII, 65; F., 92–3.
(3) LAGACHE (D.). „La psychanalyse et la structure de la personnalité", in *La psychanalyse*, PUF, Paris, 1961, vol. VI, 40–8.
(4) PASCHE (F.). „De la dépression", in: *RFP*, 1963, nr. 2–3, 191.

V.D.Z.

SENTIMENT DE VINOVĂŢIE

G.: Schuldgefühl. — *F.:* sentiment de culpabilité. — *E.:* sense of guilt, guilt feeling. — *S.:* sentimiento de culpabilidad. — *I.:* senso di colpa. — *P.:* sentimento de culpa.

● ***Termen utilizat în psihanaliză într-un sens foarte larg.***

El poate desemna o stare afectivă consecutivă unui act pe care subiectul îl consideră condamnabil, motivul invocat putînd fi de altfel mai mult sau mai puţin adecvat (remuşcările criminalului sau autoreproşuri în aparenţă absurde), precum şi un sentiment difuz de degradare morală personală fără legătură cu un act precis şi pe care subiectul şi-l impută.

Pe de altă parte, analiza îl prezintă ca pe un sistem de motivaţii inconştiente, care explică comportamentele de eşec, actele de delincvenţă, suferinţele pe care subiectul şi le impune etc.

În acest ultim sens, cuvîntul* sentiment *nu trebuie utilizat decît cu prudenţă, impusă de faptul că subiectul poate să nu se simtă vinovat la nivelul experienţei conştiente.

■ Sentimentul de vinovăţie a fost studiat mai întîi în cazul nevrozei obsesionale, sub forma autoînvinuirilor, a ideilor obsedante împotriva cărora subiectul luptă deoarece i se par condamnabile, în sfîrşit sub forma ruşinii asociate măsurilor defensive.

Chiar la acest nivel, putem observa că sentimentul de vinovăţie este în parte inconştient, în măsura în care natura reală a dorinţelor în joc (în special, agresive) nu este cunoscută

subiectului. Studierea psihanalitică a melancolici a condus la o teorie mai elaborată a sentimentului de vinovăţie. Se ştie că această afecţiune se caracterizează în special prin autoacuzări, autodepreciere, tendinţă de autopedepsire, care poate conduce la sinucidere. Freud arată că este vorba aici de un adevărat clivaj al eului în acuzator (supraeul) şi acuzat, clivaj care provine dintr-un proces de interiorizare a unei relaţii intersubiective: „...autoreproşurile sînt reproşuri aduse unui obiect al iubirii, care sînt întoarse de acesta asupra eului propriu [...]; *plîngerile* [melancolicului] sînt *plîngeri împotriva*" (1 *a*).

Această degajare a noţiunii de supraeu* l-a determinat pe Freud să atribuie sentimentului de vinovăţie un rol mai general în conflictul defensiv. Încă în *Doliu şi melancolie* (*Trauer und Melancholie*, 1917), el recunoaşte că „...instanţa critică separată aici de eu prin clivaj îşi poate demonstra, şi în alte circumstanţe, autonomia..." (1 *b*); în capitolul V din *Eul şi sinele* (*Das Ich und das Es*, 1923), consacrat „...relaţiilor de dependenţă ale eului", el încearcă să distingă diferitele modalităţi de manifestare ale sentimentului de vinovăţie, începînd cu forma sa normală şi pînă la expresiile sale din cadrul structurilor psihopatologice (2 *a*).

Într-adevăr, diferenţierea supraeului ca instanţă critică şi punitivă în raport cu eul introduce culpabilitatea ca relaţie intersistemică în cadrul aparatului psihic: „Sentimentul de culpabilitate este percepţia care, la nivelul eului, corespunde acestei critici [a supraeului]" (2 *b*).

În această perspectivă, expresia „sentiment de vinovăţie inconştient" capătă un sens mai radical decît atunci cînd el desemna un sentiment cu o motivaţie inconştientă; acum, relaţia dintre supraeu şi eu poate fi inconştientă şi se poate traduce prin efecte subiective, din care orice culpabilitate conştientă poate la limită să lipsească. Astfel, în cazul anumitor delincvenţi „...se poate demonstra că există un puternic sentiment de vinovăţie, care precede delictul şi care nu este deci consecinţa, ci cauza sa, ca şi cum subiectul ar trăi un sentiment de uşurare cînd poate să lege acest sentiment inconştient de vinovăţie de ceva real şi actual" (2 *c*).

Faptul că formularea *sentiment de vinovăţie inconştient* conţine un paradox nu i-a scăpat lui Freud. În acest sens, el a considerat că termenul *nevoie de pedeapsă** ar putea fi mai adecvat (3). Însă acest termen, luat în sensul său cel mai radical, desemnează o forţă care tinde spre anihilarea subiectului şi care este poate ireductibilă la o tensiune intersistemică, în timp ce sentimentul de vinovăţie, conştient sau inconştient, se reduce întotdeauna la o relaţie topică — aceea dintre eu şi supraeu, relaţie care este o relievă a complexului Œdip: „Se poate emite ipoteza că o mare parte a sentimentului de vinovăţie trebuie să fie în mod normal inconştientă, deoarece apariţia conştiinţei morale este intim legată de complexul Œdip care ţine de inconştient" (2 *d*).

(1) FREUD (S.), *Trauer und Melancholie*, 1917. — *a)* G.W., X., 434; S.E., XIV, 248; F., 201. — *b)* G.W., X, 433; S.E., XIV, 247; F., 199.

(2) FREUD (S.), *a)* Cf. G.W., XIII, 276–89; S.E., XIX, 48–59; F., 205–18. — *b)* G.W., XIII, 282; S.E., XIX, 53; F., 211. — *c)* G.W., XIII, 282; S.E., XIX, 52; F., 210. — *d)* G.W., XIII, 281; S.E., XIX, 52; F., 210.

(3) Cf. FREUD (S.), *Das ökonomische Problem des Masochismus*, 1924, G.W., XIII, 379; S.E., XIX, 166; F., 219.

V.D.Z.

SERIE COMPLEMENTARĂ

G.: Ergänzungsreihe. — *F.:* série complémentaire. — *E.:* complemental series. — *S.:* serie complementaria. — *I.:* serie complementare. — *P.:* série complementar.

● ***Termen utilizat de Freud în etiologia nevrozei, pentru a depăşi alternativa care impune alegerea între factori exogeni şi endogeni: în realitate, aceşti factori sînt complementari, fiecare dintre ei putînd fi cu atît mai slab, cu cît celălalt este mai puternic, astfel încît un ansamblu de cazuri poate fi ordonat într-o scală în care cele două tipuri de factori variază în sens invers; doar la cele două extreme ale seriei putem găsi un singur factor.***

■ În *Prelegeri introductive în psihanaliză* (*Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1916–1917), ideea de serie complementară apare cu cea mai mare claritate. Mai întîi în legătură cu problema declanşării nevrozei (1 *a*): nu trebuie să alegem, din punct de vedere etiologic, între factorul endogen reprezentat de fixaţie şi factorul exogen reprezentat de frustraţie; ei variază în sens invers unul în raport cu celălalt: pentru ca nevroza să se declanşeze este suficient un traumatism minim în cazul în care fixaţia este puternică şi *viceversa*.

Pe de altă parte, fixaţia însăşi se poate subdiviza în doi factori complementari: constituţia ereditară şi experienţa infantilă (1 *b*). Conceptul de serie complementară permite situarea fiecărui caz într-o serie, în funcţie de contribuţia relativă a constituţiei, a fixaţiei infantile şi a traumatismelor ulterioare.

Freud utilizează noţiunea de serie complementară în primul rînd în etiologia nevrozei; ea poate fi utilizată şi în alte domenii, unde acţionează mai mulţi factori care variază în sens invers unul în raport cu celălalt.

(1) FREUD (S.), *a)* G.W., XI, 359–60; S.E., XVI, 346–7; F., 373–4. — *b)* G.W., XI, 376; S.E., XVI, 362; F., 388–9.

V.D.Z.

SEXUALITATE

G.: Sexualität. — *F.:* sexualité. — *E.:* sexuality. — *S.:* sexualidad. — *I.:* sessualità. — *P.:* sexualidade.

● ***Din perspectiva experienţei şi a teoriei psihanalitice, sexualitatea nu desemnează doar activităţile şi plăcerea care depind de funcţionarea aparatului genital, ci o serie întreagă de excitaţii şi activităţi prezente încă din copilărie, care produc o plăcere ireductibilă la satisfacerea unei nevoi fiziologice fundamentale (respiraţie, foame, excreţie etc.) şi care sînt incluse ca elemente în forma numită normală a iubirii sexuale.***

■ După cum se ştie, psihanaliza acordă sexualităţii o foarte mare importanţă în dezvoltarea şi viaţa psihică a omului. Însă această teză nu poate fi înţeleasă decît dacă se ia act de transformarea pe care o suferă în psihanaliză noţiunea de sexualitate. Aici nu ne propunem să stabilim care este funcţia sexualităţii în înţelegerea psihanalitică a omului, ci doar să precizăm, sub aspectul extensiunii şi al comprehensiunii, utilizarea pe care o dau psihanaliştii *conceptului* de sexualitate.

Dacă luăm ca punct de plecare opinia comună, care defineşte sexualitatea ca pe un *instinct**, cu alte cuvinte ca pe un comportament preformat, caracteristic speciei, cu un obiect* (partener de sex opus) şi un scop* (unirea organelor genitale în coit) relativ fixe, constatăm că ea nu explică decît într-o foarte mică măsură fapte oferite atît de observaţia directă, cît şi de către analiză.

A) În *extensie*:

1° Existenţa şi frecvenţa perversiunilor sexuale, inventariate de anumiţi psihopatologi la sfîrşitul secolului al XIX-lea (Krafft-Ebing, Havelock Ellis), demonstrează că există o foarte mare varietate în ceea ce priveşte alegerea obiectului sexual şi tipul de activitate utilizat pentru a obţine satisfacerea.

2° Freud a stabilit că există numeroase forme de tranziţie între sexualitatea perversă şi sexualitatea aşa-zis normală: apariţia temporară a perversiunilor cînd satisfacerea obişnuită nu este posibilă, prezenţa sub forma activităţilor care pregătesc şi însoţesc coitul (plăcere preliminară) a comportamentelor întîlnite în cazul perversiunilor, fie substituindu-se coitului, fie ca o condiţie indispensabilă a satisfacerii.

3° Psihanaliza nevrozelor arată că simptomele sînt de fapt realizări ale dorinţelor sexuale care se produc sub formă deplasată, modificată de compromisul cu apărarea etc. Pe de altă parte, dorinţele sexuale perverse sînt acelea care se manifestă frecvent prin intermediul cîte unui simptom.

4° Mai ales existenţa unei sexualităţi infantile, pe care Freud o vede activă încă de la începutul vieţii, este cea care extinde cîmpul a ceea ce psihanaliştii numesc sexualitate. Prin sexualitate infantilă nu se înţelege doar recunoaşterea existenţei excitaţiilor sau a nevoilor genitale precoce, ci a activităţilor care se aseamănă cu activităţile perverse ale adultului; aceste activităţi sînt legate de anumite zone corporale (zone erogene*), care nu sînt doar zonele genitale; scopul lor este căutarea unei plăceri (suptul degetului, de exemplu) independent de exercitarea unei funcţii biologice (nutriţia, de pildă). În acest sens, psihanaliştii vorbesc de sexualitate orală, anală etc.

B. În *comprehensiune*:

Această extensie a cîmpului sexualităţii îl conduce cu necesitate pe Freud spre încercarea de a determina criteriile a ceea ce este specific sexual în aceste activităţi diferite. O dată ce s-a stabilit că sexualul nu este reductibil la genital* (aşa cum nici psihicul nu este reductibil la conştient), ce anume îl autorizează pe psihanalist să atribuie un caracter sexual unor procese în care genitalul este absent? Această problemă se pune în special pentru sexualitatea infantilă, căci în cazul perversiunilor adultului excitaţia genitală este de obicei prezentă.

Chestiunea este abordată frontal de Freud în special în capitolele XX şi XXI ale *Prelegerilor introductive în psihanaliză* (*Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1915–1917), unde îşi aduce lui însuşi următoarea obiecţie: „De ce vă încăpăţînaţi să numiţi sexualitate aceste manifestări ale copilăriei pe care dumneavoastră înşivă le consideraţi ca indeterminabile, manifestări pe temeiul cărora se constituie mai tîrziu sexualul? De ce, limitîndu-vă la simpla descriere fiziologică, nu spuneţi pur şi simplu că la sugar se înregistrează deja activităţi care, asemeni suptului şi reţinerii excrementelor, ne demonstrează că copilul urmăreşte *plăcerea de organ** (*Organlust*)?" (1 *a*).

Lăsînd problema deschisă, Freud răspunde avansînd argumentul clinic conform căruia analizarea simptomelor adultului ne conduce spre aceste activităţi infantile generatoare de plăcere, materialul fiind în mod incontestabil de natură sexuală (1 *b*). Postularea faptului că activităţile infantile sînt sexuale presupune un demers suplimentar:

pentru Freud, ceea ce găsim la sfîrşitul unei dezvoltări pe care o putem reconstitui pas cu pas trebuie să se găsească, cel puţin în germene, încă de la început. Totuşi, recunoaşte el în cele din urmă, „...nu sîntem încă în posesia unui indice universal recunoscut care să ne permită să afirmăm cu certitudine natura sexuală a unui proces" (1 *c*).

Adesea, Freud şi-a exprimat credinţa că un astfel de criteriu poate fi descoperit la nivel biochimic. Psihanaliza poate doar să afirme că există o energie sexuală sau libido, pe care clinica nu o defineşte, indicîndu-ne însă evoluţia şi transformările sale.

*

Se observă că reflexia freudiană pare să ajungă la o dublă aporie, referitoare, pe de o parte, la esenţa sexualităţii (ultimul cuvînt fiind lăsat în seama unei ipotetice definiţii biochimice), iar, pe de altă parte, la geneza sa, Freud mulţumindu-se să postuleze că sexualitatea există în mod virtual încă de la început.

Această dificultate devine manifestă în special în legătură cu sexualitatea infantilă; tot acolo putem găsi indicaţii în ce priveşte rezolvarea sa.

1° La nivelul descrierii cvasifiziologice a comportamentului sexual infantil, Freud a arătat că pulsiunea sexuală se conturează în relaţie cu funcţionarea marilor aparate care asigură conservarea organismului. Într-o primă etapă, ea nu poate fi reperată decît ca primă de plăcere obţinută în marginea realizării funcţiei respective (plăcere produsă de supt, dincolo de satisfacerea alimentară). Într-o a doua etapă, această plăcere marginală va fi căutată pentru ea însăşi, dincolo de orice nevoie alimentară, dincolo de orice plăcere funcţională, fără obiect exterior şi într-o manieră pur locală, la nivelul unei zone erogene.

Anaclisis*, zonă erogenă*, autoerotism* reprezintă pentru Freud cele trei caracteristici interdependente care definesc sexualitatea infantilă (2). Observăm că, atunci cînd Freud încearcă să determine momentul emergenţei pulsiunii sexuale, aceasta apare aproape ca o perversiune a instinctului, pierzîndu-se obiectul specific şi finalitatea organică.

2° Dintr-o perspectivă temporală destul de diferită, Freud a insistat în numeroase rînduri asupra noţiunii de efect retroactiv*: anumite experienţe precoce, relativ indeterminate, sînt resemnificate de experienţele ulterioare, conferindu-li-se un sens pe care nu-l aveau la început. Se poate oare spune, la limită, că experienţele infantile, cum ar fi de exemplu cea a suptului, sînt la început nonsexuale şi că doar ulterior le este atribuit un caracter sexual, o dată cu apariţia activităţii genitale?

O astfel de concluzie pare să infirme, în măsura în care subliniază importanţa a ceea ce este retroactiv în constituirea sexualităţii, ceea ce am afirmat mai sus despre emergenţa acesteia şi *a fortiori* perspectiva genetică, conform căreia sexualul este implicit prezent încă de la începuturile dezvoltării psihobiologice.

Tocmai aceasta este o dificultate majoră a teoriei freudiene asupra sexualităţii: în măsura în care nu este un dispozitiv gata montat, ci se realizează de-a lungul unei istorii individuale prin schimbare de aparate şi scopuri, ea nu poate fi înţeleasă doar ca o geneză biologică; pe de altă parte, faptele demonstrează că sexualitatea infantilă nu este o iluzie retroactivă.

3° Considerăm că am putea căuta soluţia acestei dificultăţi în noţiunea de fantasme originare*, care echilibrează într-o anumită măsură noţiunea de efect retroactiv. Se ştie că Freud desemnează prin termenul amintit, făcînd apel la „explicaţia filogenetică", anumite fantasme (scenă originară, castrare, seducţie) pe care le putem întîlni la fiecare subiect şi care modelează sexualitatea umană. Aceasta nu se poate deci explica doar prin maturizarea endogenă a pulsiunii: ea se constituie în cadrul unor structuri intersubiective care preexistă în fiecare individ emergenţei sale.

În conţinutul său, în semnificaţiile corporale prezente în ea, fantasma „scenă originară" se poate raporta în mod electiv la un anumit stadiu libidinal (sadic-anal), dar în însăşi structura sa (reprezentare şi dezlegare a enigmei concepţiei) ea nu se explică pentru Freud prin simpla conjugare a indiciilor furnizate de observaţie; ea constituie varianta unei „scheme" care pentru subiect este *preexistentă*. La un alt nivel structural, am putea spune acelaşi lucru despre complexul Œdip, definit ca determinînd relaţia triunghiulară a copilului şi a părinţilor. În acest sens, este semnificativ că psihanaliştii cei mai preocupaţi de descrierea jocului fantasmatic imanent sexualităţii infantile (şcoala kleiniană) au înregistrat manifestarea foarte precoce a structurii œdipiene.

4° Rezerva lui Freud faţă de o concepţie pur genetică şi endogenă a sexualităţii se manifestă şi în rolul pe care el a continuat să-l atribuie seducţiei şi după ce a recunoscut existenţa unei sexualităţi infantile (*dezvoltarea acestei idei poate fi găsită în comentariul articolului:* Seducţie).

5° Dificultatea de a înţelege sexualitatea infantilă nu provine doar din faptul că ea este în acelaşi timp legată, cel puţin la originile sale, de nevoi desemnate în mod tradiţional drept instincte, şi independentă de ele, endogenă, în măsura în care cunoaşte o dezvoltare şi trece prin etape diferite, dar şi exogenă, în măsura în care este declanşată la nivelul subiectului de lumea adulţilor (subiectul trebuind de la început să se situeze în universul fantasmatic al părinţilor şi primind de la ei, într-o formă mai mult sau mai puţin voalată, incitaţii sexuale); sexualitatea infantilă e greu de înţeles şi prin aceea că nu e susceptibilă nici de o explicaţie reducţionistă, care ar transforma-o într-o simplă funcţionare fiziologică, nici de o interpretare „de sus", care pretinde că Freud descrie sub numele de sexualitate infantilă avatarurile relaţiei de dragoste. Acolo unde Freud o înregistrează în psihanaliză, ea apare întotdeauna sub forma dorinţei*: aceasta este, spre deosebire de iubire, dependentă în mod intim de un suport corporal determinat; spre deosebire de nevoie, în cazul dorinţei satisfacerea depinde de condiţii fantasmatice care determină în mod strict alegerea obiectului şi organizarea activităţii.

(1) FREUD (S.), *a)* G.W., XI, 335; S.E., XVI, 323; F., 348. — *b)* Cf. G.W., XI, 336; S.E., XVI, 324; F., 349. — *c)* G.W., XI, 331; S.E., XVI, 320; F., 344.

(2) Cf. FREUD (S.), *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905, G.W., V, 83; S.E., VII, 182; F., 76.

V.D.Z.

SIMBOLIC (s. m.)

G.: Symbolische. — *F.:* symbolique. — *E.:* symbolic. — *S.:* simbólico. — *I.:* simbolico. — *P.:* simbólico.

● ***Termen introdus (sub forma sa de substantiv masculin) de J. Lacan, care distinge în cîmpul psihanalizei trei registre esenţiale: simbolicul, imaginarul şi realul. Simbolicul desemnează ordinea de fenomene structurate ca un limbaj cu care psihanaliza are de a face. Acest termen se referă şi la faptul că eficienţa curei are ca principiu caracterul fondator al cuvîntului.***

■ 1. Forma substantivală a cuvîntului *simbolic* poate fi întîlnită şi la Freud: astfel, în *Interpretarea visului* (*Die Traumdeutung*, 1900), el vorbeşte de *simbolică* (*die Symbolik*), înţelegînd prin aceasta totalitatea simbolurilor cu semnificaţie constantă care pot fi întîlnite în diferite produse ale inconştientului.

Între *simbolica* freudiană şi *simbolicul* lui Lacan, există o diferenţă evidentă; Freud pune accentul asupra raportului care, oricît de complexe ar putea fi conexiunile, uneşte simbolul cu ceea ce el reprezintă, în timp ce pentru Lacan pe primul plan se situează structura sistemului simbolic. Legătura cu ceea ce este simbolizat (de exemplu, factorul de asemănare, izomorfismul) se situează pe planul al doilea şi este impregnată de imaginar*.

Totuşi, simbolica freudiană conţine o exigenţă care permite apropierea celor două concepţii: bazîndu-se pe particularităţile imaginilor şi simptomelor, Freud ajunge la concluzia existenţei unei „limbi fundamentale" universale, chiar dacă atenţia sa este orientată în primul rînd asupra conţinutului acestei limbi, şi nu asupra structurii sale.

2. În ştiinţele sociale, ideea unei ordini simbolice care structurează realitatea interumană a fost afirmată în special de Claude Lévi-Strauss, care s-a bazat pe modelul lingvisticii structurale elaborat de F. de Saussure. Teza *Cursului de lingvistică generală* (*Cours de linguistique générale*, 1955) este că semnificantul lingvistic luat izolat nu are legătură internă cu semnificatul; el nu trimite la o semnificaţie decît pentru că este integrat într-un sistem semnificant caracterizat prin opoziţii diferenţiale (α).

Lévi-Strauss extinde şi transpune concepţiile structuraliste la studiul faptelor culturale, care nu sînt caracterizate doar prin transmiterea semnelor; el defineşte structurile respective prin termenul *sistem simbolic*: „Orice cultură poate fi considerată ca un ansamblu de sisteme simbolice în cadrul căruia de primă importanţă sînt limbajul, regulile matrimoniale, raporturile economice, arta, ştiinţa, religia" (2).

3. Utilizarea în psihanaliză de către Lacan a noţiunii de simbolic ni se pare că răspunde unei duble intenţii:

a) Apropierea structurii inconştientului de cea a limbajului şi aplicarea în domeniul inconştientului a metodei care şi-a dovedit fecunditatea în lingvistică;

b) Studierea modului în care subiectul uman se încadrează într-o ordine prestabilită, ea însăşi de natură simbolică, în sensul lui Lévi-Strauss.

Pretenţia de a închide termenul „simbolic" în limite riguroase — definirea sa — ar fi împotriva spiritului gîndirii lui Lacan, care refuză să stabilească o legătură fixă între un semnificant şi un semnificat. Ne vom limita deci să remarcăm că termenul este utilizat de Lacan în două sensuri diferite şi complementare:

a) Pentru a desemna o *structură* ale cărei elemente discrete funcţionează ca semnificanţi (model lingvistic) sau, mai general, registrul de care ţin astfel de structuri (ordinea simbolică).

b) Pentru a desemna *legea* care întemeiază această ordine: astfel, Lacan, prin termenul *tată simbolic* sau *Nume-al-tatălui*, desemnează o instanţă care nu poate fi redusă la avatarurile tatălui real sau imaginar, instanţă care emite legea.

▲ (α) Să notăm, din punct de vedere terminologic, că pentru Saussure termenul *simbol*, în măsura în care implică o relaţie „naturală" sau „raţională" cu ceea ce este simbolizat, nu este considerat ca sinonim cu semn lingvistic (3).

(1) Cf. LÉVI-STRAUSS (C.), *Les structures élémentaires de la parenté*, PUF, Paris, 1949, şi *Anthropologie structurale*, Plon, Paris, 1958.

(2) Cf. LÉVI-STRAUSS (C.), „Introduction à l'ouvrage de Marcel Mauss", *Sociologie et anthropologie*, PUF, Paris, 1950.

(3) Cf. SAUSSURE (F. de), Payot, Paris, 1955, 101.

V.D.Z.

SIMBOLISM

G.: Symbolik. — *F.:* symbolisme. — *E.:* symbolism. — *S.:* simbolismo. — *I.:* simbolismo. — *P.:* simbolismo.

● **A.** ***În sens larg, mod de reprezentare indirectă şi figurată a unei idei, a unui conflict, a unei dorinţe inconştiente; în acest sens, în psihanaliză, orice formaţiune substitutivă* poate fi considerată simbolică.***

B. În sens restrîns, mod de reprezentare care se distinge în primul rînd prin constanţa raportului dintre simbol şi simbolizatul inconştient, o asemenea constanţă fiind prezentă nu numai la acelaşi individ şi de la un individ la altul, ci şi în domeniile cele mai diverse (mit, religie, folclor, limbaj etc.) sau ariile culturale cele mai îndepărtate unele de altele.

■ Noţiunea de simbolism este astăzi atît de strîns legată de psihanaliză, cuvintele *simbolic, a simboliza, simbolizare* sînt atît de des utilizate şi în sensuri atît de diferite, problemele care privesc gîndirea simbolică, creaţia şi utilizarea simbolurilor depind de atît de multe discipline (psihologie, lingvistică, epistemologie, istoria religiilor, etnologie etc.), încît este foarte dificil de delimitat o utilizare propriu-zis psihanalitică a acestor termeni şi de definit mai multe accepţii ale acestora. De asemenea, stabilirea diferitelor accepţii ale acestor utilizări prezintă dificultăţi. În rîndurile care urmează, cititorul nu va găsi decît indicaţii menite să-l orienteze în literatura psihanalitică.

I. În general, se consideră că simbolurile fac parte din categoria *semnelor.* Însă dacă nota distinctivă a simbolurilor este de a „evoca, printr-un raport natural, ceva absent sau ceva care nu poate fi perceput" (1), atunci apar mai multe obiecţii:

1° În cazul *simbolurilor matematice* sau al *simbolurilor lingvistice* (α), este exclusă orice referire la un „raport natural", la vreo corespondenţă analogică. Mai mult, ceea ce psihologia desemnează sub numele de *comportamente simbolice* sînt comportamente care atestă capacitatea subiectului de a distinge în cadrul materialului perceput un ordin de realitate ireductibil la „lucruri" şi care permite manipularea generalizată a acestora.

Aşadar, utilizarea terminologică arată că există variaţii considerabile în folosirea cuvîntului „simbol". Acesta nu presupune cu necesitate ideea unei relaţii interne între simbol şi ceea ce este simbolizat (β), aşa cum o arată utilizarea termenului *simbolic** în antropologie de către C. Lévi-Strauss şi în psihanaliză de J. Lacan.

2° Afirmaţia că simbolul evocă „ceva care nu poate fi perceput" (de exemplu, sceptrul este simbolul regalităţii) nu trebuie să implice ideea că prin simbol se realizează o trecere de la abstract la concret. Într-adevăr, elementul simbolizat poate fi tot atît de concret ca şi simbolul (exemplu: soarele, simbol al lui Ludovic al XIV-lea).

II. Distincţia pe care o facem între un sens larg şi un sens restrîns al termenului *simbolism* reia de fapt o distincţie indicată de Freud şi care stă la baza teoriei simbolismului elaborată de Jones. În psihanaliza contemporană, această distincţie pare să se fi estompat într-o anumită măsură.

În accepţia largă a termenului, vom spune, de pildă, că visul sau simptomul sînt expresia *simbolică* a dorinţei sau a conflictului defensiv, prin aceasta înţelegîndu-se că ele le exprimă indirect, figurat şi mai mult sau mai puţin dificil de descifrat (visul copilului este considerat ca mai puţin simbolic decît visul adultului, deoarece dorinţa se exprimă într-o formă puţin sau deloc deghizată, fiind aşadar uşor lizibil).

Într-un sens mai cuprinzător, termenul *simbolic* se foloseşte pentru a desemna relaţia care uneşte conţinutul manifest al unui comportament, al unui gînd, al unui cuvînt cu sensul lor latent; va fi folosit *a fortiori* acolo unde sensul manifest este deficitar (de exemplu, în cazul unui act simptomatic în mod evident ireductibil la toate motivaţiile conştiente pe care i le poate da subiectul). Mai mulţi autori (Rank şi Sachs, Ferenczi, Jones) consideră că nu se poate vorbi în psihanaliză de simbolism decît în cazurile în care aspectul simbolizat este inconştient: „Nu toate comparaţiile sînt simboluri, ci doar acelea în care primul termen este refulat în inconştient" (2).

Să notăm că, din această perspectivă, simbolismul înglobează toate formele de reprezentare indirectă, fără a diferenţia mai precis între anumite mecanisme: deplasare*, condensare*, supradeterminare*, figurare*. Într-adevăr, dacă în cazul unui comportament, de exemplu, vom înregistra existenţa a cel puţin două semnificaţii, una dintre ele substituindu-i-se celeilalte pentru a o masca şi exprima în acelaşi timp, atunci relaţia acestora poate fi numită simbolică (γ).

III. Totuşi, la Freud — fără îndoială, mai mult decît la analiştii contemporani — există un sens mai restrictiv al noţiunii de simbolism. Acest sens s-a conturat destul de tîrziu. Freud însuşi atestă acest fapt, invocînd în special influenţa lui W. Stekel (3).

Fapt este că printre adăugirile aduse de Freud textului iniţial al lucrării *Interpretarea visului* (*Die Traumdeutung,* 1900) cele mai importante se referă la simbolismul viselor. În capitolul dedicat travaliului visului, secţiunea consacrată reprezentării simbolice nu datează decît din 1914.

Totuşi, o cercetare atentă ne permite să nuanţăm mărturia lui Freud: noţiunea de simbolism nu constituie un aport exterior.

Astfel, încă din *Studii asupra isteriei* (*Studien über Hysterie,* 1895), Freud distinge, în cîteva pasaje, un determinism *asociativ* şi un determinism *simbolic* al simptomelor: paralizia Elisabethei von R..., de exemplu (4), este determinată asociativ prin legătura sa cu diferite evenimente traumatizante şi simbolizează, pe de altă parte, anumite trăsături ale situaţiei morale a pacientei (medierea fiind asigurată prin anumite locuţiuni susceptibile de a fi utilizate atît în sens moral, cît şi în sens fizic, cum ar fi: asta nu merge, nu pot să înghit asta etc.).

Vom observa încă de la prima ediţie (1900) a *Interpretării visului:*

1) Că, deşi critică metodele antice de interpretare a viselor, considerate de el ca simbolice, Freud subliniază totuşi filiaţia dintre aceste metode şi propria sa metodă;

2) Că acordă un loc important reprezentărilor figurate care pot fi înţelese fără ca cel care a avut visul să furnizeze asociaţii; el subliniază rolul mediator pe care-l joacă, în acest caz, expresii lingvistice uzuale (5 *a*);

3) Că existenţa „viselor tipice" în care o dorinţă, un conflict determinate sînt figurate într-un mod asemănător, oricare este persoana care visează, arată că există elemente ale limbajului viselor, independente de discursul personal al subiectului.

Putem afirma deci că Freud a recunoscut de la început existenţa simbolurilor. Iată, de pildă, următoarele rînduri: „Visele folosesc toate simbolurile care preexistă în gîndirea inconştientă, deoarece acestea se potrivesc mai bine cu exigenţele construcţiei visului, dată fiind aptitudinea lor de a fi figurate, precum şi datorită faptului că, de regulă, ele scapă cenzurii" (5 *b*). Este adevărat că, treptat, Freud va acorda mai multă importanţă simbolurilor, cum îl obliga mai ales evidenţierea multor varietăţi de vise tipice (δ), ca şi cercetările antropologice care demonstrau prezenţa simbolismului în alte produse decît în vis (Rank). Să adăugăm că teoria freudiană, în măsura în care, opunîndu-se concepţiilor

„ştiinţifice", se înscria în prelungirea concepţiilor „populare" care recunoşteau că visul are un sens, trebuia mai întîi să se delimiteze clar de acele chei de vise care presupun o simbolică universală şi riscă să ducă la o interpretare cvasistereotipă.

Grupînd aspectele arătate de Freud (6, 5 *c*, 7 *a*), am putea defini schematic simbolurile, în sensul strict, caracterizînd ceea ce Freud numeşte simbolică (*die Symbolik*), prin următoarele trăsături:

1) În interpretarea visului, ele apar ca „elemente mute" (7 *b*): subiectul este incapabil să asocieze în marginea acestor elemente. Freud consideră că este vorba aici de o caracteristică ce nu se explică prin rezistenţa faţă de tratament, ci specifică modul de expresie simbolic.

2) Esenţa simbolismului constă într-un „raport constant" între un element manifest şi traducerea sau traducerile sale. Această constanţă se regăseşte nu numai în vise, ci şi în domenii de expresie dintre cele mai diferite (simptome şi alte produse ale inconştientului: mituri, folclor, religie etc.), precum şi în arii culturale îndepărtate unele faţă de altele. Ea este relativ independentă de iniţiativa individuală, asemeni unui vocabular fixat; subiectul poate alege unul dintre sensurile simbolului, dar nu poate crea noi sensuri.

3) Acest raport constant se bazează în primul rînd pe analogie (de formă, de mărime, de funcţie, de ritm etc.). Totuşi, Freud afirmă că anumite simboluri se pot apropia de aluzie; de exemplu, nuditatea poate fi simbolizată de îmbrăcăminte, relaţia fiind aici de contiguitate şi de contrast (7 *c*). Pe de altă parte, să notăm că în numeroase simboluri se condensează relaţii multiple între simbolizat şi simbol: astfel, Polichinelle reprezintă, după cum a arătat Jones, falusul sub aspectele sale cele mai diferite (8 *a*).

4) În timp ce simbolurile descoperite de psihanaliză sînt foarte numeroase, cîmpul a ceea ce este simbolizat este foarte limitat: corp, părinţi şi rude, naştere, moarte, nuditate şi mai ales sexualitate (organe sexuale, act sexual).

5) O dată cu extinderea teoriei simbolismului, Freud e pus în situaţia să-i acorde un loc aparte în teoria visului şi a produselor inconştientului, precum şi în practica interpretării. „Chiar dacă nu ar exista cenzura viselor, visul nu ar fi mai inteligibil [...]" (7 *d*). Sensul simbolurilor scapă conştiinţei, dar acest caracter inconştient nu poate fi explicat prin mecanismele travaliului visului. După Freud, „comparaţiile [inconştiente subiacente simbolismului] nu sînt realizate *ad hoc*, ci sînt făcute o dată pentru totdeauna, fiind disponibile în orice moment" (7 *e*). Avem, aşadar, impresia că subiecţii, dincolo de diversitatea culturilor şi limbilor, dispun, pentru a folosi o expresie împrumutată de la preşedintele Schreber, de „o limbă fundamentală" (7 *f*). De aici, rezultă că există două tipuri de interpretare a visului: unul care se bazează pe asociaţiile celui care visează, şi altul care este independent de acestea şi care este interpretarea simbolurilor (5 *d*).

6) Existenţa unui mod de exprimare simbolică astfel definită ridică probleme genetice: cum a creat omenirea simbolurile? Cum şi le însuşeşte individul? Menţionăm că astfel de probleme l-au condus pe Jung la teoria „inconştientului colectiv" (8 *b*). Freud nu s-a pronunţat deloc asupra acestor probleme, emiţînd totuşi ipoteza unei moşteniri filogenetice (9), ipoteză care devine mai convingătoare, din punctul nostru de vedere, dacă este interpretată din perspectiva noţiunii de *fantasme originare* (vezi acest termen).

▲ (α) Să notăm că F. de Saussure critică utilizarea expresiei „simbol lingvistic" (10).

(β) Se cunoaşte sensul etimologic al simbolului: σύμβολον era la vechii greci un semn de recunoaştere (între membrii aceleiaşi secte, de exemplu) format din două jumătăţi ale unui obiect rupt care trebuie reapropiate. Putem vedea în aceasta, la origini, ideea că legătura este aceea care conferă sensul.

(γ) În cadrul unei astfel de accepţii se situează termenul *simbol mnezic**.

(δ) Secţiunea dedicată „viselor tipice" creşte progresiv între 1900 şi 1911; o mare parte a materialului pe care-l conţine va fi transferat în 1914 în secţiunea consacrată „reprezentării prin simboluri" care apare la această dată (11).

(1) LALANDE (A.). *Vocabulaire technique et critique de la philosophie*, PUF, Paris, 1951.
(2) FERENCZI (S.). „The Ontogenesis of Symbols", 1913, in *First Contributions*, 277–8.
(3) Cf. FREUD (S.). *Zur Geschichte der psychoanalytischen Bewegung*, 1914, G.W., X, 58; S.E., XIV, 19; F., 277.
(4) Cf. FREUD (S.), G.W., I, 216–7; S.E., II, 152; F., 120–1.
(5) FREUD (S.), *a)* Cf. G.W., II–III, 347; S.E., V, 341–2; F., 255. — *b)* G.W., II–III, 354; S.E., V, 349; F., 260. — *c)* Cf. ediţia a 4-a revăzută şi adăugită, 1914 (S.E., IV, XI). — *d)* Cf. G.W., II–III, 365; S.E., V, 359; F., 267–8.
(6) Cf. FREUD (S.). *Über den Traum*, 1901, ediţia a 2-a.
(7) FREUD (S.). *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1915–1917. — *a)* Cf. *passim*. — *b)* G.W., XI, 151; S.E., XV, 150; F., 166. — *c)* G.W., XI, 154–5; S.E., XV, 153; F., 169–70. — *d)* Cf. G.W., XI, 150 şi 171; S.E., XV, 149 şi 168; F., 164 şi 186. — *e)* G.W., XI, 168; S.E., XV, 165; F., 183. — *f)* G.W., XI, 169; S.E., XV, 166; F., 184.
(8) Cf. JONES (E.). „The Theory of Symbolism", in *Papers on Psycho-Analysis*, Baillière, Londra, ediţia a 5-a, 1948. — *a)* 93 sqq. — *b)* 93–104.
(9) Cf. FREUD (S.). *Der Mann Moses und die monotheistische Religion*, 1939, G.W., XVI, 205–6; S.E., XXIII, 99–100; F., 151–2.
(10) SAUSSURE (F. de). *Cours de linguistique générale*, Payot, Paris, 1955.
(11) Cf. S.E., IV, prefaţă.

V.D.Z.

SIMBOL MNEZIC

G.: Erinnerungssymbol. — *F.:* symbole mnésique. — *E.:* mnemic symbol. — *S.:* símbolo mnémico. — *I.:* simbolo mnestico. — *P.:* símbolo mnêmico.

● ***Termen utilizat adesea în primele scrieri ale lui Freud pentru a desemna simptomul isteric.***

■ În mai multe texte din jurul anului 1895 (*Psihonevrozele de apărare* [*Die Abwehr-Neuropsychosen*, 1894]; *Noi remarci asupra psihonevrozelor de apărare* [*Weitere Bemerkungen über die Abwehr-Neuropsychosen*, 1896]; *Studii asupra isteriei* [*Studien über Hysterie*, 1895] etc.), Freud defineşte simptomul isteric ca simbol mnezic al traumatismului patogen sau al conflictului. Iată un exemplu: „În felul acesta, eul reuşeşte să se elibereze de contradicţie; însă el se încarcă cu un simbol mnezic care-şi găseşte locul în conştiinţă asemeni unui parazit sub forma fie a unei inervări motorii ireductibile, fie a unei senzaţii halucinatorii constant recurente" (1). În altă parte, Freud compară simptomul isteric cu monumentele ridicate pentru a comemora un eveniment. Astfel, simptomele Annei O. sînt „simboluri mnezice" ale bolii şi morţii tatălui ei (2).

(1) FREUD (S.). *Die Abwehr-Neuropsychosen*, 1894, G.W., I, 63; S.E., III, 49.
(2) FREUD (S.). *Über Psychoanalyse*, 1910, G.W., VIII, 11–12; S.E., XI, 16–17; F., 125–6.

V.D.Z.

SINE (subst.)

G.: Es. — *F.:* ça. — *E.:* id. — *S.:* ello. — *I.:* es. — *P.:* id.

● ***Una dintre cele trei instanţe descrise de Freud în cea de a doua sa teorie despre aparatul psihic. Sinele constituie polul pulsional al personalităţii; conţinuturile sale, expresii psihice ale pulsiunilor, sînt inconştiente: unele moştenite şi înnăscute, altele refulate şi dobîndite.***

Din punct de vedere economic, sinele este pentru Freud rezervorul principal al energiei psihice; din punct de vedere dinamic, el intră în conflict cu eul şi supraeul, care, din punct de vedere genetic, reprezintă diferenţierile sale.

■ Termenul *das Es* este introdus în *Eul şi sinele* (α) (*Das Ich und das Es*, 1923). Freud l-a împrumutat de la Georg Groddeck (β) şi citează precedentul lui Nietzsche care desemna prin aceasta „...ceea ce este nonpersonal şi, pentru a spune astfel, necesar prin natură în fiinţa noastră" (1 *a*).

Expresia *das Es* reţine atenţia lui Freud, ea ilustrînd ideea dezvoltată de Groddeck că „...ceea ce numim eul nostru se comportă în viaţă cu totul pasiv, [...] noi fiind «trăiţi» de forţe necunoscute şi incontrolabile" (1 *b*) (γ); ea concordă, de asemenea, cu limbajul spontan al pacienţilor din formule ca „*ça a été plus fort que moi, ça m'est venu tout d' un coup etc.*" („a fost ceva mai puternic decît mine, asta mi-a venit dintr-o dată") (2).

Termenul *sine* este introdus de Freud o dată cu modificările pe care le aduce topicii* sale în anii 1920–1923. Se poate considera că în cea de a doua topică sinele ocupă aproximativ un loc echivalent cu sistemul inconştient* (Ics) din prima topică; totuşi, există cîteva diferenţe care pot fi precizate astfel:

1° Dacă facem abstracţie de anumite conţinuturi sau scheme dobîndite filogenetice, inconştientul primei topici coincide cu *refulatul.*

În *Eul şi sinele* (cap. I), dimpotrivă, Freud evidenţiază faptul că instanţa *refulantă* — eul — şi operaţiile sale defensive sînt, de asemenea, în mare parte inconştiente. Rezultă de aici că de acum înainte sinele va avea aceleaşi conţinuturi pe care le avea înainte inconştientul, dar că el nu acoperă ansamblul psihismului inconştient.

2° Restructurarea teoriei pulsiunilor şi evoluţia noţiunii de *eu* presupun şi o altă diferenţă. Conflictul nevrotic era definit la început ca opoziţia dintre pulsiunile sexuale şi pulsiunile eului, acestea din urmă avînd un rol primordial în motivarea apărării (*vezi:* Conflict). Începînd cu anii 1920–1923, grupul de pulsiuni ale eului îşi pierde autonomia şi este înglobat în marea opoziţie pulsiuni ale vieţii–pulsiuni ale morţii. Eul nu se mai defineşte deci printr-un tip de energie pulsională specifică, noua instanţă a sinelui incluzînd de acum înainte, la origine, cele două tipuri de pulsiuni.

Aşadar, instanţa împotriva căreia se exercită apărarea nu mai este definită ca pol inconştient, ci ca pol pulsional al personalităţii.

În acest sens, sinele este conceput ca „marele rezervor" al libidoului (δ) şi, mai general, al energiei pulsionale (1 *c*, 1 *d*). Energia utilizată de eu este luată de la acest fond comun, mai ales sub forma energiei „desexualizate şi sublimate".

3° Limitele noii instanţe în raport cu celelalte instanţe şi în raport cu domeniul biologic sînt definite diferit şi, în general, mai puţin net decît în prima topică:

a) în raport cu eul, limita este mai puţin strictă decît era frontiera cenzurii dintre Ics şi Pcs–Cs: „Eul nu este separat de sine în mod tranşant; în partea sa inferioară, el se amestecă cu acesta. Dar refulatul se amestecă, de asemenea, cu sinele, a cărui parte este. Refulatul nu este separat de eu într-un mod tranşant decît prin rezistenţele refulării şi poate comunica cu el prin intermediul sinelui" (1 *e*).

Această confluenţă a sinelui cu instanţa refulantă se explică în primul rînd prin definiţia genetică dată acesteia din urmă, eul fiind „...acea parte a sinelui care a fost modificată de influenţa directă a lumii exterioare, prin mijlocirea sistemului percepţie–conştiinţă" (1 *f*).

b) La fel, supraeul nu este o instanţă pe deplin autonomă; în mare parte inconştient, el „plonjează în *sine*" (3 *a*).

c) În sfîrşit, distincţia dintre sine şi un substrat biologic al pulsiunii este mai puţin tranşantă decît aceea dintre inconştient şi sursa pulsiunii: sinele este „deschis la extremitatea sa spre latura somatică" (3 *b*). Ideea „inscripţiei" pulsiunii exprimată prin noţiunea de „reprezentant" nu mai este reluată, deşi nu este în mod expres abandonată.

4° Are sinele un *mod de organizare*, o structură internă specifică? Freud însuşi a afirmat că sinele este „un haos": „El se umple cu o energie care vine de la pulsiuni, dar nu are organizare şi nu promovează o voinţă generală..." (3 *c*). Caracteristicile sinelui nu se definesc decît în mod negativ, în opoziţie cu modul de organizare al eului.

Trebuie subliniat de fapt că Freud reia, în legătură cu sinele, cea mai mare parte a proprietăţilor care defineau, în prima topică, sistemului Ics şi care constituie un mod pozitiv şi original de organizare: funcţionare conform procesului primar, organizare complexuală, stratificare genetică a pulsiunilor etc. De asemenea, dualismul, introdus cu această ocazie, al pulsiunilor vieţii* şi pulsiunilor morţii* implică organizarea acestora într-o opoziţie dialectică. Absenţa organizării sinelui nu este deci decît relativă, aflîndu-şi sensul în absenţa relaţiilor specifice organizării eului. Ea se concretizează înainte de toate prin faptul că „mişcări [pulsionale] contradictorii coexistă fără a se suprima una pe alta şi fără a se sustrage una alteia" (3 *d*). Caracteristica principală a organizării sinelui este, aşa cum a arătat D. Lagache, absenţa subiectului coerent, conotată de pronumele neutru ales de Freud pentru a o desemna (4).

5° În sfîrşit, diferenţa *perspectivelor genetice* în care se înscriu ne permite să înţelegem mai bine trecerea de la inconştientul primei topici la sinele celei de a doua topici.

Inconştientul îşi avea originea în refulare, care, sub dublul său aspect, istoric şi mitic, introducea în psihism sciziunea radicală dintre sistemele Ics şi Pcs–Cs.

În cea de a doua topică, acest moment al separării între instanţe îşi pierde caracterul fundamental. Geneza diferitelor instanţe este concepută mai curînd ca o diferenţiere progresivă, ca o emergenţă a sistemelor diferite. De aici, şi insistenţa lui Freud asupra continuităţii în geneza care duce de la necesitatea biologică la sine şi de la acesta la eu şi supraeu. În acest sens, noua concepţie freudiană a aparatului psihic se pretează, mai mult decît prima, la o interpretare „biologizantă" sau „naturalizantă".

▲ (α) În primele traduceri franţuzeşti, *das Es* este tradus prin *le soi.* Mai regăsim această traducere, din ce în ce mai rar, la anumiţi autori francezi, termenul *le soi* fiind mai curînd rezervat pentru a reda englezescul *self* sau germanul *das Selbst.*

(β) Groddeck a fost un psihiatru german apropiat mediilor psihanalitice. El a scris mai multe lucrări inspirate de ideile lui Freud, cum ar fi *Cartea sinelui* (*Das Buch vom Es: psychoanalytische Briefe an eine Freundin*, 1923) tradusă în franceză sub titlul *Au fond de l'homme, cela*, Gallimard, 1963.

(γ) Groddeck descrie astfel ceea ce el înţelege prin *das Es*: „Susţin că omul este animat de Necunoscut, o forţă extraordinară care comandă în acelaşi timp ceea ce face şi ceea ce i se întîmplă. Propoziţia «eu trăiesc» nu este corectă decît în mod condiţionat, ea neexprimînd decît o mică şi superficială parte a principiului fundamental: «omul este trăit de către sine»" (5).

(δ) Cititorului îi poate fi util comentariul asupra acestui punct, făcut de editorii *Standard Edition* (S.E., XIX, 63–6).

(1) FREUD (S.). *a)* G.W., XIII, 251, n. 2; S.E., XIX, 23, n. 3; F., 177, n. 2. — *b)* G.W., XIII, 251; S.E., XIX, 23; F., 177. — *c)* Cf. G.W., XIII, 258; n.; S.E., XIX, 30, n. 1; F., 185, n. 1. — *d)* Cf. G.W., XIII, 275; S.E., XIX, 46; F., 202. — *e)* G.W., XIII, 251–2; S.E., XIX, 24; F., 178. — *f)* G.W., XIII, 252; S.E., XIX, 25; F., 179.
(2) FREUD (S.). *Die Frage der Laienanalyse*, 1926. G.W., XIV, 222; S.E., XX, 195; F., 140.
(3) FREUD (S.). *Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1932. — *a)* G.W., XV, 85; S.E., XXII, 79; F., 109. — *b)* G.W., XV, 80; S.E., XXII, 73–4; F., 103. — *c)* G.W., XV, 80; S.E., XXII, 73–4; F., 103. — *d)* G.W., XV, 80; S.E., XXII, 73–4; F., 103.
(4) Cf. LAGACHE (D.). „La psychanalyse et la structure de la personnalité". In *La psychanalyse*, PUF, Paris, 1961, VI, 21.
(5) GRODDECK (G.). *Das Buch vom Es*, 1923. G., 10–11; F., 20.

V.D.Z.

SISTEM

G.: System. — *F.:* système. — *E.:* system. — *S.:* sistema. — *I.:* sistema. — *P.:* sistema.

Vezi: **Instanţă.**

V.D.Z.

SPAIMĂ

G.: Schreck. — *F.:* effroi. — *E.:* fright. — *S.:* susto. — *I.:* spavento. — *P.:* susto *sau* pavor.

● ***Reacţie la o situaţie de pericol sau la stimuli externi foarte intenşi care surprind subiectul nepregătit, în aşa fel încît el nu se poate proteja de aceştia şi nu îi poate domina.***

■ În *Dincolo de principiul plăcerii* (*Jenseits des Lustprinzip*, 1920), Freud propune distincţia următoare: „Spaimă (*Schreck*), frică (*Furcht*), angoasă (*Angst*) sînt termeni greşit utilizaţi ca sinonime; raportul în care se află cu pericolul permite diferenţierea lor. Termenul *angoasă* desemnează o stare caracterizată prin anticiparea pericolului şi pregătirea pentru acesta, chiar dacă e necunoscut. Termenul *frică* presupune un obiect definit care provoacă frica. În privinţa termenului *spaimă*, el desemnează starea care apare cînd intri într-o situaţie periculoasă fără să fii pregătit; el pune accentul pe factorul surpriză" (1 *a*).

Între spaimă şi angoasă, diferenţa rezidă în faptul că prima se caracterizează prin lipsa pregătirii în faţa pericolului, în timp ce „...există în angoasă ceva care protejează împotriva spaimei" (1 *b*). În acest sens, Freud vede în spaimă o condiţie determinantă a

nevrozei traumatice, care este uneori chiar desemnată ca nevroză de spaimă: *Schreckneurose* (*vezi:* Traumatism; Nevroză traumatică).

Nu este deci de mirare că noţiunea de spaimă joacă un rol important încă din perioada în care se constituie concepţia traumatică a nevrozei. În primele elaborări teoretice ale lui Breuer şi Freud, spaima este desemnată ca un afect care paralizează viaţa psihică, împiedică abreacţia şi favorizează formarea unui „grup psihic separat" (2 *a*, 2 *b*). În momentul cînd, în anii 1895–1897, Freud încearcă să formuleze o primă teorie a traumatismului şi a refulării sexuale, noţiunea de nepregătire a subiectului este esenţială atît în privinţa „scenei de seducţie" care survine înaintea pubertăţii, cît şi în privinţa evocării acestei scene într-o fază ulterioară (*vezi:* Efect retroactiv, Seducţie). „Spaima sexuală" (*Sexualschreck*) desemnează irupţia sexualităţii în viaţa subiectului.

Se poate spune că, în ansamblu, în concepţia lui Freud semnificaţia termenului *spaimă* nu s-a schimbat. Să notăm numai că, după *Dincolo de principiul plăcerii*, termenul tinde să fie mai puţin utilizat. Opoziţia pe care Freud a încercat să o stabilească între cei doi termeni: angoasă şi spaimă va fi regăsită, dar sub formă de diferenţieri în interiorul noţiunii de angoasă, mai ales în opoziţia dintre angoasa care survine „automat" într-o situaţie traumatică şi angoasa-semnal*, care implică o atitudine de aşteptare activă (*Erwartung*) şi protejează împotriva dezvoltării angoasei: „Angoasa, reacţie originară la sentimentul de neputinţă în traumatism, este reprodusă apoi în situaţia de pericol ca semnal de alarmă" (3).

(1) FREUD (S.). *a)* G.W., XIII, 10; S.E., XVIII, 12–3; F., 12. — *b)* G.W., XIII, 10; S.E., XVIII, 12–3; F., 12.
(2) Cf. BREUER (J.) şi FREUD (S.). *Studien über Hysterie*, 1895. — *a)* G.W., I, 89–90; S.E., II, 11; F., 7. — *b)* G., 192; S.E., II, 219–20; F., 176.
(3) FREUD (S.). *Hemmung, Symptom und Angst*, 1926. G.W., XIV, 199–200; S.E., XX, 166–7; F., 96.

V.Ş.

STADIU FALIC

G.: phallische Stufe (*sau* Phase). — *F.:* stade phallique. — *E.:* phallic stage (*sau* phase). — *S.:* fase fálica. — *I.:* fase fallica. — *P.:* fase fálica.

● ***Stadiu al organizării infantile a libidoului, ulterior stadiilor oral şi anal şi caracterizat prin unificarea pulsiunilor parţiale sub primatul organelor genitale; spre deosebire de organizarea genitală puberală, copilul, băiat sau fată, nu cunoaşte în acest stadiu decît un singur organ genital, organul masculin, iar opoziţia sexelor este echivalentă cu opoziţia falic–castrat. Stadiul falic corespunde momentului culminant şi declinului complexului Œdip; complexul de castrare este prevalent în acest moment.***

■ Noţiunea de stadiu falic (α) e tardivă la Freud, ea neapărînd explicit decît în 1923 (*Organizarea genitală infantilă* [*Die infantile Genitalorganisation*]). Ea a fost pregătită de evoluţia ideilor lui Freud referitoare la modurile succesive de organizare a libidoului, precum şi de concepţiile sale asupra primatului falusului*. Din raţiuni de claritate a expunerii, vom prezenta separat aceste două linii de gîndire.

1° În ce priveşte primul aspect, să reamintim că mai întîi (1905) Freud a văzut în lipsa de organizare a sexualităţii infantile caracteristica definitorie care o opunea sexualităţii postpubertare: copilul nu depăşeşte anarhia pulsiunilor parţiale decît o dată cu

pubertatea, cînd se asigură primatul zonei genitale. O dată cu introducerea organizărilor pregenitale anală şi orală (1913, 1915), este pus implicit în discuţie privilegiul rezervat pînă atunci zonei genitale de a organiza libidoul; însă deocamdată nu este vorba decît de „rudimente şi stadii precursoare" (1 *a*) ale unei organizări* în adevăratul înţeles al cuvîntului. „Combinarea pulsiunilor parţiale şi subordonarea lor sub primatul organelor genitale nu sînt realizate decît cel mult într-un mod foarte incomplet" (1 *b*). Cînd Freud introduce noţiunea de fază falică, el recunoaşte existenţa, încă din copilărie, a unei adevărate organizări a sexualităţii, foarte apropiată de cea a adultului, „...care merită deja numele de genitală, în care găsim un obiect sexual şi o anumită convergenţă a tendinţelor sexuale asupra acestui obiect; dar care se diferenţiază printr-un aspect esenţial de organizarea definitivă atinsă în momentul maturităţii sexuale; ea nu cunoaşte într-adevăr decît un singur fel de organ genital, organul masculin" (1 *c*).

2° Această idee a primatului falusului a fost prefigurată în texte publicate cu mult înaintea anului 1923. Încă din *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii* (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905), întîlnim două teze:

a) Libidoul este „de natură masculină atît la femeie, cît şi la bărbat" (1 *d*);

b) „Zona erogenă cea mai importantă la fată este clitorisul, omologul zonei genitale masculine (gland)" (1 *e*, 2).

Analiza *Micului Hans*, unde se conturează noţiunea de complex de castrare, pune pe primul plan pentru băiat alternativa: să posede un falus sau să fie castrat. În sfîrşit, articolul *Despre teoriile sexuale infantile* (*Über infantile Sexualtheorien*, 1908), deşi prezintă sexualitatea din punctul de vedere al băiatului (ca şi *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii*), subliniază totuşi interesul deosebit manifestat de fetiţă pentru penis, invidierea acestuia şi sentimentul de frustare în raport cu băiatul.

*

Concepţia freudiană asupra fazei falice este expusă, în ceea ce are esenţial, în trei articole: *Organizarea genitală infantilă* (*Die infantile Genitalorganisation*, 1923); *Declinul complexului Œdip* (*Der Untergang des Ödipuskomplexes*, 1924); *Cîteva consecinţe ale diferenţei anatomice între sexe* (*Einige psychische Folgen des anatomischen Geschlechtsunterschieds*, 1925). După Freud, faza falică se poate schematic caracteriza astfel:

1° Din punct de vedere genetic, „perechea de contrarii" activitate–pasivitate*, dominantă în stadiul anal, se transformă în perechea falic–castrat; opoziţia masculinitate–feminitate* nu se constituie decît la pubertate.

2° În raport cu complexul Œdip, existenţa unei faze falice are un rol esenţial: într-adevăr, declinul complexului Œdip (în cazul băiatului) este condiţionat de ameninţarea cu castrarea, iar aceasta îşi datorează eficienţa, pe de o parte, interesului narcisic pe care băiatul îl arată propriului penis, iar, pe de altă parte, descoperirii că fetiţa nu are penis (*vezi:* Complex de castrare).

3° Organizare falică există şi la fată. Constatarea diferenţei dintre sexe dă naştere *invidiei de penis**; din punct de vedere al relaţiei cu părinţii, aceasta creează un resentiment faţă de mamă, care nu a înzestrat-o cu penis, precum şi alegerea tatălui ca obiect al iubirii, el putînd să dea penisul sau echivalentul său simbolic — copilul. Evoluţia fetei nu este deci simetrică cu cea a băiatului (Freud consideră că fetiţa nu cunoaşte existenţa vaginului); atît la băiat, cît şi la fată, organul falic joacă în această evoluţie un rol central.

Semnificaţia fazei falice, în special la fată, a dat naştere în istoria psihanalizei la importante discuţii. Autorii (K. Horney, M. Klein, E. Jones) care admit existenţa la fată a unor senzaţii sexuale de la început specifice (în special, o cunoaştere primară intuitivă a cavităţii vaginale) consideră că faza falică nu este decît o formaţiune secundară cu caracter defensiv.

▲ (α) Termenii: *fază* sau *poziţie falică* pot fi şi ei utilizaţi, ceea ce subliniază că este vorba aici de un moment intersubiectiv integrat dialecticii complexului Œdip şi mai puţin de un stadiu propriu-zis al evoluţiei libidinale.

(1) FREUD (S.). *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905. — *a)* G.W., V, 98; S.E., VII, 197–8; F., 95 (adăugat în 1915). — *b)* G.W., V, 100; S.E., VII, 199; F., 97 (adăugat în 1915). — *c)* G.W., V, 100; S.E., VII, 199; F., 182 (notă din 1924). — *d)* G.W., V, 120; S.E., VII, 219; F., 129. — *e)* G.W., V, 121; S.E., VII, 220; F., 129.

(2) FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1887–1902. Scrisoare din 14.11.1897, G., 244–9; E., 229–35; F., 203–8.

V.D.Z.

STADIU GENITAL (sau ORGANIZARE GENITALĂ)

G.: genitale Stufe (*sau* Genitalorganisation). — *F.:* stade (*sau* organisation) génital(e). — *E.:* genital stage (*sau* organization). — *S.:* fase (*sau* organización) genital. — *I.:* fase (*sau* organizzazione) genitale. — *P.:* fase (*sau* organização) genital.

● ***Stadiu al dezvoltării psihosexuale caracterizat prin organizarea funcţiilor parţiale sub primatul zonelor genitale; el este alcătuit din doi timpi, separaţi prin perioada de latenţă: faza falică (sau organizarea genitală infantilă) şi organizarea genitală propriu-zisă care se instalează la pubertate.***

Anumiţi autori rezervă termenul* organizare genitală *pentru cel de al doilea timp, incluzînd faza falică printre organizările pregenitale.

■ Aşa cum demonstrează prima ediţie a celor *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii* (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905), pentru Freud nu exista la început decît o singură organizare a sexualităţii — organizarea genitală, care se instalează la pubertate şi care se opune sexualităţii infantile „polimorf perverse" şi autoerotice*. Ulterior, Freud a modificat progresiv această primă concepţie:

1) El descrie organizările pregenitale (1913, 1915: *vezi:* Organizare);

2) Ajunge la concluzia că încă din copilărie se realizează o alegere a obiectului sexual (într-un capitol intitulat „Faze ale dezvoltării organizării sexuale", adăugat lucrării *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii*): „...toate tendinţele sexuale converg spre o singură persoană şi-şi caută în ea satisfacerea. Astfel se realizează în anii copilăriei forma de sexualitate care se apropie cel mai mult de forma definitivă a vieţii sexuale. Diferenţa [...] se reduce la faptul că la copil nu se realizează sinteza pulsiunilor parţiale, nici subordonarea lor completă primatului zonei genitale. Doar ultima fază a dezvoltării sexuale va conduce la afirmarea acestui primat" (1).

3) Freud repune în discuţie teoria enunţată în ultima frază prin aceea că recunoaşte existenţa unei „organizări genitale", numită falică, înaintea perioadei de latenţă, singura

diferenţă faţă de organizarea genitală postpubertară constînd în aceea că pentru ambele sexe un singur organ genital are importanţă: falusul* (1923) (*vezi:* Stadiu falic).

Observăm că evoluţia ideilor lui Freud asupra dezvoltării psihosexuale l-a determinat să apropie tot mai mult sexualitatea infantilă de sexualitatea adultă. Acest fapt nu anulează ideea iniţială conform căreia abia o dată cu instalarea organizării genitale pubertare pulsiunile parţiale se unifică şi se ierarhizează definitiv, plăcerea legată de zonele erogene nongenitale devenind „preliminară" în raport cu orgasmul etc.

De aceea, Freud a subliniat insistent că organizarea genitală infantilă se caracterizează printr-o discordanţă între exigenţele œdipiene şi gradul de dezvoltare biologică (2).

(1) FREUD (S.). G.W., V, 100; S.E., VII, 199; F., 97.
(2) Cf. FREUD (S.). *Der Untergang des Ödipuskomplexes*, 1924. G.W., XIII, 395–402; S.E., XIX, 173–9; F., 394–9.

V.D.Z.

STADIU LIBIDINAL

G.: Libidostufe (*sau* -phase). — *F.:* stade libidinal. — *E.:* libidinal stage (*sau* phase). — *S.:* fase libidinosa. — *I.:* fase libidica. — *P.:* fase libidinal.

● ***Etapă a dezvoltării copilului, caracterizată printr-o organizare*, mai mult sau mai puţin marcată, a libidoului sub primatul unei zone erogene şi prin predominarea unui anumit mod de relaţie de obiect*. În psihanaliză, noţiunea de stadiu a cunoscut o extindere mai mare, încercîndu-se definirea stadiilor evoluţiei eului.***

■ Cînd se vorbeşte în psihanaliză de stadiu, de obicei prin aceasta se înţeleg stadiile evoluţiei libidinale. Să notăm însă că, înainte de a defini noţiunea de organizare a libidoului, la Freud s-a manifestat preocuparea de a delimita „vîrste ale vieţii", „epoci", „perioade" de dezvoltare; această preocupare este corelativă descoperirii că diferitele afecţiuni psihonevrotice îşi au originea în copilărie. Astfel, în jurul anilor 1896–1897, Freud, în corespondenţa sa cu W. Fliess, despre care se ştie că elaborase el însuşi o întreagă teorie a perioadelor (1), încearcă să stabilească o succesiune de perioade în copilărie şi la pubertate, databile cu mai mare sau mai mică precizie; această tentativă este strîns legată de noţiunea de efect retroactiv* şi de teoria seducţiei*, elaborată de Freud în acea perioadă. Într-adevăr, anumite perioade luate în considerare („perioade ale evenimentului", *Ereigniszeiten*) sînt cele în care se produc „scenele sexuale", în timp ce altele sînt „perioade de refulare" (*Verdrängungszeiten*). Freud asociază „alegerea nevrozei" cu această succesiune: „Diferitele nevroze îşi află condiţiile temporale în scenele sexuale [...]. Perioadele de refulare sînt indiferente pentru alegerea nevrozei, în timp ce perioadele evenimentului sînt decisive" (2 *a*). În sfîrşit, trecerea de la o perioadă la alta este ea însăşi raportată la diferenţierea aparatului psihic* în sisteme de „inscripţie", trecerea de la o perioadă la alta şi de la un sistem la altul fiind comparată cu o „traducere" susceptibilă de a fi mai mult sau mai puţin reuşită (2 *b*).

Curînd, îşi face apariţia ideea de a lega succesiunea acestor diferite perioade de predominanţa şi abandonarea „zonelor sexuale" sau „zonelor erogene" determinate (regiune anală, regiune bucofaringiană şi, la fetiţă, regiune clitoridiană); Freud duce destul de departe această tentativă teoretică, aşa cum demonstrează scrisoarea din

14.11.1897: procesul de refulare considerat normal e pus într-o strînsă legătură cu abandonarea unei zone pentru o alta, cu „declinul" unei anumite zone sexuale.

Astfel de concepţii prefigurează sub numeroase aspecte ceea ce va deveni, în forma sa cea mai realizată, teoria stadiilor libidoului. Se constată însă în mod evident că ele dispar din prima descriere pe care Freud o dă evoluţiei sexualităţii, pentru a fi redescoperite şi precizate abia mai tîrziu. În ediţia din 1905 a celor *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii* (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*), principala opoziţie are loc între sexualitatea pubertară şi adultă, pe de o parte, organizată sub primatul genitalului, şi sexualitatea infantilă, pe de altă parte, sexualitate cu scopuri sexuale multiple, cărora le corespund diferite zone erogene, fără a se impune primatul vreuneia dintre ele sau o alegere de obiect. Fără îndoială, această opoziţie este în mod deosebit subliniată de Freud din raţiuni de expunere didactică pe care le îmbracă lucrarea amintită, precum şi datorită originalităţii tezei pe care îşi propune să o acrediteze: caracterul originar pervers şi polimorf al sexualităţii (*vezi:* Sexualitate, Autoerotism).

Între 1913 şi 1923, această teză va fi în mod progresiv modificată prin introducerea noţiunii de stadii pregenitale ce preced instalarea stadiului genital: stadiile oral*, anal*, falic*.

Ceea ce caracterizează aceste stadii este un anumit mod de organizare* al vieţii sexuale. Noţiunea de primat al unei *zone* erogene este insuficientă pentru a explica aspectele structurante şi normative din conceptul de stadiu: acesta se bazează doar pe un anumit tip de activitate, legată, desigur, de o zonă erogenă, dar pe care o putem regăsi la diferite niveluri ale relaţiei de obiect*. De aceea, încorporarea, caracteristică pentru stadiul oral, este o schemă pe care o regăsim în multe fantasme subiacente altor activităţi decît nutriţia („a mînca din ochi", de exemplu).

*

Deşi noţiunea de stadiu a fost elaborată după modelul evoluţiei activităţii libidinale, în literatura psihanalitică au fost schiţate şi alte linii evolutive:

1° Freud a indicat o succesiune temporală privitoare la accesul la obiectul libidinal, subiectul trecînd succesiv prin autoerotism*, narcisism*, alegere homosexuală şi alegere heterosexuală (3);

2° O altă direcţie conduce spre recunoaşterea diferitelor etape în evoluţia spre o predominanţă a principiului realităţii asupra principiului plăcerii. O încercare sistematică în acest sens a fost realizată de Ferenczi (4);

3° Anumiţi autori consideră că doar formarea eului* poate explica trecerea de la principiul plăcerii la principiul realităţii. Eul „...intră în proces ca o variabilă independentă" (5). Dezvoltarea eului este aceea care permite diferenţierea subiectului (*le soi*) de lumea exterioară, amînarea satisfacerii, controlul relativ al pulsiunilor etc.

Deşi a recunoscut interesul pe care l-ar avea determinarea cu precizie a evoluţiei şi stadiilor eului, Freud nu s-a angajat în această direcţie. De altfel, trebuie să notăm că atunci cînd Freud pune această problemă, de exemplu în *Predispoziţia la nevroză obsesională* (*Die Disposition zur Zwangsneurose*, 1913), noţiunea de eu încă nu era conturată în sensul topic precis pe care-l va căpăta în *Eul şi sinele* (*Das Ich und das Es*, 1923). Freud presupune că trebuie să includem „...în predispoziţia la nevroză obsesională o nuanţă temporală a dezvoltării eului în raport cu dezvoltarea libidoului"; însă el menţionează că „...stadiile dezvoltării pulsiunii eului ne sînt deocamdată foarte puţin cunoscute" (6).

De asemenea, trebuie menţionat că Anna Freud, în *Eul şi mecanismele de apărare* (*Das Ich und die Abwehrmechanismen*, 1936) (7), a renunţat la stabilirea unei succesiuni temporale în ce priveşte apariţia mecanismelor de apărare ale eului.

La ce viziune de ansamblu ne conduce examinarea acestor diferite linii de gîndire? Încercarea cea mai reuşită de a stabili o corespondenţă între diferitele tipuri de stadiu îi aparţine lui Abraham (*Schiţă istorică a dezvoltării libidoului bazată pe psihanaliza tulburărilor psihice* [*Versuch einer Entwicklungsgeschichte der Libido auf Grund der Psychoanalyse seelischer Störungen*, 1924]) (8); Robert Fliess a completat tabloul propus de Abraham (9).

În ce-l priveşte pe Freud, trebuie subliniat că el nu s-a angajat să realizeze o teorie holistă a stadiilor, care să regrupeze nu numai evoluţia libidoului, ci şi pe cea a apărărilor, eului etc.; o asemenea teorie, care să aibă ca noţiune centrală relaţia de obiect, ar îngloba într-o singură linie genetică evoluţia ansamblului personalităţii. Nu este vorba aici, în concepţia noastră, de o simplă incompletitudine a gîndirii lui Freud; pentru el, decalajul şi posibilitatea unei relaţii dialectice între diferitele linii evolutive sînt într-adevăr esenţiale pentru determinismul nevrozei.

În acest sens, chiar dacă teoria freudiană este una dintre acelea care, în istoria psihologiei, a contribuit considerabil la promovarea noţiunii de stadiu, s-ar părea că ea nu întîlneşte, în inspiraţia sa fundamentală, sensul pe care psihologia genetică îl atribuie acestei noţiuni, postulînd la fiecare nivel de evoluţie o structură de ansamblu cu caracter integrativ (10).

(1) Cf. KRIS (E.). Prefaţă la FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1887–1902. G., 9–12; E., 4–8; F., 2–6.
(2) FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1887–1902. — *a)* G., 175–6; E., 163–5; F., 145–6. — *b)* Cf. G., 185–92; E., 173–81; F., 153–60.
(3) Cf. FREUD (S.). *Psychoanalytische Bemerkungen über einen autobiographisch beschriebenen Fall von Paranoia* (*Dementia paranoides*), 1911. G.W., VIII, 296–7; S.E., XII, 60–1; F., 306.
(4) Cf. FERENCZI (S.). „Stages in the Development of the Sense of Reality", 1913, in *First Contributions*.
(5) HARTMANN (H.). KRIS (E.) şi LŒWENSTEIN (M.). „Comments on the Formation of Psychic Structure", in *Psa. Study of the Child*, II, 1946, 11–38.
(6) FREUD (S.). *Die Disposition zur Zwangsneurose*, 1913. G.W., VIII, 451; S.E., XII, 325; F., in *RFP*, 1929, III, 3, 446.
(7) Cf. FREUD (A.). F., PUF, Paris 46–7.
(8) Cf. ABRAHAM (K.). F., II, 255–313, *passim*.
(9) Cf. FLIESS (R.). „An Ontogenetic Table", in *Ps. Read*, 1942, 254–5.
(10) Cf. „Symposium de l'Association de Psychologie scientifique de Langue française, divers auteurs", Genève, 1955. *Le problème des stades en psychologie de l'enfant*, PUF, Paris, 1956.

V.D.Z.

STADIUL OGLINZII

G.: Spiegelstufe. — *F.:* stade du miroir. — *E.:* mirror stage. — *S.:* fase del espejo. — *I.:* stadio dello specchio. — *P.:* fase do espelho.

● ***După J. Lacan, fază a constituirii fiinţei umane, care se situează între şase şi opt-sprezece luni (α); copilul, aflat încă într-o stare de neputinţă şi de necoordonare motorie, anticipează imaginar perceperea şi controlul unităţii sale corporale. Această unificare imaginară se realizează prin identificare cu imaginea semenului ca formă***

totală; ea este ilustrată şi actualizată prin experienţa concretă în care copilul percepe propria-i imagine într-o oglindă.

Stadiul oglinzii constituie matricea şi schiţa a ceea ce va fi eul.

■ Concepţia asupra stadiului oglinzii, prezentată în 1936 la Congresul internaţional de psihanaliză de la Marianské Lázně (Marienbad), constituie una din primele contribuţii ale lui J. Lacan (1 *a*).

Această concepţie se bazează pe un anumit număr de date experimentale pe care le sintetizează:

1) Date preluate din psihologia copilului şi psihologia comparată referitoare la comportamentul copilului care-şi percepe imaginea în oglindă (2). Lacan insistă asupra „...asumării triumfătoare a imaginii însoţită de mimica bucuriei şi complacerea ludică în controlul identificării în oglindă" (3 *a*).

2) Date preluate din etologia animală, care prezintă anumite efecte ale maturizării şi structurării biologice realizate prin simpla percepţie vizuală a congenerului (3 *b*).

Importanţa fazei oglinzii la om trebuie pusă în legătură, după Lacan, cu caracterul prematur al naşterii (β), atestat obiectiv prin imaturitatea anatomică a sistemului piramidal şi prin lipsa de coordonare motorie din primele luni (γ).

*

1° Din punct de vedere al structurii subiectului, stadiul oglinzii marchează un moment genetic fundamental: constituirea primei schiţe a eului. Într-adevăr, copilul percepe în imaginea celuilalt sau în propria sa imagine reflectată o formă (*Gestalt*) în care anticipează — de unde şi „bucuria sa" — o unitate corporală care îi lipseşte în mod obiectiv: el se identifică cu această imagine. Această experienţă primordială se află la baza caracterului imaginar al eului, constituit de la început ca „eu ideal" şi „premisă a identificărilor secundare" (1 *b*). Observăm că din această perspectivă subiectul nu este reductibil la eu, instanţă imaginară în care el tinde să se alieneze.

2° După Lacan, relaţia intersubiectivă, marcată de efectele fazei oglinzii, este o relaţie imaginară, duală, menită tensiunii agresive în care eul este constituit ca un altul, iar celălalt ca *alter ego* (*vezi:* Imaginar).

3° O asemenea concepţie poate fi apropiată de ideile freudiene referitoare la trecerea de la autoerotism*, anterior constituirii eului, la narcisismul* propriu-zis; ceea ce Lacan numeşte fantasma „corpului îmbucătăţit" corespunde primei etape, iar stadiul oglinzii corespunde constituirii narcisismului primar. Există totuşi o importantă deosebire de nuanţă: pentru Lacan, stadiul oglinzii este acela care determină în mod retroactiv apariţia fantasmei corpului îmbucătăţit. O asemenea relaţie dialectică poate fi observată în cura psihanalitică: uneori se constată apariţia angoasei de îmbucătăţire produsă de pierderea identificării narcisice, şi invers.

▲ (α) Termenul *fază* — moment de cotitură — ar fi, fără îndoială, mai potrivit decît *stadiu* — etapă a unei maturizări psihobiologice; J. Lacan a afirmat el însuşi acest lucru (1957).

(β) Freud a insistat şi el asupra acestei idei fundamentale a incompletitudinii fiinţei umane în momentul naşterii. Vezi comentariul nostru asupra *stării de neajutorare* şi în special pasajul citat aici din *Inhibiţie, simptom şi angoasă* (*Hemmung, Symptom und Angst*, 1926).

(γ) Ne-am putea raporta la ceea ce embriologii, şi în special Louis Bolk (1866–1930), au scris despre fetalizare (4).

(1) LACAN (J.). „Le stade du miroir comme formateur de la fonction du Je, telle qu'elle nous est révélée dans l'expérience psychanalytique", in *RFP*, 1949, XIII, 4. — *a)* 449–55. — *b)* 450.
(2) Cf. mai ales: WALLON (H.). „Comment se développe chez l'enfant la notion du corps propre", in *Journal de Psychologie*, 1931, 705–48.
(3) LACAN (J.). „Propos sur la causalité psychique", in *L'Évolution psychiatrique*, 1947. — *a)* 34. — *b)* Cf. 38–41.
(4) Cf. BOLK (L.). „Das Problem der Menschwerdung", 1926. F., in *Arguments*, 1960, 18, 3–13.

V.D.Z.

STADIU ORAL

G.: orale Stufe (*sau* Phase). — *F.:* stade oral. — *E.:* oral stage. — *S.:* fase oral. — *I.:* fase orale. — *P.:* fase oral.

● ***Primul stadiu al evoluţiei libidinale: plăcerea sexuală este legată predominant de excitarea cavităţii bucale şi a buzelor care însoţeşte hrănirea. Activitatea de nutriţie oferă semnificaţiile elective cu ajutorul cărora se exprimă şi se realizează relaţia de obiect; de exemplu, relaţia de iubire cu mama este marcată prin semnificaţiile: a mînca, a fi mîncat.***

Abraham a propus subdivizarea acestui stadiu în funcţie de două activităţi diferite: suptul (stadiu oral precoce) şi muşcatul (stadiu sadic-oral).

■ În prima ediţie a lucrării *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii* (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905), Freud descrie o sexualitate orală pe care o pune în evidenţă la adult (activităţi perverse sau preliminare) şi pe care o regăseşte la copil pe baza observaţiilor pediatrului Lindner (semnificaţia masturbatorie a suptului degetului mare) (1 *a*). Însă deocamdată el nu vorbeşte de *stadiu*, de organizare orală, şi nici de organizare anală.

Totuşi, încă din această perioadă, activitatea de supt capătă o valoare exemplară, permiţîndu-i lui Freud să arate modul în care pulsiunea sexuală, care se satisface mai întîi prin anaclisis* în raport cu o funcţie vitală, dobîndeşte autonomie şi se satisface autoerotic. Pe de altă parte, trăirea de satisfacere* care oferă prototipul fixării dorinţei de un anumit obiect este o experienţă orală; prin urmare, se poate emite ipoteza că dorinţa şi satisfacerea sînt pentru totdeauna marcate de această primă experienţă.

În 1915, după ce a recunoscut existenţa organizării anale, Freud descrie, ca prim stadiu al sexualităţii, stadiul oral sau canibalic. Sursa este zona orală; obiectul este într-un raport strîns cu obiectul hrănirii, scopul este încorporarea* (1 *b*). Deci accentul nu mai este pus doar asupra unei zone erogene — o excitaţie şi o plăcere specifică —, ci asupra unui mod de relaţie — încorporarea; psihanaliza demonstrează că aceasta este asociată în fantasmele infantile nu numai cu activitatea bucală, ci poate fi transpusă asupra altor funcţii (respiraţie, vedere, de exemplu).

După Freud, opoziţia dintre activitate* şi pasivitate, care caracterizează stadiul anal, nu există în stadiul oral. Karl Abraham a încercat să diferenţieze tipurile de relaţie puse în joc în perioada orală, ceea ce l-a condus la distincţia dintre un stadiu precoce de supt preambivalent (care pare să fie mai apropiat de ceea ce Freud a descris la început ca stadiu oral) şi un stadiu sadic-oral*, care corespunde apariţiei dinţilor, stadiu în care muşcatul şi devorarea implică distrucţia obiectului; în acelaşi timp, se înregistrează coexistenţa fantasmei de a fi mîncat, distrus de către mamă (2).

Interesul manifestat faţă de relaţiile de obiect i-a condus pe anumiţi psihanalişti (în special, Melanie Klein, Bertram Lewin) spre o descriere mai complexă a semnificaţiilor conotate prin conceptul de stadiu oral.

(1) Cf. FREUD (S.). *a)* G.W., V, 80; S.E., VII, 179; F., 72. — *b)* G.W., V, 98; S.E., VII, 198; F., 95.
(2) Cf. ABRAHAM (K.). *Versuch einer Entwicklungsgeschichte der Libido auf Grund der Psychoanalyse seelischer Störungen*, 1924, F., II, 272–8.

V.D.Z.

STADIU SADIC-ANAL

G.: sadistisch-anale Stufe (*sau* Phase). — *F.:* stade sadique-anal. — *E.:* anal-sadistic stage. — *S.:* fase analsádica. — *I.:* fase sadico-anale. — *P.:* fase anal-sádica.

● ***În concepţia lui Freud, al doilea stadiu al evoluţiei libidinale, care poate fi situat cu aproximaţie între 2 şi 4 ani; este caracterizat de organizarea libidoului sub primatul zonei erogene anale; relaţia de obiect este impregnată cu semnificaţii legate de funcţia de defecare (expulsie–retenţie) şi de valoarea simbolică a materiilor fecale. Acum se afirmă sado-masochismul în relaţie cu dezvoltarea capacităţii de a controla musculatura.***

■ Freud a început prin a evidenţia trăsături ale erotismului anal la adult şi a descrie funcţionarea acestuia la copil, în legătură cu defecaţia şi reţinerea materiilor fecale (1).

Ideea unei organizări pregenitale a libidoului s-a dezvoltat pornind de la erotismul anal. În articolul *Caracter şi erotism anal* (*Charakter und Analerotik*, 1908) (2), Freud pune în relaţie anumite trăsături definitorii de caracter ale adultului (triada: ordine, spirit de economie, încăpăţînare) cu erotismul anal al copilului.

În *Predispoziţia la nevroză obsesională* (*Die Disposition zur Zwangsneurose*, 1913), apare pentru prima dată noţiunea de *organizare pregenitală*, în care predomină pulsiunile sadică şi erotic-anală; ca şi în stadiul genital, există un raport cu obiectul exterior. „Considerăm necesar să intercalăm un alt stadiu înaintea formei finale, stadiul în care pulsiunile parţiale sînt deja reunite în vederea alegerii de obiect, în care obiectul este deja opus şi străin persoanei proprii, dar în care primatul zonelor genitale nu este încă constituit" (3).

În revizuirile ulterioare ale celor *Trei eseuri asupra sexualităţii* (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1915, 1924), stadiul anal apare ca una dintre organizările pregenitale, situate între organizarea orală şi organizarea falică. E primul stadiu în care se constituie polaritatea activitate–pasivitate*: Freud echivalează activitatea cu sadismul şi pasivitatea cu erotismul anal şi atribuie fiecărcia din pulsiunile parţiale corespunzătoare o sursă distinctă: musculatura pentru pulsiunea de dominaţie* (*Bemächtigungstrieb*) şi mucoasa anală.

În 1924, K. Abraham a propus diferenţierea a două faze în cadrul stadiului sadic-anal, definind în fiecare dintre faze două tipuri de comportament opuse în raport cu obiectul (4). În prima fază, erotismul anal este legat de evacuare, iar pulsiunea sadică de distrugerea obiectului; în faza a doua, erotismul anal este legat de retenţie, iar pulsiunea sadică de controlul posesiv. Pentru Abraham, trecerea de la o fază la alta reprezintă un pas decisiv în direcţia iubirii obiectului, cum o indică faptul că linia de clivaj dintre regresiile nevrotice şi psihotice trece printre aceste două faze.

Cum trebuie concepută legătura dintre sadism şi erotismul anal? Sadismul, bipolar prin natură — deoarece el vizează un scop contradictoriu, şi anume distrugerea obiectului şi menţinerea sa prin dominare —, îşi află corespondenţa privilegiată în funcţionarea bifazică a sfincterului anal (evacuare–retenţie) şi în controlul acestuia.

În stadiul anal, valorile simbolice ale dăruirii şi refuzului sînt asociate cu activitatea de defecare; în această perspectivă, Freud a pus în evidenţă echivalenţa simbolică: fecale = cadou = bani (5).

(1) Cf. FREUD (S.). *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905. G.W., V, 86–8; S.E., VII, 185–7; F., 79–82.
(2) Cf. FREUD (S.). G.W., VII, 203–9; S.E., IX, 169–75.
(3) FREUD (S.). G.W., VIII, 446–7; S.E., XII, 321; F., in RFP, 1929; III, 3, 442.
(4) Cf. ABRAHAM (K.). *Versuch einer Entwicklungsgeschichte der Libido auf Grund der Psychoanalyse seelischer Störungen*, 1924, 258–65.
(5) Cf. FREUD (S.). *Über Triebumsetzungen, insbesondere der Analerotik*, 1917. G.W., X, 402–10; S.E., XVII, 127–33.

V.D.Z.

STADIU SADIC-ORAL

G.: oral-sadistische Stufe (*sau* Phase). — *F.:* stade sadique-oral. — *E.:* oral-sadistic stage. — *S.:* fase oral-sádica. — *I.:* fase sadico-orale. — *P.:* fase oral-sádica.

● ***Conform unei subdiviziuni introduse de K. Abraham, al doilea timp al stadiului oral: este marcat de apariţia dinţilor şi a activităţii de muşcare. Acum încorporarea capătă sensul unei distrugeri a obiectului, ceea ce implică intrarea în joc a ambivalenţei în relaţia de obiect.***

■ În *Schiţă de istorie a dezvoltării libidoului bazată pe psihanaliza tulburărilor psihice (Versuch einer Entwicklungsgeschichte der Libido auf Grund der Psychoanalyse seelischer Störungen*, 1924), K. Abraham diferenţiază în cadrul stadiului oral un stadiu precoce de supt, „preambivalent", şi un stadiu sadic-oral, care corespunde apariţiei dinţilor; activitatea de muşcare şi devorare implică o distrugere a obiectului, făcîndu-şi apariţia ambivalenţa* pulsională (libidoul şi agresivitatea dirijate spre un acelaşi obiect).

O dată cu Melanie Klein, sadismul oral capătă o importanţă deosebită. Pentru această autoare, stadiul oral este într-adevăr momentul culminant al sadismului infantil. Dar, spre deosebire de Abraham, ea consideră că tendinţele sadice se manifestă de la început: „...agresivitatea face parte din relaţia cea mai precoce a copilului cu sînul, deşi în acest stadiu ea nu este exprimată de obicei prin muşcare" (1). „Dorinţa libidinală de a suge se însoţeşte cu scopul distructiv de a aspira, vida, consuma prin supt" (2). Deşi M. Klein contestă distincţia făcută de Abraham între un stadiu oral al suptului şi un stadiu oral al muşcării, pentru ea ansamblul stadiului oral este un stadiu sadic-oral.

(1) KLEIN (M.). „Somme Theoretical Conclusions regarding the Emotional Life of the Infant", 1952, in *Developments*, 206, n. 2.
(2) HEIMANN (P.) şi ISAACS (S.). „Regression", 1952, in *Developments*, 185–6.

V.D.Z.

STARE HIPNOIDĂ

G.: hypnoider Zustand. — *F.:* état hypnoïde. — *E.:* hypnoid state. — *S.:* estado hipnoide. — *I.:* stato ipnoide. — *P.:* estado hipnóide.

● ***Termen introdus de J. Breuer: stare de conştiinţă analogă celei create prin hipnoză; această stare presupune apariţia unor conţinuturi de conştiinţă care nu intră decît puţin sau deloc în legătură asociativă cu restul vieţii mentale; are ca efect formarea de grupări separate de asociaţii.***

Breuer vede în starea hipnoidă, care introduce un clivaj* (Spaltung) *în sînul vieţii psihice, fenomenul constitutiv al isteriei.

■ Termenul *stare hipnoidă* rămîne legat de numele lui J. Breuer, dar acesta l-a citat el însuşi pe P. J. Moebius ca predecesor al său.

Relaţia dintre hipnoză şi isterie, în special similitudinea dintre fenomenele produse prin hipnoză şi anumite simptome isterice, l-au condus pe Breuer să propună noţiunea de stare hipnoidă: evenimentele survenite în timpul stării de hipnoză (ordinele hipnotizatorului, de exemplu) îşi păstrează autonomia; ele sînt capabile să reapară în mod izolat, fie la o a doua hipnoză, fie în stare de veghe, în acte în aparenţă aberante, fără legătură cu comportamentul actual al subiectului. Hipnoza şi efectele sale oferă un model experimental a ceea ce, în comportamentul istericului, apare într-o alteritate radicală în raport cu motivaţiile subiectului.

Stările hipnoide sînt la originea isteriei, fiind echivalentele naturale ale stărilor induse artificial prin hipnoză. „Starea hipnoidă trebuie să corespundă unui oarecare vid al conştiinţei, în care o reprezentare care emerge nu întîlneşte nici o rezistenţă din partea altor reprezentări — stare în care, ca să zicem aşa, cîmpul este liber pentru primul venit" (α).

Stările hipnoide au, după Breuer, două condiţii: o stare de reverie (reverie diurnă, stare crepusculară) şi intervenţia unui afect, autohipnoza spontană fiind declanşată după ce „...emoţia pătrunde în reveria obişnuită" (1 *a*). Anumite situaţii — starea de iubire, îngrijiri date unui bolnav apropiat — ar favoriza conjuncţia unor asemenea factori: „Ca urmare a liniştii exterioare pe care o impune, rolul de infirmier cere concentrarea asupra unui singur obiect, o atenţie concentrată asupra respiraţiei bolnavului, întrunindu-se astfel condiţiile multor procedee de hipnotism. Starea crepusculară astfel creată este invadată de sentimente de angoasă" (1 *b*). Pentru Breuer, stările hipnoide pot, la limită, să fie produse de unul din aceşti doi factori: transformarea unei reverii în autohipnoză, fără intervenţia afectului, sau emoţie puternică (spaimă*), care paralizează cursul asociaţiilor.

Comunicarea preliminară (*Vorläufige Mitteilung*, 1893), operă a lui Breuer şi Freud, pune problema în termeni puţin diferiţi: nu este atît vorba de a determina rolul stării de reverie, respectiv al afectului în producerea stărilor hipnoide, cît de a stabili contribuţia stării hipnoide şi aceea a afectului traumatizant la apariţia isteriei: dacă traumatismul poate provoca starea hipnoidă sau poate să se producă în cursul acesteia, atunci poate fi, el singur, patogen.

Valoarea patogenă a stării hipnoide ţine de faptul că reprezentările care survin în timpul ei sînt separate de „traficul asociativ" şi deci de orice „elaborare* asociativă". Ele formează astfel un „grup psihic separat" încărcat de un afect care, dacă nu intră în

conexiune cu ansamblul conţinuturilor conştiente, este susceptibil să se lege de alte grupări survenite în stări analogice. Astfel se constituie un clivaj în cadrul vieţii mentale, deosebit de manifest în cazurile de dedublare a personalităţii, în care apare limpede disocierea psihismului în conştient şi inconştient.

Breuer a văzut în starea hipnoidă condiţia fundamentală a isteriei. Freud a subliniat la început aspectele pozitive pe care o asemenea teorie le-ar putea avea — mai ales în raport cu teoria lui Janet — pentru a putea explica existenţa la isteric a unui „...clivaj al conştiinţei, cu formarea de grupări psihice separate" (2 *a*). Acolo unde, după el, Janet invocă „...o slăbiciune înnăscută a capacităţii de sinteză psihică şi o îngustare a «cîmpului conştient»" (2 *b*) (β), Breuer are meritul de a arăta că clivajul conştiinţei — trăsătura fundamentală a isteriei — admite şi el o explicaţie genetică, pornind de la aceste momente privilegiate care sînt stările hipnoide.

Ulterior, Freud limitează importanţa concepţiei lui Breuer prin introducerea noţiunii de isterie de apărare*.

În final, el va condamna restrospectiv în mod radical concepţia lui Breuer: „Ipoteza stărilor hipnoide provine în întregime din iniţiativa lui Breuer. Cred că utilizarea unui asemenea termen este superfluă şi înşelătoare, pentru că rupe continuitatea problemei privind natura procesului psihologic responsabil de formarea simptomelor isterice" (3).

▲ (α) Definiţia lui Moebius (P. J.), in *Über Astasie–Abasie*, 1894, citată de Breuer în *Consideraţii teoretice* (*Theoretisches*, 1895) (1 *c*).

(β) De fapt, tezele lui Janet par mai nuanţate. Pe de o parte, el recunoaşte importanţa traumei; pe de altă parte, nu consideră „slăbiciunea mentală" ca fiind neapărat înnăscută (4).

(1) BREUER (J.) şi FREUD (S.). *Studien über Hysterie*, 1895. — *a)* G., 191; S.E., II, 218–9; F., 175. — *b)* G., 191; S.E., II, 219; F., 175. — *c)* G., 188; S.E., II, 215; F., 172.
(2) FREUD (S.). *Die Abwehr-Neuropsychosen*. 1894. — *a)* G.W., I, 60; S.E., III, 46. — *b)* G.W., I, 60; S.E., III, 46.
(3) FREUD (S.). *Bruchstück einer Hysterie-Analyse*, 1905. G.W., V, 185, n.; S.E., VII, 27, n.; F., 17, n.
(4) Cf. mai ales JANET (P.). *L'état mental des hystériques*, Alcan, Paris, 1892, 635–7.

V.Ş.

STAZĂ LIBIDINALĂ

G.: Libidostauung. — *F.:* stase libidinale. — *E.:* damming up of libido. — *S.:* estancamiento de la libido. — *I.:* stasi della libido. — *P.:* estase da libido.

● ***Proces economic despre care Freud presupune că ar putea fi la originea declanşării nevrozei sau psihozei: libidoul care nu mai găseşte calea spre descărcare se acumulează la nivelul formaţiunilor psihice; energia astfel acumulată îşi va găsi utilizarea în formarea simptomelor.***

■ Noţiunea economică de stază libidinală îşi are originea în teoria nevrozelor actuale*, aşa cum Freud a expus-o în primele sale scrieri: el consideră factorul etiologic al acestor nevroze ca o acumulare (*Anhäufung*) de excitaţii sexuale care, datorită absenţei unei acţiuni specifice* adecvate, nu-şi mai găseşte calea spre descărcare.

În *Tipurile de declanşare a nevrozei* (*Über neurotische Erkrankungstypen*, 1912), noţiunea de stază libidinală devine foarte cuprinzătoare, deoarece se regăseşte în diferitele tipuri de declanşare a nevrozei descrise de Freud. „Există diferite căi care conduc la o anumită constelaţie patogenă în economia psihică, şi anume staza libidinală de care cel nu se poate apăra fără pierderi cu mijloacele de care dispune" (1). Totuşi, funcţia etiologică a stazei presupune nuanţe importante:

1° Freud nu consideră că staza este un factor *primar* în toate tipurile de declanşare; se pare că ea joacă un rol determinant în cazurile care se apropie cel mai mult de nevroza actuală (*reale Versagung*, frustrare reală). În alte cazuri, ea nu este decît un efect al conflictului psihic;

2° Staza nu este în sine patogenă. Ea poate conduce la comportamente normale: sublimare, transformarea tensiunii actuale în activitate care conduce la obţinerea unui obiect satisfăcător.

Începînd cu *Pentru a introduce narcisismul* (*Zur Einführung des Narzißmus*, 1914), noţiunea de stază libidinală este extinsă la mecanismul psihozelor: stază a libidoului investit în eu. „Se pare că dincolo de o anumită măsură acumularea libidoului narcisic nu mai poate fi suportată" (2). Astfel, ipohondria, care apare atît de frecvent ca stadiu mai mult sau mai puţin tranzitoriu în evoluţia schizofrenică, traduce această insuportabilă acumulare a libidoului narcisic; într-o perspectivă economică, delirul reprezintă încercarea de a replasa energia libidinală într-o lume exterioară de curînd formată.

(1) FREUD (S.). G.W., VIII, 329–30; S.E., XII, 237.
(2) FREUD (S.). *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1915–1917. G.W., XI, 436; S.E., XVI, 421; F., 450.

V.D.Z.

SUBCONŞTIENT sau SUBCONŞTIINŢĂ

G.: Unterbewußte, Unterbewußtsein. — *F.:* subconscient (*sau* subconscience). — *E.:* subconscious, subconsciousness. — *S.:* subconsciente, subconciencia. — *I.:* subconscio. — *P.:* subconsciente, subconsciência.

● ***Termen utilizat în psihologie pentru a desemna fie ceea ce este insuficient de conştient, fie ceea ce se află sub pragul conştiinţei actuale sau chiar inaccesibil acesteia; folosit de Freud în primele sale scrieri ca sinonim al inconştientului, termenul a fost curînd abandonat din cauza echivocurilor pe care le putea produce.***

■ Rare sînt textele în care „tînărul Freud" a preluat termenul *subconştient*, folosit destul de frecvent în psihologia şi psihopatologia de la sfîrşitul secolului trecut, mai ales pentru a explica fenomenele numite de „dedublare a personalităţii" (α). Îl vom întîlni în articolul publicat de Freud în limba franceză *Cîteva consideraţii pentru un studiu comparativ al paraliziilor motrice, organice şi isterice* (*Quelques considérations pour une étude comparative des paralysies motrices organiques et hystériques*, 1893) şi într-un pasaj din *Studii asupra isteriei* (*Studien über Hysterie*, 1895) (1) (β). Contextul ne arată că nu pare să existe în acea perioadă vreo diferenţă între utilizarea freudiană a termenului *subconştient* şi ceea ce este pe cale să se contureze sub numele de inconştient.

Foarte repede, termenul *subconştient* a fost abandonat, şi utilizarea sa criticată. „Trebuie să evităm, scrie Freud în *Interpretarea visului* (*Die Traumdeutung*, 1900), distincţia dintre supraconştiinţă şi subconştiinţă, atît de agreată în literatura contempo-

rană privitoare la psihonevroze, căci o asemenea distincţie pare să insiste tocmai asupra echivalenţei dintre psihic şi conştient" (2).

O astfel de critică e reluată în diferite ocazii, textul cel mai explicit fiind următorul pasaj din *Problema analizei realizate de nemedici* (*Die Frage der Laienanalyse*, 1926): „Cînd cineva vorbeşte despre subconştiinţă, nu ştiu dacă o înţelege în sens topic: ceva care se află în suflet dedesubtul conştiinţei — sau în sens calitativ: o altă conştiinţă, ca să spunem aşa subterană" (3) (γ).

Abandonarea termenului *subconştient* de către Freud se explică prin aceea că el pare să implice noţiunea de „conştiinţă secundă", care, oricît de atenuată ar fi, rămîne în continuitate calitativă cu fenomenele conştiente. Doar termenul *inconştient* poate, după părerea lui, prin negarea pe care o conţine, să marcheze clivajul topic dintre două domenii psihice şi diferenţa calitativă a proceselor care se desfăşoară aici (δ). Împotriva ideii unei a doua conştiinţe, „...argumentul cel mai puternic provine din ceea ce ne învaţă investigaţia analitică: o parte a acestor procese latente posedă particularităţi şi caracteristici care pentru noi sînt străine, ni se par chiar incredibile şi se opun direct proprietăţilor binecunoscute ale conştiinţei (4).

▲ (α) Noţiunea de subconştient se numără, după cum se ştie, printre noţiunile fundamentale ale gîndirii lui Pierre Janet. Chiar dacă criticile formulate de Freud la adresa termenului *subconştient* par să-l vizeze pe Janet, nu le putem considera ca pe o respingere valabilă a concepţiilor acestui autor. Distincţia dintre „subconştientul" lui Janet şi inconştientul lui Freud nu se bazează atît pe criteriul relaţiei cu conştiinţa, cît pe natura proceselor care provoacă „clivajul" psihismului.

(β) Termenul este folosit în special de Breuer.

(γ) Indeterminarea pe care termenul *subconştient* o datorează în parte prefixului său se regăseşte în *Vocabularul tehnic şi critic al filozofiei* (*Vocabulaire technique et critique de la philosophie*) de Lalande: sensul de „insuficient de conştient" e indicat paralel cu ideea unei „personalităţi mai mult sau mai puţin distincte de personalitatea conştientă".

(δ) Să notăm în acest sens că anumiţi autori care se declară adepţi ai psihanalizei nu acceptă noţiunea de inconştient decît sub denumirea de subconştient.

(1) Cf. FREUD (S.). G.W., I, 54, 122, n.; S.E., I, în curs de apariţie : II, 69, n.; F., 53, n.
(2) FREUD (S.). G.W., II–III, 620; S.E., V, 615; F., 500.
(3) FREUD (S.). G.W., XIV, 225; S.E., XX, 198; F., 144.
(4) FREUD (S.). *Das Unbewußte*, 1915. G.W., X, 269; S.E., XIV, 170; F., 100–1.

V.D.Z.

SUBLIMARE

G.: Sublimierung. — *F.:* sublimation. — *E.:* sublimation. — *S.:* sublimación. — *I.:* sublimazione. *P.:* sublimação.

● ***Proces postulat de Freud pentru a explica activităţile umane în aparenţă fără legătură cu sexualitatea, dar care se alimentează din forţa pulsiunii sexuale. Freud a descris ca activităţi de sublimare mai ales activitatea artistică şi investigaţia intelectuală.***

Se consideră că pulsiunea este sublimată atunci cînd ea este deviată spre un scop nou, nesexual şi vizează obiecte socialmente valoroase.

■ Termenul *sublimare*, introdus în psihanaliză de Freud, evocă în acelaşi timp termenul *sublim*, utilizat în special în domeniul artelor frumoase pentru a desemna o operă care sugerează măreţia, elevaţia, şi termenul *sublimare*, utilizat în chimie pentru a desemna procedeul prin care un corp trece direct din stare solidă în stare gazoasă.

De-a lungul întregii sale opere, Freud recurge la noţiunea de sublimare pentru a explica, din punct de vedere economic şi dinamic, anumite tipuri de activitate susţinute de o dorinţă care nu vizează în mod evident un scop sexual: de pildă, creaţia artistică, investigaţia intelectuală şi, în general, activităţile cărora o societate dată le acordă o mare valoare. Resortul ultim al acestor comportamente este căutat de Freud în transformarea pulsiunilor sexuale: „Pulsiunea sexuală pune la dispoziţia travaliului cultural cantităţi de energie extraordinar de mari, şi aceasta ca urmare a acelei particularităţi, deosebit de pronunţate la ea, de a-şi putea deplasa scopul fără a pierde din intensitate. Această capacitate de a înlocui scopul sexual originar cu un alt scop, care nu mai este sexual, dar care îi este psihic înrudit se numeşte capacitate de sublimare" (1 *a*).

Din punct de vedere *descriptiv*, formulările freudiene care se referă la sublimare nu au mers niciodată prea departe. Cîmpul activităţilor sublimate nu este bine delimitat: trebuie să includem, de exemplu, aici, întregul travaliu de gîndire sau doar anumite forme de creaţie intelectuală? Faptul că activităţile numite sublimate sînt, într-o cultură dată, obiectul unei valorizări sociale deosebite trebuie considerat ca o trăsătură majoră a sublimării? Sau aceasta include şi ansamblul activităţilor numite adaptative (muncă, timp liber etc.)? Oare schimbarea care se spune că intervine în procesul pulsional priveşte doar scopul, aşa cum Freud a susţinut mult timp, sau în acelaşi timp scopul şi obiectul pulsiunii, aşa o spune în *Continuare la prelegeri introductive în psihanaliză* (*Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1932): „Numim sublimare un anumit fel de modificare a scopului, precum şi de schimbare a obiectului în care se ia în considerare evaluarea noastră socială" (2).

Din punct de vedere *metapsihologic*, incertitudinea amintită se menţine, aşa cum Freud însuşi a observat (3). O putem înregistra chiar într-un text dedicat temei activităţii intelectuale şi artistice, aşa cum este *O amintire din copilărie a lui Leonardo da Vinci* (*Eine Kindheitserinnerung des Leonardo da Vinci*, 1910).

*

Nu avem intenţia să propunem aici o teorie de ansamblu a sublimării, pentru care nu există elemente suficient de elaborate în textele lui Freud. Ne vom limita să indicăm, fără a încerca o sinteză, cîteva din direcţiile gîndirii freudiene.

1) Sublimarea vizează electiv pulsiunile parţiale*, în special cele care nu reuşesc să se integreze în forma definitivă a genitalităţii: „Forţele utilizabile pentru travaliul cultural provin astfel în mare parte din reprimarea a ceea ce numim elementele perverse ale excitaţiei sexuale" (1 *b*).

2) Din punct de vedere al mecanismului, Freud a indicat succesiv două ipoteze. Prima se bazează pe teoria sprijinirii (anaclisis*) a pulsiunilor sexuale pe pulsiunile de autoconservare. Aşa cum funcţiile nonsexuale pot fi contaminate de către sexualitate (de pildă, în tulburările psihogene ale alimentaţiei, vederii etc.), tot astfel „...aceleaşi căi prin care tulburări sexuale se repercutează asupra altor funcţii somatice trebuie să servească, la subiectul normal, unui alt proces important. Pe aceste căi se realizează atragerea forţelor pulsiunii sexuale spre scopuri nonsexuale, adică sublimarea sexualităţii" (4). Această ipoteză stă la baza studiului lui Freud asupra lui Leonardo da Vinci.

O dată cu introducerea noţiunii de narcisism* şi cu elaborarea ultimei teorii asupra aparatului psihic, este avansată o altă idee. Transformarea unei activităţi sexuale într-o activitate sublimată (aceste două activităţi fiind dirijate spre obiecte exterioare, independente) necesită un timp intermediar — retragerea libidoului în eu, ceea ce face posibilă desexualizarea. În acest sens, Freud, în *Eul şi sinele* (*Das Ich und das Es*,1923), vorbeşte de energia eului ca de o energie „desexualizată şi sublimată", susceptibilă de a fi deplasată asupra unor activităţi nonsexuale. „Dacă această energie a deplasării provine din libidoul desexualizat, atunci sîntem îndreptăţiţi să o numim totodată sublimată, deoarece serveşte la instituirea acestui ansamblu unificat care caracterizează eul sau tendinţa acestuia, aflîndu-se astfel în concordanţă cu intenţia majoră a Erosului de a uni şi lega" (5).

S-ar putea să găsim aici schiţată ideea că sublimarea depinde foarte mult de dimensiunea narcisică a eului, aşa încît să regăsim la nivelul obiectului vizat de activităţile sublimate aceeaşi caracteristică de totalitate neştirbită pe care Freud o atribuie aici eului. Pe aceeaşi linie ar putea fi situate concepţiile Melaniei Klein, care vede în sublimare tendinţa de a repara şi restaura obiectul „bun"* destructurat de pulsiunile distructive (6).

3) În măsura în care teoria sublimării a rămas la Freud într-un stadiu incipient, delimitarea faţă de procesele limitrofe (formaţiune reacţională*, inhibiţie referitoare la scop*, idealizare*, refulare*) a rămas şi ea în stadiul unei simple indicaţii. Tot astfel, deşi Freud a considerat că aptitudinea de a sublima este decisivă pentru rezultatul tratamentului, el nu a prezentat-o în mod concret în acţiune.

4) Ipoteza sublimării a fost formulată relativ la pulsiunile sexuale; totuşi Freud a vorbit şi de posibilitatea sublimării pulsiunilor agresive (7); problema a fost reluată de continuatorii săi.

*

În literatura psihanalitică, se apelează frecvent la conceptul de sublimare; este, într-adevăr, indiciul unei exigenţe a doctrinei, care nu poate fi ocolită. Absenţa unei teorii coerente asupra sublimării rămîne una dintre lacunele gîndirii psihanalitice.

(1) FREUD (S.). *Die „kulturelle" Sexualmoral und die moderne Nervosität*, 1908. — *a)* G.W., VII, 150; S.E., IX, 187. — *b)* G.W., VII, 151; S.E., IX, 189.
(2) FREUD (S.). G.W., XV, 103; S.E., XXII, 97; F., 133.
(3) Cf. FREUD (S.). *Das Unbehagen in der Kultur*, 1930. G.W., XIV, 438; S.E., XXI, 79; F., 18.
(4) FREUD (S.). *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905. G.W., V, 107; S.E., VII, 206; F., 107.
(5) FREUD (S.). G.W., XIII, 274; S.E., XIX, 45; F., 201–2.
(6) Cf. de exemplu: KLEIN (M.). „Infantile Anxiety-Situation Reflected in a Work of Art and in the Creative Impulse", 1929, in *Contributions to Psycho-Analysis*, 227–35.
(7) Cf. JONES (E.). *Sigmund Freud: Life and Work*, 1957, vol. III. E.: Hogarth Press, Londra, 493–4; f. (în curs de apariţie).

V.D.Z.

SUBSTITUT

G.: Ersatz. — *F.:* substitut. — *E.:* substitute. — *S.:* sustituto. — *I.:* sostituto, surrogato. — *P.:* substituto.

Vezi: **Formaţiune substitutivă.**

V.D.Z.

SUMĂ DE EXCITAŢIE

G.: Erregungssumme. — *F.:* somme d'excitation. — *E.:* sum of excitation. — *S.:* suma de excitación. — *I.:* somma di eccitazione. — *P.:* soma de excitação.

● ***Unul din termenii utilizaţi de Freud pentru a desemna factorul cantitativ ale cărui transformări constituie obiectul ipotezei economice*. Termenul pune accentul asupra originii acestui factor: excitaţiile, externe şi mai ales interne (sau pulsiunile).***

■ În finalul articolului său *Psihonevrozele de apărare* (*Die Abwehr-Neuropsychosen*, 1894), Freud scrie: „În cadrul funcţiilor psihice, putem diferenţia ceva (cuantum de afect, sumă de excitaţii) care are toate proprietăţile unei cantităţi — chiar dacă nu o putem măsura —, ceva care poate fi mărit, micşorat, deplasat, descărcat şi care se ordonează la nivelul urmelor mnezice ale reprezentărilor oarecum ca o încărcătură electrică la suprafaţa corpurilor" (1).

Constatăm că, în acest text, termenul *sumă de excitaţie* apare ca sinonim al celui de cuantum de afect*; totuşi, fiecare pune accentul asupra unui aspect diferit al factorului cantitativ. Termenul *sumă de excitaţie* subliniază două idei:

1. Originea cantităţii. Energia psihică este concepută ca provenind de la stimuli, în primul rînd interni, care exercită o acţiune continuă şi de care nu se poate scăpa prin fugă.

2. Aparatul psihic este supus unor stimuli care se opun fără încetare finalităţii sale, şi anume principiului constanţei.

Termenul este apropiat de cel de sumare (*Summation*) a excitaţiei, utilizat de Freud în *Proiect de psihologie* (*Entwurf einer Psychologie*, 1895) şi preluat de el de la fiziologul Sigmund Exner (2): excitaţiile psihice circulă în interiorul aparatului doar atunci cînd se produce o acumulare sau sumare care le permite să depăşească un anumit prag de permeabilitate (3).

(1) FREUD (S.). G.W., I, 74; S.E., III, 60.
(2) Cf. JONES (E.). *Sigmund Freud: Life and Work*, 1953–1955–1957. E., Hogarth Press, Londra, vol. I, 417; F., PUF, Paris, vol. I, 417.
(3) Cf. FREUD (S.). G., 400; E., 377; F., 334–5.

V.D.Z.

SUPRADETERMINARE (sau DETERMINARE MULTIPLĂ)

G.: Überdeterminierung (*sau* mehrfache Determinierung). — *F.:* surdétermination (*sau* détermination multiple). — *E.:* overdetermination (*sau* multiple determination). — *S.:* superdeterminación. — *I.:* sovradeterminazione. — *P.:* superdeterminação (*sau* determinação múltipla).

● ***Faptul că o formaţiune inconştientă — simptom, vis etc. — trimite la o pluralitate de factori determinanţi. Această idee poate fi înţeleasă în două moduri diferite:***

a) Formaţiunea respectivă este rezultanta mai multor cauze, ea neputînd fi explicată doar de una din aceste cauze;

b) Formaţiunea trimite la elemente inconştiente multiple, care se pot organiza în secvenţe semnificative diferite, fiecare dintre acestea putînd avea, la un anumit nivel de interpretare, propria sa coerenţă. Acest al doilea sens este de obicei preferat.

■ Oricît de diferite ar fi aceste două accepţii, ele presupun totuşi anumite puncte de trecere între ele.

În *Studii asupra isteriei* (*Studien über Hysterie*, 1895), ele coexistă. Uneori (1 *a*), simptomul isteric este numit supradeterminat în măsura în care el rezultă în acelaşi timp dintr-o predispoziţie constituţională şi dintr-o pluralitate de evenimente traumatice: un singur factor nu este suficient pentru a produce sau susţine simptomul, ceea ce explică de ce metoda cathartică, fără să atace constituţia isterică, reuşeşte să ducă la dispariţia simptomului prin intermediul rememorării şi al abreacţiei traumatismului. Un alt pasaj al aceleiaşi lucrări freudiene se apropie mai mult de a doua accepţie: lanţurile asociative care leagă simptomul de „nucleul patogen" constituie „un sistem de linii ramificate şi mai ales convergente" (1 *b*).

Fenomenul de supradeterminare este cel mai bine ilustrat prin studiul visului. Într-adevăr, analiza arată că „...fiecare dintre elementele conţinutului manifest al visului este *supradeterminat*, fiind reprezentat de mai multe ori la nivelul ideilor latente ale visului" (2 *a*). Supradeterminarea este efectul travaliului de condensare*. Ea nu se traduce doar la nivelul elementelor izolate ale visului; visul în întregul său poate fi supradeterminat: „...efectele condensării pot fi de-a dreptul extraordinare. Ea poate reuni, dacă se iveşte ocazia, în acelaşi vis manifest două serii de idei latente cu totul diferite, astfel încît putem obţine o interpretare în aparenţă satisfăcătoare a unui vis, fără să sesizăm posibilitatea unei interpretări de gradul doi" (3 *a*) (*vezi:* Suprainterpretare).

Trebuie subliniat că supradeterminarea nu implică faptul că simptomul sau visul se pretează la un număr indefinit de interpretări. Freud compară visul cu anumite limbi arhaice în care un cuvînt, o propoziţie comportă în aparenţă numeroase interpretări (3 *b*); în aceste limbi, contextul, intonaţia sau alte semne accesorii sînt cele care anulează ambiguitatea. În cazul visului, indeterminarea este mai mare, dar diferitele interpretări pot fi verificate ştiinţific.

Supradeterminarea nu implică nici independenţa, paralelismul diferitelor semnificaţii ale aceluiaşi element. Diferitele lanţuri semnificative se suprapun în mai multe „puncte nodale", aşa cum demonstrează asociaţiile; simptomul poartă urma interacţiunii diferitelor semnificaţii al căror *compromis* îl reprezintă. Vorbind despre simptomul isteric, Freud arată că „...el nu poate apărea decît dacă două dorinţe opuse, provenite din două sisteme psihice diferite, se realizează în aceeaşi expresie" (2 *b*).

Constatăm aici ceea ce rămîne din sensul *a*) al definiţiei noastre: fenomenul care trebuie analizat este o rezultantă, supradeterminarea este o caracteristică pozitivă şi nu simpla absenţă a unei semnificaţii unice şi exhaustive. J. Lacan a insistat asupra faptului că supradeterminarea constituie o trăsătură generală a formaţiunilor inconştientului: „Pentru a admite un simptom în psihopatologia psihanalitică, fie că este vorba de un simptom nevrotic sau nu, Freud cere acel minimum de supradeterminare pe care-l constituie un dublu sens, simbol al unui conflict defunct, dincolo de funcţia sa într-un conflict prezent *nu mai puţin simbolic* [...]" (4). Motivul este că simptomul (în sens larg) este „structurat ca un limbaj", constituit deci, prin natura sa, din alunecări şi suprapuneri de sens; el nu este niciodată semnul univoc al unui conţinut inconştient unic, aşa cum cuvîntul nu se poate reduce la un simplu semnal.

(1) FREUD (S.). *a)* Cf. G.W., I, 261; S.E., II, 262–3; F., 211 şi 169–70. — *b)* G.W., I, 293–4; S.E., II, 289; F., 234.

(2) FREUD (S.). *Die Traumdeutung*, 1900. — *a)* G.W., II–III, 289; S.E., IV, 283; F., 212. — *b)* G.W., II–III, 575; S.E., V, 569; F., 466.

(3) FREUD (S.). *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1916–1917. — *a)* G.W., XI, 176; S.E., XV, 173; F., 191. — *b)* Cf. G.W., XI, 234–9; S.E., XV, 228–33; F., 249–54.

(4) LACAN (J.). „Fonction et champ de la parole et du langage en psychanalyse", in *La Psychanalyse*, PUF, Paris, 1956, I, 114.

V.D.Z.

SUPRAEU

G.: Über-Ich. — *F.:* surmoi (*sau* sur-moi). — *E.:* super-ego. — *S.:* superyó. — *I.:* super-io. — *P.:* superego.

● ***Una dintre instanţele personalităţii descrisă de Freud în cadrul celei de a doua teorii asupra aparatului psihic: rolul său este echivalent cu cel al unui judecător sau cenzor în raport cu eul. După Freud, conştiinţa morală, autoobservarea, formarea idealurilor sînt funcţii ale supraeului.***

În mod clasic, supraeul este definit ca moştenitorul complexului Œdip. El se constituie prin interiorizarea exigenţelor şi interdicţiilor parentale.

Anumiţi psihanalişti consideră că formarea supraeului are loc mai devreme, în stadiile preœdipiene (Melanie Klein), sau cel puţin caută comportamente şi mecanisme psihologice foarte precoce, care să constituie precursori ai supraeului (Glover, Spitz, de exemplu).

■ Termenul *Über-Ich* a fost introdus de Freud în *Eul şi sinele* (*Das Ich und das Es*, 1923) (α). El pune în evidenţă că funcţia critică astfel desemnată constituie o instanţă care s-a separat de eu şi pare să-l domine, aşa cum o demonstrează stările de doliu patologic sau de melancolie, în care subiectul se critică şi se dezaprobă: „Constatăm că o parte a eului se opune celeilalte, criticînd-o şi luînd-o astfel drept obiect" (1).

Noţiunea de supraeu aparţine celei de a doua topici freudiene. Înainte de a o introduce şi de a o defini în acest fel, clinica şi teoria psihanalitică admiseseră deja locul ocupat în conflictul psihic de funcţia care urmăreşte interzicerea realizării şi conştientizării dorinţelor: cenzura* visului, de exemplu. Mai mult decît atît, Freud afirma că această cenzură poate acţiona într-o manieră inconştientă; acest fapt diferenţia de la început concepţia sa de concepţiile clasice asupra conştiinţei morale. De asemenea, el nota că autoreproşurile caracteristice nevrozei obsesionale nu sînt în mod necesar conştiente: „...subiectul care suferă de compulsii şi interdicţii se poartă ca şi cum ar fi dominat de un *sentiment de vinovăţie* pe care totuşi îl ignoră în întregime, aşa încît îl putem numi sentiment de vinovăţie inconştient, în ciuda aparenţei contradicţii în termeni" (2).

Luarea în considerare a delirurilor de observare, a melancoliei, a doliului patologic îl va conduce pe Freud la diferenţierea, în cadrul personalităţii, a *supraeului*, considerat ca o parte a eului care se opune celeilalte părţi; această parte are pentru subiect valoare de model şi funcţie de judecător. O asemenea instanţă este descrisă de Freud mai întîi în anii 1914–1915 ca un sistem alcătuit el însuşi din două structuri parţiale: idealul eului propriu-zis şi o instanţă critică (*vezi:* Idealul eului).

Dacă luăm noţiunea de supraeu într-un sens larg şi slab diferenţiat, aşa cum este cazul în *Eul şi sinele* (unde, să ne aducem aminte, *termenul* figurează pentru prima dată), atunci ea înglobează funcţiile de interdicţie şi de ideal. Dacă idealul eului este menţinut

cel puţin ca o substructură particulară, atunci supraeul apare în primul rînd ca o instanţă care reprezintă legea şi interdicţia de a o încălca.

*

După Freud, *formarea* supraeului este corelativă declinului complexului Œdip*: copilul, renunţînd la satisfacerea dorinţelor sale œdipiene interzise, îşi transformă investirea *asupra* părinţilor în identificare *cu* părinţii, interiorizează interdicţia.

Freud a arătat că în această privinţă există o diferenţă între evoluţia băiatului şi cea a fetei: la băiat, complexul Œdip se loveşte în mod irevocabil de ameninţarea cu castrarea: „...îi succede un supraeu riguros" (3 *a*). La fată, dimpotrivă, „...complexul castrării, în loc să distrugă complexul Œdip, îi pregăteşte apariţia [...]. Fetiţa rămîne cu acest complex un timp nedeterminat şi nu îl depăşeşte decît tîrziu, într-un mod incomplet. Supraeul, a cărui formare este, în aceste condiţii, compromisă, nu ajunge nici la puterea, şi nici la independenţa care-i sînt necesare din punct de vedere cultural..." (3 *b*).

Freud afirmă că supraeul, a cărui formare se bazează pe renunţarea la dorinţele œdipiene de iubire şi ostile, se îmbogăţeşte prin contribuţiile ulterioare aduse de exigenţele sociale şi culturale (educaţie, religie, moralitate). Dimpotrivă, diferiţi autori au susţinut existenţa, înaintea momentului clasic de formare a supraeului, fie a unui supraeu precoce, fie a unor stadii preliminare ale supraeului. Astfel, mai mulţi autori insistă asupra faptului că interiorizarea interdicţiilor este cu mult anterioară declinului complexului Œdip: preceptele educaţiei sînt însuşite foarte de timpuriu şi, mai ales, aşa cum a arătat Ferenczi în 1925, cele ale educării sfincteriene (*Psihanaliza obişnuinţelor sexuale* [*Zur Psychoanalyse von Sexualgewohnheiten*]). Pentru Melanie Klein şi şcoala sa, există, încă din faza orală, un supraeu care se formează prin introiectarea obiectelor „bune" şi a obiectelor „rele", supraeu pe care sadismul infantil, aflat atunci în punctul său culminant, îl face deosebit de crud (4). Alţi autori, deşi nu vorbesc de un supraeu precœdipian, arată că formarea supraeului este un proces care începe foarte devreme. R. Spitz, de exemplu, vede în acţiunile fizice impuse, în încercarea de dominare prin identificarea cu anumite gesturi, în identificrea cu agresorul, trei *primordia* ale supraeului. Ultimului mecanism îi revine rolul cel mai important (5).

*

Este dificil de stabilit care identificări sînt specifice constituirii supraeului, idealului eului*, eului ideal* şi chiar eului*.

„Constituirea supraeului poate fi considerată ca un caz de identificare reuşită cu instanţa parentală*, scrie Freud în *Continuare la prelegerile introductive în psihanaliză* (*Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1932) (3 *c*). Expresia de instanţă parentală ne arată că identificarea constitutivă pentru supraeu nu trebuie înţeleasă ca o identificare cu anumite persoane. Într-un pasaj foarte explicit, Freud a precizat această idee: „Supraeul copilului nu se formează după imaginea părinţilor, ci după imaginea supraeului acestora; el capătă acelaşi conţinut, devine reprezentantul tradiţiei, al tuturor judecăţilor de valoare care subzistă astfel de-a lungul generaţiilor" (3 *d*).

Denunţarea antropomorfismului conceptelor celei de a doua topici freudiene are loc cel mai adesea în legătură cu supraeul. Însă, aşa cum arată D. Lagache, aportul psihanalizei constă tocmai în aceea că a pus în evidenţă prezenţa antropomorfismului în funcţionarea şi geneza aparatului psihic şi că a decelat „enclavele animiste" (6). De aceea, clinica psihanalitică arată că supraeul funcţionează într-un mod „realist" şi ca o

instanţă „autonomă" („obiect rău" intern, „voce puternică" (β) etc.); mai mulţi autori au subliniat, după Freud, că supraeul este foarte îndepărtat de interdicţiile şi preceptele pronunţate în realitate de părinţi şi educatori, atît de îndepărtat, încît „severitatea" supraeului poate fi inversul severităţii lor.

▲ (α) Termenul francez adoptat este *surmoi* sau *sur-moi*. Uneori întîlnim şi termenul *Superego*, folosit, în special, de R. Laforgue, în numeroasele sale lucrări dedicate acestei teme.

(β) Freud a insistat asupra ideii că supraeul presupune în primul rînd reprezentări ale cuvintelor şi că conţinuturile sale provin din percepţii auditive, precepte, lectură (7).

(1) FREUD (S.). *Trauer und Melancholie*, 1917. G.W., X, 433; S.E., XIV, 247; F., 199.
(2) FREUD (S.). *Zwangshandlungen und Religionsübungen*, 1907. G.W., VII, 135; S.E., IX, 123; F., 172–3.
(3) FREUD (S.). *Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1932. — *a)* G.W., XV, 138; S.E., XXIII, 129; F., 177. — *b)* G.W., XV, 138; S.E., XXII, 129; F., 177. — *c)* Cf. G.W., XV, 70; S.E., XXII, 63–4; F., 90. — *d)* G.W., XV, 73; S.E., XXII, 67; F., 94–5.
(4) Cf. KLEIN (M.). „The Early Development of Conscience in the Child", 1933, in *Contributions*, *passim*.
(5) Cf. SPITZ (R.). „On the Genesis of Superego Components", *Psa. Study of the Child*, 1958, XIII, 375–404.
(6) Cf. LAGACHE (D.). „La psychanalyse et la structure de la personnalité", in *La Psychanalyse*, PUF, Paris, 1961, vol. VI, 12–3.
(7) Cf. FREUD (S.). *Das Ich und das Es*, 1923. G.W., XIII, 282; S.E., XIX, 52–3; F., 210–1.

V.D.Z.

SUPRAINTERPRETARE

G.: Überdeutung. — *F.:* surinterprétation. — *E.:* over-interpretation. — *S.:* superinterpretación. — *I.:* sovrinterpretazione. — *P.:* superinterpretaçao.

● ***Termen utilizat în cîteva rînduri de Freud referitor la vis pentru a desemna o interpretare care se conturează secundar, după ce a fost realizată o primă interpretare coerentă şi aparent completă. Suprainterpretarea îşi găseşte raţiunea fundamentală de a fi în supradeterminare*.***

■ În cîteva pasaje din *Interpretarea visului* (*Die Traumdeutung*, 1900), Freud se întreabă dacă interpretarea unui vis poate fi considerată vreodată ca fiind completă. Ca exemplu, vom cita următorul pasaj: „Am mai avut ocazia să arăt că, de fapt, nu putem fi niciodată siguri că un vis a fost interpretat pînă la capăt. Chiar dacă soluţia pare satisfăcătoare şi fără lacune, rămîne întotdeauna posibil ca visul să aibă o altă semnificaţie" (1 *a*).

Freud vorbeşte de suprainterpretare în toate cazurile în care o interpretare nouă se poate adăuga unei interpretări deja coerente şi valoroase; însă apelul la ideea de suprainterpretare este făcut în contexte destul de diferite.

Suprainterpretarea are ca temei suprapunerea straturilor de semnificaţie. În textele freudiene, vom întîlni diferite moduri de a concepe o asemenea stratificare.

Iată de ce, vom putea vorbi de suprainterpretare într-un sens fără îndoială destul de larg şi superficial din clipa în care persoana analizată furnizează noi asociaţii, îmbogăţind materialul şi autorizînd astfel noi abordări din partea psihanalistului. Aici suprainterpretarea se află în relaţie cu amplificarea materialului.

Într-un sens mai precis, ea este legată de semnificaţie şi devine sinonimă cu o interpretare mai „profundă". Într-adevăr, interpretarea se stratifică pe mai multe niveluri,

începînd cu cel care se limitează la punerea în evidenţă sau la clarificarea conduitei şi formulări ale subiectului pînă la cel care se referă la fantasma inconştientă.

Ceea ce întemeiază posibilitatea, chiar necesitatea unei suprainterpretări a visului trebuie căutat în mecanismele care contribuie la formarea visului; este vorba în special de condensare*: o singură imagine poate trimite la o serie întreagă de „lanţuri de gînduri inconştiente". Desigur, trebuie să mergem mai departe şi să admitem că un singur vis poate fi expresia mai multor dorinţe. „Adesea, visele par a avea mai multe semnificaţii. Nu numai [...] că visul poate reuni prin alăturare mai multe realizări de dorinţe; de asemenea, o semnificaţie, o realizare de dorinţă poate acoperi o alta, în cele din urmă ajungîndu-se la realizarea unei dorinţe din prima copilărie" (1 *b*).

Ne putem întreba dacă nu cumva această dorinţă de capăt de serie constituie un termen ultim, de nedepăşit, care nu mai poate fi suprainterpretat. Este vorba poate de ceea ce Freud are în vedere într-un pasaj celebru din *Interpretarea visului* atunci cînd folosea imaginea de *ombilic al visului*: „Chiar şi în visele cel mai bine interpretate sîntem adesea obligaţi să lăsăm în umbră un anumit punct, deoarece constatăm în timpul interpretării că apare acolo un nod complex de gînduri ale visului care nu poate fi desfăcut şi care nu aduce nici o contribuţie nouă la conţinutul visului. Acesta este ombilicul visului, punctul în care el se sprijină pe necunoscut. Ideile visului la care ajungem în timpul interpretării rămîn inevitabil fără rezultat şi se ramifică în toate direcţiile în reţeaua complicată a universului nostru mental. Într-un punct mai compact al acestei reţele, vom vedea conturîndu-se dorinţa visului aşa cum apare ciuperca din miceliul ei" (1 *c*).

(1) FREUD (S.). a) G.W., II–III, 285; S.E., IV, 279; F., 208. — b) G.W., II–III, 224; S.E., IV, 214; F., 166. — c) G.W., II–IIII, 530; S.E., V, 525; F., 433.

V.D.Z.

SUPRAINVESTIRE

G.: Überbesetzung. — *F.:* surinvestissement. — *E.:* hypercathexis. — *S.:* sobrecarga. — *I.:* superinvestimento. — *P.:* sobrecarga *sau* superinvestimento.

● ***Investirea suplimentară a unei reprezentări, percepţii etc. care au fost deja investite. Acest termen se referă mai ales la procesul atenţiei, în cadrul teoriei freudiene a conştiinţei.***

■ Termenul „economic" de suprainvestire nu ne spune nimic despre obiectul sau sursa investirii* suplimentare respective. Se poate spune de exemplu că o reprezentare inconştientă este suprainvestită în cazul unui nou aport de energie pulsională; Freud vorbeşte, de asemenea, de suprainvestire în cazul retragerii narcisice a libidoului în eu în schizofrenie.

Cel mai adesea însă, termenul este introdus şi folosit pentru a da un substrat economic pentru ceea ce Freud a descris ca „o funcţie psihică particulară" (1) — atenţia. Mai ales în *Proiect de psihologie* (*Entwurf einer Psychologie*, 1895) putem găsi o teorie foarte elaborată a acestei funcţii psihice. În acest text, Freud enunţă şi „regula biologică" care guvernează cul în procesul atenţiei: „Cînd apare un indiciu de realitate, investirea unei percepţii simultan prezente trebuie suprainvestită" (2) (*vezi:* Conştiinţă).

Într-o perspectivă destul de apropiată, Freud va denumi suprainvestire pregătirea pentru pericol, care permite evitarea sau limitarea traumatismului: „Factorul decisiv pentru rezultatul unui mare număr de traumatisme îl constituie diferenţa dintre sistemele nepregătite şi sistemele pregătite prin suprainvestire" (3).

(1) FREUD (S.). *Die Traumdeutung*, 1900, G.W., II–III, 599; S.E., V, 593; F., 485.
(2) FREUD (S.). G., 451; E., 429; F., 382.
(3) FREUD (S.). *Jenseits des Lustprinzips*, 1920, G.W., XIII, 32; S.E., XVIII, 31; F., 35.

V.D.Z.

SURSĂ A PULSIUNII

G.: Triebquelle. — *F.:* source de la pulsion. — *E.:* source of the instinct. — *S.:* fuente del instinto. — *I.:* fonte dell'istinto *sau* della pulsione. — *P.:* fonte do impulso *sau* da pulsão.

● ***Origine internă specifică pentru fiecare pulsiune determinată: fie* locul *în care apare excitaţia (zonă erogenă, organ, aparat), fie* procesul *somatic care se produce în această parte a corpului şi care este perceput ca excitaţie.***

■ Înţelesul termenului *sursă* în opera lui Freud are la bază utilizarea sa metaforică comună. În *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii* (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905), Freud enumeră în categoria „surse ale sexualităţii infantile" fenomene foarte diferite, dar care în final se vor împărţi în două grupe: excitarea prin diferiţi stimuli a zonelor erogene şi „surse indirecte", cum ar fi „excitaţia mecanică", „activitatea musculară", „procesele afective", „activitatea intelectuală" (1). Acest al doilea tip de sursă nu se află la originea unei pulsiuni parţiale determinate, dar contribuie la augmentarea „excitaţiei sexuale", luată în general.

Faptul că în acest capitol Freud realizează o enumerare exhaustivă a factorilor externi şi interni care declanşează excitaţia sexuală pare să estompeze ideea că pulsiunea corespunde unei tensiuni de origine internă. Această ultimă idee fusese introdusă în *Proiect de psihologie* (*Entwurf einer Psychologie*, 1895) (2): afluxul excitaţiilor endogene (*endogene Reize*) este cel care supune organismul la o tensiune de care acesta nu poate scăpa prin fugă, aşa cum procedează pentru a evita excitaţiile externe.

În *Pulsiuni şi destine ale pulsiunilor* (*Triebe und Triebschicksale*, 1915), Freud realizează o analiză mai sistematică a diferitelor aspecte ale pulsiunii parţiale: sursă şi presiune, scop şi obiect. Această distincţie este valabilă pentru toate pulsiunile, dar este aplicată în special pulsiunilor sexuale.

Aici sursa capătă un sens precis, care întîlneşte concepţiile din prima scriere metapsihologică (1895): e sursa interioară organismului, „sursa organică" (*Organquelle*), „sursă somatică" (*somatische Quelle*) (3 *a*). Uneori, termenul *sursă* desemnează organul însuşi care este sediul excitaţiei. Dar, mai exact, Freud rezervă acest termen procesului organic, fizico-chimic, care se află la originea acestei excitaţii. Prin urmare, sursa este momentul somatic nonpsihic „...a cărui excitare (*Reiz*) este reprezentată în viaţa psihică prin pulsiune" (3 *b*). Acest proces somatic este inaccesibil psihologiei şi este cel mai adesea necunoscut, dar e specific fiecărei pulsiuni parţiale* şi determinant pentru scopul* său particular.

Freud atribuie fiecărei pulsiuni o sursă determinată: în afara zonelor erogene* care constituie sursa unor pulsiuni bine definite, musculatura reprezintă sursa pulsiunii de dominaţie*, ochiul, sursa „pulsiunii de a vedea" (*Schautrieb*) (3 *c*).

*

Pe parcursul acestei evoluţii, noţiunea de sursă s-a precizat pînă la a deveni univocă: pulsiunile sexuale îşi datorează specificitatea în ultimă analiză specificităţii unui proces organic. Într-o sistematizare coerentă, ar trebui, de asemenea, să putem indica pentru fiecare pulsiune de autoconservare o sursă distinctă. Ne putem întreba dacă această fixare a terminologiei nu a contribuit în acelaşi timp la rezolvarea unilaterală a problemei teoretice a originii pulsiunilor sexuale. Astfel, în *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii*, enumerarea „surselor sexualităţii infantile" conducea la ideea că pulsiunea sexuală apare ca un efect paralel, ca produs marginal (*Nebenwirkung*, *Nebenprodukt*) (1 *b*) al diferitelor activităţi nonsexuale: e cazul surselor numite „indirecte", dar şi cazul funcţionării zonelor erogene (cu excepţia zonei genitale) în cazul cărora pulsiunea sexuală se sprijină (*vezi:* Anaclisis) pe o funcţionare legată de autoconservare. Trăsătura comună pentru toate aceste „surse" este aşadar că ele nu generează pulsiunea sexuală ca pe produsul lor natural şi specific, aşa cum un organ îşi secretă produsul, ci ca pe un efect secundar al unei funcţii vitale. Ansamblul unei astfel de funcţii vitale (care poate include ea însăşi o sursă, o presiune, un scop şi un obiect) este cea care constituie originea, „sursa", în sens larg, a pulsiunii sexuale.

Libidoul se specifică în oral, anal etc. prin modul de relaţie pe care i-l furnizează o anumită activitate vitală (în stadiul oral, de exemplu, iubirea se constituie după modelul lui a mînca–a fi mîncat).

(1) FREUD (S.), *a)* G.W., V, 101–7; S.E., VII, 201–6; F., 99–107. — *b)* Cf., G.W., V, 106, 134; S.E., VII, 204, 233; F., 105, 148.
(2) Cf. FREUD (S.), G., 402; E., 379; F., 336.
(3) FREUD (S.), *a)* G.W., X, 216, 225; S.E., XIV, 123, 132; F., 36, 53. — *b)* G.W., X, 215; S.E., XIV, 123; F., 35–6. — *c)* G.W., X, 225; S.E., XIV, 132; F., 53.

V.D.Z.

T

TANDREŢE

G.: Zärtlichkeit. — *F.:* tendresse. — *E.:* tenderness. — *S.:* ternura. — *I.:* tenerezza. — *P.:* ternura.

● ***În înţelesul specific pe care i-l dă Freud, acest termen desemnează, prin opoziţie cu cel de „senzualitate" (Sinnlichkeit), o atitudine faţă de ceilalţi ce perpetuează sau reproduce întîiul mod de relaţie de iubire al copilului, în care plăcerea sexuală nu este obţinută independent, ci întotdeauna pe baza satisfacerii pulsiunilor de autoconservare.***

■ Analizînd un tip special de comportament de iubire (*Despre cea mai generală depreciere a iubirii* [*Über die allgemeinste Erniedrigung des Liebeslebens*, 1912]), Freud a ajuns să distingă între un „curent senzual" şi un „curent tandru", deoarece aceste două elemente apăreau ca separate în clinică (*vezi:* Iubire genitală).

Freud nu-şi propune atît să descrie manifestările tandreţei, cît să-i caute originea: o găseşte în alegerea de obiect primară a copilului, iubirea faţă de persoana care-l îngrijeşte şi-l hrăneşte. Această iubire comportă de la bun început componente erotice, dar acestea nu sînt, într-o primă perioadă, separabile de satisfacţia găsită în alimentaţie şi îngrijirile corporale (*vezi:* Anaclisis).

Prin opoziţie, am putea defini, în cadrul copilăriei, curentul „senzual" sau propriu-zis sexual, prin faptul că plăcerea erotică se abate mai întîi de la calea obiectului ce-i este indicată de nevoile vitale şi devine autoerotică (*vezi:* Sexualitate).

În timpul perioadei de latenţă*, scopurile sexuale cunosc, sub efectul refulării, un fel de atenuare, ceea ce întăreşte curentul tandreţei. O dată cu presiunea pulsională a pubertăţii, „...puternicul curent senzual nu se mai înşală în privinţa scopurilor sale". Numai în mod progresiv, obiectele sexuale vor putea „...să-şi atragă tandreţea ce era legată de obiectele anterioare" (1).

(1) FREUD (S.), G.W., VIII, 80–1; S.E., XI, 181; F., 12.

A.D.

TEHNICĂ ACTIVĂ

G.: aktive Technik. — *F.:* technique active. — *E.:* active technique. — *S.:* técnica activa. — *I.:* tecnica attiva. — *P.:* técnica ativa.

● ***Ansamblu de procedee tehnice recomandate de Ferenczi: fără a-şi mai limita acţiunea la interpretări, analistul formulează injoncţiuni şi interdicţii privitoare la anumite***

comportamente repetitive ale analizatului, în cură şi în afara ei, cînd acestea procură subiectului satisfacţii de natură să împiedice rememorarea şi progresul curei.

■ Ideea şi expresia de tehnică activă sînt legate, în istoria psihanalizei, de numele lui Sándor Ferenczi. El le-a folosit pentru prima dată în legătură cu formele mascate de masturbaţie, întîlnite în analiza cazurilor de isterie, şi care ar trebui interzise; într-adevăr, pacientul „...riscă să-şi lege de ele fantasmele patogene şi să le scurtcircuiteze constant prin descărcare motorie, în loc să le conştientizeze" (1 *a*).

Ferenczi subliniază că recurgerea la asemenea interdicţii este exclusiv destinată să uşureze depăşirea punctelor moarte ale travaliului analitic; el se referă, pe de altă parte, la exemplul lui Freud, care le cerea fobicilor, într-un anumit moment al analizei lor, să înfrunte situaţia fobogenă (1 *b*, 2).

La Congresul de la Haga din 1920, Ferenczi, încurajat de aprobarea lui Freud, care formulase, la Congresul de la Budapesta din 1919, regula de abstinenţă*, oferă o descriere de ansamblu a terapiei sale active. Aceasta comportă două faze ce trebuie să permită activarea şi controlul tendinţelor erotice, chiar şi a celor sublimate. Prima fază o constituie *injoncţiunile* destinate să transforme mişcări pulsionale refulate într-o satisfacere manifestă şi să facă din ele formaţiuni pe deplin conştiente. A doua constă în *interdicţii* care se referă la aceleaşi formaţiuni; analistul poate atunci să pună în legătură activităţile şi efectele evidenţiate de prima fază cu situaţii din copilărie.

Teoretic, recurgerea la măsurile active s-ar justifica astfel: prin opoziţie cu metoda cathartică*, în care ieşirea la suprafaţă a unei amintiri induce o reacţie emoţională, metoda activă, provocînd traducerea în act* şi manifestarea afectului*, uşurează întoarcerea refulatului. „Se poate ca anumite conţinuturi infantile timpurii [...] să nu poată fi rememorate, ci doar retrăite" (3).

Din punct de vedere tehnic, Ferenczi consideră că măsurile active trebuie folosite doar în cazuri excepţionale, pentru o perioadă limitată, doar atunci cînd transferul a devenit o compulsie şi numai către sfîrşitul tratamentului. El subliniază că nu doreşte să modifice regulile fundamentale ale curei; „artificiile" pe care le propune sînt destinate să uşureze respectarea lor.

Ulterior, Ferenczi va extinde considerabil sfera de aplicare a măsurilor active (4). Într-o mică lucrare scrisă în colaborare cu Otto Rank (*Ţelurile dezvoltării psihanalizei* [*Entwicklungsziele der Psychoanalyse*, 1924]), el dă curei o interpretare în termeni libidinali, astfel încît, mai ales în ultima fază a acesteia („sevraj al libidoului"), recurgerea la metodele active (fixarea unui termen de încheiere a tratamentului) să fie necesară.

Într-o ultimă etapă a evoluţiei sale, Ferenczi îşi va revizui punctul de vedere. Măsurile active sporesc în mod considerabil rezistenţele pacientului; formulînd injoncţiuni şi interdicţii, analistul joacă rolul unui supraeu parental, chiar al unui învăţător; în ce priveşte fixarea unui termen de încheiere a tratamentului, insuccesele întîlnite arată că e bine să se recurgă cît mai rar la ea şi, ca pentru orice altă măsură activă eventuală, numai în acord cu pacientul, cu posibilitatea de a renunţa la ea (5). Pînă la urmă, Ferenczi ajunge la abandonarea măsurilor active: „...trebuie să ne mulţumim să interpretăm tendinţele ascunse la traducere în act ale bolnavului şi să-l susţinem în slabele eforturi pe care le face pentru a depăşi inhibiţiile nevrotice de care a suferit pînă atunci, dar aceasta fără să-l constrîngem să adopte măsuri violente şi nici chiar să-l sfătuim să le adopte. Dacă avem suficientă răbdare, bolnavul va aborda el însuşi problema efortului ce trebuie făcut, de exemplu înfruntarea unei situaţii fobice [...]. Bolnavul este cel care trebuie să decidă asupra momentului unei activităţi sau, cel puţin, să dea semne evidente că acest moment a apărut" (6).

Tehnica activă este deseori opusă atitudinii pasive, exclusiv de „aşteptare", pe care ar cere-o metoda analitică. Această opoziţie este, de fapt, forţată; pe de o parte, deoarece Ferenczi nu a încetat niciodată să considere măsurile pe care le preconiza drept un auxiliar şi nu ca o variantă a metodei analitice; pe de altă parte, deoarece aceasta din urmă nu exclude o anumită activitate din partea analistului (întrebări, rărire a şedinţelor etc.), însăşi interpretarea fiind activă în măsura în care ea modifică inevitabil cursul asocierilor. Specific tehnicii active este accentul pe care îl pune pe repetiţie*, aşa cum Freud a opus-o rememorării; pentru a depăşi această compulsie la repetiţie şi a face, în sfîrşit, posibilă rememorarea sau cel puţin progresul travaliului analitic, lui Ferenczi i s-a părut necesar nu numai să permită, ci chiar să încurajeze repetiţia. Acesta este resortul tehnicii active (α).

▲ (α) Pentru o discutare mai amplă a acestui subiect, cititorul poate apela la lucrarea lui Glover, *The Technique of Psychoanalysis* (*Tehnica psihanalizei*, 1955) (7), care arată că problemele puse de tehnica activă rămîn deschise.

(1) FERENCZI (S.). *Technische Schwierigkeiten einer Hysterieanalyse*, 1919. — *a)* G., in *Intern. Zeit. für ärztliche Psychoanalyse*, V, 37; E., in *Further Contributions*, 193. — *b)* Cf. G., 39; E., 196.
(2) Cf. FREUD (S.). *Die zukünftigen Chancen der Psychoanalytischen Therapie*, 1910, G.W., VIII, 108–9; S.E., XI, 145; F., 27–8.
(3) FERENCZI (S.). *Weiterer Ausbau der aktiven Technik in der Psychoanalyse*, 1920, G., in *Intern. Zeit. für Psychoanalyse*, VII, 233–51; E. in *Further Contributions*, 217.
(4) Cf. mai ales: FERENCZI (S.). *Zur Psychoanalyse von Sexualgewohnheiten*, 1925, în *Further Contr.*, 259–97 şi *Über forcierte Phantasien*, 1924, în *Further Contr.*, 68–77.
(5) Cf. FERENCZI (S.). *Kontraindikationen der aktiven psychoanalytischen Technik*, 1925, in: *Further Contr.*, 217–30.
(6) FERENCZI (S.). *Die Elastizität der psychoanalytischen Technik*, 1928, G., in *Intern. Zeit. für Psychoanalyse*, XIV, 197–209, E., in *Final Contributions*, 96–7.
(7) Cf. GLOVER (E.), cap. IV.

A.D.

THANATOS

G.: Thanatos. — *F.:* Thanatos. — *E.:* Thanatos. — *S.:* Tánatos. — *I.:* Thanatos. — *P.:* Tânatos.

● ***Termen grecesc (Moartea) utilizat uneori pentru a desemna pulsiunile de moarte, prin simetrie cu termenul Eros; folosirea sa subliniază caracterul radical al dualismului pulsional, conferindu-i o semnificaţie aproape mitică.***

■ Termenul *Thanatos* nu se întîlneşte în scrierile freudiene, dar, după Jones, se întîmpla ca Freud să-l folosească în conversaţie. În literatura analitică, pare să fi fost introdus de Federn (1).

Se ştie că Freud a întrebuinţat termenul *Eros** în cadrul teoriei sale asupra pulsiunilor de viaţă* şi pulsiunilor de moarte*. El se referă acolo la metafizică şi la miturile antice pentru a-şi înscrie speculaţiile psihologice şi biologice într-o concepţie dualistă de mai

largă cuprindere. Ne referim în principal la capitolul VI din *Dincolo de principiul plăcerii* (*Jenseits des Lustprinzips*, 1920) (2) şi la secţiunea a VII-a din *Analiză terminabilă şi interminabilă* (*Die endliche und die unendliche Analyse*, 1937), în care Freud stabileşte o convergenţă între propria sa teorie şi opoziţia statuată de Empedocle între φιλία (iubire) şi νεῖκος (vrajbă): „Cele două principii fundamentale ale lui Empedocle, φιλία şi νεῖκος, sînt, prin denumire şi funcţie, echivalentele pulsiunilor noastre originare, *Eros* şi *distrugere*" (3).

Folosirea termenului *Thanatos* accentuează caracterul de principii universale pe care îl capătă, în ultima concepţie freudiană, cele două categorii majore de pulsiuni.

(1) Cf. JONES (E.), *Sigmund Freud: Life and Work*, 1957, vol. III, Hogarth Press, Londra, 295.
(2) Cf. FREUD (S.), G.W., XIII, 23–34; S.E., XVIII, 22–33; F., 26–38.
(3) Cf. FREUD (S.), G.W., XVI, 93–6; S.E., XXIII, 247–50; F., 32–5.

A.D.

TOPICĂ, TOPIC

G.: Topik, topisch. — *F.:* topique (*s.f. şi adj.*). — *E.:* topography, topographical. — *S.:* tópica, topográfico. — *I.:* punto di vista topico, topico. — *P.:* tópica, tópico.

● ***Teorie sau punct de vedere ce presupune o diferenţiere a aparatului psihic într-un anumit număr de sisteme dotate cu caracteristici sau funcţii diferite şi dispuse într-o anumită ordine unele în raport cu celelalte, ceea ce permite metaforic considerarea lor drept locuri psihice cărora li se poate da o reprezentare figurată spaţial.***

Se vorbeşte în mod curent de două topici freudiene, prima în care distincţia majoră se face între Inconştient, Preconştient şi Conştient, a doua diferenţiind trei instanţe: sinele, eul şi supraeul.

■ Termenul *topică*, însemnînd teorie a *locurilor* (din grecescul τόποι), aparţine din Antichitatea greacă limbii filozofice. Pentru cei vechi, mai ales pentru Aristotel, locurile constituie categorii, cu valoare logică sau retorică, din care se constituie premisele argumentaţiei. Este interesant de notat că în filozofia germană termenul *topică* a fost folosit de Kant. El înţelege prin topică transcendentală „...determinarea prin [raţionament a] acestui loc, care revine fiecărui concept [...]; ea ar fi o doctrină care [...] ar distinge totdeauna cărei facultăţi de cunoaştere aparţin propriu-zis aceste concepte" (α) (1).

*

I. — Ipoteza freudiană a unei topici psihice ia naştere într-un întreg context ştiinţific (neurologie, psihofiziologie, psihopatologie), căruia ne vom limita să-i indicăm elementele cele mai nemijlocit determinate.

1° Teoria anatomo-fiziologică a localizărilor cerebrale ce predomină în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea îşi propune să statueze că funcţiile foarte specializate sau tipurile specifice de reprezentări sau imagini depind de suporturi neurologice riguros localizate, prezentîndu-le astfel ca înmagazinate într-o anumită parte sau alta a cortexului cerebral. În mica lucrare pe care o consacră în 1891 problemei afaziei, atunci la ordinea zilei, Freud critică o asemenea teorie, pe care o califică drept topică; el arată limitele şi contradicţiile schemelor anatomice complicate ce erau propuse pe atunci de autori ca

Wernicke şi Lichtheim şi susţine necesitatea completării datelor topice ale localizării printr-o explicaţie de tip funcţional.

2° În domeniul psihologiei patologice, o întreagă serie de observaţii impune ideea raportării la grupuri psihice diferite, într-un mod evasirealist, a comportamentelor, reprezentărilor, amintirilor care nu sînt constant şi în ansamblul lor la dispoziţia subiectului, dar pot totuşi să-şi demonstreze eficacitatea: fenomene hipnotice, cazuri de „dublă personalitate" etc. (*vezi:* Clivaj al eului).

Acesta e terenul pe care ia naştere descoperirea freudiană a inconştientului, dar ea nu se limitează să recunoască existenţa unor locuri psihice distincte, ci atribuie fiecăruia dintre ele o natură şi un mod diferit de funcţionare. Încă din *Studii asupra isteriei* (*Studien über Hysterie*, 1895), conceperea inconştientului implică o diferenţiere topică a aparatului psihic: inconştientul însuşi comportă o organizare în straturi, investigarea psihanalitică se face cu necesitate pe anumite căi ce presupun o anumită ordine a grupurilor de reprezentări. Organizarea amintirilor, ordonate în veritabile „arhive" în jurul unui „nucleu patogen", nu este numai cronologică; ea are şi un sens logic, asocierile dintre diversele reprezentări realizîndu-se conform unor modalităţi diferite. Pe de altă parte, conştientizarea, reintegrarea amintirilor inconştiente în eu, este descrisă conform unui model de configurare spaţială, conştiinţa fiind definită ca un „defileu" ce nu lasă amintirile să treacă în „spaţiul eului" decît una cîte una (2).

3° Se ştie că Freud i-a atribuit întotdeauna lui Breuer meritul unei ipoteze esenţiale pentru o teorie topică a psihismului: în măsura în care aparatul psihic este constituit din sisteme diferite, această diferenţiere trebuie să aibă o semnificaţie funcţională. Din această cauză, o aceeaşi parte a aparatului nu poate îndeplini funcţii contradictorii precum receptarea excitaţiilor şi păstrarea urmelor lor (3).

4° În sfîrşit, studierea visului, făcînd evidentă ideea unui domeniu inconştient cu propriile sale legi de funcţionare, întăreşte ipoteza unei separări între sistemele psihice. Asupra acestui punct, Freud a subliniat valoarea intuiţiei lui Fechner de a fi recunoscut că scena de acţiune a viselor este o adevărată „altă scenă", şi nu o prelungire, într-un mod diminuat, a activităţii reprezentative vigile (4 *a*).

II. — Prima concepţie topică asupra aparatului psihic este prezentată în capitolul VII al *Interpretării visului* (*Die Traumdeutung*, 1900), dar evoluţia ei poate fi urmărită începînd cu *Proiect de psihologie* (*Entwurf einer Psychologie*, 1895), în care ea este încă prezentată în cadrul neurologic al unui aparat neuronic, continuînd cu scrisorile adresate lui Fliess, mai ales scrisorile din 1.1.1896 şi 6.12.1896 (β). Se ştie că această primă topică (ce va fi dezvoltată în textele metapsihologice din 1915) distinge trei sisteme, inconştient*, preconştient*, şi conştient*, care au, fiecare, o anumită funcţie, un tip de proces, o anumită energie de investire, definindu-se prin conţinuturi reprezentative. Freud situează între fiecare dintre aceste sisteme cenzuri* care inhibă şi controlează trecerea dintr-unul în altul. Ca şi alte imagini date de Freud („anticameră", „hotar" între sisteme), termenul *cenzură* evidenţiază aspectul spaţial al teoriei aparatului psihic.

Punctul de vedere topic depăşeşte această diferenţiere fundamentală. Pe de o parte, Freud, în schemele din capitolul VII al *Interpretării visului*, ca şi în scrisoarea din 6.12.1896, postulează existenţa unei succesiuni de sisteme mnezice constituite din grupuri de reprezentări caracterizate de legi asociative distincte; pe de altă parte, deosebirea sistemelor este corelativă unei anumite ordonări, astfel încît trecerea energiei dintr-un punct în altul trebuie să urmeze o ordine de succesiune bine determinată: sistemele pot fi parcurse într-o direcţie normală, „progredientă", sau într-un sens regresiv; ceea ce Freud desem-

nează prin termenul „regresie topică" este ilustrat de fenomenul visului, în care gîndurile pot dobîndi un caracter vizual mergînd pînă la halucinaţie, regresînd astfel la tipurile de imagini cele mai apropiate de percepţie, care se află la originea parcursului excitaţiei nervoase.

Cum trebuie înţeleasă noţiunea de locuri psihice implicată de teoria freudiană? După cum a subliniat Freud, ar fi greşit să se vadă în ea doar o nouă încercare de localizare anatomică a funcţiilor: „Voi lăsa complet la o parte faptul că aparatul psihic de care este vorba aici ne este cunoscut şi sub forma de preparat anatomic şi vom evita cu grijă tentaţia de a determina anatomic, în orice fel, locul psihic" (4 *b*). Vom nota totuşi că, în fapt, referinţa anatomică este departe de a fi absentă; în *Interpretarea visului*, întregul proces psihic se situează între o extremitate perceptivă şi o extremitate motrice a aparatului: schema arcului reflex la care Freud recurge aici îşi păstrează valoarea extrinsecă, avînd, în acelaşi timp, o funcţie de „model" (γ). Ulterior, în mai multe ocazii, Freud continuă să caute, în structura spaţială a sistemului nervos, dacă nu corespondenţe precise, cel puţin analogii sau poate metafore. El susţine, de exemplu, că există un raport între faptul că sistemul Percepţie–Conştiinţă primeşte excitaţiile externe şi situarea periferică a cortexului cerebral.

Freud aderă însă cu tărie la ceea ce el consideră ca fiind originalitatea încercării sale: „... să facă inteligibilă complexitatea funcţionării psihice, fragmentînd această funcţionare şi atribuind fiecare funcţie particulară diverselor părţi ale aparatului" (4 *c*). Noţiunea de „localizare psihică" implică, după cum se vede, o exterioritate a părţilor unele în raport cu celelalte şi o specializare a fiecărei părţi. De asemenea, ea oferă posibilitatea de a stabili unui proces care se desfăşoară în timp o ordine determinată (δ) de succesiune.

În sfîrşit, comparaţia pe care o stabileşte Freud între aparatul psihic şi un aparat optic (un microscop complex, de exemplu) lămureşte ce înţelege el prin *loc psihic*: sistemele psihice par să corespundă mai degrabă punctelor virtuale ale aparatului situate între două lentile decît pieselor sale materiale (4 *d*).

III. — Teza majoră a unei distincţii între sisteme şi, esenţialmente, a separării dintre Inconştient şi Preconştient–Conştient (ε) nu poate fi separată de concepţia *dinamică*, la fel de esenţială psihanalizei, conform căreia sistemele se află în conflict unul cu celălalt (*vezi:* Dinamică, Conflict psihic). Articularea acestor două puncte de vedere pune problema originii distincţiei topice. Foarte schematic, am putea găsi în opera lui Freud două categorii foarte diferite de răspunsuri: una, marcată de genetism şi pe care o va consolida cea de a doua teorie cu privire la aparatul psihic (*vezi* mai ales: Sine), constă în presupunerea unei emergenţe şi diferenţieri progresive a instanţelor plecînd de la un sistem inconştient avîndu-şi el însuşi rădăcinile în biologie („tot ceea ce este conştient a fost mai întîi inconştient"); cealaltă încearcă să explice constituirea inconştientului prin procesul refulării, această soluţie făcîndu-l pe Freud să postuleze, într-o primă perioadă, o refulare originară*.

IV. — Începînd din 1920, Freud a elaborat o altă concepţie cu privire la personalitate (deseori desemnată, pe scurt, prin termenul „a doua topică"). Motivul major invocat în mod clasic pentru a explica această schimbare este luarea crescîndă în considerare a apărărilor inconştiente, ceea ce interzice suprapunerea polilor conflictului defensiv cu sistemele definite anterior: refulatul cu Inconştientul, iar eul cu sistemul Preconştient–Conştient.

În fapt, nu am putea limita la o asemenea explicaţie, de altminteri de multă vreme prezentă la Freud într-o manieră mai mult sau mai puţin explicită (*vezi:* Eu), sensul acestei modificări. Una dintre descoperirile principale care a făcut-o necesară este cea a rolului jucat de diversele identificări în constituirea persoanei şi a formaţiunilor permanente pe care le creează în aceasta (idealuri, instanţe critice, imagini de sine). În forma sa schematică, această a doua teorie introduce trei „instanţe": *sinele*, pol pulsional al personalităţii, *eul*, instanţă care se instituie ca reprezentant al intereselor totalităţii persoanei şi în acest rol e investit cu libido narcisic şi, în sfîrşit, *supraeul*, instanţă care judecă şi critică, constituită prin interiorizare a exigenţelor şi interdicţiilor parentale. Această concepţie nu pune doar în acţiune relaţiile dintre aceste trei instanţe; pe de o parte, ea diferenţiază în ele formaţiuni mai specifice (eu ideal*, ideal al eului*, de exemplu) şi, în consecinţă, introduce, în afară de relaţiile „intersistemice", relaţii „intrasistemice"; pe de altă parte, ea conferă o importanţă deosebită „relaţiilor de dependenţă" care există între diferitele sisteme şi, mai ales, descoperă în eu, pînă şi în activităţile sale numite adaptative, satisfacerea unor revendicări pulsionale.

Cum apare, în această nouă „topică", ideea de localizare psihică? Din însăşi alegerea termenilor care desemnează instanţele, se observă că modelul nu mai este preluat din ştiinţele fizice, ci poartă amprenta antropomorfismului: cîmpul intrasubiectiv tinde să fie construit după modelul relaţiilor intersubiective, sistemele sînt reprezentate ca nişte persoane relativ autonome în cadrul persoanei (se afirmă, de exemplu, că supraeul se comportă în mod sadic faţă de eu). Teoria ştiinţifică a aparatului psihic tinde astfel să se apropie de modul fantasmatic în care subiectul se imaginează şi poate chiar se construieşte pe sine.

Freud nu a renunţat la concilierea celor două topici ale sale. În mai multe ocazii, el dă o reprezentare figurată spaţial a ansamblului aparatului psihic în care coexistă împărţirea eu–sine–supraeu şi împărţirea inconştient–preconştient–conştient (5, 6). Expunerea cea mai precisă a unei asemenea încercări se găseşte în capitolul IV al *Compendiului de Psihanaliză* (*Abriß der Psychoanalyse*, 1938).

▲ (α) S-ar putea încerca situarea folosirii kantiene a noţiunii de topică între o concepţie logică sau retorică ce aparţine anticilor şi concepţia locurilor psihice pe care o va elabora Freud. Pentru Kant, o bună folosinţă logică a conceptelor depinde de capacitatea noastră de a raporta corect reprezentările lucrurilor la una sau alta dintre facultăţile noastre (sensibilitate şi intelect).

(β) În această ultimă scrisoare, în chiar momentul în care Freud elaborează teoria cu privire la aparatul psihic aşa cum va fi prezentă în *Interpretarea visului*, cuvîntul *topic* rămîne atît de marcat de semnificaţii anatomice, încît Freud ţine să precizeze că distincţia dintre sistemele psihice nu este „...cu necesitate topică".

(γ) Ar mai trebui subliniat că această aşa-zisă schemă a unui arc reflex, restituind sub formă motrice aceeaşi cantitate de energie pe care a recepţionat-o la extremitatea senzitivă, nu ţine seama de datele stabilite încă din acea epocă de o fiziologie nervoasă pe care Freud, neurolog desăvîrşit, o cunoştea la perfecţiune. O asemenea „neglijenţă" ţine poate de încercarea lui Freud de a explica printr-o schemă unică circulaţia energiei pulsionale, considerată ca „excitaţie internă", şi cea a „excitaţiilor externe". Din această perspectivă, modelul propus ar fi de înţeles, în mod fundamental, ca un model al dorinţei, pe care Freud îl va generaliza ca model de ansamblu al sistemului psihofiziologic, afirmînd existenţa circulaţiei în sistem a însăşi energiei excitaţiilor externe. Există însă, probabil, un adevăr mai profund al acestei pseudofiziologii şi al metaforelor pe care le furnizează, în măsura în care ea conduce la a figura dorinţa ca un „corp străin" ce atacă subiectul dinăuntru.

(δ) Acest caracter extins al aparatului psihic constituie, pentru Freud, un element atît de important, încît el merge pînă la inversarea perspectivei kantiene, identificînd într-o aseme-

nea caracteristică originea formei *a priori* a spațiului: „Spațialitatea este, poate, proiecția caracterului extins al aparatului psihic. Nici o altă deducție nu este verosimilă. La Kant — condiții *a priori* ale aparatului nostru psihic. Psihicul are întindere, el nu știe nimic despre aceasta" (7).

(ε) Să amintim că Freud leagă, în general, conștiința de Preconștient sub denumirea de sistem Preconștient–Conștient (*vezi:* Conștiință).

(1) KANT (I.). *Kritik der reinen Vernunft*, Leipzig, 1930 (*Critique de la raison pure*, PUF, Paris, 1944, p. 236; *Critica rațiunii pure*, traducere de Nicolae Bagdasar și Elena Moisuc, Ed. Științifică, București,1969, 265–66).
(2) FREUD (S.). *Studien über Hysterie*, 1895, G.W., I, 295–6; S.E., II, 291; F., 235–6.
(3) BREUER (J.). „Theoretisches", in *Studien über Hysterie*, 1895, G., 164, n.; S.E., II, 188–9, n.; F., 149–50, n.
(4) FREUD (S.). *Die Traumdeutung*, 1900. — *a)* G.W., II–III, 51 și 541; S.E., IV, 48 și V, 536; F., 37 și 440. — *b)* G.W., II–III, 541; S.E., V, 536; F., 440. — *c)* G.W., II–III, 541; S.E., V, 536; F., 441. — *d)* Cf. G.W., II–III, 541; S.E., V, 541; F., 441.
(5) Cf. FREUD (S.). *Das Ich und das Es*, 1923, G.W., XIII, 252; S.E., XIX, 24; F., 178.
(6) Cf. FREUD (S.). *Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1932, G.W., XV, 85; S.E., XXII, 78; F., 111.
(7) FREUD (S.). Notă manuscrisă, G.W., XVII, 132.

A.D.

TRADUCERE ÎN ACT

G.: Agieren. — *F.:* mise en acte. — *E.:* acting out. — *S.:* actuar. — *I.:* agire. — *P.:* agir.

● ***După Freud, este vorba de acte pe care subiectul le realizează sub influența dorințelor sale și a fantasmelor inconștiente. El trăiește aceste dorințe și fantasme în prezent, cu un sentiment de actualitate cu atît mai viu cu cît le ignoră originea și caracterul repetitiv.***

■ Introducînd expresia *mise en act* (traducere în act), propunem doar o traducere a termenului *agieren* sau *Agieren*, care apare de mai multe ori la Freud ca verb sau substantiv. *Agieren*, termen de origine latină, nu e folosit curent în limba germană. Pentru a vorbi de acțiune, a acționa, germana utilizează mai curînd termeni ca *die Tat, tun, die Wirkung* etc. *Agieren* este folosit de Freud într-un sens tranzitiv, ca și termenul cu aceeași rădăcină *Abreagieren* (*vezi:* Abreacție): este vorba de „a traduce în act" pulsiuni, fantasme, dorințe etc.

Agieren este aproape mereu alăturat lui *erinnern* (a-și aminti), cei doi termeni aflîndu-se în opoziție și fiind două feluri de a face să revină trecutul în prezent.

Această opoziție i-a apărut lui Freud mai ales în cură, astfel încît, cel mai des, repetiția în transfer e desemnată de el ca „traducere în act": pacientul, „...ca să spunem așa, traduce în act (*agiert*) în fața noastră în loc să ne informeze..." (1), dar „traducerea în act" se extinde dincolo de sfera transferului propriu-zis: „Trebuie deci să ne așteptăm ca analizatul să se lase în voia compulsiei la repetiție care înlocuiește atunci impulsul de a-și aminti, și aceasta nu doar în raporturile sale personale cu medicul, ci și în toate celelalte activități și relații ale vieții sale prezente, de exemplu alegînd, în perioada curei, un anumit obiect de iubire, propunîndu-și un anumit scop, angajîndu-se într-o anumită acțiune" (2).

Termenul *Agieren*, ca de altfel și cel de *mise en act* (traducere în act), comportă un echivoc care este cel al însăși gîndirii lui Freud: el confundă ceea ce, în transfer, este

actualizarea și recursul la *acțiunea motorie*, care nu este implicată cu necesitate de transfer (*vezi:* Transfer, *Acting out*). De aceea, este greu de înțeles cum a putut Freud, pentru a explica repetiția în transfer, să se mărginească în mod constant la modelul metapsihologic al motricității avansat în *Interpretarea visului* (*Die Traumdeutung*, 1900): „...fenomenul transferului, ca și psihozele ne arată că [dorințele inconștiente] vor, trecînd prin sistemul preconștient, să ajungă în conștiință și la controlul motricității" (3).

(1) FREUD (S.). *Abriß der Psychoanalyse*, 1938, G.W., XVII, 101; S.E., XXIII, 176; F., 44.
(2) FREUD (S.). *Erinnern, Wiederholen und Durcharbeiten*, 1914, G.W., X, 130; S.E., XII, 151; F., 109.
(3) FREUD (S.), G.W., II–III, 573; S.E., V, 567; F., 465.

R.C.

TRANSFER

G.: Übertragung. — *F.:* transfert. — *E.:* transference. — *S.:* transferencia. — *I.:* traslazione *sau* transfert. — *P.:* transferência.

● ***Desemnează, în psihanaliză, procesul prin care dorințele inconștiente se actualizează asupra unor obiecte în cadrul unui anume tip de relație stabilit cu ele și eminamente în cadrul relației analitice.***

Este vorba aici de o repetiție a unor prototipuri infantile, trăită cu un marcat sentiment de actualitate.

Cel mai adesea, psihanaliștii numesc transfer, fără alt calificativ, transferul în cadrul curei psihanalitice.

În mod clasic, transferul este recunoscut ca terenul pe care se desfășoară problematica unei cure psihanalitice, instalarea, modalitățile, interpretarea și rezolvarea sa caracterizînd-o pe aceasta.

■ Termenul francez *transfert* (transfer) nu aparține propriu-zis vocabularului psihanalitic. El are, într-adevăr, un sens foarte general, apropiat de cel de transport, dar care implică mai degrabă o deplasare de valori, de drepturi, de entități decît o deplasare de obiecte materiale (ex. *transfert de fonds* — transfer de fonduri, *transfert de propriété* — transfer de proprietate etc.). În psihologie, el este utilizat în mai multe accepții: *transfert sensoriel* — transfer senzorial (traducere a unei percepții dintr-un domeniu senzorial într-un altul); *transfert de sentiments* — transfer de sentimente (1); mai ales în psihologia experimentală contemporană, *transfert d'apprentissage et d'habitudes* — transfer de învățare și de deprinderi (progresele obținute în însușirea unei anumite forme de activitate au ca efect o ameliorare în exercitarea unei activități diferite). Acest transfer de învățare este uneori pozitiv, prin opoziție cu un transfer zis negativ, ce desemnează interferența negativă a unei prime învățări asupra uneia ulterioare (α).

*

Dacă există o dificultate deosebită în a propune o definiție a transferului, aceasta se datorează faptului că noțiunea a căpătat, pentru numeroși autori, o extensie foarte mare, mergînd pînă la a desemna ansamblul fenomenelor care constituie relația dintre pacient și psihanalist și că, în această măsură, ea vehiculează, mai mult decît orice altă noțiune, ansamblul concepțiilor fiecărui analist asupra curei, obiectului, dinamicii, tacticii și

scopurilor ei etc. O întreagă serie de fenomene ce fac obiectul unor dezbateri clasice se găsesc astfel implicate în definirea transferului:

a) Cu privire la specificitatea transferului în cură: oare situaţia analitică nu face decît să ofere, graţie rigorii şi constanţei coordonatelor sale, o ocazie privilegiată de desfăşurare şi de observare a unor fenomene ce se pot regăsi şi în alte situaţii?

b) Cu privire la raportul dintre transfer şi realitate: ce sprijin se poate găsi într-o noţiune atît de problematică precum cea de „dereal" (*déréel*) şi într-una atît de dificil de determinat precum cea de realitate a situaţiei analitice, pentru a aprecia caracterul neadaptat sau adaptat la această realitate, transferenţial sau nu, a unei anumite manifestări apărute în cadrul curei?

c) Cu privire la funcţia transferului în cură: care sînt valorile terapeutice respective ale rememorării şi ale repetiţiei trăite?

d) Cu privire la natura a ceea ce este transferat: este vorba de modele de comportament, tipuri de relaţie de obiect, sentimente pozitive sau negative, afecte, încărcătură libidinală, fantasme, ansamblu al unui imago sau trăsătură particulară a acestuia, chiar de o instanţă în sensul ultimei teorii a aparatului psihic?

*

Tocmai întîlnirea manifestărilor transferului în psihanaliză — fenomen despre caracterul insolit al apariţiei căruia Freud nu a încetat niciodată să vorbească (2) — a permis recunoaşterea în alte situaţii a acţiunii transferului, fie că acesta se găseşte la însăşi baza relaţiei care se desfăşoară (hipnoză, sugestie), fie că joacă în aceasta, în limite ce rămîn de determinat, un rol important (medic–bolnav, dar şi profesor–elev, duhovnic–penitent etc.). De asemenea, în antecedentele imediate ale analizei, transferul şi-a arătat amploarea efectelor în cazul Annei O... tratată de Breuer după „metoda cathartică", cu mult înainte ca terapeutul să-l poată ca atare identifica şi, mai ales, folosi (β). De asemenea, în istoria evoluţiei noţiunii la Freud, există un decalaj între concepţiile explicite şi experienţa efectivă, decalaj pe care l-a putut simţi în dauna sa, cum a remarcat în legătură cu *Cazul Dora*. Pentru cel ce ar dori să urmărească evoluţia noţiunii de transfer în gîndirea lui Freud, rezultă că ar trebui, mergînd dincolo de enunţuri, să regăsească transferul în acţiune în curele a căror descriere ne-a fost transmisă.

*

Cînd, în legătură cu visul, Freud vorbeşte despre „transfer", „gînduri de transfer", el desemnează prin acestea un mod de *deplasare** în care dorinţa inconştientă se exprimă şi se disimulează prin intermediul materialului pus la dispoziţie de resturile preconştiente din ajun (3 *a*). A fi însă o eroare să vedem aici un mecanism diferit de cel invocat pentru a explica ceea ce Freud a întîlnit în cură: „...reprezentarea inconştientă este întru totul incapabilă să pătrundă ca atare în preconştient, şi nu poate exercita un efect asupra acestuia decît legîndu-se de o reprezentare anodină ce aparţine deja preconştientului, transferîndu-şi intensitatea asupra ei şi lăsîndu-se învăluită de ea. Acesta e transferul, ce oferă explicaţia atîtor fenomene izbitoare ale vieţii mentale a nevrozaţilor" (3 *b*). În *Studii asupra isteriei* (*Studien über Hysterie*, 1895), Freud explica în acelaşi mod cazurile în care pacienta transferă asupra persoanei medicului reprezentările inconştiente: „Conţinutul dorinţei apăruse mai întîi în conştiinţa bolnavei, fără rememorarea împrejurărilor însoţitoare ce l-ar fi putut situa în trecut. Dorinţa prezentă era deci, în funcţie de compulsia la asociere, predominantă în conştiinţă, legată de o persoană ce ocupa în mod

legitim gîndurile bolnavei; şi, rezultînd din această mezalianţă pe care o numesc conexiune falsă, se trezea acelaşi afect ce determinase la vremea lui pacienta să respingă această dorinţă interzisă" (4 *a*).

La origine, transferul nu este pentru Freud, cel puţin pe plan teoretic, decît un caz particular de deplasare a afectului de la o reprezentare la o alta. Dacă reprezentarea analistului este cea aleasă de preferinţă, aceasta se datorează atît faptului că ea constituie un fel de „rămăşiţă diurnă", mereu la dispoziţia subiectului, cît şi faptului că acest tip de transfer favorizează rezistenţa, mărturisirea dorinţei refulate devenind deosebit de dificilă dacă trebuie făcută tocmai persoanei ce constituie obiectul ei (4 *b*, 5 *a*). Se observă de asemenea că, în acel moment, transferul e considerat ca un fenomen foarte localizat. Fiecare transfer trebuie tratat ca orice alt simptom (4 *c*), pentru a menţine sau a restabili o relaţie terapeutică bazată pe cooperare şi încredere, în care Freud introduce, printre alţi factori, influenţa personală a medicului (4 *d*), fără a o raporta în nici un fel la transfer.

Se pare deci că iniţial transferul a fost conceput de Freud ca nefăcînd parte din esenţa relaţiei terapeutice. Această idee se regăseşte chiar şi în *Cazul Dora*, în care rolul transferului apare totuşi ca major, astfel încît Freud, în comentariul critic pe care-l adaugă prezentării observaţiei, impută unei deficienţe de interpretare a transferului întreruperea prematură a curei. Numeroase expresii arată că Freud nu asimilează ansamblul curei, în structura şi dinamica sa, unei relaţii de transfer: „Ce sînt *transferurile*? Sînt reimpresiuni, copii ale mişcărilor şi fantasmelor ce trebuie trezite şi conştientizate pe măsura înaintării în analiză; ceea ce le e caracteristic este înlocuirea unei persoane cunoscute anterior cu persoana medicului" (6). Despre aceste transferuri (se va remarca pluralul), Freud arată că ele nu diferă prin natura lor în funcţie de faptul că se adresează analistului sau unei alte persoane şi, pe de altă parte, că ele nu constituie aliaţi ai curei decît cu condiţia de a fi explicate şi „distruse" una cîte una.

Integrarea progresivă a descoperirii complexului Œedip nu putea să nu influenţeze modul în care Freud înţelege transferul. Ferenczi a arătat încă din 1909 (7) că în analiză, dar şi în tehnicile de sugestie şi hipnoză, pacientul atribuia inconştient medicului rolul figurilor parentale iubite sau temute. În prima expunere de ansamblu pe care o consacră transferului (1912), Freud subliniază că acesta e legat de „prototipuri", de imagouri* (în special, de imagoul tatălui, dar şi de imagoul mamei, al fratelui etc.): „...medicul va fi inserat într-una dintre «seriile» psihice pe care pacientul le-a format deja" (5 *b*). Freud descoperă că în transfer este retrăită relaţia subiectului cu figurile parentale, mai ales cu ambivalenţa pulsională ce o caracterizează: „Era necesar ca [omul cu şobolani] să se convingă, pe calea dureroasă a transferului, că relaţia sa cu tatăl implica cu adevărat această completare inconştientă" (8). În acest sens, Freud distinge două transferuri: unul pozitiv şi unul negativ, un transfer de sentimente tandre şi un transfer de sentimente ostile (γ). Se va remarca înrudirea acestor termeni cu cei ai componentelor, pozitivă şi negativă, ale complexului Œdip.

Extensia noţiunii de transfer, ce face din acesta un proces ce structurează ansamblul curei conform prototipului conflictelor din copilărie, conduce la crearea de către Freud a unei noţiuni noi, cea de nevroză de transfer*: „...reuşim cu regularitate să dăm tuturor simptomelor bolii o nouă semnificaţie transferenţială, să înlocuim nevroza sa obişnuită printr-o nevroză de transfer de care [bolnavul] poate fi vindecat prin travaliul terapeutic" (9).

*

Din punct de vedere al *funcţiei sale în cură*, transferul este considerat de Freud, în modul cel mai explicit, mai întîi ca unul dintre „obstacolele" majore ce se opun reme-

morării materialului refulat (4 *e*). Dar, tot dintru început, apariţia sa este prezentată ca frecventă, chiar generală: „...putem fi siguri că-l vom regăsi în orice analiză relativ serioasă" (4 *f*). De asemenea, în acest moment al gîndirii sale, Freud constată că mecanismul transferului asupra persoanei medicului se declanşează în chiar momentul în care conţinuturi refulate deosebit de importante ar risca să fie dezvăluite. În acest sens, transferul apare ca o formă de rezistenţă*, semnalînd, în acelaşi timp, proximitatea conflictului inconştient. Freud descoperă astfel încă de la început ceea ce constituie contradicţia însăşi a transferului, fapt care motivează formulările foarte divergente pe care le-a dat în privinţa funcţiei acestuia: el este, într-un sens, prin raportare la rememorarea verbalizată, „rezistenţă de transfer" (*Übertragungswiderstand*); într-un alt sens, în măsura în care constituie atît pentru subiect, cît şi pentru analist un mod privilegiat de a surprinde „la cald" şi *in statu nascendi* elementele conflictului infantil, el este terenul pe care se desfăşoară, într-o actualitate de netăgăduit, problematica specifică a pacientului, unde acesta se confruntă cu existenţa, permanenţa, forţa dorinţelor şi fantasmelor sale inconştiente: „Este terenul pe care trebuie obţinută victoria [...]. E incontestabil că sarcina de a stăpîni fenomenele de transfer comportă cele mai mari dificultăţi pentru psihanalist; nu trebuie însă uitat că tocmai ele ne fac nepreţuitul serviciu de a actualiza şi de a manifesta impulsurile de iubire îngropate şi uitate; căci, la urma urmelor, nimeni nu poate fi ucis *in absentia* sau *in effigie*" (5 *c*).

În mod incontestabil, această dimensiune secundă capătă din ce în ce mai multă importanţă în ochii lui Freud: „*Transferul*, atît în forma sa pozitivă, cît şi în cea negativă, se pune în serviciul *rezistenţei;* în mîinile medicului însă, el devine cel mai puternic dintre instrumentele terapeutice şi joacă, în dinamica procesului de vindecare, un rol ce cu greu poate fi supraestimat" (10).

Este însă de reţinut, pe de altă parte, că şi atunci cînd merge foarte departe pe linia recunoaşterii caracterului privilegiat al repetiţiei în transfer — „bolnavul nu-şi poate aminti tot ceea ce este refulat în el, şi poate tocmai esenţialul [...]. El este mai degrabă obligat să repete refulatul ca experienţă trăită în prezent" (11 *a*) — Freud subliniază în aceeaşi măsură necesitatea pentru analist „...de a limita cît mai mult posibil domeniul acestei nevroze de transfer, de a îndruma cît mai mult conţinut cu putinţă pe calea rememorării şi de a lăsa cît mai puţin din el repetiţiei" (11 *b*).

Astfel, Freud a considerat întotdeauna rememorarea completă ca ideal al curei şi, cînd aceasta se dovedeşte imposibilă, încredinţează „construcţiei"* rolul de a acoperi lacunele trecutului infantil. În schimb, el nu valorizează niciodată relaţia transferenţială în sine, nici din perspectiva unei abreacţii* a experienţelor din copilărie şi nici din cea a corectării unui mod dereal de relaţie cu obiectul.

*

Referindu-se la manifestările de transfer în *Studii asupra isteriei*, Freud scrie: „...acest nou simptom ce s-a produs după vechiul model [trebuie tratat] în acelaşi mod ca vechile simptome" (4 *f*). De asemenea, mai tîrziu, cînd descrie nevroza de transfer ca pe o „boală artificială" care s-a substituit nevrozei clinice, nu presupune Freud o echivalenţă în acelaşi timp economică şi structurală între reacţiile transferenţiale şi simptomele propriu-zise?

Într-adevăr, Freud explică uneori apariţia transferului ca pe „...un compromis între cerinţele [impuse de rezistenţă] şi cele ale travaliului de investigare" (5 *e*). El remarcă însă de la bun început că manifestările transferenţiale sînt cu atît mai imperioase cu cît

„complexul patogen" este mai apropiat şi, cînd le leagă de o compulsie la repetiţie*, el arată că această compulsie nu se poate exprima în transfer „...înainte ca travaliul curei să fi venit în întîmpinarea sa prin slăbirea refulării" (11 *c*). De la *Cazul Dora*, în care compară transferurile cu adevărate „reimpresiuni", care deseori nu cuprind nici o deformare în raport cu fantasmele inconştiente, la *Dincolo de principiul plăcerii* (*Jenseits des Lustprinzips*, 1920), în care spune despre reproducerea în transfer că „...ea apare cu o fidelitate nedorită [şi că] are întotdeauna drept conţinut un fragment al vieţii sexuale infantile, deci din complexul Œdip şi ramificaţiile sale..." (11 *d*), Freud nu va face altceva decît să contureze ideea conform căreia în transfer se actualizează esenţialul conflictului infantil.

Se ştie că, în *Dincolo de principiul plăcerii*, repetiţia în transfer este una dintre datele invocate de Freud pentru a justifica punerea pe primul plan a compulsiei la repetiţie; în cură sînt repetate situaţii, emoţii în care se exprimă, în ultimă instanţă, indestructibilitatea fantasmei inconştiente.

Ne putem întreba în acest caz asupra sensului ce trebuie dat la ceea ce Freud numeşte *rezistenţă de transfer*. În *Inhibiţie, simptom şi angoasă* (*Hemmung, Symptom und Angst*, 1926), el o leagă de rezistenţele eului, în măsura în care, opunîndu-se rememorării, ea reactualizează acţiunea refulării. Este însă de notat că, în acelaşi text, compulsia la repetiţie este desemnată, în ceea ce are ea fundamental, ca *rezistenţă a sinelui* (*vezi:* Compulsie la repetiţie).

În sfîrşit, cînd Freud vorbeşte despre repetarea în transfer a experienţelor trecutului, a atitudinilor faţă de părinţi etc., această repetare nu trebuie înţeleasă într-un sens realist, ce ar limita actualizarea la relaţiile trăite *în mod efectiv;* pe de o parte, realitatea psihică* este cea esenţialmente transferată, adică, la nivelul cel mai profund, dorinţa inconştientă şi fantasmele conexe; pe de altă parte, manifestările transferenţiale nu sînt repetări în sens propriu, ci echivalente simbolice a ceea ce este transferat.

*

Una dintre criticile adresate în mod clasic autoanalizei*, privind eficacitatea sa terapeutică, este că ea elimină prin definiţie existenţa şi intervenţia unei relaţii interpersonale.

Freud indicase deja caracterul limitat al autoanalizei; el a subliniat, de altminteri, faptul că în mod frecvent interpretarea nu este acceptată decît în măsura în care transferul, acţionînd ca sugestie, conferă analistului o autoritate privilegiată. Se poate însă spune că succesorii săi vor fi cei care vor contura pe deplin rolul analistului ca *celălalt* în cadrul curei, şi aceasta în mai multe direcţii:

1° În continuarea celei de a doua teorii freudiene a aparatului psihic, cura psihanalitică poate fi înţeleasă ca oferind locul în care conflictele intrasubiective, ele însele relieve ale relaţiilor intersubiective din copilărie, reale sau fantasmatice, se vor manifesta din nou, într-o relaţie deschisă comunicării. După cum Freud însuşi a remarcat, analistul se poate găsi, de exemplu, în postura supraeului; într-un mod mai general, întregul joc al identificărilor* va găsi în cură ocazia de a se desfăşura şi de a se „libera".

2° În continuarea ideii care a condus la punerea în valoare a noţiunii de relaţie de obiect*, există preocuparea de a vedea cum lucrează în *relaţia* de transfer (δ) modalităţile privilegiate de relaţie a subiectului cu diferitele sale tipuri de obiect (parţiale sau totale). După cum a remarcat M. Balint, ajungem în acest caz la „...interpretarea fiecărui detaliu al transferului pacientului în termeni de relaţie de obiect" (12). Această perspectivă poate conduce pînă la dorinţa de a regăsi în evoluţia curei succesiunea genetică a stadiilor.

3° Într-o altă perspectivă, accentul poate fi pus pe valoarea deosebită pe care o dobîndeşte cuvîntul în cură, deci în relaţia transferenţială. Această dimensiune este prezentă de la înseşi originile psihanalizei, în catharsis accentul fiind pus în cel puţin aceeaşi măsură pe verbalizarea amintirilor refulate (*talking cure*) cît pe abreacţia afectelor. Totuşi, cînd Freud descrie manifestările cele mai de netăgăduit ale transferului, avem surpriza să-l vedem înscriindu-le în categoria „traducerii în act" (*Agieren*) şi opunînd rememorării repetiţia ca experienţă trăită. Ne putem întreba dacă o asemenea opoziţie este cu adevărat utilă pentru a recunoaşte transferul în dubla sa dimensiune de actualizare a trecutului şi de deplasare asupra persoanei analistului.

Într-adevăr, nu vedem de ce analistul ar fi mai puţin implicat atunci cînd subiectul *îi* povesteşte un anumit eveniment din trecutul său, *îi* împărtăşeşte un anumit vis (ε), decît atunci cînd îl incriminează pe analist într-o conduită. La fel ca şi comportamentul (*l'„agir"*), cele spuse (*le dire*) de pacient sînt un mod de relaţie ce poate avea, de exemplu, drept scop de a plăcea analistului, de a-l ţine la distanţă etc.; ca şi afirmaţiile, comportamentul este un mod de a transmite o comunicare (de exemplu, act ratat).

4° În sfîrşit, ca reacţie împotriva unei teze extreme care ar considera transferul ca un fenomen cu totul spontan, o proiecţie pe ecranul pe care-l constituie analistul, unii autori au căutat să completeze teoria ce prezintă transferul ca depinzînd în mod esenţial de un element propriu subiectului, *dispoziţia la transfer*, punînd în lumină ceea ce, în situaţia analitică, favorizează apariţia acestuia.

S-a insistat fie, precum Ida Macalpine (13), asupra factorilor reali ai circumstanţelor analitice (constanţă a condiţiilor, frustrare, poziţie infantilă a pacientului), fie asupra relaţiei de *cerere* pe care analiza o instaurează dintru început şi prin intermediul căreia „...întregul trecut se întredeschide, pînă în adîncurile primei copilării. Subiectul nu a făcut niciodată altceva decît să ceară, nu a putut trăi decît prin aceasta, şi noi ne aflăm în continuarea acestui drum [...]. Regresia nu arată nimic altceva decît întoarcerea în prezent a unor semnificanţi folosiţi în cereri care sînt deja prescrise" (14).

Existenţa unei corelaţii între situaţia analitică ca atare şi transfer nu i-a scăpat lui Freud. El a arătat chiar că, dacă pot fi întîlnite diferite tipuri de transfer, matern, fratern etc., „...relaţiile reale cu medicul fac ca imagoul tatălui [...] să fie cel determinant..." (5 *e*).

▲ (α) Să notăm că psihologii de limbă engleză dispun de doi termeni: *transfer* şi *transference* şi par să-l folosească pe cel de al doilea pentru a desemna transferul în sens psihanalitic (cf. *English şi English*, articolele „Transfer" şi „Transference").

(β) Despre consecinţele acestui episod, cf. Jones E., *Viaţa şi opera lui Sigmund Freud* (*Sigmund Freud: Life and Work*, 1953-1955-1957) (vol. I).

(γ) Termenii pozitiv şi negativ definesc aici natura afectelor transferate, şi nu răsunetul, favorabil sau defavorabil, al transferului asupra curei. După Daniel Lagache: „...termenii de efecte pozitive şi negative ale transferului sînt mai cuprinzători şi mai exacţi. Se ştie că transferul de sentimente pozitive poate avea efecte negative; dimpotrivă, exprimarea unor sentimente negative poate constitui un progres decisiv..." (15).

(δ) Se va remarca prezenţa acestui termen la Freud (16).

(ε) Cf. ceea ce poartă numele de „vise de complezenţă", înţelegînd prin aceasta vise a căror analiză arată că în ele este satisfăcută dorinţa de a-l satisface pe analist, de a-i confirma interpretările etc.

(1) Cf. RIBOT (Th.-A). *La psychologie des sentiments*, Alcan, Paris, 1896, partea I, XII, §1.
(2) Cf. FREUD (S.). *Abriß der Psychoanalyse*, 1938. G.W., XVII, 100; S.E., XXIII, 174–5; F., 42.

(3) FREUD (S.). *Die Traumdeutung*, 1900. — *a)* Cf. G.W., II–III, 568; S.E., V, 562; F., 461. — *b)* G.W., II–III, 568; S.E., V, 562; F., 461.
(4) FREUD (S.). *Zur Psychotherapie der Hysterie*, 1895. — *a)* G.W., I, 309; S.E., II, 303; F., 245–6. — *b)* Cf. G.W., I, 308–9; S.E., II, 303; F., 245. — *c)* Cf. G.W., I, 308–9; S.E., II, 303; F., 245. — *d)* Cf. G.W., I, 285–6; S.E., II, 282–3; F., 228–9. — *e)* cf. G.W., I, 308–9; S.E., II, 303; F., 245. — *f)* G.W., I, 307; S.E., II, 301; F., 244. — *g)* G.W., I, 309; S.E., II, 303; F., 246.
(5) FREUD (S.). *Zur Dynamik der Übertragung*, 1912. — *a)* Cf. G.W., VIII, 370; S.E., XII, 104; F., 56. — *b)* G.W., VIII, 365; S.E., XII, 100; F., 51. — *c)* G.W., VIII, 374; S.E., XII, 108; F., 60. — *d)* G.W., VIII, 369; S.E., XII, 103; F., 55. — *e)* G.W., VIII, 365–6; S.E., XII, 100; F., 51–2.
(6) FREUD (S.). *Bruchstück einer Hysterie-Analyse*, 1905. G.W., V, 279; S.E., VII, 116; F., 86–7.
(7) Cf. FERENCZI (S.). „Introjection and Transference", 1909, in *First Contr.*, 35–93.
(8) FREUD (S.). *Bemerkungen über einen Fall von Zwangsneurose*, 1909. G.W., VII, 429; S.E., X, 209; F., 235.
(9) FREUD (S.). *Erinnern, Wiederholen und Durcharbeiten*, 1914. G.W., X, 134–5; S.E., XII, 154; F., 113.
(10) FREUD (S.). *„Psychoanalyse" und „Libidotheorie"*, 1923. G.W., XIII, 223; S.E., XVIII, 247.
(11) FREUD (S.). *Jenseits des Lustprinzips*, 1920. — *a)* G.W., XIII, 16; S.E., XVIII, 18; F., 18. — *b)* G.W., XIII, 17; S.E., XVIII, 19; F., 19. — *c)* G.W., XIII, 18; S.E., XVIII, 20; F., 20. — *d)* G.W., XIII, 16–7; S.E., XVIII, 18; F., 19.
(12) BALINT (M.). *Primary Love and Psycho-Analytic Technique*, Hogarth Press, Londra, 1952, 225.
(13) Cf. MACALPINE (I.). „The Development of the Transference", *Psa. Quarterly*, XIX, 4, 1950.
(14) LACAN (J.). „La direction de la cure et les principes de son pouvoir", 1958, in *La Psychanalyse*, PUF, Paris, 1961, 6, 180.
(15) LAGACHE (D.). „Le problème du transfert", 1952, in *RFP*, XVI, 102.
(16) Cf. de exemplu: FREUD (S.). *Konstruktionen in der Analyse*, 1937. G.W., XVI, 44; S.E., XXIII, 258.

A.D.

TRANSFORMARE (A UNEI PULSIUNI) ÎN CONTRARIU

G.: Verkehrung (eines Triebes) ins Gegenteil. — *F.:* renversement (d'une pulsion) dans le contraire. — *E.:* reversal into the opposite. — *S.:* transformación en lo contrario. — *I.:* conversione nell'opposto. — *P.:* interversão do impulso *sau* da pulsão.

● ***Proces prin care scopul unei pulsiuni se transformă în contrariul său, în cadrul trecerii de la activitate la pasivitate.***

■ Vorbind în *Pulsiuni şi destine ale pulsiunilor* (*Triebe und Triebschicksale*, 1915) despre „destinele pulsiunilor", Freud menţionează, alături de refulare şi sublimare, transformarea în contrariu şi întoarcerea* asupra propriei persoane. El precizează de îndată că aceste două procese — primul privind scopul, cel de al doilea obiectul — sînt de fapt atît de legate unul de altul încît este imposibil să fie tratate separat. Faptul este ilustrat de cele două exemple majore: sado-masochismul şi voaiorismul–exhibiţionismul.

Transformarea sadismului în masochism implică în acelaşi timp trecerea de la activitate la pasivitate şi inversarea rolurilor între cel care provoacă şi cel care suportă suferinţele. Acest proces se poate opri într-un stadiu intermediar în care s-a realizat întoarcerea asupra propriei persoane (schimbare de obiect), dar în care scopul nu a devenit totuşi pasiv, ci doar reflexiv (subiectul îşi produce sieşi suferinţă). În forma sa împlinită, în care trecerea la pasivitate a fost realizată, masochismul presupune „...căutarea ca un nou obiect a unei persoane străine care, datorită transformării scopului, trebuie să preia rolul de subiect" (1 *a*). O astfel de transformare nu poate fi concepută fără participarea dimensiunii fantasmatice, în care un altul devine în mod imaginar subiectul la care este raportată activitatea pulsională.

Cele două procese pot desigur funcţiona şi în sens invers: transformarea pasivităţii în activitate, întoarcerea, pornind de la propria persoană, asupra altuia: „...fie că pulsiunea se întoarce de la obiect spre eu, fie că ea se întoarce de la eu înspre obiect [...], principiul rămîne acelaşi" (2).

Ne putem întreba dacă întoarcerea libidoului de la un obiect exterior asupra eului (libido al eului* sau narcisic) nu ar putea fi desemnată şi ca „întoarcerea asupra propriei persoane". Trebuie să observăm că în acest caz Freud a preferat să folosească expresii cum ar fi „retragerea libidoului asupra sau în eu".

Alături de transformarea activităţii în pasivitate, care are ca obiect modalitatea, „forma" activităţii, Freud concepe şi o transformare „a conţinutului" sau transformare „materială": cea a iubirii în ură. Însă a vorbi în acest caz de transformare nu i se pare justificat decît din punct de vedere pur descriptiv; într-adevăr, iubirea şi ura nu pot fi înţelese ca destine ale aceleiaşi pulsiuni. Atît în prima (1 *b*), cît şi în a doua (3) teorie a pulsiunilor, Freud le recunoaşte origini diferite.

Anna Freud a inclus în categoria mecanismelor de apărare transformarea în contrariu şi întoarcerea asupra propriei persoane, întrebîndu-se dacă nu trebuie să vedem în ele procesele defensive cele mai primitive (4). (*Vezi:* Identificarea cu agresorul). Anumite pasaje din opera lui Freud au acest sens (1 *c*).

(1) FREUD (S.). *a)* G.W., X, 220; S.E., XIV, 127; F., 44. — *b)* Cf. G.W., X, 225 sq.; S.E., XIV, 133 sq. — *c)* Cf. G.W., X, 219; S.E., XIV, 126–7; F., 42–3.
(2) FREUD (S.). *Jenseits des Lustprinzips*, 1920. G.W., XIII, 59; S.E., XIII, 54; F., 63.
(3) Cf. FREUD (S.). *Das Ich und das Es*, 1923. G.W., XIII, 271 sq.; S.E., XIX, 42 sq.; F., 198 sq.
(4) FREUD (A.). *Das Ich und die Abwehrmechanismen*, 1936. G., 41; F., PUF, Paris, 1949, 45.

V.D.Z.

TRAUMĂ sau TRAUMATISM (PSIHIC)

G.: Trauma. — *F.:* trauma *sau* traumatisme (psychique). — *E.:* trauma. — *S.:* trauma, traumatismo. — *I.:* trauma. — *P.:* trauma, traumatismo.

● ***Eveniment din viaţa subiectului care se defineşte prin intensitatea sa, incapacitatea în care se găseşte subiectul de a-i răspunde în mod adecvat, tulburarea şi efectele patogene durabile pe care le provoacă în organizarea psihică.***

În termeni economici, traumatismul se caracterizează printr-un aflux de excitaţii care este excesiv în raport cu toleranţa subiectului şi capacitatea acestuia de a le controla şi elabora psihic.

■ Traumă şi traumatism sînt termeni utilizaţi din vechime în medicină şi chirurgie. *Traumă*, care vine din grecescul τραῦμα = rană, şi derivă din τιτρώσκω = a străpunge, desemnează o rană prin pătrundere; *traumatism* ar fi mai degrabă rezervat consecinţelor asupra organismului *în întregul său* ale unei leziuni ce rezultă dintr-o violenţă externă. Noţiunea de pătrundere a învelişului cutanat nu este însă prezentă întotdeauna; se vorbeşte, de exemplu, de „traumatisme cranio-cerebrale închise". Se poate, de asemenea, observa că cei doi termeni — traumă şi traumatism — tind să fie utilizaţi în medicină ca sinonimi.

Psihanaliza a reluat aceşti termeni (la Freud, nu întîlnim decît *Trauma*), transpunînd în plan psihic cele trei semnificaţii implicate de aceştia: cea a unui şoc violent, cea a unei pătrunderi, cea a consecinţelor asupra întregului organism.

*

Noţiunea de traumatism trimite mai întîi, după cum a indicat-o însuşi Freud, la o concepţie economică*: „Numim astfel o experienţă trăită ce aduce, într-un interval scurt de timp, o creştere atît de puternică a excitaţiei în viaţa psihică, încît lichidarea sau elaborarea acesteia prin mijloacele obişnuite nu reuşesc, ceea ce nu poate să nu determine tulburări durabile în funcţionarea energetică" (1 *a*). Afluxul de excitaţii este excesiv în raport cu toleranţa aparatului psihic, fie că este vorba de un singur eveniment foarte violent (emoţie puternică) sau de o acumulare de excitaţii, care, luată fiecare separat, ar fi tolerabilă; principiul constanţei* se găseşte în imposibilitatea de a acţiona, aparatul fiind incapabil să descarce excitaţia.

În *Dincolo de principiul plăcerii* (*Jenseits des Lustprinzips*, 1920), Freud a reprezentat figurativ această situaţie la nivelul unei relaţii elementare între un organism şi mediul său: „vezicula vie" este protejată de excitaţiile externe de un strat protector sau filtru de excitaţii* care nu lasă să treacă decît cantităţi tolerabile de excitaţie. Dacă acest strat ajunge să sufere o ruptură întinsă, are loc traumatismul: sarcina aparatului constă atunci în mobilizarea tuturor forţelor disponibile pentru a instala contrainvestiri*, a ţine în loc cantităţile de excitaţie afluente şi a permite astfel restabilirea condiţiilor de funcţionare a principiului plăcerii.

*

Începuturile psihanalizei (între 1890 şi 1897) se caracterizează în mod clasic astfel: pe plan teoretic, etiologia nevrozei este raportată la experienţe traumatice trecute, momentul acestor experienţe fiind împins mereu înapoi, într-un demers din ce în ce mai regresiv, de la vîrsta adultă spre copilărie, pe măsură ce investigaţiile analitice sînt aprofundate; pe plan tehnic, se caută eficacitatea curei printr-o abreacţie* şi o elaborare psihică* a experienţelor traumatice. La fel de clasic este şi faptul de a arăta că o asemenea concepţie a trecut progresiv pe planul al doilea.

În perioada de constituire a psihanalizei, traumatismul caracterizează în primul rînd un eveniment personal din istoria subiectului, databil în timp şi important din punct de vedere subiectiv prin afectele neplăcute pe care le-a putut declanşa. Nu se poate vorbi de evenimente traumatice într-un mod absolut, fără a lua în considerare „disponibilitatea" (*Empfänglichkeit*) proprie subiectului. Pentru existenţa unui traumatism în sens strict, adică o nonabreacţie a experienţei care rămîne în psihism ca un „corp străin", trebuie întrunite anumite condiţii obiective. Bineînţeles, evenimentul poate exclude, prin „însăşi natura" sa, o abreacţie completă („pierderea unei fiinţe iubite ce pare de neînlocuit", de exemplu); dar, în afara acestui caz-limită, anumite circumstanţe specifice sînt cele ce asigură evenimentului valoarea sa traumatică: condiţii psihologice deosebite în care se află subiectul în momentul evenimentului („starea hipnoidă"* a lui Breuer), situaţie de fapt — circumstanţe sociale, cerinţe impuse de sarcina în curs de îndeplinire — ce interzice sau face dificilă o reacţie adecvată („reţenţie"), în sfîrşit şi mai ales, după Freud, conflict psihic ce împiedică subiectul să integreze personalităţii sale conştiente experienţa prin care trece (apărare). Breuer şi Freud mai remarcă faptul că o serie de evenimente, dintre care fiecare, luat izolat, nu ar acţiona ca un traumatism, pot să-şi adune efectele („însumare") (2 *a*).

Observăm, dincolo de diversitatea condiţiilor relevate în *Studii asupra isteriei* (*Studien über Hysterie*, 1895), că numitorul comun este factorul economic, consecinţele trauma-

tismului constînd în incapacitatea aparatului psihic de a anihila excitaţiile conform principiului de constanţă. Credem, de asemenea, că se poate stabili o întreagă scală, mergînd de la evenimentul care-şi află eficacitatea patogenă în violenţa şi caracterul neaşteptat al producerii sale (accident, de exemplu) pînă la cel ce nu şi-o găseşte decît prin inserarea într-o organizare psihică avînd deja punctele sale specifice de ruptură.

*

Punerea în valoare de către Freud a conflictului defensiv în geneza istoriei şi, în general, în cea a „psihonevrozelor de apărare" nu infirmă funcţia traumatismului, dar face teoria acestuia mai complexă. Să notăm mai întîi că teza conform căreia traumatismul este esenţialmente sexual se afirmă în perioada anilor 1895–1897 şi că, în aceeaşi perioadă, traumatismul originar este descoperit în viaţa prepubertară.

Nu putem să prezentăm aici în mod sistematic concepţia pe care Freud şi-a făcut-o în acea perioadă despre articularea dintre noţiunile de traumatism şi apărare, vederile sale cu privire la etiologia psihonevrozelor fiind într-o neîncetată evoluţie. Totuşi, mai multe texte din această epocă (3, 4) expun sau presupun o teză bine precizată, ce tinde să explice modul în care evenimentul traumatic declanşează din partea eului, în locul apărărilor normale folosite în mod obişnuit împotriva unui eveniment neplăcut (abaterea atenţiei, de pildă), o „apărare patologică" — al cărei model este în acel moment pentru Freud refularea — care operează conform procesului primar.

Traumatismul îşi vede acţiunea descompusă în mai multe elemente şi presupune întotdeauna existenţa a cel puţin două evenimente: într-o primă scenă, numită de seducere, copilul suferă o tentativă sexuală din partea adultului, fără ca aceasta să provoace la el excitaţie sexuală; o a doua scenă, deseori în aparenţă inofensivă şi apărînd după pubertate, o evocă printr-o legătură asociativă oarecare pe prima. Amintirea primei scene este cea care declanşează un aflux de excitaţii sexuale ce copleşeşte apărările eului. Dacă Freud numeşte traumatică prima scenă, se observă că, din punct de vedere strict economic, această valoare nu-i este conferită decît prin efect retroactiv*; de asemenea, prima scenă devine prin efect retroactiv patogenă numai ca amintire, în măsura în care ea provoacă un aflux de excitaţie internă. O asemenea teorie conferă un înţeles deplin celebrei formule din *Studii asupra isteriei*: „...istericii suferă mai ales de reminiscenţe" (*der Hysterische leide[t] größtenteils an Reminiszenzen*) (2 *b*).

În acelaşi timp, se observă că aprecierea rolului jucat de evenimentul exterior devine mai nuanţată. Ideea traumatismului psihic ce reproduce traumatismul fizic se estompează, cea de a doua scenă acţionînd nu prin energia sa proprie, ci doar prin declanşarea unei excitaţii de origine endogenă. În acest sens, concepţia lui Freud pe care o rezumăm aici deschide deja calea ideii conform căreia evenimentele exterioare îşi bazează eficacitatea pe fantasmele* pe care le activează şi pe afluxul de excitaţie pulsională pe care îl declanşează. Pe de altă parte, se observă însă că Freud nu se mai mulţumeşte, în acel moment, să descrie traumatismul ca pe o declanşare a unei excitaţii interne de către un eveniment exterior care nu face decît să o pună în mişcare; el simte nevoia să lege acest eveniment exterior de un altul, anterior, pe care îl consideră baza întregului proces (*vezi:* Seducţie).

*

În anii ce urmează, importanţa etiologică a traumatismului se reduce în beneficiul vieţii fantasmice şi al fixaţiilor la diversele stadii libidinale. „Punctul de vedere traumatic", dacă nu este abandonat după cum subliniază însuşi Freud (1 *b*), se integrează unei

concepţii ce introduce şi alţi factori, precum structura şi istoria infantilă. Traumatismul care declanşează nevroza la adult constituie, împreună cu predispoziţia, o serie complementară*, predispoziţia cuprinzînd ca însăşi doi factori complementari, endogen şi exogen:

«Etiologie a nevrozei = Predispoziţie prin fixare a libidoului + Eveniment accidental (traumatic)

Constituţie sexuală (eveniment preistoric) Eveniment infantil»

Să remarcăm că în acest tabel, prezentat de Freud în *Prelegeri introductive în psihanaliză* (*Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1915–1917) (1*c*), termenul *traumatism* desemnează un eveniment ce survine într-un al doilea timp şi nu se referă la experienţele infantile ce se găsesc la originea fixaţiilor. Traumatismului i se reduce importanţa şi i se diminuează în acelaşi timp originalitatea: el tinde, într-adevăr, să fie asimilat, în declanşarea nevrozei, cu ceea ce Freud a numit, în alte situaţii, *Versagung* (frustrare*).

Dar, în timp ce *teoria traumatică a nevrozelor* este astfel relativizată, existenţa nevrozelor de accident şi, în special, a nevrozelor de război readuce problema traumatismului pe primul plan al preocupărilor lui Freud, sub forma clinică a *nevrozelor traumatice**.

Dincolo de principiul plăcerii dovedeşte, din punct de vedere teoretic, acest interes. Definiţia economică a traumatismului ca străpungere este reluată şi îl conduce chiar pe Freud să emită ipoteza că un aflux excesiv de excitaţie anihilează de la bun început principiul plăcerii*, forţînd aparatul psihic să îndeplinească o sarcină mai urgentă „dincolo de principiul plăcerii", sarcină ce constă în legarea excitaţiilor într-un mod care să permită, ulterior, descărcarea lor. Repetarea viselor în care subiectul retrăieşte cu intensitate accidentul şi se repune în situaţia traumatică parcă pentru a o stăpîni este raportată la o compulsie la repetiţie*. Într-un mod mai general, ansamblul fenomenelor clinice în care Freud vede acţiunea acestei compulsii evidenţiază că, pentru a putea funcţiona, principiul plăcerii impune îndeplinirea anumitor condiţii, condiţii pe care traumatismul le anulează, în măsura în care el nu constituie o simplă perturbare a economiei libidinale, ci o ameninţare radicală la adresa integrităţii subiectului (*vezi:* Legare).

*

Noţiunea de traumatism capătă finalmente, în teoria angoasei aşa cum e ea reînnoită în *Inhibiţie, simptom şi angoasă* (*Hemmung, Symptom und Angst*, 1926) şi în general în cadrul celei de a doua topici, o valoare sporită, în afara oricărei referinţe la nevroza traumatică propriu-zisă. Eul, declanşînd angoasa-semnal*, caută să evite să fie copleşit de apariţia bruscă a angoasei reflexe ce defineşte situaţia traumatică în care eul este neputincios (*vezi:* Neajutorare [stare de]). Această concepţie stabileşte un fel de simetrie între pericolul extern şi pericolul intern: eul este atacat dinăuntru, adică de excitaţiile pulsionale, *la fel* cum este atacat şi din afară. Modelul simplificat al veziculei aşa cum îl prezenta Freud în *Dincolo de principiul plăcerii* (cf. *supra*), nu mai este valabil.

În sfîrşit, să remarcăm că Freud găseşte nucleul pericolului într-o creştere, peste limita tolerabilului, a tensiunii ce rezultă dintr-un aflux de excitaţii interne care cer să fie anulate. Aceasta explică de fapt, după Freud, ideea de „traumatism al naşterii".

(1) FREUD (S.). *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1915–1917. — *a)* G.W., XI, 284; S.E., XVI, 275; F., 298. — *b)* Cf. G.W., XI, 285; S.E., XVI, 276; F., 299. — *c)* Cf. G.W., XI, 376; S.E., XVI, 362; F., 389.
(2) Cf. BREUER (J.) şi FREUD (S.). *Über den psychischen Mechanismus hysterischer Phänomene. Vorläufige Mitteilung*, 1893. — *a)* G.W., I, 86–90; S.E., II, 8–11; F., 5–8. — *b)* G.W., I, 86; S.E., II, 7; F., 5.
(3) Cf. mai ales: FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1887–1902. G., 156–66 şi 432–6; E., 146–55 şi 410–4; F., 129–37 şi 363–7.

A.D.

TRAVALIU AL DOLIULUI

G.: Trauerarbeit. — *F.:* travail du deuil. — *E.:* work of mourning. — *S.:* trabajo del duelo. — *I.:* lavoro del lutto (*sau* del cordoglio). — *P.:* trabalho *sau* labor do luto.

● ***Proces intrapsihic, consecutiv pierderii unui obiect de ataşament, prin care subiectul reuşeşte, în mod progresiv, să se desprindă de acesta.***

■ Expresia, devenită clasică, de travaliu al doliului, a fost introdusă de Freud în *Doliu şi melancolie* (*Trauer und Melancholie*, 1915). Chiar şi numai acest concept ilustrează înnoirea pe care o aduce perspectiva psihanalitică pentru înţelegerea unui fenomen psihic văzut tradiţional ca o atenuare progresivă, ca de la sine înţeleasă, a durerii pe care o provoacă moartea unei fiinţe dragi. Acest rezultat terminal constituie, pentru Freud, efectul unui întreg proces interior ce implică o activitate a subiectului, activitate ce poate de altminteri să dea greş, precum arată clinica fenomenelor de doliu patologic.

Noţiunea de travaliu al doliului este legată de o noţiune mai generală, cea de elaborare psihică*, concepută ca necesitate pentru aparatul psihic de a lega între ele impresiile traumatizante. Încă din *Studii asupra isteriei* (*Studien über Hysterie*, 1895), Freud remarcase forma deosebită pe care o ia această elaborare în cazul doliului: „La scurt timp după moartea bolnavului, începe la ea [o isterică observată de Freud] travaliul de reproducere ce îi readuce în faţa ochilor scenele bolii şi morţii. În fiecare zi, ea parcurge din nou fiecare dintre aceste impresii, plînge din cauza lor şi, am putea spune, se consolează pe îndelete“ (1).

Existenţa unui travaliu intrapsihic de doliu este dovedită, după Freud, de lipsa de interes pentru lumea exterioară ce apare o dată cu pierderea obiectului: întreaga energie a subiectului pare să fie acaparată de durerea şi amintirile sale, pînă în momentul în care „...eul, obligat, ca să spunem aşa, să decidă dacă doreşte să împărtăşească acest destin [al obiectului pierdut], considerînd ansamblul satisfacţiilor narcisice pe care i le poate oferi viaţa, se hotărăşte să rupă legătura cu obiectul dispărut“ (2 *a*). Pentru ca această desprindere să se realizeze, făcînd în final posibile noi investiri, este necesară realizarea de către psihism a unui obiectiv: „Fiecare dintre amintiri, fiecare dintre aşteptările prin care libidoul era legat de obiect sînt actualizate, suprainvestite, şi asupra fiecăreia dintre ele se efectuează desprinderea libidoului“ (2 *b*). S-a spus, în acest sens, că travaliul doliului constă în a „ucide mortul“ (3 *a*).

Freud a arătat diferenţele de grad care există între doliul normal, doliile patologice (subiectul se consideră vinovat de moartea celui drag, o neagă, se crede influenţat sau posedat de către defunct, se crede lovit de boala care a dus la moartea acestuia etc.) şi

melancolie. În mod foarte schematic, se poate spune că, după Freud, în doliul patologic conflictul ambivalenţial trece pe primul plan; o dată cu melancolia, este atinsă încă o etapă: eul se identifică cu obiectul pierdut.

După Freud, psihanaliştii au căutat să explice fenomenul doliului normal plecînd de la formele sale patologice, depresivă şi melancolică, dar şi maniacală, insistînd mai ales asupra rolului ambivalenţei* şi asupra funcţiei agresivităţii faţă de mort, în măsura în care ar permite desprinderea de acesta.

Aceste date psihopatologice au fost corelate în mod benefic cu cele ale antropologiei culturale despre doliul în anumite societăţi primitive, despre credinţele colective şi ritualurile ce le însoţesc (3, 4 *b*).

(1) FREUD (S.). G.W., I, 229; S.E., II, 162; F., 129.
(2) FREUD (S.). *Trauer und Melancholie*, 1915. — *a)* G.W., X, 442–3; S.E., XIV, 255; F., 215. — *b)* G.W., X, 430; S.E., XIV, 245; F., 193.
(3) LAGACHE (D.). „Le travail du deuil“, 1938, in *RFP*, X, 4. — *a)* 695. — *b)* Cf. 695.
(4) Cf. HERTZ (R.). „Contribution à une étude de la représentation collective de la mort“, in *Mélanges de sociologie religieuse et de folklore*, Alcan, Paris, 1928.

A.D.

TRAVALIU AL VISULUI

G.: Traumarbeit. — *F.:* travail du rêve. — *E.:* dream-work. — *S.:* trabajo del sueño. — *I.:* lavoro del sogno. — *P.:* trabalho *sau* labor do sonho.

● ***Ansamblu al operaţiilor care transformă materialele visului (stimuli corporali, rămăşiţe diurne*, gînduri ale visului*) într-un produs: visul manifest. Deformarea* este efectul acestui travaliu.***

■ La sfîrşitul capitolului IV din *Interpretarea visului* (*Die Traumdeutung*, 1900), Freud scrie: „Travaliul psihic în formarea visului se împarte în două operaţii: producerea gîndurilor visului, transformarea lor în conţinut [manifest] al visului“ (1 *a*). Această a doua operaţie constituie în sens strict travaliul visului, ale cărui patru mecanisme le-a analizat Freud: *Verdichtung* (condensare*), *Verschiebung* (deplasare*), *Rücksicht auf Darstellbarkeit* (luare în considerare a figurabilităţii*), *sekundäre Bearbeitung* (elaborare secundară*).

Despre natura acestui travaliu, Freud susţine două afirmaţii complementare:

1) El nu este deloc creator, ci se mulţumeşte să transforme materiale;

2) Cu toate acestea, el, şi nu conţinutul latent, constituie *esenţa visului*;

Teza caracterului necreator al visului implică, de exemplu, că „...*tot ceea ce apare în vise ca activitate aparentă a funcţiei de judecată* [calcule, discursuri] *trebuie considerat nu ca o operaţie intelectuală a travaliului visului, ci ca aparţinînd materialului gîndurilor visului*“ (1 *b*). Acestea se prezintă ca un material pentru travaliul visului care este supus unui „...fel de necesitate imperioasă de a combina într-o singură unitate toate sursele ce au acţionat ca stimuli ai visului“ (1 *c*).

În ce priveşte cel de al doilea punct — visul este esenţialmente travaliul care se efectuează în cadrul său —, Freud insistă asupra lui în *Observaţii asupra teoriei şi practicii interpretării viselor* (*Bemerkungen zur Theorie und Praxis der Traumdeutung*, 1923) (2),

în care atrage atenţia analiştilor asupra pericolului unui respect excesiv faţă de un „misterios inconştient". Aceeaşi idee apare în diverse note adăugate *Interpretării visului* şi care constituie un fel de chemare la ordine. De exemplu: „Mult timp, visele au fost confundate cu conţinutul lor manifest. Acum nu trebuie să le confundăm cu gîndurile latente" (1 *d*).

(1) FREUD (S.). *a)* G.W., II–III, 510; S.E., V, 506; F., 377. — *b)* G.W., II–III, 447; S.E., V, 445; F., 329. — *c)* G.W., II–III, 185; S.E., IV, 179; F., 137. — *d)* G.W., II–III, 585, n. 1; S.E., V, 579, n. 1; F., 473, n. 1.
(2) Cf. FREUD (S.). G.W., XIII, 304; S.E., XIX, 111–2.

A.D.

TRĂIRE DE SATISFACERE

G.: Befriedigungserlebnis. — *F.:* expérience de satisfaction. — *E.:* experience of satisfaction. — *S.:* vivencia de satisfacción. — *I.:* esperienza di soddisfacimento. — *P.:* vivência de satisfação.

● ***Tip de experienţă originară postulat de Freud şi constînd în rezolvarea la sugar, graţie unei intervenţii exterioare, a unei tensiuni interne create de trebuinţă. Imaginea obiectului care satisface capătă atunci o valoare privilegiată în constituirea dorinţei subiectului. Ea va putea fi reinvestită în absenţa obiectului real (satisfacerea halucinatorie a dorinţei) şi nu va înceta să ghideze căutarea ulterioară a obiectului care satisface.***

■ Trăirea de satisfacere nu este un concept uzual în psihanaliză, dar ni se pare că, definindu-l, am putea limpezi punctele de vedere freudiene clasice şi fundamentale. Ea este descrisă şi analizată de Freud în *Proiect de psihologie* (*Entwurf einer Psychologie*, 1895); el se referă la termen de mai multe ori în capitolul VII din *Interpretarea visului* (*Die Traumdeutung*, 1900).

Trăirea de satisfacere este legată de „starea de neajutorare* (*Hilflosigkeit*) originară a fiinţei umane" (1 *a*). Organismul nu poate provoca acţiunea specifică* capabilă să suprime tensiunea rezultată din afluxul de excitaţii endogene; această acţiune necesită ajutorul unei persoane exterioare (aport de hrană, de exemplu); organismul poate astfel să suprime tensiunea.

Dincolo de acest rezultat actual, experienţa antrenează mai multe consecinţe:

1) Satisfacerea este din acest moment legată de imaginea obiectului care a procurat-o ca şi de imaginea motrice a mişcării reflexe care a permis descărcarea. Cînd apare din nou starea de tensiune, imaginea obiectului este reinvestită: „...această reactivare — dorinţa — produce mai întîi ceva analog percepţiei, adică o halucinaţie. Dacă actul reflex se declanşează atunci, decepţia nu va întîrzia să se producă" (1 *b*).

Într-un stadiu precoce, subiectul nu este însă în măsură să se asigure că obiectul nu este în mod real prezent. O investire prea intensă a imaginii produce acelaşi „indiciu de realitate" ca o percepţie.

2) Ansamblul acestei trăiri — satisfacere reală şi satisfacere halucinatorie — constituie fundamentul dorinţei. Dorinţa îşi are într-adevăr originea într-o căutare a satisfacţiei reale, dar se constituie după modelul halucinaţiei primitive.

3) Formarea eului atenuează eşecul iniţial al subiectului în a distinge între halucinaţie şi percepţie. Prin funcţia de inhibiţie, el împiedică reinvestirea prea intensă a imaginii obiectului care satisface.

În *Interpretarea visului*, Freud descrie trăirea de satisfacere şi consecinţele sale într-un mod analog şi introduce în legătură cu aceasta două noţiuni noi: *identitate de percepţie** şi *identitate de gîndire**; subiectul nu caută niciodată pe căi directe (halucinaţie) sau deturnate (acţiune orientată de gîndire) decît o identitate cu „percepţia care a fost legată de satisfacerea nevoii" (2).

În textele ulterioare, nu se mai fac menţiuni explicite privind trăirea de satisfacere. Dar concepţiile inerente noţiunii vor rămîne întotdeauna cele ale lui Freud. Trimitem cititorul mai ales la începutul articolului *Formulări despre două principii ale funcţionării psihice* (*Formulierungen über die zwei Prinzipien des psychischen Geschehens*, 1911) şi *(De)negaţia* (*Die Verneinung*, 1925). În acest ultim text, Freud subliniază încă o dată caracterul ireductibil al satisfacţiei originare şi funcţia sa decisivă pentru căutarea ulterioară a obiectelor: „...ceea ce determină instituirea probei de realitate este că obiecte care altădată aduseseră o satisfacţie reală au fost pierdute" (3).

Trăirea de satisfacere — reală sau halucinatorie — este noţiunea fundamentală a problematicii freudiene a satisfacerii: în ea vin să se articuleze satisfacerea trebuinţei şi *realizarea dorinţei** (*vezi:* Dorinţă şi Fantasmă).

(1) FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1887–1902. — *a)* G., 402; E., 379; F., 336. — *b)* G., 404; E., 381; F., 338.
(2) FREUD (S.). G.W., II–III, 571; S.E., V, 565; F., 463.
(3) FREUD (S.). *Die Verneinung*, 1925. G.W., XIV, 14; S.E., XIX, 238; F., 176.

V.Ş.

U

UNIRE–SEPARARE (A PULSIUNILOR)

G.: Triebmischung–Triebentmischung. — *F.:* union–désunion (des pulsions). — *E.:* fusion–defusion (of instincts). — *S.:* fusión–defusión (de los instintos sau instintiva). — *I.:* fusione–defusione (delle pulsioni). — *P.:* fusão–desfusão (dos impulsos sau das pulsões).

● ***Termeni folosiţi de Freud, în cadrul ultimei sale teorii a pulsiunilor, pentru a descrie relaţiile dintre pulsiunile de viaţă şi pulsiunile de moarte, aşa cum apar ele într-o manifestare concretă sau alta.***

Unirea pulsiunilor reprezintă un adevărat amestec, în care fiecare dintre cele două componente poate intra în proporţii variabile; separarea desemnează un proces a cărui limită ar conduce la o funcţionare separată a celor două feluri de pulsiuni, fiecare urmărindu-şi propriul scop în mod independent.

■ Ultima teorie a pulsiunilor, cu opoziţia sa radicală între pulsiuni de viaţă* şi pulsiuni de moarte*, impune întrebarea: Care sînt, într-un anumit comportament, într-un anumit simptom, contribuţia şi modul de asociere a celor două mari tipuri de pulsiuni? Care sînt combinatorica, dialectica lor pe parcursul etapelor evoluţiei subiectului?

Este posibil ca acest nou dualism pulsional să fi fost cel care l-a condus pe Freud să conceapă raporturile de forţă dintre pulsiuni antagoniste (α).

Într-adevăr, forţelor distructive le este acum recunoscută o forţă identică celei a sexualităţii; ele se înfruntă în acelaşi cîmp şi se întîlnesc în comportamente (sado-masochism), instanţe (supraeu), tipuri de relaţie de obiect accesibile investigaţiei psihanalitice.

Este de remarcat totuşi că problema unirii celor două mari pulsiuni nu este abordată de Freud în mod simetric relativ la cei doi termeni. Atunci cînd vorbeşte de separare, Freud desemnează, în mod explicit sau implicit, faptul că *agresivitatea** a reuşit să rupă orice legătură cu sexualitatea*.

*

Cum poate fi concepută unirea celor două pulsiuni? Freud nu s-a arătat foarte grijuliu să o precizeze. Dintre diferitele noţiuni ce intră în definirea pulsiunii, cele de obiect* şi de scop* trebuie introduse cu prioritate. Convergenţa a două pulsiuni, izolate în dinamica lor, asupra unui singur şi acelaşi obiect nu pare să poată defini unirea în sine; într-adevăr, ambivalenţa* ce corespunde acestei definiţii este pentru Freud exemplul cel mai frapant al unei separări sau al unei „uniuni ce nu s-a realizat" (1 *a*). Mai este necesară o armonizare a scopurilor, un fel de sinteză a cărei coloratură specifică este dată de sexualitate: „Credem că sadismul şi masochismul ne oferă două excelente exemple de unire a două

feluri de pulsiuni, Eros şi agresivitate, şi emitem ipoteza că această relaţie constituie un prototip, că toate mişcările pulsionale pe care le putem studia sînt astfel de uniri sau aliaje a două feluri de pulsiuni; uniri în care, firește, proporţiile pot fi oricît de variate. Pulsiunile erotice sînt cele care introduc, în respectiva uniune, diversitatea scopurilor lor sexuale, în timp ce pentru pulsiunile de altă natură nu pot exista decît atenuări sau grade mai scăzute ale tendinţei lor, ce rămîne monotonă" (2). Descriind evoluţia sexualităţii, Freud arată, pe aceeaşi linie, cum agresivitatea participă la aceasta în slujba pulsiunii sexuale (3).

Unirea pulsiunilor fiind un amestec, Freud insistă în mai multe rînduri asupra faptului că toate proporţiile pot fi concepute între Eros şi agresivitate şi că se poate vorbi aici de un fel de serie complementară*: „Modificări în proporţia pulsiunilor ce se unesc pot avea consecinţele cele mai semnificative. Un surplus de agresivitate sexuală face dintr-un îndrăgostit un ucigaş sadic, o puternică diminuare a factorului agresiv îl face timid sau impotent" (4 *a*).

Separarea ar putea fi definită, dimpotrivă, ca rezultat al unui proces ce restituie fiecăreia dintre pulsiuni autonomia scopului său. Postulată de Freud la originile mitice ale fiinţei vii, această autonomie a celor două mari tipuri de pulsiuni nu poate fi înţeleasă decît ca o stare-limită despre care experienţa clinică nu poate furniza decît aproximări, înţelese, de regulă, ca regresii în raport cu o mişcare ideală ce ar integra din ce în ce mai mult agresivitatea funcţiei sexuale. Ambivalenţa nevrozei obsesionale este, pentru Freud, unul dintre cele mai bune exemple de separare a pulsiunilor (1 *b*).

In abstracto, s-ar putea deci concepe existenţa a două serii complementare: una, *cantitativă*, este funcţie de proporţia pe care o au libidoul şi agresivitatea unite între ele, în fiecare caz în parte; cealaltă este caracterizată de variaţia *stării* de unire sau de separare relativă a celor două pulsiuni. Este vorba, de fapt, pentru Freud, de două moduri, puţin coerente între ele, de a exprima aceeaşi idee. Într-adevăr, libidoul şi agresivitatea nu pot fi considerate ca două ingrediente simetrice. Libidoul, se ştie, este pentru Freud un factor de legătură (*Bindung*), de unire; agresivitatea, dimpotrivă, tinde prin ea însăşi să „suprime legăturile" (4 *b*). Aceasta înseamnă că, pe măsură ce agresivitatea predomină, unirea pulsională tinde să se dezintegreze; şi, invers, cu cît libidoul prevalează, cu atît mai bine se realizează unirea: „... esenţa unei regresii a libidoului, de pildă din faza genitală în faza sadic-anală, se sprijină pe o separare a pulsiunilor, în timp ce, dimpotrivă, progresul din faza anterioară în faza genitală definitivă are drept condiţie adăugarea unor componente erotice" (1 *c*).

*

Pentru a explica ideea conform căreia pulsiunile de moarte şi pulsiunile de viaţă se combină unele cu celelalte, Freud a folosit diferiţi termeni: *Verschmelzung* „fuziune" (3 *b*); *Legierung* „aliaj" (5); *sich kombinieren* „a se combina" (4 *c*). Pînă la urmă, a adoptat însă perechea *Mischung* (sau *Vermischung*)–*Entmischung*, care a intrat şi în terminologia psihanalitică. *Mischung* înseamnă amestec (de exemplu, a două lichide într-o proporţie sau alta); *Entmischung:* separare a elementelor amestecului.

În franceză, echivalenţii cei mai general admişi, în urma propunerii făcute de Comisia lingvistică a Societăţii Psihanalitice din Paris (24 iulie 1927), au fost: *intrication–désintrication* (intricare–dezintricare). Deşi aceşti termeni aveau avantajul de a pune în evidenţă complementaritatea celor două procese contrarii, ei prezintă, în opinia noastră, mai multe inconveniente:

1° *Intriquer* (a intrica) vine din latinescul *intricare:* „a (se) încurca, a (se) împiedica", ce derivă el însuşi din substantivul grecesc θρίξ: „păr"; el sugerează un amestec de elemente accidental „inextricabile", dar rămînînd, prin natura lor, distincte;

2° El nu se potriveşte cu ideea, esenţială noţiunii freudiene, de amestec intim şi care se poate realiza în proporţii variabile;

3° În perechea intricare–dezintricare, primul termen este cel care implică nuanţa defavorabilă a unei stări de complicare, dezintricarea sugerînd, dimpotrivă, ideea de a fi reuşit dezlegarea unei structuri încurcate. Nu ar putea fi comparat, *în acest sens*, procesul curei analitice cu o dezintricare?

În engleză, este în general adoptată perechea *fusion–defusion*. Transpus în limba franceză, ea prezintă inconvenientul de a genera confuzii, dată fiind polisemia termenului *fusion* (fuziune) (în fizică, fuziune însemnînd nu numai amestec, ci şi trecere de la starea solidă la starea lichidă; în mod figurat, se vorbeşte de stare fuzională etc.) şi caracterul puţin evocator al neologismului *défusion* (defuziune).

În absenţa unui termen simetric celui de amestec, ne-am oprit la perechea *union–désunion* (unire–separare).

▲ (α) Să remarcăm că, o dată cu apariţia în psihanaliză a ipotezei existenţei unei pulsiuni de agresiune independente, s-a făcut simţită necesitatea unui concept exprimînd alianţa sa cu pulsiunea sexuală: Adler vorbeşte de încrucişare pulsională (*Triebverschränkung*) pentru a numi faptul că „acelaşi obiect serveşte simultan pentru satisfacerea mai multor pulsiuni" (6).

(1) FREUD (S.). *Das Ich und das Es*, 1923. — *a)* G.W., XIII, 270; S.E., XIX, 42; F., 197–8. — *b)* Cf. G.W., XIII, 270; S.E., XIX, 42; F., 197. — *c)* G.W., XIII, 270; S.E., XIX, 42; F., 197.
(2) FREUD (S.). *Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1933. G.W., XV, 111–2; S.E., XXII, 104–5; F., 143.
(3) Cf. FREUD (S.). *Jenseits des Lustprinzips*, 1920. — *a)* G.W., XIII, 57–8; S.E., XVIII, 53–4; F., 62. — *b)* Cf. G.W., XIII, 59; S.E., XVIII, 55; F., 63.
(4) FREUD (S.). *Abriß der Psychoanalyse*, 1938. — *a)* G.W., XVII, 71; S.E., XXIII, 149; F., 9. — *b)* G.W., XVII, 71; S.E., XXIII, 148; F., 8. — *c)* Cf. G.W., XVII, 71; S.E., XXIII, 149; F., 9.
(5) Cf. FREUD (S.). *„Psychoanalyse" und „Libidotheorie"*, 1923. G.W., XIII, 233; S.E., XVIII, 258–9.
(6) FREUD (S.). *Triebe und Triebschicksale*, 1915. G.W., X, 215; S.E., XIV, 123; F., 35.

A.D.

URMĂ MNEZICĂ

G.: Erinnerungsspur *sau* Erinnerungsrest. — *F.:* trace mnésique. — *E.:* mnemic-trace *sau* memory trace. — *S.:* huella mnémica. — *I.:* traccia mnemonica. — *P.:* traço *sau* vestígio mnêmico.

● ***Termen utilizat de Freud pe toată durata operei sale pentru a desemna modul în care evenimentele se înscriu în memorie. Urmele mnezice sînt încredinţate, după Freud, unor sisteme diferite; ele dăinuie în mod permanent, dar nu sînt reactivate decît după ce au fost investite.***

■ Conceptul psihofiziologic de urmă mnezică, folosit constant în textele metapsihologice, implică o concepţie despre memorie pe care Freud nu a expus-o niciodată în întregime. Prin aceasta, ea dă ocazia unor interpretări eronate: un termen precum cel de urmă mnezică nu ar

fi decît urmaşul unei concepţii neurofiziologice perimate. Fără a pretinde să expunem aici o teorie freudiană a memoriei, vom aminti cerinţele de principiu subiacente preluării de către Freud a termenului *urmă mnezică:* Freud doreşte să considere memoria după o topică* şi să dea o explicaţie în termeni economici a funcţionării acesteia.

1) Necesitatea de a defini orice sistem psihic printr-o funcţie şi de a face din Percepţie–Conştiinţă funcţia unui sistem anume (*vezi:* Conştiinţă) conduce la postulatul unei incompatibilităţi între conştiinţă şi memorie: „Nu ne este uşor să credem că urme durabile ale excitaţiei pot rămîne şi în sistemul Percepţie–Conştiinţă. Dacă ar rămîne mereu conştiente, ele ar limita curînd capacitatea sistemului de a primi noi excitaţii; dar dacă, dimpotrivă, ele ar deveni inconştiente, aceasta ne-ar obliga să explicăm existenţa unor procese inconştiente într-un sistem a cărui funcţionare este însoţită, pe de altă parte, de fenomenul conştienţei. Astfel, nu am modifica şi nu am cîştiga nimic cu ipoteza noastră care închide faptul de a deveni conştient în interiorul unui sistem anume" (1). Aceasta este o idee apărută o dată cu începuturile psihanalizei. Breuer o exprimă pentru prima oară în *Studii asupra isteriei* (*Studien über Hysterie*, 1895): „Este imposibil pentru un singur şi unic organ să îndeplinească aceste două condiţii contradictorii. Oglinda unui telescop cu reflecţie nu poate fi, în acelaşi timp, o placă fotografică" (2). Freud a căutat să ilustreze această concepţie topică prin comparare cu funcţionarea unui „blocnotes magic" (3).

2) Freud introduce distincţii topice în cadrul memoriei înseşi. Un eveniment dat se înscrie în diferite „sisteme mnezice". Freud a propus cîteva modele mai mult sau mai puţin imagistice ale acestei stratificări a memoriei în sisteme. În *Studii asupra isteriei*, el compară organizarea memoriei cu cea a unor arhive complexe, în care amintirile sînt rînduite în funcţie de diferite moduri de clasificare: ordine cronologică, legătură în lanţuri asociative, grad de accesibilitate la conştiinţă (4). În scrisoarea către W. Fliess din 6.12.1896 şi în capitolul VII al *Interpretării visului* (*Die Traumdeutung*, 1900), concepţia unei succesiuni ordonate a înscrierilor în sisteme mnezice este reluată într-un mod mai doctrinal: distincţia dintre preconştient şi inconştient este asimilată unei distincţii între două sisteme mnezice. Toate sistemele mnezice sînt inconştiente în sens „descriptiv", dar urmele din sistemul Ics sînt incapabile de a accede ca atare la conştiinţă, în timp ce amintirile preconştiente (memoria, în sensul obişnuit al termenului) pot fi actualizate într-o conduită sau alta.

3) Concepţia freudiană despre amnezia infantilă* poate lămuri teoria metapsihologică a urmelor mnezice. Se ştie că, pentru Freud, faptul că nu ne amintim evenimentele din primii ani de viaţă nu se datorează unei deficienţe de fixare, ci refulării. Ca regulă generală, toate amintirile sînt înscrise în memorie, dar evocarea lor depinde de modul în care ele sînt investite, dezinvestite, contrainvestite. Această concepţie se bazează pe distincţia, pusă clinic în evidenţă, dintre reprezentare şi cuantumul de afect*: „La nivelul funcţiilor psihice, trebuie să distingem ceva (cuantum de afect, sumă de excitaţie) [...] care poate fi mărit, diminuat, deplasat, descărcat şi care se dispune pe urmele mnezice ale reprezentărilor cam în acelaşi fel ca o sarcină electrică la suprafaţa corpurilor" (5).

*

Concepţia freudiană cu privire la urma mnezică diferă net de o concepţie empiristă a engramei definite ca amprentă asemănătoare realităţii. Într-adevăr:

1° Urma mnezică este întotdeauna înscrisă în sisteme, în relaţie cu alte urme. Freud a încercat chiar să distingă diferitele sisteme în care un acelaşi obiect îşi înscrie urmele,

după tipuri de asocieri (prin simultaneitate, cauzalitate etc.) (6, 7 *a*). La nivelul evocării, o amintire poate fi reactualizată într-un anumit context asociativ, în timp ce, într-un alt context, ea va fi inaccesibilă conştiinţei (*vezi:* Complex).

2° Freud tinde chiar să nege urmelor mnezice orice calitate senzorială: „Cînd amintirile redevin conştiente, ele nu comportă calităţi senzoriale, sau într-o măsură foarte redusă comparativ cu percepţiile" (7 *b*).

Cea mai bună cale de acces către ceea ce constituie originalitatea teoriei freudiene despre memorie o oferă *Proiect de psihologie* (*Entwurf einer Psychologie*, 1895), a cărui orientare neurofiziologică ar justifica, în aparenţă, cel mai bine o asimilare a urmei mnezice imaginii-„simulacru". Freud încearcă într-adevăr în această lucrare să explice înscrierea amintirii în aparatul neuronic fără a face apel la o asemănare între urme şi obiecte. Urma mnezică nu este decît o structurare specială de facilitări*, în cadrul căreia o anumită cale este preferată alteia. O asemenea funcţionare a memoriei ar putea fi asemănată cu ceea ce se numeşte „memorie" în teoria maşinilor cibernetice, construite pe principiul opoziţiilor binare, tot astfel cum aparatul neuronic se defineşte, după Freud, prin bifurcări succesive.

Trebuie totuşi să notăm că modul în care Freud, în scrierile sale ulterioare, invocă urmele mnezice — utilizînd la fel de frecvent, ca sinonim, „imagine mnezică" — arată că el ajunge, atunci cînd nu se referă la procesul constituirii lor, să vorbească despre ele ca despre reproduceri ale lucrurilor, în sensul conferit lor de o psihologie empiristă.

(1) FREUD (S.). *Jenseits des Lustprinzips*, 1920. G.W., XIII, 24; S.E., XVIII, 25; F., 27.
(2) BREUER (J.). *Theoretisches*, 1895. G., 164, n.; S.E., II, 188–9, n.; F., 149–50, n.
(3) Cf. FREUD (S.). *Notiz über den „Wunderblock"*, 1925. G.W., XIV, 3–8; S.E., XIX, 227–32.
(4) Cf. FREUD (S.). *Zur Psychotherapie der Hysterie*, 1895. G.W., I, 295 sqq.; S.E., II, 291 sqq.; F., 235 sqq.
(5) FREUD (S.). *Die Abwehr-Neuropsychosen*, 1894. G.W., I, 74; S.E., III, 60.
(6) Cf. FREUD (S.). *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, 1887–1902. G., 186; E., 174; F., 154–5.
(7) FREUD (S.). *Die Traumdeutung*, 1900. — *a)* Cf. G.W., II–III, 544; S.E., V, 538–9; F., 442–3. — *b)* G.W., II–III, 545; S.E., V, 540; F., 543–4.

A.D.

V

VIS DIURN (REVERIE)

G.: Tagtraum. — *F.:* rêve diurne (rêverie). — *E.:* day-dream. — *S.:* sueño diurno (devaneo). — *I.:* sogno diurno. — *P.:* sonho diurno (devaneio).

● ***Freud dă acest nume unui scenariu imaginat în stare de veghe, subliniind astfel analogia dintre reverie şi vis. Visele diurne constituie, asemeni visului nocturn, realizări ale dorinţelor; mecanismele lor de formare sînt identice, cu prevalenţa elaborării secundare.***

■ Lucrarea *Studii asupra isteriei* (*Studien über Hysterie*, 1895), în special capitolele elaborate de Breuer, subliniază importanţa pe care o au visele diurne în geneza simptomului isteric: obiceiul de a se lăsa în voia reveriilor („teatrul privat" al Annei O...) favorizează, după Breuer, formarea unui clivaj* (*Spaltung*) în cadrul cîmpului conştiinţei (*vezi:* Stare hipnoidă).

Freud s-a preocupat de visele diurne (mai ales în cadrul teoriei sale cu privire la vis), comparîndu-le, pe de o parte, geneza cu cea a visului şi studiind, pe de altă parte, rolul pe care ele îl joacă în visul nocturn.

Visele diurne au în comun cu visele nocturne mai multe caracteristici esenţiale: „Asemeni viselor, ele sînt realizări ale dorinţei; la fel ca visele, ele se bazează în bună măsură pe impresiile lăsate de evenimente din copilărie; ca şi visele, ele se bucură pentru produsele lor de o anumită indulgenţă din partea cenzurii; cînd le examinăm structura, constatăm că dorinţa care este la baza producerii lor a amestecat materialul din care sînt construite, i-a schimbat ordinea, pentru a alcătui un nou ansamblu. Ele sînt, în privinţa amintirilor din copilărie la care se raportează, cam în aceeaşi situaţie cu palatele baroce din Roma faţă de ruinele antice: blocurile din care erau făcute faţadele şi coloanele au servit ca material de construcţie pentru forme moderne" (1 *a*).

Totuşi, visul diurn se particularizează prin aceea că în cazul său elaborarea secundară* joacă un rol determinant, asigurînd scenariilor o coerenţă mai mare decît celor ale visului.

Pentru Freud, visele diurne, termen sinonim pentru el, în *Interpretarea visului* (*Die Traumdeutung*, 1900), cu fantasma (*Phantasie*) sau cu fantasma diurnă (*Tagesphantasie*), nu sînt întotdeauna conştiente: „foarte multe dintre ele sînt inconştiente şi trebuie să rămînă inconştiente datorită faptului că originea şi conţinutul lor se află în materialul refulat" (1 *b*) (*vezi:* Fantasmă).

Visele diurne constituie o parte importantă a materialului visului. Ele se pot găsi printre resturile diurne, fiind supuse, ca şi acestea, tuturor deformărilor; ele pot oferi,

într-un mod mai specific, elaborării secundare un scenariu în întregime montat — „fațada visului" (1 *c*).

(1) FREUD (S.). *Die Traumdeutung*, 1900. — *a)* G.W., II–III, 496; S.E., V, 492; F., 366. — *b)* G.W., II–III, 496; S.E., V, 492; F., 366. — *c)* G.W., II–III, 497; S.E., V, 493; F., 367.

V.D.Z.

VÎSCOZITATE A LIBIDOULUI

G.: Klebrigkeit der Libido. — *F.:* viscosité de la libido. — *E.:* adhesiveness of the libido. — *S.:* adherencia de la libido. — *I.:* vischiosità della libido. — *P.:* viscosidade da libido.

● ***Calitate postulată de Freud pentru a explica o capacitate mai mare sau mai mică a libidoului de a se fixa la un obiect sau stadiu și dificultatea sa mai mare sau mai mică de a-și schimba investirile după ce acestea au fost realizate. Vîscozitatea e variabilă în funcție de individ.***

■ În textele lui Freud, vor fi găsiți mai mulți termeni înrudiți ce desemnează această calitate a libidoului: *Haftbarkeit* (adezivitate) sau *Fähigkeit zur Fixierung* (fixabilitate sau capacitate de fixare), *Zähigkeit* (tenacitate), *Klebrigkeit* (vîscozitate), *Trägheit* (inerție).

Freud folosește cu predilecție acești ultimi doi termeni. Să remarcăm că termenul *vîscozitate* evocă reprezentarea freudiană a libidoului ca un curent lichid. Cînd Freud introduce în *Trei eseuri asupra teoriei sexualității* (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905), noțiunea de fixare* a libidoului, el presupune existența unui factor ce explică, în completarea trăirii accidentale, intensitatea fixației (*vezi:* Serie complementară): „...factor psihic de origine necunoscută [...], o *adezivitate* sau o *fixabilitate* crescută a acestor evenimente ale vieții sexuale" (1).

Această concepție va fi menținută de Freud de-a lungul întregii sale opere. El se referă la ea mai ales în două contexte:

a) La nivel teoretic, cînd este vorba de reconstruirea evoluției sexualității infantile și a fixațiilor sale, mai ales în *Din istoria unei nevroze infantile* (*Aus der Geschichte einer infantilen Neurose*, 1918): „El [omul cu lupi] își apăra fiecare poziție libidinală, o dată atinsă, din spaima de a pierde ceva abandonînd-o și de teamă că nu va găsi, în poziția următoare, un substitut pe deplin satisfăcător. Aceasta este o particularitate psihologică importantă și fundamentală, pe care am evidențiat-o în cele *Trei eseuri asupra teoriei sexualității* drept capacitate de fixare" (2 *a*).

b) În teoria curei analitice, pentru a conota una dintre limitele acțiunii terapeutice. La anumiți subiecți, „...procesele pe care le generează cura se desfășoară mult mai lent decît la alții, deoarece, se pare, ei [acești pacienți] nu se pot decide să desprindă investiri libidinale de un anumit obiect și să le deplaseze asupra unui nou obiect, deși nu se poate evidenția vreo motivație specifică pentru o asemenea fidelitate a investirii" (3).

Freud remarcă de altfel că o mobilitate excesivă a libidoului poate constitui un obstacol invers, rezultatele analitice rămînînd în acest caz extrem de fragile.

Cum concepe Freud, în ultimă analiză, această vîscozitate, această fixabilitate ce poate constitui un obstacol terapeutic major? El vede în ea ceva ireductibil, „un număr prim" (2 *b*), element neanalizabil și imposibil de modificat, pe care îl definește, cel mai adesea, ca pe un factor constituțional pe care îmbătrînirea îl accentuează.

Vîscozitatea libidoului pare să evidențieze un fel de inerție psihică comparabilă cu entropia dintr-un sistem fizic: în transformările de energie psihică nu ar exista posibilitatea de a mobiliza întreaga cantitate de energie care a fost fixată la un moment dat. Acesta e sensul în care Freud folosește uneori expresia jungiană *inerție psihică*, în ciuda rezervelor pe care le formulează față de valoarea explicativă prea extinsă pe care Jung o acorda acestei noțiuni în etiologia nevrozelor.

(1) FREUD (S.). G.W., V, 144; S.E., VII, 242; F., 161.
(2) FREUD (S.). *a)* G.W., XII, 151; S.E., XVII, 115; F., 415. — *b)* G.W., XII, 151; S.E., XVII, 116; F., 415.
(3) FREUD (S.). *Die endliche und die unendliche Analyse*, 1937. G.W., XVI, 87; S.E., XXIII, 241; F., 27.

A.D.

Z

ZONĂ EROGENĂ

G.: erogene Zone. — *F.:* zone érogène. — *E.:* erotogenic zone. — *S.:* zona erógena. — *I.:* zona erogena. — *P.:* zona erógena.

● ***Orice regiune a învelişului cutaneo-mucos susceptibilă de a fi locul unei excitaţii de tip sexual.***

În mod mai specific, anumite regiuni care sînt funcţional centre ale unei asemenea excitaţii: zonă orală, anală, uretro-genitală, mamelon.

■ Teoria zonelor erogene, schiţată de Freud în scrisorile către W. Fliess din 6.12.1896 şi 14.11.1897, nu s-a modificat deloc de la publicarea sa în *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii* (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905) (1 *a*). Orice regiune a învelişului cutaneo-mucos poate funcţiona ca zonă erogenă, iar ulterior Freud extinde proprietatea numită erogeneitate* la toate organele interne (2): „În fapt, întregul corp este o zonă erogenă" (3). Anumite zone par însă „predestinate" acestei funcţii. Astfel, în activitatea de supt, de exemplu, zona orală este fiziologic determinată ca zonă erogenă; în suptul degetului, acesta participă la excitaţia sexuală ca „o a doua zonă erogenă, chiar dacă de valoare mai redusă" (1 *b*). Zonele erogene sînt izvoare* pentru diferite pulsiuni parţiale (autoerotism*). Ele determină cu mai multă sau mai puţină specificitate un anumit tip de scop* sexual.

Dacă existenţa şi prevalenţa anumitor zone corporale în sexualitatea umană rămîn un dat fundamental al experienţei psihanalitice, o interpretare ce nu ar fi decît anatomo-fiziologică rămîne insuficientă pentru a le explica. Trebuie luat în considerare faptul că ele constituie, la originile dezvoltării psihosexuale, părţile preferate pentru realizarea schimburilor cu mediul; în acelaşi timp, ele solicită în cea mai mare măsură atenţia, îngrijirea şi, de aici, excitaţiile din partea mamei (4).

(1) FREUD (S.), *a)* Cf. G.W., V, 83–5; S.E., VII, 183–4; F., 76–8. — *b)* G.W., V, 83; S.E., VII, 182; F., 75.
(2) Cf. FREUD (S.), *Zur Einführung des Narzißmus*, 1914, G.W., X, 150; S.E., XIV, 84.
(3) FREUD (S.), *Abriß der Psychoanalyse*, 1938, G.W., XVII, 73; S.E., XXIII, 151; F., 11.
(4) Cf. LAPLANCHE (J.) şi PONTALIS (J.-B.), „Fantasme originaire, fantasmes des origines, origine du fantasme", in *Les temps modernes*, 1964, nr. 215, 1833–68.

A.D.

ZONĂ HISTEROGENĂ

G.: hysterogene Zone. — *F.:* zone hystérogène. — *E.:* hysterogenic zone. — *S.:* zona histerógena. — *I.:* zona isterogena. — *P.:* zona histerógena.

● ***O anumită regiune a corpului despre care Charcot şi, apoi, Freud au arătat că este, în anumite cazuri de isterie de conversie, sediul unor fenomene senzitive deosebite; calificată de bolnav ca dureroasă, această regiune se dovedeşte a fi investită libidinal, excitarea sa provocînd reacţii apropiate de cele ce însoţesc plăcerea sexuală şi putînd merge pînă la criza isterică.***

■ Charcot numea zone histerogene „[...] regiuni ale corpului mai clar sau mai puţin clar delimitate, la nivelul cărora apăsarea sau simpla frecare determină, mai mult sau mai puţin rapid, fenomenul de *aură*, căruia uneori îi succede, dacă se insistă, criza isterică. Aceste puncte, sau mai degrabă aceste suprafeţe, mai au şi proprietatea de a fi sediul unei sensibilităţi permanente [...]. Criza, o dată instalată, poate fi deseori oprită printr-o apăsare energică exercitată asupra aceloraşi puncte" (1).

Freud preia termenul *zonă histerogenă* de la Charcot şi-i îmbogăţeşte semnificaţia în *Studii asupra isteriei* (*Studien über Hysterie*, 1895): „...anumite zone sînt desemnate de bolnav ca dureroase; or, atunci cînd, în timpul examinării, medicul le apasă sau le ciupeşte, el provoacă reacţii [...] asemănătoare celor pe care le suscită un gîdilat voluptuos" (2 *a*). Aceste reacţii sînt puse de Freud în legătură cu criza isterică, ce ar fi ea însăşi un „echivalent al coitului" (3).

Zona histerogenă este deci o regiune a corpului devenită erogenă. În *Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii* (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905), Freud subliniază faptul că „...zonele erogene şi zonele histerogene au aceleaşi caracteristici" (4). Într-adevăr, el a arătat (*vezi:* Zonă erogenă) că orice regiune a corpului poate deveni, printr-o deplasare care-şi are originea în zonele predispuse funcţional să procure plăcere sexuală, la rîndul ei erogenă. Acest proces de erogenizare este deosebit de activ la isteric.

O asemenea deplasare îşi află condiţiile în istoria subiectului. Cazul Elisabethei von R... din *Studii asupra isteriei*, de exemplu, demonstrează cum se constituie o zonă histerogenă: „Bolnava a început prin a mă lua prin surprindere, anunţîndu-mă că ea ştie acum de ce durerile plecau întotdeauna dintr-un anume punct al coapsei drepte şi sînt întotdeauna mai violente în acel loc. Era tocmai locul în care, în fiecare dimineaţă, tatăl său îşi punea piciorul umflat, cînd ea îi schimba bandajele. Aceasta i se întîmplase de cel puţin o sută de ori şi, lucru remarcabil, nu se gîndise niciodată pînă în această zi să facă legătura; ea îmi oferea astfel explicaţia formării unei zone histerogene atipice" (2 *b*).

Se observă că noţiunea de zonă histerogenă s-a modificat de la Charcot la Freud: 1) Freud face din zona histerogenă locul unor excitaţii sexuale; 2) El nu se limitează la topografia fixă pe care Charcot a vrut să o stabilească, orice regiune a corpului putînd deveni histerogenă.

(1) CHARCOT (J.-M.), *Leçons sur les maladies du système nerveux*, Lecrosnier et Babé, Paris, 1890, III, 88.
(2) FREUD (S.), *a)* G.W., I, 198; S.E., II, 137; F., 108. — *b)* G.W., I, 211–2; S.E., II, 148; F., 117.
(3) FREUD (S.), *Allgemeines über den hysterischen Anfall*, 1909, G.W., VII, 239; S.E., IX, 234.
(4) FREUD (S.), G.W., V, 83; S.E., VII, 184; F., 78.

A.D.